Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları

Derleyen: Nurgün OKTİK

Nurgün OKTİK / Hüseyin GÜL / Songül S. GÜL / Cem Ş. ÇUKUR
Cevdet YILMAZ / Lülüfer KÖRÜKMEZ / Hayat Z. ÜNVERDİ
Hilmi E. ERDİN / Berin ARICAN / Ayşegül ALTINÖRS
Neriman YÖRÜR / Şinasi ÖZTÜRK
Savaş ÇAĞLAYAN / Halime ÜNAL

Yakın

Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları

Yakın Kitabevi Yayınları
Editör:
Ayça Duru SALICI
*
1. basım, Ekim 2008
*
©Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.
*
Sayfa Düzeni: Tolga ÖZEK
http://www.tolgaozek.net
*
Kapak: Hakan ESMERGÜL
http://www.hakanesmergul.com
*
Baskı ve Cilt:
Etki Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti.
1266 Sokak No: 4 / A Basmane / İZMİR
e-mail: etkiyayin@hotmail.com
Tel: (0 232) 482 09 00
*
ISBN: 978-9944-5032-1-1
Sertifika No: 0905-35-000649
*
Yakın Kitabevi:
Kıbrıs Şehitleri Cad. 1464 Sokak No: 6 / A
Alsancak / İZMİR
TEL & FAKS: (0 232) 421 81 69 - 465 23 04
e-posta: yakinkitabevi@yakinkitabevi.com.tr
http://www.yakinkitabevi.com.tr

İçindekiler

1. Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Bakış
Nurgün Oktik 21

2. Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları
Hüseyin Gül ve Songül Sallan Gül 57

3. Yoksulluğun Psikolojisi: Yoksulluğun Sosyal Bilişsel Olarak Yapılandırması ve Sosyal-Duygusal Sorunlar İle İlişkisi
Cem Şafak Çukur 97

4. Kentsel Yoksulluk: Dayanışma, Güven ve Risk İlişkisinin Dönüşümü
Cevdet Yılmaz 163

5. Kent Yoksulluğu İle Mücadelede Kadınların Geliştirdiği Stratejiler ve Toplumsal Cinsiyet Rolleri
Lülüfer Körükmez 207

6. Varlık -Yokluk Ekseninde Bir Deneyim Alanı: Onur Mahallesi Örneği
Hayat Zengin Ünverdi, Hilmi Evren Erdin, Berin Arıcan, Ayşegül Altınörs, Neriman Yörür 245

7. Kırsal Yoksulluk
Şinasi Öztürk 265

8. Göç Ve Yoksulluk: Mutlak Ve Doğrusal Olmayan Bir İlişki
Savaş Çağlayan 301

9. Yoksul Olmak Suç İşlemek İçin Yeterli Mi?
Halime Ünal 327

10. Türkiye'de Yoksulluk, Yoksulluk Yardımları ve İstihdam
Hüseyin Gül ve Songül Sallan Gül 361

Genel Kaynakça 397

Yazarların Kısa Özgeçmişleri 441

Önsöz

Yoksulluk konusu son yıllarda küresel düzlemde ön plana çıkan konular arasında yer almaktadır. Konunun 1990'lı yıllardan başlayarak yeniden önem kazanmasında önemli bir rol oynayan Dünya Bankası yanında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Uluslararası Çalışma Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar da konuya doğrudan veya dolaylı olarak büyük ilgi göstermektedir. Birleşmiş Milletler kapsamında belirlenen ve yoksulluğun kısa sürede önemli ölçüde azaltılmasını öngören Bin Yıl Hedefleri de yoksulluk konusunu uluslararası siyasal gündemin bir parçası haline getirmiştir. Yoksulluk konusu ulusal düzlemde de önemli bir gündem maddesi oluşturmakta ve iktisadi ve siyasal tartışmaların merkezinde yer almaktadır.

Türkiye'de yoksulluk, uzun yıllar boyunca gerek akademik gerekse iktisat politikası ve sosyal politika uygulamaları düzlemlerinde ihmal edilen bir konu olmuştur. Bu ihmalde yoksulluğun hızlı büyüme ve toplumsal dayanışma yoluyla kendiliğinden ortadan kalkacağı beklentisi önemli bir rol oynamıştır. Beş Yıllık Kalkınma Planlarında dahi konuya uzun yıllar boyunca sadece birkaç cümleyle değinilmiş olması bu ilgisizliğin önemli bir kanıtını oluşturmaktadır.

Yoksulluk konusunun, özellikle son on yılda, Türkiye'nin gündeminde de önemli bir yer tuttuğu gözlenmektedir. Bu dönemde konuya karşı ilgi Devlet İstatistik Enstitüsü (şimdi Türkiye İstatistik Kurumu) ve Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde yapılan çalışmalarla başlamış ve akademik iktisatçıların çalışmalarıyla hız kazanmıştır. Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın yoksulluk raporları ve yine bu kuruluşların desteklediği araştırmalar Türkiye'de

yoksulluğun boyutları, profili, nedenleri ve yoksullukla mücadele yöntemleri açısından bilgilenme sürecini önemli ölçüde hızlandırmıştır. Bunlara ek olarak, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimler de çeşitli yayınlarıyla ve düzenledikleri toplantılarla bu sürece önemli katkılarda bulunmuştur. Yoksulluk konusunun siyasal gündemin de önemli bir unsuru olmaya başladığı ve yazılı ve görsel medyanın da artan ölçülerde ilgisini çektiği görülmektedir.

Yoksulluk konusu çok boyutlu bir olgudur. Yoksulluğun tanımı, türleri, nedenleri, derecesi, ulaştığı boyutlar ve yoksullukla mücadele yöntemleri tartışmalı birer alan olmanın ötesinde tek bir akademik disiplinin yetkinlikle ele almasını güçleştiren bir karmaşıklık içermektedir. Bu durum, bir yandan yoksulluk alanında etkinlik gösteren bilim insanlarının çalışmalarını zorlaştırırken diğer yandan onlar için yeni fırsatlar yaratmaktadır. Bu fırsatların başında yoksulluk konusunun çok disiplinli çalışma yapmak için çok uygun bir alan olması gelmektedir.

Bu kitaba makaleleriyle katılan bilim insanları yoksulluk konusunun çeşitli boyutlarıyla ele alınarak daha iyi anlaşılması yanında, ülkemizde ne yazık ki henüz yeterince geliştirememiş olduğumuz, farklı yükseköğretim kuruluşlarında görev yapan bilim insanları arasıdaki akademik işbirliğinin güzel bir örneğini vermişler ve bu yolla canlı bir akademik topluluğun oluşmasına da katkıda bulunmuşlardır. Bunun da ötesinde, sık sık dile getirilen, ancak bu doğrultuda çok fazla mesafe kat edemediğimiz, sosyal bilimlerde çok disiplinli çalışma yapma alışkanlığının gelişmesi doğrultusunda da kayda değer bir adım atmışlardır.

Kitap, yoksulluk konusunu çeşitli boyutlarıyla ele alarak da Türkiye yoksulluk yazınına katkıda bulunmaktadır. Yoksulluğun tanımı ve kavramsal çerçevesi, kentsel ve kırsal yoksulluk yanında yoksulluğun psikolojik boyutu, ekonomik kriz, istihdam, suç ve göçle ilişkisi, toplumsal cinsiyet ekseninde ve Türkiye'de uygulanan yöntemler bağlamında yoksullukla mücadele konusu kitapta yer alan belli başlı konular

arasında yer almaktadır. Yoksulluk konusu ayrıca mahalle ve köy düzleminde de ele alınarak, belki de anlamlı yoksulluk araştırmalarının bundan sonraki süreçte genel düzeyden, küreselleşmenin çeşitli düzlemlerdeki genel etkileri göz ardı edilmeden giderek yerele inme eğilimi göstereceğine işaret etmektedir. Özellikle iktisat ekseninde nicel yaklaşımların hakimiyeti altında gelişen Türkiye'deki yoksulluk yazını bu kitaptaki nitel değerlendirmelerin katkısıyla kuşkusuz daha da zenginleşmiş olacaktır.

Bu kitabın, insanlığın uzun yıllar boyunca karşı karşıya olduğu sorunların en başlarında yer alan ve Türkiye'de de giderek ağırlaşan bir sorun olarak toplumsal gündemde yakın bir gelecekte de ön planda yer alması beklenen yoksulluk sorununun çeşitli boyutlarıyla daha iyi anlaşılmasına ve çözüm yollarına ulaşılmasına katkıda bulunacağına inanıyorum. Çok disiplinli yaklaşımı nedeniyle de üniversitelerimizin çeşitli bölümlerinde lisans ve lisansüstü düzeylerde ders materyali olarak kullanılabileceğini düşünüyorum.

Fikret ŞENSES
ODTÜ İktisat Bölümü

Sunuş

Elinizdeki bu kitap son dönemde yaşamımızın her anında gözlemlediğimiz ve gittikçe derinleşen yoksulluk olgusunun değişik disiplinler aracılığıyla irdelenmesini içermektedir. Özellikle globalleşmeyle birlikte görünür olan ve güncel yaşamımızın bir parçası haline gelen yoksulluk, televizyonun düğmesini her çevirdiğimizde "yardım edin lütfen "söylemiyle yarışmanın spikerine yalvaran katılımcının sesinde; gün geçtikçe sistemi sorgulamayan ama daha fazla günlük yardımlarla yaşamını sürdüren kentin ucuna ya da eski merkezine yerleşmiş mahallelerdeki insanların siyasilerden yiyecek yardımı alırken ekrana yansıyan yüz ifadelerinde; çıkış nedeni unutulan savaşlarda açlık ve sefalet ya da tacizlerle hayatını sürdürme mücadelesi veren kadın, yaşlı ve çocukların hüzünlü duruşlarında; modern bir ülkenin varoşlarında yaşayan ve işsizlik yardımlarıyla ayakta durmaya çalışan göçmenlerin yaşam modelinde izlenebilmekte... Yazılı basında doğal afetlerle yüz yüze kalan dünyanın, kaçak göçmenlerin dramını yansıtan haberlerin; siyasal ve istikrarsızlıkların; Dünya Bankasının birkaç yoksul ülkenin borçlarını silmesinin; IMF'den biraz daha fazla yardım alıp diğer borçlarını ödeme telaşında olan gelişmekte olan ülkelerin gazetelerinin her yerine dağılmış haberlerinde sergilenen, algılanan ve içselleştirilen yazılarda... İnsanoğlu globalleşmeyle daha fazla tüketip daha az düşünmek ve malları, çevreyi, doğayı yok edecek düzeyde geri dönüşümü mümkün olmayan bir konuma getirmek durumunda... Tükettikçe daha fazla yoksullaşıp tüketemeyince de yoksun kalmak konumunda. Küçülen dünyanın yoksulluk görünümleri bir yaşam modeli olarak hep yanınızda; ya onunlasınız ya da yoksulluğa tanıklık etmek konumundasınız.

TÜRKİYE'DE YOKSULLUK ÇALIŞMALARI

Disiplinler arası makaleleri içeren bu kitap, yoksulluğun Türkiye'de özellikle Türkiye'nin en varsıl Bölgesi olan Ege ve Akdeniz'deki görünümlerini içermektedir.

Bu çalışma 2006 yılının sıcak bir İzmir Ağustosunda çok kısa bir görüşmenin ardından Levent Salıcı ile karara bağlandı ve 2006 sonunda katkıda bulunulması düşünülen akademisyen arkadaşlarımızla 2007 yaz sonunda çalışmalarını yollamaları konusunda uzlaşılarak çalışma şekillendi.

Bu çalışmaya destek veren arkadaşlarımızın tümü genç akademisyenler ve yoğun bir çalışma tempoları var. Bu nedenle makalelerin bana ulaşmasında yoğun çalışma temposundan kaynaklanan gecikmeler nedeniyle Ağustos 2008'i bulan bu çalışmaya makaleleriyle destek veren tüm akademisyen arkadaşlarımın eline ve yüreğine sağlık. Yakın Kitabevinin sahibi nazik insan Levent'e eşi Ayça'ya ve Nusret'e, kitap konusundaki yardım ve ilgileri için teşekkür ederim; sağolun.

Yoğun temposuna rağmen kitabı değerlendirerek "Önsöz" yazan değerli Hocamız Sayın Profesör Dr. Fikret Şenses'e en içten gönül borcumu burada belirtmek isterim.

Yoksulluğun en aza indirgendiği bir dünya ve ülkede yaşamak umuduyla.

Nurgün OKTİK
Akyaka Temmuz 2008

TÜRKİYE'DE YOKSULLUK ÇALIŞMALARI

ÖZET

Kitabın birinci bölümünde, Nurgün Oktik'in hazırladığı "Yoksulluk Olgusuna Kavramsal Ve Kuramsal Bakış" adlı çalışma yer almaktadır. Bu bölümde yoksulluğa modernleşmenin ilk öncüllerinden günümüze değin nasıl bakıldığı ve son dönemde globalleşmeyle yoksulluk olgusunda meydana gelen değişik tanım ve kuramlar ele alınmaktadır. Modernleşmenin öncülleri yoksulluğu bireysel ya da sistemle bağlantılı olarak tanımlarken; globalleşme ile birlikte tekrar başa dönülerek birey merkezli tanımlar ön plana çıkmıştır. Genel olarak, sosyal, politik ve psikolojik alanlarda yetkinsizliklerle şekillendirilen yoksulluk, bu çalışmada sosyal bilimlerde tartışılan kuramları ve modellerini açıklamayı amaç edinmiştir.

Kitabın ikinci bölümü Hüseyin Gül ve Songül Sallan Gül tarafından hazırlanmış olup, "Yoksulluk Ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları Bakış" adını taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı giderek önem kazanan yoksulluk kültürü yaklaşımının temel tezlerini kısaca açıkladıktan sonra, özellikle Türkiye'deki boyutlarını tartışmaktır. Çalışmada, sosyo-kültürel yaklaşımlar, sınıf altı olma, kapasite yetersizliği ve yapısal yoksulluk gibi yoksulluğu açıklamaya yönelik yaklaşımlara kısaca değinildikten sonra, yoksulluk kültürü yaklaşımı detaylı olarak irdelenecektir.

Üçüncü bölüm, "Yoksulluğun Psikolojisi: Yoksulluğun Sosyal Bilişsel Olarak Yapılandırması ve Sosyal-Duygusal Sorunlar İle İlişkisi" başlığını taşımaktadır. Cem Şafak Çukur tarafından hazırlanan bu bölüm, Türkiye'de bu konudaki eksikliği gidermek amacıyla ayrıntılı olarak irdelenmiştir.

Psikolojinin hem yöntemsel hem kuramsal hem de çalışma alanı olarak gösterdiği heterojenliğin yoksulluk üzerine yürütülen çalışmalara da yansıdığını belirten Çukur bu çalışmasında, Türkiye bağlamında hem yoksulluk üzerine yürütülen psikolojik çalışmalar hem de bu konuyla ilgili doğrudan Türkçe kaynakların azlığından hareketle sosyal psikolojik bir çözümlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, yoksulluğun oldukça olumsuz ve uzun süreli sosyal-duygusal etkilerinin görüldüğü çocuk yoksulluğu ve bu konuyla ilgili aile dinamiklerine yer veren Çukur, yoksulluk ya da gelir dağılımı bozukluklarının birey üzerindeki etkilerini, birey için bu koşulların anlamını ve bu koşullara bireylerin gösterdiği tepkileri de incelemektedir. Yoksulluğun psikolojik çalışmalarda nasıl kavramsallaştırıldığı ve bu konudaki bazı temel yöntemsel konulara değinerek 'yoksulluk psikolojisi' çalışmaları konusunda genel bir bakış sunmak bölümün amacını oluşturmaktadır.

Kitabın dördüncü bölümü, Cevdet Yılmaz'ın yazdığı "Yoksulluk Ve Risk" çalışmasıdır. Bu bölümde Yılmaz, Türkiye'nin yaşadığı ağır krizden hareketle, risk kavramını, araştırarak, krizi izleyen yoksulluk koşulları ve belirsizliğin, kentte tutunma mekanizmaları üzerine olan etkileri, güven kavramının yeni anlamlarını açıklamaktadır. Toplumsal değişmenin yönünün belirlenmesi ve yeni toplumsal dinamiklerin, belirsizliğin kurumsallaştığı bir bağlamda ele alınması çalışmanın temel önceliğidir. Çalışma, genel olarak, yeni kentlilik ve güven ilişkilerini sorgularken, sürekli göç almış ve almaya da devam eden İzmir-Yeşilçam mahallesinde, birlikte yaşayabilme, dayanışma örüntüleri, geleneksel kalıpların risk algısıyla birlikte dönüşme biçimleri, kaygı ve belirsizlik içerisinde kentlileşme kalıpları, kuralsızlık ve yeni kentlilik gibi birçok kavramı olgusal ve kuramsal bağlamda incelemektedir.

Lülüfer Körükmez tarafından kaleme alınan Beşinci Bölüm "Kent Yoksulluğu İle Mücadelede Kadınların Geliştirdiği Stratejiler ve Toplumsal Cinsiyet Rolleri" başlığını taşı-

maktadır. Bu çalışmada temel olarak kentte yaşayan kadınların yoksullukla mücadele stratejileri geliştirmelerinde ve geliştirme biçimlerinde, toplumsal cinsiyet rollerinin etkisinin çözümlenmesi amaçlanmıştır. İzmir İli Konak İlçesine bağlı Uzundere mahallesindeki farklı etnik ve dinsel yapılarda yaşayanların rol beklentileri, kentsel ve kırsal olanı ve bunun geçişliliğini içermesi bakımından, kadınların strateji geliştirmelerindeki etkenlerin irdelenmesi ana hareket noktası olup, kadın ve yoksullukla baş etmede kadınlara düşen roller ve bu rollerin çıkmazları irdelenmektedir.

Altıncı Bölüm, Hayat Zengin Ünverdi, Hilmi Evren Erdin, Berin Arıcan, Ayşegül Altınör ve Neriman Yörür'ün araştırmasından elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanmış olup "Varlık -Yokluk Ekseninde Bir Deneyim Alanı: Onur Mahallesi Örneği" adını taşımaktadır. Makale küreselleşmenin ekonomik, siyasal ve kültürel alanlardaki dinamikleri ile bu etkilere bağlı olarak yerel koşulların her coğrafyada birbirinden neredeyse bağımsız olarak ortaya çıkardığı özgün deneyimleri iki temel eksen olarak ele alıp araştırmayı bu temellerde gerçekleştirmiştir. Çalışma, 1990 sonrasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanmış olan huzursuzluk ortamından kaçmak üzere ve bu nedenle de önceki göçerlere oranla çok daha kötü şartlarla İzmir, Onur Mahallesine gelmiş olan ailelerin yaşamını ve yoksullukla mücadelesini betimlemektedir.

Yedinci Bölüm, Şinasi Öztürk'ün "Neo-Liberalizm ve Kırsal Yoksulluk" adlı çalışmasını içermektedir. Bu yazının temel amacı, özellikle 1980 sonrası dünya ekonomisini belirleyen neo-liberal kararların ve buna bağlı olarak tarımsal alanda ortaya çıkan tarımsal üretimin dönüşümünün yol açtığı kırsal yoksulluğu incelemektir. Bu amaçla tarımsal alanda yoksullukla bağlantılı olarak tarım alanında "agribussiness"lerin yaygınlaşması ve tarımsal üretime, tarımsal ürünlerin işlenmesine ve dağıtımına küresel boyutta hakim olmaları; küçük çiftçilerin tarımsal girdilerinin maliyetinin artması ve bu girdilerde merkez ülkelerine bağımlı hale getirilmeleri;

tarımın aile tipi üretimden sanayileşmeye dönüşmesinin yol açtığı işsizlik, bunlara bağlı olarak toplumların demografik ve sosyal yapılarının değişmesi; bir çok gelişmekte olan ülkede uygulanmaya başlayan "contact farming" yönteminin uygulanması; intensif tarım üretiminin yaygınlaşması ve bunun sonucu ortaya çıkan sosyal ve çevre sorunları gibi konuların ele alınarak tartışıldığı bu çalışmada küresel ve ulusal düzeyde uygulanan neo-liberal ekonomi politikalarının sonucunda ortaya çıkan değişime örnek olarak Muğla köyleri tartışılmaktadır.

Kitabın sekizinci bölümünde Savaş Çağlayan'ın "Göç ve Yoksulluk: Mutlak ve Doğrusal Olmayan Bir İlişki" çalışması yer almaktadır. Göç ve yoksulluğun betimlenerek aralarındaki bağlantının çözümlendiği bu çalışma, Bulgaristan'dan Türkiye'ye doğru yaşanan 1989 göç dalgasının İzmir ilinde kristalleştiği Sarnıç ve Hürriyet Mahallelerindeki göçmenlerin göçten önce ve sonraki yoksulluk anlatılarını içermektedir.

Dokuzuncu bölüm Halime Ünal tarafından hazırlanan "Yoksulluk ve Suç" bölümüdür. Yoksulluk ve suç arasındaki karmaşık ilişki ve yoksulluğun suçu nasıl etkilediği noktasına yoğunlaşan çalışma, Becker'in Suçun Ekonomik Teorisi, Merton'nın Anomie Teorisi ve Shaw ve McKay'nin Sosyal Organizasyonsuzluk Teorisini tartışmanın ardından, mahalle karakteristikleri ve yapıları bağlamında yoksulluk ve suç arasındaki işleyişi niteliksel ve niceliksel araştırmalar doğrultusunda irdelemektedir. Özellikle, ülkemizdeki yoksulluk ve suç çalışmalarının incelenerek değerlendirilmesi çalışmanın can alıcı bölümünü oluşturmaktadır.

Kitabın onuncu ve son bölümünü Hüseyin Gül hazırlamış olup "Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikaları" adını taşımaktadır. Bu çalışmada Gül, Yoksulluk, insani gelişmişlik ve Türkiye'nin konumu; Türkiye'de yoksullukla mücadele politikası ve türleri; 1980'ler öncesi sosyal haklar ve sosyal devlet temelli mücadele ve 1980'ler sonrası yeni liberal çözümleri ayrıntılı olarak tartışmaktadır. Ülkemizde yoksul-

luğun ve yoksulların yönetimi ve denetiminin ne ölçüde yapıldığı ve yoksullukla mücadelede ne kadar başarılı olduğumuz bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

STUDIES OF POVERTY IN TURKEY

ABSTRACT

The first chapter of this book, Nurgün Oktik's "A Theoretical and Conceptual Look at the Phenomenon of Poverty", notes how poverty has been regarded from time of the pioneers of modernization up to the present day and reviews various definitions and theories relating to the phenomenon of poverty that have appeared with globalization in recent times. While the pioneers of modernization linked poverty to the individual or to the system, globalization, by going back to the beginning, brings to the fore definitions centered on the individual. The main aim of this study is to elucidate the theories and models debated in the social sciences with regard to poverty, which has been characterized by inadequacy in social, political and psychological fields.

The second chapter, by Hüseyin Gül and Songül Sallan Gül, is entitled "Poverty and Debates on the Culture of Poverty". The aim of this study, after briefly explaining the theories underlying the poverty culture approach, which is gradually gaining ground, is to consider the extent of poverty especially in Turkey. After touching briefly upon socio-cultural approaches, and approaches seeking to explain poverty in terms of the existence of an underclass, incapacity, and structural poverty, the poverty culture approach is examined in detail.

The third chapter, "The Psychology of Poverty: cognitive structuring of poverty and its relationship to social-emotional problems" by Cem Şafak Çukur, is an in-depth examination that aims to make good the deficiencies in that area of

study in Turkey. Çukur says the heterogeneity - both methodological and theoretical - that psychology displays as a field of study is also apparent in work carried out on poverty. In this article he aims to provide a social psychological analysis, starting from the dearth of psychological studies on poverty in Turkey and also the paucity of sources in Turkish on this matter. He refers to child poverty, where the negative and long term social and emotional effects of poverty are evident, and he mentions the family dynamics related to this issue. He examines the effects upon the individual of poverty and income distribution inequalities and the meaning of these conditions for the individual and the responses of individuals to these conditions. Touching upon how the psychology of poverty is conceptualized in studies and upon certain basic methodological aspects of this subject, this chapter aims to present an overview of studies of 'the psychology of poverty'.

In Chapter 4, "Poverty and Risk", Cevdet Yılmaz takes as his starting point a serious crisis Turkey has experienced and examines the concept of risk. He then expounds new meanings of the concept of confidence and the effects of post-crisis states of poverty and uncertainty upon survival mechanisms in urban settlements. The main priorities of the study are to determine the direction of social change and to examine new social dynamics within a framework of institutionalization of uncertainty. While examining new urbanism and confidence relations in general, the study investigates in particular the Izmir-Yeşilçam district, an area which has received and continues to receive waves of migrants. In a consistent practical and theoretical manner it examines several concepts such as how people are able to live together in the district, solidarity patterns, traditional models of risk perception together with transformation patterns, and urbanization patterns in a state of anxiety and uncertainty, anomie and new urbanization.

Chapter 5 comprises an article by Lülüfer Körükmez entitled "Strategies and Social Gender Roles Developed by Women Struggling With Urban Poverty". Its aim is to analyze

the effect of social gender roles in strategies that women living in urban environments have developed in trying to cope with poverty and in the forms of those developments. Starting with a consideration of role expectations of people living in different ethnic and religious social structures in the Uzundere district of the sub-province of Konak in Izmir province, it investigates the roles that fall to women and to women coping with poverty and the dilemmas of these roles.

Chapter 6, "An Experimental Area on the Prosperity-Poverty Axis: A Case Study of Onur District", is based on the data obtained in the course of research by Hayat Zengin Ünverdi, Hilmi Evren Erdin, Berin Arıcan, Ayşegül Altınör and Neriman Yörür. The article reviews the dynamics of globalization in the areas of economics, politics and culture and, linked to these effects, it looks at specific experiments where conditions in each local area are almost independent of one another and conducts the research on these foundations. The work describes the family life and struggle against poverty by people who fled after 1990 from the troubled environment in the regions of east and southeast Anatolia where they lived and came to the Onur district of Izmir where conditions were relatively much worse than they were for previous migrants.

The seventh chapter is Şinasi Öztürk's article entitled "Neo-Liberalism and Rural Poverty". Its main aim is to examine rural poverty resulting from neo-liberal decisions that shaped the world economy, especially after 1980, and linked to these the transformation brought about in agricultural production. To this end it investigates the spread of "agribusinesses" and agricultural production with regard to poverty in the agricultural sector and the dominance of agribusinesses at global level in the processing and distribution of agricultural products; the increasing cost of small farmers' inputs and the increasing dependence upon central countries in these inputs; the unemployment arising from the transformation of family type agricultural production into industrialization

and the change in communities' demographic and social structures linked to this; the introduction of the "contract farming" method which is beginning to be applied in many developing countries; the spread of intensive agricultural production and topics such as the consequential social and environmental problems arising from this are all discussed in this article and villages in Muğla province are looked at as examples of the change occurring as a result of the neo-liberal economic policies applied at national level.

Chapter 8 is Savaş Çağlayan's study "Migration and Poverty: a relationship that is not absolute and straightforward". Giving descriptions of migration and poverty, it analyses the links between them and contains explanations of the poverty - both before and after their migration - of migrants who experienced the 1989 wave of migration from Bulgaria to Turkey and settled in the Sarnıç and Hürriyet districts of Izmir province.

Chapter 9 is "Poverty and Crime" by Halime Ünal. This study focuses on the complex relationship between poverty and crime and the effect poverty has upon crime. Following a discussion of Becker's Economic Theory of Crime, Merton's Theory of Anomie, and Shaw and McKay's Theory of Social Disorganization, through qualitative and quantitive research it examines the interactions between poverty and crime in the context of characteristics and structures of localities.

The tenth and final chapter is Hüseyin Gül's "Anti-Poverty Policies in Turkey". He discusses poverty, human development and the place of Turkey; the various sorts of anti-poverty policies in Turkey; the fundamental campaign for social rights and a social state before the 1980s and the neo-liberal analyses after the 1980s. The main topic of this study is the extent to which poverty in Turkey is controlled and examined and how successful we have been in combating poverty.

Yoksulluk Olgusuna Kavramsal Ve Kuramsal Yaklaşımlar

Nurgün OKTİK*

Giriş

Yoksulluk, insanların birlikte yaşamaya başladığı günden bu yana varlığını sürdüren bir fenomen olmasına rağmen, globalleşmenin görünür olmasıyla birlikte, özellikle gelişmiş toplumlarda, ekonomik büyümenin yavaşlaması, toplumlarm pazar tarafından yönlendirilmesi gibi nedenlere bağlı olarak artan işsizlikle yeniden tartışmaya açılmıştır.

Sosyolojik açıdan, yoksullukla ilgili çalışmalar iki ana görüş etrafında şekillenmektedir. Bunlardan ilki olan Amerikan temelli görüşe göre, bütün süreçlerde ve her toplumda varlığını sürdüren ve alt sınıf kavramı çerçevesinde incelenmekte olan yoksulluk, globalleşmeyle artış göstermektedir. Fransız sosyal bilimcilerin benimsediği ve toplumsal dışlanmayı ana hareket noktası olarak kabuleden araştırmalar ikinci görüşü oluşturmaktadır. Global pazarın gücü, ulus devletin gittikçe zayıflamasını beraberinde getirirken, varlığına gereksinim duyulmayan gruplar sistematik olarak dışlanmakta ve yoksulluğa itelenmektedir. Bu iki görüşte ortak yan, yoksulluğun globalleşmeyle birlikte derinleşerek bazı sosyal grupları daha fazla etkiliyor olmasıdır.

Bu çalışmada, öncelikle globalleşmenin tarihsel ve toplumsal kökenleri kısaca açıklandıktan sonra, yoksulluk olgusu tanımlanarak literatürde yer alan yoksulluk kuramlarına bakılacaktır. Yoksulluk kuramları, Oktik'in 2001 yılında

* Doç. Dr. Muğla Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Felsefe Logos'un 14. sayısında yayımlanan ve M. Haralambos, M. Holborn'dan özetleyerek çevirdiği "Yoksulluk Kuramları" ile, Doğu Batı Dergisinin 2002 yılı Ekonomi sayısında yer alan ve Oktik, N., Nas, F., John Friedmann'dan çevirdikleri "Yoksulluğu Yeniden Düşünmek: Yetkilendirme ve Yurttaşlık Hakları" adlı çevirinin yanı sıra, Blacks Academy'nin "Theories of Powerty" adlı derleme çalışması ışığında yazılmıştır.

Globalleşme

Globalleşme her ne kadar 1980'lerin ikinci yarısından itibaren açıkça tartışılan bir fenomen olsa da kökleri on dokuzuncu yüzyıla, sanayi devriminin analizini yapan Marx, Weber, Durkheim gibi sosyal bilimcilerin, toplumların gelenekselden moderne doğru değiştikleri konusundaki yorumlarına dayanmaktadır. Klasik dönemin üçlü ayağı olan bu sosyal bilimciler, gelenekselden moderne doğru değişim sürecinde otorite ve inanç sisteminde yaşanan sorunları saptayıp, nasıl aşılacağı konusunda oluşturdukları görüşleriyle bu güne ışık tutmuşlardır. Bu görüşlere göre, modern sistem, akıl ve bilime dayanıyordu; bu nedenle geleneksel ve kaderci olan otorite ve inanç sistemi yerini, modern bilim ve rasyonaliteye bırakmak zorundaydı; ancak bilimsel bakış açısıyla yaşam, "rasyonel" bir şekilde örgütlenerek doğa anlaşılabilir ve kontrol edilebilirdi (Oktik,2002:193).

Yirminci yüzyılın düşünürleri de klasikler gibi düşünüp, sanayileşme ve kentleşmenin bütün toplumlar için kaçınılmaz olduğunu ve rasyonelleşme, geleneklerden kopma ile bunun sağlanabileceğini vurguladılar. Özellikle, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, yeni bir kalkınma modeli olan Sovyetler Birliğinin varlığıyla birlikte, ikinci dünya savaşından en güçlü çıkan Amerika'nın önderliğindeki Batı, yoksul toplumların nasıl gelişeceğini ya da gelişmiş toplumların onları nasıl kalkındıracağını en çok tartışılan fenomen haline dönüştürdü. 1950'lerle 1960'lar arası, gelişememiş ya da az gelişmiş toplum-

lardaki sermaye ve teknolojinin yetersiz ya da hiç olmamasının yanı sıra, modern toplumlardaki örgütlenme ve değerlerden yoksunluk sorunlarını kalkınmayla çözümleyebileceğine inanan Batı, modernleşmek isteyen toplumlara gelenekselden moderne geçiş anahtarları sunmaya başladı. Ancak gözden kaçan azgelişmiş ya da gelişememiş toplumların hepsinde sanayiden, eğitim sistemine kadar, tüm sosyal kurumlar, modern toplumlar tarafından ve onlar örnek alınarak kurulmuştu. Modernleşmeyi savunanların gelişme reçeteleri "ödünç al, ithal et, kopyala ve rasyonelleş" başka bir deyişle, "bağımlı ol" temeline dayanmaktaydı (Roberts& Hite, 2000: 2-11).

Sanayileşme, modernleşme, dünya sistemi, gelişme ve gelişememe gibi olgular, güç ve güçlenmek kavramlarıyla birlikte kullanılırken, 1980'lerin ortalarından itibaren bu kavramlar, bilgiyi ve teknolojiyi kontrol altında tutmakla özdeşleştirilmeye başlandı. Artık yoksullukla -varsıllığın birbirinden ayrı olgular değil, birbiri içerisine geçmiş ve birbirleriyle bağlantılı kavramlar olduğu kabul edilirken, globalleşme, bir gurup sosyal bilimciye göre dünyanın gittikçe birbirine bağlı ve bağımlı hareket etme süreci olarak tanımlanmaya başlandı (Dicken,1998;5).

Globalleşme olgusu, diğer bir grup sosyal bilimciye göre ise, yalnız bağlılık ve bağımlılık değil, "pek anlaşılamayan yeni siyasal ve ekonomik seçkin kitlenin" karar vermedeki "hakimiyetini" anlatmaktadır. Wall Street/Amerikan Hazinesi, IMF /Dünya Bankası gibi kuruluşların, tek tip ve merkezi egemenliği globalleşmenin en açık tanımını oluşturmaktadır (Oktik 2002;199).

McMicheal'e göre globalleşme, bir proje olup gelişmiş ülkelerin dünyayı düzenlemesi olarak düşünülebilecek tarihsel bir özelliğe sahiptir. Uluslararası ilişkileri temel alan, kalkınma projelerinin içinden doğmuş ve dolarla borçlandırma, dolar karşılığı yatırım, pazar garantisi gibi Amerika Birleşik Devletlerinin, girişimci özgürlüğü ve iki taraflı ölçekleri kullanma ilkesine uyan bu proje, ulus ötesi ekonomik bütünleşmeyi desteklemiştir (McMicheal,1996:274-283).

Globalleşmenin yadsınamayacak, ancak pek de "şık" bir terim olmadığını vurgulayan Giddens, onu reddetmenin de mümkün olmadığını iddia eder. Özellikle 1980'lerin sonlarına kadar akademik yayınların dışında kullanılmayan bu kavram, bu gün güncel yaşamın bir parçası gibi olmuş ve neredeyse ekonomik alanda tam üstünlük sağlamış bir süreçtir. Siyasal, teknolojik ve kültürel boyutları da kapsayan bu süreçte, yoksul ülkeler pazar konumunda olup daha da yoksullaşırken, batılı ülkeler hem ekonomik hem de kültürel bağlamda güçlenmektedir. Bu nedenle, kazananlar ve kaybedenler diye iki grup oluşturan globalleşmede, kaybedenler çoğunlukta iken, kazananlar bir avuç kişi olmaktadır. Giddens bu bağlamda dünyayı "global bir köyden ziyade global bir yağmaya" benzetmektedir (Giddens'dan aktaran Oktik, 2002;199).

Coleman, global ekonominin yanı sıra global sosyal sistemi örgütleyen ulus-devletler ve çok uluslu şirketlerin temel bir çatışmayı içerdiğini belirtirken, bu iki olgu arasındaki çelişkinin şiddetlendiğini iddia etmektedir:

Çok uluslu şirketler ulusal sınırlara mümkün olduğunca daha az itibar ederek kişileri ve malları hareket ettirme arayışı içerisindedirler. İki oluşumun çatışmalı olmasının ana hareket noktaları kişilerin ve malların dolaşımından kaynaklanmaktadır. Şirketler ekonomik kazanç için malları ve insanları ulus-devletlerdeki nüfus dağılımını geriye döndürülemez bir şekilde, Akdeniz kıyısındaki insanları (Yunanlılar, Yugoslavlar, İtalyanlar, İspanyollar, Türkler ve Cezayirliler) kendi fabrikalarında çalıştırmak üzere yeniden yerleştirmişlerdir. Ancak ulus-devletler bu tür hareketliliklere karşı, uluslararasındaki ekonomik eşitsizliği korumak ve ülkenin bağımsızlığını sürdürmek için oluşturulmuş engellerini muhafaza etmektedirler. Nitekim, uluslararası ekonomik sistemin bir parçası olan zengin uluslar daha zengin olurken sistemin dışında olanlar yoksulluğunu sürdürmektedirler; sistem daha çok uluslararası olurken, göçmenlik için engelleri yıkma baskıları artmaktadır (Coleman, 2001;105-109).

Özellikle globalleşme ile birlikte gelişmiş ülkelerde refah devletinin gerilemesiyle yoksulluk farklı bir görünüme bürünerek yeniden bireysel bir fenomen olarak değerlendirilmekte olup, daha çok kadın, çocuk, göçmen ve etnik temelli yaklaşımlar gündeme gelmektedir. Azgelişmiş ve gelişmemiş ülkelerde siyasal iktidarlar yoksulluğu bir yatırım ve iaşe ekonomisi haline dönüştürürlerken olmayan bir refah devletinin çöküşü ya da global ekonomiye eklemlenmenin ülkede bireysel ve toplumsal özgürlükleri beraberinde getireceği düşüncesiyle özgürlüğü refah ve demokrasiden bağımsız kavramlar olarak açıklamaları ya da on dokuzuncu yüzyılda mücadeleler sonucu elde edilen bu kavramların yeniden sorgulanması gerektiği gibi yaklaşımlar gündemi işgal etmektedir.

Yoksulluk Tanımı

Yoksulluk genel olarak yeterli kaynak ve gelir sahibi olmama konumuyken, insan yaşantısının onurlu bir şekilde sürdürülebilmesi için gerekli olan gıda, su, giyecek, barınacak ev, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve güvenlik gibi temel insani gereksinimlerden yoksun olmak olarak tanımlanabilir. Yoksulluk, aynı zamanda, sosyal, politik ve psikolojik alanlarda yetkinsizlik olarak da kabul edilebilir. Friedmann, yoksulluğa birey ve devlet açısından tanım getirmek yerine, yoksullukla mücadelenin temel hareket noktalarını on ana başlıkta belirlemiştir. Bunlar: "uzman tarafından dünyaya gelmek, güvenli bir yaşam alanı, yeterli beslenme, sağlık ücretini ödeyebilmek, iyi ve pratik eğitim sürecinden geçebilmek, siyasal katılım, ekonomik olarak üretici olabilmek, işsizliğe karşı korunmak, onurlu bir yaşlılık, saygın bir şekilde defnedilmek" olarak özetlenebilir (Friedmann, UNESCO, 1996).

Yoksulluğun akademik kökenleri, sosyal bilimciler tarafından, on dokuzuncu yüzyıldan bu yana birey ya da sistemle bağlantı kurularak açıklanmaya çalışılmıştır. Bireysel teorilere göre yoksulluk bireyle ilintilidir. Bireyin yoksulluğunun

kaynağı ne toplum ne de içinde yaşadığı sosyal grubun sorunudur. Yoksul olan kişi eğer yeterince çalışmıyor ve gelirini arttırmak istemiyorsa yoksulluğu kabullenmek konumundadır. Yoksulluğu sistemle bağlantılı olarak açıklayan sosyal bilimciler, yoksul bireyin bir kurban olarak nitelendirilmesi gerektiğini ve toplumda tabakalaşma olduğu sürece, görece olarak bir grubun diğerlerine göre daha alt tabakada ya da daha yoksul konumda olması gerektiğini iddia etmektedirler.

Yoksulluk ve yoksullukla mücadele olgusu bilinen en eski uygarlıklarda da söz konusudur. Hammurabi'nin yasalarında varsıllarla yoksullar arasındaki ilişkilerin nasıl olacağı yasallaştırılmıştı. Bu gün, İngiltere, Amerika Birleşik Devleti ve Kanada'da refah sistemi 17. yüzyılda İngiltere'de "Yoksulluk Yasası" olarak bilinen Britanya Yasal Sözleşmesinin geliştirilmiş şeklinden öte bir şey değildir. İnsanların daha gelişmiş uygarlıkları oluşturması ile başlayan süreçte güç ve zenginliğin dağılımı tabakalaşmayı oluşturmuştur. Zengin toplumlar zenginliklerini geliştirmek için güç kullanarak diğer toplumların ekonomik kaynaklarının yanı sıra insan kaynaklarını da sömürerek kendi toplumlarında refah düzeylerini geliştirmiş; bunu yaparken de kolonileştirdikleri toplumları daha derin bir yoksulluğa itelemişlerdir (http://encarta.msn.com/encyclopedia_761577020/Poverty.html).

Modernite ve sınıflı toplumlara geçişle on dokuzuncu yüzyıldan bu yana sürdürülen yoksulluk çalışmalarında öncelikle yoksulluğun ne olduğu ve nasıl yoksullukla baş edileceği konusunda, mutlak ve görece yoksulluk, çok yönlü yoksunluk ile eşitsizlik ve yoksulluk ilişkileri gibi karmaşık birçok etkileşim ağı nedeniyle tek tip bir tanım ve reçete sunulamamaktadır. Bu nedenle yoksulluğun tarihsel kökenlerinin yanı sıra yoksullukla ilgili yaklaşım ve kuramların anlaşılması yoksullukla mücadelede önemli bir yer oluşturmaktadır.

Öncül Yoksulluk Çalışmaları

Yoksullukla ilgili ilk yaklaşımlar yoksulluğun bir kader olduğu ve bir grup insanın "iyi yaşamak için seçildiği" düşüncesiydi. Bu kaderci yaklaşımla, doğuştan getirilen özelliklerin ya da coğrafyanın bir yazgı olduğuna inanılıyordu. Feodal dönemde bir grup elit zenginlik içinde yaşayıp, diğer grupların, özellikle köylülerin doyma sınırlarını belirleyerek, artık ürün elde etmelerini yasaklamıştı. Merkantilistler, elitlerin zenginliğinin yanı sıra yeni ortaya çıkan tüccar sınıfıyla birlikte zenginliğin kaynağını tarımın dışında ticaret ve sömürüyle genişletirlerken; fizyokratlar topraktan elde edilenin, başka bir deyişle tarımın yoksullukla mücadelede tek kaynak olduğuna inanmaktaydılar.

On sekizinci yüzyılın ünlü filozofu klasik iktisatın kurucusu Adam Smith, "Ulusların Zenginliği (1776) adlı eserinde çoğunluğunun yoksul ve sefil olduğu toplumun gelişemeyeceğini, üretkenliğin ve zenginliğin temelinde iş bölümü ve uzmanlaşma olduğunu, bunun da "görünmez el" sayesinde gerçekleşeceğini vurgularken gelişmekte olan piyasa ekonomisinin muştuluğunu yapmaktaydı. Karl Polanyi (1957), on sekizinci yüzyıl filozoflarının en önemli sorunsalının "yoksulların nereden geldiği" konusu olduğunu aktarır. Filozofların yoksulluğu (pauperism), ücret farklılığından, geleneksel beslenme alışkanlıklarına kadar bir çok nedene bağlı olarak açıkladıklarını aktaran Polanyi, temel nedenin yüksek işsizlik oranı olduğunu belirtir (Polanyi 1957: 90-93). Yoksulluğun nedenleri konusunda kesin ve net bir gerekçe bulunamaması o dönemde yoksullukla ilerlemenin ayrı olgular olduğu düşüncesini pekiştirmekteydi. Özellikle İngiltere'de, sanayileşmenin yaygınlaşmasıyla eş zamanlı olarak yoksulluğun artması nüfus artışı değişkeninin düşünülmesi gerektiğini gündeme getirdi. Thomas Malthus 1798'de nüfus artışının üretimi uzun dönemde geçeceğini ve yoksulluğun daha derinleşeceğini düşünüyordu. Ütopik düşünürler, yoksulluğun

emeğin örgütlenememesinden kaynaklandığını belirtirken, Jeremy Bentham, "Panoptikon" planında mahkum emeğinin yoksul emeği ile değiştirilerek yoksulların gelecekte sanayi hissedarı haline dönüştürülebileceğine inanıyordu (Polanyi,1957;107).

Karl Marx, Malthus ve ütopik düşünürlerin görüşlerini reddederken, yoksulluğun kapitalist sömürü sisteminde kaçınılmaz olduğunu ve kapitalist özütün, işçinin emeğinin karşılığından daha uzun süre çalıştırılarak elde edilen "artı değer"in karından öte bir şey olmadığını belirtiyordu. Uzun saatler çalışan işçinin hem ücreti, hem de çalışma koşulları aşağı çekilirken, işsizler "saklı ordu" olarak ücret artışı isteyen çalışanlara ikame olarak tutulmaktaydı. Proleteryanın özgürleşebilmesi için birleşerek yönetici sınıfı devirmesi ile"sefalet, zulüm, kölelik, aşağılanma, sömürülme" son bulacaktı. Marx kapitalizmin son bulacağına inanmasına rağmen, yoksulluğun sosyalist ya da komünist sistemde yokedileceği konusunda herhangi bir açıklama getirmemekteydi (http://www.blacksacademy.com).

Yoksullukla ilgili öncül kuramlar yoksulluğu, içinde yaşadıkları grup ya da toplumla ilintilendirmeyip bireylerle ilgili olarak ele almaktaydılar. On dokuzuncu yüzyılda rağbet gören ve sistemin yoksulların gereksinmelerini karşılamakla yükümlü görmeyen bireysel kuramlar, yoksullukla yüz yüze kalanların yaşamlarını sürdürebilme çabasında başarısız olduklarını iddia etmekteydiler. Yoksullar ya beceriksiz olduklarından ya da çalışmak istemediklerinden ötürü geçimlerini sağlayamamaktaydılar.

Ondokuzuncu yüzyıldan günümüze yoksulluk değişik görüş ve kuramlar bağlamında incelenmektedir. Burada bu kuramlara kısaca değinilecektir.*

* Oktik tarafından 2001'de Felsefelogos'a Haralambos ve Holborn'un kitabından özetin bir kısmı alınmıştır. (M.Haralambos &M.Holborn Sociology-Themes and Perpecpectives Third Edition Published 1990 reprinted 1991by Harper Collins Collins Educational pp.205-221 arasındaki sayfalardan teoriler seçilerek tercüme edilmiştir.)

Bireysel Kuramlar

On dokuzuncu yüzyıldaki yoksulluk kuramları yoksulluğun, yoksulların kendisinden kaynaklandığını kabul etmekteydiler. Bireyin içinde bulunduğu ortamın ya da toplumun yoksulların gereksinmelerini karşılamak gibi bir yükümlülükleri yoktu. İngiliz sosyolog Herbert Spencer yoksulları şiddetle eleştirirken, yoksulluk içinde yaşayan "zavallı birey"e ilgi gösterenlerin görüşünü kabul etmemekteydi. Spencer'e göre "sefih yaşam" sürenlerin eylemlerini engellemek için onlara yardım etmek doğal değildi. Spencer, çalışmayıp tembellik yapanların yemek yemesine izin verilmemesi gerektiğini savunmaktaydı. Belirli bireylerin yoksul olmasının açıklanmasında anahtar, onların ahlaki karakterinin nedenlerinin incelenmesinde bulunabilirdi.

Spencer, devletin bireylerin yaşamına mümkün olduğunca az müdahale etmesi gerektiğini düşünmekteydi. Eğer yoksul yasası ya da refah sistemi yoksullara tamamen minimum miktardan biraz fazla verse, tembellik ve moral düşüklüğü tüm nüfusa yayılabilirdi. Bireyler, kendi yaşamlarını sürdürmek için çalışmayı benimsemek yerine kendilerine sunulan kolay yaşamı daha çekici bulabilirlerdi. Burada, sonuç olarak toplum zararlı çıkabilir ve ekonomisi başarılı olamazdı.

Viktoria Britanyası'nda moda olan evrimci düşüncelere Spencer tümüyle katılmaktaydı. "Güçlü olanın yaşamını sürdürmesi" sözünü özdeyiş haline getiren Spencer'e göre, toplumun gelişmesi ve daha başarılı olması isteniyorsa güçlü olan ve çok çalışanların gücünün karşılığı olan ödüle sahip olabilmesine izin verilmeliydi. Güçsüz, yetersiz ve tembel hak ettiği yoksul yaşama mahkum edilmeliydi. Yoksulluk, olmadan çalışmak için ödül ortadan kalkacağından, yoksulluk toplum için bir gereksinmeydi.

Yoksullukla ilgili bu tür açıklamalar modern Britanya'da halen etkisini sürdürmektedir. Avrupa Topluluğu'nda yapılan bir araştırmada ortalama % 45 Britanya'lıya karşın

Avrupa Birliği üyesi diğer ülkelerin % 28'i yoksulluğu tembellik olarak nitelendirmişlerdir. Bu tür teorilerin popüler olmasının nedenlerinin bir kısmında, Britanya Medyası'nın yoksullukla ilgili haberleri etken olabilir. Peter Golding ve Sue Middleton'a göre birçok gazete haberinde yoksulluk yardımı alan kişiler "otlakçılar" olarak sergilenmektedir. Golding ve Middleton'un araştırmasına göre basında çıkan sayısız haberde sosyal güvenlikle yaşayanların, vergisini ödeyenlerin paralarıyla nasıl rahat ve hatta aşırı bir yaşam şeklinden keyif aldıklarını anlatılmaktadır.

Bugün sadece birkaç sosyolog yoksulluğun bireysel açıklamalarını kabul etmektedir. Sosyologlar en azından, yoksulluğu bireylerin özelliği olarak değil, aile ya da topluluk gibi sosyal grupların özelliği olarak görürler. Birçok sosyolog daha da ileri giderek, bolluk ortasında yoksulluğun varolmasında refah devletinin ya da toplumun yapısının cömertliğinin değil, yetersizliğinin sorumlu olduğunu tartışırlar. Bazılarına göre, yoksulluğun bireysel açıklamaları, yoksulların çektiği adaletsizliği gizlemek için oluşturulmuş bir duman perdesinden öte bir şey değildir. Amerikalı yazar William Ryan'a göre "sorumluluğu mağdura yüklemek" çektiklerinin diğerlerinin elinde olduğunu örneklemektedir (Haralambos & Holborn, 1991: 205-210).

Yeni Sağ-Bağımlılık Kültürü

David Marsland-Yoksulluk Ve Refah Devletinin Cömertliği

Marsland'a göre düşük gelir, bireysel yetersizlikten çok refah devletinin cömertliğinden kaynaklanmaktadır. Marsland, özellikle "evrensel refah koşulları"na yani düşük ya da yüksek gelirli olmalarına bakılmaksızın toplumun tüm üyeleri için refah koşullarına karşı eleştirel bakmaktadır. Britanya'daki eğitim, sağlık hizmetleri ve çocuk yardımı Marsland'ın eleştirel baktığı örneklerdir. Marsland, bu yardımların "bağım-

lılık kültürü" yarattığına inanmaktadır. Marsland, toplumun, devletin ve hükümetin bizim sorunlarımızı gözeteceğine inanmak beklentisinin, "kendimize güveni ve sosyal sorumluluklardan feragat etmek kandırmacasına kapılmayı" sağlayacağını söyler. Marsland, refah "dağıtımlarının" işsiz kalma dürtüsünü yaratacağını, yarışı basite almayı ve eğitimde kendini geliştirme hevesini yok edeceğini iddia eder. Marsland ayrıca sanayi yatırımlarından alarak kamu harcamalarını yükseltmenin zenginliğin üretimini engelleyeceğini iddia eder. Bunun yanı sıra Marsland, bütün yardımların kaldırılmasına inanmadığını ancak gerçek ihtiyacı olanlarla, kendi kendilerine yardım edemeyenlerle bu yardımların sınırlandırılması gerektiğini savunur. Yardımlar hasta ve özürlüleri hedeflemeli ve kendi kendinin geçimini sağlayabilecek olanlara verilmemelidir.

Marsland'a göre refah devletinin hantal merkezi bürokrasisine güvenmek; "karşılıklı yardımlaşmanın doğal alanı olan ailenin, yerel topluluğun ve gönüllü kuruluşların canlılığını zayıflatmaktadır". Marsland, "evrensel refah koşullarını eleştirenlerin yoksulları sorumlu bulmadığını ancak bu durumun refahçı ideologlardan kaynaklandığını kabul eder. Aksine, yoksullar, vatanseverlerin sosyalistlerin ve ayrıcalıklı yeni profesyonel sınıfın hatalı düşüncelerini ve yıkıcı politikalarını uyguladığı en baştaki kurbanlarıdır.

Bill Jordan-Evrensel Dağıtımların Yararları

Bill Jordan Marsland'ın kültürel bağımlılığını evrensel refah koşulları ile özdeşleştirmesine karşı çıkmaktadır. Eğer böyle bir kültür varsa varlık ayarlaması dağıtımlarından yararlananlar, sadece çok yoksullar olduğundan bu kültür onları hedefleyenlerce yaratılmış olabilir. Jordan, "seçici sistemlerin insanları yoksulluk ve eylemsizlik tuzağına düşürdüğünü ve diğer vatandaşları keyif aldığı fırsat ve dürtülerden yoksun bıraktığı" görüşündedir. Örneğin, eğer çalışanlar eğitim ve sağlık hizmetlerini öderken çalışamayanlar ödemezlerse, "birçok kalifiye olmayan ve kısmen özürlü insan çalışamayacaktır".

Jordan'a göre, ABD gibi varlık ayarlaması dağıtımlara dayanan toplumlarda, alt sınıfta olan insanlar düşük gelirli işlerde çalışırlarsa parasız hizmetlerden yararlanma hakkını yitirerek daha yoksullaşacaklardır. Böyle toplumlarda insanları çalışmaya ikna etmek için çalışmazlarsa onlara ağır cezalar uygulanacağına inandırmak gereklidir. Jordan'a göre yoksulluk, çok fazla cömert refah sisteminden değil, tam tersi son derece cimri bir sistemin sonucudur. Jordan yoksullukla mücadele tek yolun "herkesi kabul edilebilir düzeye getirecek evrensel koşullar" olduğunu söyler. Bu koşullar bağımlılık yaratmak yerine insanları bağımlılıktan kurtaracaktır.

Yoksulluk Kültürü

Birçok araştırmacı, yoksulların yaşam şeklinin toplumun diğer bireylerinden belirli ölçüde farklı olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, yoksul yaşam şekillerinin farklı toplumlarda ortak özellikler taşıdığını vurgulamışlardır. Benzer koşullar ve sorunlar benzer cevaplar üretirken bu cevaplar öğrenilen, paylaşılan ve sosyal gruplarca sosyal olarak nakledilen davranışlarla kültürü geliştirmektedir.

Bu nedensellik çizgisi "yoksulluk kültürü" (ya da daha doğru olarak yoksulluk alt kültürü) kavramını oluşturmaktadır. Bu kültür görece olarak yoksulluğa ait kendi norm ve değerleri olan farklı bir alt kültürdür. Yoksulluk kültürü düşüncesi 1950'lerin sonunda Amerikalı Antropolog Oscar Lewis tarafından ortaya atılmıştır. Bu kavramı Lewis, Mexico ve Puerto Rico'lu kentli yoksullarla yaptığı alan araştırmasında ortaya atmıştır. Lewis, yoksulluk kültürünün bir nesilden diğerine aktarılan 'bir yaşam modeli' olduğunu tartışır.

Yaşam Modeli

Davranışları yönlendiren yaşam modeli olan yoksulluk kültürünün unsurları Lewis'in sözleriyle şunlardır: "Bireysel düzeyde güçlü bir kıyıda kenarda kalma duygusu, çaresizlik,

bağımlılık, aşağılık duygusu, görece olarak az bir haz alma gücüyle şimdiki zamana yönelim, teslim olma duygusu ve kadercilik başlıca özellikleridir."

Aile düzeyinde, 'özgür birliktelik ya da resmi olmayan evlilik, göreceli olarak üst düzeyde anne ve çocukların terk edilmesi, anne merkezli aileye yönelim ve ana soyuna ait bilgilerin yoğunluğu' yoksul yaşamı tanımlamaktadır. Yoksulluk kültürünün yaşam modelinde boşanma oranları ve erkeğin ailesini terk etmesi sonucu kadının öncülüğünde anaodaklı aileye yönelim söz konusudur.

Topluluk düzeyinde 'etkili katılım eksikliği ve geniş toplumun temel kurumlarıyla bütünleşememe yoksulluk kültürünün can alıcı özelliklerindendir.'Lewis'in araştırmasına göre kentli yoksullar çoğunlukla sendikalara ve diğer birliklere mensup olmayıp herhangi bir siyasi partinin üyesi değillerdir. Lewis kentli yoksulların 'genel olarak milli refah araçlarına katılmadıklarını ve banka, hastane, büyük mağazaları, müze ve sanat galerilerini çok az kullandıklarını iddia eder.' Öncelikle aile, kentli yoksulların doğrudan katıldıkları tek kurumdur.

Yoksulluğun Sürekliliği

Yoksulluk kültürü, yoksulların toplumdaki yerine yanıt olarak görülebilir. Lewis yoksulluk kültürünü: " sınıfsal tabakaların ve üst düzeyde bireyselliğin olduğu toplumda yoksulların düşük konumlarına tepki" olarak görür. Ancak yoksulluk kültürü sadece konuma tepkiden daha öteye dayanmaktadır. Yoksulluk kültürünün genel özellikleri yoksullarca içselleştirilen ve bir nesilden diğerine geçen, eylemlere yol gösteren kültürden gücünü alır.

Yoksulluk kültürü, genel olarak, kadercilik ve konumunun benimsenmesine yol gösterici teslimiyet, sendikalara ve diğer birliklere katılmadaki başarısızlık gibi yoksulların potansiyel gücünü zayıflatıcı mekanizmalarla yoksulluğun sürekliliğini sağlamaktadır.

Lewis'e göre yoksulluk kültürü : "bir kez yerleşince çocuklar üzerindeki etkisi nedeniyle kuşaktan kuşağa sürdürülür. Yoksul semt çocukları altı ya da yedi yaşına ulaştıklarında kendi alt kültürlerinin temel değer ve tutumlarını içselleştirmişler ve kendi çıkarları doğrultusunda koşullarını değiştirmek ya da yaşamları boyunca karşılaşacakları fırsatları geliştirmek için psikolojik olarak donanmamışlardır."

Lewis yoksulluk kültürünün, eski sömürge toplumlarda ya da üçüncü dünya ülkelerindeki kapitalizmin erken dönemindeki yoksulların konumlarıyla en iyi şekilde tanımlanıp, açıklanabileceğini iddia eder. Lewis yoksulluk kültürünün gelişmiş kapitalist ve sosyalist toplumlarda ya olmadığını ya da oldukça zayıf geliştiğini öne sürerken diğer bir grup yoksulluğun gelişmiş sanayi toplumlarındaki yoksullara da uygulanabileceğini iddia ederler. Örneğin, 'Diğer Amerika' kitabının yazarı Michael Harrington, Amerikalı yoksullar için: " kısaca yoksulluğun dili, yoksulluğun psikolojisi, yoksulluğun dünyaya bakışı söz konusudur. Yoksullaşmak, topluma hakim kültüre tamamen farklı kültürde büyümek ve içe yabancılaşmaktır" cümlesiyle onların varlığını sergilemektedir.

Aşağı Sınıfın Alt Kültürü

Amerikalı antropolog Walter B. Miller, Lewis' in çizgisine benzer bir düşünce geliştirmiştir. Miller' in düşüncesi doğrudan yoksullukla ilgili olmasa da yoksulluk kültürüyle ilişkilendirilmiştir. Miller Amerika'nın aşağı sınıfının -işçi sınıfının en aşağı katmanı- kendine has "temel ilgi alanları" olan farklı bir alt kültürü olduğunu iddia eder. Bu ilgi alanları, güce ve erkekliğe önem, heyecan ve tahrik arayışı, anlık yaşama yönelme, gerçek hedefleri belirleyerek başarı ve çabaya yönelmek yerine şansa ve kadere bağlanmayı içerir. Miller değer düşüncesi üzerinde Lewis'in düşüncesinden daha fazla durarak aşağı sınıfların ana ilgi alanlarına bağlı olduğunu öne sürer. Miller'in tanımı, Lewis'in bildik bozulma ve düzen

bozukluğu olmamaksızın kültürel sisteme uyarlı bağımsız bir görüntüdür.

Miller'in aşağı sınıfının alt kültürü, Lewis'in yoksulluk kültüründe olduğu gibi, kendi kendini sürdürüp, bir kuşaktan diğerine geçer. Miller, "aşağı sınıfın kültürünün kendine has yüzlerce yıllık bütünlüğü ve farklı bir geleneğinin" olduğunu iddia eder. Miller'in aşağı sınıf alt kültür grubu, Lewis' inki gibi, yoksulluktan kaçmak için herhangi bir bağa gereksinme duymamaya göre düzenlenmiştir. Bir açıdan işlevsel olarak değerlendirilebilir. Miller, aşağı sınıf alt kültürünün "aşağı uzmanlıktaki iş gücüne" uyumda gerekli bir işlevsel zemin hazırladığını öne sürer. Bu uyum görünümü "yoğun sıkıntıya tolerans" ve "işin dışındaki yaşamdan zevk alma kapasitesini" içerir. Can sıkıntısı, düşük gelir ve yüksek düzeyde işsizlikle yüz yüze kalan aşağı sınıfın üyeleri, kendilerine belli ölçüde doyum sağlayan kendi ana ilgi alanları geliştirirler.

Yoksulluk kültürü ve düşük gelirli işçi sınıfı alt kültürü kavramlarının ortak iki önemli faktörü vardır. Birincil olarak ikisi de yoksulları toplumun genelinden farklı bir özellik gösteren alt kültür olarak görür. İkinci olarak, yoksulların var olan konumlarında bu alt kültürün muhafaza edildiğini kabul ederler.

Sistem Kaynaklı Kuramlar

Bu kuramlar genel olarak Marksist perspektifi temel alarak yoksulluğun kaynağının kapitalist sistem olduğunu ve bu sistem sürdüğü sürece yoksulluğun devam edeceğinden hareket ederek yoksulluk kuramları oluşturmuşlardır.

Çatışmacı Yoksulluk Kuramı

Yoksulluğun sosyolojisi gittikçe daha fazla çatışmacı yaklaşımla incelenmeye çalışılmaktadır. Bu yaklaşımla çalışanlar kaynakların adaletli bir şekilde dağıtılmaması nede-

niyle yoksulluğun varlığını sürdüreceğini ve bunun da toplumun başarısızlığı olduğunu öne sürerler. Yoksulluk çekenler bu çektiklerinden sorumlu tutulmamalıdırlar. Tam tersi yoksullar "mağdurlar" olarak değerlendirilmelidirler. Çatışma kuramcıları neden toplumun yoksulluğu yok edemediği konusundaki nedenlerde bir derecede anlaşamamaktadırlar. Bazıları yoksulluğun aslında Refah Devletinin başarısızlığının sonucu olarak görmektedir. Diğerleri daha çok, yoksulların iş pazarı içindeki güçsüz ve zayıf pazarlık konumlarının onları dezavantajlı konuma getirdiği üzerinde dururlar.

Yoksullar iş güçlerini ya satamamaktadırlar veya kendilerini yoksulluktan çıkarmak için yeterli ödül sunulmadığından engellenmişlerdir. Birçok çatışma kuramcısı toplumda yoksulluğun varlığını daha geniş yapısal güçlerle, özellikle tabakalaşma sisteminin varlığıyla ilişkilendirirler. Marksistler yoksulluğun, kapitalizmin doğasında var olan kaçınılmaz bir sonuç olduğuna inanırlar. Toplumun bütünsel dönüşümü olmamaksızın yoksulluğun yok olabileceğini tasarlayamazlar.

Yoksulluk Ve Tabakalaşma

Çatışma kuramcılarının çoğu belirli yoksulluğu birey ve gruplarda aramak yerine, toplumun bütününde arayarak, yoksulluğun örgütlenmesiyle bağlantılı olarak açıklamaya çalışırlar.

Bu görüş yoksulluğun toplumun yapısının ta kendisinde köklendiğini iddia eder. Bu iddiada anahtar kavram sınıf iken, bazı çatışma kuramcıları sınıf ve yoksulluğu birbirine bu kadar yakın görmezler.

Peter Townsend, "Birleşik Krallıkta Yoksulluk" adlı çalışmasının son bölümünde; "bu kitapta geliştirilen teorik yaklaşım sınıf ilişkisi üzerine köklendirilmiştir." demektedir. Özellikle Townsend sınıfı, "kaynakların üretim, bölüşüm ve yeniden üretiminde" ya da başka bir deyişle, "kim ne götürüyor" un temel nedenlerinden biri olarak görür. Ancak

Townsend' in tanımlamasında yoksulluk aynı zamanda toplumun kültürel desenleri, "toplumun üyeliğiyle ilintili beklentilerle" de ilişkilidir. Farklı sınıflar arasındaki ilişkilerle yoksulluğu tanımlamak yetersizdir; çünkü yaşam şeklinin nasıl geliştiği ve bazı tipteki sosyal davranışların beklentisi tamamen yoksulluğu açıklayamaz.

Townsend, "sınıf" kelimesini Marx'dan daha çok Weber'e yakın kullanır. Townsend kaynakların dağılımının her zaman sermaye ve kapitalistin menfaatleri doğrultusunda doğrudan ilişkilendirilemeyeceğini iddia eder. Devletin bazı organlarının zaman zaman kendi menfaatleri doğrultusunda ya da kapitalistlerin bazı operasyonlarında kontrol işlevini yürüttüklerini ancak burjuvazinin işlerini yürüten bir kurul olmadıklarını söyler. Örneğin devlet hizmeti, kapitalistlerin karını en yükseğe çıkarmaktan çok kendi statü ve gücünü korumakla ilgilidir. Yasaları yürütmekle ilgili olan ve çalışma ya da başka yerde sağlık ve güvenlik yönetimini üstlenen sağlık ve güvenlik yöneticileri gibi yürütücülerin kar peşinde koşmalarına izin verilemez. Townsend, iş pazarının sadece bireyler ve grupların yüksek ücret için yarıştıkları bir Pazar olmadığını bunu yanı sıra ücret komisyonu, fırsat eşitliği komisyonu gibi kurumlardan oluştuğunu sergiler. Bu kurumların da yoksulluk kapsamında etkilerinin olduğunu vurgular.

Townsend, Weber'in kullandığı "sınıf altında" kavramını devlet yardımlarına güvenenlerin yoksulluğunda kullanır.

"Sınıf altında"ki grup, aşağı statüleri nedeniyle toplumdan aşağı konumdadır. Bu grup varlıktan yoksunluğuna ek olarak itibardan da mahrumdur. Emekli yaşlılar, özürlüler, kronik hastalar, tek ebeveynli aileler ve uzun dönem işsizler Townsend' in sınıf altı insanlarını oluştururlar. Düşük statüleri nedeniyle ücretli işe giriş fırsatları şiddetle kısıtlanmıştır.

Etnik azınlıklar ve belirli kategorideki kadınların da grup olarak düşük statülerini ve görece olarak düşük ödülleri aldıklarını bazı sosyologlar sergilemektedir. Bu gruplar da sınıf altı olarak görülebilmektedir.

Marksist sosyologlar yoksulları diğer işçi sınıfı üyelerinden ayırmaya daha az önem verirler. Ralph Miliband bu grubu farklı bir grup olarak görmek yerine işçi sınıfının en dezavantajlı bölümünde görür. Westergaard ve Resler daha da öteye gidip, yoksulların özel dezavantajlarında yoğunlaşarak "yoksulluğun gömülü olduğu daha geniş yapısal eşitsizliklere dikkat çeker." Marksistler, Townsend'i bu geniş yapının üzerinde yeterince durmayı başaramadığını söylerler. Miliband "temel gerçekliğin, en fakir ve dezavantajlı katmanda bulunan yoksulların, işçi sınıfının gerekli bir parçası" olduğu inancıyla sözünü tamamlar. Sürekliliğin bir parçası olan yoksullarla resmi kayıtlarda daha fazla yoksun olmayan işçiler, her an sürekli yoksullar sınıfına girme tehlikesiyle yüz yüze yaşamaktadır. Bu iki grup dezavantajlı konuma girme tehlikesini paylaşırlarken yoksun olanları da olumsuz etkilemektedir. Yoksulluk, sınıf eşitsizliğinin genel konumuyla yakından ilintisi olan sınıf olgusudur.

Yoksulluk Ve Kapitalist Sistem

Birçok Marksist'e göre yoksulluk, yöneten sınıfın yararları doğrultusunda açıklanmaktadır. Yoksulluk vardır; çünkü üretim güçlerini elinde bulunduranların menfaatine hizmet eder. Üretim güçlerini elinde bulunduranlar, kapitalist sistemin muhafaza edilmesini sağlarken, karlarını en üst düzeye çıkarmalarına olanak verir.

Yoksulluk Ve Emek Pazarı

İşçi sınıfının üyeleri açık pazarda emeklerini ücret karşılığı satmak zorundadırlar. Kapitalizm, üst düzeyde güdülenmiş iş gücüne gereksinim duyar. İşe güdülenmenin temelinde parasal dönüşler söz konusu olduğundan, hizmeti ekonomi tarafından gerekli görülmeyen yaşlı ve işsizler, ücretli işçilerden daha düşük geliri kabul etmek zorundadırlar. Bu kurallar geçerli değilse çalışmak için çok az bir dürtü olur.

Çalışırken iş gücünün güdülenmesinde eşitsiz ödüller sürdürülmektedir. Yüksek düzeyde yarışçı bir toplumda işçiler, bireyler ve gruplar olarak birbirleriyle gelir için mücadele etmektedirler. Bu nedenle, düşük ücret sektörü yarışçı ücret yapısına temel oluşturur. Düşük ücretler, düşük ücretlilerce sağlanan çizgiyle, kendi ücretlerinin değerini takdir etmede iş gücünün genel ücret talebini aşağı çekmeye yardımcı olur.

J.C. Kincaid "kümenin en altındaki standart ücret ve iş koşullarının ücret modelinin üst derecesini etkilediğini" söyler. Kincaid, düşük ücretlerin kapitalist ekonomi için hayati bir değeri olduğunu ekler. Kincaid' e göre "kapitalizmin bakış açısından düşük ücret sektörü ücretlerin genel yapısını ve emekçi sınıfın çalışma koşullarını destekleyerek denge sağlamaya yardımcı olur. İşverenler kapitalizmin varlığını sağlayan emek pazarının yönetimini ve yarışçı değerlerini ciddi bir tehlike olarak görmeyip, hoşgörüyle bakabilirler."

Eğer düşük ücret sektörü, düşük ücretlilerin ücretlerinin gerçek değerlerinde artışla iptal edilirse, birçok olası sonuç kapitalist sınıfa zarar verebilirdi. Ücret farklılıklarındaki hassas denge yıkılabilirdi. Diğer gruptaki işçiler talepte bulunabilir, belki ücretlerinde gerçek artışı alabilirdi. Bunun sonucunda kar payları azalabilirdi. İşçi sınıfının ücretleri gittikçe daha benzer hale gelebilirdi. Şu anda bölünmüş ve daha yüksek ücret için birbirleriyle mücadele eden işçi gruplarını içeren emekçi sınıfın birleşmesini sağlayabilirdi. İşçi sınıfının birleşmeye yönelmesi kapitalist sınıf için tehlike oluşturabilirdi.

Düşük ücretlilerin ücretlerinin gerçek değeri artsaydı, ucuz iş gücü havuzunu oluşturan kara bağlı emek yoğun birçok kapitalist endüstri yok olabilirdi.

Kontrol ve Emekçi Sınıf

Marsist görüşe göre kapitalist toplumda devlet, yöneten sınıfın menfaatlerini yansıttığından, hükümetlerin yoksullu-

ğun acımasız etkilerini yumuşatmaktan öte bir önlem almaları beklenemez. Kincaid "kapitalist ekonominin verimliliğinden öte herhangi bir endişesi olmayan hükümetten, düşük ücret sektörünü yok etme konusunda etkili adımlar atması beklenemez" iddiasındadır. Bunun tersi görüşler olmasına rağmen, Refah Devletinin zenginlerden alıp, yoksullara yeniden dağıttığına dair az bir belirti vardır. Westgaard ve Resler devletin gücünü kullanarak, refahın daha eşit dağıtımı için, pazarın çalışmalarını bir düzeyde değiştireceği görüşünü reddeder. Westergaard ve Resler'e göre; "devletin sosyal hizmetleri, güvenlikleri öncelikli olanların ücretleriyle düzenlenerek finanse edilmiştir. Sosyal hizmetler, sermaye ve en yüksek ücretlerin yeniden dağıtımı sırasında çok az kazanırlar; kaynakları -kazananlarla bağımlılar, sağlıklı insanlarla hastalar arasında, farklı nitelikteki ailelerden, bireyin yaşam sürecinin bir noktasından diğerine, sınıflar içinden ve farklı sınıflar arasında - yeniden düzenlerler."

Böylece işçi sınıfının üyelerince kabul edilen toplu para kendilerinin ya da o sınıfın diğer üyelerinin ödediği vergilerden ya ödenmiştir ya da ödenecektir. Westergaad ve Resler yönetici sınıfın, Refah Devletini işçi hareketlerinin istekleri doğrultusunda yaratmasına izin verdiğini ancak sistemin "kapitalistlerin varlığını sürdüreceği kurumlar ve olasılıklar çerçevesinde" işlediğini iddia ederler. Onların görüşüne göre "anahtar kelime kontrol" olup, işçi hareketlerinin talepleri var olan sistem içerisinde sınırlandırılmıştır.

Westergaard ve Resler, yoksulluğun varolduğunu; çünkü kapitalist ekonomik sistemin işleyişinde, yoksulların mali kaynakları yoksul olmamak için ele geçirmelerinin engellendiğini iddia ederler. Kincaid, "basitçe zenginlerin ve yoksulların olmasından öte bazıları zengindir. Çünkü bazıları yoksuldur"sözleriyle bu tartışmayı özetler. "Neden yoksulluk" sorusu " neden zenginlik" sorusuyla aynı temel soruyken, yoksulluk, ancak sınıf sisteminin işleyişi ile anlaşılabilir. Bu nedenle Marksist yaklaşımda yoksulluk, zenginlik gibi kapitalist sistemin kaçınılmaz bir sonucudur.

Marksist görüş, yoksulluğun neden varolduğunun sergilenmesini ortaya çıkarmaktadır, ancak, neden bazı grupların ve bireylerin yoksul olduğunu açıklayan diğer çatışmacı yaklaşımlardan daha az başarılıdır. Emekçi sınıflar içinde, gelir gruplarındaki farklılıklara karşı özellikle duyarlı değildir. Açıkça yoksulların diğer emekçi sınıfın üyelerinden farklılığını ve onların yoksulluğunun açıklanmasını sağlamakta yetersiz kalmaktadır.

Yoksulluğun İşlevleri

Herbert J. Gans "Daha Fazla Eşitlik" adlı eserinde "toplumda yoksulluğun sürmesinin diğer grupların yararına olduğunu" iddia eder. Yoksulluk genelde yoksul olmayanların, özelde zengin ve güçlü olanların yararınadır. Bu nedenle onlar yoksulluğun sürdürülmesini kazanılmış hak olarak görürler. Zengin ve güçlü olanlar için yoksulluk, bir sosyal sorun değildir. Bu görüşten hareketle Gans "yoksul olmayanlar için" yoksulluğun işlevlerini aşağıdaki gibi belirler;

Her ekonomi belirli sayıda geçici, sonu olmayan, kirli, tehlikeli ve aşağılık işlere sahiptir. Yoksulluğun varlığı bu tür işlerin yapılmasını garanti eder. Gans yoksulluğun, "isteyerek ya da istemeyerek, kirli işlerin düşük gelirle yapılmasını sağlayan düşük ödemeli işçilerden oluşmuş bir havuz işlevi" gördüğünü iddia eder. Düşük ödeme olmamaksızın, birçok endüstri bugünkü yapısında sürekliliğini sağlayamazdı. Gans hastanenin, yiyecek ticaretinin, tarım sektörünün büyük bir bölümünün, giysi endüstrisinin bir bölümünün düşük ücretli işçiye bağlı olduğunu iddia eder. Ücretleri yükseltmenin "zengin insanlar için bilinen bozuk fonksiyonlu sonuçlara neden olarak" maliyeti yükselteceğini söyler. Böylece birlikte ve aynı zamanda, yoksulluk "kirli işlerin" yapılmasını ucuz bir şekilde sağlarken, nüfusun yoksul olmayan kesimlerinin açığını kapatır.

Yoksulluk, hızlı büyüyen işçi grubuna doğrudan iş ve mali destek sağlar. Gans' ın sözleriyle "yoksulluk yoksullara

yardım eden çok sayıda meslek grubu ve profesyoneller yaratırken, nüfusun geriye kalanını yoksullardan korur. Polis, gözaltı görevlisi, sosyal çalışmacı, psikolog, doktor ve 'yoksulluk endüstrisini' yöneten yöneticiler bu gruptandır." Birleşik Krallıkta sosyal güvenlik sistemi 1976 yılında 80.000 kişiyi çalıştırmakta idi ve sistemin yönetimi 649 milyon Sterling idi. Gans'a göre yoksullarla uğraşan işlerde çalışanların yoksulluktan menfaatleri olması söz konusudur.

Gans yoksulların varolmasının toplumun diğer üyeleri için güven ve destek sağladığını iddia eder. Yoksulların varlığı toplumda yoksul olmayanların değerlerini yeniden tazeleyerek başarısızlıklarına temel oluşturur. Gans "yoksulluğun yoksul olmayanların statüsünü garantilemeye yardımcı" olduğunu belirtir. Bu işi "statü karşılaştırmaları için güvenli ve görece olarak kalıcı ölçü kriteri" sağlayarak yapar. Yoksullar görece olarak güçsüz olduklarından yoksul olmayanlar için etkili bir günah keçisi işlevi görürler. Gans, çok çalışmanın cazibesini, tutumluluğu, dürüstlüğü ve tek eşliliği savunanların, bu normları haklı kılmak için tembel, savruk, sahtekar ve rasgele cinsel ilişkiyle suçlayacağı insanlara gereksinmeleri olduğunu, normların ihlalini keşfetmek için yoksulların temel normları yeniden güçlendirici bir işlevi olduğunu iddia eder.

Gans'ın, farklı bir bakış açısından yoksulluğu değerlendiren, yoksulluğun sınıf eşitsizliği açısından incelenmesi gerektiğini düşünenlerle benzer bir sonuca ulaştığı görülür. İki görüşe göre de yoksulluk zenginlerin yararına vardır, çünkü yoksullar kendi konumlarını değiştirecek güçte olmadıkları için yoksulluk vardır. Gans yoksulluğun kalıcı olduğunu,'çünkü yoksulluğa alternatif bir çok işlevsel seçeneğin toplumun daha zengin üyeleri için daha fazla işlevsiz" olacağını iddia etmektedir.*

* Bireysel kuramlardan buraya kadar olan bölüm, Oktik tarafından 2001'de Felsefelogos'a Haralambos ve Holborn'un kitabından özetin bir kısmı alınmıştır. (M.Haralambos &M.Holborn Sociology-Themes and Perpecpectives Third Edition Published 1990 reprinted 1991by Harper Collins Collins Educational pp.205-221 arasındaki sayfalardan teoriler seçilerek tercüme edilmiştir.)

Bağımlılık Kuramları ve Yoksulluk

Bağımlılık teorisini savunan ve sosyal değişme, gelişme gibi konularda yoğunlaşan sağ ve sol görüşteki sosyal bilimciler, varsıl ve yoksul toplumlar arasındaki farklılıkları sanayileşmeyle bağlantı kurarak açıklarken, gelişmemiş ülkelerin kendi ulusal sanayilerini kurarak modernleşebileceğine inanmaktadırlar. Üçüncü dünya olarak kabul edilen yeni koloni sonrası ülkeler, Batının çıkarları doğrultusunda, ellerinin altında hazır olarak bekletilerek, ucuz hammadde ve onların pahalı işlenmiş imal maddeleri için "Pazar" olarak kabul edilmekteydiler. Amin, bu işlemi "eşit olmayan mübadele" olarak kabul ederken, mamul maddelerin fiyatlarının sürekli artma eğiliminde olmalarına rağmen, hammadde ve temel gıda maddelerinin fiyatlarında zaman içerisinde azalma olduğuna dikkat çekmekteydi (Amin, 1974, 1977). Bu eşit olmayan mübadelenin sonucunda, yoksul ülkeler daha fazla hammadde ve temel gıda satarak karşılığında daha az mamul madde alabilmekte dolayısıyla da daha az gelişmekteydi. Bu ülkelerde hammadde ihraç edenlerle ucuz işgücü pazarlayanlar, "özel modern bölge"ler oluştururken iç pazar onlar için pek fazla bir anlam içermemekteydi.

Samir Amin, Alain de Janvry ve Carlos Garramon gibi sosyal bilimciler bu ekonomiye "beyan dışı" ekonomi adını verdiler. Bağımlılık teorisini savunanlar yoksul ulusların neden yoksul olduğu üzerinde analizler yaparken bu çarkın varsıl ulusların lehine işlediğini vurguladılar. Ancak, araştırmalarında, bu ulusların sadece dışarıdan değil, "kritik aktör" olarak tanımlanan ve ulus ötesi şirketlere uygunsuz ticaret ve bankacılık ortamı hazırlayarak kar eden yerel elitlerce de kullanıldığına dikkat çektiler. Bağımlılık teorisi çalışmaları olarak adlandırılan bu çalışmalar, 1960'ların sonunda Andre' Gunder Frank tarafından popülerleştirildi. Bağımlılık teorisi, merkezde zengin ve global kapitalist ülkeler, çevre ya da uyduda ise yoksul ülkelerden oluşan iki kutuplu bir dünyayı

betimlemektedir. Bu merkez ve çevre ülkeler bir arada aynı dünyada birbirini tamamlamaktadırlar. Merkezin gelişmesi çevrenin yoksulluğunu doğururken, çevre yoksullaştıkça merkez gelişmektedir. Bu ilişki zincirleme bir ilişki olup, eşit olmayan zincirden yukarı akan "güç" ve "emeğin artı değeri" iken, aşağı akan "kontrol, ideoloji, ve pahalı mamul madde" olmaktadır (Oktik 2002;194-196).

Bağımlılık teorisini savunanlardan Paul Baran, A. Gunder Frank, Samir Amin gibi sosyal bilimciler az gelişmiş ve gelişememiş ülkelerdeki yoksulluk ve gelişememenin bir süreç değil, kapitalizmin sürekli bir konumu olduğunu ve ancak, kapitalist sistemin yok edilmesiyle gelişememenin son bulacağına inanırlar. Fernand Braudel ve Immanuel Wallerstein'ın tarihsel ve sistematik olarak yaptığı kapitalizmin işleyişi global ekonomik sistemin analizi gelişmeye farklı bir boyut getirdi (Oktik 2002;196-197). Wallerstein, her ulus için ayrı bir tarihsel süreç olmadığını ve dünya tarihinin tek bir süreci olduğunu belirtir*. Bağımlılık teorisyenlerinin tersine, Dünya Sistemi teorisinde sistem içerisinde hareketlilik mümkün olabilmektedir. Brezilya, Güney Afrika gibi yarı çeper ülkeler hem zengin hem de yoksul ülke özelliği taşımakta olup çevre ülkeleri merkez ülkeler adına sömürmede aracı olabilmekte ve zamanla merkeze geçebilme olasılığını taşımaktadır. Ancak, bu yaklaşımı eleştirenler, bu güne kadar yarı çeper ülkelerden merkeze geçiş olmadığını vurgulamaktadırlar. Dünya sistemi teorisine göre, global sistemin en can alıcı yanlarından birisi her şeyin metalaştırıldığı gibi bireylerin de metalaştırılarak ücretli işçiler haline dönüştürülmesi ve sosyal sınıfların daha fazla kutuplaştırılmasıdır (Roberts &Hite, 2000: 11-16).

Wallerstein, dünya sistemi görüşünde kapitalizmin zenginliğinin temeline de, merkez devletlerin proleteryasını değil, çevrenin sömürülmesini yerleştirir. Dünya ekonomisinin

* Wallerstein'ın dünya sistemiyle ilgili ayrıntı için bkz. Oktik ve Kökalan, I.Wallerstein: Tarihsel Kapitalizmin Analizi ve Dünya Sistemi . Doğu Batı, 4, 17; 121-133. 2000-2001,

bu özellikleri gittikçe artan bir biçimde servet dağılımı eşitsizliğini arttırarak dünya çapında bir kaosa neden olmaktadır. Bugün içinde bulunduğumuz koşullar bir dünya düzeninin değil dünya düzensizliğinin yarattığı kaos ortamıdır (Wallerstein, 1999;10-11). Wallerstein, 11 Eylül 2001 olayının ardından yazdığı güncel makalede, dünyada bir çok toplumun sürekli yaşadığı kaotik salınımları, Amerika'nın da yaşamasının ardında yatanın medeniyet-barbarlık çelişkisinden değil, ancak dünya sisteminin yaşadığı krizden olduğunu iddia eder(Wallerstein,2001:241-245).

İlerleme temelli olan Modern-Sistem, 20. Yüzyılın başından itibaren bu anlayıştan uzak bir karışıklık süreci yaşamaktadır. Wallerstein'a göre şimdi yeni bir döneme girmekle beraber dünya ekonomisinin parçalanma sürecini yaşamaktadır (Wallerstein,1998;231). Bu noktada da bu sistemi hala devam ettirmekten uzak, 'Yeni Bir Dünya Düzeni' yaratmak konumunda ideolojik bir perspektif oluşturmayı amaçlayan Wallerstein, bu oluşum için özne olarak 'grupları' önermektedir (Oktik ve Kökalan, 2001-2002;121-134). İçinde bulunduğumuz bu karmaşa sürecinde yeni bir düzen yaratmak belli riskler taşımaktadır. Bu riskleri en aza indirgemek için, öncelikle eşitlikçi bir sistem yaratmaya çalışmak gerekmektedir. Wallerstein, yeni oluşturulacak dünya sisteminin yaratılabilmesi için, öz bilinçli, iç içe geçmiş olduklarının farkında olan gruplara gereksinme olduğunu ve bu grupların birleşmiş bir biçimde daha üst düzeylerde gruplaştırmaları gerçekleştirebileceklerini iddia eder. Wallerstein'a göre her biri karmaşık ve kendi içinde demokratik olan gruplar tarafından yürütülen çok cepheli bir strateji, statükonun savunucuları için ezici olabilecek bir silah konumundadır. Tüm bunlar muhtemelen tek başına yeterli olmayacaktır. Ancak siyasi açıdan egemen güçleri giderek daha da çok köşeye sıkıştıracak ve ekonomik eşitsiz örgütlenişi ortadan kaldırmak için daha fazla baskı oluşturacaktır. (Wallerstein,1998; 231-235).

Yeni Dünya Sistemi, Wallerstein'a göre artık çökmek üzeredir. Sistem ve sistemin işleyiş mekanizmalarında çatlaklar

oluşmuştur. Bunun ilk kurbanları ise devlet yapılarının varolmaya çalışan egemenlik iddialarıdır. Devlet yapılarının bugün için düzeni sağlama kabiliyetleri ortadan kalkmıştır. Bu güvenliği kaybetmelerinden dolayı hem savunma hem de ekonomik maliyetleri gün geçtikçe artmaktadır ki; bunun sonucunda da güven ortamı gün geçtikçe etkisini yitirmektedir (Oktik ve Kökalan, 2001-2002; 130).

Bugünün karışıklıkları içinde kendini sürdürmeyi amaçlayan kapitalist dünya ekonomisi varlığını zayıf bir biçimde de olsa belli bir süre daha göstermeye devam edecektir. İnsanlar ve şirketler tüm bildik yollarla sermaye biriktirmeye devam edeceklerdir. Kapitalistler geçmişte yaptıkları gibi devlet yapılarından yardım isteyeceklerdir. Wallerstein bu dönemi 'Kara Dönem' olarak adlandırmaktadır. Bu dönem kendisini mal ve bilgi değişimindeki mekansal kısıtlamaların ortadan kalkması, dünyanın kentleşmesi, eko-sistemin yaklaşan tükenişi, çalışma sürecinin üst düzeyde parasallaştırılması ve tüketicilik biçiminde göstermiştir. Bugün artık içinde bulunulan bu gerilimli koşullar bir siyasi farkındalığı ve iletişim araçlarının yaygınlığıyla artan toplumsal bir tepkiyi de beraberinde getirmektedir. Her zamankinden daha fazla insan, elde edilen gelirin eşitsiz dağıtımına ve emeğe biçilen düşük ücrete hoşgörü göstermeyi reddetmektedir. Hem küresel hem de devlet düzeyindeki dengesizlikler giderek artmaktadır. Böylece sistem üzerinde giderek artan gerilimlerin ilk kurbanları devlet mekanizmaları olacaktır. Meşruiyetleri ve düzeni sağlama kabiliyetleri zayıflayacak ve buna bağlı olarak güvenlik mekanizması zayıflayacaktır. Tüm toplumda egemen olan duygu güvensizlik olacaktır. Wallerstein'a göre bugün içinde bulunduğumuz bu karmaşa ve kaos ortamından yeni bir düzen doğacaktır (Wallerstein,1998;250).

Yoksulluğun Semantiği ve Yetkinleştirme Kuramı

Freidmann, 1996'da UNESCO için yaptığı çalışmada, Anglo-Amerikan ülkelerinde yoksullukla ile ilgili Bürokratik, moralistik, akademik ve stratejik görüş olmak üzere en az dört görüş olduğunu belirtir.* Bunlardan stratejik görüş yoksulluğu, doğrudan doğruya yoksulların sosyal aktivite yokluğuna bağlamaktadır. Bu üç kategori en genel betimleme olup, nesnel (objektif) ölçütleri uygular. Genellikle gelir, bu kategori içerisindeki yeri belirler. Ölçütler çeşitli olarak bireyler veya hane halkına uygulanır. Bu ölçütlerin açıklığı ayrıca yoksul olduğu veya olmadığı söylenenlerin birbirinden ayrılmasıyla, yoksulluk sınırının belirlenmesinin politik bir tavır olduğu düşüncesini boşa çıkarmaktadır. Yoksulluk sınırının birkaç dolarla aşağı veya yukarı çekilmesi, her bir kategoride yer alan insanların birçoğu için büyük bir anlam ifade edebilir ve buna bağlı olarak yapılacak kamusal yardımları belirleyebilir.

Bürokratik perspektif açısından gelirin belirleyici bir etken olarak kullanılması yoksul insanların tüketim gücü ile ilgili temel bir sorun oluşturmaktadır. Gelirin daha az belirleyici olduğu veya istatistiklerin kolayca elde edilemediği çok yoksul ülkelerde tüketilen kalori miktarı, yoksulluk için bir ölçüt olarak kullanılabilir. Fakat bu miktar her zaman parasal bir değere dönüştürülebilir ve resmi yoksulluğun belirlenmesi için diğer bazı giderlerin oranı ile özdeşleştirilebilir. Bu yüzden gelir belirleyici bir ölçüt olarak yeniden karşımıza çıkar.

---

* Bu bölüm, John Friedmann'ın 1996'da "Rethinking Poverty: empowerment and Citizan Rights" International Social Science Journal, (Cilt,48, Sayı: 2, 161-172)da yayımlanan adlı makalesinin Oktikve Nas tarafından 2001/2002 yılında Doğu Batı Dergisinin Ekonomi Sayısına "Yoksulluğu Yeniden Düşünmek: Yetkilendirme ve Yurttaşlık Hakları adıyla çevrilen makalesinin kısa bir bölümünü içermektedir.

Düşük gelir, en genel belirleyicidir ve çelişki orta ve yüksek gelire sahip nüfus grupları arasındadır. Düşük gelir aynı zamanda örtük bir şekilde yoksulluk kategorisi içerisinde yer alan kişilerin yoksulluk yaftasını ortadan kaldırmak için de kullanılabilir.

Yoksulluk sınırı, bu sınırın altına düşen mutlak yoksullar ile göreli yoksulları birbirinden ayırmak için kullanılır. Bu ayrım da toplum içerisinde gelire dayalı ilişkilerle ölçülmektedir. İkinci kavram -mutlak yoksulluk- ekonomi içinde gelir eşitsizliğinin politik ilişkisine dikkati çeker ve mutlak yoksulluk durumunu doğrudan bir müdahaleden ziyade gelirin yeniden bölüşümüne yönelik politikaları önerir.

Belli bir şekilde bu kavramlar ve bunlarla bağdaştırılmış teoriler, yoksulların kendilerini aşan güçlerin kurbanları olduğunu iddia etmektedirler. Ayrıca bunların her biri farklı bir çözüm yolunu öngörmektedir. Freidmannn bu çalışmasında akademik tartışmalardan çok sosyal bilimsel söylemde bu kavramların neleri karşıladığını açıklamaya çalışmıştır.

Yapısal yoksulluk, sosyo-ekonomik düzen içerisindeki yapısal koşulların bir sonucudur. Örneğin bu düzen, emek piyasasında sistemin gereğinden fazla genişlemesine yardım eder veya yaygın bir şekilde küçük köylülerin topraklarından çıkarılmasına yol açar. Bir başka söylemle yapısal yoksulluk, kapitalist sistemin eşitsizliğin veya yaygın hoşnutsuzluğun temel sorumlusu olduğu üzerinde yoğunlaşmakta olup, istihdam alanı yaratmak, işsizlik durumu ile ilgili olarak programları yeniden düzenlemek ve topraksızlık sorununu çözmek üzere tarımsal alanlarda toprak reformlarını yapmak gibi çözümler önerir. Yapısal yoksulluğa karşı mücadele için mahalli/yerli bir eğilim içerisinde genel-toplumsal bir strateji ile birlikte, yetkinlik modelinin ötesine geçmek ve aynı zamanda Keynezyen refah devletinin birçok çelişkisini önlemek amacıyla devlet ve yurttaş arasındaki ilişki hakkında yeni bir düşünme şeklini bulmak gereklidir. Freidmannnn, yoksulluğu yetkinsizliğin bir şekli olarak tanımlar.

Yetkinleştirme modeli (empowerment model) yoksulluktan tamamen kurtuluş için yoksulların örgütlenmesi üzerine inşa edilmiştir. Amaç, yaşam için gerekli olan kaynaklara ulaşıp en fazla kazancı sağlamaktır. Örgütlenme bu amacı gerçekleştirebilecek temel bir yaklaşım olsa da özellikle devletçe sağlanan (dış) yardım, sorunun büyüklüğü nispetinde doyurucu bir sonucu sağlayacak bir ölçüt olarak gereklidir. Sorunun belirlenip devlet tarafından dikkate alınmasını sağlamak için siyasi protesto faaliyetleri başlatılmalı ve böylece yoksul insanların taleplerinin, yaşamak için temel insan hakları olduğu ileri sürülmelidir. Psikolojik yetkinlik, kollektif eyleme katılımın bir sonucu ve bireyin geçim araçları üzerinde daha fazla kontrolü elde etmesi olarak görülmektedir. Sorun, yoksul olanların sermayenin birikimi sürecinden dışlandıklarında geçim için nasıl üretim yapacaklarıdır. Neo-klasikler, hane halkının faaliyetlerinin öncelikli olarak tüketim ile ilgili olduğunu ve üretimin (kazanca yönelik olarak), hane halkı dışında fabrika ve işyerlerinde sağlandığını kabul ettiklerini belirten Freidmann bu düşünceden vazgeçilerek, yeni bir yaklaşım üretilmesi gerektiğini vurgular. Yetkilendirme modeli bu varsayımdan farklı olarak hane halkını ve daha spesifik olarak hane halkı ekonomisini, geçimin üretilmesinde bir merkez olarak ele almaktadır. Hane halkının yemek, televizyon izlemek gibi faaliyetleri hala bazı tüketim formları doğrultusunda olsa da bu tür faaliyetlerin geçim için gerekli olan üretim ile ilişkilendirilmesi gereklidir. Bu üretim içerisinde; gıda yetiştirme ve hazırlama, su elde etme, öğünlerden sonra temizlik yapma, soba, çanak-çömlek, masa, sandalye ve buna benzer yağ, şeker, tuz sabun gibi temel ürünler dahil, gıdanın hazırlanabilmesi amacıyla gereken araçları alabilmek için yeterli paranın kazanılması gereklidir. Böylece yiyeceklerin bir kısmı evde üretilirken bir kısmı pazar ekonomisinden elde edilen araç ve kaynaklarla hane halkı emeğinin birleşiminden ortaya çıkmaktadır. Geçim kavramı kendi kendini sınırlayıcı olduğundan sermayenin birikimi mantığının dışında kalmaktadır. Hane halkının geçimi onun

temel ihtiyaçlarına indirgenmektedir. Uzun vadede düşünüldüğünde bazı temel ihtiyaçlar giderildiğinde başka yeni ihtiyaçlar ortaya çıkar. Fakat kapitalist sistemin kendisinden kaynaklanan birikim dürtüsünün sebep olduğu, rekabet koşulları altındaki aşırı kazanç beklentisini karşılayan geçim kavramı, hiçbir anlam ifade etmemektedir. Yetkinleştirme modeli sosyal ilişkilerde belirgin bir şekilde bireyler arasında karşılıklı güven ve toplumsal sorumluluk bilincine dayanan "moral ekonomi" denen bir duruma geçerlilik kazandırmaktadır (Ekeh, 1974; Lomnitz, 1997; Scott, 1976; Hyden, 1980). Moral ekonomi, pazar ekonomisi içinde karşılıklı alış-verişin zorunlu bir tamamlayıcısı olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden herhangi birisi diğeri olmadan varolamaz. Diğer bazı özelliklerinden birisi de, iradi çalışma aracılığıyla ayrışmış olmasıdır. İleri kapitalist ilişkilerde iradi çalışma pazar ekonomisi tarafından yerinden edildiyse de kapitalistleşmiş ekonomilerin çoğu, sistemin etkili bir şekilde işleyebilmesi için iradi çalışmaya bel bağlamaktadır. Ve yetkin olmayan hane halkları arasında moral ekonominin sosyal ilişkilerine duyulan ihtiyaç, doğrudan doğruya yaşamı sürdürmekle bağlantılı olarak mutlak anlamda hayati bir öneme sahiptir. Yetkin olmayan (disempowered) hane halkları bir kural olarak geçimlerini üretmek için yalnızca kendilerine güvenirler ve hayatta kalabilmenin farklı yollarına katkıda bulunan sosyal ilişkilerin merkezinde yer alırlar. Bu ilişkiler; parasal durumlar ile gelir dağılımını içeren, geniş aileleriyle olan ilişkileri, komşu ve arkadaşlara informel yollarla desteklenen, gündelik yardım ve dayanışma ile ilgili ilişkiler, kollektif eylem ve moral destek için topluluk temelli örgütlenmelerle ilgili olan ilişkiler, hane halkının kendileri arasında birbirlerine karşı olan çatışmacı ilişkileri olarak özetlenebilir. Moral ekonominin iyice yerleşmesi halinde hiçbir hane halkı ekonomik pazara girmeksizin geçimini uzun vadede karşılayamaz. Kapitalist dünyada insanların gelir getiren bir işe ihtiyaçları vardır. Çünkü yetkin olmayan (disempowered) hale getirilmiş ve iş güvenliğinden yoksun birçok insan eninde sonunda küçük

ve informel ticari kurumlarda çalışmak zorunda kalmakta, sabit bir işleri olmadığından yaptıklarında başarısızlığa uğramakta, yardımlara bağımlı hale gelmekte ve hayatları sosyal çalışmacılar (social workers) ve bürokratlar tarafından kontrol edilmektedir. İşte bu aşama hane halkı için suç niteliğindeki yeraltı dünyasına girmeden önceki ilk küçük adımdır. Hane halkı ekonomisinin insan kaynakları; varolan zaman, üyelerin yetenek, kabiliyet ve becerileridir. Bunun yanında hane halkları toplumsal olarak üretilmiş belirli kaynaklara ve sosyal gücün temellerine ulaşmaya ihtiyaç duyarlar. Yetkinlik modeli, güvenli bir yaşam alanı, pazarlara ve sağlık kuruluşlarına olan uzaklık ile çalışma ücretlerindeki farklılıklar, sosyal olarak üretilmiş kaynaklar, sosyal ağlar, sivil kuruluşlar, hane halklarının geçimin sürdürecek bilgi ve becerilerle amaca uygun doğru bilgiye, üretim araçlarına ve parasal kaynakların kullanımına erişim olmak üzere sosyal gücün sekiz temelinden oluşur. Her bir hane halkı, bu temeller çerçevesinde geçim kaynaklarını kapsamlı bir nitelikte birleştiren ve düzenleyen özgün bir profile sahip olacaktır. Herhangi bir hane halkı ekonomisinin karşılaştığı sorun, değişen ekonomik ve politik koşullar altında geçimini sağlamak için insan kaynaklarının nasıl dağıtılacağı ve eğer mümkünse yaşama düzeyinin nasıl daha iyi hale getirileceğidir. Freidmann, bu modelin gerçekleşebilmesi için, sivil toplumun güçlendirilmesi, devlet ve toplum ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi, iş, devlet ve sivil toplum arasındaki güç dengelerinin demokrasiyi merkeze alarak yetkinsiz olanların da çabalarıyla yeni politik stratejiler doğrultusunda yeniden oluşturulması gerekmektedir (Freidmann,1996; Oktik ve Nas; 2002).

Sonuç

Yoksullukla ilgili kuramsal çalışmalar başladığı yere dönmüştür. Özellikle tek kutuplu global sistemde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ulus devletin hızla aşınması, her toplumda yoksulluğun görece olarak yükselmesi, yoksulluk

ve varsıllığın içeriğinin devletlerin denetiminde çıkarak ulus aşırı şirketlere devredilmesi, bireylerin rasyonelleşmek adına tüm değerleri tüketim kültürü üzerinden çözümlemeleri yoksulluğun yeniden tanımlanmasını ve yeni bir "refah toplumu" olgusunun kavramsallaşırılmasını beraberinde getirmektedir. Ancak bu yeni refah toplumunda güç dengelerinin yoksulluğun en aza indirgeneceği şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Sosyal bilimlerde kuram ve yaklaşımlar birer belirleme, tarihe düşülen birer betimlemedir. Bu çalışmada seçilen kuramlar çalışmanın yazarının seçerek oluşturduğu kuram ve yaklaşımlardır.

Sonuç yerine Ted Bradshaw'ın 2007 yılında yayınlan yoksulluk kuramlarını beş ana başlıkta betimlediği tablo bu konuda çalışanlara yol gösterici olacaktır.

Beş Yoksulluk Kuramı Ve Yoksulluk Karşıtı Toplumsal Programlar

Kuram	Yoksulluk Nedenleri	Nasıl İşler	Olası Topluluk Gelişim Tepkileri	Yoksulluğu Azaltmak için Toplumsal Bağlamında Örnekler
1. Bireysel	Bireysel tembellik, kötü seçim, yetersizlik, doğal yetersizlik	Rekabet: kazananı ödüllendirir ve yeterince çalışmayan ya da kötü seçim yaparak kaybedeni cezalandırır	Bireysel yoksulluğa karşı Kaçınma ve karşı gelme gücü, yardım sağlamak ve koruma ağı oluşturmak	Uyuşturucu rehabilitasyonu, ikinci şans programları, kolay erişilebilir koruma ağları oluşturmak, yoksul bireylerin sorunlarıyla baş edebilmeleri için eğitim ve danışmanlık yardımı
2. Kültürel	Başarı normlarına karşıt ve üretken olmayan değerleri benimseyen Alt-kültür,	Akran grupları yanlış değerleri koyar ve yanlış davranışları pekiştirir,	Değeri kültürü, yeniden kültürlemeyi ve topluluk inşasını çeşitlendirir; yeni akran grupları oluşturarak alternatif sosyalizasyonla topluluğu yoksullar lehine kullanmak	Öncelikli başlangıç, okulsonrası, alt kültürde liderliğin geliştirilmesi, değer tabanlı topluluk gelişimi.
3. Siyasal ve Ekonomik Yapı	İş, eğitim, barınma, sağlık, güvenlik, siyasal temsil gibi anahtar sosyal kurumlara erişim ve bu kurumları tamamlamada sistematik engeller yoksulların önünü keser	Seçim koşulları bazı grupların üyelerini uygun olmayan koşullarla doğrudan ya da dolaylı olarak dışlar	Topluluk değişimi başarmak için siyasal ve ekonomik güç kullanarak örgütler ve taraf tutar; alternatif örgütler yaratır,	İçerme ve icraya yönelik zorlayıcı siyasalar,
4. Coğrafi Konum	Sosyal yarar ve zararların ayrı alanlarda yoğunlaşması	Toplama mesafe, skalanın ekonomileri ve kaynak dağılımları farklılıkları pekiştirir	Ulusal yeniden dağılımlar, yerel varlıkların gelişimine yoğunlaşma	Yeniden gelişme alanları, kent merkezleri, kırsal ağ oluşumu, kentsel canlandırma
5.Birikimli (Kümülatif) ve Dönemsel	Yoksulluk sarmalları, kazanç, barınma, sağlık, eğitim ve kendine güven gibi bireylerin sorunları ile , işletme ve iş kaybı, yetersiz okullar, sosyal servislerin yetersizliği gibi topluluk eksizlikleri birbirine bağımlı ve birbirleriyle güçlü olarak ilişkilidir.	Faktörler birbirini karmaşık bir şekilde etkiler. Topluluk düzeyindeki krizler bireysel krizlere ya da aksine, her biri yoksulluk sarmallarının birikimine neden olur	Bireysel ve topluluk sorunlarına hitap edecek kapsamlı bir programla yoksulluk sarmalını başarı sarmalıyla kırmak.	Kapsamlı programlar; Kendi kendine yeterli topluluk pekiştirici çevre, bireyleri toplulukları birleştiren programlar ve toplumsal örgütler, değer temelli yaklaşımlar

Kaynakça

Amin, S , (1977) "Unequal Development". New York: Monthly Review Press.

Amin, S , (1977) "Accumalition on a World Scale". New York: Monthly Review Press.

Berger, P.L.; Neuhaus,R.J.,(1997),To Empower: The Role of Mediating Structures in Public Policy. Washington, DC.:American enterprise Institute for Public policy

Blaıre, A.,(1995), 'Urban Grassroots Movements and the Construction of Citizenship: Self-Built Housing Initiatives in Sao Paulo'. Master's thesis,Department of the Urban Planing. University of California, Los Angeles.

Bradshaw, Ted (2007), "Theories of Poverty and Anti-Poverty Programs in Community Development" Journal of the Community Development Society, Vol. 38, No. 1, Spring 2007"

Corragıo,J.L.,(1994), Economia Urbana: La Perspectiva popular.Quito, Ecuador: Instituto Fronesis.

Dicken, Peter., "Global Shift", 3rd. Ed. NY, Guildford, 1998

Ekeh, P.P.,(1974), Social Exchange Theory: the Two Traditions. Cambridge, MA: Harward University Press.

Etzioni, A.,(1988), The moral Dimension: toward a New Economics. New York: The Free Press.

Fedozzı, L., (1994), 'Poder Local Governabilidade: O Case de Porto Alegro'. Proposta . Revista trimestral de FASE, No. 62 (September), pp. 23-9.

Fnedmann, J.,(1992), Empowerment: The Politics of Alternative Development. Cambridge, MA: Blackwell.

Fnedmann, J.,(1996) "Rethinking Poverty: Empowerment and Citizen Rights" Internatıonal Social Science Journal, (Cilt,48, Sayı: 2, 161-172

Giddens, A.,(2000), Elimizden Kaçıp Giden Dünya, Çev. Akınhay, O., Alfa Yayınları, İstanbul.

Haralambos, M Holborn. M. (1991). "Sociology: Themes&Perspectives Third Edition, Collins Educational&Harper collins Publishers, London

Hull,S.,Held,D., Hubert,D., Thompson, K., (ed).,(1995), "Modernity An Introduction to Modern Societies", Polity Pres, Cambridge.

Hyden, G.,(1980), Beyond Ujamaa in Tanzania: Underdevelopment and an Uncaptured Peasantry. Berkeley: University of Colombia Press.

Laclau, E,; Mouffe, C.,(1985), Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics. London: Verso.

Lomnıtz, L. A.,(1997), Networks and Marginalıty: Life in a Mexican Shantytown. New York: Academi Press.

McMicheal, P.,(1996) "The New Colonialism: Global Regulation and the restructuring of the state system" in D.A. Smith & Borozc ed. A New World Order? Global Transformations in the Late Twentieth Century, pp. 37-55. Westport: Praeger

Oktik, N., "Globalleşme ve Yükseköğretim", Doğu Batı Dergisi ,18,193-204 (2002).

_____ "Yeni Sosyal Yapı ve Sosyal Bilim - James S. Coleman (Çeviri)", Felsefe Logos, 13, 105-109, (2001/1).

M. Haralambos, M. Holborn (2002) "Yoksulluk Kuramları - (Çeviri)", Felsefe Logos, 14, 85-95, (2001/2).

Oktik, N., Nas, F.,"Yoksulluğu Yeniden Düşünmek: Yetkilendirme ve Yurttaşlık Hakları-John Friedmann (Çeviri)", Doğu Batı Dergisi - Ekonomi, 135-151.(2001-02)

Oktik, N., ve Kökalan. F., "Immanual Wallerstein; Tarihsel Kapitalizmin Analizi ve Dünya Sistemi", Doğu Batı Dergisi - Ekonomi. 121-134 (2001-02)

Polanyi, Karl (1957), The Livelihood of Man. Ed. by H. W. Pearson. New York: Academic Press.

Polanyi, Karl (1986), Büyük Dönüsüm: Çagımızın Siya-

sal ve Ekonomik Kökenleri, Çev. Ayse Bugra, İstanbul: Alan Yayıncılık, s.300.

Roberts J.T & Hite, A. (2000), (eds) "From Modernization to Globalization".Blackwell Publ., Mass.& Oxford

Scott, J. (1976), "The moral Economy of the Peasant:Rebellion and Subsistance in Southest Asia". New Haven, CT: Yale University Press.

Wallerstein, Immanuel (1998), "Liberalizmden Sonra" Çev: Erol ÖZ, Metis Yayınları, İstanbul

Wallerstein, I., Hopkins, T.(1999) "Geçiş Çağı- Dünya Sisteminin Yörüngesi (1945-2025)" Çev: N. Ersoy, E. Abadoğlu, O. Akalın, Y. Kaya, Avesta Yayınları, 1999, İstanbul

Wallerstein, I. (2001), "Güncel Yorumlar" Çev. Atlı., V, Hakyemez,D., ve Yeldiren, B. Aram Yayıncılık, İstanbul

http://www.blacksacademy.com

http://encarta.msn.com/encyclopedia_761577020/ Poverty.html

Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları

Hüseyin Gül* ve Songül Sallan Gül**

Giriş

Yoksulluk üzerine yapılan çalışmalarda, yoksulluğun nedenleri ve çözümleri bağlamında farklı tanımlamalar ve yaklaşımlar kullanılmaktadır. Modern kapitalist toplum ve piyasa ilişkilerinin belirleyiciliği çerçevesinde, 18. yüzyıldan 1960'lara kadar, yoksulluğun kavramsallaştırması ağırlıkla ekonomik temelli olarak yapılmıştır. Ancak, 1960'lardan itibaren yoksulluğun bireysel mi yoksa kapitalist piyasa ilişkilerinin bir ürünü mü olduğu, ya da kültürel mi yoksa yapısal bir sorun mu olduğu tartışmaları hız kazanmıştır. Kapitalizmin yapısal ve kültürel dinamikleri arasında, hangisinin yoksullukta belirleyici etken olduğu sorusu, yoksulluğa bakışta yeni tanım ve sınıflamaların yapılmasına da öncülük etmiştir. Bu temelde yoksulluk tartışmalarında, yoksulları ve onların yaşam biçimlerini ve / veya farklılaşan kültürel özelliklerini temel alan yaklaşımlar öne çıkmıştır. Günümüzde, yoksullukla ilgili yazına bakıldığında yoksulluk olgusunun; bireysel refah ve sorumluluk, sosyal ve kültürel bütünleşememe, sosyal dışlanma, sınıf-alt sınıf-sınıf altı, yoksulluk kültürü, ayrımcılık, sosyal patoloji, toplumsal cinsiyet, ırk, etniklik, mekânsal ayrışmışlık, çalışma refahı gibi kavramlar çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Bu da yoksulluğun tanımlanmasında,

*Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü.

**Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

ekonomik etkenler kadar, kültür olgusunun da önemli bir öğe olduğunu ortaya koymaktadır.

Yoksulluğu açıklama çabalarının, yoksulları ve onların kültürel örüntülerini temel alan yaklaşımlar ile yoksulların karşılaştıkları çevresel ve yapısal unsurları temel alan yaklaşımlar olarak iki karşıt kutupta yoğunlaştığı gözlenmektedir. Neoliberal yaklaşım (Barry, 1989; Friedman ve Friedman, 1980) ve yeni muhafazakar yaklaşım (Mead, 1992 ve 1989; Murray, 1984; Gilder, 1981) ile yoksulluk kültürü (culture of poverty) tezleri (Lewis, 1966; Türkdoğan, 1993 ve 1974) yoksulluğun nedenlerini mağdurda arayan yaklaşımlardır. İnsan sermayesi yaklaşımı (Giddens, 1998; Gutmann and Thompson, 1996; Gilbert, 1995), yoksulluğun kadınsılaşması yaklaşımı ya da feminist yaklaşım (Sallan Gül, 2005; Meehan, 1994; Pearce, 1990) ve yapısalcı ya da eleştirel yaklaşımlar (Galbraith, 1996 ve 1992; Miliband, 1991; Castells, 1989) ise yoksulluğun nedenini kapitalist sistemin doğasında ya da işleyişinde, sınıf, toplumsal cinsiyet, etniklik, ırk gibi ilişkilerde gören ve diğer uçta yer alan yaklaşımlardır.

Bu çalışmada, ilk olarak yoksulluk kavramına açıklık getirilmekte ve yoksulluk sınıflamaları ele alınmaktadır. İkinci olarak, 1960'larda gündeme gelen ve 1980'lerden itibaren de neoliberal ve yeni muhafazakar politikaların egemen bir biçim almasına koşut olarak, dünyada ve Türkiye'de giderek daha yaygın olarak tartışılan yoksulluk kültürü yaklaşımının ve tezlerinin, sosyolojik temelde bir tartışması sunulmaktadır. Bu çerçevede, yoksulluğun bir sapma ya da psikopatoloji, neoliberal küresel piyasacı ve çalışma refahına dayanan yönelişin bir ürünü ya da çağdaş muhafazakar yaklaşımların toplum ve kültür anlayışlarının bir yansıması olduğu yönündeki iddialar kavramsal, kuramsal ve ampirik temelde sorgulanmaktadır.

Yeni Yoksulluk Sınıflamalarında Ekonomik, Sınıfsal, Mekânsal, Toplumsal ve Kültürel Öğelerin Belirleyiciliği

Yoksulluk; insanların kabul edilebilir yaşam koşullarına özgür ve insana yakışır, kendine ve başkalarına saygılı, uzun, sağlıklı ve yaratıcı bir hayat sürebilmeleri için gerekli insani, en temel öğe olan fırsat ve olanaklardan yoksun olmalarıdır (Gül, Sallan Gül ve Memişoğlu, 2007: 248). Yoksulluk kavramına bakışta belirleyici konumdaki uluslararası kuruluşlardan olan Dünya Bankası'nca, yoksulluk, temel gereksinimler yaklaşımı bağlamında, bir kişi ya da hanenin, gıda ya da gıda dışı temel ihtiyaçlarını karşılamak için gereksinim duyduğu minimum tüketim miktarına erişememe durumu olarak tanımlanmaktadır (WB, 2005: i). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ise, daha farklı bir eğilim sergilemekte ve yoksulluğu, belirli bir insani gelişme düzeyinde olmama durum ve koşulları içinde ele almaktadır. Bu tanıma göre, belirli bir gelir düzeyini tutturamayan, temel kaynaklara ve sağlık ve eğitim gibi temel kamu hizmetlerine erişim olanağı olmayan kişiler yoksul kabul edilmektedir (UNDP, 2004). Şenses (2001: 63) genel olarak yoksulluğun zorunlu gereksinimlerini karşılayabilecek yeterli kaynağa sahip olmamak olarak tanımlansa da, günümüzde yoksulluğun ekonomik etkenler dışındaki belirleyicilerinin de önemli olduğuna işaret eder. Kısacası, yoksulluk, insanların en temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik gelir yoksunluğundan, yoksulların insani ve kapasite gelişimleri ile dışlanma süreçlerine kadar farklı açılardan yeniden tanımlanmakta ve farklı sınıflamalara konu olmaktadır.

Jargowsky ve Bane (1990), yoksulluğu süreç ve belirleyicileri çerçevesinde sınıflayarak, üç farklı grupta ele alır: Sürekli yoksulluk (persistent poverty), çevresel-mekânsal yoksulluk (neighborhood poverty) ve sınıf altı yoksulluğu (underclass poverty). Sürekli yoksulluk uzun bir süredir yoksulluk içinde yaşayan aile ve kişileri içeren bir terimdir. Bu yoksul-

luk tanımı, güçlü olarak kuşaktan kuşağa geçme eğilimi gösterecek bir anlamla da yüklüdür. Çevresel ya da mekânsal yoksulluk ise, eski ve bakımsız ev stokunun, yoksul mahalle ortamının ve yüksek işsizlik oranlarının belirgin olduğu ve yoksulluğun yoğunlaştığı alanları ifade etmek için kullanılmaktadır. Üçüncü bir tür olarak "sınıf altı" yoksulluğunun ayırt edici özellikleri ise; kuraldışı normların, davranışların ve tutumların yaygınlığı, uyuşturucu ve alkol kullanımının yüksekliği, işgücüne katılımın düşüklüğü, suç işleme eğiliminin yüksekliği, evlilik dışı çocuk sahibi olmanın yaygınlığı, sosyal yardımlara bağımlılık gibi öğelerdir. Bu tanım, yoksulluk kültürü tezleriyle örtüşmektedir. Dikkat edileceği üzere, üç grup ya da tür birbirini dışlayıcı bir anlam içermemekte ve yoksul gruplar örtüşmektedir.

Yoksullukla ilgili oldukça ayrıntılı ve kapsamlı bir sınıflama DiNitto tarafından yapılmıştır. Yazara göre beş tür yoksulluktan söz edilebilir: Yoksunluk olarak yoksulluk (poverty as deprivation), eşitsizlik olarak yoksulluk (poverty as inequality), kültürel yoksulluk ya da yoksulluk kültürü (culture of poverty), sömürü olarak yoksulluk (poverty as exploitation) ve yapısal yoksulluk (poverty as structure) (DiNitto, 1991: 48-64). Yoksunluk olarak yoksulluk; kabul edilebilir bir hayat seviyesi sürdürebilmek için gerekli olan yiyecek, giyecek, tedavi gibi temel gereksinim maddelerinden yoksun olmayı ya da yeterince yararlanamamayı ifade etmektedir. Yoksulluk eşitsizlik olarak tanımlandığında; insanca bir yaşam sürmeye yetecek bir gelir elde edememe durumu vurgulanmakta, ekonomik kendine yetememe ve toplumdaki gelir dağılımı eşitsizliklerine dikkat çekilmektedir. Kültürel yoksulluk ise; kuşaktan kuşağa geçen bir sarmalı ve bir kısır döngüsel yaşam biçimini ifade etmektedir. Yoksulların düşük gelirlerine ek olarak, vurdumduymazlık, dışlanmışlık, miskinlik (apathy), isteksizlik ve özgüven eksikliği gibi davranışsal ve kişilik özelliklerini de içermektedir. Bu, toplumsal, siyasal ve ekonomik belirleyicileri göz ardı ederek, yoksulluğu, yoksulluk içinde yaşayanların kendi suçu olarak gören ve yoksulların yaptıkları tercihlerin

ve yaşam tarzlarının bir ürünü olduğunu kabul eden yoksulluk kültürü tezleriyle örtüşen bir kavramsallaştırmadır.

Sömürü olarak yoksulluk ise, üst ya da yöneten sınıfların sömürüsünün bir türüdür ve bu sınıfların çıkarları için gereklidir. Bu yaklaşım çerçevesinde görüşleri değerlendirilebilecek olan Galbraith (1992), Amerika'daki yoksulları tanımlarken "işlevsel sınıf altı" (*the functional underclass*) terimini kullanmayı tercih etmektedir. Bu sınıf altı grup, büyük kent merkezlerindeki yoksul mahalle sakinlerini, çiftliklerde çalışanları ve madencilik gibi düşük statülü işlerde çalışanları içermektedir. "İşlevsel sınıf altı"nın etnik özelliklerine bakıldığında, daha çok Siyahlar ile İspanyol kökenlileri içerdiği görülmektedir. Galbraith'a göre bu sınıf altı grup, genel kapitalist ekonomik sürecin bir parçasıdır. Yerleşik kapitalist sisteme ve "tatmin olmuşluk kültürü"[1] üyelerinin yaşam kalitesine ve keyfine hizmet etmektedir (Galbraith, 1992: 31). Bir başka ifadeyle, "tatmin olmuşluk kültürü" içinde yaşayan şanslı sınıf üyelerinin yapmak istemeyeceği, ama bu sınıf üyeleri ve sistem açısından yapılması zorunlu, tatsız, zor ve düşük ücretli işlerin yaptırılması için yoksullara gereksinim bulunmaktadır. Bu yüzden, yoksulluk ya da yoksulluk riski altında yaşayan, düşük ücretle zor işleri yapmaya hazır işçilerin sunumunun aksatılmadan devam ettirilmesinde yoksulluğun önemli bir işlevi vardır (Galbraith, 1992: 33).

Galbraith'a göre bu yapıyı değiştirmek kolay değildir. Var olan sistem içinde, insan doğasından gelen sınırlamalar, geçmişin ve günümüzün düşünsel kalıpları, anayasal ve yasal yapılar, kurulu ekonomik düzen, insanların gelire olan acil ihtiyaçları, siyasal parti sistemi gibi birçok engel bulunmaktadır.

---

1 Galbraith (1992: 15-22) "tatmin olmuşluk kültürü" (the culture of contentment) üyelerini, çoğunluğu oluşturmamakla beraber, sistemin devamında çıkarları olduğu için seçimlerde sürekli oy kullanan, ortaklaşa hareket etme bilincine sahip ve bu yüzden de siyasal sistemde yoksullara ve işçi sınıfına göre daha fazla temsil edilen bir grup, bir sınıf olarak tanımlıyor. Diğer bir deyişle, tatmin olmuşlar sınıfı, kendine ait bir ekonomik ve siyasal doktrini olan ve tatmin olmuşluk kültürü içinde yaşayanları içeren bir toplumsal kesimdir.

Kapitalist sisteme yapılacak müdahalelerle varılmak istenen insancıl amaçları bile kabule hazır olmayan "tatmin olmuşluk kültürü" üyelerinin, sistem içinde çok ciddi bir hegemonyaları bulunmaktadır. Tatmin olmuşlar sınıfı, yoksul bölgelerde yaşayanların gereksinimlerine karşı büyüyen bir vurdumduymazlık, hatta düşmanlık içindedirler (Galbraith, 1996: 4). Grace (1994) bunun temel nedeninin, sosyo-politik kültür yapısında yaşanan, "paylaşım ve sorumluluk kültüründen" (the culture of commitment) "çıkar kültürüne" (the culture of self-interest) doğru yaşanan değişim olduğunu belirtir. "Paylaşım ve sorumluluk kültürü" ortamında toplumun büyük çoğunluğu, toplumsal adalet ve eşitliğin bir gereği olarak, zor durumda olan insanların gereksinimlerini karşılayabilmek için sosyal devletin yaptığı harcamaları meşru bulur. Gittikçe yaygınlık kazanan "çıkar kültüründe" ise, sınıf altı üyesi olan vatandaşların kendi verdikleri kararların ve kendi davranışlarının bir sonucu olarak o duruma düştüğü belirtilerek, bu gruplara karşı yapılacak sosyal devlet harcamaları desteklenmez. Ancak, üst gruplar kendi çıkarlarının çok sıkı savunuculuğunu yaparlar. Bu durum Türkiye için de geçerlidir. 2003-2006 yılları arasında 75 milyar dolar civarında gerçekleşen ve çok geniş toplumsal kesimler için yapılan sosyal güvenlik transfer harcamaları hemen her gün tartışılarak, kara delik olarak tanımlanmakta ve kısılması gerektiği savunulmaktadır. Buna karşın aynı dönemde 350 milyar dolar civarında gerçekleşen ve sınırlı bir kesimin cebine giden faiz harcamaları ise tartışma konusu bile edilmemektedir.

DiNitto'nun sınıflamasında beşinci yoksulluk türü yapısal yoksulluktur. Bu kavram ile, toplumun belli sınıflarının ya da gruplarının ayrımcılık nedeni ile dikey toplumsal hareketlilikten yoksun bırakılmaları ifade edilmektedir. Bu kavramsallaştırmada en çok vurgulanan tema, kapitalist yapının içinde barındırdığı çatışan koşullardır. Sınıflar arasında ve hatta çalışan sınıfın kendi içinde, mesleki yapıda ve ücretlerde ortaya çıkan kutuplaşmalar ile piyasada düşük gelirli ve iyi eğitim görememiş olan vasıfız işgücü için yetersiz olanaklar yok-

sulların çalışma koşullarını sınırlandırmaktadır. Kentlerdeki mekânsal ayrışmalar ve kutuplaşmalar; alt sınıf üyelerinin ve etnik grupların yoğunlaştığı yerleşim yerlerinin karşılaştığı ayrımcılık, ekonomik eşitsizlikler, sınıf ayrımcılığı gibi nedenler, yoksulların toplumsal hareketliliğini engelleyen ve onları sürekli yoksunluklara mahkûm eden diğer önemli öğelerdir (Castells, 1989). Bourdieu ve Passeron (1977), düşük gelir grubu ailelerin çocuklarının eğitimdeki göreli başarısızlıklarının temel nedeninin yeteneksizlikleri değil, eğitim alanında var olan eşitsizlikler ile bunun doğurduğu sonuçlar olduğunu belirtir. Yapılan sınavların, kültürel sermaye denilen egemen sınıfın kültürel değerlerine hâkimiyetini ölçerek, bu sınıf değerlerinden uzak kesimlere karşı bir ayrımcılık yaratmaktadır. Bu ise sonuçta yoksul çocukların eğitime devam edememelerine neden olmaktadır. Bourdieu ve Passeron, kritik güç ilişkilerinin sembolik olarak kültür ve değer sistemi ile kurulup temellendirildiği ve meşrulaştırıldığını, eğitim sistemi ve aile yapısı gibi yapılarla da sınıf pozisyonlarının ve egemenlik ilişkilerinin devam ettirildiğini belirtir.

Castells, yoksulluk ve uç yoksulluk arasında da ayrım yapar (Castells, 2001). Yoksulluk, belirli bir toplumda bir insanın minimum standartlarda bir yaşam sürebilmek için gerekli kabul edilen kaynaklara sahip olmamasıdır. Aşırı yoksulluk ise, çok geniş bir sosyo-ekonomik yoksunluğun içinde yaşayan, ayrımcılıklara ve dışlanmaya maruz kalan, gelir ve servet dağılımında en dipte yer alanları ifade eder (Castells, 2001: 69). Castells (1989), kapitalist ekonomik yapılardaki yapısal değişiklikler sonucu ortaya çıktığını belirttiği *"ikili kent" (dual city)* kavramını, kentlerde sınıfsal, mekânsal, mesleki ve iş olanakları açısından ortaya çıkan kutuplaşmaları ve ayrımlaşmaları (*segregation*[2]) ifade etmek için kullanır. Yazar'a göre, bilgi ve

2 Castells, kutuplaşma (*polarization*) terimini eşitsizliğin arttığı bir süreç olarak niteler. Bu süreçte, en üst ve en alt gelir ve servet grupları, orta gelir ve servet gruplarına göre daha hızlı büyür ve orta sınıf küçülür. Daha önemlisi, toplumda yer alan en alt ve en üst gelir ve servet grupları ile bu gruplar arasındaki sosyal ve ekonomik farklılıklar iyice keskinleşir (2001: 69).

teknoloji yoğun ekonomik yapılanma, kent merkezlerinde yoğunlaşmış olan göçmenlerin, Siyahların, İspanyol asıllıların, çocukların ve kadın yönetimindeki tek ebeveynli ailelerin oluşturduğu yoksullara yeni fırsatlar yaratmaktan ve yoksulluğa çözümler üretmekten uzaktır. Bunun temel nedeni, var olan eğitim eşitsizlikleri nedeniyle sınıf altı grupların, ekonomik yeniden yapılanmanın ortaya çıkardığı işlerin gerektirdiği niteliklere sahip olmamalarıdır (Castells, 1989: 204-205). Castells'in analizini destekleyen önemli gerçekliklerden biri, son yıllarda gelişmiş kapitalist ülkelerde yaratılan işlerin yarıya yakınının, Mc Donalds türü işyerlerinde kasiyer, yiyecek hazırlayıcılığı, yiyecek dağıtıcılığı gibi kutuplaşmış meslek yapısının en alt grubunda yer alan işlerden oluşmasıdır. Castells'e göre "ikili kent" yapısını ortaya çıkaran ve yoksulları çaresiz kılan başlıca nedenler şunlardır: (i) Eğitim sistemindeki eşitsizlikler, (ii) mekânsal, sınıfsal, etnik ve ırksal ayrışmışlık, (iii) banliyölerde ("suburbs" ya da "edge cities") ve etrafı duvarlarla örülü yerleşim yerlerinde ("gated communities") yaşayanların yoksulların sorunlarını umursamamaları, (iv) işyerlerinin yoğunlaştığı banliyölerde yaşayanların, buralarda yoksullara yönelik konut yapımına karşı çıkmaları, (v) var olan kentsel toprak ya da mekân kullanımı düzenlemelerinin ayrımcılıkları engellemede yetersiz kalmasıdır.

Çözüm önerilerinde liberal olsa da, yoksullukla ilgili yapısalcı bir çözümleme yapan Wilson (1987), yoksulluk içinde yaşayanları *"sınıf altı" (underclass)* olarak adlandırır ve bu grup içinde en dezavantajlı konumdakilerin Siyahlar olduğunu belirtir. İşgücü piyasasının ve meslek yapısının dışında kalanlar, uzun süredir işsiz olanlar, suç işlediği için toplum dışına itilmişler, normal dışı davranış kalıplarını benimseyenler, yeterli eğitimi ve iş deneyimi ve / veya mesleki yeteneği olmayanlar ve uzun süredir sosyal yardımlarla yaşayanlar bu kapsamdadır (Wilson, 1987: 78). Ayrıca Wilson, kadın tarafından yönetilen tek ebeveynli aile yapısının ve evlilik dışı çocuk sahibi olmanın da yoksullukla çok yakından ilgili hale geldiğini ve bu olguların yoksulluk kısır döngüsünde

çok önemli bir yere sahip olduğunu belirtir. Ancak, bu koşulların en temel nedeni olarak toplumsal dışlanmayı görür. Wilson (1987: 61), toplumsal dışlanma nedeniyle yoksulluğun belirli mahallerde yoğunlaştığı ve mekânsal yoksulluğun daha da belirginleştiği saptamasını yapar. Bu mahallerde, iyi eğitim ve iş ağları gibi olanaklara erişimde kısıtlar, evlenecek çalışan eş bulmada güçlük, yetişkin rol modeli eksikliği gibi sınırlamaların ve olanaksızlıkların, gençlerin değer ve tutumlarını (yani kültürlerini) etkilediğini belirtir. Ayrıca, erkek işsizliğinin yoksulluk kültürünün oluşumuna etkisi üzerine vurgu yaparak, erkek egemen bir çözümleme de ortaya koyar. Amerikan ekonomisinin geçirdiği yapısal değişimlerin bir sonucu olarak, işlerin yoksulluğun yoğunlaştığı kent merkezlerinden banliyölere (suburbs) taşındığına ve bunun da yoksulların iş olanaklarını sınırlandırdığına dikkat çeker. Bunun yanında, ırkçılığın ve ayrımcılıkların da yoksulluğun diğer temel nedenleri arasında olduğunu vurgular (Wilson, 1987).

Benzer biçimde, ülkemizde de son yıllarda yoksulluğun tanımlanmasında yeni yoksulluk kavramı öne çıkmıştır. Işık ve Pınarcıoğlu (2001: 70), 1990'lardan itibaren belirginleşen eğilimler sonucu yeni bir yoksulluğun ortaya çıktığını belirterek, kentsel yoksulluk bağlamında, gecekondu ve / veya varoş yoksulluğu ile sınıf altı yoksulluğu arasında ayrım yapmaktadır. Onlara göre varoş yoksulları, son derece dinamik, kaderine razı olmayan, kentte tutunarak kendisi ve ailesi için bir savaşıma girmeyi göze alan ve büyük ölçüde enformel sektörlerde ve cemaat ilişkilerinde yer alan bir kesimdir (Işık ve Pmarcıoğlu, 2001: 39). Buna karşın, sınıf altı yoksullar; umutsuz ve esas olarak dönüştürme kapasitesinden büyük ölçüde yoksun bir kesimdir. Işık ve Pmarcıoğlu (2001: 61), sınıf bile olamayan, çaresiz ve yılgın sınıf altı yoksulların, evsizler, uyuşturucu bağımlıları, çalışmak istemeyen ya da çalışmayı akılcı bulmayan kişiler, işsizlik girdabından çıkamayanlar gibi geniş bir kitleyi kapsadığını belirtirler. Sınıf altı yoksullar, "sadece uzun dönem işsizlik yoluyla ekonomik

dışlanmayla karşılaşmamakta, politik denklemin tamamen dışına çıkma ve her türlü sosyal grup ve aileden kopma sonucu siyasal ve sosyal dışlanmayla karşılaşmaktadırlar" (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001: 70). Aynı saptamayı yapan Buğra ve Keyder (2003), yeni yoksulluğun kentsel yoksullar arasında sosyal korumanın zayıflamasının ve toplumsal dışlanmışlığın artmasının bir sonucu ve bunun da sosyal devletin yetersizliklerinin bir ürünü olduğuna dikkat çekmektedirler.

Erder (1998) de, artan küreselleşme ve egemen hale gelen neoliberal politikalara koşut olarak zayıflayan sosyal devlet anlayışının, yeni yoksulluğun ortaya çıkmasındaki temel unsurlardan biri olduğunu belirtir. Erder (1998), bu gelişmenin, gelir ve mekânsal farklılaşmanın ve kutuplaşmanın artmasına, yoksulların devletten umutlarını kesmelerine ve "sorunlarını gittikçe daha fazla kapanarak çözmelerine" de yol açtığını vurgular. Bunun da gecekondu bölgelerinin umut alanlarından "çöküntü alanlarına" dönüşmesine yol açtığına dikkati çeker. Bu alanlarda, sistemden dışlanan, izole olmuş, genel davranış-yaşam kalıpları dışında yer alan, çalış(a)mayan ve genel gecekondu özelliklerinin dışında yeni grupların oluşmaya başladığı saptamasını yapar. Bu ortamdan enformel dayanışma ilişkilerine tutunarak çıkanların ise, hiyerarşik güç ilişkilerinin ve bağlarının içine düştüğünü belirtir (Erder, 1998: 111).

Yoksulluk Kültürü Yaklaşımları

Yoksulluk Kültürü Yaklaşımı Neden Bu Kadar Popüler Oldu?

Yoksulluk kültürü yaklaşımı, yoksulluğu, modernleşme kuramları bağlamında, kentle bütünleşememenin bir sonucu olarak ortaya çıkan, alt kültürde gelişen patolojik bir olgu, suçla birlikte ele alınan bir toplumsal sorun olarak görmektedir. 1960'larda kavram, Oscar Lewis'in çalışmaları ile yoksulların kültürel özelliklerini belirleme, koşullarını saptama ve ekonomik yoksunlukların kapitalist sistem içindeki yerini gösterme

bağlamında hem büyük takdir görmüş, hem de Amerika Birleşik Devletleri'nde çok geniş tartışılmalara yol açmıştır. Ancak bu yaklaşım, 1980'lerden itibaren yeni muhafazakar yaklaşımların güçlenmesine paralel olarak, sosyal devletin çekildiği alanların yeniden bireysel sorumluluk ve gönüllü yardım temelinde, aileye, dinsel ve yerel topluluklara devredilerek sosyal korunma ağı sağlaması çerçevesinde yeniden güncellik kazanmıştır. Benzer olarak, neoliberal yazar ve politikacılar tarafından da savunulmuştur. Ekonomik liberalizmin en az devlet ilkesi etrafında biçimlendirilmeye çalışılan çalışma refahı anlayışında ve sosyal politikalarda yoksulluk kültürü tezlerine geniş yer verilmiştir. Dolayısıyla, yoksulluk kültürü tezleri, yoksulların çalışmaya yönelik tutum ve davranışlarını tartışmaya açmak ve daha fazla istihdam edilebilmelerini sağlamak amacıyla hem söylemsel düzlemde, hem de uygulamada giderek artan bir etkiye ve popülariteye sahip olmuştur.

Yoksulluk Kültürü Yaklaşımının Kökenleri: Lewis'in Yoksulluk Kültürü Tezi

Yoksulluk kültürü yaklaşımının ortaya çıkışı ve tartışılması Amerika Birleşik Devletleri'nde 1950'li ve 1960'lı yıllarda Oscar Lewis'in çalışmalarına dayanır. Lewis, amacının yoksulluk olgusunun ihmal edilen kültürel boyutlarına dikkat çekmek ve yoksulların sorunlarını değişen dünyanın gerçekleriyle birlikte gözler önüne sermek olduğunu belirtir (Lewis, 1971: xxii). Lewis, İspanyol kent yoksulları üzerine yaptığı antropolojik çalışmalarından yola çıkarak, Siyahi yoksullar ile Latin Amerika ülkelerinde yaşayan yoksulların kültürel özelliklerinin benzer nitelikler taşıdığını, bu nedenle bir yoksulluk kültüründen söz edilebileceğini ileri sürer. Hızlı değişim içindeki toplumların alt toplumsal ve ekonomik sınıfına ait ama bu sınıfa da yabancılaşan, kente göçle gelmiş, toprak ya da servet sahibi olmayan köylülerin, yoksulluk kültürüne dâhil olmaya aday en olası grup olduğunu belirtir (Lewis, 1966: xliii-xliv).

Yoksulluk kültürü, toplumsal değişimin ani ve köklü olduğu ortamlarda, sosyo-ekonomik sistemin yıkılıp, bir başkası kurulduğunda, kültür ile toplumsal yapı arasında oluşan ikilemden ortaya çıkar (Lewis, 1971). Lewis (1966: xliv-xlv), yoksulluk kültürünün oluşabilmesi için gerekli koşullar olarak şunları sıralar:

- Nakit ekonomisi, ücretli emek ve kar amaçlı üretim
- Sürekli bir yüksek işsizlik oranı ve vasıfsız emeğin eksik istihdamı
- Düşük ücretler
- Düşük gelirlilerin toplumsal, siyasal ve ekonomik örgütlenme düzeylerinin düşük olması
- Bireysel ya da ikincil ilişkilerden çok, aile ilişkilerinin ve dayanışmasının öne çıkması
- Zenginlik ve servet birikimini ve toplumsal hareketliliği vurgulayan, düşük ekonomik statüyü kişisel yetersizliğin ve beceriksizliğin ürünü gören bir egemen sınıf ve kültür yapısının bulunması.

Yoksulluk kültürü, işçi sınıfı ve köylülerden farklı olarak, kendine özgü bir alt kültürdür. Lewis'e göre, yoksulluk kültürü, sınıfsal olarak ayrışmış, aşırı bireyselleşmiş kapitalist toplumda, yoksulların yaşamak durumunda kaldıkları marjinal koşullara ve ortama hem bir uyum, hem de bir tepkidir. Bu kültür, yoksulların, egemen kapitalist toplum yapısında kabul gören amaçlara ve değerlere göre başarılı olabilmelerinin imkânsızlığının yol açtığı umutsuzluk ve çaresizlikle başa çıkma çabalarının ürünüdür. Yoksulluk kültürünün ekonomik boyutları olduğu kadar, toplumsal sapma ve psikolojik savunma mekanizması boyutları da vardır.

Lewis'e göre yoksulluk kültürü, egemen kapitalist toplumun kültürünü temel almaz ve ondan ayrışır. Yoksulluk kültürünün temel özellikleri şunlardır: Başarı standartlarına ve çalışma ahlakına düşük bağlılık, siyasal katılım süreçlerinde yer almama, örgütlü hareket edememe, çaresizlik, evliliğe ve aileye yüklenen düşük değer, çok kalabalık yerlerde yaşa-

mak, birey gizliliğinin ortadan kalması, kalabalık gruplar halinde yaşamak ve gezmek, kavgaya ve şiddet kullanmaya yatkınlık, cinsel konularla küçük yaşta tanışma, erkek eşin evi terk etme oranın yüksekliği, erkek üstünlüğüne olan inanç, alkol düşkünlüğünün yüksek olması, içine kapalı ve kendine özgü davranış kalıpları geliştirme ve genel olarak orta sınıf değerlerinden farklılaşma (Lewis, 1971: xxv). Lewis'in ya da yoksulluk kültürünün en önemli iddiası, bu kültür geliştikten ve bir yaşam biçimi olarak benimsendikten sonra, koşullar değişse de, bu kültürün var olmaya devam edeceğidir. Yoksulluk kültürü, marjinal koşullara ve ortama bir uyum olmanın ötesinde, çocuklar üzerindeki etkisi nedeniyle de, kuşaktan kuşağa geçerek kendini devam ettirme eğilimindedir. Lewis (1966), yoksulluk kültürü içinde yetişen çocukların altı ya da yedi yaşına kadar, bu kültürün temel değer ve tutumlarını özümsediklerini ve yaşamları boyunca, toplumun ya da değişen koşulların sunacağı fırsatları kullanmaya psikolojik olarak hazırlanamadıklarını belirtir. Kısaca, Lewis'in yoksulluk kültürü yaklaşımının genel felsefesi, üç tez halinde şöyle özetlenebilir:

- Yoksulluğu üreten ve sürekli kılan temel öğe yoksulluk kültürüdür.
- Yoksulluk kültürü, toplumda kuşaktan kuşağa aktarılan kısır döngü bir yaşam biçimini ifade eder.
- Yoksulluk kültürünün, genel egemen toplumsal kültürden ayrılan belirgin özellikleri vardır.

Yoksulluk Kültürü Tezlerini Temel Alan Yaklaşımlar
Yeni Muhafazakâr Yaklaşım

Bu yaklaşımda, sosyal devlet uygulamalarının, aileyi, geleneksel ve gönüllü kuruluşları ve sosyal ağları zayıflattığı; yoksulları tembelliğe ittiği; kuralsızlığı ve suçu arttırdığı iddia edilir (Mead, 1998 ve 1989; Murray, 1995). Yoksulluk kültürünün özellikleri arasında sayılan değişkenlerden alkol ve

uyuşturucu düşkünlüğü, cinsel iradesizlik, şiddete başvurma, sorumluluktan kaçış gibi davranış örüntülerinin yoksullar arasında yaygın olduğu görüşü yeni muhafazakârlarca da benimsenir (Murray, 1995, 1994 ve 1984; Mead, 1989: 157 ve 1986; Gilder, 1981: 253; Hazlitt 1973: 90). Ayrıca, yoksulların yardımlara bağımlılıkları, çalışmamaları, eş ve çocuklarını terk etmeleri, tembellikleri gibi yoksulluk kültürü tezleri, sosyal devlete saldırılarda temel alınır. Cömert kabul edilen sosyal yardımların, yoksulluk kültürünün doğmasında önemli bir yeri olduğu savunulur. Yoksullar, "bedava yaşayanlar" ve "kaybedenler" (looser) olarak tanımlanırken, yoksulluk yardımları da "hükümet sadakası" olarak adlandırılıp, etiketlenir[3]. Yoksullar, sınıf atı ya da sınıf dışılık bağlamında ve psikolojik boyutta, bireysel ve kişilik özellikleri bakımından; "düşük, aşağı, ikincil, boyun eğen, güvensiz, bağımlı, bölücü ve hatta şeytani" gibi olumsuz sıfatlarla nitelenir (Peterson, 1991: 3).

Murray'a (1984) göre yoksulluğu azaltmak için oluşturulmuş olan sosyal programlar tam tersi sonuçlar üretmektedir. Yoksullar çalışmak yerine bu programlardan elde ettikleri gelirlerle yaşamlarını sürdürmeyi yeğlemekte, bu ise yoksulluğun süreklileşmesine neden olmaktadır. Bunun yanında, bireylerin kendine, topluma ve ailesine karşı olan sorumluluklarını göz ardı etmesine yol açarak, tek ebeveynli aile formlarının oluşmasına, daha fazla ve evlilik dışı çocuk sahibi olunmasına neden olmakta ve topluma daha fazla yoksul kazandırmaktadır (Mead, 1986; Murray, 1994 ve 1995). Oysa eşit vatandaşlık statüsü, eşit sorumlulukları da gerekli kılar. Bu nedenle, yapılması gereken şey yoksulların sorumluluklarını üstlenmelerini, çalışma yaşamına katılmalarını, topluma,

3 İçli'nin de belirttiği gibi sosyal etiketleme, sosyal olarak onaylanmayan davranışta bulunan kişilerin değersiz olarak görülmesine yol açar (İçli, 1994: 114). Böylesi bir anlayış neoliberal ekonomik politikaların sosyal harcamaların kısıtlanmasında ve yoksullara aktarılan kamusal kaynakların azaltılmasında ideolojik zemini hazırlamış ve meşruiyet sürecini olumsuz etkilemiştir.

ailelerine ve kendilerine karşı sorumluluklarını benimsemelerini sağlamaktır (Mead, 1992: 178-179; Kaus, 1995: 139-140; Mead, 1998: 103).

Yeni muhafazakârlarca benimsenen yoksulluk kültürü yaklaşımında, yoksulluk ya da refah yardımları "özgürlük ve eşitlik" ikileminde bir çıkış yolu olarak görülmez (Friedman, 2001-2002). Serbest piyasa sistemi içinde başarılı olanın gelirine ve servetine, artan oranlı vergi adı altında el konularak ve toplumun düşük gelirli gruplarına transfer edilerek, çalışkan, azimli ve başarılı olanlar cezalandırılmakta, tembellik özendirilmekte, başarısızlık hoş görülmekte ve yoksulluk kültürü körüklenmektedir. Dolayısıyla, yoksulluk yardımlarının yol açtığı zararları ortadan kaldırmak için sosyal devlet programları kaldırılmalıdır. Ayrıca, yoksullara çalışma ahlakı ve sorumluluk üstlenme anlayışı kazandırılarak, davranış değişimi ve moral dönüşüm gerçekleştirilmelidir (Murray, 1995; Mead, 1986; Gilder, 1981: 69). Murray (1984), yoksulların sosyal yardımlara gereksinim duymadan ailelerini geçindirip daha iyi işlere bir köprü kurabilmeleri için, öncelikle düşük ücretli işleri kabul edip çalışmalarını önerir. Yazar daha da ileri giderek, yoksulluğu çözmede diğer bir zorunluluğun da, şu ana kadar çıkarılmış tüm ayrımcılık karşıtı yasalarla, yoksula ve gereksinim içinde olana yardım için yaratılmış tüm sosyal devlet programlarının iptal edilmesini savunur. Bir başka ifadeyle, yoksulluk kültürünü yok etmenin yolu, bunun nedeni olan sosyal yardım programlarına, yani sosyal devlete son vermektir. Bu süreçte, kısa vadede refah yardımları sınırlandırılmalı, geçici hale getirilmeli ve sadece acil yaşamsal desteğe gereksinim duyanlara yardım verilmelidir. Yoksulların, gereksinimlerini gönüllü sivil toplum kuruluşlarından, dinsel ve geleneksel kurumlardan destek ve yardım alarak gidermeleri savunulur. Bir başka ifadeyle, yeni muhafazakâr yaklaşımda, kurumsal sosyal devlet programlarının yerine, gönüllü dayanışma, geleneksel ve dinsel yardımlaşma ve sivil toplum ikame edilmek istenmektedir.

Neoliberal Yaklaşım ve Yoksulluk Kültürü Tezleri

Neoliberal yaklaşımda yoksulluk, temelde piyasanın işleyiş dinamiklerinden kaynaklanan geçici bir sorun olarak görülür. Bu nedenle, piyasa normal işleyişine bırakılır ise, emek arzı ve ücret dengesinin zaman içinde dengeye oturacağı varsayılır. Ancak, bu yaklaşımın, yoksulluğun belirli bölgelerde aşırı yoğunlaşmasının yol açtığı sorunlara, etnik ayrımcılığa, mekânsal ayrışmalara, ekonomik krizlerin yol açtığı yaygın işsizliğe vb. çözüm üretemediği görülmektedir.

1970'lerden itibaren, yoksullar arasında çalışma etiğinin zayıflığı ve bunu besleyen kültürel değerler sisteminin yoksulluğun açıklanmasında neoliberallerce kullanıldığı görülmektedir. Yoksulların içinde yetiştiği aile ve mahalle ortamının ve olumsuz değerler sisteminin, sorunlarını çözemeyen, modern olmayı beceremeyen, çalışma etiği gelişmemiş, eksik sosyalleşmiş bir alt kültürün oluşumuna yol açtığı kabul edilmektedir. Yoksulluk kültürü yaklaşımı liberal tezlerle birleşince şu yargılara dönüşmektedir:

- İnsanlar, rasyonel yaratıklar (homoeconomicus) olarak kendi yoksulluklarından kendileri sorumludurlar. Onları bu duruma kendi tercihleri getirdiğine göre, çözüm de bireysel olmalıdır.
- Yoksullukla mücadele için en uygun yöntem, yoksul mahallerin kapitalist sistemle bütünleştirilmesi, yoksul mahallere kapitalizmin ve piyasa değerlerinin ulaşmasının sağlanmasıdır. Yoksullara yardım amaçlı sosyal devlet programları, piyasanın işleyişini bozar ve özgürlükleri kısıtlar ama öngörüldüğü gibi yoksulluğu azaltmaz, tersine artırır.
- Yoksullar arasındaki egemen değerler ve davranışlar sosyal devlete ve onun programlarına bağımlılığı pekiştirir; devlet harcamalarını artırır; kapitalist sınıf üzerindeki vergi yükünü fazlalaştırır ve kaynakların yanlış kullanılmasına neden olur.

- Yoksul mahallelerin karakteristikleri suça, yardım bağımlığına, okul terklere, çalışma ahlakının zayıflamasına yol açmakta ve çocuk yaşta hamilelikleri pekiştirici rol oynamaktadır.

Kısacası, 1970'lerden itibaren yoksulluk kültürü tezlerini de benimseyen neoliberal bakışla yoksullar; ahlaki olarak zayıf, ekonomik olarak üretken olmayan ve tembel, çalışmayı sevmeyen (Friedman ve Friedman, 1980: 23), psikolojik olarak öz güvensiz ve sosyolojik olarak da sapma davranışlarını sergileyen bir grup olarak değerlendirilir. Neoliberal bakışta yoksulluk sorununun çözümü, çalışma etiği ve bireysel sorumluluk bağlamında, yoksulları piyasada ücretlendirilmiş işgücüne katmakta görülür. Yoksul mahallerinin, kapitalist sistem ve toplum yapısıyla bütünleşmelerini sağlamak, yoksullara devlet eliyle yardım vermek ve onları pahalı mesleki kurslarla eğitmekten daha yararlıdır (Hayward, 1998, 6-10; Murray, 1984: 146, 228; ve 1994: 17). Çözüm, yoksulları çalışmaya yönlendirmektir. Yoksulların iş yok mazeretlerine sığınmalarını engellemek için de, iş yerlerinin yoksullara iş vermelerini sağlayıcı ve işgücü maliyetlerini düşürücü ekonomik ve mali önlemler önerilir (Kaus, 1995, 127-128; Mead, 1992: 178-179). Yoksulluk kültürünün ortadan kaldırılabilmesi için, yoksul mahallere egemen olan yoksulluk kültürü yerine, kapitalizmin ekonomik, toplumsal ve kültürel yapısı ve orta sınıf değerleri egemen kılınmalıdır. Görüldüğü gibi, neoliberal yaklaşım, birey, piyasa ve kapitalizme yapılan vurgu ve devlet için yoksullara yönelik otoriter tutumlar konusundaki birkaç ayrıntı dışında, yoksullara ve yoksulluğa bakışta yeni muhafazakâr tezlerle büyük ölçüde örtüşmektedir.

Türkiye'de Yoksulluk Kültürü Tezlerine Bakış

1970'lerde ülkemizde Türkdoğan, Lewis'in görüşlerini, gecekonduda yaşayanların kültürünü ve yoksulluklarını

açıklamada kullanılmıştır.[4] Ancak, yoksulluk kültürü yaklaşımı, özellikle 2001 ekonomik krizi sonrasında yeniden yoksulluk tartışmalarında öne çıkmıştır. Kriz sonrasında yoksulluk artmış ama özellikle kent çeperlerindeki gecekondu bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Yoksullukla mücadelede önemli bir adım olarak kabul edilen ve 2001 yılında Dünya Bankası'nca onaylanarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu tarafından uygulanmaya konan Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP), yoksulların çalışma yaşamına kazandırılması anlayışı üzerine kurulmuştur. Bu anlayışın arka planında da yoksulluk kültürü tezlerinin olduğu görülmektedir. Çalışanların sosyal devletten yardım almaları olumsuz bir davranış olarak algılanmakta, yoksullarda olumlu davranış değişimleri sağlanarak çalışma yaşamına kazandırılmaları amaçlanmaktadır. Ancak, benzer bir algının, ülkemizde liberal ve muhafazakâr kesimlerde de olduğu gözlenmektedir. Ayrıca, Dünya Bankası programlarında, DPT ve Deniz Feneri Derneği gibi yoksullukla mücadelede yer almış olan kuruluşlar arasında da yoksulluk kültürü tezlerinin kabul gördüğü anlaşılmaktadır.

Yoksulluk kültürü yaklaşımı, Türkiye'de kentsel yoksulluğun açıklanmasında kullanılmaktadır. Kente göç edenler için ilk durak olan gecekondu bölgelerinde yaşanan yoksulluğun nedenleri sorgulanırken, yoksulluk kültürü ve sınıf altı tezlerinden yararlanılmaktadır. Ülkemizde bu yaklaşım çerçevesinde yoksulluğu inceleyen Türkdoğan (1982), kente göç ile gecekondu alanlarında ve gecekondu aileleri arasında, ulusal kültürden kopuk, yaratıcılığını kaybetmiş, adeta "sulandırılmış bir kültürün" yerleştiğini öne sürer. Yazar, bu koşulları bir yan kültür olarak değerlendirir. Türkdoğan, gecekondu olgusunu kentleşme sürecinde bir sapma olarak değerlendirir ve gecekonduda yaşayanların kültürel özelliklerini de aşağı sınıf ve alt kültür yaklaşımları bağlamında ele alır (Türkdoğan, 1974: 3). Yazara göre, yoksulluk kültürü mo-

4 Türkiye'de gecekondulaşmanın tarihsel gelişimi üzerine bkz. Şenyapılı (2006).

dernleşme sürecinde sanayileşmesiz kentleşmenin bir sonucudur. "Genellikle, gecekondulaşma süreci, tüm toplum norm ve değerler sisteminden sapmayı gösterir. İster çağdaş toplumlarda, ister geri kalmış toplumlarda olsun, yoksulluk kültürü veya 'aşağı sınıf kültürü', özellikle toplum düzeni, hayat tarzı ve kültürel idiom bakımından bu tür sapmaların kaynağını teşkil eder" (Türkdoğan, 1974: 84).

Türkdoğan'a (2003) göre, Kongar, Karpat, Kıray, Görmez ve Gökçe gibi yazarlar yoksulluk kültürünü görmezden gelmektedirler. Yazar, Türkiye'de yoksulluk kültürünün bir gerçeklik olduğunu belirtir. Ancak, yoksulluğun, yoksulluk kültürü ile eşdeğer olmadığını savunur. Öyle ki, yoksulluk kültürü gecekondulunun yaşam biçimi ve dünya görüşüdür ve onu yok etmek yoksulluğu bile yok etmekten daha zordur. Ona göre, köyün kentte devamı olan gecekondularda hâkim olan bir yoksulluk kültürü vardır. Bu kültürün temel özellikleri olarak Türkdoğan (2003), Lewis'in İspanyol ve Siyah mahallerinde yaşayanlar için yaptığı yoksulluk kültürü saptamalarına benzer biçimde, Erzurum ve İstanbul gecekondularında da şu saptamaları yapar: (i) Toplumdan kopuk olma, (ii) toplumun kurum ve değerlerini umursamama, (iii) örgütlenme beceri ve tutkusunun olmaması, (iv) en temel dertlerinin biyolojik olarak yaşamlarını sürdürmek olması, (v) yarına ilişkin beklentilerinin olmaması, (vi) işsizlik, aylaklık ve sık iş değiştirme, (vii) savurganlık, (viii) sürü yaşantısı, (ix) içki ve kumar düşkünlüğü, ve (x) şiddetin yaygın olması.

Türkdoğan'ın aksine, Kongar (1973), Kıray (1982), Görmez (1991), Kartal (1992 ve 1978) ve Karpat (2003 ve 1976) gibi yazarlar ise, Türkiye'de gecekondu alanlarında kuralsızlığın, suçun, sapkın davranışların ve umutsuzluğun yaygın olmadığını belirtir. Kongar'ın 1973'te, Sallan Gül ve Gül'ün 2000'li yılların ilk yarısında Ankara'da Altındağ'da gerçekleştirdiği çalışmaların (bkz. dipnot 5) bulguları, yoksul mahallelerde halen sistemle bütünleşme ve yukarı sosyal hareketlilik konusunda önemli bir umut ve çaba olduğunu ortaya koymuştur. Kartal (1978: 157) "kırsal alanlardan kente göç eden

insanların, kentte kalış süreleri ve gelir düzeyleri arttıkça çeşitli konulardaki tutum ve davranışları"nın değiştiğini belirtir. Kartal'a (1978: 157) göre kentleşme sürecinde gecekondular yeni gelen göçmenler için kente uyumu öğrendikleri bir "okul" ya da Kıray'ın (1982) ve Şenyapılı'nın (1978) ifadesi ile "tampon kurum" işlevi görmektedir. Kıray ve Şenyapılı gibi yazarlar, gecekondululaşmanm ve kentle bütünleşememenin yoksulluk kültüründen kaynaklanan bir sonuç olmadığını, azgelişmiş ülkelerde kapitalist gelişme ve kentleşme sürecinin ortaya çıkardığı bir sonuç olduğunu belirtir. Kıray (1982), böylesi bir süreçte ailenin de "tampon kurum" işlevini üstlendiğini ve yabancılaşmayı önlerken, hızlı değişmenin kentle bütünleşmeyi kısıtladığını da vurgular. Görmez (1991) ve Kartal (1992: 254), eğitimsizlik, kentle bütünleşmeyi sağlayacak kurumların gelişmemiş olması, kentsel konut ve arsa yetersizliği, güvenceli sürekli işlerin olmaması, köyle bağlantının devam etmesi gibi unsurların kentle bütünleşmeyi engelleyici rol oynayabildiğini belirtir. Bunun sonucu olarak kente göç edenler kent kültürünü benimseyememekte ve kültürel kutuplaşma ortaya çıkmaktadır.

Gökçe ve diğerleri de, gecekondu çalışmalarında yoksulların kültürel özelliklerine dikkat çekmek istenirken, yoksulluğun bir alt kültür olarak kabul edilebildiğini belirtirler. Böyle indirgemeci bir kabule, modernizmin ya da klasik sosyoloji kuramlarının toplumu ikili yapılar olarak görmesinin yol açabildiğini, ancak yoksulluk kültürü tezlerinin aksine, gecekonduya yerleşen göçmenlerin bir alt kültür geliştirerek kentten kopmak yerine, birçok yönden kentle bütünleştiklerini belirtirler (Gökçe ve diğerleri, 1998: 158). Özellikle neoliberal politikaların ağırlıklı olarak uygulanmaya başlandığı 1980'li yıllardan itibaren, gecekondularda aile, komşuluk ve akrabalığa dayalı toplumsal ilişkiler yeni biçimler kazanmış, geleneksel ve yarı modern dayanışma ilişkileri gelişmiştir (Gökçe ve diğerleri, 1993). Bunda, yoksulların yaşadıkları mahalle ve bölgelerin mekânsal koşulları, yoksulların insan sermayeleri, ülkenin ücret ve çalışma koşulları ve bunları be-

lirleyen ulusal ve uluslararası dinamikleri belirleyici rol oynamıştır. Örneğin, ülkemizde istihdam edilen işgücünün yüzde 79'unun sadece ilköğretim düzeyinde eğitime sahip iken, gecekonduluların büyük çoğunluğunun ilk öğretim düzeyinde bile eğitime sahip olmadığı gerçeği (DPT, 2001; Ayata ve Güneş Ayata, 1996), gecekonduluların mesleki becerileri ve çalıştıkları enformel sektörün özellikleri ile beraber düşünüldüğünde, gecekondulu yoksulların kentle bütünleşememelerini anomik olarak değerlendirmek çok da doğru olmayacaktır. Ayrıca, yoksulluk kültürü tezleri çerçevesinde yoksulluğu değerlendirmek, yoksullara yönelik olumsuz değer yargılarını hem politika, hem de akademik alanda pekiştirerek kutuplaşmaları artırma ve sosyal dışlanma süreçlerini hızlandırma riskini de içermektedir.

Yoksulluk Kültürü Tezlerinin Eleştirel Bir Değerlendirmesi

Kültür Tanımları ve Yoksulluk Kültürü

Yoksulluk kültürü anlayışı Parsonscı bir kültür tanımına dayanır. Parsonscı anlamıyla kültür, bir grubun ya da toplumun sahip olduğu ya da onu niteleyen tekil ve içsel tutarlılığı olan bir değerler, kurallar, anlamlar, semboller vb. setidir. Bu anlamıyla da kültür gecekonduluları, yoksulları, Çingeneleri, Çerkezleri, Yunanlıları, Arapları, Rusları ya da Türkleri niteleyebilir. Ancak, bugün kültürün bu kadar tekil ve tüm bir grubu tamamıyla ve aynı biçimde nitelediği kabul edilmemektedir. Geertz (1973) kültürün, insanların dünyayı algılamalarını, anlamlandırmalarını sağlayan, yine kendilerince oluşturulan bir anlamlar sistemi ya da ağı olduğunu belirtir. Hall'a (1997: 2) göre ise kültür, bir şeyler seti değil, toplumun ya da topluluğun üyeleri arasında gerçekleşen anlamlar üretme ve değişimi sürecidir. Kültür, kişilerin yaşadıkları ortamı benzer biçimlerde anlama ve anlamlandırmalarına dayanır. Parsonscı anlamıyla her kişi bir kültüre sahiptir. Oysa Geertz'in ve

Hall'ın yaklaşımında, bir kişi kültürel semboller ve anlamlar ağı içinde yer alır, bu yapıyı etkiler, ondan etkilenir ve ona yanıt verir. Ayrıca, Snow ve Benford'ın (1992: 137) vurguladıkları gibi, kişiler, içinde yaşadıkları ortamı ve ortamın unsurlarını olduğu gibi algılamazlar. Aksine kişilerin algıları toplumsal ilişkilerce, sınıf yapısınca ve pozisyonlarınca, etnik ve ırk yapısınca, geleneksel ve dinsel değerlerce, mahalle ortamınca vb. belirlenir.

Bu tanımlardan yola çıkarak, tüm yoksulların tek bir kültüre sahip olduğunu söylemek, günümüzün karmaşık kapitalist toplumsal yapısıyla örtüşmemektedir. Böyle bir bakış açısında, hem grup tanımı, hem de oldukça heterojen bir grubun mekândan ve zamandan bağımsız olarak, ayrıksı tek bir kültürünün olduğu anlayışı eleştiriye açıktır. Bir grubun diğer bir gruptan kültürel olarak ayrıştığı yönler olduğu gibi, belki ondan daha önemlisi, bir grubun kendi üyeleri arasında kültürel açıdan farklılıklar da vardır. Ayrıca, bir grubun kültürü zaman içinde değişim geçirmektedir. Oysa Lewis'in kültür tanımında yoksulluk kültürünün, ulusal sınırları tanımaksızın, tüm yoksulları kapsayan, bir kuşaktan diğerine aktarılan bir değerler seti olarak anlaşıldığı görülmektedir. Böyle bir yaklaşım, aşırı indirgemeci bir bakış açısına dayanmaktadır.

Benzer biçimde, neoliberal ve yeni muhafazakâr bakış açılarında, yoksulluk kültürü tezlerine dayanarak, sorumsuzluk ve sosyal yardım bağımlılığıyla suçlanan yoksullar, çalışmayan ve dolayısıyla sosyal yardımları hak etmeyenler olarak görülmektedirler. Ancak, hak eden ve hak etmeyen yoksul kavramsallaştırmalarında da aslında kültürel bir bakış açısı egemendir. Hak etme ya da etmeme, belirli bir zaman diliminde toplumun egemen kültürel değerlerince ve kurullarınca belirlenmektedir. Yine, Amerikan kültürünün temel değerleri olarak kabul edilen; bireycilik, iş ahlakı, hakkaniyet, kişisel sorumluluk ve aile sorumluluğu gibi kavramlar yoksulluk üzerine yapılan tartışmalarda da öne çıkmaktadır (Kaus, 1995; Novak, 1990; Ellwood, 1988; Wilson, 1987;

Mead, 1986; Murray, 1984). Ellwood, yoksulların içinde bulunduğu durum için sosyal yardım programlarını suçlamaya karşı çıksa da, sosyal yardımların belirtilen temel Amerikan değerlerini yansıtmadığını, hatta geliştirmediğini kabul eder. ABD'de 1960'lara kadar kadınlar, çocuk bakma ve aile sorumlukları nedeniyle sosyal yardımları hak eden grupların başında gelirken, sonraki yıllarda kadınların da çalışması gerektiği konusundaki inanç ve tutumlar yaygınlaşmış ve sosyal devlet programlarında da çalışan kadının desteklenmesi yönünde dönüşüm yaşanmıştır. Ancak, Siyah Amerikalılar için bu tablo ırkçılık ve ayrımcılık nedeniyle tam tersi olmuş ve bu grubun sosyal yardımları hak ettikleri konusundaki tutumlar 1960'lardan sonra daha da yaygın kabul görmüştür. Dolayısıyla, yoksulluk yardımı alan grupların hak edip etmemesi, genel olarak toplumsal değerlerde yaşanan dönüşüme göre zaman içinde değişebilmektedir.

Yoksulluk kültürünün hangi koşullarda, hangi gerekçelerle ve ideolojik formatla sunulduğu irdelenirken, neden-sonuç ilişkilerinin kurulmasında yüzeysel değerlendirmelerin ötesine geçilmesi, yapısal, bireysel, sınıfsal, hatta grupsal (etnik, dinsel, cinsel, bölgesel vb) değişkenlerin de dikkate alınması gereklidir. Yoksulların içinde yaşadıkları toplumun sınıfsal yapısı, toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler, ayrışma ve dışlanma süreçleri ile bunları belirleyen etkenler bütünsel bir yaklaşım içinde ele alınmadan, yoksulluğu sadece indirgemeci bir kültürel bakış açısıyla çözümleyen yaklaşımlar yetersiz kalmaktadır. Bazı araştırmacılar, yoksulluk kültürü tezlerini, ampirik verilere dayanmayan ideolojik savlar olarak görmektedirler (Soroka ve Bryjak, 1995: 93; Ritzer, 1986: 343). Bunun yanında, günümüzde yoksulluk kültürü tezlerinin bu kadar popüler olmasının arkasında, devletin ve sermayenin mali yükünü ve sosyal sorumluluklarını hafifletme adına, yoksulluğun ekonomik boyutlarını ikincilleştirme ve yoksulları durumlarından dolayı suçlama ve piyasaya-geleneksel yapılara terk etme çabalarının yattığı da belirtilmelidir.

Yoksulluğun toplumsal ve kültürel boyutlarında, gelişmiş-zengin merkez ülkelerdeki bireyciliğin kültürel idealleştirmesi, yani kapitalizmin kültürel çelişkileri ve piyasa ilişkileri tartışılmamaktadır. Benzer biçimde, çevre ülkelerde aile ve akraba kümeleşmelerinin (kimi zaman buna hemşehrilik ve benzeri yerel biçimlerin) ve cemaatleşmelerin aşırı bütünleştirici, otoriter ilişki ağlarının etkileriyle, kapitalist dünya sistemine bütünleşme biçimlerinin etkileri sorgulanmamaktadır. Kapitalizmin ekonomik ve kültürel krizlerinin, gelir dağılımı adaletsizliklerinin, işsizlik ve diğer piyasa koşullarının, toplumsal ve kültürel yapı ve ilişkiler üzerindeki belirleyicilikleri de göz ardı edilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde, özellikle ABD'de, yoksul aileler arasında çalışmayı ve sorumluluğu teşvik etmeyen rol modellerinin ve gevşek aile bağlarının, çocuklarda bireysel kimlik gelişimine engel olduğu, yoksul gençleri çalışma yerine suça teşvik ettiği ve bunun kuşaklararası bir kısırdöngüye dönüştüğü varsayımı, yoksulluk kültürünün temel tezlerinden biridir. Ancak, Ritzer, böylesi bir yaklaşımın ABD örneğinde sadece genç yoksullarda değil, orta sınıfta da olduğunu belirtir (Ritzer, 1986: 358). Yine benzer biçimde Peterson (1991) da, bir yaşam biçimi olarak alkoliklik ve uyuşturucu kullanımının sadece yoksullarda değil, zenginlerde de yaygın olduğuna işaret eder. Dolayısıyla, yoksulluk ile suç arasında, yoksulluk kültürü temelinde doğrudan bir ilişki kurmak geçersiz bir tezdir. Giddens'ın (2000: 187-188) belirttiği gibi, sanayileşmiş toplumlarda sapma ya da anomi olarak değerlendirilen davranışlar, ekonomik eşitsizliklerin bir yan ürünüdür. Ayrıca, İçli'nin de belirttiği gibi, Merton'un ortaya koyduğu anomi kuramında, sanayileşmiş toplumlarda sapma davranışının ve suça yönelmelerin, insanların sahip oldukları koşullar ve amaçlar arasındaki uyuşmazlıklar sonucu ortaya çıktığı gerçeği vurgulanmıştır (İçli, 1994: 73). Yoksul olmaları ve yoksulların suça yönelmeleri, içinde yaşadıkları koşulların (yaygın işsizlik gibi) bir nedeni değil, bir sonucudur (Wilson, 1996 ve 1987: 61).

Yoksulluk kültürü yaklaşımında, yoksulluk ile suç arasında kurulmaya çalışılan ilişkide, yoksulların disiplin, çalışma ve ahlak konusundaki tutumlarının suç oranlarını yükselttiği iddia edilmektedir. Ancak bu indirgemeci iddialar, konuyu açıklamaktan çok, ideolojik niteliklidir. Yoksullara yönelik bir sosyal etiketlemeyi beraberinde getirmekte, yoksullara yönelik geliştirilen siyasalara karşı toplumsal duyarlılıkların azalmasına ve yoksulların toplumsal ve ekonomik süreçlerden dışlanmalarına yol açmaktadır (Cheal, 1996: 176-178).

Yoksulluk kültürü yaklaşımlarının önemli bir zaafı da, davranış ile tutum arasında ayrım yapmamasıdır. Yoksulların davranışlarının, içinde bulundukları koşullara bir tepkiden çok, onlarım tutum ve değerlerinin bir ürünü olduğunu varsayılmaktadır. Bunun sonucu da, ABD'de bir Siyah gettosunda evlenmeme davranışı, evlenilebilecek iş sahibi aday yokluğuna değil, Siyah bir Amerikalı kızın ahlaki zayıflığına bağlanabilmektedir. Benzer olarak, Türkiye'de bir yoksul mahallesinde kız kaçırma ve alıkoyma suçu, yoksulların suç işleme ya da cinsel sapkınlığı olarak görülmekte, yoksulluk nedeniyle geleneklerine uygun masraflı bir düğün yapacak kaynaklardan yoksun olmaları gerçeği göz ardı edilebilmektedir.

Türkiye'de Yoksulluk Kültürü Tezleri'nin Ampirik Bir Değerlendirmesi

Türkiye'de yoksulların durumları ve yoksullukla mücadelede kamusal yardımların rolü üzerine Ankara'da yapılan iki çalışmanın[5] verileri temelinde yoksulluğun nedenleri

5 Veriler, S. Sallan Gül ve H. Gül tarafından tamamlanan iki araştırmaya dayanmaktadır. İlki, Nisan ve Mayıs 2001 ile Ocak ve Şubat 2002 tarihlerinde Ankara'da Kanuni (Keçiören), Boğaziçi (Mamak) ve Serversomuncuoğlu (Altındağ) mahallelerinde yürütülen bir araştırmadır. Bu araştırma, Ankara'da Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonuna bağlı üç ilçe vakfından (SYDTF) yardım alan 68 yoksulla yapılan görüşmenin sonuçlarının ve görüşmelerin yapıldığı ilçelerin suç kayıtlarının değerlendirilmesini içermektedir. İkincisi, Ankara ve Isparta illerindeki vakıflardan yardım alan toplam 180 yoksulla yapılan görüşmelere dayanan ve Ağustos 2005'te tamamlanan bir araştırmadır. Ayrıca bkz. Sallan Gül, Gül ve Ergun, 2003.

sorgulandığında, eğitim, aile büyüklüğü, gelir ve çalışma durumu gibi öğeler öne çıkmaktadır. Mersin, Kocaeli ve Denizli'de yapılan bir diğer çalışmada (Sallan Gül ve Gül, 2006) ise, küresel krizler, göç, bölgelerarası dengesizlikler, genç nüfus oranının büyüklüğü, eğitimsizlik ve vasıfsızlık, işgücü piyasalarının koşulları, düşük ücretler, yüksek işsizlik, kötü çalışma koşulları, gelir ve kaynak dağılımı eşitsizlikleri, ailede bağımlı kişi(ler) olması gibi unsurlar, Türkiye'de yoksulluğun temel nedenleri olarak saptanmıştır. Bu nedenler içinde eğitimsizlik en başat değişken olarak öne çıkmıştır. Ancak, eğitimsizlik yoksulların bir tercihi değil, yapısal kısıtların bir sonucudur. Bununla birlikte, yoksulların okul çağındaki tüm çocuklarının eğitime devam etmesi (istisnai durumlar hariç), bunlar içinde üniversite öğrencilerinin de bulunması, yoksulların eğitimi önemsediklerini ve çocuklarının eğitim sürecinde kalmaları için çabaladıklarını göstermektedir. Yoksulların, çocuklarının sosyal hareketliliğini sağlama konusundaki isteklilikleri, toplumsal sistemle bütünleşme konusunda umutlu olduklarının önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Yoksulluk kültürü tezleri önemsemese de, yoksulluğun en önemli nedenleri arasında işsizlik, çalışma koşulları ve ücretler yer almaktadır. Çalışmayan yoksuların çalışmama nedeni, tembellikleri ve çalışmayı istememeleri değil, enformel sektör işlerinde çalışırken, yeterli gelir elde edememeleri ya da ekonomik krizler nedeniyle işsiz kalmaları ve uzun süre iş bulamamalarıdır. Bunun yanında, sosyal yardım alan yoksulların yarıya yakınının, bir özrü, sakatlığı ve hastalığı vardır ya da yaşlı kişilerdir. Ayrıca, görüşülen yoksul kadınlar, evde bakıma muhtaç kişilerin (yaşlı, hasta, bebek vb.) olmasının ve ev işleri konusundaki sorumluluklarının, çalış(ama)malarını engellediğini belirtmişlerdir. Çalıştıklarında ise, yaptıkları işlerin geçici nitelikli enformel sektör ya da ev eksenli işler olduğunu söylemişlerdir. Bu tür işler ise sosyal güvencesiz olup, yeterli ve sürekli gelir sağlamamaktadır. Bu bulgular da, iddiaların aksine, yoksulların durumlarının, çalışma etiklerinin zayıf olmasından ya da tembel ve çalışmayı sevmeme-

lerinden çok, yapısal nedenlerden kaynaklandığını göstermektedir.

Kendilerine niye yoksul oldukları sorulduğunda, yoksulların üçte ikisi yoksulluğun temel nedenin işsizlik olduğunu ifade etmiştir. Bu oran 2001 krizi öncesinde yüzde 50 civarındadır ve yoksulların dörtte biri dar gelirli olmalarını da yoksullarının temel nedeni olarak belirtmiştir. Eğitimi ve bir mesleki becerisi olmama, eş terk, yalnızlık, eşin eve ilgisizliği, hasta, sakat ve yaşlı olma ve ailenin kalabalık olması yoksulluğun diğer önemli nedenleri olarak saptanmıştır. Özellikle kriz sonrasında evli olup, eş ve çocuklarıyla yaşayan kadınlar, kocalarının işsizliğini ya da enformel sektörde çalışmalarını yoksulluklarının nedeni olarak görmektedirler. Yani çalıştıkları halde yoksulluktan kurtulamamaktadırlar. Yoksul hanelerde, ekonomik kriz dönemlerinde, krizle başa çıkabilmek için, hanede çalışan kişi sayısının artırılması yolu ile gelirin yükseltilmesine de çalışılmaktadır. Ancak, işlerin niteliği göz önüne alındığında, çalışan sayısı artsa da, gelir düzeylerinde önemli bir yükselme olmadığı dile getirilmiştir. Dolayısıyla, yoksullar açısından bakıldığında, yoksulluğa yol açan unsurlar, yoksulların kendilerinin ürettiği ya da yoksulluk kültüründen kaynaklanan öğeler olmaktan çok, yoksulların küresel, ulusal ve yerel piyasalar karşısında kendilerini içinde buldukları durumlar ya da koşullardır. İşgücü piyasalarında emeğin güçsüzlüğü, hanehalkı özellikleri, eğitimsizlikleri, karşılaştıkları ayrımcılıklar, temel kamu hizmetlerinden yeterince yararlanamama gibi öğeler, istihdam, ücret ve işgücü politikaları ile birlikte yoksulların yaşam koşullarını belirlemekte ve sınırlandırmaktadır (Sallan Gül ve Gül, 2006).

Yoksullar yoksunluklarıyla başa çıkabilmek için, mahallelerinde akraba, arkadaş ve komşular arasında borç alıp verme, yiyecek üretim ve tüketiminde paylaşım, yardımlara, ucuz alışveriş yerlerine, indirimlere ve diğer yaşama stratejilerine ilişkin bilgi paylaşımı konularında dayanışma ve yardımlaşma içindedirler. Dayanışma ilişkileri bakımından, arkadaşlık-akrabalık-komşuluk-hemşehrilik ilişkileri

güçlüdür ve iç içe geçmektedir. Ama bu ağlar ve yardımlar, yoksulluğu ortadan kaldırmaktan çok uzak olup, yoksulluk koşullarını hafifletici ve yoksulluğa katlanmayı kolaylaştırıcı niteliktedir. Özellikle kadın görüşmeciler, akraba-hemşehri çevresinde yaşamanın, kentte olmalarına karşın, sıkı bir toplumsal denetim ve baskı ortamı yarattığını da dile getirmişlerdir (Sallan Gül, 2005). Yoksulluk kültürü yaklaşımında aile bağlarının gevşekliği olarak tanımlanan eşin evi terk vakasına ise çok seyrek rastlanmıştır. Özellikle çok çocuklu kalabalık ailelerde, aile bağlarının oldukça güçlü olduğu görülmüştür. Bu bulgu da yoksulluk kültürü tezleriyle çelişmektedir.

Hanedeki kişi sayısı ile hanedeki kişilerin nitelikleri de (yaşlı, hasta, özürlü, sakat ya da çocuk) yoksullukla bağlantılı bir başka gerçekliktir. Evde sürekli bakıma muhtaç kişinin olması, yoksullar için gelir ve harcama ilişkisini belirlemekte ve yoksullaşmayı süreklileştirmekte ve kadınlar için çalışma olanaklarını sınırlandırmaktadır. Yoksullar açısından kent içi göç de bir diğer önemli yaşam stratejisi olarak görünmektedir. Bu göçün de başlıca nedenleri; ucuz kiralar, akraba-arkadaş bağı, evlilik ve iş bulma ümidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası, yoksullar, tutunabilmek ve yoksulluk koşullarıyla daha kolay baş edebilmek için, aynı kent içinde daha uygun mahallelere göç etmektedirler.

Ankaralı yoksullar, aldıkları yardımların yaşamlarını biraz da olsa kolaylaştırdığını söylese de, bu yardımların çok büyük oranda yetersiz ve geçici ayni yardımlar olduğunu belirtmişlerdir. Bu görüşe sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı çalışanları da sıklıkla katılmışlardır. Yardım alan yoksulların, bu yardımlardan uzun süredir yararlandıklarını ve bunlara bağımlı hale gelerek yaşamlarını sürdürdüklerini söylemek ise olanaksızdır. Yoksulluk yardımı alanlar arasında, bu yardımlardan dört yıldan daha uzun süre yararlananlar istisnadır. Yardımlara bağımlılığı yoksulların en temel özellikleri arasında gören yoksulluk kültürü tezleri, bu açıdan da geçersiz kalmaktadır.

Son yıllarda yoksulluk kültürü tezlerinin artan etkisiyle yoksulluk-suç ilişkisi de fazlaca işlenmekte ve yoksulluğun suçu artırdığı belirtilmektedir. Hem Ankara'da yapılan çalışmalarda yoksul mahallerdeki emniyet görevlilerinden ve kısmen de mahalle sakinlerinden edinilen veriler, hem de Türkiye'de gecekondu ve Ankara'ya ilişkin yapılan çalışmaların (Erdoğan, 2001; Ayata ve Güneş Ayata, 1996) bulguları, yoksul mahallelerinde yoksullukla suçun özdeşleştirilebildiğine işaret etmektedir. Ayrıca, yoksulluk kültürü tezlerini haklı çıkarırcasına, araştırma yapılan bazı yoksul mahallelerde, suçu üreten ve teşvik eden çevresel ve sosyolojik koşulların var olduğu da gözlenmiştir. Evden, işyerinden ve otodan yapılan hırsızlık, kasten kişi yaralama, kız kaçırma ve alıkoyma, darp, oto hırsızlığı ve kapkaççılık gibi suçların yaygın olduğu saptanmıştır. Örneğin, Ankara'da genel olarak suç oranının en yüksek olduğu semt, en varlıklı, güvenlikli ve bürokrasinin merkezi olan Çankaya ilçesidir. Ancak, suçların türüne göre ilk sırayı alan ilçeler değişmektedir. Çankaya ilçesinde fuhuş, fuhşa teşvik ve kadın ticareti suçu diğer tüm ilçelerden yüksektir. Altındağ ve Mamak gibi yoksulluğun yüksek olduğu ilçeler ise, kız kaçırma ve alıkoyma ile aile fertlerine yönelik kötü muamele suçlarında Ankara'da ilk sıraları almaktadır (Sallan Gül, Gül ve Ergun, 2003). Yoksullukla ilgili suçlar incelendiğinde, yoksulluk koşullarıyla baş etmenin suçun nedenini oluşturabildiği görülmektedir. Örneğin, düğün yaparak evlenmenin mali yükünün ağır olması, yoksul gençleri kız kaçırmaya yöneltmektedir.

Bu tablonun genel analizinden, yoksulluk kültürü tartışmalarında vurgulanan, suça yatkınlığın ve sapkın cinsel davranışların sadece yoksullar arasında görüldüğü tezinin geçersiz olduğu söylenebilir. Oysa yoksul mahalle sakinlerinin yaşamlarında aile içi şiddetin yüksekliği, yoksulluk kültürü tezleriyle örtüşür niteliktedir. Ancak, yoksulların günlük yaşamlarında karşı karşıya oldukları güçlükler ve onlarla baş etme stresi dikkate alındığında, aile içi şiddetin yüksekliği de açıklanabilir görünmektedir. Buna rağmen, genel

olarak ampirik bulgular, suçun sadece yoksulluktan kaynaklanan ve yoksullara has bir olgu olmadığına işaret etmektedir. Ayrıca, yoksulluğun suç olgusuyla olan ilişkisi ele alındığında, suçun birçok türünün olduğu, bazı suç türlerinde yoksul bölgelerin daha yüksek oranlara sahip iken, diğerlerinde de varsıl semtlerin öne çıktığı gözlenmektedir. Kısacası, Ankara'da yoksulluk ile suç arasındaki ilişkiler değerlendirildiğine, yoksul ve varsıl mahalleleri suç açısından ayrıştıran temel özelliğin suçun fazlalığından çok, niteliği olduğu ve yoksulluk-suç ilişkisinde yüzeysel değerlendirmelerin ötesinde, detaylı sosyolojik çözümleme gerektiği ortaya çıkmaktadır. Böyle bir çözümlemede, yoksulluk kültürü yaklaşımının yoksulluk suç ilişkisine dair ortaya attığı iddialı tezlerin, yoksullara yönelik sosyal etiketlemeye ve dışlamaya yol açtığı da gözönüne alınmalıdır.

Sonuç

Yoksulluk tanımlamalarında ve sınıflamalarında son yıllarda en önemli öğe olarak öne çıkan kültür kavramı, her toplumsal grup gibi, yoksulları anlamak bakımından da önemli analitik çözümleme olanakları sunmaktadır. Ancak, kent yoksullarının kültürel davranış örüntülerini açıklamak için geliştirilen yoksulluk kültürü yaklaşımının indirgemeci, tekil ve genelleyici bir kültür tanımını temel alması, bu yaklaşımın yoksulları etiketlemenin ve suçlamanın bir aracı haline dönüşmesine neden olmuştur. Ayrıca, yoksulların kültürel özelliklerinin anlaşılmasından ve toplumsal sistemle bütünleşmelerinin sağlanmasından çok, tehlikeli bir altsınıf olarak görülmelerine de yol açmıştır. Yoksulluk kültürü yaklaşımına kültür tanımları perspektifinden yöneltilen diğer eleştiriler şöyle özetlenebilir:

- Yoksulluk kültürü diye tek ve genel geçer bir kültür tipinin yoksulların tümünün davranışlarını açıklar olarak kabul edilmesi, çağdaş kültür tanımlamalarıyla, günü-

müz toplumlarının ve yoksullarının gerçeklikleriyle örtüşmemektedir. Sosyoekonomik yapı ve gelişmeler, değişik yoksul gruplar üzerinde farklı etkiler oluşturabilmektedir. Yoksulluğun kişiye ya da farklı yoksul kategorilerine göre (yaşlılar, gençler, kadınlar, çocuklar, evliler, çalışanlar, işsizler vb.) değişebildiği ya da farklı yoksul grupların kültürlerinin farklılaşabildiği (aile yapıları, etnik dayanışmaları, köyle bağları vb.) gözden kaçırılmamalıdır.

- Kültürün değişmeden nesillerce devam ettirildiği kabulü de hatalıdır. Kültürün zaman içinde değişim gösterdiği açıktır ve yoksulluk kültürü bundan bağışık değildir.
- Kişi davranışlarının doğrudan kişilerin sahip olduğu değerlerce belirlendiği yönündeki kabul hatalıdır. Örneğin, kız kaçırma davranışı, yoksulun bu davranışları doğru ve geçerli kabul ettiği anlamına gelmemektedir. Bu davranışa doğru olduğu için değil, ekonomik sınırlılıkları aşmanın bir yolu olarak başvurulduğu göz önüne alınmalıdır.
- Suçun sadece yoksullar arasında görülen bir olgu olduğu yargısı, yoksullara yönelik bir etiketlemedir. Orta ya da üst sınıf üyesi gruplarda da değerlerin ihlali yaygındır.
- Türkiye özelinde, yeni yoksulların özellikleri (Buğra ve Keyder, 2003; Erder, 1998), nöbetleşe yoksulluk (Işık ve Pınarcıoğlu) ve kültür tanımları dikkate alındığında, gecekondulular ile yoksulların eşanlamlı kullanılması da (DPT, 2001; Ayata ve Güneş Ayata, 1996) geçerli bir kullanım değildir. Ayrıca, Türkiye'deki gecekondular ile gelişmiş Batı ülkelerindeki gettoların önemli farklılıkları olduğu da dikkate alınmalıdır.

Kısacası, yoksulluk kültürü tezleri yoksulluğu açıklama ve yoksulluk sorununa çözüm önerme konusunda hem yetersiz kalmakta, hem etiketleme ve dışlama süreçlerinin işlemesine yol açmakta, hem de var olan sosyoekonomik ayrışmaları körüklemektedir. Bu nedenle yoksulluğu ve yoksulların

özelliklerini açıklamak için, sorunun karmaşıklığını ve çok yönlülüğünü dikkate alan daha kapsayıcı açıklamalar geliştirmek gerekmektedir. Bu açıklamalarda sadece kültürü temel almak ise yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda, kapitalist sistemin yapısal dinamiklerinin ve dönüşümünün de dikkate alınması gerekir. Son dönemde, yoksulları çalışmaya yönlendirmek amacıyla çalışma refahı anlayışının geliştirilmesinde, yoksulluk kültürü tezlerinden yaygın bir biçimde yararlanılmaktadır. Bu doğrultuda, hem devletin, kapitalist sistemin, kapitalist toplumun ve sermayenin sosyal sorumluluklarının hafifletilmesinin, hem de yoksulluğun ekonomik ve yapısal boyutlarının ikincilleştirilmesinin olanaklı kılınması açısından da yoksulluk kültürü tezleri önemli işlev görmektedir. Ayrıca, yoksulluk kültürü, yoksulları içinde bulundukları durumlarından dolayı suçlamaya olanak verdiği için, yoksullukla mücadelede devletin üstlenmesi gereken sorumlulukların, piyasaya, geleneksel yapılara, aileye, etnik ve dinsel ağlara ve topluluk bağlarına terk edilmesine de yol açmaktadır. Günümüzde yoksulluğun ulaştığı aşamada, yoksulluğu bireysel sorumluluk, gönüllü dayanışma ve kişisel vicdan anlayışı çerçevesinde ele almak, aile dayanışmasından medet ummak ya da var olan geleneksel ilişkilere ve cemaat bağlarına dayanan bir sosyal koruma ağı hedeflemek yetersiz kalacaktır. Böyle bir yaklaşım ve politika oluşturma süreci, yoksulluk sorununun çözümünün kişi vicdanlarına, otoriter ve baskıcı cemaat ağlarına terkine yol açarak, yeni yoksunluklar ve yoksullar ortaya çıkarma riski taşımaktadır.

Kuramsal ve ampirik veriler, kent yoksulluğunun en önemli nedenlerinin kentsel işgücü piyasalarındaki yetersizliklerin ve izlenen küresel neoliberal ekonomik politikaların olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Bauman (1997), küreselleşmenin, ayrıcalıkların ve yoksunlukların; varsıllığın ve yoksulluğun; kaynakların ve acizliklerin; fırsatların ve olanaksızlıkların; özgürlüklerin ve kısıtlamaların yeniden dağıtılması süreci olduğunu belirtir. Böyle bir süreçte, yoksulluk kültürü anlayışı, yoksulluğundan dolayı mağduru suçlaya-

rak ve etiketleyerek, vicdanımızı rahatlatma ve sorumluluklarımızdan kurtulmaya olanak verse de, yoksullukla mücadele için geçerli bir yaklaşım olamaz. İşsizliği önleyici ve tam istihdamı sağlayıcı, sosyal güvenceli ve kayıtlı iş yaratmaya yönelik yoksul yanlı politikaların geliştirilmesi zorunludur. Yine bu politikalarda, yoksulluğun ve yardımların kadınsılaşmasını önleyecek işgücü piyasası ve toplumsal cinsiyet ana-akım (gender mainstreaming) stratejilerinin geliştirilmesi de gereklidir. Günümüz devleti; eğitime, kişilerin sınırlılıklarının ve kısıtlarının kaldırılmasına, toplumsal eşitliğin ve adaletin sağlanmasına daha fazla önem vermek, dezavantajlı ve yoksul yanlı bir tutum sergilemek durumundadır.

Kaynakça

Ayata, Sencer ve Ayşe Güneş Ayata (1996), Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü, Konut Araştırmalar Dizisi: 10, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Ankara.

Barry, Norman (1989), Yeni Sağ, çev. Dr. C. Akyan, Timasat, Ankara.

Başgöz, İlhan ve Howard E. Wilson (1968), Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk, Dost Kitabevi, Ankara.

Bauman, Zygmunt (1997), Küreslleşme : Toplumsal Sonuçları, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bourdieu, Pierre ve Jean-Claude Passeron (1977), Reproduction in Education, Society and Culture, Sage Publications, Beverly Hills.

Buğra, Ayşe ve Çağlar Keyder (2003), New Poverty and Changing Welfare Regime of Turkey, UNDP Report, Ankara.

Castells, Manuel (2001), End of Millennium, Blackwell Publishers, Molden, Mass.

_____ (1989), The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring and the Urban-Regional Process, Basil Blackwell, Oxford.

Cheal, David (1996), "The Postmodernization of Poverty", içinde New Poverty: Family in Postmodern Society, Connecticut, Greenwood Press Westport, London.

DiNitto, Diana M. (1991), Social Welfare: Politics and Public Policy, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J.

DPT (2001), Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

Ellwood, David (1988), Poor Support: Poverty in the American Family, Basic Books, New York.

Erder, Sema (1998), "Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler: Yeni eğilimler ve Kent Yoksulları ya da Eski Hamamda Yeni Taslar", içinde 75. Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, s. 107-114, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, NecMi (2001), "Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine Notlar", Toplum ve Bilim, 89 Yaz, s. 7-21.

John Friedmann'ın 1996'da "Rethinking Poverty: empowerment and Citizan Rights" International Social Science Journal, (Cilt,48, Sayı: 2, 161-172)

Friedman, John (2001-2002), "Yoksulluğu Yeniden Düşünmek: Yetkilendirme ve Yurttaşlık Hakları", çev. N. Oktik ve F. Nas, Doğu-Batı, Yıl 4, Sayı 17, s. 135-151.

Friedman, Milton ve Rose Friedman (1980), Free to Choose, Harcourt Brace Javanovich, New York.

Galbraith, John Kenneth (1996), Good Society: The Humane Agenda, Houghton Miffin Company, Boston.

_____ (1992), The Culture of Contentment, Sinclair-Stevenson, London.

Geertz, Clifford (1973), The Interpretation of Cultures. Basic Books, New York.

Giddens, Antohny (2000), Sosyoloji, Ayraç Yayınları, İstanbul.

_____ (1998), The Third Way: The Renewal of Social Democracy, Polity Press, Cambridge, Oxford ve Madlen.

Gilbert, Neil (1995), Welfare Justice: Restoring Social Equity, Yale University Press, New Haven, Conn.

Gilder, George (1981), Wealth and Poverty, Bantam Books, New York.

Goffman, Erving (1963), Stigma, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.

Goldsmith, William W. ve Edward J. Blakely (1992), Seperate Societies: Poverty and Inequality in U.S. Cities, Temple University Press, Philadelphia.

Gökçe, Birsen, Feride Acar, Ayşe Güneş-Ayata, Aytül Kasapoğlu, İnan Özer, Hamza Uygun (1993), Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü, TC Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Ankara.

____ (1998), "Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel

Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü", Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1-2, Güz 1998, s. 137-160.

Görmez, Kemal (1991), Şehir ve İnsan, MEB Araştırma ve İnceleme Dizisi, İstanbul.

Grace, Gerald (1994), "Urban Education and the Cultura of Contentment: The Politics, Culture and Economics of Inner-City Schooling", içinde Education in Urban Areas: Cross National Dimensions, ed. N. P. Stromquist, Praeger, Wesport.

Gutmann, Amy ve Donald Thompson (1998), Democracy and Disagreement, the Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge ve London.

Gül, Hüseyin, Songül Sallan Gül ve Dilek Memişoğlu (2007), "Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikaları, Kentsel Yoksulluk ve Yerel Yönetişim", içinde Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-II: Uygulama, eds. H. Özgür ve M. Kösecik, s. 246-283, Nobel, Ankara.

Harvey, David (1973), Social Justice and the City, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland.

Hall, Stuart (1997), "Introduction", içinde Representation: Cultural Representations and Signifying Practices, ed. S. Hall, s. 1-12, Sage Publications, London.

Hayward, Steven (1998), "The Shocking Success of Welfare Reform", Policy Review, 87 (January-February), s. 6-10.

Hazlitt, Henry (1973), The Conquest of Poverty, Arlington House, New Rochelle, NY.

Işık, Oğuz ve M. Melih Pınarcıoğlu (2001), Nöbetleşe Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul.

İçli, Tülin (1994), Kriminoloji, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

Jargowsky, Paul ve Mary Jo Bane (1990), "Ghetto Poverty: Basic Questions", içinde Inner City Poverty in the United States, eds. L. E. Lynn, Jr. ve M. G. H. Mc Geary, National Academy Press, Washington, D. C.

Jennings, James (1999), "Persistent Poverty in the United States: Review of Theories and Explanations", içinde A New Introduction to Poverty: The Role of Race, Power, and

Politics, eds. L. Kushnick ve J. Jennings, s. 13-38, New York University Press, New York ve London.

Karpat, Kemal (2003), Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm, çev. Abdulkerim Sönmez, İmge Kitabevi, Ankara.

_____ (1976), The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization, Cambridge University Press, London.

Kartal, Kemal (1992), Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Kentlileşme, Adam Yayıncılık, Ankara.

_____ (1978), Kentleşme ve İnsan, TODAİE, Ankara.

Kaus, Mickey (1995), The End of Equality, Basic Books, New York.

Kıray, Mübeccel B. (1982), "Azgelişmiş Ülkelerde Metropolitenleşme Süreci", içinde Toplum Bilim Yazıları, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Yay. No 7, Ankara.

Kongar, Emre (1973), "Altındağ'da Kent ile Bütünleşme", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 6, Sayı 4 (Aralık).

Lewis, Oscar (1971), Sançez'in Çocukları, Belgesel Roman, Türkçe Çev. Leyla Ragıp, E Yayınları, İstanbul.

_____ (1966), La Vida: A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty - San Juan and New York, Vintage Books, New York.

Mead, Lawrence M. (1998), "Telling the Poor What to Do", Public Interest, 132 (Summer), s. 97-112.

_____ (1992), The New Politics of Poverty: The Nonworking Poor in America, Basic Books, New York.

_____ (1989), "The Logic of Welfare: The Underclass and Work Policy," The Annals of The American Academy of Political and Social Sciences, January, 501, s. 156-169.

_____ (1986), Beyond Entitlement: the Social Obligations of Citizenship, Free Press, New York.

Meehan, Elizabeth (1994), "Equality, Difference, and Democracy", içinde Reinventing the Left, ed. D. Miliband, Polity Press, Cambridge, UK.

Miliband, Ralph (1991), Divided Societies: Class Struggle in Contemporary Capitalism, Oxford University Press, Oxford ve New York.

Murray, Charles (1995), "Help the Poor: Abolish Welfare", içinde American Perestroika: The Demise of the Welfare State, der. R. M. Ebeling, s. 39-60, Hillside College Press, Hillside, Michigan.

_____ (1994), "Does Welfare Bring More Babies?" Public Interest, No. 115 (Spring), s. 17-30.

_____ (1984), Loosing Ground: American Social Policy 1950-1980, Basic Books, New York.

Novak, Michael (1990), Marality, Capitalism ve Democracy, Institute of Economic Affairs, London.

Neckerman, Kathryn M. (1993), "The Emergence of 'Underclass' Family Patterns, 1900-1940", içinde The Underclass Debate: Views From History, ed. M. B. Katz, Princeton University Press, New Jersey.

Pearce, Diana (1990), "Welfare is not for Women: Why the War on Poverty cannot Conquer the Feminization of Poverty", içinde Women, State and Welfare, ed. L. Gorden, University of Wisconsin Press, Medison.

Peterson, Paul E. (1991), "The Urban Underclass and The Poverty Paradox", içinde The Urban Underclass, eds. C. Jenks ve P. E. Peterson, The Brookings Institution, Washington, D.C.

Ritzer, George (1986), Social Problems, Random House, New York.

Sallan Gül, Songül (2005), "Türkiye'de Yoksulluğun Kadınsılaşması", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 38, Mart, s. 25-45.

Sallan Gül, Songül ve Hüseyin Gül (2006), İstihdam ve Sosyal Yardım Araştırması: Sosyal Yardımlarla İşgücü Piyasasına Katılım Arasındaki İlişki, UNDP ve T.C. Başbakanlık SYDGM için hazırlanan yayımlanmamış araştırma raporu.

Sallan Gül, Songül, Hüseyin Gül ve Cem Ergun (2003), "Türkiye'de Yoksulluk Kültürü Tezlerine Bakış: Ankara Örneği", Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler, Sosyal Hizmet Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu ve Akdeniz Üniversitesi Sosyal Hizmetler Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi, Antalya, 9-11 Ekim.

Snow, David ve Robert Benford (1992), "Master Frames and Cycles of Protest", içinde Fronteirs in Social Movement Theory, eds. A. Morris ve C. Mueller, s. 133-155, Yale University Press, New Haven, Conn.

Soroka, Michael P. ve George J. Bryjak (1995), Social Problems: A World At Risk, Ally ve Bacon, Boston.

Şenses, Fikret (2001), Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul.

Şenyapılı, Tansı (2006), "Gecekondu Olgusuna Dönemsel Yaklaşımlar", içinde Değişen Mekân: Mekânsal Süreçlerine İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003, der. A. Eraydın, s. 84-122, Dost Kitabevi, Ankara.

_____ (1978), Bütünleşmemiş Kentli Nüfus, ODTÜ, Ankara.

Türkdoğan, Orhan (2003), "Yoksulluk Kültürü", Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran, İstanbul.

_____ (1982), Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler, Toplumumuzun Dramı, Üçdal Neşriyat, İstanbul.

_____ (1974), Yoksulluk Kültürü, Gecekonduların Toplumsal Yapısı, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.

UNDP (2004), Human Development Reports, Country Reports - Turkey, [http://www.undp.org.tr/pdf/NHDR2004engfinal.pdf] (e.t., Ağustos, 2006)

WB (World Bank) (2005), Report to the MDG+5 Summit (14-16 September), New York.

Wilson, William Julius (1996) When Work Disappears: The World of the New Urban Poor, Random House, New York.

_____ (1987), The Truly Disadvantaged: The Inner City, The Underclass and Public Policy, Chicago University Press, Chicago.

Yoksulluğun Psikolojisi: Yoksulluğun Sosyal Bilişsel Olarak Yapılandırması ve Sosyal-Duygusal Sorunlar İle İlişkisi

Cem Şafak ÇUKUR*

Yoksulluk tüm dünyanın ve özelliklede Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin temel problemlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk ve yoksullukla ilişkili süreçler farklı bilim alanlarının artan oranda çalışma konusu olmaktadır. Ağırlıklı bir şekilde birey-düzeyi değişkenlere odaklandığı ve sıklıkla bireyi sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamı dışarısında kavramsallaştırdığı ve incelediği için eleştirilen psikoloji biliminin yoksulluk üzerine son zamanlarda yürüttüğü çalışmaların çeşitliliği ve bu alana artan ilgisi dikkat çekicidir. Bu çalışmalar yoksulluğu yalnızca ekonomik, siyasal veya sosyal bir sorun olarak; dar bir bağlamda kavramsallaştırmanın eksikliğini ortaya koyarak; yoksulluğun çok boyutlu olarak yapılandırılması gereğini ön plana çıkarmaktadır. Özellikle duygusal, bilişsel ve davranışsal birey düzeyi değişkenler yoluyla ilgili sosyal, ekonomik ve kültürel bağlamda, yoksulluğun birey üzerine etkileri sistematik ve dinamik şekilde ortaya konulabilir. Böylece yoksulluğun birey üzerine etkileri hem bilimsel olarak ortaya konulmakta hem de yoksulluğun etkilerini azaltmaya yönelik sosyal politika ve programların geliştirilmesine önemli katkı sağlama imkanı doğmaktadır.

Psikolojinin hem yöntemsel hem kuramsal hem de çalışma alanı olarak gösterdiği heterojenliğin yoksulluk üzerine yürütülen çalışmalara da yansıdığını söyleyebiliriz. Psikolojinin

* Yrd. Doç. Dr. Muğla Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü

sosyal, gelişim, klinik ve bilişsel psikoloji gibi ana alt dalları genellikle kendi yöntemsel ve kuramsal yaklaşımlarını yoksulluk temalı çalışmalara da yansıtmaktadır. Bu tür çalışmalara özellikle sosyoloji, kamu politikaları ve sağlık gibi diğer alanların ilgi ve yöntemsel yaklaşımlarının yansımasıyla da yürütülen çalışmalar daha da zenginleşmektedir. Bu çeşitliliğin 'yoksulluğun psikolojisi' adı altında bütünsel olarak yansıtılmasının zorluğu açıktır. Öte yandan, Türkiye bağlamında hem yoksulluk üzerine yürütülen psikolojik çalışmalar hem de bu konuyla ilgili doğrudan Türkçe kaynaklar oldukça azdır. Bu yüzden yoksulluğun psikolojisiyle ilgili yazılacak bir bölüm oluşturulurken oldukça farklı stratejiler izlenebilir.

Bu stratejilerden bir tanesi; bu alanda ortaya konulan çalışma bulgu ve kuramsal yaklaşımların çoğunu içeren genel bir bakış olabilir. Konu olarak daha kapsayıcı olması bu yöntemin en önemli avantajı olarak görünmekle birlikte bu yaklaşımda her tür çalışma alt alanıyla ilgili derinsel bilgi sunulma zorluğu da ortadadır. Bu bölümde; yoksulluğun psikolojik öncül ve sonuçlarıyla ilgili temel çalışmaları ve kuramları vermenin yanında; yoksulluğun psikolojik değişkenler aracılığıyla kavramsallaştırılması da hedeflenmektedir. Bu yüzden, yoksulluk üzerine yürütülen psikolojik çalışmalar içersinde ön plana çıkan bazı alt konulara odaklanılacaktır. İlgili tüm çalışma alanlarını yansıtma kaygısı taşımadan; seçilen çalışma konuları hakkında daha derinlemesine ve bütünsel görüşler sunulacaktır.

Bu bağlamda 'yoksulluğun psikolojisi' ağırlıklı bir şekilde sosyal biliş, duygu, bireyler-arası ilişki, grup ve sosyal kimlik gibi etkileşimsel ara süreçlere odaklanan sosyal psikolojik yaklaşımlar olacaktır. Sosyal psikolojik çalışmalar yoksullukla ilgili makro düzey (gelir dağılımı, ekonomi, siyasi sistem) değişkenler ile birey düzeyi değişkenler (tutum, algı, davranış, duygu, vb.) arasındaki dinamik ilişkiyi 'orta düzey' (mesosocial) değişkenler (aile, semt, sağlık sistemi, eğitim, vb.) bağlamında inceleyerek yoksulluk çalışmalarına önemli katkı sunabilir. Ayrıca, yoksulluğun oldukça olumsuz ve

uzun süreli sosyal-duygusal etkilerinin görüldüğü çocuk yoksulluğu ve ilgili aile dinamiklerine de yer verilecektir. Böylece, daha çok toplumsal, siyasi ve ekonomik bir olgu olarak yapılandırılan yoksulluk veya gelir dağılımı bozukluklarının birey üzerine doğrudan biyolojik, fiziksel veya gelişimsel etkileri yanında (düşük doğum kilosu, vitamin eksikliği, bodurluk, vb); birey için bu koşulların anlamı ve bu koşullara bireylerin gösterdiği tepkiler incelenebilecektir. Yoksulluğun sonuçlarına geçmeden önce yoksulluğun psikolojik çalışmalarda nasıl kavramsallaştırıldığı ve bu konudaki bazı temel yöntemsel konulara değinerek 'yoksulluk psikolojisi' çalışmaları konusunda genel bir bakış sunulmaya çalışılacaktır.

Psikolojik Değişken Olarak Yoksulluğun Temel Özellikleri

Yoksulluğun nasıl tanımlanacağı ve ölçüleceği konusunda oldukça farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Hem psikolojik temelli yoksulluk çalışmalarında hem de genel yoksulluk çalışmalarında karşımıza iki tane yaygın tanım ve ilgili ölçme yöntemleri çıkmaktadır. Bunlardan ilki, 'mutlak yoksulluk' olarak adlandırılan ve genellikle hane halkının veya bireyin yaşamını fiziksel olarak devam ettirmesi için zorunlu olan asgari tüketim miktarına işaret eden seviyedir. Mutlak yoksulluk ölçümleri genellikle bireyin günlük asgari kalori gereksiniminin parasal hesaplanmasına dayanmaktadır. Ülkeden ülkeye daha çok farklılık gösteren ikinci fakirlik tanımı ise 'göreceli yoksulluktur'. Bu tanımda genellikle ülke içersindeki gelir dağılımı, mevcut şartlara ve ortalama yaşam standartlarına göre bireyin veya hane halkının görece durumunu yansıtmaktadır (Dumanlı, 1995). Farklı bir ifadeyle, bireyin fiziksel ihtiyaçlarını gidermesinin ötesinde sosyal veya 'insani' ihtiyaçlarının hangi oranda karşıladığına, hangi oranda bu standartlardan uzaklaşıldığına işaret etmektedir. Son zamanlarda göreceli yoksulluk ölçümleri paralelinde; Uluslararası Çalışma Örgütü (İLO) tarafından da desteklenen 'temel

ihtiyaçlar' (beslenme, barınma, giyinme, eğitim, vb.) veya 'asgari yaşam standartları' bağlamında yoksulluk ölçümlerinde artış vardır (Erdoğan, 1996). Gerek mutlak yoksulluk gerekse farklı göreceli yoksulluk ölçümlerinde genellikle aile bireylerinin sayısı da hesaba katılarak bir yoksulluk sınırı (asgari parasal miktar) belirlenir. Yoksulluğun bu şekilde ölçülmesi konusunda oldukça farklı yöntem ve teknikler olsa da; bu tür yoksulluk hesaplamalarını genel olarak gelir yoksulluğu yaklaşımı olarak adlandırabiliriz.

Psikolojik çalışmalarda ağırlıklı bir şekilde göreceli yoksulluk tanım ve ölçütleri kullanılarak yoksulluk ölçülmektedir. Bunda yoksulluk ile ilgili çalışmaların çoğunun Batı ülkelerinde yürütülmesinin de etkisi vardır. Objektif gelir temelli yoksulluk ölçüm yaklaşımları olarak da görebileceğimiz bu çalışmaları üç grupta toplayabiliriz: Niceliksel, niteliksel ve program değerlendirme. Niceliksel çalışmalarda katılımcıların kendilerinin veya ailelerinin gelirleri para birimi olarak hesaplanır. Bu kişilerin toplam gelirlerinin yoksulluk sınırı ölçütünün altında ve üstünde olmasına göre yoksul veya yoksul değil diye sınıflandırmaktadır. Bazı çalışmalarda ise sosyal-ekonomik düzey (SED) çalışmaların da olduğu gibi katılımcılar gelir düzeyine göre farklı gruplara bölmektedir. Örneğin, bazı çalışmalar yoksulluk sınırı civarında veya bu sınırın biraz üzerinde yer alanları da 'yakın yoksul' kategorisinde değerlendirmektedir (yoksul, yakın yoksul ve yoksul olmayan). Benzer şekilde, çalışmaların bir kısmında ise yoksulluk niceliksel devamlı değişken olarak ailenin veya bireyin gelirinin yoksulluk sınırına (gelir/yoksulluk sınırı) oranı olarak kavramsallaştırılmakta ve ölçülmektedir. Yoksulluk ailenin veya bireyin gelirine göre kategorik veya devamlı şekilde niceliksel değişkene dönüştürüldükten sonra, bu değişken ile yoksulluk ile ilgili görülen diğer değişkenler (okul başarısı, duygusal kontrol, benlik değeri; duygusal problemler, atıflar, tutumlar, sapma, vb.) arasındaki ilişki kuramsal yaklaşımlar ışığında niceliksel istatistiksel teknikler aracılığıyla ortaya konulmaktadır (derlemeler için bknz., Brooks-Gunn,

Duncan ve Maritato, 1997; Huston, McLoyd ve Coll, 1997).

Bu tür yaklaşımlar yoksulluğun etkilerini karşılaştırmalı olarak (yoksulluk altı, hemen üstü, yoksul değil, vb.) veya ilgili değişkenle olan niceliksel değişimini (örn., korelasyon, regresyon, zaman serileri, vb) ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu bağlamda geliştirilen standart ölçme araçları ve yöntemleri yoksulluğun sonuçlarıyla ilgili daha nesnel ve sistematik verilere ulaşma potansiyelini artırır. Gelir cinsinden yoksulluk ile bilgi toplamak yanında, yoksulluk yaşantısıyla doğrudan ilişkili olabilecek diğer değişkenler (yaşanılan evin özellikleri, anne-babanın eğitimi, meslek, yaşanılan semtin özellikleri, vb.) hakkında sistematik bilgi toplamak yaşanan yoksulluğun etkilerinin daha net konulmasına yardımcı olabilir. Ancak farklı ölçütlere göre hesaplansa bile temel olarak hane halkı gelir-gider düzeyine dayanan ekonomik yoksulluk kavramsallaştırılması her zaman bireylerin yoksulluk deneyimlerini yansıtmakta yeterli olmayabilir. Son zamanlarda, bazı araştırmacılar bu tür çalışmaları 'nesnel' tutabilmek adına niceliksel yoksulluk çalışmalarının yoksulluğu siyasi, ekonomik ve kültürel bağlamından ayırarak incelediği için eleştirmekte ve yoksulluğun yoksulların bakış açılarıyla yansıtacak daha çok çalışmaya ihtiyaç olduğunu belirtmektedir (Erdoğan, 2002; Krumer-Nevo, 2005; Harper, 1996; Underlid, 2005; Wilson, 1996).

İkinci grup çalışmalar ise doğrudan gelir düzeyi ölçümü almadan veya yoksulluk sınırı ölçümü kullanmadan, farklı ölçütlere göre (sosyal yardım alması, bir sosyal güvenlik kurumunda bulunma; varoş veya 'gecekondu' gibi bölgede oturma, sokakta yaşama, iş durumu, vb.) 'yoksul' kabul edilen gruplar üzerinde yürütülmektedir. Bu tür çalışmaların bir kısmında benzer ölçütlere göre oluşturulmuş 'karşılaştırma grupları' da bulunabilmektedir (fakir-zengin bölge); ancak genellikle bu yoksul gruplar üzerine yürütülen niteliksel çalışmaları içermektedir. Bu tür çalışmalar genellikle yoksulluk ile ilgili, özellikle de yoksulluğun 'öznel' değerlendirmelerini veya araştırmacının gözlemlerini içeren, detaylı ve betimsel

veriler sağlamaktadır. Bu tür çalışmalar; özellikle standart anket ve ölçek gibi yöntemler ile niceliksel veri toplamanın güç olduğu durumlarda (örn., okur-yazar olmayan gruplar ile çalışırken) veya standart veri toplama araçları oluşturma aşaması öncesinde sıklıkla kullanılır. Bu tür çalışmalara güzel bir örnek olarak Underlid'in (2005) uzun dönemli devlet yardımıyla geçinen Norveçli bir grup yoksul üzerine yürüttüğü ideografik ve yorum-bilimsel çalışması verilebilir. Araştırmacı göreceli olarak zengin bir ülkede yoksul olmanın yarattığı sosyal değersizlik hissini (utanç, suçluluk, benlik değeri, vb.) katılımcıların gözünden betimsel bir şekilde aktarmıştır.

Bu tür çalışmaların önemli bir artısı; yoksulluğun bağlamsal ortamda çalışılmasına daha uygun olmasıdır. Örneğin, bireyin içinde bulunduğu semtin özelliklerinin bireysel düzeyi değişkenler üzerine (okul başarısı, sosyal-duygusal sorunlar, vb.) olan etkisi hem katılımcı hem de çalışmacının gözlemlerinin de katılabileceği niteliksel bir çalışma yoluyla daha geniş bir perspektiften ortaya konulabilir. Bu çalışmaların bir kısmında doğrudan gelir temelli yoksulluk ölçümü alınmasa bile; diğer ilgili değişkenler hakkında niceliksel ölçümler (çocuk sayısı, okuldaki başarı veya disiplin cezası oranları, iş durumu, cinsiyet, vb.) alınabilir. Bu şekilde, ilgili çalışma bulgularının bazı sonuçları ülke veya dünya ortalamalarını yansıtan standart dağılım veya puanları ile dolaylı olarak karşılaştırabilmektedir (suç oranları, okulu bırakma, vb.). Öte yandan, bu tür çalışmalarda sıklıkla gözlenen sorun çalışma bulgularının diğer ilgili çalışma bulgularıyla karşılaştırmasını zorlaştıran standart veri toplama ve analiz yöntemlerinin kısıtlılığıdır. Hem niteliksel hem de niceliksel çalışma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı çalışma sayısı psikolojik temelli yoksulluk çalışmalarında artmaktadır. Ancak, diğer alanlarda olduğu gibi psikolojik yoksulluk çalışmalarında niceliksel veri toplama ve analizi yaygın yaklaşımdır.

Üçüncü grup çalışmalar ise yoksul, işsiz veya toplumda farklı alanlarda dezavantajlı durumda olanlara dönük geliştiri-

rilen müdahale veya sosyal programları çerçevesinde yürütülen program değerlendirme çalışmalarıdır. Bu tür sosyal programlar ABD ve Batı Avrupa devletlerinde hem sayı hem de program türü olarak oldukça fazla sayıdadır. Bu alanda özellikle, yoksul aile ve çocuklarına yönelik programlar göze çarpmaktadır. Çoğu durumda, bu programın yürütücüleri program sonuçlarını veya etkinliğini nesnel ölçütler ile gösterebilmek için program öncesi, sürecinde veya sonrasında ilgili değişkenleri belirlemekte ve ölçmektedir. Ayrıca, devlet veya sivil toplum örgütleri tarafından yürütülen programların etkileri ve sonuçları dışardan araştırmacılar tarafından da inceleme konusu olabilmektedir. Benzer şekilde, birçok Batı ülkesinde toplumun geniş bir kısmını kapsayan bireyler veya hane halkı ile ilgili bilgiler anketler yoluyla toplanmakta ve bu veriler dışardan çalışmacılara açık olmaktadır. Bu anketlere Türkiye'den bir örnek olarak 'Hane Halkı Tüketim Harcamaları Anketi' verilebilir. Ancak, diğer benzeri anketlerde olduğu gibi bu ankette de psikoloji veya diğer sosyal bilimlerin kullanabileceği ilgili değişkenlere genellikle yer verilmemektedir. Batılı yoksulluk çalışmacılarının sıklıkla kullandığı bu hazır veri tabanlarının Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde de yaygınlaştırılması, bu alanda yürütülecek çalışmaların gelişmesi için önemlidir.

Sosyal politikalar bağlamında geliştirilen programlara dayanan program değerlendirme çalışmalarının en önemli avantajı birçok değişkenin kontrol edildiği ortamlarda boylamsal verilere ulaşmaya olanak vermesidir. Ayrıca, bu tür programların bazılarında mümkün olan yarı-deneysel değişimlemeler ve kontrol grupları sayesinde; yoksulluğun birey üzerine etkileri veya bu etkilerin azaltılmasında etkili olabilecek değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkileri daha net bir şekilde ortaya konulabilmektedir. Bu tür çalışmalara güzel bir örnek Kağıtçıbaşı ve arkadaşlarının İstanbul'daki yoksul kesimlere yönelik geliştirdiği erken destek ve anne eğitimini içeren erken müdahale programıdır (Kağıtçıbaşı, 2000; Kağıtçıbaşı, Sunar ve Bekman, 2001). İçinde çocuklara ve ailelere

yönelik eğitim programları barındıran ve 10 yıllık bir zaman dilimini kapsayan bu programda; hem çocuklar hem de aileleriyle ilgili birçok önemli psikolojik değişkenin hem zaman içinde hem de kontrol grubuyla (programa dahil olamayan) karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkan farklılıklar niceliksel bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu çalışmanın sonuçları dar gelirli annelere dönük geliştirilen anne eğitimi destek programlarının hem annelerde (aile içi statüsü, vb.) hem de çocuklarda (okul başarısı, vb.) birçok olumlu etkiye yol açtığı görülmüştür.

Şimdiye kadar tartışılan psikolojik yönelimli yoksulluk çalışmaları doğrudan veya dolaylı bir şekilde yoksulluk ölçümlerini ailelerin veya bireylerin gelirleri (yoksulluk sınırı) veya gelirlerini yansıtan ölçütlere dayandırmaktadır. Bu çalışmalarda kullanılan yöntemler 'objektif' yoksulluk ölçümleri olarak adlandırabilir. Son zamanlarda, bu objektif ölçümleri destekleyici veya alternatif 'öznel yoksulluk' ölçümleri de geliştirilmeye başlanmıştır. Barrera, Caples ve Tein'e (2001) göre öznel yoksulluk ölçümleri bireylerin psikolojik olarak ihtiyaçları ve kaynakları arasındaki uyuşmazlığı yansıtmaktadır. Diğer bir deyişle, hane halkının veya bireyin ihtiyaç olarak değerlendirdiği şeyleri karşılayacak uygun kaynağın olmaması durumunda yaşadığı stres, güçlük veya baskı deneyimleri bize öznel yoksulluğu vermektedir.

Barrera ve ark. (2001) bu alanda geliştirilen ölçeklerin farklı oranlarda bilişsel, davranışsal ve duygusal boyutları yansıttığı; ancak bilişsel değerlendirme boyutunun özellikle ön plana çıktığını belirtmiştir. Bilişsel boyut ağırlıklı bir şekilde ihtiyaçlarının hangi oranda karşılandığına dönük ailelerin algı ve değerlendirmeleri; davranışsal boyut yetersiz algılan kaynak eksikliğiyle baş etme stratejileri (giderleri azaltma veya geliri artırmak için yapılanlar) ve duygusal boyut bu olumsuz koşullar karşısında hissedilen yılgınlık, çaresizlik ve gelecek konusunda umutsuzluk gibi yaşanan duyguları kapsamaktadır. Öznel yoksulluk ölçümlerinin geliştirilmesi ve yoksulluk çalışmalarında kullanılmasının ilk örneklerinden

biri Conger ve Elder'in (1994) Kuzey Amerikalı yoksul çiftçiler üzerine yaptığı çalışmalardır. Bu çalışmalarda yoksulluk hissedilen 'ekonomik baskı' olarak kavramsallaştırılmıştır. Katılımcılara hissettikleri ekonomik baskıyı ay sonunu getirmek için algılan yetersizlik duygusunu, ihtiyaçlar için yeterli paranın olmaması hissi ve yetersiz kaynaklara karşı yapılan 'ayarlamalar' ilgili sorular aracılığıyla ölçülmüştür. Bu çalışmalarda geliştirilen öznel yoksulluk ölçümlerinin geçerliliği objektif yoksulluk ölçütleriyle (gelir, borç-varlık oranı, yoksulluk sınırına aile gelirinin oranı, vb.) ayrıca ortaya konulmuştur (Conger ve Elder, 1994; Conger, Conger ve Elder, 1997).

Yoksulluğun objektif veya öznel olarak kavramsallaştırılması ve ölçülmesi psikolojik temelli yoksulluk çalışmalarında öne çıkan önemli yöntemsel ilgilerden bir tanesidir. Bu tür kavramsallaştırmalar yoluyla (özellikle niceliksel objektif ölçümler) yoksulluğun 'şiddeti' (düzeyi) nesnel olarak ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Psikolojik yoksulluk çalışmalarında yoksulluğun düzeyinin yanında; aile veya çocuk için yoksullukta kalma süresi (kısa süreli, kısa süreli tekrarlayan, kronik, vb.) ve yoksulluğun zamanlaması (doğum öncesi, erken bebeklik, çocukluk, ergenlik, vb.) gibi faktörler de önemlidir. Benzer şekilde, yoksulluğun birey veya aile üzerindeki olası etkileri hem kısa dönemli hem de uzun dönemli olarak incelenebilir. Bir grup çalışmacı yoksulluk kadar ailelerin gelirlerindeki ani oynaklıkların da aile veya bireyler üzerinde olumsuz etkileri bakımından önemli olabileceğini vurgulamıştır. Yoksulluk sınırının altına düşmeseler bile ailenin gelirinde ani ve çok miktarda azalış aile bireylerinin, özellikle erkeklerin, psikolojik ve fiziksel sağlıklarını uzun dönemli kalıcı izler bırakacak şekilde etkilediği yönünde çalışmalar bulunmaktadır (Conger ve Elder, 1994; Duncan, 1991). Bu bağlamda ailelerin gelirlerinde dönemsel veya kalıcı değişikliklere yol açabilecek işsizliğin veya boşanmanın ekonomik bağlamda (örn., kadın başlı aileler) yarattığı psikolojik sorunlar da yoksulluğun etkileri gibi son zamanlarda artan oranda

psikolojinin konusu olmaktadır (derleme için bknz., Lee ve George, 1999; Schliebner ve Peregoy, 1994).

Yaşanan yoksulluğun zamanlaması ve süresi özellikle çocuk yoksulluğunun etkisini araştıran çalışmalar tarafından ön plana çıkarılmaktadır. Bu konudaki yaklaşımların bir kısmı erken çocukluk (doğum öncesinden özellikle ilk 2-3 yaşa kadar) dönemindeki koşulların önemine vurgu yapmaktadır; diğer yaklaşımlar ise yoksulluğun erken çocukluk döneminde yarattığı olumsuz etkileri reddetmese de, bireyin başarısında veya sosyal-psikolojik uyumunda bireyin ileriki yaşlarında yaşayacağı deneyimlerin de önemli olduğunu ileri sürmekte ve bu yüzden ileriki gelişim aşamalarında gözlenen yoksulluğun etkilerini de önemsemektedir. Özellikle, çocukluğun ilk yıllarında anne-çocuk arasındaki ilişki üzerine yoksulluğun kısa ve uzun dönem etkileri artan oranda çalışma konusu olmaktadır (Brooks-Gunn, 1997; Conger ve ark., 1997; Korenman ve Miller, 1997; Guo, 1998; Papero, 2005; Smith, Brooks-Gunn ve Klebanov, 1997).

Örneğin, Guo (1998) yoksulluğun zamanlaması ve süresinin bilişsel yetenekle (örn., IQ puanları, kavrama, vb.) okul başarısını (okul notları, okulu bitirme zamanı, vb.) farklı şekillerde etkilediğini ileri sürmüştür. Bu araştırmacının vurguladığı gibi (bilişsel) yetenek daha çok öğrenme hızı olarak tanımlanabilirken; başarı daha çok neyin öğrenildiğinin ölçüsüdür. Bilişsel yetenekler doğum öncesinde başlayarak bireyin genetik yapısı ve çevresinin etkileşimi sonucu oluşan ve göreceli olarak daha kalıcı özellik içermektedir. Başarı bilişsel yetenekle ilişkili olsa bile daha çok performans ile ilgili olduğundan çevresel olanaklar ve sosyal etkileşimden etkilenmektedir. Bu yüzden, Gou (1998) erken çocukluk döneminde gözlenen yoksulluğun daha çok bilişsel yetenekleri etkilerken; bu dönemdeki yoksulluğun ileriki yaşlarda okul başarısıyla fazla etkili olmadığını ileri sürmektedir. Diğer yandan, özellikle ergenlik dönemi yaşanan yoksulluğun bilişsel yetenekler üzerine sınırlı etkisi olurken; okul başarısını oldukça fazla etkileyeceğini savunmaktadır. Guo (1998) ulusal genç

ve çocuk anketleri bağlamında yürüttüğü çalışmada ileri sürdüğü hipotezleri destekleyici yönde bulgular elde etmiştir. Smith ve arkadaşları (1997) ise yoksulluğun zamanlamasından daha çok süresinin çocukların şimdi ve ileriki hayatlarında alacakları IQ puanları, sözel yetenek ve okul başarı puanlarını oldukça olumsuz yönde etkilediğini ortaya koyan bulgulara ulaşmıştır. Daha da önemlisi, annenin eğitim düzeyi, evin fiziksel koşulları ve aile yapısı gibi değişkenler gelir yoksulluğu ile bilişsel yetenekler arasındaki ilişkiyi farklılaştırmaktadır. Burada oldukça özet bir şekilde sunduğumuz tartışmadan anlaşılacağı gibi yoksulluğun düzeyi kadar yoksulluğun zamanlaması ve süresi gibi diğer özellikleri de yoksulluğun etkilerini anlamak açısından önemlidir.

Benzer şekilde; Ennis, Hobfoll ve Schröder (2000) yoksulluğun kronik ve akut olarak ayrıştırılmasının önemine vurgu yaparak, psikolojik yoksulluk çalışmalarında önemli olabilecek bir noktayı tartışmaya açmaktadır. Bu araştırmacılar mal veya kaynak gibi bire bir ekonomik kayıplar, yoksunluklar veya güçlükler olarak tarif edebileceğimiz akut yoksulluk bağlamında yoksulluğun birey üzerine etkilerinin araştırılmasının daha nesnel ve gerçekçi sonuçlar vereceğini savunmaktadır. Ennis ve ark. (2000) 'Kaynak Koruma Stres Modeli'ne (Hobfoll, 1989) göre kronik yoksullukla karşılaştırıldığında; akut yoksulluğun (ekonomik güçlüğün) bireyler üzerinde hem daha olumsuz etkileri olacağı hem de akut stres gibi olumsuz sonuçlar ile baş etmek için kullanılacak kaynakların (sosyal destek, bireysel savunma veya baş etme stratejileri, vb.) daha etkili olacağı yönündedir. Genellikle gelir yoksulluğu veya SED olarak ölçülen kronik yoksulluk bireyler üzerinde hem doğrudan hem dolaylı etki yaratabilir. Doğrudan kronik etki; genellikle bireyin durumunu değerlendirmesi sonucunda hissettiği sürekli yetersizlik duygusu gibi genel değerlendirmeleri içermektedir. Dolaylı etki ise; akut ekonomik güçlükler veya yoksulluk için zemin hazırlaması olarak görülebilir. Kronik yoksulluk hem bireyi sık sık ekonomik güçlük içine sokabilir (çocuklarının okul masrafını

karşılayamamak, gelirine uygun ev bulmak, bozulan ev eşyasını almak, vb.) hem de karşılaşılan bu ekonomik güçlükler ile baş etme yetisini düşürebilir. Daha da önemlisi, yoksulluk sınırı altında geliri olan tüm ailelerin aynı veya benzer akut ekonomik güçlükleri olmak zorunda değildir. Kronik yoksulluk ölçümlerine göre aynı kategoride yer alan bireylerin bire bir karşılaştıkları ekonomik güçlükler (akut yoksulluk) aynı olmak zorunda değildir. Örneğin, kent ve fakir yoksullarının karşılaşabilecekleri akut ekonomik güçlükler oldukça farklı olabilir. Bu durum dolayısıyla yoksulluk çalışmalarında yoksulluk deneyiminin içinin açılması gerekliliğinin önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden yoksulluk çalışmalarında artan oranda yoksulluk ölçümlerinin yanı sıra farklı ekonomik güçlük/stres indeksleri de kullanılmaya başlanmıştır. Öznel yoksulluk ölçümleri de bu bağlamda önemli olabilir.

Yoksulluk aynı zamanda bir 'paket' değişken olarak da görülebilir. Gelir yoksunluğuyla ilişkili olabilecek diğer önemli değişkenler de (aile yapı özellikleri, çocuk yetiştirme tarzı, yaşanan semtin özellikleri, kültürel değerler) yoksulluğun etkileri incelenirken dikkate alınması gereken önemli değişkenlerdir. Örneğin, kronik yoksulluk ve sosyal dışlanma bireylerin psikolojik sorun veya hastalıklara yakalanma riskini artırmaktadır. Öte yandan, kronik psikolojik sorunlar bireyleri yoksulluğa, özellikle de evsizliğe veya sosyal dışlanmaya itebilmektedir. Daha da önemlisi psikolojik rahatsızlığı olanlar belli oranlarda koşullarını iyileştirme imkanı sağlayan ve hak edilen devlet yardımların çoğunu alamamaktadır (Pacitti ve Dimmick, 1996). Benzer bir ilişkiyi yoksulluk ve erken evlenme veya erken hamile kalmakta da görebiliriz. Yoksul aile çocuklarının erken evlenme veya erken hamile kalma riskleri daha yüksektir. Diğer taraftan, erken evlenme veya erken hamile kalan kadın veya kız çocukların düşük gelirli olma olasılıkları da benzer şekilde daha yüksektir (Lee ve George, 1999). Bu örneklerden de görüleceği gibi yoksulluk birçok önemli sosyal, ekonomik ve psikolojik sürecin karşılıklı olarak birbirlerini tetikleyebildiği, bir dizi süreci aynı an-

da içinde barındırabilmektedir. Bu durum yoksulluğun etiklerinin sistematik olarak çalışılmasında bir takım yöntemsel yanlılık ve sorunlara yol açabilir. Bu yüzden, gelir yoksulluğunun sosyal-psikolojik süreçler üzerine olan etkileri incelenirken, diğer ilgili değişkenlerin tespit edilerek ya sabitlenmesi ya da ileri istatistiksel teknikler yoluyla kontrol altına alınması gerekmektedir. Ayrıca, bu tür olası yanlıkların azaltılması için örneklem seçimi ve örneklem hakkında detaylı demografik bilginin çalışmalarda sunulması önem kazanmaktadır.

Psikolojik temelli yoksulluk çalışmalarındaki kuramsal ve yöntemsel amaç yalnızca yoksulluğun etkilediği psikolojik değişkenleri ortaya koymak değildir; aynı zamanda yoksulluğun hangi yollar ile birey üzerine etkileri olduğunu ortaya çıkarmaktır. Örneğin, çocuk yoksulluğu üzerine çalışmalar yürüten Brooks-Gunn ve arkadaşlarının (1997) vurguladığı gibi ailenin yoksul olmasının çocuk üzerinde yarattığı olumsuz etkiler farklı yollardan olabilir. Çocukta ortaya çıkacak olumsuz etkiler ailenin çocuğa yiyecek, giyecek, oyuncak gibi temel ihtiyaçlarının karşılanamamasından kaynaklanıyor olabilir. Diğer bir yol; ailenin yaşadığı ekonomik baskının aile bireylerinde yol açtığı olumsuz duygu hali, ailenin çocuk yetiştirme tarzını olumsuz etkilediği için (daha otoriter ve şiddet içeren vb.) çocuğun gelişimi olumsuz etkilenebilir. Yoksulluk ile baş etmek için anne-baba çalışma saatlerini arttırdığından çocuğa daha az vakit harcıyor olabilir. Çocuk bakım desteğinden yoksun olmaları da buna eklenirse bu çocuğun zihinsel gelişimi için olumsuz sonuçlara neden olabilir (kelime haznesi, kendini düzenleme, vb.). Ayrıca ailenin yoksul olması; çocuğun yaşayacağı semtin özellikleri, arkadaş grupları ve gideceği okulun nitelikleri gibi diğer değişkenler ile etkileşim halindedir. Bu yüzden; yoksulluğun birey üzerine olası etkilerini dinamik bir şekilde, ilgili aracı ve düzenleyici değişkenler yoluyla açıklamak önem kazanmaktadır. Bu tür çalışma ve kuramsal yaklaşımlar aynı zamanda yoksulluk ile mücadele etmek için geliştirilecek programlarda han-

gi faktöre (doğrudan gelir yardımı, ana-baba eğitimi, çevresel faktörlerin değiştirilmesi, vb.) odaklanılması gerektiği konusunda da sosyal programcılara yardımcı olabilir.

Bu alandaki önemli bir konu da, yoksulluk ve yoksulluk ile ilgili süreçler 'öncül değişken' olarak ortaya konulurken bu süreçlerin 'risk' faktörleri olarak yapılandırılması ve 'dirençlilik' (resilence) boyutunda bu konudaki kuramsal yaklaşımlara dahil edilmesidir (Sameroff, Seifer, Baldwin ve Baldwin, 1993). Bireylerin yoksulluk gibi olumsuz koşullara karşı dirençliliğini artıran 'koruyucu faktörlerin' belirlenmesi risk faktörlerinin belirlenmesi kadar önemli olabilir. Yoksulluk ve yoksulluğun getirdiği farklı koşullar çocuklar veya yetişkinleri ideal-koşullar sağlanmadığı için bazı olumsuz sonuçlar ile karşılaşma risklerini değişen oranlarda artırmaktadır. Bazı durumlarda; örneğin erken çocukluk döneminde fiziksel sorunların da eşlik ettiği (oldukça düşük doğum ağırlığı, fiziksel özürlülük) kronik yoksulluk durumunda yoksulluğun sonuçları daha belirgin ve kesin bir şekilde ortaya konulabilmektedir. Ancak, çoğu durumda hem önceden bahsedilen yoksulluğun özellikleri (türü, zamanlaması, süresi, şiddeti, vb) hem de yoksulluğun farklı diğer ilişkili değişkenler ile (mahalle, kültür, çevresel, biyolojik, vb.) olan dinamik ilişkileri düşünüldüğünde; yoksulluğun etkileri incelenirken kültürel, durumsal ve bireysel özellikler göz ardı edilmemelidir. Örneğin, oldukça yoksul ailelerin çocukları bazen iyi sonuçlar ortaya koyarken (okul başarısı; suçtan uzak olma, duygusal düzenleme, bilişsel yetenekler, vb.); ekonomik olarak avantajlı durumdaki ailelerin çocukları benzer konularda sorun yaşayabilmektedir. Bazı çocuk ve yetişkinler yoksulluğun getirdiği oldukça olumsuz koşullara dirençli olabiliyorlar veya 'beklenin oldukça üstünde' sonuçlar elde edebiliyorlar. Böyle bir yaklaşımla amaçlanan; olumsuz sonuçları oldukça geniş alanlarda sistematik bir şekilde ortaya konulmuş yoksulluğun önemsizleştirilmesi değil, yoksulluk konusuna yöntemsel olarak daha nesnel bir yaklaşım sunabilmektir. Yoksulluk ile ilgili psikolojik çalışmalarda nesnelliğin sağlanabilmesi için ge-

rekli olan önemli bir ölçüt ise ortaya konulan ilgili kuram, değişken, yöntem veya uygulamanın hangi ölçüde ilgili kültürel bağlam ve özelliklere duyarlı olduğudur.

Kültürel Açıdan Yoksulluk Çalışmaları ve Türkiye Bağlamı

Yoksullukla ilgili yapılan çalışmalar ağırlıklı bir şekilde ya Batı ülkelerinde ya da Batılı araştırmacılar tarafından gelişmekte olan bölgelerde veya Batı ülkelerinden katılımcıların Üçüncü Dünya yoksulluğu üzerine düşüncelerini yansıtan çalışmalardan oluşmaktadır. Tabii ki yoksulluğun bireyler veya aileler üzerinde yarattığı bazı sonuçlar, özellikle fiziksel sağlık ve çocuk gelişimi üzerine, evrensel özellikler gösteriyor olabilir. Ancak psikolojinin odaklandığı ve yoksulluk ile ilişkili olabilecek birçok değişkenin (örn., aile içi ilişkiler, sosyal veya duygusal düzenleme, benlik, atıflar, vb.) kültürel olarak farklılaşabileceğini söyleyebiliriz (bkz; Çukur, 1999; Kağıtçıbaşı, 1995, 2000). Bu makalede ortaya konulan çalışma ve kuramsal yaklaşımlar da ağırlıklı bir şekilde Batı kaynaklı çalışmalardan oluşmaktadır. Bu konuda Türkiye bağlamında veya üçüncü dünya ülkelerinde yürütülen az sayıda çalışmaya ilgili konu başlıkları altında değinilip; kültürel benzerlik-farklılık boyutlarına göndermeler yapılmaya çalışılacaktır. Gelir farklılığını veya SED araştırmalarında değişken olarak dahil etmiş ancak gelir farklılığını ana değişken olarak değerlendirmeyen ya da genel yoksulluk çalışma yöntemlerini yansıtmayan çalışmalara değinilmeyecektir.

Yoksulluk çalışmalarında önümüze çıkan bu durum diğer çalışma konuları için veya psikolojinin dışındaki sosyal bilimler için de geçerlidir. Ancak yoksulluk çalışma ve uygulamalarında farklı sorunlar gündeme gelebilir. Diğer çalışma konularında olduğu gibi; ağırlıklı bir şekilde Batılı çalışmaların getireceği kültürel yanlılıklar yoksulluğun tanımlanması,

ölçülmesi veya diğer değişkenler ile ilişkilendirilmesine yansıyabilir. Bunun ötesinde; bazı yanlılıkların sonuçları psikolojik yoksulluk çalışmalarında daha sistematik olarak ortaya çıkabilir. Çünkü (karşılaştırmalı) kültürel çalışmaların tutarlı bir şekilde gösterdiği gibi gelir durumu, kültürel farklılıkların oluşmasında temel faktörlerden biridir. Bu kültürel farklılaşma ülkeler arasındaki farklılaşmayla sınırlı olmayıp ülke içinde ortaya çıkabilecek kültürel farklılıklar için de geçerlidir. Moghadddam'ın (1993) özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki toplum yapısının 'ikilik' (dualism) yansıttığını vurgulamaktadır. Bir ülkenin bir kısmı özellikle ekonomik açıdan gelişerek 'batılılaşırken'; nüfusça 'çoğunluğu' oluşturan diğer kısım kendi geleneksel yapılarını koruyabilmektedir. Bu iki kesim 'paralel' bir şekilde (sınırlı ilişki var) aynı toplumda varlıklarını eşzamanlı olarak devam ettirirler. İçlerinde Türkiye'nin de olduğu bu gelişmekte olan ülkelerin ağırlıklı bir şekilde Batıdan ithal ettiği psikolojik bilgiler veya 'yerel' bağlamda üretilen sınırlı psikolojik, bilgi, yöntem ve teknikler ancak ülkenin 'modern' kesimine belli oranlarda uygun düşmektedir. Bu geleneksel kesimin ağırlıklı bir kısmını da kent ve özelliklede kırsal yoksullar oluşturmaktadır. Örneğin, Türkiye'deki yoksulları geniş ailelerden oluşan, eğitim düzeyi düşük, kırsal kesimde veya şehir merkezlerinin belirli noktalarında ikamet eden 'gelenekselci' kesim oluşturmaktadır.

Benzer şekilde birçok gelişmekte olan ülke yoksulluk çalışmalarıyla doğrudan ilişkili olmasa bile, yoksulluk ile mücadele için üretilecek sosyal politika ve programların temellendirilebileceği kültür-duyarlı kuramsal yaklaşım, yöntem ve teknik bilgiden yoksundur. Sosyal bilimlerin araştırma ve kuramsal yaklaşımlarının gelişmesine etki eden temel faktörlerden bir tanesi de araştırmacıların ait oldukları toplumlarda görülen sorunlardır. Örneğin, Batılı yoksulluk araştırmacıları; artan oranda ergen hamileliği, tek başlı aile yapıları veya yoksullar arasında bağımlılık gibi konular üzerine odaklaşmaktadır; çünkü ilgili toplumlarda yoksullar artan oranda bahsedilen demografik özellikleri göstermektedir.

Ancak, gelişmekte olan ülkelerde yoksul nüfusun demografik yapısı farklılık göstermektedir. Daha da önemlisi, Batı ve diğer Üçüncü Dünya ülkelerindeki yoksulların karşılaştıkları sorunlar oldukça farklılaşmaktadır. Ancak, Türkiye'nin de dahil olduğu bir çok ülkedeki bilimsel kurumlar veya faaliyetler yerel ihtiyaçlar doğrultusunda yönlendirebilecek bilimsel politikalardan yoksundur. Birçok araştırmacı Türkiye'de sunulan psikolojik sağlık hizmetlerinin oldukça kısıtlı olduğunu; sunulan hizmetlerin toplumun geniş kesimlerine, özelliklede gelenekselci yoksul kesimine, ulaşmakta ciddi güçlükler ile karşılaştığı ve az sayıda uzman olmasına rağmen bu kesimden gelen talebin fazla yüksek olmadığına işaret etmektedir (Kağıtçıbaşı, 1995; Mocan-Aydın, 2000; Raney ve Çınarbaş, 2005). Bunların yanında; Kağıtçıbaşı'nın da (2000) vurguladığı gibi özellikle eğitim alanı gibi birçok kültürel yeterlilik ölçütleri kentli orta sınıf değerlerini yansıtmaktadır. Daha da önemlisi, yoksul gelenekselci değerleri yansıtan toplumun bu geniş kesimine bu ölçütleri yakalaması için yardım edebilecek sosyal program ve destekler (örn., okul öncesi eğitim, vb.) oldukça sınırlıdır.

Türkiye'de mutlak veya göreceli yoksulluk ölçümlerine gören yapılan sınırlı sayıda çalışmada yoksulluğun yaygınlığı üzerine tam bir anlaşma yoktur. Ağırlıklı bir şekilde göreceli yoksulluk ölçümlerine göre hesaplanan Türkiye'de yoksulluk oranları %20 ile %55'ler arasında değişebilmektedir (Dumanlı, 1995; Erdoğan, 1996; Şengül ve Tuncer, 2005). Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verilerine göre; 2005 yılında 4 kişilik aile için aylık açlık sınırı 190 TL iken; yoksulluk sınırı ise 487 TL'dir. Bu hesaplamalara göre; 2005 yılında 623 bin kişi açlık sınırının altında (% 0,87); 14 milyon 681 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamalarını içeren yoksulluk sınırının altındadır (% 20,5) (TÜİK, 2006). Yoksulluk sınırına göre kentlerde % 12.83; kırsal kesimde % 32. 95 oranlarında yoksul bulunmaktadır. Bu oran çocuksuz çekirdek aile yapısında azalırken (% 8.55); çocuklu çekirdek (% 18.99) ve geniş ailelerde (% 27.31) artmaktadır. En yaygın yoksulluğun görüldüğü kesim

okur-yazar olmayan (% 38.81) veya ilkokul mezunları (% 22.42) arasındadır. Lise (% 6.79) ve üniversite (% 0.79) mezunları arasında ise bu oran düşmektedir. 15 yaşın altındaki grupta yoksulluk oranı % 27,71'dir. Diğer bir ifadeyle Türkiye'deki her dört çocuktan bir tanesi yoksuldur.

Farklı hesaplamalar (yoksulluk farklı indeksi, vb) kırsal yoksulluğun süre, derinlik ve şiddet olarak daha olumsuz özellikler gösterdiğini işaret etmektedir. Bu verilerden yoksulluğun Türkiye'de özellikle kırsal kesimlerde yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Öte yandan, Şengül ve Tuncer'in de (2005) vurguladığı gibi kent yoksullarını ağırlıklı bir şekilde kırdan kente göç edenler, özellikle de 1980 sonrası göç edenler, oluşturmaktadır. Oran olarak daha az kent yoksulluğu gözlense bile; artan göç ve ekonomik istikrarsızlık bu sayıyı hızla artırmaktadır. Daha da önemlisi kent yoksulları yaygın işsizlik, düşük eğitim düzeyi, nitelikli sağlık ve eğitim olanaklarına ulaşma güçlükleri gibi etkenler yüzünden kırsal kesimden farklı sosyal-psikolojik özellikler taşıyor olabilirler. Özellikle, göreli olarak daha homojen özellikler sergileyen 'kırsal' kültürel ve ekonomik yapısından daha heterojen yapılar gösteren kent yaşamına uyum sağlama süreci yoksulluk deneyimini daha da güç kılabilir. Sosyal dışlanmanın ve yoksulluğun süreklilik kazanmaya başladığı kent yoksulluğu farklı türde risklere yol açabilir. Bu yüzden, Türkiye bağlamında yürütülecek çalışmalarda bu ayırım (kent-kırsal) özellikle dikkate alınmalıdır.

Türkiye bağlamında yoksulluk üzerine psikolojik içerikli sistematik çalışmaların kısıtlılığı yüzünden diğer kültür-özgün yoksulluk dinamiklerini ortaya koymak zordur. Ancak, görgül veriler ile desteklenmesi gereken bazı göze çarpan ve yoksulluk üzerine psikolojik çalışmalarda önemli olabilecek bazı özellikler vardır. Bunlardan en göze çarpanı Türkiye bağlamında yoksulların veya yoksul olma riski taşıyanların çekirdek ailelerin ötesinde gözlenen sosyal dayanışmasıdır. Kente yeni gelenlerin kentteki akraba ve hemşerilerinden destek alırken; aynı zamanda geride bıraktıkları

akraba ve hemşerileriyle bağlarını da devam ettirmeleri yoksulluğun olası etkilerini farklılaştırmaktadır. Benzer şekilde, kırsal kesimde yoksulluk sınırında olanların belli oranlarda kentteki yakınlarından mali destek alma şansları vardır. Bu dayanışmanın özellikle yoksulluğa karşı açık olan çocuklar, yaşlılar, özürlüler ve kadınlar üzerinde göreceli olarak koruyucu etkisi olabilir. Ancak, 1980'lerden itibaren uygulanan ekonomik politikalar, ekonomik krizler eşliğinde gel-git tarzı hızlı ekonomik büyüme ve bu süreçlere ekleyebileceğimiz göç olgusu gibi etkenlere bağlı olarak gözlenen hızlı sosyal-kültürel değişiklerin özellikle kent yoksulluğunda gözlenen sosyal dayanışma üzerine etkileri tam olarak bilinmemektedir. Ayrıca Batı ülkeleriyle karşılaştırıldığında, Türkiye'deki hem resmi hem de sivil toplum örgütlerinin yoksullara dönük sosyal politika ve destekleri göreceli olarak çok kısıtlıdır.

Yoksulluk üzerine Türkiye bağlamında yürütülecek psikolojik çalışmalarda, Batı ülkelerinde yürütülen çalışmalarda fazla dikkate alınmayan sosyal destek, geniş aile yapısı ve kültürel değişimle ilişkili değişkenlerin rolleri incelenebilir. Örneğin, yoksulluğun etkilerini kültürler-arası sistematik olarak nasıl farklılaştığına odaklanan sınırlı çalışmalardan bir tanesi olan Barbarin'in (1999) çalışması Güney Afrika'daki siyahlar ile ABD'deki siyahları kapsamaktadır. Çalışmanın örneklemini, her iki ülkede de yoksulların önemli bir kısmını oluşturan siyah gruplar oluşturmaktadır. Çalışmanın sonuçlarında her iki grup içinde yoksulluğun olumsuz sonuçları gözlenirken; nerdeyse tüm olumsuz sonuçlar (duygusal problemler, kuralları çiğnemek, dikkat problemleri vb) Amerikalı siyah gruplarda daha yüksektir. İlginç bir bulgu da; Kuzey Amerikalı siyah çocukların, özellikle erkek çocukların, sorunları daha çok 'içselleştirirken' (gergin, kaygılı, içe kapanma, vb.), Güney Afrikalı siyah çocukların, sorunlarını daha çok 'dışsallaştırdığı' (anti sosyal davranışlar, mala zarar verme, vb.) yönündedir. Barbarin (1999), ortaya çıkan bu farkın ve Güney Afrikalı siyah çocukların göreceli

olarak yoksulluğun olumsuz özelliklerinden 'kurtulmasının' bir nedenini Güney Afrika'daki geniş ve birbirleriyle ilişkili aile yapısı olarak açıklamaktadır.

Genel yoksulluk çalışmalarında, aileler ve aile içi dinamiklerin yoksulluğun psikolojik sonuçları üzerine etkisi önemli bir çalışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Gough'un (2006) Türkiye'yi de içine alan Güney Avrupa ülkelerinde yoksulluk ve sosyal yardım konulu karşılaştırmalı analizinde de belirttiği gibi Türkiye diğer Avrupa ülkelerinden ayrı olarak bazı konularda Yunanistan, İtalya, Portekiz ve İspanya gibi Güney Avrupa ülkelerine benzerlik göstermektedir. Batılı birçok ülkeyle karşılaştırıldığında; Türkiye'de göreceli olarak yüksek doğurganlık oranı ve düşük oranlı kadın istihdamı gözlenirken; evlilik dışı doğumlar, tek ebeveynli aileler ve boşanmaların sıklığı hala azdır. Önceden bahsedilen sosyal destek de bu tabloya eklendiğinde; hem çekirdek ailenin hem de yakın akrabalar ağının yoksullukla baş etmede önemli değişkenler olarak araştırmalara dahil edilmesinin önemi görülmektedir. Moreno (2006), Akdeniz veya Güney Avrupa refah rejiminde ailenin oldukça önemli olduğunu ortaya koymuş ve bu süreçte özellikle kadınların rolünün ön plana çıktığını vurgulamıştır. Sosyal destek, kültürel değişim, özgün kültürel değer ve tutumlar veya kadınların rolü gibi değişkenlerin yoksulluğun psikolojik sonuçlarını nasıl farklılaştırdığı üzerine çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle, bu veya diğer ilgili değişkenlerin etkisini kır ve kent yoksulları veya farklı bölgeler bağlamında karşılaştırmalı olarak ortaya konulması önemlidir. Genel olarak, Türkiye bağlamında yoksulluk ve ilgili psikolojik değişkenler hakkında görgül veriler ile desteklenmiş kuramsal ve kavramsal açılımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu tür çalışmaların başında; yoksulluk olgusunun Türkiye kültürel ortamında yaygın tutum ve atıf türleri aracılığıyla kavramsallaştırılması olabilir.

Yoksulluk ve Yoksullar ile İlgili Atıf ve Tutumlar

Oldukça geniş çalışma konularını kapsayan sosyal bilişsel süreçlerin çoğu ya sosyal psikolojinin temel çalışma konularıdır (izlenim oluşturma, atıflar, tutumlar, sosyal şemalar, vb.) veya önemli çalışma konularıyla ilişkilidir (benlik algısı, kimlik, grup dinamikleri, vb.). Sosyal psikolojik çalışmalar sosyal bilişsel süreçlere odaklanarak bireyin hem kendisi hem diğerlerini hem de fiziksel ve sosyal çevresini nasıl algıladığını ve bu algılamanın bireyin davranış ve duygularını nasıl etkilediğini bulmaya çalışır. Yoksulluk bağlamında ön plana çıkan önemli sosyal bilişsel süreçlerden bir tanesi atıflardır. Genel atıf çalışma ve kuramlarında temel ilgi; bireylerin kendi ve özellikle diğerlerinin davranışları 'niye' veya 'nasıl' yaptıklarına ilişkin sorulara getirdikleri nedensel açıklamalardır. Yoksulluk üzerine yürütülen atıf çalışmalarında temel ilgi ise farklı gruptaki bireylerin fakirliğin nedenleri üzerine getirdiği açıklamalardır. Tutumlar ise Kağıtçıbaşı'nın (1999) aktardığı gibi '... bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik obje ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan bir eğilimdir' (Smith, 1968). Tutumlar genelde olumluluk-olumsuzluk boyutunda yansıtılan genel bir değerlendirmeyi içerir. Yoksul veya yoksulluk ile ilgili tutum çalışmaları temel olarak yoksullar (veya zıttı olarak zenginler) hakkında bireylerin ne düşündükleri, onlara karşı ne hissettikleri veya nasıl davrandıklarıyla ilgilidir. Atıflarda olduğu gibi; grupların kendileri hakkındaki tutumları da önemlidir ve bu bağlamda artan oranda yoksullar kendileri hakkındaki tutumlara da ilgi duymaktadır.

Bu konuda farklı tartışmalar yürütülse bile bireylerin yaptıkları atıfların veya tutumlarının kişinin ileriki davranış, duygusal tepki, karar verme ve bilişsel değerlendirmelerini etkilediği yönündedir. Bu yüzden, yoksullar ve yoksulluk ile ilgili yaygın tutum ve atıf tarzları hem yoksullara dönük bireysel veya sosyal politikaları etkileyebilir hem de toplumdaki bu

yaygın bilişsel eğilimler değişik yollardan yoksulların içinde bulundukları koşullara nasıl tepki verdiklerini anlamaya yardımcı olabilir. Ayrıca, yoksulluğun sosyal bilişsel boyutunun incelenmesinin bilimsel katkısının ötesinde özellikle yoksulluk ile baş etmek için geliştirilecek olan sosyal politika veya programların tasarlanmasında ve uygulanmasında önemli katkılar sağlayabilir.

Yoksulluk ile ilgili atıf çalışmalarının daha ağırlıklı olduğunu söyleyebiliriz. Tutumlar psikolojinin en eski çalışma konularından biri olmasına ve oldukça farklı gruplar (etnik, ulusal, özürlü, meslekler, cinsiyet, vb) hakkında ölçüm yapılmasına rağmen; genel olarak yoksullar veya yoksul gruplar üzerine daha sınırlı sayıda tutum çalışması vardır. Ancak son zamanlarda yoksullar hakkındaki özellikle kalıpyargılar (kalıplaşmış tutumlar), 'damgalama' (stigma), 'sosyal dışlanma' (social exclusion) ve bu süreçlerin yoksullar üzerine etkisi artan oranda çalışma konusu olmaya başlamıştır. Ayrıca, yoksulluğun nedenleri üzerine yapılan atıflar veya atıf tarzları yoksullar hakkında ortaya konulan tutumların, özellikle de tutumların bilişsel içeriğinin, öncülü olarak görülebilir. Yoksulluğun nedenleri konusunda iktisat, sosyoloji ve siyaset bilim gibi farklı alt alanlarda da tartışmalar yaygındır. Psikoloji alanının bilimsel anlamda odaklandığı konu ise 'objektif' olarak yoksulluğun nedenlerini ortaya koymaktan ziyade farklı gruplara ait bireylerin yoksulluğu nasıl açıkladığı veya bireylerin yoksulluğun nedenleri üzerine getirdiği açık veya örtük 'kuramsal' açıklamaları ortaya çıkarmaktır.

Bu alanda yürütülen atıf çalışmaları kendi içinde farklılaşmaktadır. Bunlar temel olarak yoksulların kendi yoksullukları ile ilgili yaptıkları atıflar; genel nüfusun veya göreceli olarak ekonomik durumu iyi olanların yoksullar üzerine yaptığı atıflar (kendi veya farklı ülkelerde) ve son olarak farklı grupların (ülkeler, meslekleri, ekonomik sınıf farklılıkları) yoksulluk üzerine yaptığı atıfların karşılaştırmasını içeren çalışmalardan oluşmaktadır. Aynı zamanda, atıf çalışmalarının bir kısmı farklı gruplarda doğrudan atıf boyutlarına veya

içeriğine odaklanırken; bir kısmı yoksulluk üzerine yapılan atıf türlerinin farklı psikolojik (ideolojik eğilimler, kişilik, vb.) değişkenler ile ilişkisini incelemektedir.

Ağırlıklı bir şekilde kendi ülkelerindeki yoksulluk ile ilgili yürütülen atıf çalışmalarında yoksulluğun yüklendiği üç temel nedensellik boyutu ortaya çıkmıştır. Bunlardan 'bireyci neden' (individualistic causes) boyutu yoksulları suçlayan, yoksulluğu yoksulluların bazı demografik (cinsiyet, etnik yapı, vb.) veya kişilik özellikleriyle (karakter zayıflığı, tembellik, cinsel dürtü kontrol eksikliği, vb.) açıklayan yüklemeleri kapsamaktadır. Farklı bir ifadeyle bireyci açıklamalarda ağırlıklı bir şekilde yoksullar içlerinde oldukları durumdan sorumlu tutulur veya suçlanır. İkinci boyut ise 'kaderci nedenler' (fatalistic causes) olarak karşımıza çıkmaktadır ve yoksulluğu kader ve şans(ızlık) gibi faktörler ile açıklamaktadır. Son boyutta ise 'yapısal nedenler' (structural causes) veya bazen adlandırıldığı gibi 'sosyal nedenler' ön plana çıkmaktadır ve yoksulluk hükümet, ekonomik sistem, sınıfsal farklar gibi sosyal, ekonomik ve siyasi makro düzey faktörler ile açıklanmaktadır. Farklı türde yüklemelerde bulunulsa bile kaderci ve yapısalcı açıklamalarda genel olarak yoksulluğun nedeni yoksulların dışında veya onların kontrolünün ötesinde nedenler ile açıklanır (Bullock, Williams ve Limbert, 2003; Feagin, 1972; Feather, 1974; Zucker ve Weiner, 1993).

Cozzarelli, Wilkinson ve Tagler (2001) ise yapısal/ sosyal nedensel açıklamalardan ayrı olarak 'yoksulluk alt-kültürü' nedensellik boyutunu da önermiştir. Ayrıca, kaderci nedensel boyutla ilgili ölçeklerdeki düşük güvenirlilik oranı düşünülerek bu boyutun tekrar yapılandırılması gerektiğini belirtmiştir. Yoksulluk alt-kültür boyutunda öne çıkan açıklamalar arasında ailelerin dağılması, kötü eğitim, yoksul koşullar içersine doğmak, yoksulluğun yoksulluğu doğurması gibi açıklamalar bulunmaktadır. Shek (2004) yoksulluk üzerine yürütülen çalışmaları yoğun bir şekilde bireycilik kültürel eğiliminin ağırlıklı olduğu Batı ülkelerinde yürütüldüğü ve

bu yüzden yoksulluk açıklamalarında 'bireyci nedenler' daha ön plana çıktığı için eleştirmiştir. Shek'in Çin kültürel bağlamında ve farklı gruplarda yürüttüğü çalışmalarda yoksulluğun açıklanmasında 4 bağımsız atıf boyutu ortaya çıkmıştır: 'yoksulların bireysel sorunları', 'sömürü', 'fırsat eşitsizliği' ve 'kader.'

Yoksulluk üzerine yapılan atıf çalışmalarında ortaya çıkan bu temel boyutların hangisinin ön plana çıktığı bireylerin bazı özelliklerine göre farklılaşabilmektedir (derleme için bknz., Hine ve Montiel, 1999; Wilson, 1996). Bu konuda özellikle ön plana çıkan faktörlerden bir tanesi bireylerin siyasi eğilimleridir. Siyasi olarak muhafazakar eğilim gösterenler yoksulluğu ağırlıklı bir şekilde bireyci faktörler ile açıklarken; daha liberal siyasi eğilimde olanlar, yapısal ve sosyal faktörleri ön plana çıkarmaktadır (Feather, 1974; Furnham, 1982; Zucker ve Weiner, 1993; Wagstaff, 1983). Benzer şekilde, 'insanlar başlarına gelen olumlu ve olumsuz olayları hakkeder' inancı olarak tarif edebileceğimiz adil dünya görüşünü savunanlar arasında da bireyci yoksulluk açıklamaları ağırlık kazanmaktadır (Cozzarelli ve ark., 2001; Zucker ve Weiner, 1993). Türkiye bağlamında bu konuda doğrudan bir çalışma bulunmamaktadır; ancak Batı ülkelerinde yürütülen bu çalışmalarda kavramsallaştırılan 'muhafazakar-liberal' siyasal boyutu ve dolayısıyla yoksulluk ile ilgili ilişki yönü Türkiye bağlamında farklı olabilir.

Atıf türünde farklılıklara neden olan faktörlerden biri de atıf yapan kişilerin kendilerinin sosyoekonomik durumudur. Bu farklılık genellikle aktör-gözlemci yanlılığının sonuçları bağlamında açıklanmaktadır. Schoeneman ve Rubanowitz (1985) 'gözlemcilerin' (yoksulluğu dışarıdan görenler; yoksul olmayanlar) diğer durumlarda olduğu gibi yoksulluk hakkında fazla bilgili olmadıkları, konu hakkında detaylı bilgi sağlama konusunda fazla güdülü olmadıkları veya konuyu sistematik olarak değerlendirmediklerini ileri sürmüştür. Bu yüzden gözlemciler durumsal nedenler (örn., yapısal) konusunda veya olayın dışındaki nedenlere yükleme yapmak

yerine ağırlıklı bir şekilde bireysel yeteneklere yüklemede bulunmaktadır. Diğer taraftan; aktörler (yoksulluktan doğrudan veya dolaylı şekilde etkilen) ağırlıklı bir şekilde durumsal (bireyin dışındaki) atıf yapma eğilimi göstermektedir. Bu tür atıflar daha nedensel ve rasyonel açıklamalar içermektedir. Açıklamaların bir kısmı ise aktörlerin içinde bulundukları koşulları 'savunucu' nitelik taşıyabilmektedir (örn., duygusal düzenleme, baş etmek stratejileri, vb.).

Benzer önemli bir atıf yanlılığı da; içsel/dışsal atıf ayrımının bir yansıması olan ve kişilerin olayları açıklarken daha fazla içsel atıf yapma eğilimini işaret eden temel atfetme yanılgısıdır. Hunt (1996); bireylerin kendi deneyimleri için geliştirdikleri sınırlı 'bireyci' açıklamaları ('başarılıyım çünkü çok çalıştım'); yoksulluğun nedenleri gibi makro düzey sosyal-ekonomik durumları açıklamak için de genelleyebildiğine işaret etmektedir. Genel olarak, gözlemci durumu ve içsel atıflar artan oranda bireyci yoksulluk açıklama yapma olasılığını artırırken; aktör durumu (yoksul olmak) ve dışsal atfetme eğilimi yapısalcı veya kaderci açıklamalar ile ilişkilidir. Ancak, bu alanda yürütülen çalışmaların ilginç bir bulgusu da toplumda 'daha dezavantajlı' olanların (düşük SED; azınlık grupları, vb.) yaptıkları atıflarda iddia edildiği gibi yapısalcı açıklamalar yanında kendi durumlarını açıklamak için bireyci açıklamaları da azımsanmayacak oranda kullanıyor olmalarıdır (Hine ve Montiel, 1999; Hunt, 1996; Schoeneman ve Rubanowitz, 1985).

Bireylerin sahip olduğu SED bağlamında ortaya çıkması beklenen atıf yanlılıklarının iddia edilen etkileri bazı çalışmalar tarafından desteklenirken (Feagin, 1972; Hine ve Montiel, 1999; Schoeneman ve Rubanowitz, 1985); bu alandaki diğer çalışmalar tersi bulgular elde etmiştir (Hunt, 1996; Nasser ve Rubanowitz, 2006; Morçöl, 1997; Shek, 2004). Örneğin, hem Lübnanlı hem de Güney Afrikalı katılımcılar arasında sosyoekonomik durumlarından bağımsız olarak yoksulluk konusunda ortaya konulan nedensel açıklamalarda yapısal faktörler öne çıkmaktadır. Benzer şekilde; Morçöl

(1997) Türkiye'de yaptığı çalışmada ekonomik gelirden bağımsız olarak 'yapısalcı' fakirlik açıklamalarının ön plana çıktığını bulmuştur.

Morçöl (1997) ağırlıklı bir şekilde yoksul bölgelerden oluşan Ankara'nın 14 ayrı semtinde 550 katılımcıyla (201'i oldukça yoksul; 170'i yoksul ve 114'i de yoksul olmayan grup olarak sınıflandırılmış) bir araştırma yürütmüştür. Çalışmada; Feagin'ın (1972) yoksulluk ölçüm aracından esinlenerek geliştirilen yoksulluk ile ilgili atıf tarzları ölçeği önceki çalışmalara benzer boyutları (bireyci, yapısalcı ve kaderci, Feagin, 1972) ortaya çıkarmıştır. Ancak; önceki çalışmalardan farklı olarak yapısalcı açıklamalar soyut (gelir dağılımı, sosyoekonomik sorunlar, vb.) ve somut yapısalcı (işsizlik, eğitimsizlik, vb.) olmak üzere 2 farklı boyutta açıklanmıştır. Benzer şekilde; doğrudan kişilik özelliklerine (tembellik, girişimci yatırımdan yoksunluk, vb.) ve daha genel davranışsal özelliklere göre (çok çocuk sahibi olmak; şehre göç, vb.) olmak üzere bireyci açıklamalar 2 farklı boyutta ortaya çıkmıştır (toplam 5). Bu çalışmada ortaya çıkan 'somut yapısalcı' ile 'genel davranışsal bireyci' ayrık boyutlar olarak adlandırılan ölçek maddeleri; Cozzarelli ve arkadaşları (2001) tarafından ortaya konulan 'yoksulluk alt-kültürü' boyutuna benzemektedir. Bu çalışmanın önemli bir bulgusu da; yoksul olanların daha somut yapısalcı açıklamaları tercih ederken; yoksul olmayanların ise daha çok soyut yapısalcı açıklamaları tercih etmiş olmasıdır. Bu bulgunun aktör-gözlemci yoksulluk açıklama yanlılığını yansıttığını söyleyebiliriz. İlginç bir bulgu da; oldukça yoksul ve yoksul olmayanlarla karşılaştırıldığında; yoksul olarak sınıflandırılan katılımcıların ('ortadakiler') en fazla bireyci yoksulluk açıklamasında bulunmalarıdır. Kadınlarda, eğitim düzeyi yüksek olanlarda ve ileri yaşlarda daha bireyci açıklamalar ön plana çıkmıştır.

Hunt'ın (1996); önceki çalışmalarda ağırlıklı bir şekilde içsel atıf tarzı ve yoksulluğu bireyci nedenler ile açıklama eğiliminde olan (örn., Feagin, 1972; Kluegel ve Smith, 1986, akt. Hunt, 1996) Kuzey Amerika'da; azınlıklar (Afrika-köken-

li Amerikalı ve Latin kökenli Amerikalı) ve 'Beyaz' Amerikalıların yoksulluk hakkında yaptığı atıfları incelemek için yürüttüğü çalışmanın sonuçları da tam anlamıyla beklendik yönde değildir. Beyazlar ile karşılaştırıldığında; azınlıkların yoksulluk açıklamalarında hem yapısal hem bireyci atıflar daha fazladır. Hunt'ın (1996) deyimiyle bu 'çifte bilinçliliğin' bir nedeni azınlıkların (en azından çalışmadaki katılımcıların) toplumda bulundurdukları ikili durumla açıklanabilir. Çalışmadaki katılımcılar genel olarak azınlıklar içinde 'orta sınıf' durumda oldukları için başarılarını belli ölçüde bireyci nedenlere dayandırırken; çoğunlukla karşılaştırıldıklarında ortaya çıkan dezavantajlı durumu yapısalcı açıklamalar ile ifade etmiş olabilirler. Morçöl'ün (1997) Türkiye'de yaptığı çalışmada zengin ve mutlak yoksullara oranla yoksulların yaptığı atıf tarzları da bu çalışmanın sonuçlarıyla paraleldir.

Gelişmemiş ve bazı gelişmekte olan ülkelerde gözlenen ve genellikle 3.dünya yoksulluğu olarak adlandırılan olguyla gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede gözlenen yoksulluk dinamikleri oldukça farklılıklar içermektedir. Örneğin üçüncü dünyada, yoksullukla mücadele eden yetişkin ve çocuklar için yoksulluk, bazı psikolojik ihtiyaçların veya modern gereksinimlerin (eğitim, dengeli beslenme, vb.) eksikliği veya yoksulluğunun ötesinde ölüm-kalım veya geri döndürülmesi zor fiziksel hastalık ve arazlar (HIV, bulaşıcı hastalıklar, cinsel istismar) demektir. Bu bağlamda son zamanlarda bazı araştırmacılar 3.dünya yoksulluğuyla ilgili çalışmalara ağırlık vermektedir. Yerel yoksulluk atıf modellerinden farklı olarak; 3. dünya yoksulluğu konusunda yürütülen atıf çalışmaları ve bu konuda geliştirilen ölçeklerde ortaya çıkan temel atıf boyutları vardır. Bunlar; fakirlerin 'bireysel özellikleri' (bireyci boyut), 'dış güçler' tarafından sömürü (ülke veya uluslar arası şirketler, vb.), 'doğal nedenler' (doğal kaynak eksikliği, mevsim, vb.), Üçüncü Dünya ülke 'hükümetleri' (yolsuzluk, yetersizlik), 'çatışma' (etnik veya din temelli çatışmalar), 'sosyal eşitsizlikler' (ülke içersinde sınıfsal dengesizlikler, işçi hakların yokluğu, vb.) ve 'kader' (Tanrının

isteği, kötü şans, talihsizlik) olarak sınıflandırılabilir (Harper, Wagstaff, Newton ve Harrison, 1990; Hine ve Montiel, 1999; Zucker ve Weiner, 1993).

Hine ve Montiel (1999) zengin veya fakir ülkeden bireylerin 3.Dünya yoksulluğu üzerine yaptıkları atıfların genel atfetme süreçlerinde ortaya çıkan aktör-gözlemci yanlılığını yansıttığını ortaya koymuştur. Ekonomik olarak geri olan ülke katılımcıları; 3. Dünya yoksulluğunun nedenlerini genellikle dışsal faktörler ile açıklarken (sosyal eşitsizlik; dış güçler, vb.) ekonomik olarak avantajlı ülke katılımcıları fakirlerin özelliklerine dayanan içsel atıflara ağırlık vermektedir. Ancak; verilen bir ülkenin kendi içindeki ekonomik gelir farklılıkları da atıf süreçlerini farklılaştırabilmektedir. Bu araştırmacıların, Kanada ve Filipinlerde yürüttüğü çalışmada, Üçüncü Dünya ülkesi olan Filipinli katılımcılar, ülkelerindeki yoksulluk için daha çok 'içsel atıfta' (yoksulu suçlamak) bulunmuşlardır. Bu beklenmedik sonuç, ekonomik olarak daha iyi durumda olan Filipinli katılımcıların, kendilerini ülkelerindeki yoksul gruptan ayrı tutabilmek için kendilerini 'aktör'den daha çok 'gözlemci' durumunda görmüş olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Bu çalışma sonuçları önceden Kuzey Amerikalı azınlıklarda gözlenen "çifte bilinçliliğe' benzetilebilir.

Bu alanda yürütülen bir grup çalışma, yoksulluk üzerine yapılan atıf farklılaşmasının oldukça değişik sonuçlar ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Zucker ve Weiner (1993) bireyci atıf tarzının yoksullara yardım etme niyetiyle olumsuz; yapısal atıf tarzının ise olumlu yönde etkilediğini bulmuştur. Bu çalışma aynı zamanda göstermiştir ki bireyci yoksulluk yükleme eğilimi yoksullara dönük negatif duygusal tepkiler (öfke, iğrenme, vb.) ile de ilişkilidir. Benzer şekilde, Cozzarelli ve arkadaşları (2001) yoksulluk hakkında yapılan atıfların yoksullar ile ilgili tutumlar ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Yoksulluğun bireysel faktörlerden kaynaklandığı yönündeki atıf tarzları, yoksullar hakkındaki olumsuz önyargıları artırmaktadır. Diğer taraftan, yoksullar hakkında olumlu duygusal ve bilişsel tutum ortaya koyma ile yoksulluğun makro

ekonomik faktörler gibi yapısal nedenleri hakkında açıklama yapma atıf eğilimi arasında da olumlu ilişki bulunmuştur.

Zengin ve yoksullara atfedilen 'kişilik' özelliklerine göre yürütülen bazı tutum araştırmaları göstermiştir ki genellikle yoksullar ile ilgili olumsuz tutumlar ön plana çıkarken ('ağır çalışan', 'kolay arkadaş edinen', 'çok uğraşan', vb.); zenginler hakkında daha olumlu tutumlar ('daha az çalar', 'daha zeki', 'daha iyi notları olması' 'kendileri hakkında daha iyi hissetmeleri', vb.) gözlenmektedir. Bu konuda ilginç bir bulgu da, ekonomik olarak zengin olanların atıflarında zengin-yoksul ayrımı daha net bir şekilde ortaya çıkarken, ekonomik olarak yoksul olan katılımcılarda bu ayrımın o kadar belirgin olmamasıdır (Orpen, 1991; Skafte, 1989). Yoksullar hakkındaki tutumları bilişsel (önyargı) ve duygusal (olumlu-olumsuz duygu) olarak iki farklı boyutta inceleyen Cozzarelli ve arkadaşları (2001); yoksullar hakkında hem olumlu hem olumsuz tutumların olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, orta sınıf hakkında ki önyargılar ile karşılaştırıldığında; yoksullar hakkında oldukça olumsuz önyargılar ortaya çıkmıştır. Lott'un (2002) yoksulluk üzerine ağırlıklı bir şekilde ABD'de yapılan çalışmaları yansıttığı derlemesinde; ABD'deki fakirler hakkındaki yaygın imajın yoksulların özellikleri hakkında olumsuz inançlardan, onların davranışları hakkında olumsuz bir beklentiden ve yoksul olmalarının ('mağduru suçlama') temel nedeninin yoksulların kendi hatalarından kaynaklandığı yönündeki yüklemelerden oluştuğu yönündedir.

Yoksullar veya yoksullukla ilgili yaygın görüş, açıklama ve tutumların önemine işaret eden bir grup çalışma da; çocukların yoksulluk ile ilgili açıklamaları ve yoksulluk ile ilgili yaptıkları nedensel yüklemelere dayanan çalışmalardır (Chafel, 1997; Chafel ve Neitzel, 2005; Leahy, 1983). Bu çalışmalardaki temel bulgular çocukların yoksullar hakkındaki görüşlerinin ait oldukları yaş, SED, etnik yapı gibi sosyal gruplar tarafından etkilenmesine rağmen toplumda yaygın 'olumsuz önyargıları' tam olarak yansıtmaktan uzak olmasıdır. Örneğin, Chafel ve Neitzel'in (2005) farklı SED ve etnik

gruptaki (Afrika kökenli Amerikalılar-Beyazlar) 8 yaşındaki çocuklara yoksullar hakkında hikayelere sözlü ve resim çizerek verdikleri yanıtlara dayanan çalışmasında; yoksullar hakkında çocukların daha olumlu bir imajı olduğunu ve yoksulluğun ortadan kaldırılması için 'bir çok yapısal' değişiklik önerdikleri bulunmuştur. Araştırmacıların bu bulgular üzerine getirdiği temel yorumlardan bir tanesi çocukların yetişkinlerin dezavantajlı gruplar hakkındaki yaygın norm ve değerlerini henüz içselleştirmediği yönündedir. Benzer şekilde, Chafel (1997) yoksullar ile ilgili yaygın görüşlerin 'sosyal temsil kuramı' görüşlerini desteklediği yönündedir. 'Bilişsel yapılar' olarak adlandırabileceğimiz ve sosyal dünyamızı anlama ve yorumlamamızı belirleyen sosyal temsiller toplum tarafından üretilmekte, iletilmekte ve paylaşılmaktadır.

Yoksulluk ile İlgili Olumsuz Kalıpyargıların Sonuçları

Ağırlıklı bir şekilde Batı ülkelerinde yürütülen atıf veya tutumlar konusunda yürütülen çalışma sonuçları kendi arasında tam bir tutarlılık sergilemese de; genel olarak yoksulluk veya yoksullar hakkında olumsuz kalıpyargıların olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda yoksulların ise yoksulluk konusunda olumlu ve olumsuz olarak nitelendirilebileceğimiz çelişkili düşüncelerinden bahsedebiliriz. Bu bağlamda yoksulluk veya yoksullar 'damgalama' yaklaşımları çerçevesinde incelenebilir. Damgalama yaklaşımı özellikle yoksulların içinde bulundukları koşullar ile baş etme ve bu sürecin kimlik oluşumlarına etkileri konusunu anlamamıza yardım edebilir. Major ve O'Brien'ın (2003) damgalama çalışmaları üzerine yaptığı derlemede damgalamayı; kişi veya grupların var olan veya var olduğu varsayılan bazı özellikler aracılığıyla farklı olarak 'işaretlenmesi' ve bu şekilde işaretlenenlerin diğerlerinin gözünde değersiz görülmesi olarak tarif etmektedir. Yoksulluk ile bağlantılı olarak, Link ve Phelan (2001) damgalama sürecinin sosyoekonomik statü veya güç ilişkile-

ri bağlamında incelenmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Hem güçlü hem de güçsüzler hakkında kalıp yargıların veya olumsuz değerlendirmelerin olabileceğini ancak güçsüzler hakkında olanların daha yaygın, etkili ve 'işlevsel' olacağını vurgulamaktadır. Daha da önemlisi düşük statüde olanlar hakkındaki damgalamanın bu gruplar üzerindeki olumsuz etkilerinin oldukça fazla olmasıdır. Bu yüzden damgalama belirli bir güç bağlamında işaretleme, negatif kalıp yargılar, dışlama, ayırımcılık ve düşük statünün bir araya gelmesiyle etkisini göstermektedir.

Damgalamanın damgalanan kişiler veya gruplar üzerinde akademik başarıdan fiziksel sağlığa kadar uzanan birçok alanda olumsuz etkileri olduğu gösterilmiştir (derleme için bknz., Bullock, Williams ve Limbert, 2003; Link ve Phelan, 2001; Major ve O'Brien'ın, 2003). Bu alandaki çalışmalar özellikle; 'damgalama temelli kimlik tehdidi' (stigma-induced identity threat) üzerine odaklanmaktadır. Major ve O'Brien (2003) damgalamanın bireyin bireysel ve sosyal benlik değerini tehdit edebileceğini ve bazı durumlarda bireysel ve sosyal kimliği ile ilgili karmaşa yaşatabileceğini öne sürmektedir. Örneğin, damgalanan gruptan gelen kişiler işe alınmadıkları durumda; buna sebep olanın kendi bireysel özellikleri mi (yeterlilik, eğitim, vb.) yoksa ait olduğu grup ile ilgili damgalanma mı olduğu sorusuna (atıf) çoğu zaman net cevap vermekte güçlük çekmektedir. Crocker ve Major (1989) damgalamanın kimlik tehdidinin temel olarak iki farklı süreçte gerçekleştiğini söylemiştir. İlkinde; 'yukardan aşağı' diye adlandırabileceğimiz süreçte diğerlerinin damgalanan kişiler hakkındaki olumsuz değerlendirmelerinin bu kişilerin düşünce, duygu ve davranışlarına yansıması sonuncunda ortaya çıkan olumsuz duruma işaret etmektedir (örn., düşük benlik değeri, değersizlik hissi, vb.). 'Aşağıdan yukarı' diye adlandırabileceğimiz ikinci süreçte ise damgalama yüzünden kişinin uğradığı ayrımcılık gibi deneyimlerinden (doğrudan veya gözlemleyerek) kaynaklanabilmektedir. Damgalama yaklaşımlarına paralel olarak yoksulluk konusunda gelişen

çalışma alanlarından biri de sosyal dışlanma yaklaşımlarını yansıtmaktadır (Bullock ve ark, 2003). Reutter ve arkadaşlarına (2006) göre sosyal dışlanma yaklaşımı yoksulluk olgusunu daha geniş çerçevede ele almamızı sağlayabilir. Özellikle, yoksulluğu temel veya gerekli ihtiyaçlarının karşılanamamasının ötesinde; 'tam olarak topluma katılamama' olarak görerek yoksulluğun sosyal ve ilişkisel boyutunu gündeme getirmektedir.

Major ve O'Brien (2003) değersizleştirilmiş bir sosyal kimliğe sahip olmanın (damgalama) kişinin stres gibi yoğun olumsuz durumlar ile karşılaşma riskini artıracağını belirtmektedir. Birey kişilik özelliklerine, duruma ve damgalanmış sosyal kimliğin özelliklerine göre karşılaştığı durumun kimliğini hangi ölçüde tehdit ettiğini bilişsel olarak değerlendirecektir. Kimliğine tehdit hissettiği durumda farkında olmadan (kaygı, endişe, zihinsel meşguliyet, hassasiyet, vb) veya isteyerek (duygu, biliş veya davranışlarını değişimleyerek) bu stresli durumla baş etmek için tepkide bulunacaktır. Tabii ki bu baş etme stratejilerinin sonuçları uyumlu veya uyumsuz olabilir. İlerde daha detaylı tartışılacağı gibi yoksulluğun ortaya çıkardığı olumsuz psikolojik sonuçlar (fiziksel veya psikolojik stres, vb.) konusunda oldukça fazla sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak, bireyin içinde bulunduğu yoksulluk koşullarının veya yoksul kişinin ait olduğu toplumsal-kültürel çevrenin yoksulluk konusunda sahip olduğu sosyal bilişsel 'temsillerin', yoksul bireylerin kimlik oluşumunu veya benlik algısını nasıl etkilediği konusunda sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu konuda yürütülen bazı niteliksel çalışmalar; yoksul kişilerin kimlik algılarıyla ilgili zengin betimsel veriler sunmaktadır.

Brown'un (2005) Afrika'nın fakir ülkelerinden Botswane'da (%37'si yoksul) yoksul yetişkinlerden oluşan bireyler üzerinde yürüttüğü niteliksel çalışmalar yoksulluğun hem fiziksel (gıda noksanlığı) hem de yoksullar hakkındaki damgalama gibi psikolojik süreçlerinin yetişkinlerin kimlik süreçlerini önemli ölçüde etkilediğini göstermiştir. Bu çalışmaların katılımcılarından bazılarının belirttiği gibi:

'yoksul olmak kolay değil; önemli biri olarak görülmüyorsunuz; insanlar seni hiç kimse olarak görüyor. Bu bir aşağılama: başkalarına bağımlı olmak ve yardım istediğinde onların kabalığını kabul etme zorunda bırakılmak. Bu kolay değil' (sf. 398).

'Biliyorum ben yoksulum; fakat bunu insanlara söylemiyorum. İnsanlar bana . . . kötü isimler takıp, kınıyorlar. Utanıyorum, acı verici, aşağılayıcı. İşin en kötü kısmı, onlar benim tembel olduğum için (yoksul olduğumu sanıyorlar). . . fakat hayata hiç bir zaman iyi başlayamadım. 15 yaşında hamile bırakıldım. Bu beni rahatsız ediyor' (sf. 400).

Underlid'in (2005) dünyada yaşanılacak en iyi yerlerden biri olarak değerlendirilen Norveç'teki 'göreli' yoksullar ile yaptığı çalışmadaki katılımcılardan bir tanesinin aşağıdaki ifadesi ve onu takip eden Türkiye'deki bir yoksulun ifadesi, yoksulluk ile ilgili olumsuz kalıp yargıların etkilerini ortaya koymaktadır:

'onlar (sosyal hizmet çalışanları) çoğu oldukça havalı..... sanki onlar senin üzerinde. Sanki para onların cebinden, maaşlarından geliyor sanırsın.... ve kabalar aynı zamanda, Dalga geçiyorlar... Senin aleyhine, seni acıtacak şekilde cevap veriyorlar.. Bunu yüz kere söylemişler havasındalar, git biz uygun olduğumuzda gel havasındalar.' (sf. 279).

'Ben bir gecekondu semtinde oturuyorum. Haliyle evimiz de gecekondu (müstakil yani). Hayatım boyunca her yerde bundan eziklik duymuş olmamdan nefret ediyorum. Üniversitede, iş ortamında, ikili ilişkilerimde hep gizlenecek yegane sırrım bu oldu. . . Şu yaşa geldim hala aynı şeyleri hissediyorum. En çok da adres yazmam ya da söylemem gerektiği zamanlar kızıyorum. Ne fena değil mi? Utanıyorum' (Erdoğan, 2002, sf. 24).

Brown (2005) çalışmadaki katılımcıların yoksulluk ile ilgili koşullarını oldukça bireysel ve farklı şekillerde kimliklerine yansıttıklarını belirtmektedir. Daha da önemlisi; yoksulluk bağlamında oluşturulan kimlik yapısının dinamik olduğunu ve yoksulluk koşullarının deneyimlenmesi ve sosyal çevreyle gelişen ilişkiler bağlamında kimlik gelişiminin de devam ettiğini vurgulamaktadır. Yoksul katılımcılarda gözlenen ortak bir özellik ise diğerlerinin kendileri ve koşullarını nasıl gördüğüyle ilgili yoğun meraktır. Brown (2005), bu bağlamda katılımcılarda azalan oranda kendilik güveninin ortaya çıktığını; kişinin tasarımındaki ben ile toplumda görülen 'ben' arasında çatışmanın gözlendiğini belirtmiştir. Benzer şekilde, Underlid (2005) çalışmadaki katılımcıların diğerlerinin kendileri hakkındaki değerlendirmelerinin farkında olduklarını ve bunları önemsediklerini ortaya koymuştur. Katılımcılar çoğu zaman kendilerini değersiz algılamaktalar ve bu düşük benlik değerine utanç ve suçluluk gibi olumsuz duygular da eşlik etmektedir. Yoksullar ve yoksulluk hakkındaki olumsuz kalıpyargıların ve değerlendirmelerin yoksul bireylerin kimlik gelişimine ve kendilerini algılamaları üzerindeki etkilerinin daha sistematik bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Özellikle, yoksulların kendileri hakkında takındıkları tutumlar ile kültürde bu konuda egemen olan sosyal temsiller arasındaki dinamik ilişkiler ve bu ilişkilerin sonuçları konusunda çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Sheeran, Abrams ve Orbell'in (1995) sosyal karşılaştırma ve sosyal kimlik kuramları çerçevesinde işsizliğin sonuçlarını inceleyen çalışması; yoksulluk deneyimine eşlik eden bazı olumsuz sosyal-duygusal problemlerin nasıl çalışılabileceği konusunda örnek teşkil edebilir. Bu araştırmacılar; hem depresyon gibi olumsuz duygu durumundan kaçınmak hem de benlik değerini korumak için bireylerin gerçek-ideal benlik karşılaştırmasının önemini vurgu yapan (örn., Higgins, 1987) perspektifleri işsizlik bağlamında çalışmalarında uyarlamışlardır. Bu karşılaştırmalar farklı düzeylerde (birey-içi, bireyler-arası ve gruplar-arası) ve farklı görüş açılarından (kendi

ve varsayılan diğerleri) olabilir. Sheeran ve arkadaşları (1995); önceki benzer çalışmalardan farklı olarak işsizlik durumunda kişinin şimdiki haliyle geçmiş halini (geçmiş-ben) karşılaştırmasının da değerlendirmeye alınmasının önemine vurgu yapmaktadır. Çalışma sonuçları, işsizler ile karşılaştırıldığında; işi olanların artan benlik değeri ve azalan depresyon oranlarıyla gerçek-ideal benlik yakınlaşmasının rolünü ortaya koymuştur. Diğer yandan, işsizler arasında şimdiki ben ile geçmiş ben arasındaki karşılaştırmalar artan oranda depresyon ve azalan benlik değeriyle ilişkili bulunmuştur. Grup içi (işsizler arasında) ve gruplar-arası (işsizler ile işi olanların karşılaştırması) depresyonla değil ancak genel benlik değeriyle ilişkili bulunmuştur. Gruplar-arası karşılaştırmalar işsizlerin benlik değerini azaltırken; grup-içi karşılaştırmalar benlik değerini artırmıştır. Araştırmacılar, grup-içi karşılaştırmaların benlik değerini işsizler arasında artırmasının nedenini; işsizlerin diğer işsizler ile kendilerini karşılaştırdıklarında benzer özelliklerin (türdeş) ön plana çıktığını ve bunun işsizliğin nedenini dışsal atıflar ile açıklama getirmeyi kolaylaştırması ('yalnızca ben değilim') olarak açıklamaktadır. Bu açıklamalar ve bulgular, toplumdaki yoksul kesimlerin kendi yoksulluklarıyla ilgili hem yapısalcı hem de bireyci yüklemeler de bulundukları çalışma bulgularıyla (örn., Hunt, 1996) da örtüşmektedir.

Yoksulluk ile ilgili yaygın görüşlerin ortaya konulması yoksulluğu ve yoksulluğun sonuçlarını anlamakta önemlidir. Ancak bu çalışmalar artan oranda eleştiri konusu da olmaktadır. Yoksulluğun veya yoksulların homojen bir grup olarak görülmesi bu konudaki çalışmalara getirilen önemli yöntemsel eleştirilerden bir tanesidir. Wilson'ın (1996) çalışmasına göre; yoksulluğun farklı tipleri olabilir ve bireylerin atıf veya tutumları bu yoksulluk tiplerine göre farklılaşabilir. Wilson'ın (1996) bu konuda yürüttüğü çalışmada ortaya koyduğu gibi; ekonomik yardıma bağımlı olan yoksullar (welfare dependency) ile ilgili ağırlıklı atıf türü bireyci boyutta iken; 'evsizler' (homeless) için yapısal-sosyal açıklamalar

ağırlık kazanmaktadır. Yoksul göçmen işçiler için ise bu iki tür atıfsal açıklamada bir arada görülmektedir. Bireycilik değer önceliklerinin artmasına rağmen bireyi anlamakta sosyal rollerin ön plana çıktığı ve hiyerarşik-toplulukçu kültürel değerlerin hala etkisini koruduğu Türkiye kültürel bağlamında; yoksulun cinsiyeti, yaşı ve medeni durumu gibi sosyal statüsünü öne çıkaran özellikler yoksulluk açıklamalarında farklılıklar doğurabilir. Benzer şekilde, Shek (2004), ergenler ile karşılaştırıldığında; yetişkinlerin azalan oranda yoksulluğu bireyci faktörler ile açıkladığını bulmuştur. Bu alanda yürütülen çalışmaların ağırlıklı bir şekilde üniversite öğrencileri üzerinde yürütüldüğü düşünülürse, bu bulgu aynı zamanda, ilgili çalışmalardaki yöntemsel sorunları gündeme getirmektedir.

Harper (1996) yoksulluk üzerine yürütülen atıf ve tutum çalışmalarını yoksulluk ile mücadele için geliştirilen programlara sınırlı katkıları olduğu için eleştirmiştir. Bunun temel nedeni olarak; bu çalışmaların ağırlıklı bir şekilde anket tekniğiyle kendilerini sınırlamaları olduğunu belirtmiştir. Daha da önemlisi; bireylerin yoksulluk ile ilgili düşünceleri veya bunları yansıtmaları için geliştirilen ölçüm araçlarının ilgili sosyal, ekonomik ve siyasi bağlamı yansıtmakta yetersiz kalmasıdır. Örneğin, yoksulluğa dönük atıf ve tutumları genel adalet anlayışı veya ideolojik açıklamalarla ilişkilendiren çok az sayıda çalışma vardır. Benzer şekilde, yoksulluk ile ilgili açıklama, tutum ve düşünceleri zaman, bağlam ve kültürden ayrı olarak genelleme çabaları kuramsal ve yöntemsel yanlılıklar doğurabilir.

Wilson'un (1996) vurguladığı gibi; yoksulluk ile ilgili atıfların türü kimin yoksul olduğuna göre değişebileceği gibi; değişen siyasi veya ekonomik 'iklime' göre de bu atıflar farklılaşabilir. Örneğin; Kluegel ve Smith (1986, akt. Hunt, 1996) ekonomik veya siyasi kriz dönemlerinde yoksullukla ilgili yapısalcı açıklamalarda artış olduğunu bulmuştur. Özetle, yoksulluk ile ilgili tutum ve atıf çalışmalarında; niceliksel yöntemlerin yanı sıra niteliksel yöntemleri de kullan-

mak; çok boyutlu bir kavram olan yoksulluğun kavramsallaştırılması için önemlidir. Ayrıca, tutum ve atıfların ölçülmesinde geliştirilen yeni yöntem ve tekniklerin (dolaylı ölçümlerler, davranış ağırlık ölçümler, deneysel veya yarı-deneysel değişilmemeler; tepki zamanının alınması, vb.) yoksulluk ile ilgili sosyal bilişsel çalışmalara da yansıtılması gerekmektedir. Farklı ülkelerde yürütülen çalışmaların yoksulluğun makro düzey değişkenler ile oldukça ilişkili olduğu ve bu yüzden ülkeler-arası yoksulluk ile ilgili atıf süreçlerinde benzerlikler gözlense de; yoksulluk üzerine yürütülecek çalışmalarda ilgili ülkenin tarihsel, siyasi ve ekonomik bağlamı çerçevesinde incelenmesi gerekliliği açıktır. Özellikle sosyoekonomik olarak daha dezavantajlı olan gruplar arasında yoksulluk üzerine yapılan atıflardaki zıtlık ('çifte bilinçlilik') daha detaylı bir şekilde incelenmelidir. Bu türden girişimlerin yararlanabileceği zengin kuramsal bilgi ve kavramsallaştırmalar; yoksulluk deneyiminin aile ve çocuklar üzerinde yarattığı sorunlar üzerine odaklanan çalışmalarda bulunabilir.

Yoksulluğun Ailelerde ve Çocuklarda Oluşturduğu Sosyal-Duygusal Sorunlar

Yoksulluk veya gelir dağılımı farklılıklarının hem ülke içinde hem de ülkeler arasında fiziksel sağlık üzerine olan etkileri sistematik bir şekilde ortaya konulmuştur. Düşük sosyoekonomik durum neredeyse tüm olumlu sağlık belirtileriyle ters yönde ilişkilidir. Bunlar arasında, yaşam beklentisi, işlevsel engeller, hastalık-temelli ölümler ve sağlık algısı sayılabilir. Gelir farklılığı arttıkça ilgili sağlık göstergeleri arasındaki farkta dramatik boyutlara ulaşmaktadır (Schnittker ve McLeod, 2005). Korenman ve Miller'ın (1997) Kuzey Amerikalı çocukları kapsayan ulusal düzeydeki çalışması yoksulluğun beslenme yetersizliği (boy, kilo oranları, vb.) ve ileriki sağlık sonuçlarını etkilediği düşünülen düşük doğum kilosu ile ilişkili olduğunu bulmuştur. Bu sonuçların göreceli yoksulların çoğunluğunu oluşturduğu ve sistematik sosyal ve

devlet yardımı alan Kuzey Amerikalı yoksul çocuklar arasında bile yoksulluğun fiziksel sağlık üzerine olumsuz etkisinin görünmesi; gelişmekte olan ülkelerdeki hayatta kalan yoksul çocukların fiziksel sağlıkları konusunda bize önemli ipuçları vermektedir. Hatun'un (2002) yoksulluğun çocuklar üzerinde yarattığı fiziksel sağlık konusunda yaptığı derlemede de Türkiye'deki bölgelerarası gelir dağılımındaki dengesizliği yansıtacak şekilde; yoksulluk olumsuz sağlık koşullarıyla ilişkili bulunmuştur. Örneğin, çocukların % 8'inde beslenme yetersizliği (normal kilonun altında) gözlenmektedir (bu oran doğu bölgelerinde % 25'lere ulaşabilmektedir); % 16'sında kısa boyluluk (bodurluk); %15 oranında düşük doğum ağırlığı ve göreceli olarak yüksek oranda çocuk ve anne ölümleri gözlenmektedir.

Yoksulluğun fiziksel sağlık üzerine olumsuz etkilerinin yanında, düşük ekonomik gelir veya yoksulluğun aileler, çocuklar ve ergenlerin davranışlarını olumsuz yönde etkilediği ve birçok sosyal-duygusal sorun veya belirtilerle ilişkili olduğuna işaret eden artan sayıda çalışma da bulunmaktadır (derleme için bknz.; Conger ve ark., 2002; Duncan ve Brooks-Gunn, 1997; McLeod ve Shanahan, 1993). Bu çalışmalar; özellikle çocukluk döneminde maruz kalman uzun süreli ve şiddetli yoksulluğun hem kısa dönemde hem de uzun dönemde çocuklarda eğitim başarısızlığından bilişsel eksikliklere; sapma davranışından benlik değeri sorunlarına; duygusal uyumsuzluktan davranış bozukluklarına uzanan birçok psikolojik sonuçla ilişkili olduğu konusunda artan oranda fikir birliği oluşturmaktadır. Ancak, yoksulluğun aile bireyleri ve çocuklar üzerine olan etkilerinin boyutları, dinamikleri ve yoksulluğun etkilerini farklılaştırabilen risk veya koruyucu aracı faktörler/değişkenler konusunda tartışmalar hala devam etmektedir. Ayrıca, ağırlıklı bir şekilde Batı ülkelerinde yürütülen bu çalışmaların gelişmekte olan ülkelere genellenebileceği konusunda da tam bir anlaşma yoktur.

Bu alanda yürütülen çalışmalar yoksulluk veya yoksulluk ile ilgili diğer değişkenlerin (gelir dalgalanması, işsizlik,

evsizlik, mahallenin özellikleri, vb) etkilerini doğrudan yoksulluk deneyimi yaşayan bireylere dayanarak incelediği gibi, yoksulluğun etkilerini farklı aracı veya kontrol değişkenleri bağlamında da araştırmaktadır. Grant ve arkadaşlarının (2005) vurguladığı gibi bu alanda yürütülen çalışmalar iki genel kuramsal yaklaşım (paradigma) çerçevesine oturtulabilir: stres paradigması ve bireyler-arası ilişki kuramları. Stres paradigmasına göre makro stres kaynakları (yoksulluk), psikolojik iyilik veya sağlık üzerine etkilerini, daha yakın stresörler (kirayı ödeyememek, vb.) ve/veya bireyler-arası süreçler (çocuk yetiştirme tarzları, vb.) gibi aracı değişkenler yoluyla kendini ortaya koyarlar. Bireyler-arası ilişkiler yaklaşımı ise ruhsal rahatsızlıkların veya psikolojik sorunların kaynağını, bozulan bireyler-arası ilişkiler sonunda bireyin çevresiyle olan olumlu ilişkisinin azalması olarak değerlendirir. Bu iki yaklaşımın yansımalarını içeren ve odaklanan aracı değişkenlerin farklılaştığı oldukça fazla sayıda kuramsal modeller geliştirilmiştir. Bu yaklaşımların yanında yoksulluğun nedenleri ve sonuçlarını biyolojik ve davranışsal genetik süreçler ile ilişkilendiren yaklaşımlar da vardır. Özellikle, yoksullar arasında zeka veya bilişsel bireysel farklılıklara odaklanan bu yaklaşımlar hem yoksulluk çalışmalarında hem genel olarak psikolojik çalışmalarda ciddi tartışmaları da beraberinde getirmektedir (bknz., Huston, McLoyd ve Coll, 1997; Rowe ve Rodgers, 1997). Bu makale ağırlıklı bir şekilde yoksulluğun sosyal-duygusal sonuçları üzerine odaklandığı için bu uzun tartışmalar ile ilgili kuramsal ve görgül çalışmalara yer verilmemiştir.

Wadsworth, Raviv, Compas ve Connor-Smith'in (2005) vurguladığı gibi yoksulluk diğer sıradan stres kaynaklarından oldukça farklıdır. Kronik yoksulluğun aile ve bireyler üzerinde sürekli gerginlik ve moral bozucu etkisi olabilir. Ailelerin sıklıkla ve oldukça farklı alanlarda ekonomik sorun ve güçlük yaşamasına neden olabilmektedir. Örneğin, temel bir sağlık sorunu birçok aile için stres kaynağı oluştururken; yoksul bir aile için aynı sağlık sorunu sağlık hizmetlerine

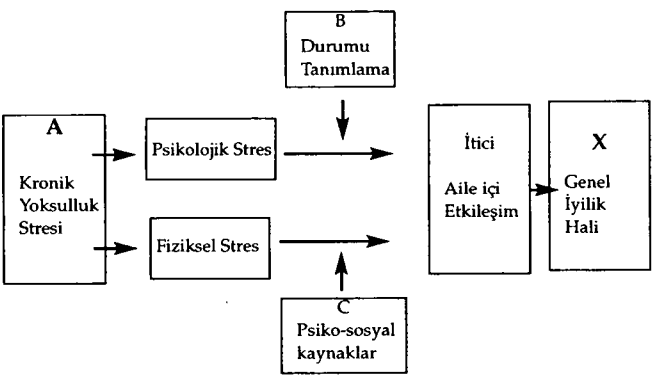
ekonomik nedenler yüzünden ulaşmaktaki yetersizlik ve zorluklar yüzünden kolayca bir ekonomik krize ve ciddi bir stres deneyimine yol açabilir. Yoksulluk, yarattığı kaygı ve güvensizliğin yanında, kişileri diğer stres kaynaklarına daha açık hale getirmektedir. Örneğin, sağlıksız ve riskli bir çevrede yaşayan çocuğun hastalığa veya bir kazaya yakalanma riski daha fazladır. Daha da önemlisi kronik ve şiddetli yoksulluk aile ve bireylerin duygusal, sosyal ve ekonomik kaynaklarını 'azalttığı' için aile, karşılaştığı diğer olası problemler ile baş etmek için gerekli kaynakları tüketmiş olabilir.

Yoksulluğun aile bağlamında çocuk veya ergenlerin üzerine etkisini araştıran geniş sayıda çalışma McCubbin, Couble ve Peterson'un (1982) 'Aile Stres Modeline' (ABC-X Aile Stres Modeli) veya bu modelin farklı düzenlemelerine dayanmaktadır (Abbott, Sharma ve Verma, 2004; Schliebner ve Peregoy, 1994). Bu yapısal modele göre aileler değişim ve dönüşüm evrelerinden geçerler. Bu evrelerin bir kısmı çocuk doğumu, çocuğun okula gitmesi, emeklilik gibi beklendik 'norma uygun' değişikliklerdir. Kronolojik bir bağlam çerçevesinde ailenin gelişim evreleri içinde olmayan değişimler ise 'norm-dışı değişimler' olarak adlandırılır. Bunlar işsizlik, ekonomik güçlük, hastalık ve boşanma gibi beklenmedik faktörlerdir. Bu tür beklenmedik değişiklikler aile sisteminde dengesizliğe yol açarlar. Bu dengesizlik farklı oranlarda stres yaratır ve tekrar denge haline dönmek için aile bireylerinin tepkilerine (savunma, baş etme, sorun çözme, vb.) ihtiyaç duyulur (Schliebner ve Peregoy, 1994).

Bu model bağlamında farklı süreçleri veya dinamikleri ön plana çıkaran görüşler vardır. Abbott ve ark. (2004) özellikle yoksulluk çalışmalarında ön plana çıkan modelin ABC-X Aile Stres Modeli olduğunu (bknz. Şekil 1) belirtmiştir. Bu modele göre yoksulluk (Faktör A), özellikle de kronik yoksulluk, stres yaratan önemli bir değişim olarak ailede ciddi bir dengesizliğe, uyumsuzluğa yol açar. Bu yeni durum ile işlevsel bir şekilde baş edilmez ise bu stres krize (veya olumsuz psikolojik sonuçlara) dönüşebilir (FaktörX).Tabii yoksul-

luğun dışında hastalık, boşanma, savaş, doğal afet gibi durumlar da aile için diğer stres kaynaklarını oluşturabilir. McCubbin ve ark. (1982) özellikle arka arkaya gelen stresli olayların birikimli bir şekilde aile işleyişini olumsuz yönde etkileyeceğini vurgulamıştır.

Şekil 1. ABC-X Aile Stres Modeli bağlamında Yoksulluğun Etkileri

Kaynak: Abbott, Sharma ve Verma (2004). Journal of Family and Economic Issues, 25, 387-409.

Bu kuruma göre aile bireyleri bu stresli olayla psiko-sosyal kaynaklarını harekete geçirerek baş edebilir (Faktör B). Bu kaynaklar oldukça farklı olabilir ve genellikle 'koruyucu faktörler' olarak adlandırılabilir. Bunlar arasında ailenin özellikleri; aile bireylerinin bireysel özellikleri (kontrol algısı, yetkinlik ve yeterlilik algıları, kişilik özellikleri, vb.), dinsel inançlar, yakınlarından sosyal destek, devlet veya sivil toplum örgütlerince sunulan yardımlar, çalışmayan aile bireylerinin işe başlaması ve harcamaların kısılması gibi faktörler sayılabilir. İkinci baş etme yolu ise aile üyelerinin yoksulluk gibi olumsuz bir durumu nasıl tanımladıkları, algıladıkları veya anlamlandırdıkları ile ilgilidir (Faktör C). Aile üyeleri

durumu kötü ancak baş edilebilecek veya umutsuz, içinden çıkılmaz gibi farklı şekillerde yorumlayabilir. Tabii ki durumun nasıl tarif edildiği özellikle aile bireylerinin duygusal durumlarını etkileyecektir.

Bu tür çalışmalara öncülük eden ve ağırlıklı bir şekilde 'itici aile içi etkileşim' bağlamında aracı değişkenlere odaklanan çalışmalar; Conger ve arkadaşları tarafından yürütülmüştür (Conger ve Elder, 1994; Conger ve ark., 1997; Conger ve ark., 2002; Conger, Ge, Elder, Lorenz ve Simons, 1994). Bu çalışmalarda ağırlıklı bir şekilde yoksulluğun olumsuz etkilerinin veya yoksulluğun etkilerine karşı koruyucu süreçlerin aile dinamikleri bağlamında ortaya çıktığı anlayışı vardır. Conger ve arkadaşları yoksulluğun aile bireyleri üzerinde ekonomik baskı yarattığını ve bu baskının özellikle ebeveynler üzerinde depresyon türü olumsuz duygu hali yaşanma riskini artırdığını belirtmektedirler. Bu ekonomik baskı ve olumsuz duygu durumunun hem çiftler arasında hem de ebeveyn-çocuk (ergen) arasında, özellikle ekonomik nedenli, çatışmalara/anlaşmazlıklara yol açacağını iddia etmektedirler. Bu iki tür çatışma ise ebeveynlerin kullandıkları yetiştirme veya disiplin tarzlarını olumsuz yönde (ya ilgisiz/soğuk veya tutarsız/saldırgan) etkileyecektir. Sonuç olarak, hem doğrudan ebeveyn-çocuk (ergen) arasında ekonomik tartışmalar hem de ekonomik baskının yol açtığı olumsuz çocuk yetiştirme tarzı çocuk veya ergenlerde gelişimsel sorunlar ile sonuçlanacaktır.

Çocuk veya ergenlerde görülen bu gelişimsel sorunlar genellikle iki temel boyutta incelenmektedir: içselleştirmiş (kaygı, depresyon, bedenselleştirilmiş şikayetler, geri çekilme, travma sonrası stres bozukluğu, vb.) veya dışsallaştırılmış (saldırganlık, sapma, dikkat sorunları, karşı gelme, madde kullanımı, vb.) duygusal veya davranışsal sorunlardır. Soğuk, ilgisiz veya saldırgan ebeveyn yaklaşımı çocuk veya ergenin benlik bütünlüğü ve saygısını azaltarak depresyon veya kaygı gibi içselleştirme sorunları yaşama riskini artıracaktır. Benzer şekilde, ebeveynlerin zorlayıcı/tutarsız yaklaşım-

larını öğrenen çocuk veya ergen benzer yöntemleri diğerleriyle olan ilişkilerini kontrol etmek için kullanacağından anti-sosyal veya problemli davranış gibi örüntüler içeren dışsallaştırılmış sorunlar sergileme riski artacaktır. Conger ve arkadaşlarının (1994) değindiği bu türden çocuk yetiştirme tarzları ve bunların ortaya çıkardığı problemler birbirlerini karşılıklı olarak etkileyerek sorunları daha olumsuz boyutlara taşıyabilir. Ailenin karşılaştığı ekonomik problemler veya ailelerin parasal konularda çatışmaları hem erkek hem de kız ergenlerin kendilerine olan güvenlerini ve okul başarılarını olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle, erkek ergenlerde daha fazla benlik değerinde ve kendilik kontrolünde azalma gözlenmiştir. Bu araştırmacılar, bunun nedeni olarak erkek ergenlerin öfke ve gerginliklerini kızlara oranla daha fazla dışarıya yansıttıkları için aile içi çatışmaların daha fazla parçası haline gelmesi olarak belirtmektedirler. Okul başarısızlığına sert ve etkisiz çocuk yetiştirme tarzları eklenince; bu ergenlerin daha çok sapma veya anti-sosyal davranış örüntüsü gösterme riski artmaktadır (Conger ve ark., 1997). Ağırlıklı bir şekilde kırsal Beyaz Amerikalı yoksullar arasında yürütülen bu çalışma ve kuramsal modellerin ortaya çıkardığı bu sonuçlar azınlık gruplar ile yürütülen çalışmalarla da genellikle desteklenmiştir (Conger ve ark., 2002; Grant ve ark., 2005; Nievar ve Luster, 2006).

Papero (2004) annelerin yaşadığı depresyonun çocuk-anne arasındaki ilişkiyi oldukça olumsuz yönde etkilediğini ve özellikle depresyondaki annelerin bebeklerinin ileriki dönemlerde düşük bilişsel özellikler ve zayıf duygusal-davranışsal düzenleme yetileri göstereceklerini iddia etmektedir. Örneğin, depresyondaki annelerin çocuklarının daha az aktif, içe dönük, daha az pozitif duygular sergileyen ve daha çok ağlayan çocuklar olduğu yönünde bulgular vardır (Field, 1992; akt. Papero, 2004). Yoksulluğun ise hem depresyonun çocuk üzerine olan etkisini artırdığını hem de annelerin depresyona girme riskini artırdığı öne sürülmektedir. Liaw ve Brooks-Gunn (1994) yoksul olmayan anneler arasında %17 oranında

yüksek depresyon belirtileri gözlenirken; bu oran yoksul annelerde % 28'lere yükseldiğini belirtmektedir. Daha da önemlisi; Papero'nun (2004) vurguladığı gibi yoksul annelerin bu stresli durumla baş etmekte etkili olabilecek annelik eğitimi, sosyal destek ve yüksek kalite çocuk bakım servisleri gibi imkanlara ulaşımı göreceli olarak daha kısıtlıdır. Bu yüzden; yoksulluk yalnızca annelik döneminde depresyona yakalanma riskini artırmamakta aynı zamanda depresyon gibi olumsuz duygular ile baş etme yetilerini azalttığı için çocuk üzerinde bu sürecin olumsuz etkilerini artırmaktadır. Gelişmekte olan ülke yoksullarının Batıdaki yoksul gruplara oranla daha geniş ve annenin çalışmadığı geleneksel ailelerden oluştuğunu düşünürsek; kırsaldan kente kayan gelişmekte olan ülke yoksulluklarında iddia edilen sosyal desteğin durumunu ortaya koyacak çalışmalar bu bağlamda önem kazanmaktadır.

Benzer şekilde, McLoyd'un (1990) özellikle Afrika kökenli Amerikalı aileler bağlamında önerdiği aile-stres modeline göre ekonomik eşitsizlik ve yoksulluk hem aile üzerinde stres yaratmakta hem de evlilik ilişkilerini bozmaktadır. Birbirlerini tetikleyen ailede stres ve evlilik ilişkilerinin bozulması çocuk veya ergenleri, özellikle anne-babanın çocuk yetiştirme tarzı yoluyla, olumsuz yönde etkilemektedir. McLoyd (1990); bu süreçte özellikle ebeveynlerin yetkinlik algısının (self-efficacy) veya yeterlilik (mastery) duygusunun azalması yüzünden ebeveynlerin çocuklarına karşı daha ilgisiz veya cezalandırıcı olabileceklerini belirtmiştir. Nievar ve Luster (2006) Beyaz kontrol grubuyla birlikte Afrika kökenli Amerikalı katılımcılar arasında yürüttüğü çalışmalarda bu modelin varsayımlarını genel olarak desteklemiştir. Bu çalışma yoksulluğun hem doğrudan hem de ebeveynler üzerinde yarattığı depresyon yoluyla ilkokul çağı çocuklarının bilişsel (örn, okuduğunu anlamak) ve sosyal-duygusal sağlıklarını olumsuz yönde etkiliğini göstermiştir. Bu çalışmanın ilginç bir sonucu da bu modelin iddia ettiği şekilde Beyaz Amerikalı ailelerde ekonomik baskıyla birlikte evlilikte gözlenen tartışma ve uyuşmazlıkların artması ve bu uyuşmazlıkların ço-

cukların davranışlarına olumsuz yönde yansımasıdır. Ancak, ekonomik baskı Afrika kökenli ailelerde evlilik sorunlarını artırsa bile; bunun çocuk üzerine olumsuz etkisi fazlaca gözlenmemiştir. Araştırmacıların bu sonuçlara getirdiği açıklamalardan bir tanesi, Afrika kökenli Amerikalı çocuklar genellikle geniş ailelerde yaşadıklarından evlilik problemlerinin her zaman çocuklara yansıtılmadığı yönündedir. Geleneksel aile yapısının önemi gibi Amerika'daki azınlıklar bazı kültürel değerler açısından toplulukçu üçüncü dünya ülkeler ile benzerlik göstermektedirler. Bu yüzden, bu tür çalışmaların bulguları kültürlerarası veya kültür-özgün çalışmaların planlanmasında yardımcı olabilir. Örneğin, bu alanda yürütülen çalışmalarda yoksulluk-aile-stres ilişkisinde kendilerine benzer çocuklardan oluşan akran ilişkilerinin etkisi incelenmemiştir. Geniş aileler ve akrabaların olduğu semtlerde çocukların akranları ile ilişkisi önemli olabilir.

Yoksulluğun yarattığı ekonomik güçlük ve stresin çocuk ve ergenler üzerine olan etkisinin dolaylı bir şekilde aile bağlamında ortaya çıktığına işaret eden bir grup çalışmada sokakta yaşayan çocuklar üzerine yürütülenlerdir. Conticini ve Hulme (2007); hem sokakta yaşayan çocuklar üzerine oldukça farklı ülkelerde yapılan çalışmaları incelemelerinde hem de Bangladeş'te sokakta yaşayan çocuklar üzerine doğrudan yürüttükleri çalışmalar sonucunda vardıkları temel yargı çocukları sokağa iten temel faktörün ailelerin materyal veya gelir yoksulluğu olduğu konusunda oldukça yaygın bir inancın olmasıdır. Ancak, bu araştırmacılara göre çocukları sokağa iten temel nedenin ailelerin yoksul olması değil; ailelerde çocuklara dönük fiziksel, duygusal ve cinsel şiddetin veya ihmalin olduğu yönündedir. Tabii ki yoksulluk aile içi dinamikleri genelde olumsuz yönde etkilediği için çocukların sokağa itilmesindeki dolaylı rolü görmezlikten gelinemez. Şiddetli ve uzun dönemli yoksulluğun çocukların ağır işlerde çalışması gibi olumsuz sonuçlar doğurması beklenebilir ancak, bu durum ailelerini 'terk etmeleri' sonucuna doğrudan yol açmayabilir. Daha da önemlisi sokakta yaşayan

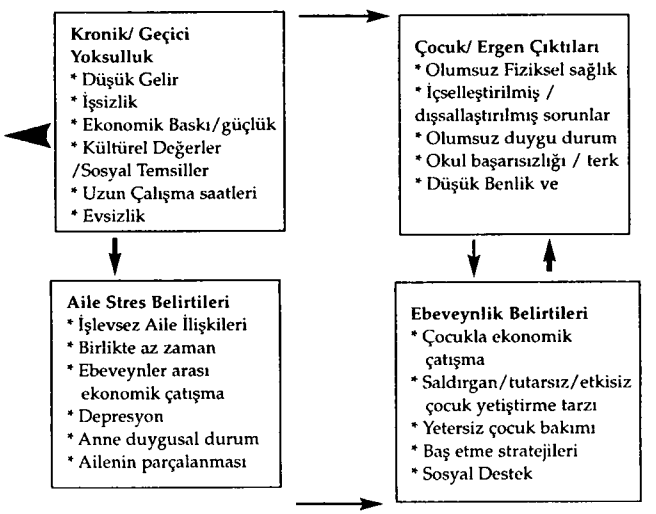
çocukların genelde kronik yoksulluk yaşamalarına rağmen; kendilerine benzer özellikler gösteren ve olumsuz aile koşullarında yaşamaya devam eden yaşıtlarına oranla daha olumlu kimlik algısı ve dirençlilik gösteren özelliklere sahip olmalarıdır (örn., sokakta yaşayan çocuklar arasında oluşan dayanışma ve kolektif kimlik gelişimi gibi).

Aile ile ilgili aracı değişkenlerin yoksulluğun etkilerini farklılaştırdığını ön plana çıkaran çalışmalar doğal olarak ailenin yapısal özelliklerini de önemli aracı değişkenler olarak değerlendirirler. Örneğin, Lee ve George (1999) çocuk istismarı ve ihmali riskinin artıran iki temel etkenden bahsetmektedir: erken yaşta anne olan birinin çocuğu olmak ve yoksul bir aileden geliyor olmak. Özellikle, her iki faktör bir araya gelirse çocuk istismarı veya ihmali riski daha da artmaktadır. Genel olarak çalışmaların gösterdiği gibi; hem yoksul ailelerin çocuklarının erken yaşta çocuk sahip olma olasılığı daha yüksektir hem de erken yaşta çocuk sahibi olanların (özellikle evlilik dışı) daha düşük ekonomik gelirli olma şansları. Bu olgu önceden bahsedilen ve yoksulluğun nasıl bir 'paket' değişken olduğu yönündeki görüşleri destekler yöndedir.

Jackson, Brooks-Gunn; Huang ve Glassman (2000) yoksulluk-aile-stres modelleri çerçevesinde yürütülmüş çalışmalara (Conger ve ark., 1997; McLoyd, 1990) dayanarak bekar anneler ile yaptığı çalışmasında; anne eğitim düzeyinin diğer önemli bir aracı değişken olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu araştırmacılara göre eğitim düzeyi hem annelerin hangi gelir düzeyinde olacağını etkilemekte (örn., kişinin iş bulma imkanları, bulacağı iş türü, vb.) hem de yoksulluğun yarattığı depresyon ve stres ile baş etme becerisini etkilemektedir. Özellikle, eğitim düzeyi yükseldikçe ve araçsal sosyal destek arttıkça; yoksul (bekar) annelerin yaşadıkları depresyon gibi olumsuz duygusal yaşantılar azalmakta; bu da çocukların psikolojik çıktılarını göreceli olarak daha olumluya yöneltmektedir. Benzer bir anlayışla, Sameroff ve arkadaşları (1993) birikimli risk modellerinde; SED (gelir yoksulluğu) gibi uzak risk faktörden ziyade daha yakın (aracı) değişkenleri yansıtan risk

faktörlerinin önemini vurgulamış ve bu bağlamda öne çıkan 10 risk faktörünü belirtmişlerdir. Bunlar arasında; ebeveynlerin ruhsal sorunları, yüksek ebeveyn kaygısı, otoriter çocuk yetiştirme tarzı, zayıf anne-çocuk etkileşimi, annenin lise altı eğitim düzeyi, ev reisinin düşük yetenek gerektiren, geçici işlerde çalışması, azınlık olmak, baba yokluğu, geçmiş yıllarda stres dolu yaşam stili ve geniş aileler olarak sıralamaktadırlar. Yoksulluk-aile-stres modelleri çerçevesinde ön plana çıkan model ve değişkenler Şekil 2'de özet bir şekilde sunulmuştur.

Şekil 2. Yoksulluğun Etkilerini İnceleyen İlişkisel Aile Stres Çalışmalarında Öne Çıkan Temel Değişkenler

Bir grup çalışmacı ise yoksulluğun ortaya çıkardığı stres veya baskıyla bireylerin nasıl baş ettiklerinin yoksulluğun sonuçlarını farklılaştırabileceği yönünde vurgu yapmaktadırlar (Connor-Smith, Compos, Wadsworth, Thomsen ve Saltzman, 2000; Singh ve Pandey, 1989; Wandsworth ve ark., 2005). Connor-Smith ve arkadaşlarının (2000) ortaya koyduğu 'Strese

Tepki Modeline' göre çabalı (kontrollü, istemli) ve otomatik baş etme stratejileri 5 boyutta ortaya konulabilmektedir. Bunlardan çabalı baş etme stratejileri 'temel kontrollü baş etme' (sorun çözme, duygusal ifade ve duygusal düzenleme); 'ikincil kontrollü baş etme' (kabul etme, bilişsel olarak tekrar yapılandırma, uzaklaşma ve olumlu düşünce) ve 'kopmalı baş etme' (kaçınma, inkar ve sihirli düşünce) olarak 3 boyutta incelenebilir. Otomatik (istem dışı) başa çıkma boyutu ise iki ana grupta incelenebilir: 'istemsiz meşguliyet' (duygusal ve fizyolojik uyarılma, tekrarlayan ve kontrolsüz düşünme, kontrolsüz tekrarlayan davranışlar) ve 'istemsiz kopma' (kaçma, bilişsel yavaşlama, duygusal kütlük ve hareketsizlik).

Wandsworth ve arkadaşları (2005) yürüttükleri çalışmada yoksulluğun hem ebeveynler de hem de ergenlerde ki depresyon ve saldırganlık türü sosyal-duygusal sorunları ciddi boyutlarda artırdığını gözlemiştir. Yoksulluğun birikimli etkisini gösteren bir bulguda ergen çocuklarının gösterdiği psikolojik sorunlar artıkça ebeveynler arasındaki depresyon oranı artmakta; benzer şekilde ailede gözlenen psikolojik sorunlar ergenleri olumsuz yönde etkilemektedir. Yoksulluğun etkilerini ortadan kaldırmasa bile, ikincil kontrollü başa çıkma stratejilerinin daha çok kullanılması hem ebeveyn hem de ergenlerde daha az oranda olumsuz sosyal-duygusal belirtinin gözlenmesiyle ilişkili bulunmuştur. Öbür taraftan; istemsiz başa çıkma yöntemleri, özellikle de istemsiz meşguliyet, iki grupta da artan oranda psikolojik belirtiler (örn., depresyon, kaygı, vb.) ile ilişkili bulunmuştur. Çalışmacılar; çoğu zaman makro ekonomik gelişmeler tarafından etkilenen ve bireyin sınırlı kontrolü olduğu yoksulluk durumuyla baş etmede kabul ve durumu bilişsel olarak olumlu şekilde yapılandırma gibi ikincil kontrollü başa çıkma stratejilerinin yoksulluğun olumsuz psikolojik sonuçlarından koruyucu etkisi olduğunu belirtmiştir. Kuzey Amerika'da yürütülen baş etme yöntemlerinin yoksulluğun yarattığı stres üzerine etkisini araştıran çalışmaların bulguları, genellikle farklı baş etme teknikleri daha yaygın olsa bile, Hindistan'da gibi yoksul ül-

kelerde yapılan çalışmaların (Abbott ve ark., 2004; Sing ve Pandey, 1989) sonuçlarıyla benzerlik göstermiştir.

Yoksulluk ile baş etme stratejilerinde ön plana çıkan koruyucu faktörlerden bir tanesi de sosyal destektir. Örneğin, Henly, Danziger ve Offer'ın (2005) etnik ve SED olarak farklılaşan geniş bir Kuzey Amerikalı örneklemde yürüttüğü boylamsal çalışmalarda alman sosyal desteğin (ekonomik, duygusal, bilgisel, ev işlerinde yardım, vb.) önemini ortaya koymuştur. Bu çalışma alınan sosyal desteğin çok az bir kısmının parasal olduğunu ve yoksul ailelerin durumunda ciddi bir farklılaşmaya (yoksulluktan kurtulma, daha iyi bir iş bulma, vb.) yol açmadığını; ancak yoksulluğun yarattığı ekonomik güçlük ve stres ile baş etmekte etkili olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle, annelerde ortaya çıkan stres ve depresyon ile gün ve gün mücadelede sosyal desteğin önemi ortaya çıkmıştır. Ancak, yoksulluğun en alt basamaklarında yer alanların sosyal destek bulma (hem algılan hem de gerçekleşen) olanakları daha kısıtlıdır. Bu çalışmada gözlenen bir eğilim de; yoksulluk sınırında veya biraz üzerinde bulunan aileler arasında gözlenen karşılıklı ekonomik dayanışmadır. Araştırmacılar, bu çalışmanın sonuçlarının yalnızca bireysel düzeyde yoksulluğun ortadan kaldırılması için geliştirilen sosyal politikaların kısıtlılığına işaret ettiğini savunmaktadır. Örneğin, devlet yardımı almak yerine oldukça düşük statülü işlerde kadınların çalışmasını gerektiren politikaların getirileri oldukça kısıtlı olmaktadır çünkü bu tür çalışanlara yönelik sosyal destek ve işbirliği oldukça azalmaktadır. Whelan'ın (1993) ağırlıklı bir şekilde niteliksel çalışmaları içeren derlemesi de hem araçsal hem de sosyal-duygusal desteğin yoksulların karşılaşabileceği olumsuz birçok sosyal-duygusal sonuca karşı tampon görevi üstlendiğine işaret etmektedir.

Şimdiye kadar özetle sunulan çalışmalar yoksulluğun yaratığı ekonomik güçlük ve stresin aile bireyleri ve özellikle de çocuk ve ergenler üzerine olan etkisini aile bağlamında veya ebeveynlerin özelliklerini yansıtan aracı değişkenler yoluyla açıklamaya çalışmıştır. Yoksulların değişen demografik

özellikleri ve ailelerin içinde bulundukları sosyokültürel çevre bağlamında incelenmesi gerekliliği, aile dışında farklı aracı değişkenleri gündeme getirmiştir. Bu değişkenler arasında özellikle ön plana çıkanı ailenin bulunduğu semtin, bölgenin özellikleridir. Bu tür 'semt etkisi' çalışmaları; yoksulluğun birey üzerine etkisini incelerken gelir, etnik dağılım, suç dağılımı, sunulan hizmetler gibi yaşanan semtin ortalama değerlerini değerlendirmeye alarak; birey ve aile değişkenlerini kontrol (sabitlendikten) altında tutarak semtin 'bağımsız etkisini' ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu tür çalışmaların genel bulgusu yoksulluğun yarattığı olumsuz sonuçları ortadan kaldırmak için geliştirilen kamu politikalarının yalnızca yoksul ailelere veya bireylere dönük değil aynı zamanda yoksul ailelerin yaşadığı bölgeyi de kapsayacak şekilde geliştirilmesinin önemine işaret etmektedir. Benzer şekilde, kentlere yoğun göç yaşayan, gecekonduların oldukça yaygın olduğu ve aynı zamanda kentsel dönüşüm projelerinin artan oranda uygulandığı Türkiye bağlamında, bu tür çalışmaların sonuçları önemli olabilir. Örneğin, Amerika'da 'semt etkisini' inceleyen çalışmaların genel bulgusu yoksullar için genellikle şehrin uç kesimlerinde kamu tarafından inşa edilen toplu konutların; buralarda yaşayanlar arasında gözlenebilecek olası psiko-sosyal riskleri artırdığı yönündedir (Evans ve ark., 2005; Fauth, Levental ve Brooks-Gunn, 2005; Kiser ve Black, 2005).

Kiser ve Black (2005) güvenlikte olmak hissinin sağlıklı duygusal gelişim ve genel iyilik halinin temel öncüllerinden biri olduğunu belirtmektedir. Yoksul olmak ve varoş benzeri şehir çevresinde yaşamak bireylerin, özellikle de çocukların, ciddi ve tehlikeli travmalar ile karşılaşma riskini arttırmaktadır. Travma, bireyin normal işleyişini bozan ve hızlı bir şekilde tepki vermesini gerektiren; bireylerin fiziksel veya psikolojik bütünlüğünü tehdit eden terör, çaresizlik ve korku gibi sonuçlar doğuran stresli olaylara verilen tepkiyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu çocuklar yüksek oranda mahalle ve çevrelerinde yasadışı olaylara veya kavgalara tanık olmakta ve benzer şekilde aile içi çatışma ve sürtüşmelere daha fazla

tanıklık etmektedirler. Ayrıca yaşadıkları evler, gittikleri semt yerleri ve okullar genellikle kalabalık ve sağlığa uygun olmayan özellikler sergileyebilmektedir. Bu tür tekrarlayan ciddi stres kaynaklarıyla karşılaşmak çocuklarda ve yetişkinlerde travma sonrası stres bozukluğu gibi önemli psikolojik rahatsızlıklar şeklinde kendini gösterebilmektedir. Benzer şekilde, Evans ve arkadaşları (2005) yoksul aile yapısının veya bu çevre koşullarının göreceli olarak daha kaotik özellikler sergilediğine işaret etmektedirler. Bu tür bir durumun süreklilik arz etmeyen, yapısal düzenlilikler içermeyen, değişen ve tahmin edilemeyen değişimlere açık ('norm-dışı değişimler') özellikler sergilediğine işaret etmiştirler. Bu tür kaotik ortamların çocuk ve ergenlerin duygusal yaşantı örüntülerine (öğrenilmiş çaresizlik, kaygı, duygusal düzenleme eksiklikleri, vb.) olumsuz bir şekilde yansıdığı ortaya konulmuştur.

Kieser'in (2007) bu alanda yürütülen çalışmaları kapsayan içerik analizi sonuçlarına göre yüksek oranda travma dolu olaylara sıklıkla tanık olmanın etkilerini süreçsel olarak özetlersek;

1. Yoksulluğun yarattığı ekonomik baskının yanında, yoksul varoşlarda yaşamak bireyin artan oranda stres, gerginlik ve korku gibi olumsuz olaylar ile karşılaşma riskini artırabilir.
2. Travmalara artan oranda tanıklığın getirdiği bu tür gerginlik ve baskı bireyin yaşadığı stresi artırarak davranışlarını ve duygu durumunu olumsuz yönde etkileyebilir.
3. Artan ebeveyn stresi olumlu anne-baba tutumunu olumsuz yönde değiştirerek aile işleyişinde sorunlar yaratabilir. Kronik olarak stresi yüksek olaylar yaşamak veya tanıklık etmek uzun dönemde ailenin yapısı, işleyişi ve baş etme stratejilerini olumsuz yönde etkileme potansiyeline sahiptir.
4. Aile işleyişinin niteliğine bağlı olarak çocukların duygusal ve davranışsal problemler ile karşılaşma riski ortaya çıkar. Olumlu aile işlevleri semte bağlı travmaların

yarattığı olumsuz etkilere karşı çocukları belli ölçülerde koruyabilir

5. Sosyal desteğin travma ve travma temelli stresin etkisine karşı koruyucu etkisi olabilir. Özellikle, sosyal destek aile işlev bozukluğunun ortaya çıkartabileceği çocukların sergilediği olumsuz sorunlar ile baş etme stratejilerini etkileyebilir.

Fauth ve arkadaşları (2005), etnik olarak ayrışmış (Afrika kökenli Amerikalılar ve Latin Amerikalıların yoğun olarak yaşadığı) yoksul semt sakinlerinin daha zengin veya orta sınıf Beyaz Amerikalı semtlere taşınmasını içeren devlet destekli bir sosyal proje sayesinde ('NY Yonkers Project', ABD'nin New York eyaletinin Yonkers semtini kapsayan proje) 'semt etkisini' yarı-deneysel olarak inceleme fırsatını yakalamışlardır. Bu çalışma aynı zamanda yoksulluk deneyiminin zamanlanmasının yoksulluğun etkisini nasıl farklılaştırdığını göstermesi açısından da önemlidir. Bu çalışmada; yoksul semtten orta-sınıf semte bu proje kapsamında taşınanlar (kura yöntemiyle belirlenmiş) ile aynı yoksul semtte kalan ve taşınan grupla benzer demografik özellikler gösterenler (SED, etnik yapı, cinsiyet); farklı ölçütler bağlamında; taşınma işleminden 2 yıl sonra karşılaştırılmıştır. Beklendiği gibi; kalan grupla karşılaştırıldığında (114), taşman grup içersindeki çocuk ve ergenler(147) travma türü yaşantıya (uyuşturucuya ulaşma imkanı az, hastalık, vb.) daha az maruz kalmışlardır. Daha da önemlisi, kalan grupla karşılaştırıldığında taşınan grup içindeki çocuklarda (8-9 yaşında) daha az davranış, sapma ve aile problemi gözlenmiştir. Ancak, 16-18 yaş grubundaki ergen grupta tam tersi bir ilişki gözlenmiştir. Kalan grupla karşılaştırıldığında, taşman bu yaş grubundakiler daha fazla sorun ve sapma davranışı sergilemiştir. Bu sonuçlar özellikle belli bir yaştan sonra 'semt değiştirme' sosyal programlarının etkilerini tartışmaya açarken, yoksulluk deneyiminin çocuklar üzerinde bıraktığı uzun dönemli etkileri göstermesi açısından da önemlidir.

Semt etkisi yanında; psikolojik temelli yoksulluk çalışmalarında artan oranda (karşılaştırmalı) kültürel etkiler dikkate alınmaktadır. Abbott ve arkadaşlarının (2004) ABC-X Aile Stres Modeline dayanarak; Hindistan'daki yoksullar üzerine yürüttüğü çalışmada kronik yoksulluğun aile işlevleri ve genel olarak evlilik veya yaşamdan tatmin olmayı nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Çalışma sonuçları yoksul olamayanlar ile karşılaştırıldığında; yoksul ailelerin, özellikle erkeklerin, daha sınırlı şekilde eşlerine ve çocuklarına sevgilerini ilettiklerini göstermiştir. Öbür taraftan, yoksul ailelerin, özellikle kadınların, daha fazla öfkeyi eşlerine ve çocuklarına yansıttıkları gözlenmiştir. Ancak, stres modelinin beklentilerinin aksine, genel olarak yoksul ve yoksul olmayan gruplar arasında aile ilişkilerinde ortaya çıkan duygusal deneyimler açısından önemli bir fark bulunamamıştır. Daha da önemlisi gruplar arasında hem evlilik tatmini hem de yaşam tatmini arasında anlamlı farklar gözlenmemiştir. Çalışmacılar bu beklenmedik sonuçların nedeni olarak farklı açıklamalar getirmiştir. Öncelikle, oldukça yoksul bir grup ile çalışıldığı için veri toplama sırasında yöntemsel sorunlar ortaya çıkmış olabileceği yönündedir. Bunun nedeni olarak da katılımcıların çoğunun okuma-yazma bilmiyor olması ve veri toplama aşamasında'dışardan biriyle' görüşme yapılmış olmasının bazı yoksul katılımcılarda tedirginlik yaratmış olabileceği yönündedir. İkinci olası neden olarak; genelde Hindistan'da ve özellikle yoksullar arasında yaygın olan dinsel inançların bu insanların durumlarını nasıl yorumladıklarını (Faktör C) etkilemiş olabileceği ifade edilmiştir. Örneğin, Hindu inançlarına göre kişi geçmişteki hayatının cezalarını şimdiki hayatında ödemektedir (karma) ve şimdi içinde bulunduğu kastı değiştiremez ancak şikayet etmeden çalışırsa diğer hayatında ödüllendirilebilir. Ayrıca, daha geniş aileler şeklinde yaşadıkları için daha fazla sosyal destek imkanları olabilir (Faktör B). Son olarak; Hindistan'da yoksulluk oldukça yaygın olduğu için ve bu çalışmadaki katılımcıların çevresi kendilerine benzer oldukça fazla sayıda aile olduğu için olası sosyal

karşılaştırmanın yaratacağı olumsuz kimlik veya duygusal sorunlardan koruyor olabilir (Abbott ve ark., 2004). Ayrıca unutulmamalıdır ki; bu çalışmada yoksulluğun etkileri yalnızca aile içinde ki etkileşim bağlamında incelenmiştir. Ancak, önceki çalışmalarda da görüldüğü gibi yoksulluk oldukça geniş fiziksel, zihinsel ve sosyal-duygusal problemler ile ilişkilidir.

Abbott ve arkadaşlarının çalışmasının önemli sonuçlarından bir tanesi de aile-stres kuramsal yaklaşımlarda ortaya konulan B Faktörünün (psiko-sosyal kaynaklar) ve sosyal karşılaştırma süreçleriyle birlikte C Faktörünün (bilişsel değerlendirme) özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli değişkenler olduğu yönündedir. Ancak, Batılı yoksulluk çalışmalarında bu süreçlere göreceli olarak az yer verilmektedir. Sing ve Pandey'in (1989) yine Hindistan'da ancak göreceli olarak daha iyi durumda olan yoksullar arasında yaptığı çalışma bulguları da bu çıkarsamayı destekler yöndedir. Daha zenginler ile karşılaştırıldığında; yoksul aile liderleri oldukça farklı türdeki (problem-odaklı; duygu-odaklı veya bilişsel değerlendirme kaynaklı) savunma ve baş etme stratejilerini daha yoğun bir şekilde kullanmaktadır. Bu yüzden; gelişmekte olan ülkelerde gözlenen yoksulluğun etkileri incelenirken ailelerin, yoksulluğun sonuçlarına karşı ortaya koyduğu kültür-özgün savunma ve baş etme yöntemlerini dikkate almak önemli olabilir.

Gelişmiş Batı ülke çalışmalarının ekonomik güçlüklerin kadınlar arasında gözlenen depresyon ve kaygı türü psikolojik rahatsızlıklar ile ilişkisinin; gelir dağılımının oldukça kötü olduğu gelişmekte olan ülkelere genellenebilirliğini test etmek için Patel, Araya, Lima, Ludermir ve Todd (1999) Hindistan, Şili, Brezilya ve Zimbabwe'nin yoksulları arasında (karşılaştırmalı) kültürel bir çalışma yürütmüşlerdir. Bu çalışma yaygın (karşılaştırmalı) kültürel çalışmalardan farklı olarak; her bir ülke araştırmacısına bu konuda kendi ülkesinin koşullarına uygun yöntem ve araçlarla veri toplama imkanı vermiştir. Çalışmalarda psikolojik çıktılar 'yaygın ruhsal ra-

hatsızlıklar' (YRR) (common mental disorders, CMS) olarak, bedenselleştirilmiş şikayetler, depresyon ve kaygı gibi toplumda sıklıkla karşılaşan ve bireyin normal işleyişinde yıkımın başladığına işaret eden belirtiler, kavramsallaştırılmıştır. Çalışma her bir ülkede; yoksulluk ve eğitimsizliğin kadınlar arasında yaygın ruhsal rahatsızlıklar ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Artan yoksulluk, şiddeti yaygın ruhsal rahatsızlıkların görülme olasılığını da artan oranlarda artırmaktadır. Araştırmacılar bu ülkelerde görülen hızlı sosyal ve ekonomik değişimin kadınları bir yandan geleneksel rollerini korumalarına (toplumda daha düşük statü, yaygın fiziksel şiddete uğrama, çocuk doğurma ve evin bakımı); diğer taraftan ise artan oranda aile gelirine katkı sağlamak için çalışmaya başlamalarına yol açmasının; kadınlar üzerindeki baskıyı artırdığına işaret etmektedir.

Dünya Bankası ekonomi araştırma grubundan Das, Do, Friedman, McKenzie ve Scott'ın (2007) Bosna Hersek, Endonezya, Meksika, Hindistan ve Tonga'da hane halkı anket yöntemiyle yoksulluk ve ruhsal sağlık arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Önceki benzer çalışmalardan (Abbott ve ark., 2004; Patel ve ark., 1999) farklı olarak hem yoksulluk (yıllık gelir para biriminden) hem de ruhsal sağlık (örn., SLC-90R) belirtileri standart ölçüm araçlarıyla belirlenmiştir. Çalışma; yaşlı, eşini kaybetmiş, kadın olmanın yanında kronik fiziksel rahatsızlığın olmasının ruhsal sağlık belirtilerinin daha olumsuz olmasıyla ilişkili olduğunu bulmuştur. Ancak, her bir ülkede gelir yoksulluğu ile ruhsal sağlık arasında tutarlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır. Ruhsal sağlığın temel açıklayıcısı yoksulluk değil fiziksel rahatsızlığın olup-olmaması olarak belirmiştir. Bu çalışmada ülkelerden veriler toplanırken standart ölçüm araçlarının kullanılması ülkeler-arasında karşılaştırma yapmak için avantaj olarak gözükse bile; çalışmada Batıda geliştirilen ölçüm araçlarının diğer kültürlere hangi oranda yansız bir şekilde uygulanacağı konusunda çeviri kalitesi dışında herhangi bir girişim görülmemektedir. Örneğin, Abbott ve ark. (2004) Hindistan'da katılımcıların doğrudan gelirlerini

beyan etmekten çekindiklerini o yüzden aile geliri gibi ölçümlerin yanında dolaylı gelir ölçümlerinin de kullanılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Ayrıca bu alanda yürütülen geniş sayıda çalışmanın işaret ettiği gibi; yoksulluğun psikolojik sonuçlar üzerine etkisi oldukça farklı aracı değişkenler (anne depresyon düzeyi, disiplin tarzı;) yoluyla farklı sonuçları (okul başarısı, bilişsel yetiler, içselleştirmiş veya dışlaştırmış duygusal veya davranışsal sorunlar, vb.) etkilemektedir. Ancak, Das ve arkadaşlarının (2007) çalışmasında gözlenen yöntemsel kısıtlılığa rağmen; yoksulluk ve ruhsal sağlık arasındaki ilişki konusunda genellemeler yapmadan önce bu ilişkinin farklı ülkelerde test edilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bu alanda yürütülen çalışma sonuçlarını genel olarak değerlendirdiğimizde; özellikle çocukluk döneminde maruz kalınan uzun süreli ve şiddetli yoksulluğun hem kısa dönemde hem de uzun dönemde çocuklarda, ergenlerde ve aileler üzerinde olumsuz sosyal-duygusal problemlere yol açtığı yönündedir. Ayrıca, gelir yoksulluğu ile ilgili sosyal-duygusal çıktılar arasındaki ilişkinin hem derecesi hem niteliği aile dinamikleri, sosyal destek, yaşanan semt ve aile özellikleri gibi faktörler aracılığıyla farklılaşabilmektedir. Bunun yanında; bu alanda yürütülen sınırlı sayıda (karşılaştırmalı) kültürel çalışmanın da gösterdiği gibi yoksulluğun etkileri incelenirken kültür, özgün özellikler de dikkate alınmalıdır. Böylece, hem bilimsel olarak daha nesnel çalışmalar ortaya konulabilir hem de kültür özgün yaklaşımlar ilgili ülkelerde yoksulluk veya yoksulluğun olumsuz etkilerini azaltmaya dönük politika ve programların geliştirilmesinde daha fazla katkı sağlayabilir. Son olarak, bu alanda yürütülen çalışmalara getirilen bazı temel eleştiriler ilerde planlanacak çalışmalarda dikkate alınabilir.

Bu makale bağlamında da ortaya çıktığı gibi; yoksullar ve yoksulluk hakkındaki sosyal bilişsel çalışmalar (tutum, atıf, damgalama, sosyal dışlama, vb.) ile aile-stres modelleri çerçevesinde yürütülen çalışmalar birbirinden bağımsız bir

gelişim sergilemektedir. Schnittker ve McLeod'un (2005) belirttiği gibi; yoksulluğun etkilerinin ağırlıklı bir şekilde stres, travma, baş etme stratejileri, belli ölçüde aile işlevleri, ebeveyn çocuk yetiştirme tarzı gibi birey veya ikincil olarak bireyler-arası düzeydeki değişkenler aracılığıyla açıkladığı için psikolojik temelli yoksulluk çalışmaları eleştirilmektedir. Psikolojik çalışmalar; yoksulluğun 'asıl' nedeni olarak görülen toplumdaki yapısal bozukluklar, kaynakların bölüşümdeki adaletsizlik ve ilgili ideolojik yansımalara gönderme yapsa bile bu süreçlere fazla önem vermediği söylenmektedir. Bu konuda oldukça farklı açıklamalar içeren bilimsel, yöntemsel veya kuramsal tartışmaları bir yana bırakırsak; yoksullar ve yoksulluğun sonuçları ile ilgili çalışmaların artan oranda sosyal bilişsel, sosyal temsiller ve kültürel bağlama önem vermesi bu tür eleştirileri belli oranda azaltabilir.

Psikolojik temelli yoksulluk çalışmalarında öne çıkan sorunlardan bir tanesi de yalnızca yoksulluğun yarattığı psikolojik stresin ön plana çıkartılmasıdır. Bu alandaki birçok çalışmaya öncülük eden ABC-X Aile Stres Modelinde de (McCubbin ve ark., 1982) işaret edildiği gibi kronik yoksulluğun etkileri psikolojik (umutsuzluk, kaygı, karmaşa, depresyon, vb.) ve fiziksel stres (sağlıksız ev içi yaşam koşulları, kalabalık, tehlikeli ve sağlığa aykırı çalışma koşulları, vb.) olarak ikiye ayrılmıştır. Gelişmiş Batı ülkelerinin yoksullara dönük geliştirdikleri sosyal politika ve programlar belli oranlarda bu fiziksel stres kaynaklarını kontrol altında tutsa bile bu etkiler tamamen ortadan kalkmamaktadır. Daha da önemlisi, yoksulluğun önemli bir sonucu olarak görebileceğimiz fiziksel stres, gelişmekte olan ülkelerde önemini hala korumaktadır. Bu paralelde; yoksulluğun yarattığı fiziksel sağlık koşulları ile sosyal-duygusal sorunlar arasındaki dinamik ilişki, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, daha çok ön plana çıkartılabilir. Benzer şekilde, sosyal destek ve yardımlaşma gibi yoksulluğun olumsuz etkilerinden göreceli olarak koruyan faktörler de artan oranda çalışmalara dahil edilmelidir. Tüm eleştiri ve eksikliklere rağmen; psikolojik temelli yoksulluk

çalışmaları yoksulluğun birey üzerinde yarattığı sosyal-psikolojik sorunları dinamik bir şekilde ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Yoksulluğu farklı boyutlarıyla ortaya koyduğu için yoksulluğu ve etkilerini bütünsel bir şekilde anlamakta önemli bir potansiyele sahiptir. Daha da önemlisi; göreceli olarak değişmesi daha zor ve uzun zaman alan siyasi-ekonomik toplumsal yapının olumsuzlukları ile bireylerin baş etmesi için gereken önemli kuramsal ve uygulama teknikleri artan oranda psikoloji çalışmalarında kendine yer bulmaktadır.

Kaynakça

Abbott, D. A., Sharma, S., & Verma, S. (2004). The emotional environment of families experiencing chronic poverty in India. Journal of Family and Economic Issues, 25, 387-409.

Barbarin, O. A. (1999). Social risks and psychological adjustment: A Comparison of Afrikan American and South African children. Child Development, 70, 1348-59.

Barrera, M., Caples, H., & Tein, J-Y. (2001). The Psychological sense of economic hardship: Measurement models validity, and cross-ethnic equivalence for urban families. American Journal of Community Psychology, 29, 493-517.

Brooks-Gunn, J., Duncan, G. J., & Maritato, N. (1997). Poor families, poor outcomes: The well-being of children and youth. G. J. Duncan ve J. Brooks-Gunn (Eds.), Consequences of growing up poor (1-18). New York: Russell Sage Foundation.

Brown, B. A. (2005). The incorporation of poverty into adult identity over time: Implications for adult education. International Journal of Lifelong Education, 24, 393-404.

Bullock, H., Williams, W., & Limbert, W. (2003). Predicting support for welfare policies: The impact of attributions and belief about inequality. Journal of Poverty, 7, 35-56.

Chafel, J. A. (1997). Societal images of poverty: Child and adult beliefs. Youth and Society, 28, 432-463.

Chafel, J. A., & Neitzel, C. (2005). Young children's ideas about the nature, causes, justification, and alleviation of poverty. Early Childhood Research Quarterly, 20, 433-450.

Conger, R. D., Conger, K. J., Elder, G. H. (1997). Family economic hardship and adolescent adjustment. Mediating and moderating processes. G. J. Duncan ve J. Brooks-Gunn (Eds.), Consequences of growing up poor (288-310). New York: Russell Sage Foundation.

Conger, R. D., & Elder, G. H. (1994). Families in troubled times: Adapting to change in rural America. New York: Adline de Gruyter.

Conger, R. D., Ge, X., Elder, G. H, Lorenz, F. O., & Simons, R. L. (1994). Economic stress, coercive family process, and developmental problems of adolescents. Child Development, 65, 541-61.

Conger, R. D., Wallace, L. E., Sun, Y., Simons, R. L., McLoyd, V. C., & Brody, G. H (2002). Economic pressure in African American families: A replication and extension of the family stress model. Developmental Psychology, 38, 179-193.

Connor-Smith, J. K., Compas, B. E., Wadsworth, M. E., Thomsen, A. H., & Saltzman, H. (2000). Responses to stress in adolescence: Measurement of coping and involuntary stress responses. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 68, 976-992.

Conticini, A., & Hulme, D. (2007). Escaping violence, seeking freedom: Why children in Bangladesh migrate to street. Development and Change, 38, 201-227.

Cozzarelli, C., Wilkinson, A. V., & Tagler, M. J. (2001). Attitudes toward the poor and attributions for poverty. Journal of Social Issues, 57, 207-227.

Crocker, J., & Major, B. (1989). Social stigma and self-esteem: The self-protective properties of stigma. Psychological Review, 96, 608-30.

Çukur, C. Ş. (1999).Kültürün Psikoloji Bilimindeki Yeri Üzerine Görüşler. Türk Psikoloji Yazıları, 3 (1), 1-16.

Das, J., Do, Q., Friedman, J., McKenzie, D.,& Scott, K. (2007, basımda). Mental health and poverty in developing counties: Revisiting the relationship. Social Science & Medicine, doi:10.1016/j.socscimed.2007.02.037.

Dumanlı, R. (1995). Yoksulluk kavramı, ölçülmesi ve gelir dağılımı ilişkisi. Yeni Türkiye, 1 (6), 211-230.

Duncan, G. J. (1991). The economic environment of childhood. A. C. Huston (Ed.), Children in poverty (23-51). NY: Cambridge University Press.

Erdoğan, G. (1996). Türkiye'de bölge ayırımında yoksulluk sınırı üzerine bir çalışma. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.

Erdoğan, N. (2002). Garibanların dünyası: Türkiye'de yoksulların kültürel temsilleri üzerine ilk notlar. N. Erdoğan (Ed.), Yoksulluk Halleri: Türkiye'de kent yoksulluğun toplumsal görünümleri (21-33). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınevi.

Ennis, N. E., Hobfoll, S. E.,& Schröder, K. E. E. (2000). Money doesn't talk, it swears: How economic stress and resistance resources impact inner-city women's depressive mood. American Journal of Community Psychology, 28, 149-173.

Evans, G. W., Gonnella, C., Mareynyszyn, L. A., Gentile, L., & Salpekar, N. (2005). The role of chaos in poverty and children's socioemotional adjustment. Psychological Science, 16, 560-5.

Harper, D. J. (1996). Accounting for poverty: From attribution to discourse. Journal of Community & Applied Social Psychology, 6, 249-265.

Hatun, Ş. (2002). Çocuk Hakları sözleşmesinin 13. yılında yoksulluk ve çocuklar üzerine etkileri. Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.

Henly, J. R., Danziger, S. K., & Offer, S. (2005). The contribution of social support to the material well-being of low-income families. Journal of Marriage and Family, 67, 122-140.

Hine, D. W. ve Montiel, C. J. (1999). Poverty in developing nations: A Cross-cultural attributional analysis. European Journal of Social Psychology, 29, 943-959.

Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources a new attempt at conceptualizing stress. American Psychologist, 44, 513-24.

Huston, A. C., McLoyd, V. C., & Coll, C. G. (1997). Poverty and behavior: The case for multiple methods and levels of analysis. Developmental Review, 17, 376-393.

Fauth, R. C., Leventhal, T., & Brooks-Gunn, J. Early impacts of moving from poor to middle-class neighborhoods on low-income youth. Applied Developmental Psychology, 26, 415-39.

Feagin, J. R. (1972). America's welfare stereotypes. Social Science Quarterly, 52, 921-933.

Feather, N. T. (1974). Explanations of poverty in Australian and American samples. Australian Journal of Psychology, 26, 199-216.

Field, T. (1992). Infants of depressed mothers. Development and Psychopathology, 4, 9-66.

Furnham, A. F. (1982). Explanations for unemployment in Britain. European Journal of Social Psychology, 12, 335-352.

Harper, D. J., Wagstaff, G. F., Newton, J. T., & Harrison, K. R. (1990). Lay causal perceptions of third world poverty and just world theory. Social Behavior and Personality, 18, 235-238.

Higgins, E. T. (1987). Self-discrepancy: A theory relating self and affect. Psychological Review, 94, 319-40.

Hunt, M. O. (1996). The individual, society, or both? A comparison of Black, Latino, and White beliefs about the causes of poverty. Social Forces, 75, 293-322.

Grant, K. E., McCormick, A., Poindexter, L., Simpkins, T., Janda, C., Thomas, K. J., Campbell, A., Carleton, R., & Taylor, J. (2005). Exposure to violence and parenting as mediators between poverty and psychological symptoms in urban African American adolescents. Journal of Adolescence, 28, 507-21.

Gough, I. (2006). Güney Avrupa'da sosyal yardım. A. Buğra ve Ç. Keyder (der.), Sosyal Politika Yazıları (231-261). İstanbul: İletişimYayınları.

Guo, G. (1998). The timing of the influences of cumulative poverty on children's cognitive ability and achievement. Social Forces, 77, 257-88.

Jackson, A. P., Brooks-Gunn, J., Huang, C., & Glasman, M. (2000). Single mothers in low-wage jobs: Financial strain, parenting, and preschoolers' outcomes. Child Development, 71, 1409-23.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1995). Is psychology relevant to global human development issues? Experience from Turkey. American Psychologist, 50, 293-300.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). Yeni insan ve insalar: Sosyal psikolojiye giriş. İstanbul: Evrim Yayınevi.

Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Kültürel psikoloji: Kültür bağlamında insan ve aile. İstanbul: Evrim Yayınevi.

Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D., & Bekman, S. (2001). Long-term effects of early intervention: Turkish low-income mothers and children. Applied Developmental Psychology, 22, 333-361.

Kiser, L. J. (2007). Protecting children from the dangers of urban poverty. Clinical Psychology Review, 27, 211-225.

Kiser, L. J. & Black, M. M. (2005). Family processes in the midst of urban poverty: what does the trauma literature tell us? Aggression and Violent Behavior, 10, 715-750.

Kluegel, J. R., & Smith, E. R. (1986). Beliefs about inequality. Aldine de Gruyter.

Krumer-Nevo, M. (2005). Listening to 'life knowledge': a new research direction in poverty studies. International Journal of Social Welfare, 14, 99-106.

Korenman, S., & Miller, J. E. (1997). Effects of long-term poverty on physical health of children in the national longitudinal survey of youth. G. J. Duncan ve J. Brooks-Gunn (Eds.), Consequences of growing up poor (49-70). New York: Russell Sage Foundation.

Leahy, R. (1983). Development of the conception of economic inequality: Explanations, justifications, and concepts of social mobility and change. Developmental Psychology, 19, 111-125.

Lee, B. J., & George, R. M. (1999). Poverty, early childbearing, and child maltreatment: A multinomial analysis. Children and Youth Services Review, 21, 755-780.

Liaw, F., & Brooks-Gunn, J. A. (1994). Cumulative familial risks and low-birth weight children's cognitive and behavioral development. Journal of Clinical Child Psychology, 23, 360-372.

Link, B. G., & Phelan, I. C. (2001). Conceptualizing stigma. Annual Review of Sociology, 27, 363-85.

Lott, B. (2002). Cognitive and behavioral distancing from the poor. American Psychologist, 57, 100-110.

Nasser, R. & Abouchedid, K. (2006). Locus of control and the attribution for poverty: Comparing Lebanese and South African university students. Social Behavior and Personality, 34, 777-796.

Major, B. & O'Brien, L. T. (2005). The social psychology of stigma. Annual Review of Psychology, 56, 393-421.

McLoyd, V. C. (1990). The impact of economic hardship on Black families and children: Psychological distress, parenting and socioemotional development. Child Development, 61, 311 - 46.

McCubbin, H. I., Cauble, A., & Petterson, J. (1982). Family stress, coping and social support. IL: Charlis C. Thomas.

Mocan-Aydın, G. (2000). Western models of counseling and psychotherapy within Turkey: Crossing cultural boundaries. The Counseling Psychologist, 28, 281-298.

Moghaddam, F. M. (1993). Traditional and modern psychologies in competing cultural systems: Lessons from İran 1978-81. U. Kim & J. Berry (Ed.), Indegenious psychologies: Research and experience in cultural context (sf., 118-133). Newbury, CA: Sage.

Moreno, L. (2006). 'Süper kadınlar' ve Akdeniz refahı. A. Buğra ve Ç. Keyder (der.), Sosyal Politika Yazıları (375-397). İstanbul: İletişim Yayınları.

Nievar, M. A., & Luster, T. (2006). Developmental processes in African American families: An application of McLoyd's theoretical model. Journal of Marriage and Family, 68, 320- 31.

Orpen, C. (1991). Personal affluence as a moderator of the impact of perceived wealth and poverty on character judgments. Journal of Social Psychology, 131, 897-898.

Pacitti, R., & Dimmick, J. (1996). Poverty and mental health: Underclaiming of welfare benefits. Journal of Community & Applied Social Psychology, 6, 395-402.

Papero, A. L. (2005). Is early, high-quality daycare an as-

set for the children of low-income, depressed mothers? Developmental Review, 25, 181-211.

Patel, V., Araya, R., Lima, M., Ludermir, A., & Todd, C. (1999). Women, poverty and common mental disorders in four restructuring societies. Social Science & Medicine, 49, 1461- 71.

Raney, S., & Çınarbaşı, D. C. (2005). Counseling in developing countries: Turkey and India as examples. Journal of Mental Health Counseling, 27, 149-160.

Reutter, L. I., Veenstra, G., Stewart, M. J., Raphael, D., Love, R., Makwarimba, E., & McMurray, S. (2006). Public attributions for poverty in Canada. Canadian Review of Sociology & Anthropology, 43, 1-22.

Rowe, D. C., & Rodgers, J. L. (1997). Poverty and behavior: A response to a critique of a critique of a special issue. Developmental Review, 17, 394-406.

Sameroff, A. J., Seifer, R., Baldwin, A., & Baldwin, C. (1993). Stability of intelligence from preschool to adolescence: The influence of social and family risk factors. Child Development, 64, 80-97.

Sheeran, P., Abrams, D., & Orbell, S. (1995). Unemployment, self-esteem, and depression: A Social comparison theory approach. Basic and Applied Social Psychology, 17, 65-82.

Schliebner, C. T., & Peregoy, J. J. (1994). Unemployment effects on the family and the child: Interventions for counselors. Journal of Counseling & Development, 72, 368-72.

Schnittker, J., & McLeod, J. (2005). The social psychology of health disparities. Annual Review of Sociology, 31, 75-103.

Schoeneman, T., & Rubonowitz, D. (1985). Attributions in advice columns: Actors and observers, causes and reasons. Personality and Social Psychological Bulletin, 11, 315-325.

Shek, D. T. (2004). Beliefs about the causes of poverty in parents and adolescents experiencing economic disadvantage in Hong Kong. The Journal of Genetic Psychology, 165, 272-291.

Skafte, D. (1989). The effect of perceived wealth and poverty on adolescents' character judgments. Journal of Social

Psychology, 129, 93-99.

Singh, A. K., & Pandey, J. (1989). Social support as a moderator of the relationship between poverty and coping behaviors. Journal of Social Psychology, 130, 533-541.

Smith, J. R., Brooks-Gunn, J., & Klebanov, P. K. (1997). Consequences of living in poverty for young children's cognitive and verbal ability and early school achievement. G. J. Duncan ve J. Brooks-Gunn (Eds.), Consequences of growing up poor (132-190). New York: Russell Sage Foundation.

Smith, M. B. (1968). Attitude change. International encyclopedia of the social sciences. Crowell Collier and Mac Millan.

Şengül, S. & Tuncer, İ. (2005). Poverty levels and food demand of the poor in Turkey. Agribusiness, 21, 289-311.

TÜİK (2006). Yoksulluk çalışması Haber Bülteni (208), 26 Aralık 2006. http://www.tuik.gov.tr.

Underlid, K. (2005). Poverty and experiences of social devaluation: A qualitative interview study of 25 long-standing recipients of social security payments. Scandinavian Journal of Psychology, 46, 273-283.

Wadsworth, M. E., Raviv, T., Compas, B. E., & Connor-Smith, J. K. (2005). Parent and adolescent responses to poverty-related stress: Tests of mediated and moderated coping models. Journal of Child and Family Studies, 14, 283-298.

Wagstaff, G. F. (1983). Attitudes to poverty, the Protestant ethic, and political affiliation: A preliminary investigation. Social Behavior and Personality, 11, 45-47.

Whelan, C. T. (1993). The role of social support in mediating the psychological consequences of economic stress. Sociology of Health & Illness, 15, 86-101.

Wilson, G. (1996). Toward a revised framework for examining beliefs about the causes of poverty. Sociological Quarterly, 37, 413-428.

Zucker, G. S. ve Weiner, B. (1993). Conservatism and perceptions of poverty: An attributional analysis. Journal of Applied Social Psychology, 23, 925-943.

Kentsel Yoksulluk: Dayanışma, Güven ve Risk İlişkisinin Dönüşümü

Cevdet YILMAZ*

Giriş

Küreselleşme süreciyle başlayan ulus devletin ve kurumlarımn gerilemesi, Türkiye'nin geleneksel refah rejimi içerisinde anlamlanan toplumsal ilişkilerin kuralsızlaşmasını sağlayarak geniş toplumsal kesimleri yeni risk koşullarının etkisine açık hale getirmiştir. Özellikle küresel ekonomi ve bunun uygulamalarının ulus devletin kendi sınırları içerisinde bilinen güçlü rolünü oynama becerilerini elinden almasının yarattığı belirsizlik, risk algısını alabildiğince derinleştirmiştir. Bu derinliğin oluşmasında etkili olan süreçler, Türkiye'nin ulus devlet olma konusunda yaşadığı sorunların, küresel düzlem içerisinde yeni anlamlar kazanmasını sağlamaktadır. Ulus devletleşme sürecinin eksik bıraktığı alanlar, geleneksel refah rejimi içerisinde informal kanallarla beslenen dayanışma ilişkilerinin toplumsal zeminini belirlemekteydi; yeni sürecin ortaya çıkardığı toplumsal yapı, informal dayanışma kanallarının yeni dinamiklerini aşındırmaktadır. Bu aşındırmaya bağlı olarak yoksulaşma artmaktadır. Yoksullaşma, bu süreçte geniş toplumsal grupları mekâna bağımlı kılarak izole etmektedir. Son dönemde kentsel yoksulluk kavramı odağında büyük bir literatür birikmiştir. Bu çalışmalar, yoksulluğun kentsel görünümlerini genellikle mekân okumaları, işgücü, göç ve kentleşme odağında irdelemektedir. Ancak, yoksulluğun derin görüntüleri, kentte yoksul olmanın yeni

*Yrd. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Bölümü
cevdet@fef.sdu.edu.tr

anlamları ve kente eklenmenin biçimleri üzerine kapsamlı ve içten bakan çalışmalar oldukça azdır. Özelikle yoksulluğun ölçülmesi üzerine geliştirilen nicel açıklamalar, yoksulluk olgusunu açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle yoksulluğun bilinen nicel yaklaşımların ötesinde, nitel bir yorumunun yapılmasına ihtiyaç vardır.

Çalışmanın nesnel koşullarını hazırlayan politik ve toplumsal gelişme, Türkiye'nin yaşadığı ağır kriz ve bunun ortaya çıkardığı koşullardır. Bu nedenle risk kavramı, yaşadığımız kriz bağlamında araştırma konusu yapılmış, krizi izleyen yoksulluk koşulları ve belirsizliğin, kentte tutunma mekanizmaları üzerine olan etkileri, güven kavramının yeni anlamlarıyla ele alınmıştır. Bunun sonucunda, şimdiye kadar öğrenilen ve kullanıla gelen dayanışma ve telafi mekanizmaları bir anlamda işlevsizleşmektedir. Toplumsal değişmenin yönünün belirlenmesi ve yeni toplumsal dinamiklerin, belirsizliğin kurumsallaştığı bir bağlamda ele alınması çalışmanın temel önceliğidir. Belirsizliğin ortaya çıkması, küreselleşme tartışmalarıyla yükselen bir değer olan risk toplumu kavramsallaştırmasının dikkat çektiği bir olgudur. Çalışma, yeni kent yapılarında risk algısı ve kentin ürettiği belirsizlik ortamları üzerinedir. Bu nedenle çalışma genel olarak yeni kentlilik ve güven ilişkilerini sorgulamaktadır. Sorgulama yeni kentleşme biçimlerinin kazanımları ve bu kalıpların nasıl taşındığının sorgulanması amacıyla dayanışma, güven, güvenlik ve beklenti kavramları üzerinden yapılacaktır. Çalışma, sürekli göç almış ve almaya da devam eden Yeşilçam mahallesinin gelişimsel özelliklerini izleyerek şekillenecektir. Bu nedenle birlikte yaşayabilme, dayanışma örüntüleri, geleneksel kalıpların risk algısıyla birlikte dönüşme biçimleri, kaygı ve belirsizlik içerisinde kentlileşme kalıpları, kuralsızlık ve yeni kentlilik gibi birçok kavram çalışmanın olgusal ve kuramsal temellerini oluşturmuştur.

Şüphesiz küresel sürecin yeni anlamlarının oluşumunda ulus devletin yaşadığı değişim ve bundan etkilenen geniş toplumsal grupların varlığı üzerinde daha dikkatli durulması gerekmektedir. Ulus devletin 'pazarın etkilerini telafi etme-

si ve düzeltmesi yoluyla toplumsal olanın içine ekonomik olanı dahil edilmesi sonucu ortaya çıkan hareketinin' (Rosanvallon, 2004; 100), küreselleşme süreciyle birlikte yeniden yapılanış biçimleri değişmektedir. Refah devletinin 'tazminat /telafi prensibinde' (Luhmann, 2002; 6) küreselleşme sonucu radikal değişimler ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu değişim, 'toplumsal alanla ekonomik alanın arasındaki temel araç olan refah devletinin' (Rosanvallon, 2004; 100) işleyişini de değiştirmiştir. Bu uzaklaşmanın, toplumsal sonuçları eksik uluslaşma sürecini yaşayan toplumumuzda da yaşanmaktadır. Özellikle Rosanvallon (2004) tarafından toplumun kendine yaklaştırılması kavramı odağında yeni dayanışma biçimlerinin sorgulamasının yapılmasına ihtiyaç vardır. Buna göre, refah devletinin yeni durumunun ortaya çıkardığı belirsizliğin, hangi toplumsallaşma biçimleriyle telafi edileceği sorgulanmalı, farklı toplumsal sınıflar için değişik risk durumlarının varlığı ortaya konmalıdır.

Kentleşme Yoksulluk İlişkisi Ve Türkiye'de Göç Sürecinin Temel Özellikleri

Yatay ve dikey göçler sonucu oluşan yerleşim alanları, kendi dinamiklerine uygun bir rasyonalite içerisinde güven ve güvenlik ağlarını geliştirirken, hem kendi iç dinamiklerini hem de dış dinamikleri dönüştürmektedir. Özelikle büyük kentlerde yukarıda çerçevesi çizilen sürecin etkileri, farklı sınıf çevreleri üzerinde, alışılagelmiş dayanışma ve güven ilişkilerinin yapısını bozmakta ve yeni etkilere maruz bırakmaktadır. Dayanışma ve güven ilişkilerinin etkiye açık yeni yapısı, risk profillerinin yeni çerçevesini belirlemektedir.

Göç eden ya da yeni mekansal dağılımı oluşturan geniş kitleler eğitim düzeyi düşük, ortalama aile büyüklüğü yüksek ve süreklilik arz etmeyen işlere sahiptir. Bu eksiklikten kaynaklanan olumsuz nedenler bu aileleri riske açık bırakmaktadır. Özellikle dikey göçlerle oluşan yeni kentsel alanların, alışıldık yüzü olan akrabalık ve hemşehrilik, yeni

süreçte kente yeni gelen kitlelerin kente eklemlenme, kente ait olma ilişkilerini sürdürecek nitelikleri taşımamaktadır. Bu nedenle kentte karşılaşılan risk durumları güvensizlik ortamını yaratmaktadır. Kendisini güven içerisinde hissetmeyen bu gruplar, sürekli bir belirsizlik duygusu içerisinde kalmaktadırlar. Geleneksel refah rejimi içerisinde anlamlanan güven ilişkilerinin değişen yapısı, kent mekanında birlikte yaşama deneyiminin var olan yapısı ve geleceğinin, izole edilmiş mekanlarda, dışarıda bırakılmışlık duygusu içerisinde oluşumunu sağlamaktadır. Terör ve güvenlik kaynaklı nedenlerle göç edenlerin kırla ilişkileri zayıflamıştır. Bu değişim kent mekanında eşitsiz ilişki biçimlerinin yapısı derinleşmektedir.

Küreselleşme süreciyle ulus devletin yeni rolleri ve yeni liberal politikalarla kuralsızlaşan yoksulluk dinamikleri riskin içeriğini belirlemektedir. Yeni dönemin risk eğilimleri, toplumsal kategoriler için kaçınılmaz etkileme/etkilenme biçimlerini oluşturmaktadır. Türkiye'nin terör nedeniyle kentlere verdiği kitlesel göç, dayanışma kanallarına yüklenen riski geriletme mekanizmalarının içeriğini belirlemektedir. Küreselleşme süreciyle, izole ve yalnızlaşmış toplumsal grupların mekansal konumları, riskli toplumsal grupların içeriğini zenginleştirmektedir. Yeni dönemde kent mekanında yoksullaşan kitleler izole ve yalnızlaşma süreçleriyle geleceğe dönük olarak algıladıkları riskleri dönüştürecek kapasiteden uzaktır. Bu durum, adı geçen grupların beklenti düzeyini düşürmekte ve geleceği dönüştürme çabalarını azaltmaktadır.

Geleceğin belirsiz ve tehlikelerle dolu olduğu bilgisine sahip yoksul kitleler, geleceğe ait beklenti düzeylerini karamsarlık içerisinde, hep kötüyü bekleyen bir çerçeve içerisinde şekillendirmektedir. Küreselleşme sürecinin ulus devletin karar alma süreçlerini geriletmesi sonucu ortaya çıkan belirsizlik durumu yeni yaşama stratejilerinin belirlenmesi için gerekli olan karar alma süreçlerini de zayıflatmaktadır. Kente yeni gelen/kentte tutunamayıp kent içi hareketliliğe başlayan toplumsal gruplar, kentte kendilerinin riskli gruplar olarak tanımlandıkları bölgelere yerleşmektedirler.

Türkiye'de kentleşme üzerine yürütülen tartışmalar, kırdan göç, gecekondulaşma, kentlileşme, siyasi katılım, kentte kurulan informal ilişkilerin niteliği ve son dönemlerde ise yoksulluk bağlamında ele alınmıştır. Bu araştırmaların sonuçları kentsel alandaki formal iş piyasasının kente göç edenleri emebilme gücünden yoksun olduğunu ve göç edenlerin kentte var olabilmek için daha çok informal ilişki kanallarını (akrabalık, hemşerilik gibi) kullanarak, informal iş piyasasına dahil olduklarını ortaya çıkarmıştır. Ancak bu araştırmalar, göç edenler arasındaki katmanlaşma ve göçten sonraki katmanlaşma üzerinde fazla durmamaktadır. "Gecekondu" araştırmaları olarak özetlenen bu çalışmalar, göçün konut piyasası üzerindeki etkilerinin üzerinden giderek, kente göçen yoksul kitlelerin öncelikli mücadelelerinin kentte tutunabilme olduğunu ortaya koymuştur (Erder, 2001; 18).

Kentlerde gerilim ve dışlanma sürecinin ortaya çıkardığı yeni dayanışma ilişkileri, "yerel ilişkiler ve kurumlar, mekan, siyasi, sınıfsal yapı ve etnik özellikler" (Erder, 1997; 29) ile şekillenmeye başlamıştır. Bu yeni yapı içerisinde, genel siyasi, toplumsal ve diğer süreçler bir bütün olarak düşünüldüğünde, kentsel mekanda ortaya çıkan ilişkiler, mekan kullanım deneyimleri, cinsiyete ve yaş gruplarına göre ayrışan bir toplumsal farklılaşma kentte karşılaşılan risklerinin nesnel zeminini oluşturmaktadır. Küreselleşme süreçlerinin ortaya çıkardığı değişme ve bu değişmenin tarafı olan aktörlerin yeni yüzlerinin oluşumunda kentsel eşitsizlikler ve ulus-devletin refah rejimi sağlama girişimlerinin içeriğini belirleme çabası da etkili olmuştur. Ulus devletin rollerinin, toplumsal sınıflar arasındaki farlılaşmaları derinleştireceği tartışması genellikle, yeni duruma ilişkin refah rejiminin öncelikleri ve ülkenin sosyal sermayesinin yapısına bağlı olarak anlamlanmaktadır. Bu açılım, insanların ekonomik hayatlarını sürdürme biçimleri ve ekonomik hayatlarında karşılaşabilecekleri işsizlik ya da yaşlılık gibi çeşitli risklerle nasıl baş ettikleriyle ilgili tartışmalar üzerinden ilerletilebilir.

Bu tartışmalar, gündelik yaşamda temsil edilen sınıfla ilgili profillerin riskle olan ilişkilerinin yoğunluk derecesini de ortaya koymaktadır. Refah devleti kavramından yola çıkarak, insanların hayatlarında karşılaşacakları ve mutlak karşılaşacakları risklerin merkezine çözüm üreten aktör olarak devleti yerleştirme eğilimi vardır. Bu söylem refah devletinin bildiğimiz rolleri ve yeni süreçte bu rolleri yerine getirme/getirememe sonucunda ortaya çıkacak yeni risk durumlarının tanımlanmasını içerir. Buna karşılık, Buğra tarafından, refah devleti söyleminin karşısına refah rejimi' konmaktadır. Bu yaklaşım devlet müdahalesinin yanı sıra, hem piyasa ilişkilerinin hem de kişisel ve enformel nitelikli aile, cemaat, komşuluk gibi ilişkilerin, işsizlik, hastalık, yaşlılık gibi durumlarda bireyin hayatını idame ettirmesini sağlamadaki rollerini ön plana çıkarmaktadır (Buğra, 2001; 22). Kentte risk altında bulunan ve kentte tutunma ve kendilerini yeniden üretme bağlamında informal konut piyasasıyla oluşan gelişmeler, özellikle son dönemde varoş söyleminin kullanılmasıyla, kentleşme deneyiminin öncelikli yapıları olan eskinin gecekondu bölgelerinde yeni toplumsal farklılaşmaları ortaya çıkarmaktadır. Bu trendler aynı zamanda, kentsel alanlarda oluşan yapının hangi toplumsal kesimler için hareketlilik hangileri için dışlanma anlamına geldiğinin de ipuçlarını vermektedir. Bu yeni süreç, kentsel mekanda, göç etmiş ve kendi içerisinde homojen olmayan büyük grupların, yeni durumlarının oluşumunda etkin olan faktörlerin anlaşılması ihtiyacını ortaya çıkmaktadır.

Özellikle dar gelirli ve göçe maruz kalmış, ciddi bir sermaye birikimi olmayan geniş kitlelerin yüz yüze geldikleri ciddi sorunlardan birisi günümüz kriz şartlarında ortaya çıkan yoksulluk şartları ve onun doğurduğu risklerdir. Ortaya çıkan yeni riskler, kentsel alanda yaygınlık ve etkileri bakımından, bilinen ilişki ağları ile telafi edilemeyecek kadar büyüktür. Özellikle cemaatleşme eğilimlerinin desteklediği informal yapılarla oluşan yaşam deneyimlerinin anlamsızlaşması, kentlerde yeni yoksul gruplarını ortaya çıkarmaktadır.

Ortaya çıkan yeni yoksul gruplarının kendi rasyonel ilişki yapılarını oluşturmaları, bu grupların kendi dinamiklerinin tanımlanmasında hareket noktasını oluşturmaktadır.

Yoksul bölgeleri olarak tanımlanan mekanlar yeni gerilimlerin ve yarılmaların alanlarıdır. Özellikle kitlesel göçle oluşan mekanların gerilim alanlarına dönüşümlerinin olgusal gerçekliği ve bu gerçeklik içerisinde oluşan yapı, risk kavramı odağında okunmalıdır. Bu okumanın önceliklerinin altı, güvenlik, güven ve dayanışma kavramları odağında tekrar gözden geçirilmelidir. Bu sayede, Türkiye gibi az gelişmiş bir ülkenin küresel kapitalist sisteme nasıl ve ne şekilde eklemleneceğinin koşulları anlaşılacaktır. Değişik eklemlenme biçimlerinin varlığı göz önüne alınacak olursa, bir trend olarak yoksullaşma eğilimlerinin içeriğinin farklı özneler tarafından nasıl biçimlendirildiğinin analizi, yeni risk koşullarının toplumsal sınırlarının çizilmesinde zengin bir veri kaynağıdır. Yeni risk koşulları kalıcı etkiler bırakacak zenginliktedir. Belirsizlik sürecinin etkisi ile zenginleşen çaresizlik ve dışlanmışlık duygusunun kalıcı etkileri hem kadim yoksulları daha da aşağı itmekte hem de yeni yoksul gruplarını ortaya çıkarmaktadır. Özelikle ulus devletin küresel etkiler karşısında aldığı yeni konum, bu yoksul grupların oldukça riskli gruplar olarak hacimlerini gittikçe artırmaktadır. Sanayi toplumu jargonunda sınıf profilleriyle analiz edilmeye çalışılan risk durumlarının içeriği değişmektedir. Değişik risk grupları sınıf profillerinin ötesinde zengin bir aday listesi ile karşılanmaktadır.

Bu noktada asıl tartışılacak konu 'kente eklemlenme kalıplarındaki değişmelerdir. Bir kentin insanı olmayı belirleyen nedir? Doğrudan kazanç ya da kazancın miktarı, sürekliği ve düzenliği gibi değişkenlerin (Özgen, 2001; 98) her zaman işlememesi, yeni değişkenlerin tartışılması gerektiğinin habercisidir. Bu tartışmanın doğrusal bir bakış açısı ile kentli olmaktan ya da kentsel değerleri paylaşarak kentlileşmekten öte, farklı bir bakışla ele alınması ihtiyacını gerekli kılmaktadır. Bu değerlendirme, kente informal eklemlenme kalıplarının, yeni dayanışma ve kimlik temelli önceliklerinin

bir değerlendirmesini yapmayı gerekli kılmaktadır. Sonuçta bu değerlendirme, "kentsel yoksulluğun etkileri, temel kentsel hizmetlere ulaşmada karşılaşılan zorluklar, güvenlik açısından sorunlu alanlar olarak ve formal iş olanaklarına ulaşmada yaşanan problemler gibi alanlarda yaşananlar" (UNCHS, 2001; 18)'ın yeni bir yorumu olarak geliştirilmelidir.

Küreselleşme süreci üzerine yapılan tartışmalar genellikle toplumsal yapının geri dönülemez bir şekilde değiştiğinin odağında yapılmaktadır. Bu tartışmalar farklı toplumsal sınıf ve kesimlerin konumlarını, odak alarak çoğunlukla kent ve kentlerdeki yaşam alanlarını ele almaktadır. Küresel ideolojinin neo-liberal politikalarının değişmez ve tek doğru gibi yansıtmasının bir sonucu olarak gelir dağılımının alt gelir grupları aleyhine bozulması, kentsel mekanda yoksulları ve yoksulluğa aday gruplarının hacmini her geçen gün artırmaktadır. Bunun sonucunda yeni dışlama ve yeni risk durumları kuşaklar boyu sürecek etkileri ortaya çıkarmaktadır. Özellikle 1980 sonrasında ortaya çıkan bu eğilim kentsel mekânın parçalanmış yapısı içerisinde derinleşen yarılma ve yalıtılmışları ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda kentleşme bütünsel bir değerlendirme olanağı sunmayan parçalanmış görünümü içerisinde, kendi rasyonelliğini farklı gruplarda aynı mantıkla işletmeye başlamıştır. Kentsel alanda yaşanan bu parçalanma Mumford'ın sanayi kentini tanımlamak için kullandığı megapolis'ten nekrapolis'e gidişe benzemektedir (1961). Genel yoksulluk koşulları altında zayıflayan güvenlik ağlarının dışlanma ve izolasyon süreçlerini işletmesi, kentsel mekanda kutuplaşmış ilişkileri zenginleştirmektedir. Kentlerde birbirlerinden kopmuş kutuplanmış ilişkilerin yoksul kitleler üzerinden ilerleyen yapısının yeni rasyonelliği, Simmel'in *'Metropol ve Zihinsel Yaşam'*[6] çalışmasındaki farklılaş-

6 Simmel bir modernite paradigması oluşturduğu çalışmasında, modernitenin özünü, bilimsel teknolojik çağ içerisinde belirler. Bireyin iç güvenliğinin yerini modern yaşamın karmaşasından doğan belirsiz bir gerilim, huzurlusuzluk duygusu ve telaş almıştır. Bu huzurlusuzluk kendini en açık biçimde kent yaşamında gösterir.

mış bir kent yaşamı üzerinden ilerletilen uyum mekanizmalarının içeriğinin tanımlanmasının temellerini yeniden kurmaktadır. Bu içeriğin Türkiye gerçeğinde gözlenen eğilimleri, kente eklenme kanallarının yeni güç ilişkileri bağlamında nasıl şekillendiğinin bir okumasının yapılmasıyla mümkündür.

Araştırma Evreni

Araştırmanın evreni İzmir ili Bornova ilçesi Yeşilçam mahallesidir. Mahalle, İzmir-Ankara karayolunun güneyinde, Bornova-Pınarbaşı-Kemalpaşa sanayi bölgesinin doğusundadır. Mahalle yeni bir yerleşme alanıdır. Mahalle Bornova'ya 6 km olup, fiziki konumu nedeniyle dışarından bakıldığında kolaylıkla görülmemektedir. Fiziki konumu, içerisinde bulunduğu vadinin iki tarafında yerleşilmesi ve bu vadinin girişini kapatan Ambarlar sitesinin sınırları ile belirlenmektedir. Mahalleye ilk yerleşmeler, 1974 yılında bir iki ailenin taşınmasıyla başlamıştır. 1990'lara kadar 50-70 hane arasında değişen nüfus, bu tarihten sonra hızla artmıştır. 2000 yılı Genel Nüfus Sayımı verilerine göre 2400 olan nüfus, 2003 yılı Eylül ayı muhtarlık kayıtlarına göre 3334, sağlık ocağı kayıtlarına göre ise 3500 kişidir. Mahalleye göç hala devam etmektedir. Muhtarlığa kayıtlı olmayan hanelerin olduğu da göz önüne alınacak olursa, daha fazla kişinin yaşadığı söylenebilir. Mahallenin gelişiminde; 1998 yılına kadar köy statüsünde bulunması dolayısıyla yapılaşmanın kolay olması, Bornova'ya yakın olması ve ana ulaşım aksları üzerinde yer alması, hazine arazilerinin ve hisseli parsellerin bulunması, çalışma alanlarına yakın olması (Kemalpaşa, Işıkkent, Pınarbaşı sanayi alanları) etkili faktörler olarak sayılabilir (Özdemir, 2001).

Mahalle hem yeni göçleri barındırmakta hem de İzmir'de *tutunamayanlar*dan[7] oluşmaktadır. Bu grup kentte tu-

7 2000 yılında yaşanan krizden sonra İzmir'e daha önce göç edenlerin bulundukları mahalleri terk ederek Yeşilçam'a yerleşme eğilimi içerisinde oldukları muhtarla yapılan görüşme ve gözlemlerde tespit edilmiştir. Tutunamayanlar mahalle muhtarının deyimi ile kentin kustuklarından ya da bünyesine kabul etmeyeceği insanlardan oluşmaktadır.

tunmak için Yeşilçam'a yerleşmeyi tercih etmektedir. Mahalledeki arsaların değeri çevre yoluna yakınlığı nedeniyle her geçen gün artmaktadır. Çevre yolu aracılığıyla Bornova merkeze[8] 5 dakikada ulaşılmaktadır. Mahallenin bu özellikleri yeni yerleşim alanı olarak çekim merkezi olmasını sağlamaktadır. Yeşilçam mahallesine yerleşen aileler farklı toplumsal kökene mensuptur. Göç araştırmalarında hemşehrilik temeline dayanan yerleşme tercihleri bu mahallede görülmemektedir. Bu nedenle kente tutunma ve kentle ilişki kurma biçimlerinin farklılaşmayla şekillendiği mahalle, gelecekte değişik toplumsal grupların çatışmalarına açık bir alan olarak değerlendirilebilir. Toplumsal farklılaşma görece olarak sindirilmemiş ve sıklıkla şikayet edilen bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Ancak mahallenin imar durumundan kaynaklanan nedenlerle, söyleyecek çok sözü olan ama informal bir çıkarda birleşen büyük bir kitlenin sessizliği söz konusudur. Yeşilçam Mahallesi, hem göç sürecinin yeni trendlerinin incelenmesi hem de göç sonuncunda oluşan yeni toplumsal yapının karşılaşacağı risklerin niteliği açısından araştırmaya değer bir alandır. Ayrıca yeni kent yoksulluğunun konumunun izlenebileceği bir mekan olarak da değerlendirilebilir.

Araştırma Modeli

Araştırmada; dayanışma, güven ve güvenlik, beklenti ve gelecek kavramsal kategorileri aracılığıyla kentsel mekanda risk koşullarının yeni içeriği üzerine odaklanılmıştır. Dayanışma ilişkilerinin niteliğinin iki boyutu olduğu söylenebilir. Öncelikle informal dayanışmanın tespiti amacıyla akrabalık, hemşerilik, aile içi dayanışma, evlilik, komşuluk gibi süreçler anlaşılmalıdır. Formal dayanışma kanallarının tespiti amacıyla da, üyesi olunan kurum ve kuruluşlar; cemaat, siyasi parti,

8 1970-1980 dönemi, Buca, Cumaovası ve Kemalpaşa en yüksek sanayileşme alanı hızına sahip yerleşmelerdir. Ulaşılabilirlik olanakları, belediyeleşme hareketleri gibi etmenlerle oluşan bu yığılmadan Bornova ve Altındağ da payını almaktadır (Atınçekiç, 1987; 140).

sendika ve spor kulübü gibi kurumlara üyelik ve gönüllülük süreçlerini niteliğinin anlaşılmasına ihtiyaç vardır.

Güven ve güvenlik, risk kavramsallaştırmasının ara yüzünde okunması gereken bir boyuttur. Bu nedenle, Yeşilçam'da güven ve güvenliği meydana getiren süreçler, dayanışma ilişkilerinin niteliğinin okunmasıyla anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu sayede güvenlik ve güvene dair geliştirilen ağlar anlaşılacaktır. Bu ağlar, sağlık olanaklarından yararlanma durumu ve imkanı, gündelik hayat ve yoksullukla mücadelede yaşamda kalma stratejileri olarak hangi kanalların kullanıldığı üzerinden örgütlenmektedir. Bu amaçla gıda, para ve diğer ihtiyaçların giderilme kanalları, yaşlı aile üyelerinin bakımının yapılma yöntemi, biçki dikiş gibi eve gelir getirme stratejileri, konut yapım ve tamirinde geliştirilen yöntemler, evde ve konut çevresinde yoksullukla mücadele için uygulanan yöntemler gibi konu başlıkları araştırmanın bu boyutunu oluşturmuştur.

Beklenti ve gelecekle ilgili düşüncelerin araştırılması; gelecekte beklentilere yüklenen değerler, gelecek yıllarda sahip olunacağı düşünülen konum ve şimdiki durumun karşılaştırılması, konumlanan sosyo-ekonomik tabaka gibi değişkenlere araştırılmıştır. Yeşilçam mahallesinin içe dönük yapısı ve çoğunlukla yeni kentli ailelerden oluşması nedeniyle sistematik araştırma deseninin geliştirilmesinde güçlüklerle karşılaşılmıştır. Görüşülenlerin eğitim durumlarının düşüklüğü ve araştırmada gönüllü olarak yer alma konusunda gösterdikleri olumsuz tutum başka bir engelleyici faktör olarak ifade edilebilir. Bu nedenle derinlemesine ve detaylı görüşmelere dayanan araştırma yaklaşımıyla bilgi toplanmıştır.

Görüşmeler kavramsal anlatı (narrative) çözümlemesi tekniklerinden birisi olan Kategorik-İçerik Perspektifi (Categorical-Content) ile değerlendirilmiştir. Buna göre görüşmelerdeki ifadeler, metaforik ve metanomik sınıflandırma ölçütleri göz önünde bulundurularak analiz edilmiştir. Bu analizlerin yapılmasında, dayanışma, güven ve güvenlik, gelecek

III Araştırmanın Modeli (Kategorik İçerik Perspektifi)

ANA BAŞLIKLAR(BAĞLAM)
Dayanışma-Güven ve Güvenlik-Gelecek ve Beklenti

↓

Her bir görüşmenin bağımsız bir metin olarak kabul edilerek alt-metinlerin oluşturulması.

↓

İçerik kategorilerinin tanımın yapılması: *Cümleler, cümle öbekleri kelimeler, sıfat gurupları, atasözleri, deyimler, benzetmeler, sloganlar ve yaşam öykülerinin içeriği.*

Metaforik ve metanomik kategorilerin tanımlanması: *hemşehriliğe, kadına, çocuğa ve değerine, yabancıya, konut, konutun anlamı ve değeri, paraya, İzmir'e, çalışmaya, devlete ve geleceğe yönelik benzetmelerden yararlanılacaktır.*

Belirlenen metaforlar; *Çaresizlik kapanı, Sahipsiz kalma açmazı, Kör karanlığa salınmış at, Bıçak sırtında yaşama, Köksüz ağaç söylemi.*

Belirlenen metanomlar: *Hak edilmiş risk, Normalleştirilmiş risk algılaması, Riskli kentlileşme, Dışarıda kalmışlık hissi, , Güvensizliğin olağanlaşması, İzole edilmiş çevre, Altı oyulmuş dayanışma, Derin yetersizlik algısı, Dışsallaşmış kontrol, Dayanaksız savunma, Yorgun direniş, Kağıt üzerinde vatandaşlık, Sanal vatandaşlık.*

↓

İçerik kategorileri yapılış metinlerin sıralanması, birleştirilmesi.

↓

Sonuçların dökümü, karşılaştırmalar ve yorumlamalar.

ve beklenti başlıkları altında belirlenen bağlamla ilişkili metaforik ve metonomik[9] sınıflandırmalar kullanılmıştır. Bu metaforlar ve metonomlar odağında ortak sesi dillendiren cümleler, akrabalık, hemşehrilik, kadın, çocuklar, çalışma, konuta, konutun değerine, İzmir'e, göçe, paraya, devlete ve yabancılara yönelik ifadelerden derlenmiştir. Cümlelerin ilişkili oldukları metaforik ve metonomik kategorinin belirlenmesinde, öncelikle derinlemesine görüşmenin genel bağlamı göz önünde tutulmuştur. Şüphesiz, aynı cümleden farklı yorumlar yapmanın olanağı vardır. Ancak çalışma boyunca gözlemlenen, anlaşılmaya çalışılan ifadelerin, genel olarak araştırmacıda oluşturduğu birikim, cümlelerin ilişkili oldukları/olabilecekleri metaforların ve metanomların belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu ifadeler bazen bir paragraf boyunca, bazen bir cümlede bazen de bir atasözü ya da deyimin içerisinde kendi sesini duyurmuştur.

Araştırmanın Bulguları

Risk ve Dayanışma İlişkileri

Mahallede memleketle sürdürülen ilişkileri iki başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar, İzmir'e yakın bir ilden göç eden ve köyleriyle olan ilişkileri zarflamakla birlikte devam ettirenler ve kırla olan ilişkilerini kaybetmiş İzmir'de

9 Metaforlar, sosyal olguları karşılaştırma yoluyla aydınlatmak, betimlemek amacıyla kullanılan araçlardır. Genel olarak bir metafor, soyut bir kavramı ifade etmeye yarayan somut bir sözcük olarak nitelendirilebilir. Teknik anlamda metafor, psikanalitik ve lengüistik vokabülere ait bir terimdir. Her iki anlamda da metanomi kavramıyla birlikte tanımlanır. Jacopson'un ifadesiyle metafor, dilin paradigmik eksenini (birbirinin yerine ikame edilen terimler ilişkisi), metanomi ise sentagmatik eksenini (birbiriyle yan yana bulunan terimler ilişkisi) kullanılır. Bir başka deyişle metafor, benzerliğe dayanır ve dikey ilişkiye gönderir; metanomi ise yakınlığa dayanır ve yatay ilişkiye gönderir. (Bilgin, 2003; 238).

yalnızlaşmış olanlardır. Birinci grup, hem göç sürecinde, hem de göç sonrasında köyleriyle olan ilişkilerini sürdürmektedir. Bu sayede köyle sürdürülen ilişkiler bir dayanışma kanalı olarak kullanılmaktadır. 35 yaşında Konya'dan göç eden bir kadın *'Geçen yaz memleketten getirdiğim patatesleri pazarda sattık. [Yani arada bir yardım geliyor] Gelmiyor desek yalan olur. Ama işte elden gelen öğün olmaz'* derken köyle sürdürülen ilişkilerin hala bir dayanışma kanalı olarak kullanılmaya devam ettiğinin bilgisini sunmaktadır. Ancak, görüşmelerde, sürdürülen bu ilişkinin geleceği ve içeriğine yönelik kaygılar sık sık dile getirilmiştir. Bu kaygılar çoğunlukla sürdürülen ilişkinin geleceğine yönelik duyulan güvensizlikle ilgilidir. Özellikle dışarıdan alınacak yardımın sürekli olmasına hayati ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle yardımın süreceğine inancın düşük olması, bu ilişkinin kentte karşılaşılacak risk durumlarını ne kadar ve ne zamana kadar taşıyacağına şüpheyle bakmayı gerekli kılmaktadır. Bir dayanışma türü olarak, köye olan ilişiklerin belirli bir süre devam ettirilme eğilimi vardır. Özellikle göç geçmişi eskiye dayanan gruplar, kırla olan ilişkilerini bir süre daha sürdürmektedirler. Bu sayede göçle ortaya çıkan gerilim yumuşatılmaktadır. Travma sonucu, özelikle güvenlik ve terör nedeniyle kente gelen grubun kırla ilişkilerinin kopmuş olması, göç sonrası geliştirilecek ilişkilerin içeriğinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu rol, çoğunlukla kimlik temelli oluşumların dışlanmışlığı üzerinden ilerletilmektedir. Bu tanımlama riskli kentleşme eğiliminin öfkeyle zenginleştirilmiş varlığını tanımlamaktadır. Her türlü toplumsal kırılma ve kriz durumunda riske açık olduğunun düşünülmesi, bu grubunu algısını daha da zenginleştirmekte ve derinleşerek devam etmesini sağlamaktadır.

'Kente göçle -hatta geleneksel ilişki ağının kırda kaybolusuyla- birlikte keskin kültürel kopuş bazen şizofrenik bir algı üretebiliyor... Bu durumda bütün hayatı kavrayan bir kültürel duruşun ürettiği algı ve söylemin kurulabilme, sürdürülebilme zemini yok; o zaman geriye refleksif bir seçim şansından fazlası kalmıyor' (Can, 2002; 127). Mahallede

memleketiyle ilişkilerini sürdürme konusunda yalnızlaşan grup çoğunlukla Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi kökenli ailelerden oluşmaktadır. Bu grup göç kararını ani veren ve göç edeceği yere ilişkin herhangi bir hazırlığı olmayanlardan ailelerdir. Bu grubun göç ettikleri yerle hiçbir bağlantısı kalmamıştır. Köy, onlar için bir zamanlar yaşanmış ve bitmiş bir yerdir. Mahallede dikkat çeken başka bir grup ise, iki gruptan bağımsız olarak daha eski kentli olarak adlandırabileceğimiz gruptur. Bu grup, kentte geçirilen süreye bağlı olarak akrabalarıyla olan ilişkilerini aşındıran, akrabalık temelli ilişkiyi sürdürme imkanını kaybedenlerden oluşmaktadır. Bu grup kişisel anlaşmazlıklar sonucunda mahalleye yerleşmekte, bu sayede akrabalarından uzaklaşmaktadır. Görüşülenler, *'Akrabalardan uzaklaşmak için buraya taşındık* şeklindeki ifadeleri sıklıkla kullanmışlardır. Kentte yalnızlaşmış, dayanışma ilişkilerinden yoksun kalmış, bu grup, risk durumunda savunmasız ve yalnız kalmıştır. *'Akrabalardan darbe yiyince onlardan uzak durmak en iyisi'* ifadesi bu bağlamda dayanışma için ihtiyaç duyulan akrabalık ilişkilerinin dayanıksızlaşmasının bir göstergesidir. 40 yaşında 15 yıldır İzmir'de bulanan Konyalı bir görüşmeci, 'Taş uzaktan gelmez' derken, aynı zamanda kentte dönüşmekte olan ilişki biçimlerinin ipuçlarını vermektedir. Uzaktan gelmeyen taş, yakın ve akrabaların kendisine yönelik oluşturdukları yükün simgeleşmiş bir tanımlaması olarak okunmakla kalmayıp, yeni atılacak taşların nereden alınıp kimlere atılacağı konusunda bilgi sunmaktadır.

Özelikle akrabalık ilişkilerinin değişen içeriği, kentte tutunmak ve riskleri karşılamak amacıyla akrabalık ilişkilerinin dışında başka birlikteliklere duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır. *"Herkes birbirinin üzerinden geçinmeye çalışmakta. Kim güçlü ise o ayakta kalıyor. Ayakta kalmak için biraz arkan olacak"*. Akrabalık ilişkileri ve hemşehrilik dayanışması açısından dezavantajlı gruplar, sorunlarını paylaşma ve kente eklemlenmek amacıyla kendilerine uygun bir güvenlik alanı arayışına girmektedirler. Kentte sahipsiz kaldığını düşünen ve yardıma

ihtiyaç duyan bu grubun güçlü olmak ve ayakta kalmak için akrabalık ve hemşerilere ihtiyaç duyması ve buna karşılık gelecek ilişkileri geliştirememesi yoksulluk koşullarıyla derinleşmektedir.

Mahallede akrabalık sisteminin koruyucu olacağına inanan aileler, çoğunlukla çocuklarının mahalleden birisiyle evlenmesini tercih etmektedirler. Bu durumda birçok ailenin bulunduğu, yapılan görüşmelerde tespit edilmiştir. Yoksulluk nedeniyle evlilikler çoğu zaman kaçarak yapılmaktadır. Aileler ilk bakışta buna karşı çıkıyor gibi görünse de, çoğunlukla onaylayıcı bir suskunlukla karşılamaktadırlar. *'Kızımı özellikle Yeşilçam'da oturan birisiyle evlendirdim. Dayanışacak bir kişi olarak'*. 53 yaşında, Ağrı'lı baba, kızının özellikle mahalleden birisiyle evlenmesini tercih ettiğini belirtirken, gelecekte olası bir krizde dayanışacak birisi olsun diye bu seçimi yaptığını belirtmektedir.

Mahallede aile dayanışması açısından dezavantajlı ve riske açık konumda bulunan bir diğer grup ise, eş kaybı ya da farklı nedenlerle eve gelir getiren aile üyelerinden birisinin olmadığı ailelerdir. Özellikle ölüm, ayrılık vb. nedenlerle aile üyesinin aile ekonomisi içerisinden çekilmesi aileyi derin risk durumuyla baş başa bırakmaktadır. *'Kocam tartıştığı birisini yaralayınca içeri girdi. 3 yıl ceza verdiler. Dünyamız karardı. Kim bakar kim gözetir bizi. Öylece ortada kaldık. Allah'tan akrabalar vardı da. Önce bana bir iş buldular'*. Kocasının işlediği bir suçtan cezaevine girdiğini belirten 35 yaşındaki bir kadın, yüzleştiği bu durumla ilgili 'dünyamız karardı' ifadesini kullanırken yaşadığı travmanın ailede ve kendisinde oluşturduğu etkileri çarpıcı bir şekilde dile getirmektedir.

Aile reisinin olmadığı durumlarda, ailenin riski algılama düzeyi oldukça yükselmektedir. Can tarafından yoksullukla ilgili yapılan bir çalışmada (2002); 'içinden çıkılamaz yoksulluk döngüsünün başlangıcı olarak, hastalık, aile sorunu, beklenmedik iş kaybı, gibi travmatik olaylara gönderme yapılmaktadır. Bu göndermeye göre, yoksullaşma çoğu zaman uzaktaki ya da dışarıdan bir nedene bağlanmamaktadır.

Böyle bir algının kaçınılmaz sonucu olarak travmatik bir kırılma/savrulmayla yoksulluk döngüsüne girildiğinde, eş zamanlı olarak önce aileye sonra da kendine kapanan ve bir anlamda sürekli olarak içeriye doğru dökülen bir çökme süreci işlemeye başlıyor' (Can, 2002; 126).

Aile içerisindeki yakın kayıplarının ya da aileden uzaklaşmasının ortaya çıkardığı risk durumlarında, öncelikli kullanılan kanal çoğunlukla akrabalar olmaktadır. Kentte ailesi ve kendisine yardım edecek akrabalarla sürdürülebilir bir ilişkisi olmayan aileler, karşılaştıkları risk durumlarını daha yoğun ve kalıcı etkilerle geçirmektedirler. Özelikle kadının aileye sahip çıkması gerektiğinde, o güne kadar ev dışında çalışma yaşamında katılmayan kadının bu sorumluğu yüklenmesini beklemek başka bir sorunlu alan olarak tanımlanabilir. *'Zar zor geçinip gidiyoruz. Ama keyfimiz yok. Bir başına... Başında erkek olmayınca burada işimiz biraz zor'*. Yeterli geliri olmayıp, derin yoksulluk içerisine itilen ve yalnızlaşan kadının, riskleri geriletmek için kullanacağı alternatifler çoğu zaman ailenin toplumsal yaşamın dışına itilmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu durumdaki aileler yaşamlarının bundan sonraki bölümünde sahipsiz kalma açmazıyla yüzleşmektedirler.

Kimlik ve bölgecilik, mahallede komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin işlemediği durumlarda, işlevsel olarak kullanılan kanallardır. Bu kanalar çoğunlukla hemşehrilik temelli olmakla birlikte, son dönemde kente tutunmak amacıyla kullanılan din, mezhep, etnik ve bölgeci seçimlerle şekillenmektedir. Mahallede dini toplantılara gittiğini dile getiren bir kadın *'Bir ara dini toplantılara gittim. Bana hep sabret dediler. Benim canım çıkıyor. Sabredecek halim mi var. Zaten hepimizin Allah'ı ayrı galiba. Bizi unuttu gibi'* bu çabasının da kendi ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğunu belirtmiştir. Özellikle bu tür girişimler sonucu doyurucu ilişki geliştiremeyen bireyler, içerisinde bulundukları duruma karşı yoğun bir öfke yaşamaktadırlar. Bu durumda olan bireyler çoğunlukla sahipsiz olduklarını ifade ederken, kendileri için küçük yardımların dahi ne kadar anlamlı olduğunu sıklıkla dile getir-

mektedirler. *'Bize yardım edecek kimse yok.; akıl veren bile yok'.* Dayanışma için ihtiyaç duyulan kanalların yetersizliğine yapılan vurgu, sadece maddi yardımlarla ilgili değildir. Sorunlarını paylaşacak birilerine duyulan ihtiyaç ve paylaşım da bu anlamda değerlendirilebilir. *'Etrafta kim varsa kimsenin bana faydası yok. Akşam oldu mu bir başına kalırsın burada. Başımızı sokacak bu ev olmasa yaşayamazdık'. 'Akrabalar uzaktan yardım edecekmiş gibi duruyordu. İki hoş beşten sonra herkes kendi yoluna oldu. Akrabalar birbirlerinden kaçar olmuşlar. Derdin tasan olsa bir bakan bile yok'* gibi ifadeler kopan akrabalık ilişkileri sonucu yalnızlaşan riske açık hale gelen aileleri tanımlamaktadır. Risk durumlarında dayanışma ilişkisine girilecek kanalların yokluğunun yarattığı güvensizlik, sürekli yardıma ihtiyaç duyan grup için vazgeçilmez bir öncelik olarak değerlendirilebilir. Özelikle bu bağlamda kurumsal desteğe ihtiyaç duyan aileler akrabalık ilişkileri açısından yalnızlaşmaktadır.

Yoksullaşmanın etkisiyle izole hale gelen aileler, derin sahipsizlik algılamasıyla gündelik yaşamın dışına itilmektedir. *'Kafamızı kaldıracak halimiz yok. Kimse senin halin nedir diye sormadı. Zar zor geçindiğimizi biliyor herkes ama soran yok'. 'Yediğimiz ekmek bile dünyanın masrafı. Devlet bize bugün ne yediniz diye sormaz oldu'.* İzole olmuş ailelerin yalnızlaşmasında yaşadıkları hayal kırıklığı ve gelecekte içerisinde bulundukları durumu değiştirecek bir özneye olan inancın yıkılmasının etkisi vardır. Özellikle ulus devletin bu beklentiyi karşılamada yaşadığı kurumsal yetersizlik ve siyasi tercihinin küresel koşullarda kazandığı anlamlar, sahipsiz kaldığını düşünen kitlenin hacmini arttırmaktadır. *'Memleketin sahibi kalmamış. Kimin ne yaptığını bilen yok. Zaten hiçbir şey de iyiye doğru gitmiyor. Karnım doysun inan hiçbir şey beklemiyorum artık. Karışmasınlar yeter'.* Memleketin sahibi kalmadığını düşünen görüşmeci, hem geleceğe dair beklentisini hem de yaşadığı ana ait karşılanmayan kurumsal beklentilerini dile getirmektedir.

Görüşmelerde akrabalık ve aile, yüceltilen bir dayanışma kanalı olarak öne çıkarılmıştır. Akrabalık ve aile dayanış-

ması açsından kendisini dezavantajlı gören görüşülenler köksüz ağaç metaforu olarak tanımlanabilecek bir algılamayla, kendilerini güvende hissetmediklerini söylemektedirler. *'Herkesin bir akrabası var. Bizim kimsemiz yok'* ifadesiyle içerisinde bulunduğu durumu tanımlayan görüşülen, izole olmuş ve dayanışma kanallarından yoksunluğun kendisini yalnızlaştırdığını vurgulamaktadır.

Kentte kopan akrabalık ilişkileri bu köksüzlüğü sürekli hatırlatmaktadır. *'Bizim de İzmir'de akrabalarımız var tabi ki. Ancak bizimkiler sadece kağıt üzerinde. Selam verdiğin zaman yüzüne ne isteyeceksin gene diye bakıyorlar'*. Akrabalık ilişkilerinin gelecekte alternatif bir kanal olarak kullanılma olasılığı, göç sürecinde yerleşilen mekanla doğrudan ilişkilidir. Akrabalık ilişkilerinin kullanılma olasılığı çoğu zaman ortak mekanı paylaşmakla birlikte ilerlemektedir. Bunun için farklı bir mekana yerleşmek bu olasılığı ortadan kaldıran bir girişim olarak tanımlanmıştır. Mahallede akrabası bulunmayan aileler bunun gelecek için riskli bir durum oluşturduğunu öne sürmektedirler. Bu aileler için kentin kalabalık ve yalnızlaştıran çevresi, ihtiyaç duyduğu zaman yardım alacak kanaların bulunması kaygısını ortaya çıkarmaktadır. *'Tamam büyük şehir, kimse kimseyi tanımaz ama bizim de tutunacak bir yerimiz yok. Elim tutarken iyi, karnımız doyuyordu. Ama elden ayaktan düşünce ne olacak? Kim bakacak bize. Bizim yarınımız kötü'*. Akrabalık ve hemşehrilik söyleminin kente göç sürecinde kullanılan kanallar olduğu, çoğu göç araştırmasının tespit ettiği bir olgudur. Birçok çalışmada kente tutunma aygıtı olarak hemşehriliğin hala işlemekte olduğuna dair veriler bulunmaktadır[10]. 'Ancak zaman zaman yoksulların hemşehriciliği kendi dışlarındaki negatif bir ağ olarak varsaydıklarını da görmekteyiz' (Can, 2002; 127).

Görüşmeler sonucunda, akrabalık ve hemşehriliğin, derinlemesine bakıldığı zaman, şimdi ve gelecekte karşılaşılacak risk durumlarını koşulsuz taşıyacak bir olgu olmadığı tespitini yapmamız gerekmektedir. Göç süreci ve akrabalarla

10 Erder (2001), Ünverdi (2002), Kalaycıoğlu ve Rittersberger (2002) ve Ayata (1990).

ilgili görüşmelerde, akrabalığın öncelikli kullanılan bir kanal olduğu, ancak daha sonra geçen zamana bağlı olarak kullanım amacı ve sıklığının değiştiğini söyleyebiliriz.

'Kimseden fayda yok'. 'Zaten akraba falan bir iki kaldık yanlarında... baktım sonra kimseden hayır yok. Zaten gözünün ucuyla da bakmaya başlamışlardı. Çıktım ev aradım... köyden birisi buradaydı. Hem sanayi de yakın, oturur çalışırız dedim'. 'Ama şimdi ben yeni gelenlere hiç yardım etmem. Bana kimse yardım etmedi. Burada her şey para. İki kişi gelse biri iki gün kalsalar bana bir sürü masraf. Altından kalkamam'. 'İzmir'de bir iki akrabam var arada bir görüşüyoruz. Ama kimsenin kimseyi görecek hali yok. Çocuklar da büyüdükçe akraba falan aramıyorlar zaten gidip gelmiyoruz. Biraz komşulara gideriz. Arada bir. O da çaresizlikten'. Durumu iyi akrabalar var. Adamlar selam vermekten kaçıyor. Yalandan aramız iyi. Uzaktan hoş beş. O kadar. Gerçekten senin bir derdin var mı? diyen yok. Biz onlardan bir şey beklemiyoruz ki. Sadece biraz ilgi. Her şey para mı?' 'Akrabalar ev bulmama yardım etti. Komşular da iş. Tabi onlar iş buluncaya kadar biraz burnumuz sürttü. Zaten daha ne yapsınlar ki. Elinden geleni yaptılar. Önceleri selam kelam. Şimdi o kadar görüşmüyoruz. Geçim derdi her kapıyı kapattı. Kapı çalacak halimiz yok' 'Kimsenin tahammülü kalmadı. Akraban eşin dostun beni görünce yolunu değiştirecek neredeyse. Zaten komşular bile Kürt olunca sevmediler bizi'.'Akrabalardan uzaklaşmak için buraya taşındık'. 'Akrabalardan darbe yiyince onlardan uzak durmak en iyisi'.

'Aile dayanışmasına yeni dünyada artan sorumluklar yüklenmesi, kişilerin giderek yoksulluğa sürüklenmesine yol açmakta, refah devleti de bu gidişi önlemekte yetersiz kalmaktadır. Bu tür geleneksel modelde en çok yoksulluğa düşme riski taşıyan kesimler, aile ve diğer toplumsal ağları olmayan veya böyle bir olanaktan yararlanamayan kesimlerdir' (Kalaycıoğlu & Rittersberger, 2002; 211). Dayanışma ilişkilerinin içeriğinin belirlenmesinde yoksulluk belirleyicidir. Buna göre, *kentte her şeyin para olması, ilişkilerin bir sürü masrafa yol açması, durumu iyi olan akrabaların selam vermekten bile kaçması, geçim derdinin her kapıyı kapatması ve akrabalardan darbe yenmesi* gibi ifadelerle dile getirilen

düşünceler, akrabalık ilişkilerinin var olan durumunu şekillendiren temel faktörün, yoksulluk kaynaklı olduğunu ispatlamaktadır.

Mahallede akrabalık ilişkilerinin gelecekte kullanılmasına yönelik olumsuz beklenti söz konusudur. Özellikle yoksulluğa bağlı kapanmanın ortaya çıkardığı/çıkaracağı yalnızlaşma İzmir'den beklenenlerin olumsuz duygularla ifade edilmesini sağlamaktadır. Bu durum hem yaşanan ilişkilerin değersizleşmesini hem de gelecekte yaşanacak risk durumlarına karşılayacak ilişki ağlarının zayıflaması sonucunu doğuracaktır. Kısaca tekrar etmek gerekirse, akrabalık ilişkilerinde meydana gelen değişim, bu ilişkilerin altının oyulmasıyla birlikte ilerlemektedir. Altı oyulan dayanışma, kent yaşamında ihtiyaç duyulan akrabalık ilişkilerinin dayanıksızlaşması sonucunu derinleştirecektir.

Yoksullukla birlikte mahalle ve komşuluk ilişkilerinin alternatif dayanışma kanalları olduğuna ait bir beklenti çoğu araştırmada sıklıkla dile getirilmektedir. Türkiye'nin geleneksel refah rejimi içerisinde informal kanalların örten varlığının, çoğu kriz ve dayanışma gerektiren durumlarda sıklıkla birincil bir konumda algılanması, bu konuda yapılan çalışmaların sıklıkla dile getirdiği bir olgudur. Özellikle toplumsal dayanışmanın yüceltilmiş değerlerinin uğradığı değişimi, yüzeysel bir bakışla algılamanın olanağı yoktur. Bunun için, alışkanlık olduğu üzere, geleneksel refah rejimini oluşturan toplumsal yapıların üzerine konuşmaktan çok, gelecekte hangi toplumsal konumda olacağına ilişkin konuşmaya ihtiyacımız vardır.

Memleketiyle ilişkilerini koparmış, kentte yalnızlaşmış riske açık hale gelen aileler tekrar göç etmek için ihtiyaç duydukları/duyacakları gücü kendilerinde bulamamaktadır. Özelikle yoksulluk süreciyle kentte yorulan aile dayanışması, yeni duruma adapte olmak için ihtiyaç duyacağı direnişi sergileyemeyecektir. *'Dönmek bizim için çok uzak bir kapı. Geri dönmek için bir çok kapıyı kapatmak gerekiyor. Artık ne kapı açacak ne de kapı kapatacak halimiz kaldı. En iyisi bildiğin kapı'.*

Geri dönme imkanın bir alternatif olarak değerlendiren aileler, memleketle ilişkilerini koparmayanlardır. İlişkisi devam eden bu aileler, en azından, çocukları olmasa bile kendilerinin gelecekte (belki) memlekete geri dönebileceğinin altını çizmektedirler. Bu düşünce karşılaşılacak risklerde esnek davranma olanağı olan, özellikle sürekli bir işe ihtiyaç duymayan, yani mekana bağımlılığı olmayan grupların dile getirdiği bir düşüncedir. *'Bizim kaderimiz buraya yazılmış, gerçekte buradan hiçbir yere gitmek istemiyoruz'*. Kaderinin özelde bu mahalleye, genelde ise İzmir'e yazıldığını düşünen, görüşülen, mekansal hareketlilik için ihtiyaç duyduğu dönüştürme ve mücadele etme kapasitesine sahip olmadığını düşünmektedir. Yoksulluk şartları, zaman geçtikçe yorgun bir grubu ortaya çıkarmaktadır. Yeni risk durumlarında mücadele gücünden yoksun bu grup, bildiği tüm direnme kanallarını kullanmış bir anlamda yenilgiyi kabul etmiştir. *'Yokluğumuzu belli etmiyoruz. Ne yapalım, tüh vah diyorlar sonra gene kal kendi başına'. 'Nereye kadar dayanacak insanlar'*. Bu ifadeler karşılaşacağı risk durumlarında başa çıkma becerilerinden yoksun kalmanın yaratığı kaygıyla şekillenmektedir.

Gelecekte ilerleme ve statü kazanma aracı olarak eğitim kurumuna duyulan güvensizlik, daha çok çocukların geleceği bağlamında dile getirilmiştir. *'Çocukların da geleceği belirsiz. Okula gönderiyoruz. Kendilerini kurtarsınlar diye. Ama nafile... ortalıkta o kadar işsiz insan var ki... 'Okumadık, sanki okumak istemedik. Gerçi okuyanların da durumu ortada. Çocuklara oku falan diyoruz ama, oku demek alışkanlık olmuş'*. Eğitimli olmaya karşı geliştirilmiş olumsuz tutum ifadeleri, eğitimin gerçekten bir ilerleme aracı olacağına inancın yitirilmesinin ifadesi olarak sunulması gelecek için yüklenen anlamların yorumu olarak okunabilir. Ailenin yoksulluk ya da diğer kriz riskiyle karşılaşmasından öncelikle etkilenen grup çocuklardır. Ailede göç süreciyle aile başlayan kırılma, öncelikle kentte çocukları okuldan uzaklaştırmaktadır. *'Oğlan büyük benim, ona simit sattırıyorum. Çalışsın kerata. Öğrensin paranın nasıl kazanıldığını.*

Bizim bir faydamız yok. Bizden beklemesin. Hem eli ekmek tutsun, hem de pişsin'. Kentte tutunmak için çocuğa yüklenen değerin çalışma odaklı söylemle birlikte ilerlemesi çocukları için yapacak çok fazla şeyi olmayan ailelerin bir seçimidir. Bu seçim çocukların çalışma yaşamının bir yerine iliştirilmesi ve yeni çalışanlar olarak yaşamlarını sürdürmeleri sonucunu doğurmaktadır. Mahallede okul çağındaki çocukların önemli bir bölümü gelir getirmek amacıyla çalıştırılmaktadır.

Eğitimin çocukların geleceği için en iyi alternatif olduğu çoğu görüşmede dile getirilmiştir. Bu durum, ailenin kendi sorumluklarını üzerinden uzaklaştırması olarak okunabilir. *'Elleri kalem tutsun. Çalışınlar. Okutmaktan başka sermayemiz yok zati. Bırakacağımız tek şey bu'* gibi cümleler çocuklar için düşünülen geleceğin yorumlanmasında anahtar ifadeler olarak değerlendirilebilir. Buğra ve Keyder tarafından Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı için hazırlanan proje raporu'nda, 'merkezi devlet dışındaki yardım mekanizmaları olarak, aile, akrabalık, hemşehrilik ve komşuluk tanımlanmaktadır. Kentte yeni yoksulluk olarak tanımladıkları durumun özelikle çekirdek aile içerisinde, aile dayanışması denilen şeyin, özellikle çalışan çocukların durumunda, ciddi bir aile sömürüsüne dönüşebildiğine dikkat çekmektedirler' (2003; 31).

'Köy bizim için hayalden de öte. Rüyamıza bile girmiyor artık. İlişkimiz koptu. Gelen olsa tanıyacak durumum yok' 'Benim durumum zaten iyi değil, bir de onları [kardeşlerimi] besledim'. Komşularla aramız pek iyi değil. Burada herkes kendisini ancak toparladığı için aramızda pek bir dayanışma olmaz. Kuru bir selam işte.'İnsan kendi memleketinden olanlardan kaçsa yeri var". "Sen bir iş tutsan senden rahatsız oluyorlar. Hiçbir şey sahibi olmaman için elinden geleni yapıyorlar. Yani sizin anlayacağınız kıskançlık var Onun için memleketlin oldu mu derdin artar. Zorla gelir borç ister yardım ister. Versen bir türlü vermesen bir türlü. Kırla olan ilişkilerini koparmış, geri dönme kanaları kapalı, yalnızlaşmış ailenin birlikte yaşamaya karşı geliştirdiği derin güvensizlik duygusu, yoksullaşmayla birlikte akrabalık ilişkilerinin

sürdürülebilirliğini azaltmaktadır. 'Yoksullaşmanın dayanışma ilişkilerinin içeriğinde yarattığı bu değişim, akrabalık ilişkilerini yeniden kurmaktadır.

Görüşme alanının yeni bir yerleşim yeri olması, kente göç sürecinde dayanışma kanalı olarak akrabalık ilişkilerinin yeni formları hakkında bilgi vericidir. Akrabalık genellikle göç sürecinde kullanılan ya da kullanılması düşünülen bir dayanışma kanalı olarak öne çıkarılmaktadır. Akrabalık göç sürecinin başlangıcından ziyade daha çok kente yeni gelindiğinde gerçek anlamını bulan bir dayanışma biçimi olarak değerlendirilebilir. Görüşmelerde akrabalarla ilgili hayal kırıklıkları sıklıkla dile getirilmiştir. *"Zaten akraba falan bir iki kaldık yanlarında... baktım sonra kimseden hayır yok. Zaten gözünün ucuyla da bakmaya başlamışlardı. Çıktım ev aradım... köyden birisi buradaydı. Hem sanayi de yakın oturur çalışırız dedim"*. Bu bağlamda yukarıda dile getirilen ifadeler belirli bir zaman sonra kentte tutunma kanallarının kişisel çabalarla ilerleyen bir süreç olduğunu tanımlamaktadır. *"Ama şimdi ben yeni gelenlere hiç yardım etmem. Bana kimse yardım etmedi. Burada her şey para. İki kişi gelse biri iki gün kalsalar bana bir sürü masraf. Altından kalkamam"*. Bu ifadeler kentte akrabalarla geliştirilecek ilişkilerin yoksulluk koşulları sonucunda içe kapanık, dayanışma ilişkilerinden kaçan bir grubun oluşmasını sağlamaktadır. Yapılan görüşmelerde akrabalığın çoğunlukla dayanışmak için kullanıldığı, ancak gelecekte kullanımının hem içerik hem de sıklığının giderek azaldığını göstermektedir. *"Akrabalar ev bulmama yardım etti. Komşular da iş. Tabi onlar iş bulunca ya kadar biraz burnumuz sürttü. Zaten daha ne yapsınlar ki. Elinden geleni yaptılar. Önceleri selam kelam. Şimdi o kadar görüşmüyoruz. Geçim derdi her kapıyı kapattı. Kapı çalacak halimiz yok"*.

'Komşularla aramızda çok da bir dayanışma falan yok. Herkesin derdi herkese yeter zaten'. 'Ama nereye kadar. Bir iki gün sonra komşu falan nafile. Onların getirdiği yemekler falan kesilirse vay hallerine'. 'Zaten köy defterini kapattık'. 'Misafirlik yapmak bile masraf. Durumu iyi olmayanlar oturmaya bile gidemezler. Oturmaya gelene ikramda bulunacaksın. Kolay değil. Bir sürü masraf.

Onlar da haklı. Herkes evine gelene en iyi ikramı yapmak ister. Ama olmayınca ne yapacaksın'.

Özellikle çözülen akrabalık ilişkilerinin yeni konumu risk durumlarında kullanılması düşünülen öncelikli kanallardan birisinin kapanması anlamına gelmektedir. *"Akrabalar uzaktan yardım edecekmiş gibi duruyordu. İki hoş beşten sonra herkes kendi yoluna oldu. Akrabalar birbirlerinden kaçar olmuşlar. Derdin tasan olsa bir bakan bile yok"*. Akrabalarla kentte doyurucu bir ilişki kuramayanlar, dayanışma için ihtiyaç duyulan bütün kanalların kapalı olduğunu ileri sürmektedirler. *"Durumu iyi akrabalar var. Adamlar selam vermekten kaçıyor. Yalandan aramız iyi. Uzaktan hoş beş. O kadar. Gerçekten senin bir derdin var mı? diyen yok. Biz onlardan bir şey beklemiyoruz ki. Sadece biraz ilgi. Her şey para mı?"*.

Risk, Güven-Güvenlik ve Gelecek

Bu başlık altında mahallede güven ve güvenlikle ilgili ifadelerin çözümlemesi yapılmıştır. Görüşmelerde, güven ve güvenliğe ilişkin olarak, dayanışma ilişkilerine yüklenen anlamların ötesinde, kavramsal bir içeriğin tanımlamasının yapılmasına olanak tanıyacak ifadelerin varlığı gözlenmiştir. Bunun için güven ve güvenliğe ilişkin cümleler değerlendirilmiştir. Görüşülenlerin oldukça karamsar olduğu söylenebilir. Karamsarlık geleceğin belirsiz olmasıyla açıklanmaktadır. Şüphesiz gelecek belirsizdir. Geleceğin belirsizliği görüşmeciler tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Gelecekte bilinen başa çıkma mekanizmalarının işlemeyeceği düşüncesi, eğitim, çocuklar, çalışma yaşamı, aile ilişkileri için sık sık dile getirilmiştir. İçe kapanan ve günlük yaşamla başa çıkma becerilerini kaybeden görüşülenler, derin bir güvensizlik algısı içerisine düşmekte, gelecekte bütün başa çıkma, yaşamlarını dönüştürme becerilerini kaybetmektedir. Bunu çaresizlik kapanı olarak tanımlamak mümkündür. Kendi yaşmalarında etkin bir özne olarak var olmak için bütün yolların kapalı olduğu düşüncesi, yoksullaşan grubu çok şey isteme cesaretinden

yoksun bırakmaktadır. Çok şey isteme cesaretini kaybeden grup her türlü risk durumunun öncelikli örseleyeceği kitle olarak yoksulluk sarmalının derinliklerine itilmektedir. Görüşülenler kendileri ve aileleri için geleceğin belirsiz olduğunu düşünmektedirler. Çoğu ifade, geleceğin belirsiz olarak algılandığını göstermektedir. *'Ama bizim sonumuz belli değil. 'Bizim sonumuz kötü. Yarın ne olacağını bilemez durumdayız. Bazen daralıyorum. Diyorum ki, öleyim bari. Ölmek bize daha iyi galiba'*. Yaşanan yoğun belirsizlik duygusunun sonucu, karamsar gelecek beklentisi, çoğu zaman bir çaresizlik ifadesi olarak ileri sürülmektedir. Geleceğin belirsiz bir süreç olarak tanımlanması, bildiği yaşama stratejilerini tüketmiş, ne yapacağını bilemez hale gelmiş görüşülenler tarafından belirtilmiştir.

Görüşülenlerin kendilerini güven içerisinde hissetmelerini sağlayacak kanalların varlığına yükledikleri anlam, çoğunlukla yaşadıkları yoksulluk ve yoksunluk koşullarının çerçevesiyle şekillenmektedir. Bu anlamda yoksunluk, gelecekte ihtiyaç duyulduğu zaman yardım alabileceği kimselerin bulunmamasından kaynaklanan çaresizlik hissiyle birlikte ilerlemektedir. *'Ancak inan kimseden fayda yok. Elim ayağım tutarken ne biriktirdik ise kar gibi. Nasıl yapacağız bilmiyorum'*. Risk durumlarıyla başa çıkma becerilerinden yoksunluğun ortaya çıkardığı güvensizlik duygusu, aileyi yardıma bağımlı bir konuma sokmaktadır. *'Çok ihtiyacımız olursa, elimizi yüzümüze alıp istiyoruz'* Yardıma ihtiyaç duyulduğunda, yapılan küçük yardımlar bu aileler için önemli olmaktadır. 'Olmayanlar sadece bakıyor' cümlesinde olduğu gibi yardıma bağımlı aileler sadece bakmakla yetinmektedirler. Özellikle bu durumda olan aileler çaresizlik kapanı olarak tanımlanabilecek bir sürecin içerisinde bulunmaktadırlar.

'Amma şimdi elimizdekileri de alıp gidiyorlar. Bari onlara dokunmasınlar. Geçen yıl yeşil kartım vardı, onu da köyde iki dönüm tarlan var diye iptal ettiler. Şimdi benim elim kolum bir şeyim kopsa bakacak yer yok. Ben ne yapacağım. Gerisini başkaları düşünsün. Bizi böyle çaresiz koyanlar düşünsünler'. Kentte karşılaşılan risklerde sürekli yardıma ihtiyaç duyan ve dönüş-

türme kapasitesinden yoksunlaşan aileler genellikle herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmayanlardır. *'Güvencem yok'* ifadesi her hangi bir sosyal güvenlik kurumuna ait olmanın sağlayacağı faydaya yüklenen değerin yüksekliğini tanımlamaktadır. Ayrıca, sağlık gibi kurumsal güvene dayanan ilişkiler konusunda yaşanan hayal kırıklığı, güven ilişkisi geliştirilmesine dayanan ilişkinin sürdürülmesi için güçlü engellerden birisi olarak tanımlanabilir. Çaresizlik vurgusu geleceğin sorgulaması için sıklıkla kullanılan bir kavramdır. *'Biz çaresiz onlar çaresiz... Durumumuz iyi değil. Bekleyecek bir şeyimiz de yok. Galiba bize ölmek gerek' 'Geçen sene muhtar fakirlere yardım edecek dediler. Okulda çocuğu olanlara elli milyon verecek dediler. Başvurduk. Bir kere verdiler. Sonra yok. Dişimizin kovuğunu doldurmaz. Böyle yardım ediyorlar arada. Ama beklemek kötü. Hep söylenti. Bugün yarın bugün yarın beklemek çok kötü. Ya hemen versinler ya da hiç vermesinler'*. Çaresizlik belirten yukarıdaki ifadeler ele alındığında, her şeyden önce bilinen tüm yaşama stratejilerini kullanmış, içerisinde bulunduğu durumda ne yapacağını bilemez hale gelmiş bir grup söz konusudur. Özelikle sürekli yardıma ihtiyaç duyma hali çaresizlik kapanı içerisinde bulunan ailelerin genel karakteristiğidir.

Ancak sürekli yardım yapacak kurumsal kapasitenin durumu, yoksul ailelerin beklentilerini karşılamaktan uzaktır. "Son on yıldır Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu'nun (Fak-Fun-Fon) yaptığı yoksulluk yardımlarına bakıldığında, ülkemizde egemen olan geleneksel aile temelli yardımlaşma modelinin, yoksullukla mücadelede geleneksel dayanışma ve yardımlaşma kurumlarının giderek çözüldüğü görülmektedir. Yoksulların bireysel geçim stratejilerinin de yetersiz hale geldiği ve devletin bu konuda daha etkin politikalar geliştirmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır" (Sallan, 2002; 113).

'Bir şey söyleyecek gücümüz de yok' 'Benim bir beklentim kalmadı. Kuru ekmek yesem koymaz bana'. 'Düşünmek adamı kemirir yer bitirir'. Başa çıkma stratejileri açısından yalnızlaşan

aileler hem risk grubunu oluşturmakta, hem de içerisinde bulundukları durumu dönüştürme kapasitesinin eksikliğine duydukları inancı gittikçe pekiştirmektedirler. *'Memnun muyuz değil miyiz pek belli değil. Kötü durumda olduğumuz kesin. Ama ne kadar kötü olduğumuz belli değil gibi Kiminle neyle boğuştuğumuz da belli değil.Kentte ne yaptığımız belli değil. Hep karanlıkta ilerliyoruz gibi geliyor bazen. Kör karanlığa salınmış at gibi gidiyoruz valla'*

Risk grubu aileler olarak tanımladığımız dönüştürme kapasitesinden yoksunluk, ortak mekanı paylaşmadan kaynaklanan çaresizlik duygusunu zenginleştirici rol oynamaktadır. *'Evimiz yuvamız burası. Nereye gideceğiz. Gidecek yerim yok. Onların da yok. Zaten buraya düşenin mutlaka bir derdi vardır. Derdi yoksa da burada bir dert bulur'. 'Kafamızı kaldıracak halimiz yok. Kimse senin halin nedir diye sormadı. Zar zor geçindiğimizi biliyor herkes ama soran yok'.* Yoksulluk koşullarında çaresizleşen aile izole olmuş mekanın sorunlarını yoğunlaştırarak yaşamakta ve riske gittikçe açık hale gelmektedir. Başka bir ifadeyle içe kapanmış bir şekilde riski beklemektedir.

Mahallenin eski bir yerleşim yeri olmaması ve farklı bölgelerden ve İzmir'den yoğun göç alması, birlikte yaşamak için gerekli olacak güven ilişkilerini geliştirilmesini engellemektedir. Mahallede en sık dile getirilen olgulardan birisi, mahallenin yoğun göç almasının ortaya çıkardığı sorunlardır. Bu olgu; *'Burada her milletten adam var. Nasıl söylemek lazım; hani tipik bir yer olsun dersen ancak bu kadar değişik yerden gelenleri buraya toplarsın. İnsan evini bırakıp gitmeye korkuyor burada... sanki gidersen geldiğinde kapıyı hiç tanımadığın birisi açacakmış gibi geliyor insana. Etrafa bakınca garip garip tipler. Bazen dilini anlamıyorum bazen huyunu. Herkes birbirinin ağzına bakıyor'* gibi ifadelerle dile getirilmiştir. Göçle oluşmuş mekanda, yabancılarla kurulacak ilişkiye karşı güvensizlik duygusunun süreklileşmesi mahallede yaşayanların kendilerini yalnızlaşmış hissetmelerini sağlamaktadır. *'Yetmiş iki buçuk milletten insan var. Çok farklı herkes. Karını çocuğunu bırakıp gidiyorsun insanın gözü arkada kalıyor. Güvenli de-*

ğil sizin anlayacağınız. Toplumsal farklılıklar gündelik yaşam içerisinde derin bir güvensizlik duygusu yaratmaktadır. Bu güvensizliğin temelinde farklı bölgelerden ve İzmir içerisinden göç alma yatmaktadır. Bu durum yabancıların tehlikeli olarak tanımlanmaları sonucunu doğurmakla kalmayıp, burada yaşamanın başlı başına tehlikeli bir yer olarak tanımlanmasını sağlamaktadır. *'Tekin bir yer değil. Çok farklı insanlar var. Her yerden insan var burada'. 'İzmir'den buraya gelenlere pek iyi gözle baktığımız yok zaten'.* Tehlikeli bir yer olarak tanımlanan mahalleyi güvenli kılmak için, yaşam çevresi yabancıya karşı izole edilmektedir. *'Adamı kesseler kimse neden yaptın demmez buralarda. Zaten güvenli değil'.* Hem mekanın hem de yabancıların tehlikeli olarak tanımlanmasının bir sonucu da, yabancılarla kurulacak ilişkiye karşı güvensizlik duygusunun süreklileşmesidir. Bu durum yeni gelenlerin üzerinden potansiyel suçluların aranmasını ortaya çıkarmaktadır. *'Bir kabahati var genelde gelenlerin' 'Çevre kötü burada. Sokağa saldın mı Allah kerim. Valla ondan sonra ne olur bilemem. Zaten özelikle onlardan çok korkuyorum'.*

Belirsizlik süreci sonucunda geliştirilen derin güvensizlik duygusu karşılaşılan risklerin olağanlaştırılmış bir çerçevede algılanmasını sağlamaktadır. Özellikle olağanlaştırılmış, normalleştirilmiş risk algısı, yaşamın bütün bileşenlerine karşı derin ve köklü öfke refleksiyle birlikte ilerlemektedir. *'İzmir'de herkesin yediğini herkesin giydiğini bize birileri yasaklamış galiba'... 'İzmir'de yaşayabilmek için sanki dipsiz bir kuyunun içerisinde karanlıkta ilerlemekteyiz. Yarının ne olacağını bilmiyoruz. Hem bugün hem yarın bizi sürekli boğacak gibi üzerimize geliyor'.* Yarının nasıl olacağına dair verilerin bulunmaması, dipsiz bir kuyunun içerisinde ilerlediği izlenimi vermektedir. Gündelik yaşamda karşılaşılan sorunlar sürekli üzerine gelmektedir. Özellikle yalnız, toplumsal destek kanallarından mahrum olan aileler, komşuluk da dahil olmak üzere, sağlıklı ilişkiler geliştirmek için gerekli çabadan uzaktır. *'Komşularla bir iki görüştük. Kiracı olunca bizi pek benimsemediler. Gidici gözüyle baktılar bize. Zaten komşu falan hikaye. Kimse-*

ye güvenmiyorum burada'. Komşularla olan ilişkilerin güvensizlik içerisinde şekillenmesi birlikte yaşama deneyiminin zeminini kaygan hale getirmektedir. *'Güvende hissettiğimizden değil. Güvende olmasak dahi en azından olup bitenin yanında olduğunu düşünüyorsun'* cümlesiyle ifade edilen gerçek, güvensizliğin meşrulaştırılmış bir şekilde ifade edilmesini sağlamaktadır. Kente eklemlenme ve kentli olma becerilerinden yoksunluğun yarattığı eksiklik duygusu sürekli yaşanır haldedir. *'Korkunun ecele faydası yok. Mecbur yaşamak zorundayız'* ifadeleri mekanı paylaşma konusunda etkin bir özne olmamanın verdiği kabullenmişlik düşüncelerinin bir yorumudur. *'Bu devran böyle giderse düzelmez'.'Zaten biraz umudum vardı; onu da kaybettim'* Bu kabullenmişlik çoğu zaman derin güvensizlik duygusu yaşayan ve risk koşulları karşısında yenilmişliğini kabul etmiş bir yaşam çevresini de oluşturmaktadır.

Yoksulluk ortak paydasında izole edilmiş mekana olan bağlığın artması görüşmelerde gözlenmektedir. Burada yaşamak ve burada yaşayan herkesin ortak sorunlarının bulunması ve benzer toplumsal statüyü paylaşmak güven sağlamak için gerekli koşullardır. *'İyi ki Yeşilçam'a taşındık. Burada herkes bizim gibi. Ya işini kaybetmiş ya da işsiz.' 'Buraya hep fakir yerleşir. Durumu iyi olan kaçar buradan. Zaten zenginini de biz istemeyiz. Kibirli olur tepeden bakar bize'. 'Burası aile yaşantısına uygun. Genelde bize benziyorlar.* Yoksulluk ve benzer kaderi paylaşmanın yarattığı izole edilmiş mekanda yaşamak farksızlaşmış bir yapıyı zenginleştirmektedir. *'Zaten burada oturanların çoğunun baldırı çıplak'*. Ancak bu durum, yoksulluk ortak paydasında izole edilmiş mekana olan bağlığın artmasını da sağlamaktadır.

Agamben *'Kutsal İnsan'* isimli çalışmasında egemen iktidarın karşısında çıplak bir yaşamın doğal koşullarının kamp haline getirilmiş mekanlarda yaşandığından söz ederken, toplama kampı ve buna benzer kapatılmışlıkların insanı nasıl savunmasız bıraktığını açıklamaya çalışır. Agamben, 'istisnai durumların kurala dönüşmeye başladığı zaman açılan mekanların kamp olarak tanımlanması gerektiğini savunur.

Agamben'e göre, dışarıda tutulan anlamına gelen istisna (excapere), kampa alınarak dışarıda tutulan şeyin tam da dışlanmak suretiyle içlenmesidir (2001; 219-222). Kampa giren herkes, dışarıyla içeri, istisnayla kural, yasalla yasal olmayan arasındaki belirsizlik mıntıkasına girmiş olur (Agemben, 2001; 222). Agemben'e göre bugün "ulus devletin yapısı ülke/toprak-düzen-doğum üçlüsüyle tanımlanıyor" (2001; 227) ise bu düzenin egemen paradigması bir yerlerde kırılmaktadır. Günümüz siyasal sistemi, artık hayat tarzları ve hukuk kuralları vadetmiyor; bunun yerine, bunu aşan ve bütün hayat tarzlarını ve bütün kuralları içine alabilen yersizleştiren bir yerleştirmeye (dislocating localization) dayanıyor. Yersizleştiren bir yerleştirme olarak kamp, bugün hala içinde yaşadığımız siyasetin gizli kalıbıdır. ...şehirlerimizdeki varoşlar olarak karşımıza çıkan metamorfozlarını tanıyabilmek için kampın bu yapısını bilmemiz gerekiyor. Dolayısıyla kamp; devlet, ulus (doğum) ve ülkeden oluşan eski üçlüye eklenen dördüncü ve ayrılmaz unsurdur (Agamben, 2001; 228).

Bu anlamda mekanda izole olmuş, kamp koşullarını yaşayan mahallelinin *de-facto* durumu meşrulaştırılması söz konusudur. Bu *de-facto* durum, burada yaşayan insanları buraya bağımlı kılmakta, diğer mekanlarla olan ilişkilerinin kesilmesini sağlamaktadır. '*Zaten burası kale gibi. Buradan çıkınca sudan çıkmış balığa dönüyoruz*'. Mekanın kamp koşullarının tanımı olarak okunabilecek bu ifadeler mahallenin kamp gibi algılandığının göstergesidir. Mahallenin izole olmuş ve içine kapanmış yapısı, görmezden gelinen bir kapatılmışlığa örnektir. 'Burası gözden uzak' ifadesiyle tanımlanan algılama birbirinden haberdar olanların suskunluk sarmalı etrafında birleşmiş bir tanıklığının kararlaştırılmış ifadesidir. Tanımlanma ve tespit edilmenin yaratacağı sorunlardan uzaklaşmak, hem mahallede yaşayanların hem de mahallede yaşananların suskunluk sarmalı etrafında oynadıkları bir oyundur.

'Ama bizim burası öyle değil. Mahallede yabancı gelen oldu mu, hop sen kimsin? derler. Ama tabi buraya gelen gelene. Daha oturmadı buraları. Şimdi ben kırk yıldır buralarda duruyorum.

Hani bir laf vardır ya, sarı öküzün yanında duran ya huyundan ya suyundan diye. Biz biraz değiştik, buralarda yaşamasını öğrendik'. Sonradan gelince zor oldu. Aralarına almak istemediler.' Özellikle izole edilmiş mekanı güvenli yer olarak tanımlanması, görüşmelerde sıklıkla dile getirilmiştir. İzolasyonun meşrulaştırılması için, bazen kiracılar bazen de mahalleye yeni taşınanlar üzerinden bir güvenlik söylemi geliştirilmektedir. Mahallenin kendine özgü de facto durumu, sonradan gelenlerin üzerinden suçlu ya da potansiyel suçlu olanların yaratımıyla kendisini aklamak için gerekli grubu yaratmaktadır. *'Son zamanlarda bu mahalleye yabancılar gelmeye başladı. Onlarla pek anlaşamıyoruz' 'Kan davasından anarşiden gelen çok' 'Bir kabahati var genelde gelenlerin' 'İzmir'den buraya gelenlere pek iyi gözle baktığımız yok zaten'.* Yabancıyı mekanda tehlikeli olarak tanımlayan bu cümleler kendi yaşam çevresinin yabancıya karşı izole edilmiş bir alan olarak tanımlayarak meşrulaşmaya çalışan grubun sık dile getirdiği ifadelerdir.

Agamben tarafından dile getirilen kamp koşullarının, izolasyona dayanan mekanlarda yeniden üretiminin zenginleştiren, yalıtılmışlık söylemi, risk gruplarının belirlenmesinde ya da riskle birlikte açık benzer toplumsal sınıfların birlikte yaşadıkları mekanların dışlanmışlık alanları olarak tanımlanmasını zenginleştirmektedir. *'Artık buralı olduk. Ama İzmirli olmadık. Burası bizim için açık hava hapishanesi gibi Bize neden geldin? der gibiler. Böyle yüzüne bakınca istenmediğini anlıyorsun hemencecik. Sanki birilerinin ekmeğine ortak olduk da, bizden geri istiyor gibiler'* Kentte beklediği konumu elde edemeyen, içerisinde bulunduğu durumdan memnun olmayan görüşülenler, mahallenin kamp koşullarının tanımını yaparken, mahalleye gönüllü olarak yerleştiklerinin farkındadırlar. Bu anlamda mahalle dışarının riskli ve karşı konulamaz taraflarına karşı en iyi savunmanın yapılabileceği yerdir. Bunu aynı zamanda, kente eklemlenme konusunda yaşanan başarısızlığın verdiği dışarıda kalmışlık duygusunun kendi içerisinde savunmasının yapıldığı mekan olarak da değerlendirilebiliriz.

Bu değerlendirme bazen öfkeyle konumun sorgulanma-

sı, bazen de öfkesini doğrudan yansıtacağı bir başka grubun aranması şeklinde kendisini göstermektedir. Beklentisi karşılanmamış, riske açık ve savunmasız olduğunu düşünen grubun kendisini üvey evlat gibi görmesi, dışlanmışlığın bir başka ifadesi olarak okunabilir. *'Biz şimdi toplumun neresindeyiz. En altında abi. Bizim de ezeceğimiz üzerine basacağımız birisi yok. Ancak birbirimizin üzerine basıyoruz.' 'Zaten biz üvey evlat gibiyiz. İzmir bize ölen karının çocukları gibi bakıyor. Hem bir sahibimiz var hem de başının çaresine bak benden bir şey bekleme der gibi'. 'Zaten biz İzmir'in hizmetçileriyiz. Hizmet etmesek yerimiz yok'.* Dışlanmışlık düşüncesi, geleceğe yönelik, beklenti düzeyinin düşüklüğünü ortaya çıkarmaktadır. Buna göre, gelecekte çevresinde olanlara etkin bir özne olarak katılamayacağını düşünen mahalleli, tanımlanmayı ve tespit edilmeyi istememektedir. Bu durum, iki farklı düşünceyle birlikte ilerlemektedir. Öncelikle, kimsenin farkında olmadığı bir varlık olarak bu mahallede yaşamak, kente öncelikli eklemlenmenin birinci yoludur. Bu eklemlenme süreci daha sonra 'ben burada hep vardım, siz benim farkıma varmadınız' düşüncesiyle birlikte bir sorgulama sürecine girmektedir. *'Kimsenin umurunda değil. Burada yaşadığımızı bizden başka bilen yok'. 'Burası gözden uzak'.*

'Burada yaşayanların hepsi günü kurtarma peşinde. Ondan sonra bizi sokakta görünce ters ters bakıyorlar' Zar zor geçinip gidiyoruz. Ama keyfimiz yok. Bir başına... Başında erkek olmayınca burada işimiz biraz zor'. 'Bir gün iyi bir gün kötü... Nasıl olacak bilmiyorum. Her gün karnımız doyuyor ama, çeşmenin suyu kesildiği anda bize yardım edecek kimsemiz yok... Günlük işlere gidiyoruz. Ama evden çıkarken yarın yine aynı işe gideceğimizin garantisi yok'. 'Yarı aç yarı tok' 'Biz de ancak karnımızı doyuruyoruz' 'Zaten yarı ölü gibiyiz'. Gündelik yaşamda yoksullaşma süreci birlikte bıçak sırtında yaşamı ortaya çıkarmaktadır. Bıçak sırtında yaşamak, sürekli riske açık olmak, sürekli risk koşulları içerisinde yaşamakla aynı anlama gelmektedir. Yoksulluğa karşı geliştirilecek yaşama stratejileri, bıçak sırtında yaşama koşulları etrafında şekillenmektedir. Yeterli geliri olmayan,

derin yoksulluk içerisine itilen bu yaşam, düzenli ve sürekli gelire duyulan ihtiyaçla ifade edilmektedir. Gelir, sürekli yardıma ihtiyaç duyan ve algıladığı belirsizlikten rahatsızlık duyma halini bir anlamda gerileten bir metafor olarak görüşülenler tarafından dile getirilmiştir.

Yakın aile ilişkisi içindeki önemli katkılardan biri, Türkiye'nin geleneksel yapısına uygun olarak, ailenin erkek üyelerinin düzenli ve yüksek gelir getiren bir işte çalışmasına bağlıdır. Bu işin temel nitelikleri, özel ve kamu sektöründe, Emekli Sandığı, SSK ve Bağ-kur gibi sosyal güvence ve emeklik haklarına sahip olunabilinen, ve zaman içinde maaş, ücret artışları alınabildiği bir iş' (Kalaycıoğlu & Rittersberger, 2002; 219) ailenin gelecekte karşılaşacağı risklerde nasıl davranacağının ip uçlarını vermektedir. Sürekli gelire sahip bir iş ve herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna üye olma, güven için en gerekli donanımlardan birisi olarak sunulmaktadır. Kente yeni taşınmış ve kentte tutunma deneyimleri görece başarısızlığa uğramış aileler, bu durumlarıyla başa çıkmanın bir yolu olarak sürekli bir geliri olan düzenli bir işi kurtuluş olarak görmektedirler. Özellikle komşular arasında düzenli bir işi geliri olan aileler şanslı konumda tanımlanmaktadır. Bu bağlamda düzenli gelir, belirsizlik algısını azaltan ve kente tutunmak için gerekli olan bir değişken olarak tanımlanabilir.

Risk grubu olarak içerisinde bulunduğu durumu kabul eden, bıçak sırtında bir yaşamın sürdürülebilirliğinin sorgulanmasını yapmaktan vazgeçen bireyler, çoğunlukla içerisinde bulundukları risk durumlarını normalleştirilmiş bir çerçevesini tanımlamaktadırlar. *'Hepsinden vazgeçtim ben. Sağlığımız iyi olsun yeter. Bu sefaletin içerisinde bir de onunla uğraşamam'.*

Kendisini risk altında hisseden öznenin, etrafında olup bitenlere karşı takındığı tavır ve bu olayları anlamlandırırken kullandığı dil üzerinden bir analiz yapmak gerekirse; kendisini risk altında hisseden yoksul grup, etrafında olup biten olayların kendi dışarısında gerçekleştiğini ve kendilerinin bu olayların hiçbir yerinde olmadığını düşünmektedir. Bunu

kontrol yitimi olarak tanımlayabiliriz. 51 yaşında, Tokatlı ve işsiz olan görüşülen, *'bayram değil seyran değil enişte beni niye öptü derler. Bizim bir şeyden haberim yok, diyorlar ki vergi arttı, zam geldi. Bizi düşünen yok'* derken dönüştüren bir özne olmadığının ip uçlarını vermektedir. Yaşadığı dünyayı dönüştüren özne olmamanın ortaya çıkardığı kontrol yitimi duygusu içe kapanmış bir yaşamın gelecekte karşılaşacağı risk durumlarında temsil edilecek toplumsal kategori hakkında bilgi vermektedir. *'Muhtaçlık kötü. Dünyadan haberin olmaz, kandırırlar'* şeklinde düşüncelerini dile getiren görüşülen, yoksulluğun kandırılmakla eşdeğer bir tanımlamasını yapmaktadır. Bağımlı olmanın yetersizlik açısından bir yorumunu yaparken aynı zamanda dönüştürme kapasitesinin yoksulluk koşullarında nasıl şekillendiğinin ipuçlarını da vermektedir. Yoksulluğun bu yüzü, Erdoğan'ın da belirttiği gibi, 'Türkiye'de kültürel tarihi açıdan yoksulluk, bir yaşam standardı veya maddi ekonomik gösterge olmanın ötesinde bir hissetme yapısına işaret etmektedir (Erdoğan, 2001; 12).

Adorno *'Otoriteryen Kişilik Üstüne'* (2003; 30) isimli çalışmasında, "toplumsal baskıdan acı çekenlerin, diğer mazlumlarla birlikte olmaktan çok, sık sık bu baskıyı başkalarına aktarma eğiliminde olabileceği" tespitini yapmaktadır. Bu durum hem toplumsal baskı için hem de diğer toplumsal sorunlarda madun durumunda olan diğer toplumsal gruplar için kullanılabilecek ipuçlarını taşımaktadır. Ancak kullanılacak bu kanalların, yoksullar açısından iktidarla olan ilişkilerinin karmaşık bir yapı arz ettiğini de belirtmemiz gerekmektedir. "Yoksuların her an aktiviteye ve mobilize olmaya hazır bir kolektif direnişten veya isyankar tepkisinden söz etmek mümkün olmadığı gibi, kendi varoluş koşullarını tümüyle tevekkülle karşıladıkları veya tümüyle meşru ve haklı addettikleri de söylenemez" (Erdoğan, 2002; 28).

Karmaşık bir sürecin bir boyutu olarak şiddete ve tahakküme açık bir beklenti riskinin bulunmasının ipuçları görüşmelerdeki bazı ifadelerden yola çıkarak yorumlanabilir. Özellikle, memlekete ders verecek bir insana duyulan beklenti,

kurtarıcı rolü oynayacak bir öznenin mahallede bulacağı karşılıkların anlaşılması için anlamlıdır. *'Bu memlekete ders verecek adam lazım. Herkes de ona inanacak. Ne derse yapacak. Ancak öyle kurtuluruz biz. Yoksa durum vahşete gidecek'*. Kontrolün özne açısından dışsallaşması, kendisi için kullanacağı davranış kanallarının bir başkasının üzerine devredilmesi sonucuyla şekillenmektedir. Bu anlamda, özelde mahallede genelde ise İzmir'de informal olana karşı geliştirilen ilgi, bir anlamda öfkenin bir şekilde ifade edilmesi olarak okunabilir. Özelikle yoksulluk koşullarında geliştirilen yaşama stratejilerinin informal zemini, duyulan öfkenin ifadesi olarak tanımlanabilir.

'Ben burada elektriği kaçaktan, odunu ormandan alacağım diye zaten gözümü karartmışım'. 'Su için birbirimizi keseceğiz valla''Biz şimdi toplumun neresindeyiz. En altında abi. Bizim de ezeceğimiz üzerine basacağımız birisi yok. Ancak birbirimizin üzerine basıyoruz'. 'Çok insanın kahrını çekiyorum. Sanayide çalışmak zordur. İten kakan çok olur. Biz çalışıyoruz işin kaymağını birileri yiyor. İleride ben de bu düzene uyup birilerinin ekmeğini elinden alacağım Zaten suskun duranın kafasına vurup ekmeğini elinden alıyorlar' 'Kimse ben de bir iş tutayım diye uğraşmıyor artık. Varsa yoksa nasıl çarparım '...kimin inip kimin çıkacağı belli olmaz'. Şu İzmir'in sefasını birazda biz çeksek diyoruz ama kim bilir başımıza neler gelecek? İlelebet böyle olacak değil ya. Derdimizi tasamızı daha ne kadar saklayacağız ki...'.

Kente eklemlenememiş ve kentin parçası olmayı başaramamış olmanın verdiği öfke informal olana karşı yoğun ilgiyi ortaya çıkarmaktadır. Özellikle kendisini dışlanmış hisseden görüşülenlerin, içerisinde bulunduğu toplumsal konumdan memnun olmaması, hak ettiğini düşündüğü toplumsal statü için informal kanalları kullanmaya kararlı hale getirmektedir. Temel ihtiyaçların giderilmemesi riski, elektrik, su, ısınma gibi ihtiyaçların pratik yollardan giderilme yöntemlerinin de informal yollarla giderilmesini sağlamaktadır. Mahalle yakınında bulunan orman arazisi, su, ve elektrik birilerinin üzerine basma öfkesini dile getiren görüşülenin düşüncelerinde kendisini göstermektedir.

Diğer taraftan 'genel olarak kültürel bir haslet olarak kabul edilen ve dayanışmacı yönü vurgulanarak olumlanan dayanışma ilişkileri hane içi iç ilişkiler ve komşular arası ilişkiler olarak kalmayıp, akrabamsı ilişkiler halinde, iş yaşamından siyasi yaşama kadar her alanda yaygınlaştığı ve kamusal ortak yaşamın bir parçası haline geldiği anlaşılmaktadır' (Erder, 1998; 112). Aile içi iç ilişkiler ve komşulukla telafi edilemeyecek boyutta algılanan risklerin informal eyleme olan ilgiyi arttırması, riskli kentlileşme olarak da tanımlanabilecek ilişki ağlarını doğurmaktadır. Nitekim mahallede yoksulluk, çaresizlik nedeniyle bu tür ilişkilere girmeye hazır olunduğunu gösteren görüşmeler yapılmıştır.

'Şimdi adam bir düştü mü? Semer vuran çok olur. Gel derler şurada pis bir işim var hallediver derler. Elin mecbur yaparsın. Zaten bir kere yaptın mı? tamam, gerisi gelir ondan sonra ayıkla pirincin taşını'. Ar namus zaten bir kere çatladı mı gerisi gelir'. 'Etrafta halinden memnun adam kalmadı. Uğraşsan İzmir'deki bütün mutsuz insanları buraya toplasan ancak bu kadar başarılı olursun. Herkes burnundan soluyor. Öyle kızgın ki'.'Kediyi bile kıstırırsan üzerine atlar'. 'Koyun gibi her şeye başımızı salladıktan sonra, gelip bulurlar bizi'. Görüşmelerde öfkeli olma hali çoğu ifadede dikkat çekmektedir. Öfkenin kaynağı ve öfkenin yöneltileceği obje hakkında bir söylem birliği bulunmasa da, öfkeli olma hali ortak bir kaygı olarak değerlendirilebilir. Kendilerini *'düşmüş', 'burnundan soluyan'* ve *'kıstırılmış'* olarak tanımlamak en sık kullanılan kelimeler olarak dikkat çekmektedir. Özellikle *pis bir işi bize yaptırırlar sonra gerisi gelir, ar namus bir kere çatladı mı gerisi gelir, koyun gibi her şeye başını sallarsan* gibi ifadeler, riskli kentleşme olarak tanımlanabilecek davranışların geliştirilmesi olasılığı olarak yorumlanabilir.

Riskli kentleşme ilgisinin canlı olarak gözlenebileceği diğer grup, Doğu Anadolu Bölgesi'nden travmatik bir şekilde göç edenlerdir. Özellikle kimlik temelli bir öfkenin ifadesi olarak okunabilecek bu söylemler, daha çok göç etmenin kendi istekleri dışında gerçekleşmesinden doğan bir duruma yöneltilmektedir. *'Bir yandan asker diğer yandan başkaları zorla bir yere*

yazmaya çalıştılar. Baktım olmayacak, kalkıp geldik'. 'Zaten işsiz olanlar hep doğulular.' 'Zaten komşular bile Kürt olunca sevmediler bizi'. 'Doğularda kalabalık ama onlar gibi birbirlerini tutmuyorlar'.'Memlekette böyle arsızı uğursuzu hep köşeleri tutmuşlar. Olacak işin bile zorla oluyor. Bir de doğulu isen ikinci sınıf insan sayılıyorsun'. Kimlik temelli izolasyona eğilimli olan bu grup, travma nedeniyle göçün kente savrulmuşluk üzerinden ilerlemektedir. Özellikle terör ve kan davası gibi nedenlerle göç edenlerin, içerisinde bulundukları savrulmuşluk ve yerinden edilmiş duyusuyla geliştirdikleri öfke, kentte geliştirilecek kimlik temelli girişimlere kaynaklık etmektedir. Kimlik temelli izolasyona eğilimli, dayanışma ve geri dönme kanalları kapanmış bu grup kendisini dışlanmış hissetmektedir.

Bu anlamda 'travmalı kapanmayla yoksulluktan kaynaklanan kapanma arasında bir fark var mıdır?' sorusunun sorulması gerekmektedir. Kapanmanın izlerinin güvenlik ve güven içerisinde ya da dayanışma içerisinde aranma şansı vardır. Travmalı kopanların kentle ilgili beklentilerinin radikal bir istem şeklinde dile getirilmesi söz konusudur. Özellikle göçün ortaya çıkardığı duruma karşı geliştirilen öfke bu grupta yoğun bir şekilde gözlenmektedir. Travmalı göçün kentte taşıdığı geniş grubun kentte kullanacağı dayanışma ağlarının niteliği daha çok kimlik temelli olacaktır. Bu yargıyı destekleyecek söylemler, *doğulu olma, sonradan gelme, kimseye yaranamama, bizi içine almadılar* gibi ifadelerle dile getirilmektedir.

Aynı şekilde travmalı göçün bir yansıması da, mahalledeki diğer bölgelerden gelenlerin bakışıdır. *'Bir kabahati var genelde gelenlerin'.'Çok kavga olur burada. Gelen gelmiş yığılmış insanlar. Herkesin canı kızgın. Adam evine ekmek getiremiyor. Rahatı yok, hasta... en ufak bir şeyden kavga çıkıyor. Herkes sinirini çıkaracak bir şey arıyor. Buldu mu da hemen kavga'. Kan davasından anarşiden gelen çok'.* Kendi yaşam çevresini yabancıya karşı izole edilmiş bir alan olarak tanımlamanın diğer bir sonucu da, ortak mekanı paylaşmak için gerekli ilişkinin eksikliğinden kaynaklanan risk durumlarına yüklenen değerlerdir.

Mahallede bazı görüşülenler *'daha eski İzmirli'* olmaktan kaynaklanan bir söylemle, sonradan gelenleri tehlikeli, riskli gruplar olarak tanımlamaktadırlar.

'Burada her şey gözümüzün önünde. Alamasak da görüyoruz işte. Bir gün alacağız gibi geliyor...' 'Bizim mahalle yüksek, İzmir'e bakınca bir gün seni de içerisine alıverecek gibi geliyor insana' Şimdi her şey var ama para yok'. Gören gözün hakkı yok mu? Amma alacak halin yok. Kırk yılda bir gezmeye gidiyoruz. O zaman çocukların etrafa nasıl hayran hayran baktığını görüyorsun'. Görüşmelerden çıkan bir diğer sonuç ise, kentsel yaşamdan beklentilerini elde edemediğini düşünen görüşülenlerin, geleceğe ve gündelik yaşamlarına yönelik nostaljik ve sanal bir ilişki geliştirmeleridir. Buna göre, İzmir'de yaşamak bir gün bekledikleri ilişkinin gerçekleşmesi yani kentin onları da içerisine almasıdır. Bu beklentinin simgesel ifadeleri, ışıklı vitrinler, uzaktan bakınca ışıl ışıl bir kentin varlığı ve çocukların gördükleri karşısında etkilenmelerinin sunduğu görsel materyallerdir. Bu yanılsama ve sanallık aynı zamanda elde edilemeyene karşı geliştirilmiş öfkenin de dolaylı yoldan ifade edilmesiyle birlikte ilerlemektedir. Elde edilemeyenlere karşı, *gören gözün hakkı yok mu?* sorusunu soran görüşülen, elde etmek istediklerine karşı duyduğu ihtirasın bir ifadesini sunmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmanın göstermiş olduğu olguların üzerine genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, öncelikle, gündelik yaşamın günümüz koşullarında, bir dönüştürme dinamiği olarak hangi önceliklere uygun değiştiğinin tespitinin yapılması gerekmektedir. Gündelik yaşamı, dolayısıyla toplumu değiştirmek için benimsenen tutumlar, belirli bir terminolojinin üzerinden ilerler. Bu çalışmada üzerinde konuştuğumuz alan sonuçta bir kenttir. 'Her dönem kentler bir özelliğiyle öne çıkarılıp bu tercihin üzerinden tartışılır' (Albertsen & Diken, 2002). Bu durum sanayi kentinde de, sanat kentinde de ya da politik bir güç merkezi olarak kentte de hep böyle bir tercih

odağında tartışılmıştır. Bu nedenle her çalışmanın baskın bir kavramsal odakta yapılandırılan bakışı, bir şekilde bütün çalışmanın söylemsel zemini üzerine kurulur.

Günümüzde yaşam alanları, egemen aktör olarak değerlendirebileceğimiz ulus devletin yeni konumunun öncelikli tercihlerinin etkileriyle şekillenmektedir. Bu şekillenme her aktörün aynı değişmeye verdiği farklı cevabın yeniden bir yorumunun yapılmasıyla oluşmaktadır. Bugün özelikle büyük nüfusu barındıran kentler, özellikle dezavantajlı üyeleri için, bütün kuralları ortadan kaldırılmış bir jungle'a dönüşmektedir. Bu dönüşüm, sağlam bir zemin bulma kaygısını yaşamının tüm hücrelerinde hisseden grupların mekana ve toplumsal yaşama dönük tercihlerini şekillendirmektedir. Bu anlamda büyük kentlerde oluşturulan korunaklı siteler, steril alış veriş mekanları ve varoşlar birlikte yaşama deneyimini zenginleştirmekten öte, bu mekanların üyelerinin yaşamlarını bir kamp halini almasını sağlamaktadır. Özellikle son dönemde kentsel mekanda ortaya çıkan yarılmanın sonucu olarak, hem kentin dışında hem de içinde var olan ve dışlanmışlık duygusuyla yalıtılan mekanların farklı özellikleri üzerine yapılacak olgusal değerlendirmeler, bu yargıyı güçlendirmektedir. Günümüz kentsel yaşamının yeni belirleyeni olan yarılmışlığın izolasyon ve kapanmayla zenginleşen yapısı aracılığıyla yalıtılan mekanlarının riske açık doğasının ortaya konmasına duyulan ihtiyaç, çalışma boyunca her an kendisini gerçeklemiştir.

Risk toplumu söyleminin en temel savlarından birisi olan bütün meşrulaştırmalarının ve çözüm yollarının bir tek birey referans gösterilerek (Beck, 1999) tanımlanmaya çalışılmasının sonucu olarak, toplumsal önceliklerin birlikte yaşamaya dayanan yapısı, koruyuculuğunu kaybetmektedir. Bu anlamda risk koşullarına açık olma hali, farksızlaşma içeren süreçlerin, mekanın içi boş şekilde algılanmasını sağlamaktadır. İçerisi ve dışarısı arasında belirsizleşen ama etkileri artan geçişliliklerin hızı ve miktarının artması bu algılamanın giderek zenginleşmesini sağlamaktadır. Özellikle, genelde

mekan, özelde yaşam çevresi için iç ve dış ayrımı yapmaya duyulan ihtiyacın karşılanmaması, yeni sürecin etkilerinin tolere edilebilirliğini azaltmaktadır. Günümüzde kentlerin yaşadığı farklılaşma, ormanla kentsel yaşamın farkını yitirip aynı anlamda bir iç ve dış ayırımına olanak vermeyecek bir bölünmeyi yaşamayı sağlamaktadır. Bu durum, Bauman'ın tanımıyla, *'bütün kurallara son verecek kurallar kümesinin'* (Bauman, 2000; 182) ortaya çıkardığı risklerden başka bir şey değildir.

Bu, aynı zamanda farksızlaşan ortak risk profillerini paylaşan mekanın yaratılması anlamına da gelmektedir. Farksızlaşmanın bir sonucu olarak belirsizlik duygusunun yaratılması ve birey tabanlı ve doğrudan bireye referans verilen bir çerçevenin yaratılması yeni sürecin önemli karakteristiklerinden birisidir. Sürekli risk altında olduğunu düşünen kaygılı insanın yaratılması, bir anlamda sürekli riskin var olduğu inancıyla tehdit edilen insan profilini ortaya çıkarmaktadır. Böyle bir risk durumunun yaratılması, bireylerin etkin özneler olarak davranmasını etkilemekte, adeta yaşam alanlarına daha da acımasız bir şekilde kapatılmalarını sağlamaktadır. Bu algılama aynı zamanda farksızlıkların farklılaştığı bir duruma da karşılık gelmektedir. Özellilikle network'ün değişen niteliğinin içerisi ve dışarısı arasındaki sınırları kaldırılması, gelişen teknolojilerin insanın kent içerisinde iki türlü anlamını ortaya koymaktadır. Birincisi, olumlu anlamda tüketici olma halidir. İkincisi ise, olumsuz anlamda risk altında bırakılmış kapatılmışlık halidir. Bu aynı zamanda sanal gerçekle gerçeğin birbirinin içerisine geçmesi anlamına da gelmektedir. Özellikle görüşmelerde ışıklı mağaza vitrinlerine bakan, izole olduğu yerden kenti seyrettiğini belirten görüşülenlerin tüketememekten kaynaklanan sanallıklarıdır. Bu aynı zamanda klasik Durkheimci bir dayanışmanın takibinin imkânsızlaşması anlamına da gelmektedir. Yeni risklerin yarattığı durum, bireysel yaşam biyografilerin düzenlenmesine izin vermeyecek kadar da müdahaleci bir tutum sergilemektedir. Beck'in dile getirdiği gibi, bu

koşullarda bireyler toplumsal kategorilerden daha uzun ömürlü bir şey haline gelmektedir.

Kaynaklar

Adorno, T.W., (2003), Otoriteryen Kişilik Üstüne, Om Yayınları, İstanbul.

Agamben, G., (2001), Kutsal İnsan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Albertsen, N. & Diken B., (2002), "Mobility, Justification, and The City", http://www.comp.lancs.ac.uk/sociology/soc082bd.html, 02.03.2004.

Altınçekiç, F., (1987), İzmir'de Planlama Kavramı, Kentsel Gelişme Dinamikleri ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yüksek Lisans Stüdyo Çalışması, İzmir.

Bauman, Z., (2000), Siyaset Arayışı, Metis Yayınları, İstanbul.

Beck, U., (1999), Siyasallığın İcadı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Bilgin, N., (2003), Sosyal Psikoloji Sözlüğü, Bağlam Yayınları, İstanbul.

Buğra, A., (2001), "Ekonomik Kriz Karşısında Türkiye'nin Geleneksel Refah Rejimi", Toplum ve Bilim, Yaz 2001, Sayı 89.

Buğra, A., & Keyder Ç. (2003), New Poverty and The Changing Welfare Regime of Turkey, Report Prepared for UNDP, www.undp.org.tr

Can, K., (2002), "Yoksulluk ve Milliyetçilik", Yoksulluk Halleri, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.

Erder, S., (1998), "Kentlerdeki Enformal Örgütlenmeler, 'Yeni' Eğilimler ve Kent Yoksulları Ya da Eski Hamamdaki Yeni Taslar", Bilanço'98, 75.Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, S.107-114, İstanbul.

Erder, S., (2001), Ümraniye -İstanbul'da Bir Kent Kondu- İletişim Yayınları, İstanbul

Erdoğan, N., (2001), "Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsileri Üzerine İlk Notlar", Toplum ve Bilim, Yaz 2001 Sayı 89, İstanbul.

Kalaycıoğlu, S., Rittersberger, H., (2002), "Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan Yoksullukla Baş Etme Stratejileri", 7.Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, Kentleşme, Göç ve Yoksulluk Bildirileri, İmaj Yayıncılık, Ankara.

Lewis, M., (1961), The City of History, Harcourt, Brace & World, INC., New York.

Luhmann, N., (2002), Refah Devletinin Siyasal Teorisi, Bakış Yayınları, İstanbul.

Özdemir, S., (2001 "İmar Afları Sonrasında İzmir'de Gecekondulaşma", İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Şehir Bölge Planlama Bölümü Yüksek Lisans Stüdyosu Çalışması, İzmir.

Özgen, N., (2001), "Kente Yeni Yoksulluk ve Çöp İnsanları" Toplum ve Bilim, Sayı 89, İstanbul.

Rosanvallon, P., (2004); Refah Devletinin Krizi, Dost Kitapevi, Ankara.

Sallan, S.G., (2002) "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlaklığa", Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları, TODAİ, Ankara.

UNCHS, (2001); United Nations Centre for Human Settlements (UNCHS). The State of the World Cities, 2001.

Kent Yoksulluğu ile Mücadelede Kadınların Geliştirdiği Stratejiler ve Toplumsal Cinsiyet Rolleri*

Lülüfer KÖRÜKMEZ**

Giriş

Bu çalışmada temel olarak kentte yaşayan kadınların yoksullukla mücadele stratejileri geliştirmelerinde ve geliştirme biçimlerinde, toplumsal cinsiyet rollerinin etkisinin çözümlenmesi amaçlanmaktadır.

Günlük olarak hanenin ihtiyaçlarının karşılanması, kadının geleneksel yapılar içindeki rolüdür ve geleneksel kır yapısında kadınların bu rollerini yerine getirmek için sosyal ortam daha uygundur. Ancak kente göçle birlikte kadının sosyal yaşamdan soyutlanmasına karşın, geleneksel rol beklentisi devam etmektedir. Bu çerçevede bir yandan geleneksel rollerini sürdürmeleri gerekirken, diğer yandan yeni kentsel koşullar içinde daha da kısıtlanmış hareketlilikleriyle birlikte kadınlar, yoksullukla mücadele etmeye çalışmaktadırlar.

Yoksullukla mücadele stratejileri yoksulluğun ve yoksul kişilerin dinamik yanını ortaya koyması açısından önemli bir kavramdır. Yoksulların makro süreçler tarafından belirlenen koşullarda pasif alıcılar değil, bu süreçlere karşı koyan, değiştirmeye çalışan aktif bireyler olduğu ortaya konulmaktadır.

---

* Bu çalışma, Prof. Dr. Önal SAYIN danışmanlığında gerçekleştirilmiş ve 2005 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünce kabul edilmiş olan aynı başlıklı Yüksek Lisans tez çalışmasını temel almaktadır.

**Araş. Gör. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Makro düzeydeki politik, sosyal ve kültürel belirleyicileri unutmadan mücadele stratejileri bireyin belirleyiciliğini ortaya koymayı amaçlar.

Yoksulluk literatürü göstermektedir ki yoksulluktan zarar görmeye en açık konumda bulunan demografik gruptan bir tanesidir kadınlar. Yukarıdaki argümanlar birlikte ele alındığında, kadınların yoksullukla mücadele stratejisi geliştirmelerindeki toplumsal cinsiyet rollerinin etkisi daha da önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada yukarıdaki bilgiler ışığında, kadın ve yoksullukla baş etmede kadınlara düşen roller ve bunun çıkmazları irdelenmeye çalışılacaktır.

Kentsel Yoksulluk

Yoksulluk kavramının tanımlanmasında yaşanan tartışmalar kentsel yoksulluk alanında da kendini tekrar etmektedir. Birçok çalışma kentsel yoksulluğu kırsal yoksullukla karşılaştırmalı olarak anlatmaktadır[11] .Söz konusu çalışmalar, yaşam stratejileri, göç, mevsimlik çalışma, aile desteği gibi[12] alanlarda kent ve kır arasındaki kopuşların yanı sıra süreklilikleri vurgular.

Buna karşın "kentsel yoksulluğun" yeni ve önemli bir olgu olduğunu kabul eden ve bu konuda yapılan tartışmalardan oluşan önemli bir literatür vardır. Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç'ın çalışmasında Birleşmiş Milletler Habitat Raporunda yer alan tanımlama kullanılmaktadır. Buna göre kentsel yoksulluk, nüfusun kentte yaşayan bir kesiminin, çeşitli

11 Bazı yazarlar "kentsel yoksulluk" kavramının kendisinin problemli olduğu üzerinde durmaktadırlar, çünkü ilk olarak kırsal-kentsel kavramsallaştırmasının keyfi olduğunu ve ikinci olarak da mekana dayalı ikili bir ayrımın yoksulluğun yapısal nedenlerini tartışmada istenilmeyen etkileri olabileceği ve ulusal ve uluslar arası çözümlere odaklanan dikkatleri dağıtabileceği ileri sürülmektedir (Wratten;1995:21).

12 Bkz.. Ersoy&Şengül;2002:24).

nedenlerle, tarihsel ve coğrafik olarak belirlenmiş asgari bir geçinme standardını sağlayabilecek yeterli kaynaklara ve konuta ulaşamaması, barınma yoksulluğu ile beraber davranışsal ve toplumsal ilişkiler açısından da sorunlara yol açabilecek bir konumda olması durumunu anlatmaktadır (Kalaycıoğlu&Ritersberger-Tılıç;2002:197-212).

Kentsel yoksulluk basitçe kırdan kente göçün sonucu olarak ortaya çıkan bir olgu olarak tanımlandığında eksik kalır. Çünkü özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik ve politik gelişmeler kentsel yoksulluğu ve bunun üzerine yazılan literatürü geniş biçimde etkilemiştir.

2. Dünya Savaşı sonrasında sanayileşmiş ülkelerde yaygınlık kazanan sosyal-devlet anlayışı yoksulların lehine hayat şartlarını etkilemişti. 1970'lerde başlayan ve 1980 sonrasında kendisini en açık biçimde hissettiren küreselleşme, sermayenin ve işin esnekleşmesi ise tüm toplumsal kesimleri etkilemiştir. "Çözülen yalnızca kurumsal ilişkiler değil ayrıca toplumsal ilişkiler de oldu. Özelleştirme, kamusal hizmetlerde kısıntılara gidilmesi ve emek pazarının kendi kaderine terk edilmesiyle birlikte, bireyler de ellerindeki güvenceleri (iş, barınma, eğitim, sağlık...) kaybetmeye başladılar ve ülke nüfuslarının önemli kesimleri işsizlik, çözülen toplumsal bağlar ve kaybolan toplumsal statüler gibi tehlikelerle karşı karşıya kaldılar. Kısacası bu süreç beraberinde, bireylerin toplumsal olarak dışlanmalarını getirdi ve toplumun en üst kesimlerinde ve en alt kesimlerinde yer alan gruplar arasındaki uçurum derinleşti" (Ersoy&Şengül;2002:52). Mingione bu derin uçurum için her kentin "Amerikanlaştığı" ve bir tarafta zenginler diğer tarafta kronik yoksullar olmak üzere ikiye bölündüğünü söyleyerek yoksulluk olgusunu açıklıyor (Mingione; 1996:9). Yine Mingione'a göre tüm bu olgular "yeni kentsel yoksulluk"u ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda Chossudovsky, 1980 sonrasında özellikle makro ekonomik alanda uygulanan politikaların yoksulluğun tüm dünya ölçeğinde yaygınlaşmasına yol açtığını ve sadece kentlerin içinde değil, dünya ölçeğinde de sermeye birikiminin dengesiz da-

ğılımı sonucunda bir kutuplaşmanın ortaya çıktığını belirtmektedir (Chossudovsky;1999:37-39).

Tüm olgular kentsel yoksulluğun eskisinden farklı boyutlarda yaşandığı konusunda teorisyenler arasında bir fikir birliği oluşturdu[13]. "Yeni" olanın tanımlanması adına pek çok çalışma literatürde yer almaktadır. Bu konuda Mingione, kentsel alanların, modern yoksulluk biçiminin yaşandığı yerler olduğunu belirtir. Ona göre kırsal yoksulluk hala tamamen yok edilememiş ancak, kentsel yoksulluğun artışı ile sınırlandırılmıştır (Mingione;1996:10).

Baharoğlu ve Kessides, Dünya Bankası için yaptıkları çalışmada kentsel yoksulluğun zorunlu olarak ekonomik çöküşün bir göstergesi olmadığını belirtmektedirler. Her kentte yoksulluk farklı deneyimlenir ve kent yoksulları da ihtiyaçları, yoksulluk düzeyleri ile homojen değil heterojen bir gruptur. Öte yandan yoksullar daima yoksul olarak kalmaz, sosyal hareketlilik göz önüne alındığında geçici ve kalıcı yoksullar olabilir. Çalışmalarında üzerinde durdukları bir başka konu ise yoksulların pasif alıcı konumunda olmadıkları ve çeşitli şekillerde kendi kendilerine ve çeşitli mekanizmalar aracılıyla durumlarını iyileştirebilir konumda olmalarıdır (Baharoğlu&Kessidens;2001:127-129).

Kent yoksulları, kentte yaşayan diğer sınıflara göre aynı araçlara ve olanaklara sahip olamayan kesimdir. Barınma, sağlık, eğitim ve diğer kamusal hizmetlere erişmede dezavantajlı ve eşitsiz durumdadırlar (McGee;1979:12'dan aktaran Demir;1991:8).

Yoksullukla Mücadele Stratejisi

Yoksullukla mücadele stratejileri (surviving strategies) kavramı ilk olarak, kent yoksullarının günlük yaşamda yok-

13 Yoksulluğun kentlerde farklı boyutlar kazanması nedeniyle ortaya çıkan farklılaşmayı anlatmak için 'eski yoksulluk', 'geleneksel yoksulluk' ve 'modern yoksulluk', 'yeni yoksulluk' kavramları kullanılmaya başlanmıştır.

sulluk karşısında geliştirdikleri tutumları ve hayatlarını idame ettirmek için ne tür etkinliklerde bulunduklarını anlamak amacıyla kullanılmıştır.

Konu üzerinde yapılan ilk çalışmalar Latin Amerika ve Afrika üzerinde gerçekleştirilmiştir. Daha sonra 1980'lerde İngiltere'de ekonomik değişimlerden etkilenen gruplara, özellikle işsizlere bakmanın bir yolu olarak çeşitli empirik araştırmalarda kullanıldı (Wallace;2002).

Yoksullukla mücadele kavramı araştırmacılara sadece üst-yapısal verileri değil, aynı zamanda üst-yapısal değişimler karşısında öznelerin tutum ve davranışlarını anlama olanağı veriyor, aynı zamanda formel sektör kadar enformel sektör ile olan ilişkileri açıklama olanağı sağlıyor. Öte yandan hızlı ekonomik değişim dönemlerinde topluma bakmanın bir yolu olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda bu toplumsal değişmenin incelenmesinde alternatif bir yol sunmak anlamına da gelmektedir (Wallace;2002).

Kavram, özneyi ve onun etkinliklerini ön plana çıkarması nedeniyle, toplumsal üst yapılara vurgu yapan yapısalcı Marksist paradigmaya da tepki olarak ortaya atılmıştır. Böylece sadece toplumun ve sosyoekonomik koşulların özneyi değil, öznenin de bu koşulları etkileyebileceği gösterilmeye çalışılmıştır. Özellikle geleneksel toplumlar göz önüne alındığında bireyin gelenekler dışında da davranabileceğini gösterir (Şen; 2000). Yoksulluk koşulları altında seçeneklerin çok kısıtlı ya da hiç olmadığı tartışılmakla birlikte bu tür bir yaklaşım yoksulların önemini ve etkinlikleri küçümsemek anlamına gelir. Bu yapısal determinasyonun tersine strateji kavramı kapasiteyi anlatır (Şen,2000). De La Rocha kapasitenin statik olamadığını, ancak diğer sosyal etmenlere ve ekonomik değişimlere duyarlı olduğunu belirtir.

Mücadele stratejilerinin diğer bir açıklayıcı yanı ise farklı toplumlar arasında yoksulluk ve yoksullukla mücadele konusunda yapılacak olan karşılaştırmalara olanak sağlamasıdır. Yoksulluğun her toplumda farklı biçim ve yoğunlukta yaşandığı, özellikle de içinde bulunduğu toplumun

kültürel nitelikleriyle birlikte şekillendiği düşünüldüğünde söz konusu kavramın farklı kültürler arasında yapılacak olan karşılaştırmalarda kazandığı önem ortaya çıkacaktır. Farklı toplumlarda farklı stratejilerin geliştirilmesi bize, yapıyı analiz etmemize ve sosyal yapı ve fail arasındaki ilişkiyi anlamamıza olanak sağlar (Wallace;2002).

Yukarıda vurgulandığı gibi hane içindeki ilişkiler stratejileri etkiler. Gerek aile gerekse hane halkı homojen bir bütün değildir. İçinde güç ilişkilerinin, hükmeden ve ikincilleşen tarafların bulunduğu dinamik bir ilişkiler toplamıdır. Stratejiler, özellikle hane biriminde, üyelerin birbirlerine karşı güçlü antipatik duyguları olmasına karşın geliştirilebilir; ancak stratejilerin kabul edilmesi ve eyleme dökülmesi için diğer üyelerin bunları kabul etmiş olması, en azından eyleme dökmeye rıza göstermiş olması gerekir. Kişisel fikirler ya da istekler bu gibi durumlarda baskı altına alınabilir (Wallace;2002, Wolf;2000). Bu açıdan bakıldığında özellikle, yoksulluk ve toplumsal cinsiyet merkezli bir araştırmada aile/hane içi ilişkilerin ve bu ilişkilerin sonuçlarının, biçimlendirdiklerinin önemi ortaya çıkar.

Wallace, yoksullukla mücadele stratejilerinde belirleyici etmenler olarak şunları sıralamaktadır: İlk olarak, farklı ekonomik yapılar. Hiçbir toplumsal birim ya da olgu tamamen üst-yapısal özelliklerden izole olmadığı gibi tamamen onlarında ürünü değildir; üst-yapısal etmenler ve olgunun iç içe geçmiş bir bütün olduğu söylenebilir. Bu nedenle stratejilerin belirlenmesinde içinde bulunulan ekonomik yapı önem kazanır. İkincisi, istihdam yapısıdır. Üçüncüsü, ülkenin refah seviyesi ve vatandaşlarına verdiği hizmetler, desteklerdir. Dördüncüsü, kültür, norm ve değerlerdir. Doğal olarak farklı toplumlarda ve farklı zamanlarda yukarıda sayılan etmenlerin biri veya bir kaçı ön plana çıkabilir, bu ise yoksulluğun statik değil dinamik bir yapıda olmasından kaynaklanır (Wallace;2002). Bu nedenle stratejileri basit bir şekilde genellemek mümkün olmadığı gibi, tek bir yerleşim yerinde dahi hangi stratejinin ne zaman ortaya çıkacağını önceden kestir-

mek mümkün değildir.

Buna karşın, literatürde stratejileri temel başlıklar altında kategorize etme çabaları vardır. Snal ve Staring, Mingione'a atıfta bulunarak stratejileri iki gruba ayırıyor:

1- Hane içi etkinlikler

2- Hane dışı etkinlikler

Her iki etkinlik grubu da parasal ve parasal olmayan şeklinde kendi içinde gruplandırılmaktadır. Parasal etkinlikler formel ve enformel sektörden elde edilen gelirler, yerel ve ulusal otoritelerden alınan destekler olmak üzere ayrışmaktadır. Parasal olmayan etkinlikler daha ziyade hane içinde gerçekleştirilen stratejileri kapsamaktadır. Ancak, resmi, gayr-ı resmi ve özel kuruluşlardan alınan aynî destekler de bu gruba dahil edilmektedir (Snel&Staring;2001:1-22).

De La Rocha uzun dönem ve kısa dönemli stratejiler arasında ayrım yapar. Uzun dönem stratejiler ileriye dönük olarak ulaşılmak istenen refah seviyenin planlanmasıyla gerçekleştirilir. Diğer taraftan kısa dönem stratejiler, beklendik ya da beklenmedik bir problem ve günlük yaşam zorlukları karşısında ayakta kalmak için gerçekleştirilir. Stratejilerin belirlenmesinde yukarıda vurgulandığı gibi içinde bulunulan sosyal, ekonomik ve kültürel koşullara bağlı olduğu gibi hanenin tipi ve hane içi ilişkilerde etkili olur. Kısa dönem stratejiler sosyal hareketlilik veya gelecek için kullanılmaz. Bu nokta yoksulluk kriteri olarak kullanılabilir, çünkü bazı durumlarda uzun vadeli planlar yapılması söz konusu olabilirken bazı durumlarda 'kapasite'nin yeterli olamaması nedeniyle ancak kısa dönemli stratejiler kullanılmaktadır (Şen;2000).

Söz konusu stratejilerin biri veya birkaçı aynı anda ya da dönüşümlü olarak hanenin kapasitesine bağlı olarak kullanılabilmektedir. Son tahlilde stratejiler zorluk dönemlerinde uygulanan eylem planlarıdır ve bilinçli eylemlerdir.

Toplumsal Cinsiyet ve Yoksulluk

Literatürde kadın, toplumsal cinsiyet ve yoksulluk bağlamındaki çalışmalar bireyden (mikro) tüm topluma, küreselleşmeye (makro) kadar geniş bir yelpazeyi içermektedir. Hane, evlilik, yerellik, toplumsal / siyasal politikalar, az gelişmişlik, küreselleşme gibi konular temel başlıkları oluşturmaktadır. Bu çalışmada ise hane odak alınmaktadır ve daha mikro ölçekteki ilişkilere bakılacaktır.

Kadın yoksulluğunun keşfedilmesi ve literatürde yer kaplamaya başlaması yakın zamanda gerçekleşmiştir. Cecilia yoksullukla ilgili olarak yapılan kadın çalışmalarını dört döneme ayırır: ilk dönem çalışmalar Birleşmiş Milletler'in gerçekleştirdiği çalışmalarla karakterize edilir (1975-85). Bu dönemde asıl olarak amaç ekonomik kalkınma içinde kadınların konumunu ortaya koymak idi. Ancak bu dönemde yapılan empirik araştırmalar beraberinde yeni perspektifler de getirdi. Kadınların, erkeklere nazaran, istihdam, ücret, eğitim, ev içi sorumluluklar ve diğer sosyal ve ekonomik alanlardaki dezavantajlı durumunu açığa çıkarmıştır. Yapılan bu araştırmalardan elde edilen ikinci sonuç kadınların yaşamının herhangi bir alanına yönelik tutarlı ve bütünlüklü bilgi edinmenin zorluğunu ortaya koymaktadır. Üçüncü olarak bu araştırmalar sayesinde hane içersindeki heterojen yapı fark edilmiştir. Dördüncü ve son olarak, kadınların hanenin / ailenin idamesi için sarf ettikleri emeğin ne hane/aile içinde ne de toplumda göz önünde bulundurulmadığını açığa çıkardı. "Sessiz" ve "saklı" olan kadın hayatları; ekonomik zorluklar ve ikincilleştirme dışında da, vurgulandı (Cecilia:3-4).

Cecilia, ikinci dönem çalışmalarını yapısal uyum politikaları çerçevesinde ele almaktadır. 1980'lerdeki yapısal uyum politikaları ve krizlerin yükü kadınlar ve erkeklerce ortak olarak omuzlanmaktaydı. Bu dönemin özelliklerinden bir tanesi de hanenin kapalı bir kutu olmaktan çıkarılıp, 'üniter' hane modeli eleştirilerine tabi tutuluşudur.

Üçüncü dönemde reisi kadın olan haneler ve "yoksulluğun kadınsılaşması" üzerinde durulmuştur. Bu kavramı ilk kez Diana Pearc 1978 yılında yayınlanan "Yoksulluğun Kadınsılaşması: Kadınlar, İş ve Refah" (The Feminization of Poverty: Women Work and Welfare) isimli çalışmasında kullanmıştır (Thomas;1994:54). Söz konusu kavram aslında yoksulluğun küresel olarak kadınsılaşması (global feminization of poverty) ile ilgilidir ve kategorik olarak "yoksulların en yoksulu" olmayı anlatır. Kadınlar, maruz kaldıkları ayrımcılık ve dezavantajların yanı sıra hane içindeki sorumlulukları da yüklenmektedir. Bu nedenlerle reisi kadın olan hanelerin durumu daha zordur. Ayrıca bu dönemdeki çalışmalarda devletin ve bürokratik yapının toplumsal cinsiyetçi ideolojisi de ortaya konulmuştur (Cecilia:5-7). 1990'lara gelindiğinde ise yoksulluk ve kadın çalışmalarında "güçlendirme" (empowerment) kavramı ön plana çıkmıştır.

Yoksulluk ve kadın yoksulluğu çalışmalarında önemli bir faktör "hane[14]"dir. Öncelikle yoksulluğun deneyimlendiği temel kurum olması nedeniyle öne çıkmaktadır. Hane, toplumdaki bireylerin kaynaklar için birlik oluşturduğu ve birbirleriyle yarıştığı temel birimdir. Ayrıca bireylerin toplumsal norm, değer, güç ve ayrıcalıklarla karşılaştıkları ve bunları yeniden ürettikleri en önemli yerdir (Narayan;2000:175). Toplumsal cinsiyet normları da aile içinde tekrarlanır, güçlendirilir ve daha geniş toplumsal kurumlarda yansımasını bulur.

Hanenin oynadığı bu önemli rol nedeniyle çeşitli teori-

14 Çalışma içersinde "aile" yerine "hane" kavramının kullanılması tercih edilecektir, çünkü tüm çalışma boyunca argümanlar aynı çatı altında yaşama üzerinden analiz yapılacaktır. Gecekondu bölgelerinde çekirdek aile birlikte geniş aile tipinin de var olabileceği ya da kan bağı olmayan kişilerin bir arada yaşayabilme olasılığı göz önünde tutularak "hane" kavramı tercih edilmiştir. Bu çalışmada hane bir arada yaşamanın ötesinde kararların alındığı, norm ve değerlerin biçimlendiği ve yeniden üretildiği, nesilden nesle aktarıldığı çatışma ve uyumdan oluşan heterojen bir bütün olarak ele alınmıştır.

ler geliştirilmiştir. Bunlardan ilki üniter hane modeldir. Üniter model geleneksel yoksulluk çalışmalarında yaygın olarak kullanılmıştır. Bu tür bir yaklaşımda hane içindeki cinsiyet ve yaş farklılıklarını, güç ilişkilerini, karar alma mekanizmalarını göz ardı eder. Hane içersinde uyum ve fedakarlık olduğu kabul edilir. Hane içersinde karar almadan, alınan kararların eyleme dökülmesine kadar olan tüm süreçte bireyler arasında uyum söz konusudur. Dolayısıyla yakın zamana kadar yoksulluk çalışmaları kadınlara değil, erkeklere odaklanmıştır, çünkü kadınların yoksulluğunun erkek yoksulluğunun ardından geldiği varsayılıyordu (Thomas;1994:13). Geleneksel yoksulluk yaklaşımı içersinde kadının yoksulluğu görünmez kılınıyordu. Ancak "feminist literatür kadının gelir getiren erkeğe bağımlılığının koruyucu olduğu varsayımını yalancı çıkarmıştır" (Hill;2004:3) çünkü hane içersinde karar alma, kaynaklardan yararlanma, görev ve sorumluluklar bakımından bir eşitliğin olmadığını ortaya koymuştur. Yapılan empirik araştırmalar gösteriyor ki kadınlar, özellikle de anneler paylaşımdan en az payı alıyor. Tisdell çalışmasında kadınların ve çocukların hanenin bütünün yoksulluğundan dolayı yoksul olabileceği gibi, hane içinde gelirin eşit biçimde dağılmamasından dolayı kadın ve çocukların daha yoksul olabileceklerini söylemektedir. Örneğin, Hindistan'da ekonomik büyümenin ve kişi başına gelirin artmasına karşılık kadınlara karşı ayrımcılığın arttığını göstermektedir. Neo-klasik ekonomik teori (ilk olarak Becker tarafından ortaya konulmuştur) yaklaşım gelirin ve yaşam standartlarının hane içinde aynı oranda arttığı ve azaldığı varsaymıştır (Tisdell;2002:74,Cantillon&Nolan;2001:5-6). Ancak sonraki teorik gelişmeler göstermiştir ki hane sadece uyum ve birlik içinde değil aynı zamanda çatışma ve çözüm, anlaşma ile de hareket etmektedir.

Bu yaklaşımlardan bir tanesi "pazarlık modeli"dir. Bu modele göre hanede çatışma ve uyum bir aradadır. Hane içinde karar alma eşitsizlerin pazarlığı[15] olarak değerlendiri-

15 bkz.. Kandiyoti,D. (2002); "Bargaing with Patriarchy" The Women Genderand Devekopment Reader, Zed Books Ltd., s.86-92.

lir (Baysu;2002:31). Benzer biçimde Sen'in "uzlaşmacı çatışma" (cooperative conflict) kavramı eşlerin aynı anda çatışma ve uyumu bir arada yaşadıklarını söyler. Örneğin eşler çocuklar için alınacak kararlarda uyum içinde karar verirken bireysel kararlarda daha fazla çatışma yaşadıklarını anlatır çünkü aile içinde kaynakların tahsisatı homojen değildir (Narayan;2000).

Toplumsal cinsiyet ilişkileri ve bunlara bağlı rol beklentileri kadınların çocukluk dönemlerinden itibaren başlamaktadır. Yapılan pek çok araştırmada kız çocuklarının erken yaşlardan itibaren ev içi sorumlulukları yüklendiği ve erkek çocuklarından farklı muamele yapıldığı bilinmektedir. De la Rocha'nın Meksika'da gerçekleştirilen araştırmasına göre kız çocukları ilk ergenlik dönemlerinden itibaren artık sadece bir kız çocuğu olarak kabul edilmediğini ortaya koymuştur. "Kızlar, erkeklerden farklı bir durumla karşı karşıya kalmaktadırlar. Onlar tüm sorumlulukları ile birlikte erkeklerden daha erken yetişkin olmaktadırlar, fakat onlara ya çok az özgürlük verilmektedir ya da hiç özgürlük verilmemektedir" (De la Rocha; 1997: 135). Yetişkin sayılan kızlar artık ev işlerini yapar, annelerine yardım eder, küçük kardeşlerinin bakımını üstlenebilirler. Bazı durumlarda ise ev işlerini yapmak ya da dışarıda çalışmaya başlamak için okulu terk etmeleri beklenmektedir. Çalışan kız çocukları ise işle ilgili her türlü kararı ailenin onayını alarak yapmak zorundadır. Erkek çocuklar ile karşılaştırıldıklarında kız çocukları kendi kazançları üzerinde daha az söz sahibidirler. Ayrıca ev dışında çalışıyor olmaları kız çocuklarının hane içindeki sorumluluklarını azaltmamaktadır; eve geldiğinde yine ev işlerine yardım etmesi beklenmektedir (De la Rocha;1997:135-136).

Siddique'nun UNICEF'in 1987 yılına ait istatistiklerine dayanarak verdiği bilgiye göre ise kadınlar yiyecek, eğitim, sağlık ve giyinme gibi konularda hane içindeki kaynaklardan en az payı almaktadırlar. Buna göre kız çocukları erkek çocuklarına göre %20 daha düşük kalori alarak kötü beslenmektedirler. Öte yandan beş yaşın altındaki kız çocukları

erkek çocuklarına göre daha fazla ölmektedir (Siddique; 1998:1096).

Kız çocuklarının tüm hayatları, özellikle geleneksel yapının ağır bastığı toplumsal yapılarda, aile tarafından belirlenmektedir. Evlenme yaşı, kimin ile ne şekilde evleneceği çoğu durumda geleneklere göre belirlenir. Dolayısıyla yetişkin kadınların da hem toplum içinde hem de hane içindeki etkinlikleri sınırlıdır. Hane hiyerarşik yapısını korur ve kadınların ikincileştirilmesinin üzerine kurulu güç ilişkileri ön plandadır.

Ev içi sorumlulukların büyük kısmını kadınlar taşımaktadır. Pek çok durumda erkek yalnızca hanenin geçimini sağlayabilecek parayı kazanmakla yükümlü kılınmaktadır. Erkeğin hanenin geçimini sağlayamadığı durumlarda kadınlarda ev içinde ya da dışında gelir getirici işler yapmaya başlayabilmektedirler.

De la Rocha'nın çalışmasına göre kadınlar ev içi işleri yapan asıl kişilerdir. İkinci olarak kız çocukları annelerine yardım etmektedirler. Ancak erkekler bu tür işlere katkı sağlamamaktadırlar, çünkü kadınların asıl yapması gereken ev işleridir. Buna bağlı olarak ev dışında çalışan kadın ya da kız çocuklarının etkinlikleri 'iş', 'çalışma' değil hanenin gelirine 'yardım' olarak değerlendirilir (De la Rocha;1997:137). Benzer bulgulara Tillsberger-Tılıç ve Kalaycıoğlu'nun Ankara'da 'günlükçü' olarak çalışan kadınlar üzerinde yaptıkları çalışmada da ulaşılmıştır. Bu kadınlar hane dışında çalışarak önemli sayılabilecek gelir elde etmelerine karşın, kazandıkları parayı çoğunlukla 'el harçlığı' olarak nitelendirmekte ve önemsizleştirmektedirler. Bazı durumlarda bu para erkek tarafınsan asla dokunulmamakta ve kadın tarafından hanenin günlük ihtiyaçları için harcanarak 'görünmez' kılınmaktadır (Kalaycıoğlu&Rittersberger-Tılıç;2001). Her iki çalışmada da görülmektedir ki kadının kazandığı para daha çok kolektif ihtiyaçların karşılanmasına ayrılmaktadır. De la Rocha'nın dile getirdiği gibi kadının ücretli emeğe katılımının patriarşik yapıyı erozyona uğratacağı ve kadının toplum içindeki pozisyonunu yükselteceği tahmini gerçekleşmemiştir (De la Rocha; 1998:28-29).

Zelizer, bu durumu şöyle açıklamaktadır; ona göre kadınların kazandığı para erkeklere nazaran tarihsel olarak artmamaktadır, çünkü kadınların kazancı geleneksel olarak farklı ve değişim değerine sahip olarak nitelendirilmemektedir. Ona göre 19. yüzyılda aile gelirinin artırılması ideali erkekleri temel 'geçindirici' konumuna getirmiştir; ancak paranın yetersiz kaldığı durumlarda dahi, söz konusu ideal maskülinite ile birleşince kadınların kazancı değersizleşmiştir. Kadınların kazancı ek gelir ya da harçlık olarak düşünülmüş ve kocanın gelirinden daha önemsiz olarak addedilmiştir. Aynı zamanda bu, hane içinde hiyerarşik yapının oluşmasına neden olmuştur (Zelizer 1989 ve 1994'den aktaran Vogler; 1998:690).

Toplumsal olarak yapılandırılmış cinsiyet ilişkileri kadının yoksulluğunu hane içinde her bir aşamada daha da perçinlemektedir, çünkü "toplumsal cinsiyet ilişkileri, güç ilişkileridir" (De la Rocha;1997:140). Kadınlar ve erkekler hane içi sorumluluk ve güç konularında, kadınlar aleyhine, eşitsiz durumdadırlar.

Yoksulluğun kadın boyutunu anlamak için hem hane içi hem de hane dışındaki yapılara bakmak gerekir. Kadın ve erkekler kaynaklara ve güce erişmek ve kullanmak bakımından farklı araçlara sahiptir. Ancak ne toplumsal alandaki ne de hane içindeki araçlar genel cinsiyet beklentileri ve eşitsizliklerinden muaf değildir. Bu nedenle bu bölümde hane içinde cinsiyet bakımından ortaya çıkan ve yoksulluğu etkileyen eşitsizliklere değinilecektir.

"Yoksulluğun kadın boyutunu anlayabilmek için öncelikle hanenin ekonomik modeline bakılmalı ve hane içi eşitsizliklere ışık tutulmalıdır" (Baysu;2002:26). İkinci olarak istihdam, aile ve akrabalık ilişkilerine bakılmalıdır ve üçüncü olarak da kentsel arka planı göz önünde bulundurarak yoksullukla baş etmenin yollarını analiz etmek gereklidir.

Elzbieta Tarkowska'nın Polonyalı kadınlar üzerinde yaptığı bir araştırmaya göre kadınlar gelir ve ödemeler dengesini ayarlayan hanedeki asıl kişidir. Kadınların para yönetimini

yapmasının temel sebeplerini ise Tarkowska şöyle açıklamaktadır:

> Kadınlar,
> 1- Alış-veriş, fiyatlar ve para biriktirme konusunda yetenekliler
> 2- Aile ve çocuklarla daha yakından ilgilendiği için ihtiyaçları daha iyi bilmektedirler
> 3-Yoksulluk durumunda kadınlar parayı daha iyi idare edebilmektedirler (Tarkowska;2002:415).

İlk bakışta para yönetiminin kadınların elinde olmasının kadına bir güç sağladığı düşünülebilir ancak özellikle yoksulluk durumunda paranın yönetimi ve az parayla geçimin sağlanmaya çalışılması oldukça zor bir sorumluluktur. Yani paranın yönetimini yapmak kontrol ve güç ile aynı anlamı taşımamaktadır. Parayı kontrol etmek demek ne alınacağına, paranın nereye harcanacağına karar vermek demektir ve aynı zamanda kaynakların kıtlığı durumunda paranın yetirilmesi ve geçimin sağlanması sorumluluğunu da üstlenmek anlamına gelmektedir (Tarkowska;2002:421).

Söz konusu çalışmaya göre ayrıca kadınlar yoksullukla baş etmek için geleneksel olarak erkeğin rolü olan bir alana da girmeye, para kazanmaya başlamışlardır. Ayrıca, borç bulmak ya da borçları kredilendirmek, resmi kurumlardan yardım istemek kadınların ailelerini su üzerinde tutmak için yaptıklarından bazılarıdır. Çalışmaya göre Polonyalı erkekler sadece para kazanıp aileye gelir getirmekle yükümlüdürler, geleneksel patriarkal ideolojiye uygun olarak prestijlerini sarsacak borç bulma, yardım isteme gibi işleri kadınlara bırakmaktadırlar, çünkü bu işler erkek için utanç verici olarak kabul edilir. Bu nedenle yazar, kadınlar için "yoksulluk yöneticileri" tabirini kullanmaktadır (Tarkowska;2002:424-426). Hane içindeki önceliklere bakıldığında ise çocuklar ilk sırada yer almaktadır, arkasından erkekler gelir ve listenin en sonunda kadınlar yer alır.

Dünya Bankasının Zambia'da yaptığı ve hanelerin yoksulluk ve yoksulluğa düşme riski karşısında hanelerin nasıl cevap verdiğini anlamayı amaçlayan çalışmada görülüyor ki kadınların eğitim oranlarının düşüklüğünün yanı sıra kadın-reisli ailelerin yoksulluk oranları daha fazladır. Öte yandan hane içinde kadınların refah seviyesi erkeklerinkine oranla düşük, ancak bu sadece gelirin yoksulluğuna değil geliri kimin kontrol ettiğine de bağlıdır. Kadınların sadece %16'sı kendi gelirleri üzerine söz hakkına sahiptir, %70'i ise bu konuda tamamen kocalarına bağımlıdır (Moser;1997).

Charlott Nyman "dünyadaki en eşitlikçi ülke olan" İsveç'de toplumsal cinsiyet eşitliğini evlilik ve para ekseninde analiz etmiştir. Çalışma, genel refah durumları iyi olsa dahi kadınların hane içinde erkeklere nazaran gelirden daha az pay aldıklarını göstermektedir. Örneğin, kadınlar kendilerine daha az para ayırdıkları ve ayırdıkları paranın bir kısmını da hediyeler, ev için gerekli malzemeler gibi aslında ortak kullanıma hizmet eden kalemlere harcadıklarını belirtmişlerdir (Nyman;1999).

Vogler, hane içinde parayı konu alan çalışmasında, 'güç'ü temelde karar alma üzerindeki kontrol olarak kavramsallaştırıyor ve hane içinde çiftlerin paylaşım sisteminin hem nedeni hem de sonucu olarak ideolojik ve kültürel faktörlerin önemini vurguluyor. Ona göre hane içinde para, güç ve eşitsizlikleri ele almada iki yol var: Bunlardan birincisi kaynaklar teorisi bir diğeri ise toplumsal cinsiyet sosyolojisidir. Kaynaklar teorisi haneye en fazla kaynak sağlayanın en fazla güce sahip olduğunu ve kadının katkısı arttıkça da hane içindeki gücünün de dengelendiğini varsayıyor. Ancak bu teoriye çeşitli itirazlar yapılmıştır[16].

16 Söz konusu yaklaşım, sadece para üzerinde odaklanıyor, paranın haneye hangi araçlar ve yollar aracılığıyla girdiğini göz ardı ediyor. Ayrıca haneyi etkileyen daha geniş sosyal sistemlerden de izole olarak ele almaktadır. Ayrıca teori para kazanmanın kültürel ve ideolojik faktörlerini yok saymaktadır (Vogler;1998:689).

Toplumsal cinsiyet teorisi ise hane içi ekonomiye odaklanır. Aile içinde eşlerin parayı nasıl organize ettikleri, haneye yapılan kişisel katkıların üstünde ve dışında güç üzerindeki bağımsız etkileri üzerinde durur. Yazar toplumsal cinsiyet teorisinden hareketle Britanya'da bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmaya göre, para üzerinde stratejik kontrolün olması ve günlük paranın sorumluğunun olması ayrı şeylerdir. Araştırmaya göre, Tarkowska'nın bulgularına benzer biçimde, kadınlar genellikle paranın günlük harcanmasını kontrol ediyorlar; stratejik harcamadan uzak kalıyorlar. Paranın günlük harcamasının kadınlar tarafından yapılması erkeği kazandığı paranın yetmemesi durumu ile yüzleşmekten uzak tutmaktadır. Öte yandan, yetersizlik durumunun sorumluluğunu erkekler kadınların üzerine yükleyerek, kadınların parayı idare etmedeki yetersizliklerine inanmaktadırlar (Vogler;1998:693).

Evren ve Örneklem

Uzundere İzmir İli, Konak İlçesi'ne bağlı bir mahalledir. Eski bir köy yerleşimidir; ancak, özellikle, 1980 sonrası dönemde hızlı göç almasıyla birlikte mahalle konumuna gelmiştir. Mahallede, Uzundere doğumlular olmakla birlikte göçmenler çoğunluktadır ve göçmenlerin büyük kısmı benzer illerden göç etmiştir. Mahalleye akan göç, 1980'lerdeki hızını kaybetmekle birlikte hala devam etmektedir. Ancak son dönemde, Uzundere muhtarlığından alınan bilgilere göre, kiracı konumunda gelenlerin sayısı artmaktadır. 2004 Uzundere Sağlık Ocağı verilerine göre mahallenin nüfusu 2569'dur. Bu sayı içersinde kadınların toplam nüfusu 1271'dir ve toplam nüfusun 49,7'sini oluşturmaktadır.

Fiziki konumu itibariyle mahalle, bir otoyol ve bir de anayol tarafından üçe ayrılmış durumdadır. Bu ayrım mahalledeki hem sosyal ilişkileri etkilemekte hem de sosyal ilişkilerin yapısını göstermektedir.

Uzundere temelde bir Alevi köyüdür. Gelen göçmenlerinde yine çoğunluğu Alevi'dir ancak az miktarda da olsa

Sünni ve Kürt-Aleviler de bölgede yaşamaktadır. Sünniler ve Kürt-Aleviler yoğunlukla Ayarla bölgesinde ikamet etmektedirler. Göçmen aleviler aynı mezhepten olmalarına karşın, yerli aleviler ile yoğun ilişkilere girememiştir ve görüşmeler sırasında sıkça bunun nedeni geleneklerin, örf ve adetlerin farklılığına bağlanmıştır. Ancak söz konusu gerilim açık bir çatışmaya dönüşmemektedir.

Mahallede temel alt yapı olanaklarına sahip olmakla birlikte bu olanaklardan yararlanamayan hane sayısı oldukça düşüktür. Öte yandan, mahallede ulaşım araçlarına erişmek zor olmamaktadır; kent merkezine ve kentin diğer merkezi bölgelerine de düzenli belediye otobüsü ve dolmuş seferleri bulunmaktadır. Mahalle, çalışma alanlarına uzaktır.

Mahallede çoğunlukla müstakil evler bulunmaktadır, apartman biçiminde inşa edilmiş az sayıda olan konutlarda ise genelde akrabalar/ hemşehriler bir arada yaşamaktadırlar.

Mahallede kent yoksulluğu ile mücadelede toplumsal cinsiyet rollerinin etkisini incelemek amacıyla anket formu uygulanmıştır. Anket formu, çalışan kadınlar ve çalışmayan kadınlara uygulanmak üzere, iki kategoride düzenlenmiştir. Bu anket formlarında farklı sorular yer almakla birlikte ortak sorulara da yer verilmiştir. Anketlerin tamamı evli, boşanmış ya da dul kadınlara uygulanmıştır. 2005 Mayıs ayı içersinde 129'u çalışmayan, 38'i çalışan olmak üzere toplamda 167 kadın ile görüşme yapılmıştır. Çalışmayan kadınlarla rasgele örneklem modeli kullanılarak anket uygulanmıştır. Buna, çalışmayan kadınlara, kartopu örneklem modeli uygulanmıştır çünkü çalışmayan kadınların sayısı daha azdır ve bu kadınlara rasgele örneklem yolu ile ulaşmak daha güçtür. Anket uygulamasından önce mahalle muhtarı ve sağlık ocağı görevlileri ile görüşülmüş ve mahalle hakkında gerekli resmi veriler ve enformel bilgiler alınmıştır.

Bulgular

Alan araştırmasında toplam 167 kadınla görüşülmüştür ve bunların 33 tanesi (%19,8) çalışırken, 134 tanesi (80,2) çalışmamaktadır. Çalışan kadınların sayısının örneklemde az temsil edilmesinin edeni, mahallede çalışan kadınların sayısının düşük olmasıdır. Demografik özellikler ise şöyledir:

Yaş Dağılımı	18-27	28-36	37-42	43-51	52 ve üstü	
	18,0	27,5	20,4	16,8	17,4	
Çocuk Sayısı	Yok	1	2	3	4	5 ve üstü
	6,1	22,7	39,9	20,2	6,7	4,3

Yukarıda da görüldüğü gibi ankete katılan kadınların yaş dağılımı homojendir ve çocuk dağılımları da 2 çocukta yoğunlaşmaktadır.

Mahallede yaşayanların göç ve köken bilgilerine bakıldığında ise %16,2'sinin Uzundere, %22,8'inin İzmir veya İzmir ilçeleri, %5,4'ünün Ege Bölgesi, %31,7'sinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi, %15'inin İç Anadolu Bölgesi ve geri kalan %9'unun ise Marmara ve Karadeniz Bölgesi doğumlu olduğu görülmektedir. Göç edenlerin %40,2 ile yoğunlukla 11-20 yıldır mahallede yaşadıkları görülmektedir. 31 yıl ve üzerinde mahallede yaşayanların oranı ise %12 civarındadır. Bu veri bize mahallenin son 20-25 yıllık süreçte artan biçimde göç aldığını göstermektedir. Göç edenlerin %50'si Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinden göç etmişlerdir.

Mahalleye göç edenlerin %50'si İzmir'in başka bir semtinde yaşamadan direkt olarak Uzundere'ye yerleşmişlerdir.

Yaklaşık %25'i yakın olan %18'i ise yakın olmayan bir başka gecekondu semtinden Uzundere'ye taşınmışlardır. Bu hareketliliğin sebepleri arasında evlilik yoluyla mahalleye gelenler bir kenara bırakılırsa, büyük oranda aile ve akrabaların burada bulunması, mahallenin daha ucuz olmasıdır. Bölgede yaşamın kentin diğer bölgelerine oranla daha ucuz olmasının yanı sıra hem ev alacak kimseler hem de kiracılar için de çekim merkezidir. Çünkü ev ve kira fiyatları görece daha ucuzdur. Diğer yandan ise ruhsatsız binaların sayısı çoktur.

Göç ederken, göç edilecek yerin seçimi ve sonrasında kurulan ilişkilerin biçimlenmesinde yakın/akraba ve tanıdıkların önemli yer tuttuğunu görüyoruz. Mahalleye göç edenlerin yaklaşık %66'sı ilk önce tanık ve akrabalarla temas kurduklarını ve %5,3'ü hemşehrilerle temas kurduklarını belirtmişlerdir. Temas kuranların %32'si barınma ve konut konusunda yardım aldıklarını belirtirken sadece %6'sı iş bulma konusunda yardım aldığını belirtmiştir. Ancak %56 gibi büyük bir çoğunluk hiçbir yardım almadıklarını belirtmişlerdir. Kente tutunma ve yoksullukla mücadele stratejileri içerisinde önemli yer tutan bu ilişki ağlarının, kentin geleneksel ilişkileri dönüştürmesi ve ekonomik olarak benzer durumda olanların birbirine yardım etmesinin mümkün olamaması nedeniyle zayıfladığı söylenebilir. Göç sonrasında ikamet edilecek yerin seçiminde ise yine ekonomik koşulların geleneksel ilişkilere ağır bastığını görüyoruz. Yerleşim yeri seçiminde "ucuz bir yerleşim yeri seçtik" seçeneğinin oranı %47 civarında iken "tanıdıkların ve hemşehrilerin yaşadığı yer" seçeneğinin oranı %18 civarındadır. Diğer seçeneği içinde kendilerini ifade eden %30'un ise seçim yerinin tercihindeki temel sebep yine ekonomiktir; çünkü bu kişiler genellikle bölgede ev veya arsa sahibi olmaları nedeniyle seçtiklerini ifade etmişlerdir. Zira görüşülen kişilerin sadece %21,8'i kiracı iken, %58'i kendi ve %13'ü ailesinin konutunda ikamet ettiklerini bildirmişlerdir. Kiracıların ise büyük bölümü, oturdukları konutu tanıdık, hemşehri ya da akrabalardan kiraladıklarını belirtmişlerdir. Ancak belirtilmesi gerekir ki konutların

fiziksel koşulları oldukça kötü durumdadır. Alt-yapı sorunu olan konutlar az olmakla birlikte birçoğu ailenin ihtiyaçlarına göre hızla inşa edilmiştir. Öncelikli ihtiyaç barınmanın sağlanmasıdır. Bu sebeple pek çok ailenin sadece kaba inşaatı bitmiş konutlarda yaşamakta olduğu gözlemlenmiştir. Görüşülen kadınlar ise yaşadıkları konutun bu durumda olmasından memnun olmamakla birlikte, "en azından başımızı sokacak bir damımız var" sözleri ile kira ödenmeyen bir konuta sahip olmaktan memnuniyetlerini dile getirmektedirler. Çünkü konut sahipliği harcamaların azaltılmasının yanı sıra, bir "güvence" olarak değerlendirilmektedir; sokakta kalmak korkusunu ortadan kaldırmaktadır.

Acil barınma ihtiyacının karşılanmasının ardından evlilik veya çocuk doğumları gibi sebeplerle genişleyen ailenin ihtiyaçlarına yönelik olarak konut da genişletilmektedir. Genellikle söz konusu genişletme işlemi, konuta ikinci bir kat yapmak şeklinde olmaktadır. Ancak ailenin ekonomik koşulları görece daha iyi ise, ayrı bir konut da inşa edilebilmektedir.

Yine, kiralık konutların olması gecekonduların yapısal dönüşümü ile açıklanabilir. Mahallenin eski köy merkezinde yaşayanlar mahallenin yerlileridir. Pek çoğunun Uzundere'nin köy olduğu zamanlarda toprakları vardı. Zaman içersinde bu topraklarda tarım yapmayı bırakmışlardır. Toprakların bir kısmı istimlak edilirken kendilerine kalan kısma konut inşa etmişlerdir. İnşa edilen konutlar akrabalar veya çocuklara tahsis edilebildiği gibi kiralanarak da ek gelir sağlanabilmektedir.

Kendi konutlarında ikamet edenlere konutun inşası sürecinde herhangi biri veya bir kurumdan yardım alıp almadıkları sorulmuştur. Yine büyük oranda, %70 civarında, yardım almadıklarını belirtmişlerdir. %6'sı işgücü yardımı aldığını belirtirken, bir kişi banka kredisi aldığını ifade etmiştir. Diğer kısmında yer alan %20 ise konutun inşa edileceği arsanın bulunmasında yardım aldıklarını ifade etmişlerdir. Yukarıda ifade edilen kentin ilişkileri dönüştürdüğü tespiti bir kez

daha burada da ortaya çıkmaktadır. İzmir'de ne kadar uzun zamandır yaşadıkları fark etmeksizin banka/finans kurumlarından borç almak yoluna gidilmemektedir. Görüşülen kadınlar evin yapımının bir anda yapılarak bitmediği, zamana yayılarak ve ellerine para geçtikçe yapmış olmaları nedeniyle banka/finans kurumlarından borç almadıklarını belirtmektedirler. Ortaya konulan bu sebep, "kendini koruma" yollarından biri olarak değerlendirilebilir; çünkü banka/finans kurumlarından alınan paranın belirli dönemlerde ve faizli geri ödemesi söz konusudur. Oysa "ele para geçtikçe" konutu yapmak borçlanma ve ödeyememe riskini azaltmış olmaktadır. Ancak buna karşın kredi kartı kullanımı oldukça yaygındır. Büyük miktarda nakit ihtiyacı için banka/finans kurumlarına başvurmamalarına karşın günlük ihtiyaçlarını karşılamak için kredi kartı sıkça kullanılmaktadır. Görüşmelerde mahallede yaşayanlar, kredi kartının geçimi kolaylaştırdığını ve bu nedenle oldukça sık kullandıklarını dile getirişlerdir. Bunun nedeni olarak ise günlük olarak nakit karşılayamadıkları ihtiyaçlarını ancak borçlanarak gerçekleştirebilmeleri olduğu belirtmişlerdir.

Kırdan kente göç edenlerin büyük bölümü geldikleri yerle sosyal ve ekonomik ilişkilerini sürdürürler. Dahası, geldikleri yerden ayni ve maddi yardım almaya da devam ederler. Göç ve gecekondu çalışmaları bu ağın varlığı ve devamlılığı üzerinde sıklıkla vurgu yapar. Ancak bu durum değişmektedir. Görüşme yapılanların %67'si geldikleri yerle ilişkilerinin devam ettiğini belirmekle birlikte, yaklaşık olararak sadece %26'sı oradan yardım aldıklarını belirtmiştir. Yardım türü ise %22 oranın erzak, %2,5 civaında toprak geliri ve %1 civarında da borç para şeklinde olduğunu dile getirmiştir. Erzak yardımı gıda ihtiyacının tamamını ya da bir kısmını sağlayacak nitelikte değildir. Söz konusu durum, ailenin geçimine bir katkı olarak değil ancak, geleneksel ve sosyal ilişkilerin içinde yer alan "hediyeleşme" olarak nitelenebilir. Kır ve kent arasında ilişki devam etmekle birlikte, biçim değiştirmektedir. Ayrıca kırdan kente göçün başladığı ilk dönemler-

de göç edenlerin kırda mal-mülk sahibi olan ve bunları satarak kente gelen kişiler olduğu bilinmektedir. Ancak son dönemde göç eden kimseler kırsal bölgelerde yaşayan en yoksul kimselerdir. Zaten kırdan göçme sebeplerinin bir tanesi ekonomik sıkıntıdır. Dolayısıyla kente gelirken herhangi bir kaynak aktarmaları söz konusu değildir.

Hane İçi İlişkiler

Hane içi ilişkilerin yapısı ve bu yapının belirleyenleri yoksulluk çalışmaları ve özellikle toplumsal cinsiyet ve yoksulluk ilişkisini irdeleyen çalışmalar için önemli bir veridir; çünkü hane, büyük oranda yoksulluğun yaşandığı ve karşı konulmaya çalışıldığı birimdir. Bu nedenle burada öncelikle kadınların hane içindeki konumlarına bakmakta fayda vardır.

V Sizce Kadının Aile İçindeki En Önemli Görevi Nedir?								
Bölge	Ev işleri	Çocuk/ Eş Bakımı	Bütçeye Katkı	Bütçe İdaresi	Huzur/ Düzen Sağlamak	Sosyal İlişkileri Düzenlemek	Diğer	Toplam
Toplam	24,6%	28,7%	7,8%	7,8%	21,6%	0,6%	9,0%	100,0%

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere kadınlar, hane içindeki geleneksel olarak kadınlardan beklenen görevleri onaylamaktadırlar. Yapılan görüşmelerde, "kadın" ve "anne", "eş" olmak aynı anlamda ifade edilmiştir. "Anne" ve "eş" olmak ise kadının geleneksel olarak hane içindeki rolünü devam ettirmesiyle eşdeğerdir. Kadınların ev işleri ve çocuk bakımı görevleri, üzerinde tartışılamaz durumdadır; çünkü kadınlar bunu içselleştirmişlerdir. Aksi yönde düşünmenin mümkün olmadığını dile getirmişlerdir. "Kadınların toplumsal kimlikleri, birincil olarak ailedeki konumlarına bağlı. Kız evlat, anne, eş, kardeş ya da eş kimliği bir kadın için 'iyi kadın' olarak toplumsal kabul görmekte çok önemli" (White;1999:28).

Bütçe idaresi ya da bütçeye katkı yapmak kadınların çoğunluğu tarafından temel görev olarak görülmemektedir. Bu veri kadınların, kendilerini "ev/hane" ile sınırlandırdığını göstermektedir. Hane dışında herhangi bir iş yapılıyorsa bu zorunluluktan kaynaklanmakta veya elzem olarak değerlendirilmemektedir. Kadının asli görevi değildir. Öte yandan kadınlar, hane içinde de yine kendilerini geleneksel kadın görevleri ile sınırlı tutmaktadırlar. Hanenin bütçesini idare etmek, onların görevleri değildir. Görüşmeler sırasında kadınlar hanenin gelirinin nerelere harcandığını bilmeleri gerektiğini, yönlendirmek istediklerini sıkça dile getirmektedirler. Ancak bu, çoğu zaman kadının kendi başına yapacağı bir etkinlik olarak değil, erkek ile birlikte ya da birbirlerini denetleyerek yapmaları gerektiği iması anlamına gelmektedir.

Diğer önemli bir nokta ise görüşülen kadınlardan yalnızca 0,6'sının sosyal ilişkileri düzenlemenin kadınların görevi olduğunu söylemeleridir. Görülüyor ki kadınlar denetim ve kontrol gereken işlerin çoğundan feragat etmiş durumdadırlar. Ancak bu feragat geleneksel ilişkilerin sosyalizasyon yolu ile öğrenilmesiyle olmuştur ve "doğal", "olması gereken" olarak kabul edilmektedir. Bu durumda, geleneksel toplumsal cinsiyete yönelik beklenti ve tutumların kentte de varlığını en az kırdaki kadar devam ettirdiğini göstermektedir. Bu soruya yanıt veren kadınlardan %39'u Uzundere, İzmir/İzmir'in ilçelerinde doğmuşlardır. Buna karşın, İzmir doğumlu olan bu kadınların sadece %7,8'i kadınların asıl görevinin "bütçeye katkı" ve "bütçeyi idare etmek" olduğunu belirtirken, geri kalanlar ise yine geleneksel rolleri öne sürmüşlerdir.

Kadınların erkeklerin görevlerine yönelik tutumları da gelenekseldir. Erkeğin "geçim"i sağlayan kişi olduğu düşüncesi devam etmektedir. Aile üyelerini kontrol eden, otoriteyi sağlayan kişi olması da benimsenmektedir. Ancak anket kağıdında bir cevabın seçilmesi zorunluluğu "geçindirici" seçeneğini ön plana taşımıştır. Görüşme yapılan kadınlardan pek çoğu seçenekler arasında seçim yapmakta zorlanmıştır.

"Hepsi erkeğin rolüdür" şeklinde yanıt vermişlerdir. Ancak buna rağmen en temel olanın hangisi olduğu sorulduğunda otoriteye dayalı seçenekler arka planda kalmıştır. Buna karşın hem "kadının en önemli görevi nedir" hem de "erkeğin en önemli görevi nedir" sorularında da "diğer" kısmında yer alan kadınların hemen tamamı seçenekler arasında ayrım yapmayı reddetmiş olanlardır. Öte yandan yine Uzundere ve İzmir/İzmir'in ilçeleri doğumlu %39 kadının % 26,6'sı "ailenin geçimini sağlamak" yönünde fikir belirterek, geleneksel değerlerin kentte de devam ettiğini ortaya koymuştur.

Bir Strateji Olarak "Çalışmak"

Yukarıda belirtildiği gibi görüşülen kadınların %19,8'i çalışmakta ve %80,2'si çalışmamaktadır. Burada önemli noktalardan bir tanesi görüşülen kişilere öncelikle çalışıp çalışmadığı sorulmasına ve buna göre anket soruları yöneltilmesine karşın, az miktarda da olsa bazı görüşülen kadınların gelir elde edilen bir etkinlikte bulunmalarına karşın kendilerini "çalışmıyor" olarak beyan ettikleri görülmüştür. Çalışmadığını beyan eden kadınlardan, bir kişi işçi, bir kişi gündelikçi, bir kişi mevsimlik işçi olarak çalıştığını; beş kişi el işi-dikiş yaptığını dört kişi fason üretim yaptığını ve üç kişi de emekli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca üç kişi ise ailesinin işletmesinde ya da "tarla"da çalıştığını belirterek "diğer" kategorisinde yer almıştır. Böylece, görüşme yapılan çalışmayan kadınlardan, "emekli" kategorisinde yer alanlar dahil olmak üzere toplamda %88,2'sinin gerçekten çalışmadığı ortaya çıkmaktadır. Geri kalan %11,8'in ise çalışmalarına karşın, kendilerini çalışmıyor olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Bunun sebepleri arasında yapılan işin niteliksel olarak evde yapılıyor oluşu, düzensiz oluşu ya da gelirinin az oluşu gösterilebilir. Öte yandan Tilsberg ve Tılıç'ın yaptığı çalışmada ortaya koydukları üzere kadınların kendi kazandıkları parayı önemsememesi ya da gerçek anlamda çalışmadıklarını söylemesi patriarkal ilişkilerin ve kadınların hane içinde ken-

di etkinliklerini küçümsemesi/ yetersiz görmesinden kaynaklanmaktadır (Kalaycıoğlu & Tillsberger-Tılıç; 2001). Öte yandan geleneksel olarak kadının parasının hane içinde görünmez kılındığı da söylenebilir. Gelir elde etmesine karşın, söz konusu gelirin koca tarafından reddedilmesi, görmezden gelinmesi ile karşılaşılmaktadır. Geleneksel olarak erkeğin ev geçindirici rolü burada etkili olmakta ve kadının geçime katkısı reddedilmektedir. Çalışan % 27,8 oranındaki kadınların %10'u işçi/memur olarak çalıştığını belirtmiştir. Bu durum kentin örgütlü işlerinde yer aldıklarını göstermektedir.

El işi/dikiş yapanlar ve fason yapanların oranının düşük olması ise bize, gelir elde etme yöntemi olarak evde yapılan etkinliklere ulaşmanın, kapasitenin artırılmasında önemli bir yer tutmasına rağmen ulaşılamadığını göstermektedir. Öte yandan görüşmeler sırasında birçok kadın aslında evde daha fazla fason iş yapabilecek durumda olmalarına karşın eşlerinin izin vermemesi ya da fason işi kadınlara ulaştıran kişilerin iş dağıtımında patronaj ilişkilerine girmeleri nedeniyle gelirlerinin azaldığını belirtmişlerdir; çünkü dar gelirli ailelerde geçimi sağlanmasında önemli bir katkı olan fason işin dağıtımı çoğunlukla akraba, aile içine olmaktadır. Bu türdeki ağların dışında kalanlar ek gelir elde edebilecekleri bir kaynaktan da uzak kalmış olmaktadırlar.

Kadınların geleneksel toplumlarda görevinin hanenin günlük ihtiyaçlarını karşılamak olduğu daha önce belirtilmişti. Kentte ise kadınlar geleneksel üretim-tüketim ilişkilerinin dışına çıkmış olmalarına rağmen geleneksel rollerini sürdürmek isteğindedirler. Ayrıca, sosyal çevrelerinin beklentisi de bu yöndedir. Ancak, geleneksel yollardan bunu sağlayamayan kadınlar kentsel üretim ilişkilerine dahil olarak, geçimi sağlama ve ihtiyaçları karşılama (veya bunlara yardımcı olma) yoluna gitmektedir. Diğer bir deyişle kadınların çalışma yaşamına girmeleri geleneksel rollerini sürdürmenin bir başka biçimi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ancak, tüm bunlara karşın çalışma yaşamına girmeyen ya da giremeyen kadınlar da vardır.

Buna karşın kadınların çalışmama nedenleri arasında farklar görülmektedir. Ev işleri ve çocukların bakımının aksaması gibi nedenleri gösteren kadınlar, ataerkil zihniyetten kaynaklanan "kadınların çalışmaması gerektiği" gibi bir neden göstermemelerine karşın yine de geleneksel rol ve davranışlara atıf yaparak çalışmamalarını açıklamaktadırlar. Ayrıca yapılan görüşmelerde, çoğu zaman kocalarının kadınlık görevlerini aksar görüşlerini içselleştirdikleri ortaya çıkmıştır. Eşleri tarafından çalışmalarına izin verilemeyen ya da sosyal çevreleri tarafından olumsuz karşılana kadınlar ise çoğu durumda çalışmak istediklerini ya da en azından çalışmalarının daha iyi olacağını düşünmelerine karşın çalışma yaşamına girememektedirler.

Çalışan kadınların ise çalışmaya başlama kararlarına eşlerinin ve akrabalarının nasıl tepki verdiği sorulduğunda büyük çoğunluğun eşlerinin desteklediğini belirtmiştir. %16.2'si ise karışmadığını söylemiştir. Aynı şekilde akrabaların nasıl tepki verdiği sorulduğunda da benzer cevaplar alınmıştır; ancak burada "karışmadılar" (%36.8) artmıştır. Çalışmasına kocaları tarafından izin verilmeyen kadınlar ise yine kocalarının sebep olarak çoğunlukla ev işlerinin aksaması ve kadınların çalışmaması gerektiğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Çalışmak istemelerine karşın iş bulamayan kadınlar ise kentte bir işte çalışabilmek için gerekli donanımı olmayanlar, iş bulmak için gerekli bağlantıları sağlayamayanlar ya da istedikleri türde (birçok kadın düzenli saatleri olan, ev ve çocuk bakımına zaman ayırabilecekleri ve daha çok kadınların çalıştığı işlerde çalışmak istediklerini dile getirmektedirler) iş bulamayanlardan oluşmaktadır. Özellikle iş bulmak için tanıdık/akrabalara duyulan ihtiyacın karşılanamaması sebebiyle çalışma yaşamından uzak kalanlar çoğunluktadır; zira çalışan kadınlara çalıştıkları işi hangi yolla buldukları sorulduğunda %67,2'si "tanıdık/akraba" cevabını vermiştir. Geleneksel ve ataerkil toplum yapılarında kadının temel rolü evin, çocukların bakımı yani anneliktir. Bu çalışmada da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Çalışmama nedenlerinin büyük

bölümünü (toplamda %69,6) geleneksel rol ve beklentiler oluşturmaktadır. Dolayısı ile geleneksel ve ataerkil değerlerin etkinliğinin yoğunlukla kentsel mekanda korumakta olduğunu söylenebilir.

İş bulamama problemi ise eğitim veya kentle tam bir ilişki kurulamamasıyla açıklanabilir. Eğitimi yetersiz olan kişilerin kentsel mekanda istihdam edilebileceği işlerin sayısı daha az ve ücreti görece düşük olmakla birlikte kent içindeki formel / enformel kanalları kullanma yeteneğinin yoksulluğu yine işsizlikle sonuçlanabilmektedir.

Gelir ve Harcamalar

Gelir ve harcamalar hane içinde para akışının hangi önde olduğunu anlamak amacıyla her bir aile üyesi için ayrı ayrı sorulmuştur.

	0-450	451-750	751-999	1000 ve üzeri	Toplam
Kadının Aylık Geliri	66,7%	26,7%	6,7%	-	100,0%
Kocanın Aylık Geliri	52,8%	38,7%	7,0%	1,4%	100,0%
Çocukların Aylık Geliri	52,8%	38,7%	-	9,5%	100,0%
Toplam Hane Geliri	33,3%	40,3%	14,5%	11,9%	100,0%

Buna göre kadınların çoğunluğu aylık olarak 400-450 YTL arasında para kazandıklarını belirtmişlerdir. Bu durum beklenir düzeydedir, çünkü yukarıda da açıklandığı üzere çalışanların çoğunluğu yarı zamanlı, düzensiz ya da enformel olarak çalışmaktadır. Formel sistem içinde yer alan yaklaşık %10'luk kısım ise düşük nitelikli işler yapmaktadır. Öte yandan çalışan kadınların aylık geliri -450YTL'lik dilimde yoğunlaşıyor gibi görülmekle birlikte 400-450YTL kazanan kadın sayısı azdır; çoğunluğu bu miktardan daha az kazanmaktadır. Erkeklerin gelir dağılımı ise kadınlara nazaran daha homojendir. Çocukların çalıştırılması mahallede yaygın

değildir; çalışan çocuklar ise genellikle okul dışında kalan zamanlarında çalışmaktadırlar. Gelirler hane bazında sorulmasına karşın genellikle bu mahallede kompozisyon olarak çekirdek aile biçimi yaygındır; istisna da olsa çekirdek aile dışında yer alanlar ise sadece büyükanne ya da büyükbabadan başkası değildir. Büyükanne ve büyükbabaların gelirleri ise yok denecek kadar azdır. Bu nedenle hanenin aile üyelerinin kazancı dışında geliri yoktur. Hanelerin toplam geliri 451-750 YTL aralığında yoğunlaşmaktadır. Bu rakam mutlak yoksulluk sınırının altında kalmaktadır[17]. Ancak öncelikle gelirin yaşam kalitesine etkisi oldukça düşüktür. Gelir her zaman yoksunluğu ortadan kaldırmamaktadır. Özellikle kadınların hane içi yoksunluğu yüksek orandadır.

Öte yandan gecekonduda yaşamak kira masrafının azaltılması açısından faydalı olarak görülebilir. Ancak öncelikle gecekonduların merkezden uzak olmaları nedeniyle ulaşım masrafı ve gecekondu evlerinin izolasyon işlemlerinin yeterli olmaması nedeniyle ısınma masrafları artabilmektedir. Birçok binanın nemli olması mahallede sık rastlanan bir olgudur ve bu durum genellikle sosyal güvencesi olmayan haneler için sağlık masraflarına ek yük getirmektedir. Tüm bunlar göz önüne alındığında yoksulluk sınırı belirlemede sadece gelir üzerinden hareket etmenin yetersizliği ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca hanede çalışan bireylerin gelirleri dışında, herhangi bir gelirerinin olup olmadığı öğrenilmeye çalışılmıştır. Sadece %12,6'lık bir oranda mülk geliri olanlar vardır. Ancak bu gelirlerin dışında herhangi bir kişi ya da kurumdan ayni ya da nakti destek alıp almadıkları sorulmuştur. Katılımcıla-

17 DİE enstitüsü tarafından her ay açıklanan fiyat endeksine göre çeşitli kurumlar aylık yoksulluk sınırını hesaplamaktadır. Kamu-Sen Eylül ayı fiyat endeksine göre yoksulluk sınırını (dört kişilik aile için) 1.832.19 YTL olarak belirlerken Türk-İş Kasım ayı (dört kişilik aile için) açlık sınırını 530 YTL, yoksulluk sınırını ise 1.610 YTL olarak ilan etmiştir (Kaynak:
www.kamusen.og.tr/mevzuat.asp?haber_id=880;
www.turkis.org.tr/icerik/11.05.DOC).

rın %83,1'i herhangi bir destek almadıklarını dile getirmişlerdir. Akrabalarından destek alanların oranı %11,4, komşulardan alanların oranı %2,4 iken resmi kurumlardan destek alanların oranı ise yine %24'tür. Resmi kurumlardan destek alanların tamamı, görece İzmir'de daha uzun zamandır yaşayanladır. Ayrıca ekonomik durumu daha kötü olanların, akraba ve komşularının da aşağı yukarı aynı koşullar olmalarından ötürü fazla destek alamamaktadırlar.

Yapılan alan araştırmasında görüşülen kişilere aylık olarak harcamalarını en büyük kalemi oluşturan üç giderleri sorulmuştur. Buradaki amaç ilk olarak bir yandan hane içindeki gelir-gider karşılaştırmasını yapabilmektir.

	AYLIK HARCAMA KALEMLERİ								
	Kira	Gıda	Giyim	Ulaşım	Fatura	Eğitim	Sağlık	Diğer	Toplam
I. Gider Kalemi	20,6%	47,9%	0,6%	1,2%	13,3%	7,3%	5,5%	3,6%	100,0%
II. Gider Kalemi	4,3%	23,8%	7,9%	2,4%	39,0%	9,8%	4,9%	2,4%	100,0%

Yukarıdaki verilere göre mahallede en önemli harcama giderlerini "zorunlu" harcamalar oluşturmaktadır denilebilir. Öncelikli olarak kira, gıda gibi yaşamı idame ettirmek için gerekli koşulların sağlanması için harcamalar yapılmaktadır. Daha sonra faturalar gelmektedir ki bu da yine zorunlu ihtiyaçlar arasına girebilir. Ancak ısınma, eğitim, sağlık gibi giderler oldukça düşük düzeyde kalmaktadır. Bunun sebebi ise bu tür giderlerin bir şekilde ertelenebilmesi, ikame edilebilmesidir. Giyim için harcanan tutar ise oldukça düşüktür ve giyime yapılan harcama genelde çocuklar için yapılmaktadır.

Aylık giderlerinin yanı sıra kısa süreli kriz dönemlerinde tedbir olarak hangi gider kalemlerinden kısıntı yaptıkları sorulmuştur. Öncelikli olarak her iki bölgede de yaşayanlar eğlence ve gezmelerinden kısıntı yaptıklarını belirtmişlerdir. Ancak eğlence ve gezme, aylık giderleri içinde neredeyse hiç harcama yapmadıkları bir kalemdir. Herhangi bir zorluk döneminde ise yapılan ufak harcamalar dahi ortadan kalkmaktadır.

EKONOMİK SIKINTI DÖNEMLERİNDE KISINTI YAPILAN KALEMLER										
	Kira	Gıda	Giyim	Ulaşım	Isınma	Fatura	Sağlık	Eğlence/ Gezme	Diğer	Toplam
I. Kısıntı Kalemi	1,8%	30,1%	15,3%	0,6%	1,2%	3,7%	1,2%	32,5%	13,5%	100,0%
II. Kısıntı Kalemi	5,6%	18,4%	52,8%	2,4%	6,4%	3,2%	0,8%	6,4%	3,2%	100,0%

İkinci olarak ise gıda giderini kıstıklarını belirtmişlerdir. Yapılan görüşmelerde gıdadan kısıntı yapmanın birinci yolu olarak "pazar" masrafının kısılması olduğu dile getirilmiştir. Yani haftalık gıda ihtiyacının ya hiç alınmaması ya da azaltılarak alınması yolu seçilmektedir; çünkü gıda fiziksel olarak yaşamın sürdürülmesi için zorunlu olsa dahi kira, faturalar gibi karşılanması zorunlu bir kalem değildir. Ertelenebilir, azaltılabilir. Ancak beslenme ile ilgili problemler özellikle Ayarla bölgesinde çeşitli hastalıklara neden olabilmektedir. Bölgede özellikle anemi vakalarının yaygınlığı sağlıksız beslenmeden kaynaklanmaktadır.

Bir başka ertelenebilir kalem ise giyimdir. Yine harcamalar kısmında küçük bir kalem oluşturan giyim giderleri ise hiç alınmayabilir; ya da görüşmelerden elde edilen bilgiye göre başkalarının kullanılmış kıyafetleri ile karşılanabiliyor.

Diğer bir yol ise faturaların kısılmasıdır. Fatura masrafının düşürülmesi için var olan telefon neredeyse hiç kullanılmamaktadır. Giderlerin asgariye indirilmesi amacıyla elektrik süpürgesi, çamaşır makinesi gibi elektrikli ev aletleri her gün çalıştırılmamaktadır.

Ancak anket çalışması sırasında oldukça sık karşılaşılan cevap "zaten hep kısıyoruz, daha neyden kısalım" biçiminde ifade edilmiştir. Dolayısıyla masraflardan yapılan kısıntı aslında, zaten oldukça düşük düzeyde karşılanan temel ihtiyaçların karşılanmasının asgari düzeye indirilmesine ya da ertelenmesine neden olmaktadır.

Geçim Stratejileri

Ekonomik açıdan sıkıntı yaşanan dönemlerde hanehalkı üyeleri, geçimi sağlamak amacıyla çeşitli yöntemleri kullanarak kriz dönemlerini atlatabilmektedirler. Öte yandan sadece kriz dönemlerinde değil, aynı zamanda yoksulluk sınırından uzaklaşmak için de çeşitli yöntemler geliştirmektedirler. Bu çerçevede kadınlara iki eksende sorular sorulmuştur. Bunlardan birincisi sürekli olarak ek gelir getirmek ya da masrafları azaltmak amacıyla evde üretim yapıp yapmadıkları konusundaki sorular birinci ekseni oluşturmaktadır. İkinci ekseni ise ekonomik olarak zorlandıklarında, zorlukları aşmak amacıyla hane olarak ne tür çözümler geliştirdikleriyle ilgili sorular oluşturmaktadır. Üretilen ürünlerden gelir elde edip etmedikleri, ürün üretmiyorlar ise bunun nedenleri ile ilgili sorular sorulmuştur.

ÜRÜN	TOPLAM %
Meyve/Sebze	13,8
Konserve	49,1
Tarhana	53,9
Salça	56,3
Mevsimlik yiyecek	39,5
Ekmek	36,5
Süt/Süt ürünleri	41,3
Dikiş/nakış	32,3
Hiçbiri	18,0
Diğer	3

Görüşülen kişilerden sadece %18'e denk gelen 39 kişi evde hiçbir üretim yapmadıklarını dile getirmişlerdir. Evde üretim yapmama nedeni sorulduğunda ise çoğunluğu 39 kişinin 13'ü gerekli malzemeyi temin edemedikleri için ellerinin kollarının bağlı olduklarını belirtmişlerdir. Geri kalanlar ise üretim yapmaya gerek duymadıklarını veya yapmayı bilmediklerini belirtmişlerdir.

Evde yaptıkları ürünleri satarak geçimlerine katkı sağlamaya çalışanların sayısı sadece 5 kişidir. Görüşmeler sırasında kadınlar evde üretim yapmayı geçim sağlamak ya da geçime katkıda bulunmak için yapmadıklarını dile getirmişlerdir.

Evsel üretimi kadının geleneksel görevleri olarak algılamaktadırlar: özellikle tarhana, konserve, salça ve mevsimlik yiyecek yapanlar bunu geçime katkı olarak değerlendirmemektedirler. Ancak, ekmek yapımı, bahçede meyve /sebze yetiştirilmesi ve süt/süt ürünleri üretimi masrafların azaltılması yolunda işlevsel olarak değerlendirilmiştir.

İkinci olarak ise geçim sıkıntısı çektikleri dönemlerde neler yaptıkları sorulmuştur. İlk strateji olarak öncelikle masrafların kısılması yolunun seçildiği dile getirilmektedir. İkinci olarak ise gelirin artırılmasına yönelik etkinlikler yapılmaktadır. Erkeğin yanı sıra kadınlar da gelir getiren bir işte çalışma yolunu seçmektedirler. Ancak kadınların ek gelir getiren işlerde çalışması yeterli olmadığı durumlarda çocukların çalıştırılması veya eşin ek iş yapması gündeme gelmektedir. Görüşmelerde kadınlar erkeklerin ek bir iş bulmasının güçlüğü ve çocukların asıl yapması gerekenin okula gitmek olması nedeniyle kendilerinin daha fazla fedakarlık yapmaları gerektiğini belirtmişlerdir. "Diğer" seçeneğinde yer alan %15'lik kesimdeki kadınlar; geçici ya da mevsimlik olarak çalıştıklarını aile/akrabadan borç aldıklarını belirtmektedirler.

Gündelikçilik/ Bakıcılık	Evde Yapılan Ürünlerin Satışı	Masraflarda Kısıntı	Çocuklar çalışıyor	Eş ek iş yapıyor	Hiçbir şey	Diğer	Toplam
15,0%	9,6%	36,5%	3,6%	8,4%	12,0%	15%	100,0%

Yapılan çalışmalar gösteriyor ki, geçim stratejileri arasında yer alan aile ve akraba ilişkilerini kullanma biçimi özellikle gecekondu alanlarında öne çıkmaktadır. Bu nedenle anket çalışmasında ekonomik zorluk dönemlerinde ilk olarak kimden yardım istedikleri, arkasından da hangi konularda yar-

dım istedikleri sorulmuştur. Buna göre zor dönemde aile ve akrabadan yardım isteyeceğini söyleyenlerin oranı %49,1'dir. Komşulardan yardım isteyeceğini söyleyenlerin oranı %19,1, banka ve finans kurumlarına başvuracaklarını söyleyenlerin oranı ise %13,8'dir. Hiç kimseden yardım almayacaklarını belirtenlerin oranı ise %13,8'dir. Yukarıdaki verilerde yoksulların çevrelerindeki insanların da yoksul olduğu ve bu nedenle onlardan yeterli miktarda yardım alamadıkları belirtilmişti. Ancak, yine de zor durumda yadım isteyebileceklerini ummaktadırlar. Bunun anlamı, en azından psikolojik ve sosyal olarak kendilerini yalnız ve izole hissetmeme isteğidir. Hangi konularda yardım isteyecekleri sorulduğunda ise %88,8'i borç para almak için yardım isteyeceklerini belirtmişlerdir. Diğerleri ise iş bulma ve çeşitli gündelik konuları belirtmişlerdir.

Para yardımı alma konusunda ise kadınların sıkça belirttikleri konu, borç para almanın uzun vadeli olamayacağıydı. Akrabaların, komşuların da ekonomik durumlarının çok iyi olmaması ya da aradaki sosyal ilişkinin doğası gereği kısa süreli, kriz anlarını atlatmaya yönelik yardımlaşmalar yoğunluktadır. Kısaca denilebilir ki, mücadele stratejisi olarak aile ve akrabalık ilişkilerini kullanmak kısa vadeli ve sadece geçici olarak baş vurulabilinecek bir yöntemdir.Ayrıca Ayarlar bölgesinde yaşayanların iş bulma konusundaki sıkıntıların daha fazla olması çevrelerinden bu konuda daha fazla yardım aramalarına neden olmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet İlişkileri

Yukarıda tartışılan yoksulluk görüntülerinin yanı sıra, kadınların toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle yoksulluğu nasıl deneyimlediklerini orta koyabilmek amacıyla çeşitli sorular sorulmuştur. Bunlardan ilki, hanede gelirin harcanma biçimine kimin karar verdiğidir.

Ben	Eşim	Birlikte	Aile büyükleri	Diğer	Toplam
20,7%	22,0%	48,2%	4,9%	4,3%	100,0%

Geleneksel aile yapısında koca, "reis" ve "karar alıcı" konumundadır. Bu nedenle hane içinde paranın akışı erkek tarafından belirlenir. Buradan hareketle önce hanenin gelirinin nereye harcanacağına kimin karar verdiği sorulmuştur. Kadınların büyük kısmı buna "birlikte" cevabını vermiştir. Ancak mahallede yapılan görüşmeler ve gözlemler sonucunda "karar verme"den kastın nerelere ödeme yapıldığından haberdar olma, ödemeleri takip etme olduğu görülmüştür. Rutin masrafların ve giderlerin belirlenmesi ve ödenmesinin takibi hane ile daha yakından ilgilenen kadın için hem daha kolaydır hem de paranın takibinin bir yoludur. Ancak yatırım yapmak ve yatırımın nereye yapılacağı gibi stratejik konularda kadınlar geriye çekilmektedir. Görüldüğü üzere, ailenin kaderini belirleme konusundaki karar verme mekanizmasının işlemesinde erkek başat konumdadır; öte yandan günlük harcamaların dışındaki kararlarda kadınların önemli bir yer işgal ettiğini söylemek zordur.

Eşlerinin kendi gelirini nasıl harcadıkları da sorulmuştur. Buna göre kocaların yaklaşık %65'i bütün gelirini hane için harcarken, büyük bölümünü hane için harcayanlar %24 civarındadır. Geri kalanlar ise gelirlerinin ya çok azını haneye ayırıyor ya da haneye hiçbir katkıda bulunmuyor. Görüşülen kişilerin büyük bölümü kadınların kocalarının geliri üzerinde söz söyleme hakkı olması gerektiğine inanmaktadırlar; ancak bunu her zaman yapamadıklarını da belirtmektedirler.

Kadınların hane için yardım alma ve yardım alınacak yere başvurma gibi görevleri de üstlendikleri görülmektedir. Bu tutum erkeklerin geleneksel rollerine uygun düşmektedir. Çünkü, geleneksel olarak erkek hanenin geçindiricisidir ve güçlüdür. Bunun başarılamaması erkeğe güçsüzlük ve başarısızlık atfının yapılmasına neden olmaktadır. Yapılan birçok araştırmada da hane içinde geçimin sağlanması işinin kadına bırakılmasının sebebinin erkeğin bu durumla yüzleşmek istememesi ve yoksulluktan kadının yetersizlik ve beceriksizliğinin sorumlu tutulabilmesi olduğu ortaya konulmuştur. Görüşmeler esnasında kadınlar, eşlerinin, Yeşil Kart başvurula-

rını dahi kendilerinin yapmasını beklediklerini dile getirmişlerdir. Kadınların bunu nasıl başaracaklarını bilemedikleri durumlarda dahi erkeklerin devreye girmedikleri ve sosyal güvencenin olmamasını bile yeğleyebildikleri görülmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Uzundere Mahallesi, demografik kompozisyonu oldukça ilginç bir mahalledir. Bu nedenle farklı yapılara sahip hanelerden oluşan bir mahallede toplumsal cinsiyet ve yoksulluk ilişkisine bakmak açımlayıcı olmuştur. Bulgulardan hareketle mahallede yaşanan yoksulluk ve baş etme stratejileri hakkında şunlar söylenebilir:

Mahallede yaşayan yoksul kesim genellikle İzmir'e sonradan göç etmiş, ancak göçmenlerin de görece yeni göç edenleridir. Yoksul kimseler, Türkiye'nin resmi yoksulluk sınırı altında yaşamakla birlikte, mahalle içinde göreli yoksulluk açısından bakıldığında da oldukça yoksul durumdadırlar. Gelir açısından büyük farklılıklar bulunan haneler mahalle içinde yer almaktadır.

Geçinme stratejileri ise, Mingione'ye atıfla, hane içi ve hane dışı etkinlikler olarak değerlendirildiğinde, hane içi etkiliklerin oldukça kısıtlı kaldığı görülmektedir. Neredeyse sadece gider kalemlerinden kısıntı yapmak ve kaynak bulunduğunda mevsimlik erzak hazırlamaktan ibarettir. Hane dışı etkinliklere bakıldığında ise, büyük oranda aile, akraba ya da tanıdıklardan borç ve çeşitli konularda destek almakla sınırlı kaldığı görülmektedir. Devlet kurumlarından alman destek ise çok sınırlıdır. Kadın ve çocukların çalışması oldukça sınırlıdır ve kocaların ek işte çalışmaları da aynı oranda sınırlıdır; çünkü özellikle iş bulma konusu enformel ilişki ağlarına dahil olmayı gerektirmektedir. Yoksul kesimi oluşturan kimseler yalnızca ekonomik olara yoksul değildirler; aynı zamanda sosyal olarak da yoksundurlar; bu nedenle ne enformel ilişki ağlarına girebilmekte ne de formelin enformel bilgisine sahip olabilmektedirler.

Kısa ve uzun vadeli stratejiler açısından bakıldığında ise, uzun vadeli strateji olarak temelde iki etkinlik söz konusudur: konut inşa etmek ve çocukların eğitimine önem vermek. Stratejilerin çoğunluğu sadece hayatta kalmayı sağlamak amaçlı, krizlerden daha az yara alarak çıkmaya hedefleyen stratejilerdir.

Tüm bu yapı içerisinde kadınların durumuna bakıldığında ise, karşımıza çok daha umutsuz bir tablo çıkmaktadır. Kadınlar bir yandan hanenin toplam geliri ile haneyi çevirmek görevini üstlenmişlerdir; diğer yandan ise ne tam geleneksel ne de tam kentsel ilişki sistemi içinde yer alan bir yapıda "kadınlık" görev ve rollerini yerine getirmek zorunda kalmaktadırlar. Hane içi geleneksel rollerini sürdürecek kaynakları yoktur ve kentsel yapı içine de hala taşıdıkları geleneksel değerler nedeniyle dahil olamamaktadırlar. Dolayısıyla mücadele stratejileri geliştirmek konusunda yetersiz kalmaktadırlar.

Hane içi ilişkilere bakıldığında ise, paranın yönetimi ile ilgili söz haklarının kısıtlı olduğu görülmektedir. Çalışan kadınlar kendi gelirlerinin neredeyse tamamını hane için kullanmaktadırlar. Hane kaynaklarından en az pay alan kişi genellikle kadınlar olmaktadır. Öncelikli olanlar, hemen her hanede ilk sırada çocuklar olmakla birlikte arkasından erkekler gelmektedir. Kadınlar ise ihtiyaçları en geriye atılan kimselerdir. Tarkowska'nın (2002) "yoksulluk yöneticileri" tabiri, Uzundere'de yaşayan kadınların durumunu tam olarak anlatmaktadırlar. Yoksulluk içinde haneyi idare etmek zorundadırlar; ancak toplumsal cinsiyet rolleri dolayısıyla tüm kaynak ve kapasitelerini de tam olarak kullanamamaktadırlar.

Kaynaklar

Baharoğlu, D.&Kessides, C.(2001), "Urban Poverty", World Bank Draft for Comments,www.worldbank.com.

Baysu, G.(2002); Looking at Women's Poverty in poor Households, Bilkent Üniversitesi, The Department of Political Science and Public Administration, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Chossudowsky, M.(1999); Yoksulluğun Küreselleşmesi, Çiviyazıları Yayınları, İstanbul.

De La Rocha, M.G.(1997); Resources of Poverty: Women and Survival in A Mexican City; Blackwell, Oxford.

De La Rocha, M.G.(1998); From the resources of poverty to the poverty of resources? : the erosion of a survival model", Latin American perspectives, 28:4, 2001, s. 72-100.

Demir, E.(1991), The Impact of the Economic Policies on the Survival Strategies of the Urba PoorFamilies in the Post-1980 Turkey, ODTU, Graduate School of Social Sciences, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Ersoy, M.;Şengül, T.(2002)(der);Kente Göç ve Yoksulluk Diyarbakır Örneği; ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler A.B.D. 2001 Yılı Stüdyo Çalışması, Ankara.

Kalaycıoğlu, S.&Rittersberger-Tılıç, H.(2001);Gündelikçi Kadınlar, Su Yayınları, İstanbul

Kalaycıoğlu, S.&Rittersberger-Tılıç, H.(2002); "Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan Yoksullukla Baş etme Stratejileri", Kentleşme, Göç ve Yoksulluk, İmaj Yayıncılık, Ankara.

Moser, C.(1997); Household Responses to Poverty and Vunrerability V.4, World Bank Publication

Mingione, E.(1996), "Urban Poverty in the Advenced Industrial World:Analysis and Debates", Urban Poverty an the Undrclass, Blackwell Publishers, USA

Narayan, D.(2000); Can Anyone Hear Us?, Oxford University Press, New York

Nyman, C.(1999); "Gender Equality in 'The Most Equal Country in the World'? Money and Marriage in Sweden", The Sociological Review, vol. 47, c. 4, s766-793.

Siddique, M.A.B.1998); "Gender Issues in Poverty Alleviation: a Case Study of Bangladesh", Intrnational Journal of Social Economics, s25, no:6/7/8, s 1095-1111.

Snel, E.&Staring, R.(2001), "Poverty, Migration and Coping Strategies: an Introduction", European Journal of Anthropology, No.28,s.7-22.

Şen, S.(2000); Spatial Aspects of Survival Strategies of Urban Poverty,ODTU, Department of Urban Policy Planning and Local Governments, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Tarkowska, E.(2002); "Intra-household Gender Inequality: Hidden Dimensions of Poverty Among Polish Women", Communist&Post-Communist Studies, Dec2002, Vol. 35 Issue 4, s411-432.

Thomas, L.S. (1994), Gender and Poverty, Gerland Publishing Inc., New York&London.

Tisdell, C.(2002); Poverty and Economically Deprived Women and Children: Theories, Emerging Policiy Issues and Development; Internetional Journal of Social Economics, Vol 29, c 1-2, s 73-86.

Vogler, C.(1998); "Money in the Household: Some Underlying İssues of Power", The Editorial Board of the Sociological Review, Blackwell Publishing.

Wallace, C.(2002);"Household Strategies: Their Conceptual Relevance and Analytic Scope in Social Research"; Sociology, Vol 36 (2), s 275-292.

Wolf, L.D.(2000); "Doughters, Decisions and Domination: An Emprical and Conceptual Critique of Household Strategies"; The Women Gender and Development Reader,

www.die.gov.tr

Varlık-Yokluk Ekseninde Bir Deneyim Alanı: Onur Mahallesi Örneği

Hayat Zengin Ünverdi*, Hilmi Evren Erdin**,
Berin Arıcan, Ayşegül Altınörs, Neriman Yörür

Bugün koskoca bir yoksulluk literatürü, sayısız deneyimle dolu uzun bir geçmiş ve üretilmiş nice kavramla birlikte önümüzde durmaktadır. Yeni zamanlara ilişkin vurgunun ön plana çıkardığı ve son derece sancılı bir gelişme olarak çözüm arayışlarına boğduğu aktüel tartışmalar içerisinde ise yoksulluk; neredeyse anlaşılması güç, karmaşık bir olgu haline gelerek durmadan çeşitli araştırmalara konu olmaktadır.

Böyle bir ortamda bazı kabuller ve bu kabullere yaslanan ayıklamalar temelinde konu iki eksene odaklı olarak ele alınabilir. Bu iki eksenin bir ucunda küreselleşmenin ekonomik, siyasal ve kültürel alanlardaki dinamikleri, diğer tarafta da bu etkilere bağlı olarak yerel koşulların her coğrafyada birbirinden neredeyse bağımsız olarak ortaya çıkardığı özgün deneyimler bulunmaktadır.

İlk tartışma alanı olan "Küreselleşme", ele alınışı itibariyle yoksulluk konusundaki yargılarımızın biçimlenişine önemli veriler sunacak niteliktedir. Ancak burada öncelikle küreselleşmeyi bütünleşmeci ve eşitlik sağlama çabasında bir düzen olarak ortaya koyan yaklaşım biçimleri içerisinde yer alıp almamaya yönelik bir seçimle karşı karşıya gelinmekte-

* Yrd. Doç. Dr. DEÜ. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

** Araş. Gör. DEÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

dir. Bu noktada elbette söz konusu pozitif akışkan görüşe itibarımızın, dünya ekonomik sisteminin yani kapitalizmin zaten işleyişi itibariyle barındırdığı eşitsizlikçi yapı gereği kaçınılmaz olarak zayıflaması gerekir. Çünkü Wallerstein'in ifade ettiği biçimiyle küresel düzen, kapitalizmin her zamankinden daha fazla bir dünya sistemi olarak örgütlenişi[18] çerçevesinde açığa çıkmakta ve eşitsizlikçi yapının gelişmiş dünyadan az gelişmiş olana doğru aktarılmasına aracılık etmektedir.

Sonuç olarak kapitalist birikimin geniş bir coğrafya üzerinden sağlanmasını ifade eden ve bu açılımı ile de aslında yeni olmayan söz konusu düzen, son süreçte sermayenin yeniden yapılandırılması için farklı bir kurgu ve bu kurguyu meşru kılacak araçlarla ortaya çıkarak, her türlü ilişkiyi yeniden biçimlendirmiştir. Sassen'in (1990) de belirttiği gibi kısmen fiili mekanda kısmen de küresel sayısal mekanda işlem yapan ağ bağlantılı ekonominin belirlediği bu kurgu, ulusal sınırları aşarak ve yereli küresel ile doğrudan bağlayacak biçimde stratejik bir coğrafya yaratmıştır (Sassen, 1990, ss.117-123). Ancak finans kapitalinin küresel ölçekte aşırı devingenliğini olanaklı kılacak bu düzen, Dünya Bankası (WB), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslarüstü sermaye tekelleri aracılığı ile, dünyanın her yöresini etkisi altına alan ve özellikle az gelişmiş bölgelerin ciddi bir borç batağına sürüklenmesine yol açan yapısı ile, son dönemin uluslarüstü ve yerel yapılanmalarında çok önemli izler bırakmıştır.

İkinci tartışma alanı da zaten bu çerçevede yani küreselleşme olarak adlandırılan yeni örgütlenme biçiminin yerel ortamlarda yaratmış olduğu etkiler bağlamında ortaya çıkmaktadır. Bir yanıyla azgelişmişlik sorununu diğer yanı ile de buna neden olan neo-liberal politikaları içine alan bu kap-

18 Wallerstein (1992), kapitalizmi herşeyden önce "tarihsel bir toplumsal sistem" olarak ele almakta ve bu tarihsel toplumsal sistemin ayırt edici özelliğinin sermayenin çok özel bir yolla kullanıma girmesi olduğunu belirterek, tarihsel olarak eşitsizliği arttıran mekanizmalara vurgu yapmaktadır.

sam ise, ulus-devleti bu tartışma alanının odağına taşımaktadır. Bu aynı zamanda kapitalizm ve ulus-devlet arasında var olan bağın da kaçınılmaz bir sonucudur. Çünkü ulus-devlet kapitalist dünya ekonomisinin gerektirdiği yönetsel bir araçtır (Giddens, 1981, 182-190) ve bu araç belirlenmiş sınırlar içerisinde yönetim tekeline sahip, hukuk yaptırımlarına tabi, iç ve dış araçları kontrol edebilen bir kurumsal hakimiyet yapısına sahiptir.

Kaldı ki sistem son derece önemli yetkilerle donatmış olduğu bu yapıyı etkin kılacak araçları da beraberinde üretmiştir. Nitekim "Modernleşme" böyle bir aşamada söz konusu kurumsal hakimiyet yapısının, içerdiği topluluklarla birlikte sistem içerisinde yer edinebilmesini sağlamak üzere geliştirilmiş önemli bir projedir. Ancak daha da önemlisi kapitalizmin iç çelişkilerinin mekandaki ifadesini dengeleme görevini üstlenmiştir. Böyle bir iç çelişkiyi giderme yönünde II. Dünya Savaşı sonrası başlayan arayışlar Keynes'in ekonomi kuramının sağladığı çözümleme olanakları ile de biraraya gelmiş ve "Refah Devleti" uygulamalarını ortaya çıkarmıştır.

Refahı sağlamanın devletin görevi olduğunu savunan bu uygulamalar, önemli sorunlarla karşılaşmadığı 1970'li yıllara kadar özellikle "emeğin yeniden metalaştırılması"nda çok önemli bir rol üstlenmiştir. Kapitalist üretimin devamlılığı emeğin daimi satışına bağlı olduğundan, gelecekte işverenlerin satın alabileceği bir emek gücü için "Refah Devleti" hep sınai bir yedek orduyu hazır tutmuştur (Bauman, 1999, s.77).

Ne var ki 1970'li yıllarda ortaya çıkan ekonomik bunalımı aşma çabaları içerisinde Keynesçi politikalardan giderek vazgeçilmeye başlanmış ve küreselleşme deneyiminin sonuçları itibariyle refah devletinin uygulamalarına da son verilmiştir. Dolayısıyla 1980'ler itibariyle ulus-devlet ekonomik ve sosyal işlevlerinin son bulması konusunda büyük dönüşümler yaşamıştır. Ancak bu dönüşüm, devletin işlevlerine son veren bir yapıda olmamış, aksine bu önemli kurumsal yapıyı yeni gelişmelere yön verecek etkin başka roller çerçevesinde yeniden yapılandırmıştır.

Yeni yapılanma ise, ağırlıkla uluslararası sermaye hareketlerine serbestlik sağlama biçiminde geliştiğinden, özellikle azgelişmişlik ve yoksulluk şartlarında kritik bir hal almıştır. Çünkü bir yandan uluslararası alanda her şeyi serbest kılacak derecede rahatlamış olan devlet, ekonomik ve sosyal alandan çekilmekle ulusal sınırlar içerisinde ciddi baskıların oluşmasına yol açmıştır. Reel ücretlerin verim artışının gerisinde seyretmesi, kırsal dünyada topraksızlaşmanın artması, devletin sosyal alana dönük harcamalarının daralması, kamu hizmetlerinden bedel ödeyerek yararlanma ilkesinin uygulanmaya başlaması ve benzeri pek çok gelişme bu aşamada ortaya çıkmış ve genel anlamda bölüşüm ilişkilerindeki dönüşümlerin nihai bilançosu, emek aleyhine ve sermaye lehine sonuçlanmıştır (Boratav, 2004, s:7).

Sonuç olarak yoksullaşmayı, 1980 sonrasında mekansal ve toplumsal bir yarılma deseni biçiminde Türkiye'nin de gündemine taşıyan bu gelişmeler içerisinde, zengin daha fazla zenginleşirken, yoksul da daha fazla yoksullaşmıştır. Bu durum kendisini bölgesel düzeyde farklılaşan gelir göstergeleri ile de ortaya koymuş, tarım kesiminin gelirinde ortaya çıkmaya başlayan gerilemeye paralel olarak, bölgeler arasında ciddi farklılaşmalar yaşanmaya başlamıştır. Sayısal veriler bu dönemde zaten en zengin bölgeler olan Ege ve Marmara bölgelerinin gelir paylarının daha da yükselmiş olduğunu, İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun gelir paylarının ise önemli düşüş kaydettiğini ortaya koymaktadır. Veriler ayrıca, işgücü miktarında da azalma yaratan bu gelişmelerin, Türkiye'nin kişi başına düşen gelirinin en düşük olduğu Doğu Anadolu Bölgesinin daha fazla yoksullaşmış olduğunu da göstermektedir[19] (Kazgan,1999, ss.356-360).

Böyle bir gelir farklılaşması ise, özellikle 1990'lar sonrasında devletin gelire müdahalesinin tamamen dışlanan poli-

19 GSMH rakamlarına göre bu dönemde gelir düzeyi açısından, kişi başına gelirin en düşük olduğu Muş ve Ağrı illeri ile, en yüksek il olan Kocaeli arasında 11 kat fark bulunmaktadır. (Kazgan,1999, ss.356-360)

tikalar haline gelmesiyle, bölgesel ya da sektörel temelinin yanı sıra, toplumsal yapının geneline yayılacak ölçüde etkinlik kazanmış ve kentsel yapılara da damgasını vurmuştur. Yarattığı farklı sonuçlar açısından "yeni kentsel yoksulluk" biçiminde ifadelendirilen bu durum, zenginlik ve yoksulluk arasındaki yarılmayı derinleştirmenin ötesinde, geniş orta sınıfların sahip oldukları pozisyonları yitirmeleri ile de sonuçlanmıştır. Göçün değişen koşulları, yani 1990 sonrasının zorunlu göç akını ise, zaten kentlerde başlamış olan böyle bir yoksullaşma sürecine, yeni yoksul kitleler enjekte ederek, kentlerdeki eşitsizlik ortamını ve yarılmayı daha da daha derin bir hale getirmiştir.

Bütün bu gelişmeler son süreçte yoksullaşmanın kente özgü farklı hallerinin olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Burada elbette ilk akla gelen, modernleşmeci yaklaşım biçimlerinin beslediği kent ve gecekondu biçimindeki ikili ayrımdır. İlk ortaya çıktığı aşamadan itibaren kapitalist sistemin iç gerilimlerini azaltmak yönünde önemli roller üstlenmiş gecekondular bu süreçte yoksulluğun mekanı, hatta kaynağı olarak ilk akla gelen oluşumlar halini almışlardır. Yani 1980 sonrası af yasaları ile hukuk cephesinde meşruiyet kazanmış gecekondu, yeni bir meşruiyet krizinin içerisine düşmüş ve bu kez yoksulluk konusunda gelişen yargılar sebebiyle karşıtlık içeren tanımlamalara konu olmaya başlamıştır. Başlangıçta var olan gecekondu-kent bağlamındaki ayrımın, giderek varoş-kent formuna dönüşmesi de bu tavırla bütünleşmiştir.

Elbette gecekonduyu varoş biçimindeki tanımlamaların içerisine iten pek çok gelişme bulunmaktadır. Nitekim emek piyasasının değişen içeriği burada önemli bir konuma sahiptir. Artık sistemin gecekondu aracılığıyla kentte her zaman var olmuş yedek iş gücü ordusuna gereksinimi kalmamış, formel emek piyasasının önemli bir bileşeni haline gelmiş olan marjinal emek piyasası ise yeterli doygunluk seviyesine ulaşmıştır. Böylece kente göçle gelenler için iş bulma olanakları da büyük ölçüde sınırlanmıştır. Düzensiz çalışma koşulları, türedi işler biçiminde karşımıza çıkan yeni ve düşük gelir

sağlayan işkolları ve özellikle de 1990'larda son derece hazırlıksız bir biçimde ve yetersiz maddi olanaklarla gerçekleşmiş zorunlu göçler, yaşama koşullarını daha da ağırlaştırarak, fiziksel ve toplumsal bir yarılma deseni formunu önümüze getirmiştir.

Dolayısıyla gecekondu olarak adlandırılan göçe dayalı yerleşme alanlarının tarihsel olarak ortaya çıkmış değişik formları bulunmakta, bununla birlikte zorunlu göçün kentlerdeki çökelme biçimi ile açığa çıkan yeni etkileşim düzlemi ise, yoksulluk tartışmalarına önemli veriler sunma potansiyeli taşımaktadır. Küresel ya da ulusal etkileşimlere yerelin verdiği tepki ölçüsünde ve gerçekte mikro açılımlarda farklılaşabilen gecekondu olgusunu bu nedenle topyekün bir yoksulluk meselesinin içine hapsetmek, onu homojenleştirmek anlamına da geleceğinden son derece yanlış bir ele alış biçimi olacaktır (Ocak, 2007,s:135-136). Ama esas olarak, geçmişte ya da bugün hangi aşamada olursa olsun, kentin farklı bölgelerinde, farklı nedenlerle açığa çıkmış söz konusu fiziksel ve toplumsal yapıların, yoksul ya da yoksun olarak adlandırılmalarının arkasındaki gerçek amaçlara dikkat etmek de büyük önem taşımaktadır.

Yoksulluk Konusuna Nasıl Yaklaşılmalı?

1980 sonrasının dünyada ve yerel ortamlarda açığa çıkardığı yarılma temelli tablo, değişik çevreleri harekete geçirmiş, yoksulluğu anlama/anlamlandırma, karşılaştırmalar yapma ve kategorileştirme biçimindeki çalışmaların yanında, yoksulluğun azaltılması ya da ortadan kaldırılmasına ilişkin kalabalık bir yoksulluk literatürü ortaya çıkarılmıştır. Böyle bir ortama söz konusu koşulları nedenleyen hakim neo-liberal politik tavır da gelişmelere duyarsız kalmadığını ifade etmek üzere, Dünya Bankası aracılığıyla katılım göstermiştir. Ancak Dünya Bankasının büyüme ve bölüşüm meselesini yoksulluk kavramı altında ele alan söz konusu çalışmaları, yoksulları gelir düzeyleri ile tanımlama, sınıfsal bir analiz

yapmaksızın alt gelir gruplarına odaklanma, yine alım gücünün alt sınırını 1 dolar olarak kabul edip bu çerçevede yoksulluk ölçümleri yapma biçimindeki ele alışlara temellendiğinden yeterince sağlıklı bir veri tabanının oluşmasını sağlayamamıştır (Boratav, 2004, s:8).

Çünkü yoksulluk çok boyutlu bir kavramdır ve yoksulluğun önlenmesine yönelik politikaların yoksulluğun hangi unsurlarla ortaya çıkmış olduğunu ortaya koyan detaylı saptamalara ihtiyacı vardır (Şenses, 2004, s:13). Üstelik bu saptamaların genellemelere ve kıyaslamalara dayandırılma ihtimali yoktur. Yoksulluk düzey ve bileşimlerinin uluslararası alanda ve aynı ülkenin değişik kesimleri için izlenmesi son derece güçtür (Şenses, 2001,s:83-96). Bu çerçevede yoksulluk literatürünün politika oluşturma merkezli ve yoksulluğu azaltıcı veya önleyici programlar veya stratejiler geliştirmeyi hedefleyen ezici bir çoğunluğunun tartışmalı hale gelmesi kaçınılmazdır. Üstelik bu literatürün, dünya bankası raporlarında olduğu gibi yoksulluğu algılama araştırmalarına konu edilmekle gerçekte yoksulluğa dair bir yönetim zihniyetine hizmet etmekte olduğu düşüncesi de geçerlilik kazanmaktadır (Erdoğan, 2007,s:31-32). Dolayısıyla son derece karmaşık ve çok yönlü yoksulluk olgusuna ilişkin homojenleştirici yaklaşımlar ve yoksulluğu ölçmede kullanılan mekanik hesaplama yöntemleri aracılığıyla gerçeklik, olduğu durumların çok dışında ifade bulabilmekte ve bazen yoksulluğun azaldığına ilişkin kanaatlerin oluşmasını sağlama yönünde araçsallaştırılabilirken, gerilimleri arttırma yönünde bir işlev de üstlenebilmektedir.

Böyle bir çerçeveden bakınca, yoksulluğu odağa alan her türlü çalışma ister istemez tedirgin edici bir hale gelmektedir. Bu nedenle ülkemiz koşullarında ortaya konulacak açılımların, gerçekliği doğru biçimiyle yansıtmama, damgalama, yanlış genellemelere yol açma, ya da benzeri ihtimallerinin dikkate alınması gerekir. Bu yazı böyle bir vurguya temellendiğinden, klasik tanımlamalar yapan, ölçme/karşılaştırma teknikleri içeren bir ampirik çalışma ile bütünleştiril-

meyecektir[20]. Daha çok, 1980 sonrasında emek piyasasının ve göçün değişmiş olan içeriğinin, kentlerde yoksulluk alanlarını ortaya çıkarmış olduğu bilgisinden hareketle, böyle bir bölgedeki yaşama şartlarına ilişkin bazı göstergelere odaklanacaktır.

Çünkü yoksulluk yalnızca göç ve gecekondu bağlamında açıklanamayacak bir olgu olsa da, göç araştırmalarının bulguları 1980 sonrası süreçte ve özellikle de zorunlu göç kapsamında büyük kentlere yönelmiş nüfus akışının, çöktüğü alanlarda derin yoksulluk alanları yaratmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Kentin değişen dinamikleri ve diğer yandan göçün yoksullaşan niteliği ile açıklanan bu durum kentlerde bir yarılma formuna dönüşmektedir.

Yarılmanın toplumsal formu, kentte çökelmiş olan göçün formel emek piyasasında zaten sağlayamadığı çalışma olanaklarının marjinal piyasa açısından da tükenmeye başlamış ya da koşullarının büyük ölçüde değişmiş olması çerçevesinde belirginlik kazanmaya başlamıştır. Yoksul göç, bu nedenle büyük ölçüde türedi işler olarak adlandırılan düşük kazançlı yeni iş kategorileri aracılığıyla yaşamını sürdürmek durumunda kalırken, göçün değişen yapısı nedeniyle kırdan transfer edilemeyen ekonomi ve sağlanamayan destek nedeniyle yoksulluk şartları daha da ağırlaşmıştır. Göçün, sahip olduğu söz konusu yetersiz ekonomi, gecekondu inşası yoluyla kente yerleşme geleneğini de büyük ölçüde ortadan kaldırdığından, düşük nitelikli konutlarda kiracılık aracılığıyla yarılmanın fiziksel formları da ortaya çıkmıştır.

20 Bu yazıda bazı bulguları kullanılacak olan araştırma, DEÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Planlama Ana Bilim Dalında, PLN 509 Urbanization and Housing Problem in Developing Countries başlıklı yüksek lisans ve doktora dersi kapsamında ve 2003-2004 Güz döneminde kurgulanmıştır. Alan araştırması Ders yürütücüsü Yrd. Doç. Dr Hayat ZENGİN ÜNVERDİ başkanlığında ve Ar.Gör.Hilmi Evren ERDİN, Ar.Gör.Ayşegül ALTINÖRS, Ar.Gör.Neriman YÖRÜR, Ar. Gör. Eda CACTAŞ, Ar. Gör. Feryal DAL, Berrin ARICAN, Ahu AKSOY, Meral ÖNDER, Semiha RESULOĞLU, Görkem GÜLHAN ve Özlem SARIOĞLU'ndan oluşan ekibin ortak katkılarıyla ortaya çıkmıştır.

Böylece somutlaşarak gözle görülebilir hale gelen yoksulluk şartları, öncelikle kentlerin idealize edilen mekansal formunu bozan/tehdit eden gelişmeler olarak görüldüklerinden ve aynı zamanda kentsel arsa yaratmanın aracı olarak değerlendirildiklerinden, imar stratejilerine konu edilmişlerdir. Ancak stratejiler ekonomi politikalarının salt taşınmaz sermayesi bağlamındaki yönelimleri aracılığıyla ortaya çıktıklarından, yoksulluğun mekansal olarak ötelemesi ya da başka alanlara transfer edilmesi dışında açılımlar sağlayamamışlardır. Daha da önemlisi hızlı gelişen kararlar ve uygulamalarla, sürekli bir değişim alanı haline gelmiş belirsizliklerle dolu kentsel ortamda yoksulluk, "korunmasızlık" bağlamıyla farklı bir nitelik kazanmıştır.

Neden Onur Mahallesi?

Yukarıda yer alan kabuller Türkiye kentlerinin iç dinamikleri, ekonomi politikalarının ulusal stratejilere bağlı konumları gereği her coğrafyada yoksulluğun değişen göstergeleri içerisinde genellenebilir olanlarıdır. Ve bu yapısıyla İzmir kentinin de temel bileşenleri olarak ortaya çıkmaktadır. İzmir kentinin bu yapıya verdiği tepkiler kendi özgün birikimleri çerçevesinde alt düzeyde değişiklikler arz etse de, ki bu özellikle İzmir'in yarılmaları halen tolere edebilen içeriği çerçevesinde gündeme gelebilir, fiziksel ve toplumsal oluşumların bugünkü yapılanmasına yönelik önemli veriler sağlama potansiyeli taşımaktadır. İzmir'in en kuzeyinde, tamamen 1980 sonrası göçlerle oluşmuş bir yaşanma bölgesinin, bu çerçevede araştırma alanı olarak seçilmiş olması da elbette tesadüfi değildir (Bknz. Harita) ve söz konusu araştırmanın[21] bu yazıda ele alınmasını gerektiren kritik nedenler bulunmaktadır;

Bilindiği gibi kuzey Karşıyaka bölgesi (İzmir-Çanakkale

21 Alan araştırması mahalle bütününde rasgele örnekleme biçiminde yapılmış, 22 adet soruya dayanan toplam 236 adet görüşmeye dayanmaktadır.

karayolunun kuzeyinde kalan alan) İzmir kenti için en önemli altyapı kararlarından bir olan çevreyolu projesinin hayata geçirilmesine yönelik çalışmaların başlaması ile yeni konut yatırımlarının ve bu kapsamda da yenileme projelerinin potansiyel alanı haline gelmiştir. Girne Bulvarının çevre yoluna erişimi de sağlayacak bir ana arter olarak kuzeye doğru genişletilmesi kapsamında, imar planı kararları ile yeniden yapılandırılan yakın çevredeki alanlarda kısa sürede önemli fiziksel dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. 1960'lı yıllardan itibaren göç alarak ve ağırlıklı olarak kaçak yapılaşmalar biçiminde ortaya çıkmış, zaman içerisinde yasal nitelik kazanmakla birlikte hep aynı fiziksel izler üzerinde gelişimini sürdürmüş bu bölgedeki yaşama alanları, elverdiği ölçüde münferit yer yer de konut kooperatifleri aracılığıyla büyük inşaat faaliyetlerine sahne olmuştur. Bölgede ve yakın etkileşimdeki alanlarda özel güvenlik sistemleri olan dışa kapalı lüks ve büyük site uygulamaları, Karşıyaka'da her zaman orta ve üst gelir gruplarının ağırlıklı yerleşme talepleri ile belirginlik kazanmış kıyıya endeksli yerleşim şemasını alaşağı etme iddiasıyla inşaatlarına başlamışlardır.

Bütün bu gelişmelere paralel olarak Onur ve Yamanlar mahallelerinin yer aldığı vadi ve orta kesimdeki Ilıca deresini kapsayan alanda da "Ilıca Vadisi Projesi" adı altında bir konut projesi 2005 yılından itibaren Karşıyaka Belediyesinin çalışmaları çerçevesinde gündeme gelmiştir.[22] Ilıca Vadisi

22 Karşıyaka Belediyesi, Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin uyguladığı "Dikmen Vadisi kentsel dönüşüm projesinin" benzerini Onur Mahallesi'nde hayata geçirmeyi hedeflemektedir. "Ilıca Vadisi" adı verilen projeye göre bölgedeki 1500 konut, hak sahipleri ile anlaşılarak yıkılacak. Mevcut gecekonduların karşısındaki alanlara 8 katlı yeni binalar yapılacak. Yeni konutlar ya belediye arsalarına kat karşılığı olarak ya da TOKİ tarafından yaptırılacak ve gecekondu sahiplerine düşük bedelle satılacaktır. Proje çerçevesinde öncelikle mülkiyete ilişkin takas, devir gibi çalışmalar sürdürülmektedir. İzmir Büyükşehir Belediyesi 10.04.2006 tarih ve 247 sayılı kararı ile Ilıca Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesine yönelik 1/5000 ölçekli nazım imar planı değişikliği doğrultusunda hazırlanan 1/1000 ölçekli imar planı değişikliğini bu kapsamda onaylamıştır.

Projesini besleyen ve aslında Onur mahallesinin dönüşümünü gündeme getiren esas gelişme ise, mahalleyi neredeyse ortasından ikiye bölen İzmir kuzey geçiş yolu çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Şubat 2007 itibariyle trafiğe açılan otoyol, projelendirildiği aşamadan itibaren, yaratacağı erişim olanakları nedeniyle yalnızca Onur Mahallesi ile sınırlı kalmayacak ve neredeyse Karşıyaka'nın kuzey bölümünü bütünüyle yapısal değişikliklere uğratacak bir altyapı projesi olarak hayata geçmiştir. Bununla birlikte erişim kontrollü söz konusu çevre yollunun sınırlı sayıdaki bağlantı (giriş-çıkış) noktalarından birisinin Onur mahallesine oluşu, bölgenin stratejik önemini daha da belirgin bir biçimde arttırmıştır.

Çevreyolu projesinin hayata geçmesiyle birlikte, bugüne kadar hep gerilerde gözlerden uzak, kentten kopuk ve toplumsal ilişkiler açısından da kendi içine kapalı olarak varlığını sürdürmüş yaşama alanları görünür, yanlarından, ve hatta tam ortalarından geçilir bir hale gelmiştir. Böyle bir gelişmeye, bir cepheden kent ile temasını yitirmiş, yoksulluk alanlarına kentlinin yaklaşmasını, (ilişki kurmaksızın sadece yakınından geçme biçiminde bile olsa) sağlamış olması bakımından olumlu nitelemeler yapılması söz konusu olabilir. Ancak yoksulluk alanlarının özellikle son yıllarda ağırlaşan yaşam koşulları nedeniyle yarattıkları dayanışmacı ve toplumsal ağlarla örülü ortamına yönelik tehdit içeren bu tip müdahalelere dikkatle yaklaşılması büyük önem taşımaktadır.

Dolayısıyla Onur Mahallesi, kentin son süreçte yoksulluk şartlarına yönelik "dışlama" biçimindeki tepkisinin "dönüşüm" formuyla yeniden biçimlenmiş olması bağlamında bu yazının önemli bir bileşeni haline gelmektedir. Daha önce yoksulluk konusuna nasıl yaklaşmak gerektiğine ilişkin olarak verilen açılımlarda dikkat çekilen "korunmasızlık" durumunu, bugün Türkiye kentlerinde özellikle göçle oluşmuş yoksul yaşama bölgelerini hedef alan "kentsel dönüşüm" uygulamaları bağlamında değerlendirmeye olanak sağlayacak özel veriler sunmaktadır.

Onur Mahallesine Ait Bazı Değerlendirmeler

- Onur Mahallesi, 1980'li yıllardan itibaren yeni iş olanaklarına kavuşma özlemiyle göç eden ailelerin kaçak konutlarıyla ortaya çıkmış, özellikle 1990 sonrasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanmış olan huzursuzluk ortamından kaçmak üzere ve bu nedenle de önceki göçerlere oranla çok daha kötü şartlarla kente gelmiş olan ailelerin yaşama alanıdır.

- Mahallede yaşayan hanehalklarının[23] büyük çoğunluğu yakın dönemde, tarım odaklı işlerine son vererek İzmir'e yerleşmiş, tarım dışı meslek dallarında ihtisaslaşmadıklarından, marjinal sektör içerisine, kalifiye olmayan, geçici, sezonluk işlerde ya da türetilmiş meslekler alanlarında çalışma olanağı elde edebilmişlerdir. Yaş özellikleri açısından büyük ölçüde emek piyasasının aktif sayılan bölümü içerisinde kalan bu kesimler[24] % 27.4'lük bir oranla inşaat ve inşaatla ilgili yan sektörlerde (boyacı, boyacı ustası, alçı ustası vb.), düzensiz, düşük gelir sağlayan ve genellikle de sosyal güvence olanaklarından yoksun iş kollarında yer almışlardır.

- Bölgede çalışanların %57.6'lık bir kesiminin, yani yarısından fazlasının hiç bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Sosyal güvence kuruluşları içerisinde 1/4'lük bir oranla en yaygın olanı ise Sosyal Sigortalar Kurumudur. Özel sektör ya da kurum işçilerinin ağırlıkla içinde yer aldığı bu kesim dışında, az sayıda Bağkurlu ve Yeşil Kart sahibi bulunmaktadır.

---

23 Hanehalkı ortak bir mekanı paylaşan, geliri, tüketimi ve ev içi işleri yeniden üreten bir toplumsal birim olarak kabul edilmektedir. Hanehalkı aile gibi bir kan bağı ile bağlı olma gerekliliği de söz konusu değildir. Temel ölçüt aynı evi paylaşmaktır (ODTÜ, 2000, s.63).

24 Mahallede yaşayan hane halkı reislerinin % 73,2'sinin faal nüfus olarak kabul edilen 25-49 aralığında yer almaktadır. Bununla birlikte hanehalklarının eğitim düzeyi oldukça düşüktür. Alanda yaşayanların %10'u okuma yazma bilmezken, % 32,8'i de ilkokul mezunudur.

- Bulgular bölgede hala göçün marjinal piyasa tarafından sınırlı miktarda da olsa emilebildiğini göstermektedir. Bununla birlikte sınırları zaten daralmış ve düşük gelir sağlayan söz konusu iş piyasası yöresel gruplanmalar temelinde paylaşılmıştır. Ağırlıklı olarak Erzurumluların yerseçmiş olduğu ve yine Muş, Bingöl, Çorum, Diyarbakır, Tunceli, Sivas, Tokat ve Siirt yörelerinden gelen göçlerin çökeldiği mahallede[25] yoksulluk şartları nedeniyle, akrabalık, hemşerilik ve benzeri dayanışma ilişkileri mekansal ve toplumsal yapılanmanın önemli bileşenleri haline gelmiştir.

- Sosyal güvencenin zayıf olduğu durumlarda elbette destek sağlamak ve dayanışmak büyük önem taşımaktadır. Göçün bu çerçevede zaten hep var olmuş kır desteği, kente aktarılan kaynaklar çerçevesinde yaşam koşullarının rahatlatılmasına hizmet etmiştir. Ne var ki son sürece ait göçlerde bu yapı büyük ölçüde arızaya uğramıştır. Bu bölgede de çarpıcı bir biçimde hanehalklarının ekonomik açıdan içinde bulundukları yetersiz olanaklara karşın, dışarıdan maddi ya da tüketim malzemelerine yönelik destek alamadıkları bulgulanmaktadır.

- Kırla bağların zayıfladığı hatta koptuğu bir ortamda temel ihtiyaçlara ve belirgin bir biçimde gıdaya yönelik harcamaların miktarı da artmaktadır. Bölgede yaşayan hanehalkları zaten düşük olan gelirlerinin büyük bir bölümünü[26] gıda harcamalarına ayırmaktadırlar. Gelir düştükçe ya da hanedeki kişi sayısı arttıkça bu alandaki harcamaların gelir içindeki payı da artmaktadır. Mahallede yaşayan hanehalklarının ikinci önemli harcama kalemini içki ve tütün oluşturmaktadır. Yani zor şartlar bireyleri büyük ölçüde bağımlılık yaratan sigara ve alkol kullanımına yöneltmiş ve düşük gelirin

25 Onur mahallesinin göç profiline ilişkin bulgular, "sosyo-ekonomik İlişkiler Bağlamında İzmir Gecekondularında Kimlik Yapılanmaları, Karşıyaka- Onur ve Yamanlar mahalleleri" başlıklı doktora tezinin bulgularına dayandırılmıştır.

26 Hanehalkı harcamalarında gıda %60, İçki Tütün %18.5,Ulaşım %16,5'lik paylara sahiptir.

önemli bir bölümünün bu alanda tüketiliyor olması durumu ortaya çıkmıştır.

- Kentsel hizmetlere yönelik harcamalar bağlamında ise en önemli kalemi ulaşım giderleri oluşturmaktadır. Motorlu araç sahipliliğinin son derece düşük olduğu mahallede, genellikle toplu taşım araçlarına ödenen bu pay, çalışan ve eğitim görenler açısından zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Mahallede yaşayanların eğitim alanına yönelik harcama payları ise son derece düşüktür. Genç kuşak her ne kadar çocuklarını okutma eğiliminde ise de, bu alana kaynak aktaramamaktadır. Yaratılamayan kaynak ve zaten aile içi geçinme stratejileri bağlamında önemli hale gelmiş olan çocuk emeği (özellikle 13-17 yaş çocuklarda) nedeniyle eğitimin belirli bir yaştan sonra sonlandırılması durumunu ortaya çıkarmaktadır. Sağlık ise neredeyse hiç kaynak aktarılamayan bir alandır. Sosyal güvencesi olmayanlar için sağlık ocağı tek hizmet alma noktasıdır.

- Bölgede yaşayanların mutfak alışkanlığı, yerel ve kültürel etkilerin dışında, temel olarak sahip olunan ekonomik olanaklara göre biçimlenmektedir. Burada temel gıda maddeleri olan etin ve sütün tüketim düzeyi yoksulluk açısından önemli bir nitelik kazanmaktadır. Sağlıklı bir yaşam için vazgeçilmez gıda maddeleri arasında gösterilen kırmızı etin mahalledeki tüketim oranı son derece düşüktür ve bulgular hanehalklarının % 58,5 gibi çarpıcı bir çoğunluğunun hiç kırmızı et tüketmediğini ortaya koymaktadır. Kırmızı et tüketebilen ailelerin büyük çoğunluğu ise ancak yardımlar vasıtasıyla ya da kurban bayramlarında kırmızı ete erişebildiklerini belirtmişlerdir. Kırmızı ete nazaran daha ucuz ve erişilebilir bir besin türü olan beyaz etin de haftada en çok bir kez tüketildiği bulgulanmıştır. Yine hanehalklarının %23,3'ünün hiç beyaz et tüketmedikleri de bulgular arasındadır.

- Mahalledeki hane halklarının süt tüketim alışkanlıkları incelendiğinde ise, araştırma kapsamındaki ailelerin %52,5'inin hiç süt tüketmedikleri görülmektedir Yine bulgular evde ancak küçük bebek olması halinde sınırlı düzeyde

tüketilen sütün niteliğinin ise ekonomik nedenlerle önemsenmediğini ortaya koymaktadır. Araştırmaya konu olan hanehalkları içerisinde süt tüketenlerin %31,8'inin dayanıklı süt yerine kaynağı belirsiz ve açıkta satılan sütleri tercih ettikleri görülmektedir.

- Yetersiz ekonomi gıda alanında ve özellikle de sütte hijyen şartların ikinci plana itilmesini nedenlerken, fiziksel yaşama şartlarının da insan sağlığını tehdit edici düzeyde olumsuz bir hale gelmesini sağlamaktadır. Bölgenin aşırı eğimli olan yapısı, zaten sayısı hızla artan konut gelişmelerini özellikle su, elektrik gibi altyapı unsurları konusunda çözümsüz bir hale getirmiştir.[27] Yüksek kotlarda konutlara bir yol aracılığıyla erişilemediği mahallede kaçak elektrik kullanımı oldukça yaygındır. Ayrıca özellikle dik yamaçlarda ve şebekeye bağlı olmayan konutlarda su varil ve bidonlara depolanarak kullanılmaktadır.

- Böyle bir bölgede yaşam çevresinin sahip olduğu olanaklar kadar, konutun niteliği ve sahip olduğu konfor koşulları da kritik hale gelmektedir. Genellikle küçük ve az katlı konutların yaygın olduğu mahallede, apartmanlar ilk yerleşme bölgesi olan güney bölümde ve mahallenin tek ana caddesinin üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunun dışındaki konutlar gecekondu olarak inşa edilmeleri nedeni ile, bağımsız bölümlerin süreç içerisinde ana kütleye eklenmesi ile üretilmişlerdir. Bu tip konutlarda tek yatak odalı olanlar oldukça yaygın bir düzeyde yer almakta, 2 ya da daha fazla yatak odası olan konutların oranının ise 1/4'den daha az olduğu ortaya

27 Bölgenin af kapsamında imar uygulamalarını yapabilmek, mülkiyet ve altyapı sorunlarını çözebilmek amacıyla ilk olarak 05.03.1997 tarihli 1. ve 2. Kısım Küçük Yamanlar Planı ile başlayan planlama çalışmaları, 21.12.1998 tarihli ve yalnızca mahalle merkezini kapsayan Onur Mahallesi Revizyon Planı çalışması ile sürmüştür. Ardından 2000 yılında mevcut yapıların tespitine yönelik bir çalışma başlatılmış ve bu çalışma alandaki mülkiyet sorunlarını giderebilmek üzere parselasyon planı haline getirilerek 2001 yılında onaylanmıştır. Ne var ki sözkonusu süreçte gerçekleştirilmiş planlama çalışmaları bölgedeki yaşam kalitesini iyileştirme yönünde önemli etkiler ortaya çıkaramamıştır.

çıkmaktadır. Yine mahallenin en dış kesiminde ve en son süreçte inşa edilmiş gecekondularda ayrı mutfağı bulunmayan ve hatta tuvaleti olmayan konutlara da rastlanmaktadır.

- Çoğu kötü tekniklerle inşa edilmiş sıvasız, doğramasız, çatısız ya da tuvaletsiz, mutfaksız, gecekondu yapılarının ev içi donanımları da son derece zayıftır ve % 42'sinde kiracı olarak oturulan söz konusu konutlarda donanım, yaşayanlarının ekonomik olanaklarına bağlı olarak mahalledeki apartman konutlarından önemli ölçüde ayrışmaktadır. Mahalledeki konutların % 96,2'sinde renkli televizyon bulunması önemli bir veridir. Teknolojinin ucuzlamış olmasının yanı sıra, televizyonun vazgeçilemez önceliği, sosyalleşmeyi ve kente katılmayı, gerektirmeyen, ulaşım maliyetleri içermeyen tek eğlence aracı olması bağlamında ortaya çıkmaktadır. Hatta bu nedenle Vcd player ile bütünleşik teknolojik donanımların da bazı yoksulluk şartlarında kopya cd'ler aracılığıyla ucuza film seyretme olanağını sunması bağlamında evlerin önemli bileşeni haline geldiği görülmektedir.

- Araştırmaya konu olan hane halklarının % 7,2'sinde buzdolabı, %26,3'ünde çamaşır makinesi, %33,1'inde fırın ve %93,2'sinde de bulaşık makinesi bulunmadığı ortaya çıkmaktadır. Bazı bölgelerde su şebekesinin yetersizliği söz konusu donanımların kullanımı sınırlamakta ve termosifon ya da şofben gibi ev aletlerinin de kullanılamaması durumunu beraberinde getirmektedir. Nitekim görüşme yapılan hane halklarının %67,4'ünün termosifon ya da şofben sahibi olmadıkları bulgulanmıştır. Böyle bir sonuç elbette bölgedeki banyo ve temizlik alışkanlıklarının niteliği hakkında fikir veriyor oluşu açısından da son derece önemlidir. Banyo yapma gereksiniminin, yetersiz mekansal olanaklar, yetersiz altyapı ve ev içi donanım nedeniyle sağlanamıyor oluşu, yoksulluğun nasıl bir yoksun olma halini ortaya çıkardığını gözler önüne sermekte, hem de bu tür bölgelerin sağlık şartları açısından aslında ciddi riskler taşıdığını da ortaya koymaktadır.

- Buna karşın, alan genelinde telefon sahipliğinin çok yaygın olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamındaki aile-

lerin %78,4'ünün bir telefon hattı sahibi oldukları bulgulanmıştır. Diğer yandan araştırma sonuçları hanelerin %41,9'unda en az bir adet cep telefonu bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu sayı bazı hanelerde iki ya da üçe kadar çıkabilmektedir. Çünkü ağırlıklı olarak inşaat işçiliğinin ve geçici işlerde çalışma eğiliminin yüksek olduğu bu alanda cep telefonu öncelikle iş kaynaklı bir iletişim aracı olarak gereklilik şartları haline gelmektedir.

- İletişim araçlarına sahip olma ve kullanma konusunda ortaya çıkan bu çarpıcı duruma rağmen, yoksul kesimlerin kentsel alan içerisindeki etkileşimleri sadece yaşadıkları yakın çevre ve hatta sokakla sınırlı kalmaktadır. Çalışma alanında görüşme yapılan hane halklarından %69,9'unun hiçbir biçimde mahalle dışı ilişkisinin olmadığı görülmektedir Mahalle dışı ilişkiler ise ancak zorunluluk içeren nedenlerle kurulmaktadır. Nitekim hanehalkları hiçbir şekilde mahalle dışındaki bölgelerden alışveriş etmedikleri gibi, gereksinmeler de küçük çapta ve genellikle de veresiye olarak mahalle merkezlerindeki bakkallardan sağlanmaktadır.

- Araştırma sonuçları yine hane halklarının haftasonu gezisi ya da tatil yapmak amacıyla da mahallelerinden çıkmadıklarını, kente katılmadıklarını, %75'inin sadece akrabalarını ziyaret için belli dönemlerde memlekete gidebildiklerini göstermektedir.

Sonuç

Küresel dinamiklerin ve bu dinamikleri yerel ortamlara taşıyan neo-liberal politikaların yoksulluk alanında başarı elde etmek için yeterli bir donanıma sahip olamayacağı açıktır. Bununla birlikte ulus devletler, ekonomik alanda bağımlı hale geldikleri küresel düzene, giderek yoksulluk alanında da bağımlı bir hale gelmeye başlamışlardır. Bu durum ekonomik sistemin bölüşüm ilişkileri içerisinde yoksulluğa, tarihsel olarak da zaten hep var olmuş ihtiyacının doğal bir sonucudur. Bu nedenle yoksulluğun önlenmesine dair ortaya çıkartılan

politikalar ve bu kapsamda geliştirilen literatür, göstermelik ve etkisiz önlemler biçiminde karşımızda durmaktadır. Böyle bir ortamda söz konusu varlık-yokluk karşıtlığını sürekli hale getirmeye yönelik stratejilerin doğasını anlamak ise büyük önem taşımaktadır.

Ülkemiz açısından yoksulluk şartlarının özellikle 1980 sonrasındaki ifadesine yukarıdaki açılımlarda yer verilmiştir. Bu ifade biçimini doğrulamaya aday bir yaşama bölgesi de değişik göstergeler açısından değerlendirmeye alınmıştır. Böyle bir ele alış, yoksulluğun, giyim, barınma, sağlık ve eğitim gibi temel gereksinmelerin karşılanamıyor oluşunun dışında, toplumsal ve mekansal dışlanmışlık, kente katılım, kentsel hizmetlerden yararlanma sorunları ve en önemlisi de ekonomik kriz ve doğal felaketler ya da taşınmaz sermayesinin yarattığı büyük ölçekli dönüşüm uygulamaları biçimindeki dış şoklar karşısında korunmasızlık biçiminde ortaya çıkan farklı yönlerinin de bulunduğu kabulüne temellenmektedir.

Böyle bir kabul, ölçüsü, şartları değişse de ülkemiz kentlerinde yaygın olarak var olan bu tür yoksulluk alanlarında dayanışma gereksinimi ve kentin dışlayıcı tavrı nedeniyle ortaya çıkmış kapalı toplumsal ve mekansal yaşamlara yönelik geliştirilmiş/geliştirilecek tavrın yoksulluk tartışmaları dışında tutulamayacağını göstermeye çalışmaktadır. Nitekim gecekondu ve yoksulluk meselesini her zaman bir eklemlenme problemine indirgemiş ve eklemlenmeyi de yalnızca mekansal yapılarda aramış modernleşmeci bakış, mekansal düzeydeki tüm eklemlenmelere rağmen, toplumsal alanda beklenen başarıyı sağlayamamıştır. Dışlama ve içine alma ikileminde araçsallaşan mekan, toplumsal yapıların giderek son derece belirsiz bir ortamın içerisine sürüklenmesini de beraberinde getirmiştir.

Böylece koşulları son derece ağırlaşmış bugünkü ortamda yoksullar için kentte varlığını sürdürebilmek, giderek uzaklaşan bir ideal halini almıştır. Son süreçte kentsel dönüşüm adı altında ortaya çıkan büyük çaplı dönüşüm projeleri-

nin kentin yoksulluk bölgelerini hedef alan yapısı, zaten devletin sosyal alandaki varlığının zayıflamasıyla açığa çıkmış korunmasızlık koşullarını daha da kritik bir hale getirmiştir. 1980 sonrasının af süreçleri ve ıslah planları aracılığıyla gerçekleştirilmiş ilk dönüşüm operasyonlarından farklı olarak bu süreç, çok daha eşitsizlikçi bir ortamda, çok daha yoksul kesimleri içine alan yapısıyla ve en önemlisi de topyekün müdahaleleri içeren büyük ölçekli hamleleri ile kent ve yoksulluk gündeminin en önemli bileşeni haline gelmiştir.

Kaynaklar

Bauman, Z. (1999). Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar, (Çev. Ümit Öktem). Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Boratav, K. (2004). "Yoksulluk Kavramı Üzerine Notlar", Yoksulluk ve Sağlık, Toplum ve Hekim, Ocak-Şubat 2004, cilt 19, sayı:1, Türk Tabipleri Birliği Yayın Organı, Ankara

Erdoğan, N. (2007). "Garibanların Dünyası Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar", Yoksulluk Halleri, Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, İletişim Yayınları, İstanbul.

GIDDENS, Antony. (1981), A Contemporary Critique of Historical Materalism, Vol: 1, London,

Ocak, E. (2007), "Yoksulun Evi", Yoksulluk Halleri, Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, Ed. N. Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kazgan, G. (1999). 75 Yılda Köylerden Şehirlere, 1980'lerde Türk Tarımında Yapısal Değişme, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Sassen, S., (1990), Bitişik Zamanlıklar, Yeni Bir Bölge Üretmek, Anytime, Konferans Bildirileri Kitabı 5, Mimarlar Derneği Yayını, Ankara.

Şenses, F., (2001), Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul.

Şenses, F., (2004), "Yoksulluğun Küreselleşmesi mi? Küreselleşmenin Yoksulluğu mu?", Yoksulluk ve Sağlık, Toplum ve Hekim, Ocak-Şubat 2004, cilt 19, sayı:1, Türk Tabipleri Birliği Yayın Organı, Ankara

Ünverdi, H., (2002), "sosyo-ekonomik İlişkiler Bağlamında İzmir Gecekondularında Kimlik Yapılanmaları, Karşıyaka-Onur Mahallesi ve Yamanlar Mahallesi Örnekleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, D.E.Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Wallerstein, I., (1992), Tarihsel Kapitalizm, (Çev. Necmiye Alpay). Metis Yayınları, İstanbul. (Orijinal baskı 1983).

Kırsal Yoksulluk

Şinasi ÖZTÜRK*

"En zengin dönemini yaşayan dünyamız, yaygın bir küreselleşme söylemi içinde, aynı zamanda yoksul insan sayısının en yüksek düzeye ulaştığı bir dönem yaşıyor."
(Şenses 2001:13)

Giriş

Yoksulluk, tarih boyunca farklı toplumlarda farklı biçimlerde toplumların önemli sorunlarından biri olmuştur. Her toplumun belirli bazı ölçütlere göre tabakalaşmış olması nedeni ile de kimi gruplar ya da topluluklar bu tabakalaşmanın ya da sınıflaşmanın altında yer almak durumunda kalmıştır. Bu tabakalaşmanın altında yer alan sınıflar "yoksullar" olarak tanımlanmıştır.

Alt sınıflarda yer alan insanlar, toplumca arzulanan şeylerden yoksun olanlar ya da diğerlerine oranla daha az sahip olanlardır. Bu arzulanan şeyler ister para, gelir, mülk gibi somut olarak ölçülebilen şeyler olsun isterse saygınlık, kariyer veya eğitim gibi soyut şeyler olsun, bunlardan yoksun olanlar yoksul olarak toplumsal hiyerarşinin altında yer almıştır. Buna karşın varsıl olan gruplar, tabakalar veya sınıflar sadece toplumca arzulanan değerlere daha çok sahip olanlar değil aynı zamanda bu değerlerin, ister maddi ister manevi olsun, kontrolünü de ellerinde tutarlar. Örneğin toplum içerisindeki

* Yrd. Doç. Dr. Muğla Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

kurallar, normlar, toplum için neyin iyi, neyin kötü olduğu, genellikle hiyerarşinin üstünde bulunan gruplar, tabakalar veya sınıflar tarafından belirlenir (Öztürk 2004).

1960'lı yıllarda çevre, kalkınma ve güvenli bir geleceğe ilişkin sorunlar uluslararası platformlarda tartışılmaya başlanmış ve bu konuda uluslararası politikaların geliştirilmesi düşüncesi kabul edilerek yerel, ulusal ve küresel düzeyde sürdürülebilir kalkınma bir amaç olarak öne çıkmıştır. Bu tarihten sonra yoksulluk ve sürdürülebilir kalkınma kavramları ve aralarındaki ilişki uluslararası alanda tartışılmaya başlamıştır.

1972'de Stockholm'de yapılan Birleşmiş Milletler (BM) İnsani Çevre Konferansı'nda yoksulluk ve sürdürülebilir kalkınma konularına uluslararası ve ülkeler düzeyinde çözüm arama çalışmaları, 1983'te BM tarafından Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun kurulması ile hızlanmış ve 1992'de Rio Zirvesi'nde Gündem 21'in kabul edilmesiyle önemli bir dönüm noktasına gelmiştir.

Bu çerçeveden bakıldığında yoksulluk kavramı özellikle 1990'lardan itibaren uluslararası platformlarda tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar daha çok yoksulluğun tanımı, nedenleri ve nasıl giderileceği konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. Genel olarak kabul edilen tanımlamalara göre yoksulluğu göreli ve mutlak yoksulluk olmak üzere iki boyutta ele almak mümkündür. Göreli yoksulluk kişinin toplumsal olarak yeniden üretebilmesi için gerekli tüketim ve yaşam düzeyinin saptanmasını içermektedir. Buna göre, belli bir toplumda kabul edilebilir minimum tüketim düzeyinin altında geliri olanlar göreli yoksul olarak tanımlanmaktadır. Mutlak yoksulluk da, bir insanın yaşamını minimum düzeyde sürdürebilmesine, yani biyolojik olarak kendisini yeniden üretebilmesi için gerekli kalori ve diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenmeyi gerçekleştirmesine dayalı olarak tanımlanmaktadır. Gelirleri bu temel gereksinimleri karşılamakta yetersiz olanlar mutlak yoksulluk sınırının altında kabul edilmektedir (Öztürk 2004).

Bu iki yaklaşım genelde parasal göstergeler üzerinden hesaplanmaktadır. Örneğin, uluslararası karşılaştırmalarda mutlak yoksulluk sınırı, çoğunlukla, satın alma gücü ile düzeltilmiş olarak, bir ABD Doları'na eşit günlük harcama düzeyidir. Göreli yoksulluk için çoğunlukla benimsenen yöntem de ülke içindeki ortalama gelirin belli bir oranı altında (örneğin % 30) geliri olan bireylerin toplama oranının bulunmasıdır. Diğer yandan yoksulluğun salt gelir eksikliği ya da ortalamadan sapan gelir miktarı olarak tanımlanması bazı sınırlamaları da beraberinde getirmektedir. Salt gelir odaklı perspektifin bireylerin toplumsal oluşumun sunduğu hak ve olanaklara ulaşıp ulaşamaması konusunda kapsamlı bilgi veremeyeceği, özellikle son on yıldaki tartışmalarda gittikçe artan ölçüde kabul görmektedir (Öztürk 2004).

Bunların dışında yoksulluğun tanımlanmasında temel alınan ölçütlere göre de yoksulluk tanımı tiplerinden bahsetmek mümkündür (Friedman 1996). Bunlar sırası ile:

1. Bürokratik: nesnel ölçülere göre tanımlanması ve sınıflandırılması (Milli Gelir ve yüzdesi);
2. Moralistik: ahlaki değerlere göre tanımlanması (yoksulluğun yoksulların kendi suçları olması açıklamaları);
3. Akademik: sosyo ekonomik sistemin yoksulluğa neden olduğu düşünce (yapısal sorun; işsizlik, özelleştirme, sosyal yardımların azalması, toprak reformu, vb);
4. Yetkisizleştirme (disempowerment): politik, sosyal, psikolojik boyutları (karar alma mekanizmalarından uzaklaştırma).

Yoksulluğun ölçülmesinde yeni alternatifler üretilmekte ve alternatiflerde bireyin ihtiyaçlarının daha geniş sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi ihtiyaçlarının da dikkate alınması önerilmektedir. Bunların yanı sıra Birleşmiş Milletler "İnsani Yoksulluk İndeksi" adını verdiği çok yönlü bir ölçüm kullanmaya başlamıştır.

TÜRKİYE'DE YOKSULLUK ÇALIŞMALARI

Dünyada yoksulluğu azaltmak günümüzün popüler söylemlerinden biridir. Temel olarak baktığımızda, her ne kadar günümüzde yoksulluğu yok edecek bilimsel ve teknolojik araçlar bulunmakta ise de, bu söylemlerin büyük çoğunluğu yoksulluğu yaratan sosyal ve ekonomik dinamikleri açıklamaktan uzaktır.

Yoksullukla mücadelede yoksulluğun derecesi kadar yoksulluğun nerelerde yoğunlaştığı da önemli noktalardan biridir. Dünya genelinde birçok az gelişmiş ülkede yoksulluğun, kırsal alanlarda eksik istihdam içinde topraksız köylüler, tarım işçileri, küçük toprak sahibi köylüler arasında yaygın olduğu görülmektedir.

Kapitalizm öncesi tüm toplumlar tarım toplumları idi ve bu nedenle de kapitalizmin getirdiği kar düşüncesi gelişmemişti. Kapitalizm ile birlikte gelişen kar düşüncesi ve pazar için üretim tarım alanlarında da gerek büyük aile tarımcılığı ve gerekse son 50 yılda gelişen ve küreselleşen tarım şirketleri (agribussiness) aracılığı ile küçük tarım işletmeleri özellikle gelişmekte olan ülkelerde yok olma durumuna getirmiştir. Üretimin ve tüketimin küreselleştiği son yıllarda Dünya Ticaret Örgütü ve diğer uluslararası kuruluşlar aracılığı ile küçük tarım işletmelerine savaş açılmış ve bunun sonucunda büyük tarım işletmeleri ile baş edemeyen küçük tarım işletmeleri iflas etmek zorunda kalarak ya kırsal alanda işçileştirilmiş ya da kentlere göç etmek zorunda bırakılmıştır. Bu süreç 1980 sonrası neo-liberal politikaların dünyada küresel boyutta uygulanması ile artarak devam etmiştir. Bunun sonucunda kırdan kente çok yüksek oranlarda göç başlamış ve bu göçün sorunları tüm ülkeleri etkilemiştir.

Tarımsal faaliyetler genellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde temel faaliyet alanını oluşturmaktadır. Tarım sektörü gelişmekte olan 40 kadar ülkenin ihracat gelirlerinin yüzde 50'sinden fazlasını ve yaklaşık 50 kadar ülkenin de ihracat gelirlerinin yüzde 35 kadarını sağlamaktadır (World Bank 2006). Aynı zamanda Dünya genelinde yaşayan yoksulların büyük bölümü de kırsal alanda yaşamaktadır.

Dünya nüfusunun yaklaşık olarak yarısı "köylü tarımı" ile geçimini sağlamaktadır. Amin[28] dünya genelinde köylü tarımını, farklı üretim kapasiteleri, farklı ekonomik ve sosyal karakterleri ve farklı verimleri gözetilerek iki ana gruba ayırmaktadır. "Birinci grup, yeşil devrimden yararlanabilen gruptur; gübreleme, ilaçlama, geliştirilmiş tohum olanaklarından yararlanabilmiştir ve belli oranda mekanizasyona sahiptir. Bu köylülerin yıllık tahıl üretimi 10.000 ile 50.000 kilogram arasında değişmektedir. Buna karşın, yeni teknolojilerden dışlanmış köylülerin yıllık tahıl üretimi ise çiftçi başına yaklaşık 1.000 kilogram civarındadır".

Bu ayrım dikkate alındığında tarım alanında gerek dünya genelinde gerekse ülkelerin kendi içerisinde eşitsizlikten bahsetmek mümkündür. Bu eşitsizlik son 20-30 yılda giderek çok ciddi boyutlara ulaşmıştır. Yine Amin'e göre dünya tarımcılığının en gelişmiş kapitalist kısmının üretiminin en yoksul kısmının üretimine oranı, 1940'ta 10'a 1 iken, günümüzde 2000'e 1 seviyesine yaklaşmıştır. Bu da demektir ki, tarımsal üretim ve gıda üretimi diğer bütün alanlardan çok daha eşitsiz bir gelişme göstermiştir. Aynı zamanda bu evrim, gıda ürünlerinin göreceli değerinin (diğer endüstri ve hizmet ürünlerine göre) elli yıl öncekinin beşte birine düşmesine yol açmıştır. Yani tarım sorunu bu eşitsiz gelişimin bir sonucudur.

Dünyada 1,2 milyar yoksul insanın yüzde 75'ini oluşturan yaklaşık 900 milyonu kırsal kesimde yaşamaktadır ve bunların tamamına yakınının temel geçimini tarım ve tarımla ilgili alanlar oluşturmaktadır. Temel olarak baktığımızda tarım azgelişmiş ülkelerde temel ekonomik faaliyeti oluşturmaktadır. Tarım sektörü, bu ülkelerde temel istihdam yaratan alan olarak ortaya çıkmaktadır. Tarım ve tarımsal ürünler bu ülkelerin en büyük ihracat kalemlerini oluşturmaktadır.

---

28 Samir Amin, Yoksulluk, Yoksullaştırma ve Kapitalist Birikim http://www.uzaklar.net/html/yoksulluk_yoksullastirma_ve_ka.html

Tarımın gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerindeki önemi yadsınamaz bir gerçekliği oluşturmaktadır. Bu gerçeklik tarım sektörünün istihdamda önemli bir paya sahip olması ile kendini göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda istihdamın yüzde 50 ile 90 arasında önemli bir kısmının tarım sektörü tarafından sağlandığı Dünya Bankası kaynaklarında açıklanmaktadır (World Bank 2005, 2006). Daha da önemlisi bu oranın yüzde 70 ile 95 gibi yüksek bir oranını küçük tarım işletmeleri oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında da gelişmekte olan ülkelerde küçük tarım işletmeleri özel sektörün önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Diğer önemli bir nokta da, birçok gelişmekte olan ülkede tarım ve yoksulluğun birbiri ile bağlantılı olduğu gerçeğidir.

Yoksulluğun kıtalara göre dağılımı, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Yoksulluğun en yaygın olduğu ülkeler Afrika, Güney Asya ve Güney Amerika ülkeleridir. Bu ülkelerde nüfusun önemli kısmı geçimini tarımsal faaliyetlerden sağlamaktadır. Afrika'da yaşayan insanlardan 325 milyonu günde 1 ABD Dolarının altında gelirle yaşamaktadır (World Bank 2005). Afrikalıların yüzde 65'e yakını yaşamlarını tarımdan sağlamaktadır ve bunların da yüzde 90'ı küçük tarım işletmesidir. Güney Asya'da 430 milyon insan günde 1 ABD Dolarının altında gelirle yaşamlarını sürdürürken, Güney Asya'da yaşayanların yaklaşık yüzde 60'ı geçimlerini tarımdan sağlamaktadır. Güney Amerika'da 55 milyon insan günde 1 ABD Dolarının altında gelirle yaşamaya çalışmaktadır (World Bank 2006)..

10 Afrika ülkesinde 18 milyon kişi, yetersiz yağış ve tahıl fiyatlarının yüksekliği nedeniyle ciddi kıtlık ve açlık tehlikesiyle yüz yüzedir. ABD'nin finanse ettiği Erken Kıtlık Uyarı Sistemleri Ağı tarafından yayınlanan rapora göre, gıda sıkıntısı yaşayan 18 milyon kişinin yarısı Etiyopya'da yaşıyor. Diğer ülkeler ise Nijer, Sudan, Cibuti, Ruanda, Kenya, Burundi, Somali, Eritre ve Uganda olarak sıralanabilir.

11 milyon nüfuslu Nijer'de de çocukların yüzde 40'ı aç geziyor. Her dört çocuktan biri beş yaşına gelmeden yetersiz

beslenmeye bağlı hastalıklar sonucunda ölüyor. Nijer'de yaşam mücadelesi verenlerin en mağdurlarının çocuklar olduğu bilinen bir gerçektir. Yoksul kitleler tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaya çalışıyorlar. Diğer yandan, son 15 yılın en büyük çekirge istilasıyla karşılaşan Nijerliler'in nüfusun büyük bir kısmı, yetersiz yağışlar nedeni ile tarım alanlarını terk etmek zorunda kalmış; ayrıca bu durum hayvanlarını elden çıkarmalarına ya da hayvanlarının telef olmasına yol açmıştır. Kırda açlığın pençesine düşen Nijerli yığınlar, aşırı yüksek fiyatlı yiyecek maddelerini satın almak için kente gidip iş aramak zorunda kalmıştır. Açlığın, susuzluğun, bulaşıcı hastalıkların kol gezdiği ülkede, çocuk ölümlerinin önümüzdeki günlerde daha da artması bekleniyor.

Bu ve benzeri örnekler artırılabilir. Yoksulluğun önlenmesi için birçok proje önerilmiş bunlardan bir kısmı uygulanmış, bazılarında kısmi başarılar da elde edilmiştir. Yoksulluğun önlenmesi için, yoksulluğun büyük oranda kırsal kesimde olması nedeni ile kırdan başlanması gerektiği düşüncesi ile "kırsal kalkınma" kavramı üzerinde durulmuştur.

Kırsal Kalkınma ve Yoksulluk

Kırsal kalkınma yazınında tarım yoksulluğunu önlemek ve/veya azaltmak en önemli konulardan biri sayılmaktadır. Kalkınmakta olan ülkelerin hemen hepsinde tarım sektörü en fazla istihdam sağlayan alan olarak göze çarpmaktadır. Bunun sonucu olarak tarım çalışanları genel olarak az ücret alan hünersiz işçilerdir. Diğer yandan küçük tarım işletmeleri, aile işletmeleri, genel olarak kendilerine belli seviyede yaşam standardı sağlayacak gelirden yoksundur. Özellikle son 30 yıldır dünya çapında uygulanan neo-liberal politikalara bağlı olarak hükümetlere uygulatılan tarım politikaları ve devlet desteğinin tarım sektöründen çekilmeye başlaması, bu sonucun daha da şiddetli yaşanmasına yol açmaktadır.

Neo-liberal politikalar son 30 yıldır hem ülke içinde hem de ülkeler arasında gelir dağılımının gittikçe bozulmasına ve

yoksulluğun artmasına yol açmaktadır. Aynı şekilde DTO'nun aldığı kararlar ve tarım ürünlerinin üretimi ve pazarlaması ile ilgili kararlar sanayileşmiş merkez ülkeleri çiftçilerinin gelirlerinin artmasına yol açmıştır. Buna karşın, bu politikalar az gelişmiş ülkelerin çiftçilerinin zararına olmuş, onları daha da yoksullaştırmıştır. Alınan kararlar ve uygulamalar bazı çiftçileri tarlasını terk etmek zorunda (kente göç) bırakırken, bazılarını da gittikçe tarım alanında güçlenen ulusal ya da uluslararası tarım firmalarının kontrol ettiği pazarda ücretli tarım işçisi olarak çalışmak zorunda bırakmıştır.

Genel olarak bakıldığında kırsal kalkınma kavramının sadece tarım sektörünü veya tarım nüfusunu kapsayan bir olgu olmadığı açıktır. Bunlara ek olarak sosyal, kültürel ve doğal kaynakları içerisinde barındıran ekonomik bir bütünlük olarak kırsal kalkınmayı ele almak daha geniş açıdan soruna yaklaşılmasını sağlamaktadır.

Tablo 1; kırsal kalkınma ve yoksulluğun giderilmesi ile ilgili konuları birbiri ile bağlantılarını da içerecek şekilde gerek yerel gerekse küresel boyutları ile özetlemektedir. Kırsal kalkınma denildiği zaman akla ilk gelen tarımsal gelişmedir. Bu nedenle tabloda özetlendiği şekli ile tarımsal gelişmeyi etkileyen yapılar iki temel grupta ele alınmıştır; bunlar, küresel ve yerel faktörlerdir. Küresel faktörler içerisinde küresel ticaret ve pazarların, özellikle son 30 yıldır Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) de etkisini dikkate alarak tarımsal gelişmeyi özellikle gelişmekte olan ülkeleri olumsuz yönde etkilediğini söyleyebiliriz. Aynı konuda kalkınmış ülkelerin DTÖ'nün aldığı kararlar ve uygulamalar nedeni ile daha karlı çıktığı ve tarım kesimlerinin karlarını artırdığı pek çok araştırma sonunda açıklanan bir gerçektir. Diğer yandan küresel ısınma ve iklim değişikliklerinin tarımsal gelişmeyi etkilemesi sadece yerel değil aynı zamanda küresel bir olgudur.

Tarımsal gelişmeyi etkileyen ikinci temel faktör olan yerel faktörlere göç, kırsal emek pazarı, kırsal tarım dışı ekonomik yapı ve kırsal çevre eklenebilir. Unutulmamalı ki her ne kadar bu faktörler yerel yapılar içinde yer alıyorsa da bugün

artık bu faktörlerin küreselleştiği de yadsınamaz bir gerçekliktir.

Tablo 1. Kırsal kalkınmada ve yoksulluğun giderilmesinde temel konular

Tarımsal gelişmeyi etkileyen yapılar					
Küresel Faktörler		Yerel Faktörler			
Ticaret ve pazarlar	İklim değişiklikleri	Göç	Kırsal emek pazarı	Kırsal tarım dışı ekonomi	Kırsal çevre

Tarımsal kalkınmayı direk etkileyen etmenler					
Ticaret ve pazarlar	Yatırım, finans ve girdi arzı	Çiftçi organizasyonları	Toprak mülkiyeti	Tarım teknolojisi	Su kullanımı

Tarımsal kalkınmada farklılıklar ve çeşitlilikler	
Coğrafi: Az elverişli alanlar	Sosyal tabakalaşma: Marjinal çiftçilerin ve topraksız köylülerin kaderi

Diğer önemli bir konu da tarımsal kalkınmayı direk olarak etkileyen etmenlerdir. Bu etmenler 1) Ticaret ve pazarlar, 2) Yatırım, finans ve girdi arzı, 3) Çiftçi organizasyonları,4) Toprak mülkiyeti, 5) Tarım teknolojisi, 6) Su kullanımı olarak sıralanabilir.

Son olarak tarımsal kalkınmada farklılıklara ve çeşitliliklere yol açan faktörler olarak coğrafi yapı ve toplumsal tabakalaşma sayılabilir.

Tabloda bahsedilen konuların her biri ayrı bir araştırma konusu olacak nitelikte olması nedeni ile bu yazıda sadece özetlemekle yetinilecektir.

Kırsal kesimdeki yoksullar ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılık, balıkçılık, ormancılık ve küçük ölçekli sanayi ve hizmetler kesiminde çalışırlar. Gelişmekte olan ülkelerdeki kırsal yoksullar homojen bir grup olmamakla birlikte kabaca iki ana gruba ayrılabilirler: ziraat ile uğraşan yoksullar (kendi toprağını işleyen küçük toprak sahipleri, yarılıkçılar ve

topraklarını kiralayan toprak sahipleri) ve ziraat ile uğraşmayan yoksullar (işçiler-ırgatlar, köy zanaatkârları ve çobanlar). Kırsal yoksulluğun temel kaynağı topraksız ve kalifiye olmayan işçilerdir. Nüfus arttıkça ve şehirleşme süreci hızlandıkça bu kesimin sayısı hızla artmaktadır (Aktan 2002).

Kırsal alanda yaşayan insanların geçimlerini sağladıkları üç temel ekonomik faaliyetler alanından bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi, geçimlik üretim yapan küçük tarım işletmeleridir. Burada çiftçiler kendi emeklerini kullanarak genellikle kendi tüketimleri ve varsa yetiştirdikleri kümes hayvanı, büyük ve küçükbaş hayvanları için üretim yaparlar ve üretim fazlalarını pazarda satarak kendilerine diğer harcamalarını sağlayacak gelir elde etmeye çalışırlar. İkinci sektör, ticari tarım üretimi yapan orta ve büyük ölçekte tarım işletmelerini kapsar. Bu sektör toprağı olmayan ya da kendine yeterli tarımsal üretim yapamayan köylülere düzenli ya da mevsimlik iş alanı sağlarlar. Üçüncü olarak da kırsal fakat tarıma dayalı olmayan üretim yapan sektörü oluşturan işletmelerdir.

Kırsal yoksulluğu artıran temel faktörler şunlardır (Khan 2000:8): Siyasi istikrarsızlık ve iç çatışmalar. Siyasi istikrarsızlıklar ve iç çatışmalar iktisadi büyümeye sekte vurduğu ölçüde kırsal (ve kentsel) yoksulluğu artırır. Ancak, ülkeler istikrara sahip olsalar bile belirli grupların marjinalleşmesine ve izole olmasına yol açan kastlar, etnik ve ırksal ayrımcılık uygulamaları yoksulluğa yol açabilir. Genel olarak kırsal alanda yoksulluğu besleyen faktörler olarak şunlar sıralanabilir:

1. Kırsal alanlardaki ikilik: Kırsal alanlarda büyük toprak sahipleri ve ticari üretim sistemleri ile küçük toprak parçalarına sahip olan köylüler ile geçimlik tarım ekonomisi aynı anda bulunuyorsa gelir dağılımında eşitsizlik ve yoksulluk ortaya çıkabilir.
2. Kötü yönetim: Kötü yönetim ve bürokrasinin yozlaşması bir yandan kırsal kesimdeki üreticilerin maliyetlerini artırarak; öte yandan, yoksulların ihtiyaç duyduğu

kamusal hizmetleri eksik ve kalitesiz bir şekilde sunarak yoksul kesimin yaşam standardını düşürür ve üstlendikleri maliyeti artırır. Kırsal yoksulluk; hukuk devleti ilkesine uyulmuyorsa, yönetim şeffaf değilse, kontrol ve düzenlemeler aşırı ise, yönetim aşırı merkezileşmişse ve yoksullar seslerini duyuramıyorlarsa artar.

3. Kırsal kesimi dışlayan iktisadi ve sosyal politikalar: Uygulanan politikalardaki kırsal kesimi dışlayan bazı politikalar (Altyapı yatırımlarında ve sosyal güvenlik hizmetlerinin sunumunda kentlere öncelik verilmesi, ithalatın sübvanse edilmesi, sermaye-yoğun teknolojilerin emek-yoğun olanlara tercih edilmesi) bu kesimdeki yoksulluğu artırır.

Tarımın ekonomilerdeki yerinin ne olması gerektiği ve yoksulluğu azaltıp azaltamayacağı tartışmalı bir konudur. Bir düşünceye göre, gelişmekte olan ülkelerde nüfusun çoğunun kırsal alanda yaşaması ve gelirlerini tarımdan ve/veya tarımla ilgili alanlardan elde etmesi nedeni ile tarımsal üretim ve tarım sektörü yoksullukla mücadele için en önemli ekonomik alandır. Buna karşın, diğer bir düşünce de tarımın yoksulluğu azaltmaktaki önemini kabullenmekle birlikte, yoksullukla mücadele etmek için tarım dışındaki sektörlere, örneğin tarım dışı girişimler ve sosyal servis gibi alanlara yönelinmesi gereğini savunur. Örneğin McIntosh and Vaughan (1996:91-92) genel olarak küçük tarım işletmelerine dayalı bir tarım sektörünün yaratılabileceğini ve bunun da tarımsal üretim sistemini dönüştürerek tarımla uğraşan ailelerin durumlarını iyileştirebileceğinden bahseder. Burada önemli olan nokta yoksulluğun azaltılması için küçük tarım işletmelerinin veya aile tarım işletmelerinin önemli bir rol alabileceğidir.

Genel olarak bakıldığında pek çok kalkınmakta olan ülkede küçük tarım işletmelerinin değişik nedenlerle ihmal edildiğini görüyoruz. Uygulamalarda daha çok yoksulluk giderici ve istihdam sağlayıcı politikaların geniş çaplı tarımsal üretim yapan işletmeler ya da pazar üretimi yapan diğer işletmeler

üzerinde yapıldığı görülmektedir. Örneğin Eicher (1994) özellikle Afrika'da, 1960'lı yıllarda hükümetlerin orta ve büyük tarım işletmelerine daha çok önem verdiğini ve tarım alanında yardımların ve desteklerin bu alanlara yapıldığını belirtmektedir. Aynı durumu diğer kalkınmakta olan ülkelerde de görmek mümkündür (Delgado 1998:1). Delgado bunun nedenlerinden birinin istihdam alanı yaratmakta küçük aile-tarım işletmelerinin çok önemsiz olduğu düşüncesinden bahseder. Eicher (1994:87) 1970'lı yıllarda hükümetlerin ve özel girişimcilerin dikkatlerini, desteklerini ve yatırımlarını küçük işletmelere kaydırmaya başladığından bahseder. Bunun nedenlerinden biri olarak orta ve büyük işletmelerin istihdam yaratmakta ve kırsal alanda refahın artması konusunda yetersiz kalındığı düşüncesidir. Örneğin 1970'li yıllarda başlayan küçük tarımsal işletmeleri destekleme politikaları sonucunda Kenya'da üretimde ciddi bir artış sağlanmıştır. Lele ve Agawal'a (1989) göre 1965'de küçük aile tarım işletmeleri Kenya'nın ulusal tarım üretiminin yüzde 4'ünü sağlarken uygulanan küçük tarım işletmelerini destekleme politikaları sonucu bu rakam 1985 yılında yüzde 49'a yükselmiştir. Zimbabwe'nin küçük tarım işletmelerinin desteklenmesi sonucu elde ettiği mısır üretimindeki başarısı bu anlamda diğer bir örneği oluşturmaktadır. Zimbabwe mısır üretimini 1980 ve 1990 yılları arasında üç katma çıkartmıştır ve bu başarı Afrika'nın yeşil devrim başarı öyküsü olarak adlandırılır (Eicher 1994).

Tarımsal üretimin gerek kırsal alanda, gerek kentsel alanda ve ulusal düzeyde yoksulluğun azaltılması için farklı düzeylerde katkı sağlayabileceğinden bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi tarımsal üretimin ve verimliliğin artması, gıda fiyatlarını azaltmasıdır. İkinci olarak istihdam yaratmasından bahsetmek mümkündür. Diğer bir durum da gerçek ücretlerin artmasıdır. Son olarak tarım gelirinin artması olarak sayabiliriz.

Lipton'a göre (2005) tarım sektöründe büyüme, yoksulluğu düşürebilir. Lipton buna dayanak olarak şu düşünceleri sıralamaktadır:

1. Tarım sektörü büyük sayıda hünersiz işçi kullanabilir. Bu şekilde de tarım alanında büyüme hünersiz işçilere talebi büyüteceğinden yeni iş alanları yaratarak işsizlik oranının aşağıya çekilmesini sağlayacağı gibi artan talep nedeni ile tarım alanında işçi ücretlerinin de artmasına yol açabilecektir. Her ne kadar büyüyen tarım işletmeleri daha çok teknoloji kullanımı ile emeği aza indirmekte ise de pek çok durumda olduğu gibi sermayenin az olduğu durumlarda emek yoğun teknikler kullanılabilir.
2. Tarım toprağın kullanılmasını gerektirmektedir ki bu da diğer varlıkları bir kenarda bırakırsak pek çok köylünün az çok sahip olduğu üretim elemanıdır. Her ne kadar pek çok ülkenin belirli yörelerinde topraksız köylü sayısı bir hayli fazla olsa da (Türkiye'de de topraksız köylü sayısı azımsanamayacak kadar fazladır) toprağı olanlar için bu seçeneği kullanmak yarar sağlayabilecektir.
3. Tarımsal üretim, ürünlerin fiyatlarının aşağıya çekilmesi yönünde bir eğilim göstermektedir (özellikle yiyecek fiyatlarında). Bu da pek çok yoksulun ucuza gıda ve tarım ürünlerine ulaşmasını sağlayacaktır.

Diğer yandan, tarımsal kalkınmanın ülke kalkınmasında ve yoksulluğun giderilmesinde beklendiği kadar etkili olmayacağını savunan düşünceler de vardır. Sadece tarıma dayalı olarak kırsal kalkınmanın yoksulluğun azaltılmasında çok fazla yararı olmayacağı düşüncesini üç temel düşüncede toplamak mümkündür. Bunlar kısaca söyle sıralanabilir (Wiggins 2006):

1. Eğer tarım yıllık olarak nüfusun yüzde 1-2'si kadar büyümüyorsa, kırsal ekonomi yeni iş alanları yaratamaz, gelir artışı sağlayamaz ve yoksulluğu azaltamaz. Bu açıdan bakıldığında ekonomileri tarıma dayalı olan ülkelerde tarımın istihdam yaratmada ve yoksulluğu azaltmada çok önemli bir rol üstleneceği kaçınılmazdır.

2. Büyük oranlarda yoksulluğu azaltan faktörler arasında genel örneklere bakıldığında tarımsal kalkınmanın rolünün çok az olduğu görülmektedir. En önemli etkinin hünersiz işçilere olan talebin artması ile olduğu pek çok örnekte gözlemlenmektedir. Fakat bu konuda da kırsal alanda hünersiz işsiz sayısı talepten çok daha fazladır. Bu durumda hünersiz işçilere olan talep pek çok örnekte görüldüğü gibi kırsal alanda tarım dışı ekonomik faaliyetlerden gelmektedir. Tarım dışı kırsal ekonomik faaliyetlerin bir kısmı da tarımla dolaylı yoldan ilgili alanlardır. Bu durum da kırsal alandan kente göçü azaltma etkisi yapmaktadır.
3. Ekonomik büyüme sadece kırsal yoksulluğun bir kısmında giderici etki yapabilir. Fakat diğer yandan pek çok ülkede kırsal kesimde yoksulların büyük çoğunluğunu yaşlılar ve hastalar oluşturmakta bu nedenle çalışma olasılıklarının az olması nedeni ile yoksulluktan kurtulma şansları iş bulmaktan çok sosyal yardımlara bağlı kalmaktadır. Ancak uzun vadede ekonomik büyüme bu insanlara devlet ve kamu yardımı sağlayabilecektir.

Diğer yandan, Lipton'a göre (2005) tarihte Hong Kong ve Singapur gibi şehir devletleri hariç hiçbir devlet tarım alanında kayda değer gelişme kaydetmeden hızlı bir kalkınma sağlayamamıştır. Birçok durumda tarımsal üretimdeki artış diğer sanayi alanlarının genişlemesine de yol açmıştır. 17. Ve 18. Yüzyılda İngiltere'de yaşananlar ve son yıllarda Doğu Asya'da Çin, Güney Kore, Endonezya, Hindistan ve Tayvan'da gerçekleşen büyüme buna örnek olarak gösterilebilir.

Bazı ülkelerde yapılan çalışmalara göre tarımsal yatırımlar yoksulluğun azaltılması ve açlığın önlenmesi konusunda hem kırsal alanda hem de kentte diğer sektörlerde yapılan yatırımlardan daha etkili ve sonuç verici olarak görülmektedir (FAO 2004:12). Yine bulgulara göre tarımsal büyüme diğer ekonomik sektörlerin yoksulluğun azaltılması konusunda olan etkilerinden daha fazla pozitif bir etki yapmaktadır. Ör-

neğin Irz, Thirtle, ve Wiggins (2001) yaptığı tarımsal büyüme ve kırsal yoksulluk arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmada tarımsal büyümenin yoksulluğun azalması üzerine güçlü bir etkisi olduğu saptanmıştır. Bu araştırmaya göre üründe elde edilen yüzde otuzluk artışın yoksul insanların sayısında yüzde 25 veya daha fazla bir azalmaya yol açacağı beklenebilir.

Dorward ve diğerleri (2004), yoksul çiftçilerin durumlarının iyileştirilmeleri ile ilgili Güney Asya ve Afrika'da uygulanan politikaları farklı çalışmaları da dahil ederek incelemişler ve genel olarak yöresel farklılıklar olmakla birlikte kırsal kalkınmaya yönelik küçük çiftçilere ve işletmelere yapılan desteğin yoksulluğu gidermek ve istihdam yaratmak konusunda ilerleme sağladığı düşüncesine ulaşmışlardır.

Benzer çalışmaların ulaştığı sonuca göre gıda güvenliği açısından bakıldığı zaman tarım sektöründe büyüme ailelere gıda konusunda bir güvence sağlamaktadır. FAO'nun 2004 yılı raporunda Endonezya'da yapılan bir çalışmaya göre tarım sektöründeki gelişmenin kırsal alanda yoksulluğu yüzde 50 oranında, kentte de yüzde 36 oranında azalttığı saptanmıştır.

Yine benzer çalışmalarda gıda güvenliğine bağlı olarak, büyüyen tarım sektörünün hane halkının gıda güvencesinde en önemli kanal olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlara göre, eğer tarım belli ölçülerde ticarileştirilmezse, tarımsal büyümenin gıda güvensizliği ve yoksulluğu azaltma üstüne etkilerinin sınırlı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışmalardaki diğer bir önemli gözlem de kırsal kesimdeki hane halklarından tarımsal aktivitelerle ilişkili olanların, diğer hane halklarına göre daha az yoksul ve daha iyi beslenme statüsüne sahip olma eğiliminde olmalarıdır. Endonezya'da yürütülen çalışma sonucunda tarımsal büyümenin kırsal alanlardaki yoksulluğu azaltma derinliği % 50 iken kentsel alan için bu yüzdelik dilim 36 olarak bulunması (FAO, 2004) bu açıdan önemlidir. Yukarıdaki analiz tarımın yoksulluğu azaltmasındaki rolü için güçlü bir veridir. Bununla birlikte, tarımsal olmayan sektörlerde yoksulluğun azalmasında çok önemli rol oynadıkları da not edilmelidir.

Yukarıda verilen örneklere göre tarım sektörü hem kırsal hem de kentsel yoksulluğun azaltılmasında önemli rol üstlenebilmektedir. Bunun tersi olarak da tarım sektöründe yaşanan sorunlar ve buna bağlı olarak tarım sektörünün gerilemesi, eğer gerekli önlemler alınmazsa, hem kırda hem de kentte yoksulluğu artırıcı nitelikler taşıyabilir. Bunun en iyi örneklerinden biri olarak tarım alanında geçinemedikleri için kente göç etmek durumunda kalan çiftçi ailelerinin kentte yoksulluğun artmasında önemli bir yer tutması gösterilebilir.

Birçok ülkede kırsal kesimlerde elde edilen gelir, kentte yaşayan haneler ile karşılaştırıldığında %20-25 civarındadır (Handelman 2004:249). Kır-kent arasındaki eşitsizlik sadece gelirde değil aynı zamanda eğitim, sağlık hizmetlerine ulaşabilme ve ortalama yaşam süresi gibi diğer konularda da görülmektedir. Kırsal kesimde yaşayan insanlar beslenme yetersizliği, yüksek bebek ölüm oranları, yetersiz barınma, eğitimsizlik v.b. sorunlarla karşılaşmaktadır ki bu durum önemli bir kısmının yoksulluk sınırı altında yaşamak zorunda olduklarını gösterir.

Kır kent arasında sosyal ve ekonomik kaynakların dağılımındaki eşitsizlik aynı zamanda kırın kendi içinde de vardır. Örneğin birçok gelişmekte olan ülkede tarım arazilerinin dağılımında önemli bir eşitsizlik görünmektedir. Özellikle Güney Asya ve Latin Amerika'da tarım arazilerinin büyük bölümü çok az sayıda kişinin elindedir (Handelman 2004: 251). Benzer durum Türkiye'nin bazı bölgelerinde de söz konusudur. Bu tür yerlerde kırsal alanda sınıf sisteminin en üstünde güçlü toprak sahipleri bulunur. Diğer yandan toprak reformu ve sanayileşmenin bazı yerlerde (örneğin Meksika, Brezilya ve Tayland) tarımın ve tarımsal iş gücünün ekonomik önemini azaltması bu sınıfların ekonomik ve siyasi etkinliğini ya azaltmış ya da başka alanlara yönelmelerine neden olmuştur.

Kırsal kesimde nüfusun çoğunluğunu oluşturan küçük toprak sahipleri, topraksız köylüler ve tarım işçileri kırsalda en yoksul kesimi oluştururlar. Topraksız köylüler tarım işçisi olarak düşük ücretle, kimi zaman mevsimlik olarak ve ço-

ğunlukla sosyal güvenceden mahrum olarak çalışırlar. Aynı şekilde küçük toprak sahibi çiftçiler de ücretli tarım işçisi olarak çalışabilmektedirler. Kırsal kesimde diğer bir grup da orta sınıf olarak tanımlayabileceğimiz orta ölçekli toprak sahipleridir. Kendi topraklarını kendileri işlemekle birlikte yanlarında da ücretli işçi çalıştırırlar.

Gelişmekte olan ülkelerin çoğunluğunda ekonomik ve politik gücün kentlerde toplanması, uygulanan politikalarda kırsal kesimin unutulmasına ya da önemsenmemesine yol açmakta, bu da kırsal kesimin ulusal kaynaklardan daha az yararlanması sonucunu getirmektedir. Her ne kadar modernleşme kavramları, ülkeler geliştikçe modern değer, kurum ve olanakların kentten kıra doğru yayılacağını ve böylece kent kır arasındaki uçurumun kapanacağını iddia etseler de özellikle gelişmekte olan ülkelerde bu durum gecikmiş hatta kimi ülkelerde kent kır arasındaki uçurum artmıştır.

Diğer yandan genel nüfus içinde oranları yüksek olsa da pek çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede köylülerin ülke siyasetinde etkileri yerelde çok azdır. Politik süreçte etkileri genellikle seçim sürecinde kendilerine verilen vaatlerden ve kısmi iyileştirmelerden ileri gidememektedir. Köylülerin siyasi güç oluşturmalarının önünde eğitimsizlik, yoksulluk, fiziki olarak izole edilmişlik, iletişim yetersizliği, örgütlenememe, v.b. engeller bulunmaktadır. Buna bağlı olarak, politik güç oluşturarak durumlarını iyileştireceklerine inanmayışları köylülerin politikaya ilgisizliğine ve güçsüzlük duygusuna yol açabilmektedir.

Türkiye'de Yoksulluk ve Tarım

Türkiye'de "mutlak yoksul" olarak sınıflandırılabileceklerin sayısı fazla olmamakla birlikte, gelir dağılımı aşırı derecede bozuktur ve dolayısıyla "göreli yoksulluk" önemli bir sorun oluşturmaktadır. 1994 yılına ilişkin tarımsal yapı incelemelerinde gelir dağılımı araştırması ile daha sonraki yıllarda yapılan çözümlemelere göre:

1. Günlük geliri 1 ABD Doları'nın altında olanlar toplumun % 2,5'ini oluşturmaktadır (DPT, 2001a).
2. Toplumun en düşük gelirli % 10'u gelirin % 2,3'ünü alırken, en yüksek gelirli % 10'un payı % 32,3'tür. Gelir dağılımı ölçütü olan GINI katsayısı % 45 dolayındadır ve eşitlikten uzak bir dağılıma işaret etmektedir (DPT, 2001a).
3. Ölçüt olarak, kişi başına minimum besin değerine ulaşmak alındığında (Erdoğan, 1997), hem kent ile kır hem de bölgeler arasında farklılıklar gözlenmektedir.

Yoksulluk hesaplarına göre Türkiye'de göreli yoksulluk sınırının altında yaşayan insan sayısı 30 milyon civarındadır. Diğer bir yönteme göre asgari geçimi sağlayabilecek gelirin altında yaşayan yani mutlak yoksulluk sınırı altında yaşayan insan sayısı 9 milyon, toplam nüfusa oranı ise %15'dir. (İnsel 2004:253)

Türkiye'de kırsal alanda yaşayan, geçimini tarımla sağlayan nüfusun büyük bir bölümü göreli yoksulluğun altında yaşıyor (İnsel 2004:254). Özellikle tarım işçisi olarak çalışanların önemli bir bölümünün asgari ücretin altında ve sigortasız çalıştığını dikkate alırsak kırsal kesimde yoksulluğun ne derece önemli boyutlarda olduğu daha net ortaya çıkmaktadır.

Türkiye, gelir dağılımındaki adaletsizlikle dünyanın gelir dağılımı en bozuk 55'inci ülkesi konumunda. Gelir dağılımı Türkiye'den daha bozuk ülkelerin çoğunluğunu Afrika, Güney Amerika ve Asya ülkeleri oluşturmaktadır. Tablo 2, Türkiye'de yüzde 20'lik grupların 2005 yılında aldığı payları göstermektedir. Dünya Bankası'nın Dünya Kalkınma Göstergeleri 2005 raporuna göre, Türkiye'de nüfusun en yoksul yüzde 20'lik kesiminin gelirden aldığı pay yüzde 6,1'de kalırken, en zengin yüzde 20'nin payı yüzde 44,4 olarak gerçekleşmektedir. İkinci en yoksul yüzde 20 gelirden yüzde 11.1, üçüncü yüzde 20'lik dilim yüzde 15.8 ve dördüncü yüzde 20'lik dilim yüzde 22.6 pay alıyor. Nüfusun en yoksul yüzde 10'u gelirden yüzde 2,3 pay alırken, en zengin yüzde 10'unun

payı yüzde 30,7'ye çıkıyor. Yüzde 20'lik dilimler arasında 7,3 kat olan en yoksul ve en zengin arasındaki fark, yüzde 10'luk dilimlerde 13 kata çıkıyor. Sıfıra indikçe gelir dağılımındaki adaleti, 100'e yaklaştıkça da adaletsizliği gösteren 'Gini katsayısı' Türkiye için resmi verilerde 38 olarak hesaplanmaktadır. Bu katsayıyla karşılaştırılan 124 ülke içinde de Türkiye gelir dağılımı en adaletsiz 55'inci ülke konumundadır.

Tablo 2: Yüzde 20'lik grupların gelirden aldığı paylar: 2005

Yüzde 20'lik gruplar	Türkiye	Kent	Kır
Birinci yüzde 20(1)	6.1	6.4	6.1
İkinci yüzde 20	11.1	11.5	11.3
Üçüncü yüzde 20	15.8	16.0	15.9
Dördüncü yüzde 20	22.6	22.6	22.6
Beşinci yüzde 20(2)	44.4	43.5	44.2
Toplam	100	100	100
Gini Katsayısı	0.38	0.37	0.38

(1) Toplam gelirden en az pay alan grup

(2) Toplam gelirden en fazla pay alan grup

Gelir dağılımındaki bu eşitsizlik kır kent arasında daha da önemli bir boyuta gelmektedir. Türkiye'de tarımda kişi başına gelirin, diğer sektörlerle kıyaslandığında dörtte bir oranında olduğu biliniyor. Türkiye'nin 2005 yılı kişi başına milli geliri 5.000 dolar olarak açıklanırken, tarımda bu rakam 1.500 dolar civarında. Gelir dağılımı açısından bakıldığında, tarım kesiminde çok ciddi bir gelir dağılımı bozukluğu da gözleniyor. Bu dengesizlik, her yıl artmaya devam etmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2005 Yoksulluk Çalışma Sonuçlarına göre, nüfusun yüzde 20,5'i olan 14 milyon 681 kişinin yoksulluk çektiği ve bunun 8 milyon 994 kişisinin

kırsal kesimde, 5 milyon 687 kişisinin ise kentlerde yaşadığı rapor edildi. Buna göre Türkiye genelinde (kırdan kente hızlı göçe rağmen) yoksulların yüzde 60'ı kırsal alanda yaşamaktadır. Yine TÜİK verilerine göre 2005 yılında esas işten elde edilen yıllık ortalama gelir 6 bin 264 YTL'dir. En fazla gelirin 16 bin 35 YTL ile mali aracı kuruluş faaliyetlerinde, en düşük yıllık ortalama gelir ise 2 bin 467 YTL ile tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık sektörlerinde olduğu görünmektedir. Gelir dağılımındaki sektörel dengesizlik Tablo 6'da da açıkça görünmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2004 yılının son çeyreği ile 2005 yılının son çeyreği arasında yaptığı araştırmalara göre tarım kesimindeki istihdam da 1 yılda 1,5 milyon azalmıştır. Uzmanlar, bu azalmanın, IMF aracılığıyla uygulanan ve tarım kesiminden başta finans kesimi olmak üzere diğer sektörlere kaynak aktarmayı amaçlayan uygulamaların sonucu olduğu konusunda birleşiyorlar.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze, tarımda çalışan nüfusun toplam çalışanlara oranı, % 80'lerden % 35'lere gerilemiştir. Avrupa Birliği'nde (AB) aktif nüfusun yalnızca yüzde 5,4'ünün tarımda çalıştığı dikkate alındığında, Türkiye'deki oranın gelişmiş ülkelere göre çok yüksek kaldığı söylenebilir. Oysa Türkiye'de tarımın ulusal gelir içindeki payı yalnızca % 15 dolayındadır (Avrupa Komisyonu, 1996; DPT, 1999). Bu durum, tarım kesimindeki düşük verimli işgücü yığılmasının ve gizli işsizlik sorunlarının da bir göstergesidir. Türkiye nüfusunun önemli bir bölümünün yaşamı halen tarıma bağımlı olduğundan, tarım alanındaki her türlü girişim toplumun büyük bir kesimini etkileyecektir.

Tablo 3, Türkiye'de nüfusun yıllara ve kır-kent ayrımına göre sayısal ve oransal olarak değişimini göstermektedir. Tablo 3'ün incelenmesinde öne çıkan sonuçları kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür: Yaklaşık 75 yıllık süreç içerisinde nüfus 5 kat kadar artmıştır. 1927'de her 4 kişiden yalnızca biri kentlerde yaşarken, 2000 yılında Türkiye'nin kentsel nüfusunun toplam nüfusa oranı % 65'ler düzeylerine ulaşmıştır. Kır - kent nüfus dengesinde iki önemli değişim ta-

rihi olarak 1950 ve 1980 yılları öne çıkmaktadır. Cumhuriyet'in başında % 75 düzeyinde olan kırsal nüfus 1950'lere kadar sabit kaldıktan sonra, bu yıllar içerisinde kentlere doğru hareketlenmeye ve bu anlamda oransal olarak azalmaya başlamıştır. 1980 sonrası ise bu hareketlilik kır nüfusunun mutlak azalma eğilimine girmesiyle bir göç dalgasına dönüşmüştür. Türkiye'de ilk kez 1980-1985 döneminde kırsal nüfus mutlak olarak azalmaya başlamıştır.

Tablo 3: Türkiye Nüfusunun Değişimi

	KIRSAL NÜFUS		KENTSEL NÜFUS		GENEL NÜFUS	
Sayım Yılları	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	Sayı	Nüfus Artışı Oranı (%)
1927	10.342.391	75.8	3.305.879	24.2	13.648.270	-
1940	13.474.701	75.6	4.346.249	24.4	17.820.950	1.96
1950	15.702.851	75.0	5.244.337	25.0	20.947.188	2.17
1960	18.895.089	68.1	8.859.731	31.9	27.754.820	2.85
1970	21.914.075	61.6	13.691.101	38.4	35.605.176	2.52
1980	25.091.950	56.1	19.645.007	43.9	44.736.957	2.07
1990	23.146.684	41.0	33.326.351	59.0	56.473.035	2.17
2000	23.735.567	35.0	44.109.336	65.0	67.803.927	1.83

Kaynak: DİE, Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, 1990, 2000

1950 ve 1980 tarihleri Türkiye'nin siyasal ve ekonomik anlamda bir önceki dönemden kopuş tarihleri olarak tanımlanabilir. Her iki dönemin kapitalizmin dünyadaki dönüşümüne yerel ölçekte uygun yanıtlar üretme niteliği taşıması konusunda benzeşmesine rağmen, her iki dönemin de köylülüğü ve tarımı etkileme biçimleri birbirinden farklıdır.

1950'li yıllar, Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Bretton Woods düzeninin kurguladığı dünya ticaret ve finans sistemine uyum sağlama sürecini yansıtır. 1950'lerde yaşanan değişim, gücünü, siyasal temelini yeni rejimin

"modernleşme projesine" katamadığı köylünün, önemli oranda yoksullaşmasının etkisiyle, sisteme yabancılaşmasından aldığını söylemek yanlış olmaz. 1950 ile başlayan dönemde köylüye kaynak aktarma konusundaki çabalar, kurulan yeni-dünya düzeninde bir çevre ülke olarak konumlanan Türkiye'ye biçilen "yeni" rol ile çakışmış; 1930'ların ithal ikameci sanayileşme modeli yerine, tarım sektörüne odaklı bir yeni ekonomik model oturtulmak istenmiştir.

1950 - 1953 döneminde İkinci Dünya Savaşının sonucu olan traktör dışalımına koşut olarak, tarım yaygın ve hızlı bir gelişme sürecine girmiş; sektör yıllık % 10'un üzerinde bir büyüme ivmesi yakalamıştır. Ancak toprak reformunu yap(a)mamış ve altyapısı yetersiz olan Türkiye'de tarım sektörünün tıkanması uzun sürmemiştir. Tıkanma, gelişmenin "yaygın" ancak "yoğun" olamamasına işaret etmektedir. 1950'li yıllarda görülen kente doğru hareketlenme, mekanizasyon artışının tarımsal işgücü üzerindeki etkileri ve dış kaynak kullanılarak yapılan yatırımların canlandırdığı ekonomi ile açıklanabilir.

1980'li yıllarda ise, 1970'li yıllarda görülen tıkanmanın bir sonucu olarak, dünya ekseninde Keynesci politikalardan neoliberalizme dönüş yaşanmıştır. Bu yapıya koşut olarak Türkiye, 24 Ocak kararları çerçevesinde ithal ikameci politikaları terk etmiş ve ucuz emeğe dayalı-orta derecede teknoloji içeren ürünlerin dışsatımına dayalı, açık piyasa düzenine geçmiştir. Bu kopuş, 1950'lerdeki kopuştan farklı olarak, tarım sektörünün gerilediği, iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine geliştiği bir dönemin zeminini oluşturdu. Tarım alanında yapılan özelleştirmeler, tarım desteklerinin kapsamının daraltılması, "reorganize" edilen tarımsal kamu yönetiminin etkinlik kaybı Türkiye kırsalındaki yoksulluğu derinleştirmiştir. Bu süreç, kırın çözülmesinin hızlanmasına yol açmıştır. Yaşananlar tam da sistemin dönemsel gereksinimine uygun olarak, ucuz ve sürekli işgücü kaynağı olan eski köylüyü, sanayi yapısı göreceli olarak gelişmiş kentlerin varoşlarına yığmıştır. Son 10 yılda 3,5 milyon insanın kırdan kente göç etmesi buna işaret etmektedir.

Genel ekonomi içinde tarımın yerine bakıldığında, uzun bir durağan dönemden sonra, hızlı bir gerileme gözlenmektedir. 1920'li yılların başında Gayri Safi Milli Hasıla'nın yaklaşık % 45'i tarımdan elde edilirken, yarım yüzyıl sonra, 1960'ların sonunda bu oran hala % 40'lar düzeyindedir. İzleyen on yıllık süreçte hızlı bir düşme ile 1980 yılında % 25 olan tarımın GSMH'daki payı, 2000 yılında % 13,1, 2005 yılında ise % 11,5 olarak gerçekleşmiştir.

Tarımın genel ekonomi içinde öneminin azalması ile birlikte yaşanan diğer sosyo-ekonomik değişimler aynı zamanda gelir dağılımında da tarımla geçinenlerin aleyhine gelişen değişimleri de beraberinde getirmiştir. Tablo 4'de görüldüğü üzere 1994'de yapılan gelir dağılımı araştırmasına göre Türkiye'de yoksulluk oranı kent ve kırda ciddi farklılık göstermektedir. 1990'larda Türkiye'de yoksul nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 15 iken bu oran kentte yüzde 10, kırda ise yüzde 21 olarak görünmektedir. Diğer yandan yoksulluk oranlarının bölgeler arasında da ciddi değişiklik göstermesi dikkat çekicidir. Örneğin Ege ve Marmara bölgelerinde yoksulluk oranları yüzde 4 ve 7 iken bu oranlar Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz Bölgelerinde sırası ile yüzde 25, yüzde 24 ve yüzde 19 oranlarına ulaşmaktadır.

Tablo 4: Kişi Başına Minimum Gıda Harcaması Tutarına Göre Yoksul Nüfusun Oranı

Yerleşim Yeri	Yoksulların Oranı (%)
Türkiye	15
Kent	10
Kır	21
Bölgeler	
Ege	4
Marmara	7
Akdeniz	11
İç Anadolu	12
Karadeniz	19
Güneydoğu Anadolu	24
Doğu Anadolu	25

Kaynak: Erdoğan, 1997.

Türkiye'de tarımsal üretimin bileşenlerine bakıldığında, 1991 Genel Tarım Sayımı'na göre yaklaşık 4,1milyon tarım işletmesinin % 3,6'sı hayvancılık, % 96,4'ü ise yalnız bitkisel üretim ya da bitkisel üretim ve hayvancılık yapmaktadır. Tarımsal üretimde, bitkisel üretim % 68, hayvansal üretim % 27, ormancılık % 2 ve su ürünleri % 3 paya sahiptir (DİE, 1992).

Türkiye hayvan varlığı bakımından zengin olmakla birlikte, gerek hayvancılıktaki birim başına verim gerek kişi başına hayvansal ürün tüketimi bakımından gelişmiş ülkelerin gerisindedir. Ayrıca, hayvansal üretimin yem kaynağı olan meralar, aşırı otlatma, iyileştirici önlemlerin alınmaması ve köy ortak malı olması gibi nedenlerle en çok tahrip edilen toprak kaynağıdır.

Çoğunluğu küçük ölçekli ve yer yer topraksız olan tarım işletmeleri kendi sermaye birikimlerini gerçekleştirememekte, pazar koşullarına göre ve rekabetçi üretim yapamamakta, dolayısıyla da devlet desteğine gereksinim duymaktadır (DİE, 1992). Ayrıca, tarım topraklarının kullanımı açısından adil bir toprak paylaşımı olmadığı gözlenmektedir. Tarım işletmeleri içinde ağırlıklı bir yeri olan küçük işletmeler, tarımsal arazinin ancak ufak bir bölümünü işlemektedir (DİE, 1992). Bu veriler ışığında, olanaksızlıklar nedeniyle az üretim girdisi kullanan küçük ve yoksul tarım üreticisinin, kendisi ve ailesi için "sürdürülebilir bir yaşam tarzı" sağlayacak biçimde ve sahip olduğu içsel teknik bilginin yardımıyla, çevreye uyumlu üretim yapmasını hedeflemek doğru bir yaklaşım olacağı, daha önce de değinildiği gibi bir grup araştırmacı tarafından savunulmaktadır.

Tablo 5, Türkiye'de tarımsal işletme ve mülkiyet ilişkilerini işletme sayısı ve arazi sayıları ve oranları olarak 1991 ve 2001 yılları arasında olan değişimleri dikkate alarak karşılaştırma olanağı vermektedir. Genel olarak 10 yıllık süreç içerisinde Türkiye'de işletme sayısının ve tarım alanının azaldığı görülmektedir.

Tabloya göre yoksul köylülerin oranı (mülkiyete göre) kırsal nüfusun neredeyse üçte ikisini oluşturmaktadır. Bu gru-

bun 1991'den 2001'e kadar olan 10 yıllık dönemde arazi kaybına uğradığı (topraklarını satarak kente göç etmeleri ve diğer nedenlerle) görülmektedir. Yine aynı dönemde orta köylüler olarak tanımlanan kesimin işletme sayısında azalma olmasına rağmen topraklarını artırdıkları görülmektedir. Diğer yandan zengin köylülerin aynı dönem içerisinde sayısının ve toprak oranlarının ciddi oranda düştüğü gözlemlenmektedir.

Tablo 5: Türkiye'de Tarımsal İşletme - Mülkiyet İlişkileri
A . İşletme Sayısı B . Arazi (dekar)

İşletme büyüklükleri (da)		TÜRKİYE 1991		TÜRKİYE 2001	
		Sayısal	%	Sayısal	%
Tüm İşletmeler	A	3 966 822	100	3 021 190	100
	B	234 510 993	100	184 329 487	100
Yoksul Köylüler 50 da'dan az	A	2 659 738	67	1 958 266	65
	B	51 889 612	22	39 331 133	21
Küçük Köylüler 50 - 90 da	A	713 149	18	559 999	19
	B	46 750 693	20	38 123 216	21
Orta Köylüler 50 -499 da	A	557 097	14	481 018	16
	B	95 704 065	40	85 957 939	47
Zengin Köylüler 500 - 999 da	A	24 201	0.6	17 431	0.6
	B	14 982 493	6	11 218 554	6
Toprak Ağası / Kapitalist Top. Sah. 1000 - + da	A	12 637	0.40	4 476	0.14
	B	25 184 130	12	9 698 645	5.26

Kaynak : www.die.gov.tr verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Yukarıda tartışılan konuya ilişkin farklı düşünceler de ileri sürülmektedir. Yapılan tarım sayımları Türkiye tarımının yapısına ilişkin bazı gözlemlere olanak vermektedir. Buna göre:

a) Büyüklüğü sınırlı, buna karşılık yoğun bir biçimde kullanılmakta olan tarım arazisi üzerindeki işletme sayısı çok yüksektir.

b) Kırsal nüfusun büyük bölümü, hem nicelik hem nitelik açısından yetersiz topraklar üzerinde, zaman zaman ortakçı olarak, geri tekniklerle ve pazar ilişkileri zayıf, üretim miktarları düşük, küçük tarımsal aile işletmelerinde yaşamaktadır. Kırsal aileler arasında doğrudan tarımsal üretim yapmayanların sayısı da yüksektir.

c) Bir yandan hızlı nüfus artışının getirdiği baskılar, bir yandan da veraset yöntemlerinin ortaya çıkardığı gelişmeler, özellikle geleneksel kesimde işletmelerin gittikçe daha küçük parçalara bölünmesine yol açmaktadır. Öte yandan, ticari tarım işletmelerinin işledikleri toprak büyüklüğünü artırmak için satın alma ya da ortakçılık ve kiralama yoluyla gösterdiği çabalar geleneksel kesimdeki topraksızlaşma sürecini hızlandırmaktadır.

d) Zaman içinde küçük işletmelerin (kırsal ailelerin) sayısında artış gözlenmektedir. Buna karşılık, küçük işletmeler tarafından işlenen alan, dolayısıyla bu işletmelerin ortalama toprak büyüklüğü sürekli azalmaktadır (Çevre Bakanlığı, 1996).

Türkiye'de tarım işletmelerinin sahip oldukları arazinin çok parçalı olması, düzensiz ve dağınık parsellerden oluşması önemli sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir. İşletmelerin yaklaşık % 23'ü 4-5, % 34'ü ise 6 ya da daha fazla parçadan oluşmaktadır (DİE, 1992). Toprak parçalılığı ile küçük parseller üzerinde yapılan üretim, verimliliği doğrudan etkilediğinden, özellikle kırsal kesimde nüfus artışı ve miras dolayısıyla toprağın bölünmesi kırsal nüfusun yoksullaşmasında önemli bir etkendir (Kazgan, 1993).

Diğer bir grup düşünce de, tarım sektörüne yönelik planlama eksikliği nedeniyle sağlıklı ve kalıcı politikalar üretilemediği için tarım ve kırsal kesimde yeterince katma değer yaratılamadığı yönündedir. Bu nedenle kırsalda yoksulluğun arttığı düşünülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2002-2005 dönemine ilişkin verilerine göre Türkiye genelinde yoksulluk artarken, kırsal yoksulluk daha çok artıyor. Türkiye'de 14 milyon 681 kişi yani ülke nüfusunun yüzde 20.50'si yoksulluk çekiyor. Bu yoksul nüfusun yüzde 61'i kırsalda yaşıyor. Açlık sınırı altında yaşayan 623 bin kişinin, diğer bir deyişle, yüzde 55'i kırsal kesimde yaşıyor.

Diğer yandan uygulanan yanlış politikalar sonucunda, yıl bazında incelendiğinde yoksulluk kırsal kesimde her yıl biraz daha artmaya devam ediyor. Tarımdaki küçülmenin ve

yoksullaşmanın birçok nedeni sayılabilir. Ancak temel nedenlerden birincisi son yıllarda uygulanan politikalarla tarımda yaşanan çözülme sonucu özellikle küçük üreticilerin rekabet edemedikleri için üretimden çekilmeleri ve küçük üreticinin giderek yok olması olarak ele alınabilir.

Avrupa Birliği ve diğer gelişmiş ülkelerde tarım nüfusu yüzde 4'ler seviyesinde, bu nedenle Türkiye'nin de tarım nüfusunu azaltması kimi siyasetçi ve akademisyen tarafından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak, tarım nüfusunun bilinçli ve planlı bir şekilde azaltılması ekonomi ile tarım sektörüne yarar sağlayabilir. Bugün olduğu gibi plansız ve bilinçsizce nüfusun azaltılması, yoksulluğu ve birçok sosyal sorunu beraberinde getiriyor.

Tablo 6, gelir dağılımının son yıllarda sektörel değişimini göstermektedir. Buna göre tarım sektörünün gelir bölüşümünde aldığı pay her yıl giderek azalmaktadır. Nüfusun yüzde 33,5'ini oluşturan tarımla geçinen nüfus 2003 yılında ulusal gelirden yüzde 12,7 pay alırken bu oran 2006 yılında 9,6'ya düşmüştür. Diğer yandan geliri kar-faiz ve rant olan ve nüfusun yüzde 17.8'ini oluşturan kesim payını 2003'de yüzde 53.1'den 2006 yılında yüzde 56.1'e artırmıştır. Ücretle geçinen ve nüfusun yüzde 48,7'sini oluşturan kesimin aldığı payda ciddi bir değişiklik olmamış ve yıllara göre dalgalanmakla birlikte yüzde 34 civarında kalmıştır.

Tablo 6. Gelir bölüşümünün sektörel dağılımımdaki değişme: 2003-2006

	Nüfus(%)	2003	2004	2005	2006
Tarım	33,5	12,7	11,9	10,9	9,6
Kar-Faiz-Rant	17,8	53,1	53,5	53,8	56,1
Ücretler	48,7	34,2	34,6	35,3	34,4

Kaynak: TÜİK verilerinden alınmıştır.

Tarım alanında Cumhuriyet tarihinde değişimin en az olduğu ya da olmadığı durumlar da vardır. Bunlar kısaca şöyle sıralanabilir: tarım topraklarının işletmelere ve mülkiyete

göre dağılımında süregelen büyük eşitsizlik, makineleşme, kredi ve destekleme politikalarının egemen sınıfların yararına göre biçimlenmesiyle 80 yıllık süreçte 3,5 kat artan topraksızlık ve toprakların belli ellerde toplanma olgusuna koşut olarak kırsal kesimde ivme kazanan işsizlik ve göç. Bu dönemin "en çok değişeni" ise küresel pazarlara bağımlı kapitalist üretim ilişkilerinin yukarıdan aşağıya inşası sürecinde emekrant ilişkileri yerini büyük ölçüde emek-ücret ilişkilerinin alışı, yani geleneksel mekanizmalarının yerinin yeni kapitalist mekanizmaları ile doldurulmuştur.

Sonuç

Tarımsal üretimin ülkelerin ekonomilerindeki önemi genel olarak kabul edilir. Fakat üzerinde anlaşılamayan konu tarımın azgelişmiş ülkelerde kırsal yoksulluğu azaltmada en iyi yollardan biri olup olmadığı üzerinedir. Bir görüşe göre, azgelişmiş ülkelerde nüfusun önemli bir bölümünün kırsal alanda yaşaması ve tarım ve tarımla ilgili faaliyetlerde bulunması nedeni ile tarımın yoksulluluğu gidermekte en önemli yollardan biridir. İkinci grup görüş ise, tarımın önemini kabul etmekle beraber kırsal alanda yoksulluğu gidermek için tarım dışı faaliyetlere daha çok önem verilmesi gerektiği düşüncesindedir.

Yapılan araştırmaların sonuçları, tarım alanında küçük aile işletmelerinin desteklenmesi kırsal alanda yoksulluğun azaltılmasında ve iş alanı yaratılmasında önemli rol oynayacağı yönündedir. Asya'da, özellikle Çin ve Hindistan'da ve Afrika'da 1970 sonrası yaşanan gelişmeler küçük tarım işletmelerinin desteklenmesi ile üretimde artışın sağlanabileceğini, yeni istihdam alanları yaratılarak işsizliğin azaltılabileceğini ve yoksulluğun hem kırda hem de kentte önemli oranda azaltılabileceğini göstermektedir.

Küçük meta üreticiliği ve aile tipi işletmecilik tarımın bazı alanlarında önemli avantajlar da sağlıyor. Türkiye'nin tarımda en şanslı alanlardan biri olarak kabul edilen organik

tarım, genel olarak bu tür işletmelerle yapılabiliyor. Yine sözleşmeli üretim için küçük işletmeler ve aile tipi işletmeler büyük önem taşıyor.

Tarım alanında ilerleme sağlanması için küresel deneyimlerden çıkarılacak sonuçlar şu noktalar üzerinde yoğunlaşmaktadır: altyapı (sulama, yollar, depolama), teknolojik buluşlar ve yenilikler, gübre ve kimyasal kullanımı. Cochrane'e (1993) göre yukarıda sayılan faktörler tarım sektörünün kalkınması için anahtar rol oynamaktadır. Cochrane, özellikle küçük tarım işletmelerinin teknoloji ile buluşturulmasının Amerika'da verim artışı konusunda önemli katkılar sağladığını ve gelecekte de sağlayacağını vurgulamaktadır.

Buna karşın da küçük tarım işletmelerinin tarımsal ürün marketleriyle daha çok buluşturulmasının tarımsal üretimin artmasına ve yoksulluğun kırsal alanda azalmasına katkı sağlayacağı düşüncesi hakim olmaya başlamıştır (Jaffe ve Morton 1995). Yüksek pazar değeri taşıyan ürünlerin küçük tarım işletmeleri tarafından üretilmesi (hayvancılık ürünleri, meyve suyu vb.) ve bunların pazarda satılması, bu alanda pazarlama girişimlerini de beraberinde getireceği için kooperatifler ya da benzer kuruluşların oynayacağı rol önemlidir.

Bilindiği gibi, uluslararası mali sermayenin resmi örgütlenmeleri olan IMF ve Dünya Bankası, 1980'lere dek köylülüğü (küçük üreticiliği) destekleme yönünde ekonomi-politikalar oluştururken, amacı kırsal alanlarda egemen sınıfların denetimini artırmak ve böylelikle ortaya çıkabilecek bir toplumsal muhalefeti engellemek ya da düzenin sınırları içerisindeki kanallara yönlendirmek olmuştur. Küresel güçlerin "küçük üreticiliği destekleme" politikasıyla köylülüğün gelir düzeyini belirli bir düzeyde tutmayı hedeflemiştir. Tarım sübvansiyonlarıyla yürütülen bu politika, feodal ilişkilerin dönüşümcü-değişmeci bir tarzda tasfiye edilemediği -Türkiye gibi- ülkelerde, aynı zamanda feodal sınıflarla sürdürülen bir işbirliğini de ifade etmektedir.

1980 sonrasında dünya çapında ortaya çıkan ekonomik gelişmeler ve sosyalist sistemin dağıtılmışlığı koşullarında,

kendisi için uygun bir ortam oluştuğunu düşünen neo-liberalizmin savunucuları, küçük üreticiliği destekleme politikasını terk ederek, köylülüğün mülksüzleştirilmesine ve bu yolla kırsal nüfusun azaltılmasına yönelik politikalar geliştirmiştir.

Genel olarak bakıldığında özellikle 1980 sonrası IMF destekli neo-liberal reformlar sonucu pek çok ülkede emek maliyetlerinin yeniden düzenlendiğini ve aynı zamanda tüketici piyasasının etkinliğinin azaltıldığı görülmektedir. Pek çok ülke halkının bu reformların ağırlığı altında ezildiği ve yoksullaştığı, halkın alım gücünün gerilediği gözlemlenmektedir. Düşük gelir düzeyi, fabrika kapanmaları ve iflasların birbirini izlediği bu koşullarda üretimin özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde büyük oranlarda düştüğü inkar edilemez bir gerçektir.

Diğer yandan aşırı üretim yapan dünyanın büyük şirketlerinin kendi pazarlarını genişletmek için gelişmekte olan ülkelerin iç üretim düzenlerini bozduğu ve onları piyasada etkisizleştirdiği pek çok kişi tarafından gözlemlenen bir olgudur. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin iflas etmesi, devlet girişimlerinin özelleştirilmesi ya da kapatılması ve bağımsız tarım üreticilerinin yoksullaştırılması bu süreç içerisinde sıkça rastlanan olaylar arasındadır. Benzer durum çok uluslu tarım işletmelerinin (agribusiness) gelişmekte olan ülke pazarlarına olan etkilerinde de gözlemlenmektedir.

Türkiye gibi ülkelerde hiçbir ekonomik ve siyasi politika küresel-kapitalist sistemden bağımsız değildir. Dolayısıyla 24 Ocak Kararlarının Türkiye tarımına yönelik temel politikası, tarımda üretimden pazarlamaya değin tüm sürecin küresel güçler tarafından denetimini sağlamak olmuştur. Bu denetimin gerçekleştirilebilmesi için 1980 sonrası uygulanan politikalara bakıldığında, tüm uygulamaların küçük üreticiliğin ve küçük ölçekli tarımsal üretimin tasfiye edilmesine yönelik olduğu görülmektedir.

1970'li yıllara dek tarım ürünleri ithalatçısı konumunda olan merkez ülkeler, geliştirip uyguladıkları yeni teknolojilere ek olarak her türlü destekleme aracını sonuna dek kullana-

rak, gereksinimlerinin çok üstünde bir tarımsal üretim kapasitesine ulaşmışlardı. Ancak üretim fazlası için pazar gerekiyor olması bu noktada IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü v.b. uluslararası kuruluşların devreye girmesini sağlamıştır ve uluslararası platformlarda neo-liberal politikaların alınmasını sağlamıştır. Azgelişmiş ülkelerin tarımlarının çökmesi pahasına bu ülkelerin pazarlarını ele geçirme programları başlatılmıştır. 1980'li yılların başında borç krizine giren ülkelerde "yapısal uyum programları" şeklinde dayatılan bu programlar sonucu, Afrika, Latin Amerika ve Asya'da birçok azgelişmiş ülke, iç piyasalarını gıda malları ithalatına ve tarım alanlarını çokuluslu tarım-gıda tekellerine açmak zorunda kalmışlardır. Bu ülkelerde temel gıda üreticiliğine dayalı üretim deseni terk edilerek, tekellerin gereksinimlerine göre ve onların belirlediği koşullarda ihraç malları üretimine geçilmiştir. Bu durum ise geçimlik üretim yapan küçük meta üreticilerinin kapitalist sisteme eklemlenmesine neden olmuş ve kırsal küçük meta üreticilerinin kaderini kapitalist pazar ilişkilerine terk etmiştir.

IMF ve Dünya Bankası reçetelerinin uygulandığı azgelişmiş ülkeler, uyguladıkları neo-liberal ekonomi politikaları sonucunda kendi kendilerini besleyemeyen bir konuma gelerek, net gıda maddeleri ithalatçısı konumuna gelmişlerdir. Buna karşılık, dünyada gıda üretimi ve dağıtımını batı merkezli birkaç şirketin (agribusiness olarak da adlandırılır) kontrol etmeye başlaması kırsal küçük meta üreticisinin zararına sonuçlar yaratmıştır. GATT Uruguay Görüşmeleri de tarım-gıda tekellerinin gücünü artırmasına yardımcı olacak kararlar almış ve bu kararların az gelişmiş ülkeler tarafından uygulanmasını sağlamıştır. "Yeni Dünya Düzeni" ve "Küreselleşme" koşullarında (ki bu durumu dünya ekonomisinin ABD hegemonyası altında neo-liberal bir düzenleme sistemiyle geliştirmiş kapitalist ülkelerin kullanımına sunulması süreci olarak da adlandırabiliriz) tüm siyasi ve ekonomik politikalarda olduğu gibi tarımsal politikalarda da artık içsel dinamikler değil dış dinamiklerin belirleme gücü

baskın duruma getirilmiştir. Bu sürecin tarım için yıkım, üretici için ise yoksullaşma ve tasfiye eğilimlerini ortaya çıkardığı, pek çok örnekte olduğu gibi yadsınamaz bir gerçektir.

Kaynakça

Aktan, Coşkun Can (2002) (ed.). Yoksullukla Mücadele Stratejileri. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.

Amin, Samir (xxxx). "Yoksulluk, Yoksullaştırma ve Kapitalist Birikim". http://www.uzaklar.net /html/ yoksulluk_yosullastirma_ve_ka.html.

Andrew Dorward, Shenggen Fan, Jonathan Kydd, Hans Lofgren, Jamie Morrison, Colin Poulton, Neetha Rao, Laurence Smith, Hardwick Tchale, Sukhadeo Thorat, Ian Urey, and Peter Wobst. (2004). "Institutions and Economic Polices for Pro-Poor Agricultural Growth". International Food Policy Research Institute: DSGD Discussion Paper No: 15.

Billings, Dwight B. and Blee, Kathleen M. (1995). "Agriculture and Poverty in the Kentucky Mountains: Beech Creek and Clay County, 1850-1910". Institute for Research on Poverty: Discussion Paper no. 1064-95.

Cochrane, W. W. (1993). The Development of American Agriculture: A Historical Analysis. Minneapolis: University of Minnesota.

De Janvry, A.; Sadoulet, E. (2002). "World poverty and the role of agricultural technology: direct and indirect effects". Journal of Development Studies, 38 (4), 1-26

Delgado, C. L. (1998). "Sources of Growth in Smallholder Agriculture in Sub-Saharan Africa: The Role of Vertical Integration of Smallholders with Processors and Marketers of High Value-added Items". Paper presented at the Inter-Conference Symposium of the International Association of Agricultural Economists, Badplaas, South Africa, August 10-16.

DİE (1995). Türkiye Nüfusu (1923-24) Demografik Yapısı. Ankara.

Eicher, C. K. (1994). "African Agricultural Development Strategies". İçinde: Stewart, F, Lall, S. and Wangwe, S (ed.). Alternative Development Strategies in Sub-Saharan Africa. London: The Macmillan Press.

Erdoğan, Güzin. (1997). Türkiye'de Yoksulluk: Boyutu ve Profili. Ankara: Başbakanlık DİE Yayınları,

Food and Agriculture Organization (FAO) (2004). "Socio-economic Analysis and Policy Implications of the Roles of Agriculture in Developing Countries". Summary Report, Roles of Agriculture Project. FAO, Rome, Italy.

Friedman, John.(1996-2001). "Yoksulluğu Yeniden Düşünmek: Yetkilendirme ve Yurttaşlık Hakları" . Doğu Batı 2001-02. Sayı:17. Sf: 135-151. Çev.: Oktik, N; Nas,F.)

Handelman, Howard. (2004). Üçüncü Dünyanın Meydan Okuyan İlerleyişi. (Çev. Kerim Kaya ve Saadet Yıldız). İstanbul: Kaktüs yayınları

Irz, X, Lin, L, Thirtle, C and Wiggins, S. (2001). "Agricultural Productivity Growth and Poverty Alleviation". Development Policy Review, 19(4): 449-466.

İnsel, Ahmet. (2004). Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili. İstanbul: Birikim Yayınları.

Jaffee, ve Morton, J. (1995). Marketing Africa's High-value Foods: Comparative Experience of an Emergent Private Sector. Washington, D.C.: World Bank.

KHAN, Mahmood Hasan (2000). "Rural Poverty in Developing Countries: Issues and Policies". International Monetary Fund WP/00/78, April.

Köymen Oya. (1999). "Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları", içinde 75 Yılda Köylerden Şehirlere. İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.

Lele, U. ve Agarwal, M. (1989). "Smallholder and Large Scale Agriculture in Africa: Are There Trade Offs Between Growth and Equity?" MADIA Project. Washington, DC: World Bank.

Lipton, M. (2005). "Can small farms survive, prosper, or be the key channel to cut mass poverty?" Presentation to FAO Symposium on Agricultural Commercialisation and the Small Farmer, Rome, 4-5 May 2005

McIntosh, A and Vaughan, A. (1996). "Enhancing Rural Livelihoods in South Africa: Myths and Realities". İçinde:

Lipton, M, Ellis, F and Lipton, M (eds.). Land, Labour and Livelihoods in Rural South Africa: Volume Two: KwaZulu-Natal and Northern Province.

Öztürk, Şinasi. (2004). "Küreselleşme, Yeni Dünya Düzeni, Neo-Liberal Ekonomi Politikaları ve Yoksulluk". IV. Aile Şurası Bildirileri: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları. 665-679.

TÜİK (2006). Haber Bülteni. Sayı 27: 14/2/2006.

TÜSİAD (1999). Türkiye'nin Fırsat Penceresi. İstanbul.

Wiggins, Steve. (2006). "Agricultural Growth and Poverty Reduction. Working Paper 2, IDRC Globalization, Growth and Poverty". Working Paper Series. Ottawa: International Development Research Centre.

World Bank (2005). Agriculture and Achieving the Millennium Development Goals.

World Bank (2006). Agricultural Trade.

Göç ve Yoksulluk: Mutlak ve Doğrusal Olmayan Bir İlişki

Savaş ÇAĞLAYAN*

Giriş

Göç ve yoksulluk arasındaki ilişki incelendiğinde, ilk olarak göze çarpan, karşılıklı etkileşim içerisinde bir ilişkinin mevcut olduğudur. Göç hem yoksulluğa neden olan bir faktör, hem de yoksulluktan etkilenerek ortaya çıkan bir sosyal hareketliliktir. Bir diğer ifadeyle, yoksulluk göç için önemli bir itici faktördür. Bu karşılıklı ilişkinin bir diğer boyutu da, yoksulluğun sosyal hareketliliği, yani göçü kısıtlayan bir etmen olmasıdır. Buradan hareketle yoksulluğun, hem göçün nedeni hem de kısıtlayıcısı; göçün hem yoksulluğun nedeni hem de sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca her iki olgu pek çok faktör tarafından belirlenmekte ve bu faktörlerin nereden, nasıl ve ne zaman kaynakladığından da etkilenmektedir. Dünyanın belli bir bölgesinde belli bir durumda, bazen yoksulluk göçün temel nedeni ve insanları harekete geçiren etmenken, dünyanın bir başka bölgesinde başka bir durumda yoksulluk, göçün en önemli engelleyicisi olabilmektedir.

'Göç' ve 'Yoksulluk' terimlerine kendilerinden hareketle bakıldığında, net bir şekilde karmaşık iki olgu ve durum görülmektedir. Göç, birçok sosyal bilimcinin de kabul ettiği gibi, çok etkenli ve aynı etkenin farklı zaman ve mekanda başka başka sonuçlar doğurduğu, kompleks ve tanımlanması oldukça güç bir terimdir. Göçün mutlak ve ortak bir tanımını

*Arş. Gör. Dr. Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü savascaglayan@yahoo.com

yapmak oldukça güçtür; çünkü göç, durağan olmayan, geriye göçün mümkünlüğünü de bünyesinde barındıran, dinamik, anakronik ve kendi bağlamında anlamlılık ifade eden bir sosyal olgudur. Benzer şekilde yoksulluk da ortak ve mutlak tanımının bulunmadığı, çok faktörlü, nedenleri ve sonuçları zaman ve mekan ilişkisi çerçevesinde belirlenen, dinamik ve sofistike bir olgudur.

Anlaşılması ve kavranması zor olan bu iki olgu arasındaki, yapı ve eylemlilik ilişkisini anlayıp ortaya koyarak net bir sonuç çıkarmanın güçlüğü, açıkça görülmektedir. Bu çalışmada, göç ve yoksulluk arasındaki ilişki çeşitli boyutları ve yönleriyle incelenecektir. Ortaya konan bu ilişkiler bütünü içerisinden, göçün neden olduğu yoksulluk, çalışmaya konu olan göç özelinde, göçmenlerin göçten sonraki ilk dönemde yaşadıkları yoksulluk ve bu yoksullukla nasıl baş etmeye çalıştıkları incelenecek ve göçmenlerin, göçten önce mi yoksul oldukları yoksa göçten sonra da hala bir yoksulluk yaşayıp yaşamadıkları sorularına yanıt aranacaktır.

Bu soruya yanıt bulma çabası, yoksulluğun tanımlanması ve ölçülmesi sorununa da götürmektedir. Çünkü göçmenlerin, göç öncesi ve göç sonrası ekonomik ve sosyal durumlarının, iki farklı siyasi ve sosyal sistem içinde karşılaştırılması, yoksulluğun ne olduğu, kimin yoksul olduğu gibi temel konuları yeniden düşünmeyi zorunlu kılacaktır. Bu yeniden düşünme çabasının, yaşamda ve sosyal alanda somutlanacağı alan, Bulgaristan'dan Türkiye'ye doğru yaşanan 1989 göç dalgasıdır.

Göç ve Yoksulluk

Göç ve yoksulluk ilişkisi üzerine yapılan tartışmalar, dört temel eksende gelişmektedir. Bunlardan ilki, yoksulluğun göçe neden olması, yoksulluğun göç için itici bir etmen olması; ikincisi, yoksulluğun potansiyel göçmenlerin sosyal hareketliliğini kısıtlaması, yoksulluğun göçe engel olması; üçüncüsü, göçün yoksulluğa yol açması, göç sonrasında göç-

menlerin çeşitli nedenlerle yaşadıkları yoksullaşma; dördüncüsü ise, göç yolu ile yoksulluğun azaltılmasıdır.

Yoksulluğun göçe neden olan önemli bir etken olarak değerlendirildiği yaklaşımda, yaşanan yer ve göç edilecek yer arasındaki ekonomik ve sosyal koşullar arasındaki fark, temel odak noktadır. Bu tür göç hareketleri, kentlerdeki gelişmenin artması ve kırın bu olanaklardan yoksun kalmasıyla ortaya çıkmıştır. Yani kırsal alanda yaşayanların, yoksullaşma ve yoksunlaşmaları sebebiyle, kenti bir çekim merkezi olarak görmeleri göçe neden olmuştur. Kentteki, eğitim, sağlık ve iş imkânlarının yüksek olması gibi çekme faktörlerinin yanı sıra, kırdaki, geçim sıkıntısı, topraksızlaşma, eğitim ve sağlık olanaklarındaki yetersizlikler gibi itme faktörlerinin varlığı, kentlerin çekim faktörlerinin farkındalığını daha da arttırmaktadır.

Bu bakış açısı, göç çalışmalarının ilk dönem tezlerinden bir tanesidir. Ancak ilerleyen süreçte bu ikili ilişki daha da karmaşıklaşarak, sadece kırdan kente göçü değil, yoksulluktan dolayı bir kentten diğerine ve hatta bir ülkeden başka ülkeye göçü de kapsamıştır. Son dönem göç çalışmalarına konu olan ulus aşırı işgücü göçü, ekonomik sebepli göçlerin yeni bir görüntüsüdür.

Yoksulluk göç için itici bir faktör olabilmekle birlikte, göçün engelleyicisi de olmaktadır. "Yoksulların diğer kesimlere kıyasla mekansal hareketliliği daha az olabilir" (Buz, 2003, 155); çünkü yoksul kimseler maddi kaynakların eksikliğinin yanı sıra, kapasite ve sosyal sermaye bakımından da, en azından toplumun diğer kesimlerine oranla, daha az olanağa sahiptirler. Bu söz konusu kaynakların eksikliği, psikolojik, sosyal ve fiziksel bir hareket olan göçün oluşmasında engelleyici olabilmektedir. Örneğin Türkiye'de ilk dönem kırdan kente göç edenler, kırda, görece daha fazla kaynağa sahip olan kişilerdi. Bu kişiler kırdaki mal ve mülklerini satarak, göç için gerekli olan parasal sermayeyi sağlamış ve kentte tutunmalarını sağlayacak olan kaynağı da kente aktarabilmişlerdir. Ancak göç için gerekli olan maddi sermayesi olmayanlar, ya tüm

riskleri göze alıp kente gelip başka bir yoksullukla karşılaşmakta ya da kırda yaşamaya devam etmektedirler.

Göçün yol açtığı yoksulluk ise, üzerinde en fazla durulan ve çalışılan yoksulluk biçimidir. Türkiye'de yapılan ve gecekondu bölgelerini çalışma alanı olarak seçen yoksulluk çalışmaları, genellikle bu eksende gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmaların ortak tezi ise, kırdan kente göçün, göçmenlerin yoksullaşmasına ve kent yoksulluğunun ortaya çıkmasına neden olduğudur. Şenses, göç nedeniyle yoksullaşmayı kentin dinamikleriyle birlikte anlatmaktadır: "kırsal kesimdeki yoksulların düşük gelir düzeyi sonucunda kentlere adeta itildiklerini, göçlerin kent kır kazanç farklılıklarının büyüklüğüne bağlı olarak artacağını ve hızlı göçlerin kentsel alanlardaki yavaş istihdam artışları karşısında hızlı bir enformelleşme ve buna bağlı olarak yoksullaşma sürecine yol açacağını" (Şenses, 2001, 161) belirtmektedir. Kırsal yoksulluktan kaçarak kente gelen göçmenler, çoğu durumda kentte karşılaştıkları ve daha keskin olan yoksullukla baş etme araçlarına sahip olamadıkları durumlarda, ya geriye, ya başka bir şehre ya da başka bir ülkeye göçü tercih edebilmektedirler. Ancak, bu seçeneklere sahip olmayanlar ise, kentin en yoksulları olarak, kronik bir yoksulluk içinde hayatlarını idame ettirmeye çalışmaktadırlar. Göç sonrasında en fazla yoksulluğa düşme riski olan grup ise, herhangi bir yardım ya da planlama olmaksızın, yerinden edilmiş ya da göçe zorlanmış olanlardır (Skeldon, 2002, 3). Bunlar, ülkenin kalkınması amacıyla yapılan yatırımlar (köprü, baraj, yol vb.), ülkedeki/bölgedeki politik yapının değişmesi ya da politik ve sosyal kargaşa nedeniyle göçmek zorunda kalanlar ve mültecilerdir.

Yoksulluktan kurtulmak için göç edilmesi ve bunun başarılması ise, yoksulluk-göç ilişkisinin dördüncü boyutudur. Bu grup tüm zorlukları aşarak göç edebilmiş olanlar arasından, yeni geldikleri yerde gelirlerini artırmayı başarabilenlerdir. Skeldon, bu göçmenlerin, sadece birey olarak değil aile, hane gibi gruplar halinde göç etmeleri ve ağ ilişkilerini kullanmaları ile yoksulluğu aştıklarını ileri sürmektedir. (Skel-

don, 2002, 75). Türkiye'de, yurtiçi ve yurtdışına doğru yaşanan göçlerde, Skeldon'un vurguladığı yapı çok açık biçimde görülmektedir. Ancak burada üzerinde durulması gereken asıl nokta, gelirin artırılmış ya da hayatın idamesinin sağlamış olması değil, bu iyileşmenin yoksulluğun azaltılması veya yok edilmesi anlamını taşıyıp taşımadığıdır. Mutlak yoksulluktan kurtulmak, yoksulluktan tamamen bir çıkış anlamını, genellikle, taşımamaktadır.

Yukarıda bahsedilen göçler, yaşam mekânını daimi olarak değiştirmeye dayalı göçlerdir. Ancak bunun yanında, geçici, dönemlik ya da mevsimlik göçler de vardır. Bu tür göçler, kısa ya da uzun vadeli olarak, kişisel kaynakları artırma, ekonomik durumu düzeltme gibi amaçlarla, bir başka yerde çalışmayı kapsamaktadır. Bu göç tipinde genellikle, bir haneden bir veya birkaç kişi (genellikle hane reisi, koca ya da erkek evlat) göç etmektedir. Öte yandan bu kısa süreli göçler, tamamen göç etmeye de imkan verebilir; çünkü göç edilecek yer hakkında bilgi edinme, enformel ilişki ağlarına girme ve göç için maddi kaynağın oluşturulması gibi, göç kararının alınmasında güçlendirici faktörlerin oluşmasına imkan sağlayabilmektedir.

Göç sonrasında ve göç nedeniyle yaşanan yoksulluğun bir başka boyutu da, politik eksende görülmektedir. Hükümetlerin yeterli sosyal politika geliştirmemesi ya da geliştirmeye gönüllü olmamaları nedeniyle, göçmenler, daha fazla korunmasız kalabilmektedirler. Sadece eğitim, sağlık gibi konularda değil, ilk göç ettikleri dönemde göçmenlerin en acil karşılanması gereken ihtiyacı olan barınma problemi, hükümetlerin altyapı olanaklarını sağlamaması nedeniyle, kentte hem kısa hem de uzun vadeli yeni problemlere yol açmaktadır. 1950'lerden günümüze kadar, hem iç göç hem de dış göçle gelenlerin, gecekondu alanlarında yaşamaya başlaması ve gecekondunun kentin kalıcı mekânlarına dönüşmesi, bu tür bir politika eksikliğinin sonucudur.

Göç ve yoksulluk ilişkisinin biçimlenmesi temelde, yukarıda belirtilen dört eksende olmaktadır. Ancak bu dört eksen,

sadece genel eğilimleri belirtmekte, konuyu tüm boyutlarıyla açıklayamamaktadır. Çünkü hem göç hem de yoksulluk, çok boyutlu ve karmaşık yapılı olgulardır. Göç eden kişi, göç nedeni, biçimi, sosyal ve politik konjonktür, sosyal ve demografik etkenler bu ilişkinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Öte yandan göç sonrasında karşılaşılan toplumsal ve ekonomik koşullar, göçmenin tüm imkân ve kapasitesi üzerinde hayli etkili olmaktadır. Bu nedenle göç ve yoksulluk ilişkisini ele alan çalışmalar, sadece çalışma alanı ile ilgili genel eğilimleri saptamakta ve daha büyük genelmelere gidememektedirler. Yoksulluk ve göç olgularının doğası nedeniyle, aralarında, mutlak nedensellik ilişkilerinin belirlenmesi imkânsızıdır. Hangi göçün, hangi koşullarda yoksulluğa neden olacağı ya da yoksulluğun göçe neden olup olmayacağı, nasıl biçimlendireceği önceden kestirilememektedir. Dolayısıyla, göç ve yoksulluk arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalar, incelenen örneğin içsel dinamiklerinin en fazla dikkate alınması gereken çalışma alanlarından bir tanesidir. Göç, yoksulluk ve göç-yoksulluk ilişkisini irdeleyen teoriler ise, her bir çalışma alanı için yeniden okunmalı ve yorumlanmalıdır. Çünkü her bir örnek, teorinin yeniden biçimlenmesine ve geliştirilmesine olanak verebilmektedir.

1989 Göç Dalgası

Bulgaristan'dan Türkiye'ye doğru yaşanan 1989 göç dalgası, iki ülke arasında yaşanan son kitlesel göç dalgası olmakla beraber, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin İlanından sonra meydana gelen rejim ve üst yapı değişiminin etkilerinin en fazla görüldüğü göçür. 1989 göç dalgasının temel ve birçok kaynakta ve yapılan uygulamalı çalışmalarda belirtilen nedeni, soya dönüş politikası ve bu politik yapının uygulamalardır (Zhelyazkova, 1998, 5).

Soya dönüş politikasının temel dayanağı 'Bulgaristan'da Türk yoktur, Osmanlı döneminde Türkleşmiş ve Müslümanlaşmış Bulgarlar vardır' savıdır (Dayıoğlu, 2005, 296). Bu te-

mel dayanak ülkede 1984 yılından 1989 yılının ortalarına kadar süren bir asimilasyon sürecinin yaşanmasına neden olmuştur. Asimilasyon döneminde Türk azınlığa mensup kişilerin Türk isimleri Bulgar isimleriyle değiştirilmiş, Türk kültürüne ait giysilerin giyilmesi, kamusal alanda Türkçe konuşmak ve İslami ritüeller yasaklanmıştır (Eminov, 1990,203).

Baskı ve asimilasyon sürecinin başından itibaren, yani 1984 yılından başlamak üzere, Türk azınlık çeşitli gösteriler yapmış ve bu gösteriler, 1989 yılında Belene kampında başlayan açlık grevi ve bu açlık grevinin başka hapishanelere sıçramasıyla da örgütlü bir hale gelmiştir. Ayrıca sosyalist Bulgaristan yönetiminin siyasi ve yönetimsel örneği olan Sovyet Rusya'da yaşanan açıklık döneminin bir etkisi olarak, Bulgaristan'daki radyo yayınlarının üzerindeki kontrolün azalması da, Türk azınlığın eylemlerinin kitleselleşmesinde ve örgütlenmesinde önemli rol oynamıştır. Tüm Avrupa'ya yayın yapan BBC, Radio Free Europa ve Deutsche Welle radyolarının yayınları, yaşananları hem dünya kamuoyuna duyurarak ilgi çekmiş hem de Türklerin kendi arasındaki haberleşmeyi kolaylaştırmıştır (Dayıoğlu, 2005, 302 - Poulton, 1993, 187).

Yükselen protesto olayları karşısında, Bulgaristan hükümeti göç konusuna daha olumlu bakmaya başlamış, protesto eylemlerinin durması için Türkiye'ye göçe izin vermeye hazırlanmıştır. Ülke içinde yükselen eylemler ve konuya dünya kamuoyunun artan ilgisi, Bulgaristan yönetimini gösterileri organize eden ve düzenleyen örgütlerin üst düzey yöneticilerinin ve protesto eylemlerinde öncülük eden kişilerin de dâhil olduğu yaklaşık 2.500 kişiyi, Türkiye dışındaki çeşitli Avrupa ülkelerine sınır dışı etmeye zorlamıştır. Bu sınır dışı işlemlerinden sonra artan göç talepleri ve Bulgar yetkililerin zorlamasıyla 6-7 Haziran 1989'da Türkiye'ye doğru göç başlamıştır. İlk olarak Türkiye sınırına yakın köyler ve daha sonra diğer bölgeler, Bulgar yetkililer tarafından zorlanarak göçe katılmışlar ve 21 Ağustos 1989 günü Türk tarafı sınırı kapatarak, sadece vizeli göçmenlerin geçişine izin vermiştir. Temmuz 1990'a kadar geçen bu süreçte göç devam etmiş ve

1989 göç dalgasıyla yaklaşık 350 bin kişi Türkiye'ye göçmen olarak giriş yapmıştır.

Görüldüğü gibi yaşanan göç olayında, göçe neden olan bir faktör olarak yoksulluk göze çarpmamaktadır. Bu bağlamda ve 1989 göçü özelinde, yoksulluk bir göç nedeni olarak değil, göçten sonra yaşanan bir süreç ve olgu olarak değerlendirilecektir. Göç ve yoksulluğun tüm kesiştiği alanlar, neden ve sonuç olma durumları, ele alınıp incelenecek fakat bunlardan bir tanesi, göçün neden olduğu yoksulluk üzerinde durulacaktır.

Alanın ve Alan Çalışmasının Tanıtılması

Bu çalışmanın alan verileri, "Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin İlanından Günümüze)" başlıklı, 15 Ocak 2007'de Ege Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde kabul edilen doktora tezinden alınmıştır. Çalışmanın alan verileri iki aşamada elde edilmiş; ilk aşamada, 19-26 Mayıs 2006 tarihleri arasında, rasgele örnekleme metoduyla, 220 anket formunun uygulanmış, ikinci aşamada ise, 13-14-15 ve 25 Haziran 2006 tarihlerinde toplam on derinlemesine mülakat yapılmıştır.

Alan uygulamalarının yapıldığı yer, tipik bir göçmen yerleşim alanı olan İzmir İlinin, Gaziemir İlçesinin, Sarnıç Beldesidir. Sarnıç'ın, nüfusunun yarısından fazlasını Bulgaristan göçmenleri, diğer bölümünü ise yoğunlukla İç Egeden göç etmiş kişiler oluşturmaktadır. Burada yaşayan Bulgaristan göçmenlerinin çoğunluğunu, 1989 göç dalgasıyla Türkiye'ye göç etmiş olan göçmenler oluşturmaktadır. Sarnıç beldesinin çalışma alanı olarak seçilmesinin önemli nedeni, Sarnıç'ta yaşayan göçmenlerin yaşam tarzının tipik Bulgaristan göçmeni yaşam tarzını yansıtmasıdır. Bulgaristan göçmenlerinin yaşadıkları mekânı kullanma biçimi ve alışkanlıkları çerçevesinde de, seçilmiş olan çalışma alanı, tipik bir örnektir. Ayrıca, göçmenlerin kendi sosyal varoluşlarını daha serbestçe ifade edebildikleri bir sosyal mekândır.

Gaziemir'den geçen Aydın yolunun 2,5 kilometre içerisinde yer alan beldenin, Adnan Menderes Havalimanına uzaklığı 4,5 kilometredir. Beldenin içerisinden geçen orman yolunun Aydın otoyoluna uzaklığı ise yaklaşık 2 kilometredir. Kısıkköy sanayi sitesi beldeye orman yoluyla 3,5 kilometre, Aydın otoyoluyla 12 kilometre mesafededir. Beldenin batısı Adnan Menderes Havalimanı, kuzeyi Gaziemir Askeri Havaalanı ve Ulaştırma Okulu, doğusu ve güneyi ormanla çevrilidir. Dört tarafıyla çevrili belde gerek yerleşim alanı gerekse de sanayi alanı olarak bu sınırlar içerisinde kalmıştır ve genişleme olanağı bulunmamaktadır.

Sarnıç dört mahalleden oluşan, yaklaşık 22.000 nüfuslu, belde statüsünde bir yerleşim alanıdır. Belediye başkanı ve belediye yetkililerinden alınan bilgiye göre, beldenin 22 Ekim 2000'de yapılan son nüfus sayımındaki de jure nüfusu 17.624 dür. Veri olarak kullanılan de facto nüfus olan 22.000 rakamının içerisinde, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçmemiş Bulgaristan doğumlu Bulgaristan vatandaşı olan Türk göçmenler, nüfus sayımından sonra beldeye yerleşenler ve nüfus sayımına katılmayanlar vardır. Beldenin hizmet alanı içerisinde bulunan Sarnıç sanayi bölgesinde çalışanlar da hesaba katıldığında, beldenin nüfusu 28.000 kişiye yaklaşmaktadır.

Sarnıç beldesindeki çalışma alanı, beldede bulunan, Atatürk, Menderes, Fatih ve Hürriyet Mahallelerinden sadece Hürriyet Mahallesi'yle sınırlandırılmıştır. Bu mahallenin çalışma alanı olarak seçilmesindeki en önemli sebep, mahalle sakinlerinin hemen tamamının Bulgaristan göçmeni olmasıdır. Beldenin diğer üç mahallesinde yine yoğunlukla Bulgaristan göçmenleri yaşamakla birlikte, Türkiye'nin diğer bölgelerinden göç etmiş kişiler de yaşamaktadır. Hürriyet Mahallesinin nüfusu yaklaşık 10.000 kişidir. Bunlardan 8.000'i çifte vatandaşlık ya da sadece Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı, 2.000'i ise sadece Bulgaristan Cumhuriyeti vatandaşlığı taşımaktadır. Geçici oturma izniyle mahallede ikamet eden 2.000 kişinin çoğunluğunun T.C vatandaşlığına kabul edilme işlemi sürmektedir.

Deneyimlenen Yoksulluk

Bu çalışmadaki göçmen profilini ortaya koyup, yoksulluğu deneyimleyen kesimi daha iyi anlayabilmek için, öncelikle örneklem grubunun demografik görünümüne bakmak gerekmektedir. Tablo 1 örneklem grubunun demografik özelliklerini göstermektedir. Tablo 1'de de görüldüğü üzere örneklem grubunun yaş dağılımının, %13,6'sını, genç yaşlar olarak nitelenebilecek, 20-30 yaş arası grup oluşturmaktadır. 41-50 yaş grubuna ait kişiler, dağılımdaki en büyük grubu oluşturmakta ve örneklem grubunun %30,5'ine karşılık gelmektedir. İkinci büyük yaş grubu ise, dağılımdaki %26,4'lük oranıyla 51-60 yaş grubudur.

Cinsiyet gruplarının dağılımlarına bakıldığında, yaklaşık olarak bir eşitliğin söz konusu olduğu görülmektedir. Buna göre örneklem grubunun %50,9'u erkeklerden, %49,1'i de kadınlardan oluşmaktadır. Kadın ve erkek arasındaki oransal bu yakınlık, örneklem grubunun temsiliyet gücünü de artırmaktadır.

Örneklem grubunun medeni durumu, %85,5'i evli, %8,6'sı bekâr ve %0,5'i boşanmış şeklindedir. Buradan hareketle mahalledeki evlilik oranının yüksek ve boşanma oranının oldukça düşük olduğu söylenebilir. Yine örneklem grubunun büyük çoğunluğunun, yaklaşık %85'inin, en fazla 3 çocuğu olduğunu söylemek mümkündür.

Yine Tablo 1'de, tüm göçmenlerin okul sistemi içinde yer aldığı görülmektedir. Bir diğer ifadeyle, örneklem grubunda okuryazar olmayan ya da diplomasız hiçbir kimse bulunmamaktadır. %49,5'le lise ve dengi okul mezunluğu ilk sırada, %36,8'le ortaokul mezunluğu ikinci sırada yer almaktadır. Bulgaristan'daki mesleki eğitimin yaygınlığı ve bir devlet politikası olarak mesleki eğitime verilen önem, bu rakamları daha da anlaşılır kılmaktadır. Ayrıca yaklaşık %8'lik bir grup da yüksekokul ve üniversite mezunudur. Bu verilerden hareketle, Bulgaristan göçmenlerinin eğitimli oldukları ve hatta Türkiye'ye göç ile gelmiş en eğitimli grup olduklarını söylemek mümkündür.

Tablo 1 Demografik Yapı

DEMOGRAFİK GÖRÜNÜMLER			
		Sıklık	Yüzde
Yaş	20-30	30	13,6
	31-40	36	16,4
	41-50	67	30,5
	51-60	58	26,4
	61 ve üstü	29	13,2
	Toplam	220	100,0
Cinsiyet	Erkek	112	50,9
	Kadın	108	49,1
	Toplam	220	100,0
En Son Mezun Olunan Okul	İlkokul	12	5,5
	Ortaokul	81	36,8
	Lise ve dengi	109	49,5
	M.Y.O-Teknikokul	5	2,3
	Üniversite	13	5,9
	Toplam	220	100,0

Göç ve yoksulluk arasındaki ilişkide, göçün gerçekleşme şekli, yani göç edilecek yerden çıkış anı ve nasıl çıkıldığı önemli bir veridir. Çünkü planlı ve hazırlıklı bir göç ile plansız, göç için maddi ve manevi olarak hazırlanılmamış göçler arasında büyük farklar vardır. Bu çerçevede 1989 göç dalgasına bakıldığında, göçmenlerin göç için hazır olduklarını söylemek mümkün değildir. Özellikle sınır geçişinde ve yerlerinden edilme sürecinde, göçmenlerin çeşitli gasplara maruz kaldıkları da düşünüldüğünde, 1989 göçmenlerinin çoğunluğunun yoksul olarak Türkiye'ye geldiklerini söylemek mümkündür. Derinlemesine mülakat yapılan T.U'nun "Çıplak geldik, sırtımızdakiyle. Bavullar da kaldı; Bulgar verdi, Türk vermedi" sözleri, göçmenlerin geldikleri dönemdeki yoksulluklarını anlatmaktadır. Benzer biçimde T.A'nın şu sözleri çıkış anını ve göç şeklini ortaya koymaktadır: "89'un orta ayları. Herkes eşyasınlan geldi. Sade ben değil. Herkes eşyasını

doldurdu arabalarına. ... O ay geçti, bir iki ay geçti, iş değişti. Başladılar kuponlan gelmeye. Elinde bavullan gelmeye başladılar". Buradan da anlaşıldığı gibi, 1989 göçünde göçmenlerin büyük çoğunluğunun, sadece gündelik ihtiyaçları (yatak-yorgan, giysi vb.) ve olan kişilerin, maddi birikimleriyle geldiklerini söylemek mümkündür.

Göç ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi görmek ve incelemek için öncelikle göçmenlerin göçten sonraki ilk dönemlerine bakmak gerekmektedir. Çünkü göçten sonraki ilk dönem, göçmenlerin hızlı bir şekilde yoksullaşma yaşadıkları ve bu yoksullukla baş etmek için de göçmen ağlarını en etkin şekilde kullandıkları dönemdir. Ayrıca bu dönemin üzerinde durulmasını gerektiren bir diğer neden de, ağ ilişkilerinin yoksullukla baş etmede önemli bir etmen olasıdır. Bir diğer ifadeyle göçmenler için göçmen ağına ulaşma ve bu ağ içindeki ilişkilerden yararlanma, gelinen ülkede yoksullukla baş edip tutunabilmenin yolu, yani yoksullukla mücadele için geliştirilen bir stratejidir.

Tablo 2, göçmenlerin Türkiye'deki ilk dönemlerinde ne kadar işsiz kaldıklarını ve nasıl geçindiklerini göstermektedir. Genel görüntü olarak göçmenlerin Türkiye'de çok uzun süre işsiz kalmadıkları söylenebilir. Ancak burada önemli olan nokta, göçmenlerin buldukları ilk işlerin Bulgaristan'da eğitimini aldıkları ya da kalifiye oldukları işler değil, daha çok niteliksiz ve düşük ücretli işler olmasıdır. Dolayısıyla, bulunan ilk iş, bu kriz döneminin üstesinden gelmek amaçlıdır. Öte yandan kadınlar da çalışmışlardır. Özellikle kadınlar, aynı işi, yerli işçilerden daha az ücrete yaptıklarını da belirtmişlerdir.

Tablo 2'deki verilerden hareketle, göçmenlerin göçten sonra bir yoksulluk yaşadıkları açıktır; çünkü Bulgaristan göçmenleri, çalışmanın yüceltildiği, neredeyse zorunlu kılındığı ve istihdamın devlet tarafından kişinin niteliğine göre sağlandığı bir toplumsal yapıdan gelmektedirler. Dolayısıyla, geldikleri ülkede işsiz kalmaları ve iş bulmanın bilgisine ve araçlarına sahip olmamaları, onların yoksullaşmalarının sebeplerinden bir tanesidir.

Tablo 2 İlk Dönemdeki İşsizlik Süreci ve Geçinme

TÜRKİYE'DEKİ İLK DÖNEM İŞSİZLİK ve GEÇİNME			
		Sıklık	Yüzde
İlk Gelinen Dönemde İşsiz kalınan süre	1 ay ve daha az	63	28,6
	1-3 ay	48	21,8
	3-6 ay	34	15,5
	6-9 ay	29	13,2
	1 yıl ve üstü	42	19,1
	Boş	4	1,8
	Toplam	220	100,0
İşsizlik Döneminde Nasıl Geçinildi	Bulgaristan'dan getirdiğim para, mal vs.	42	19,1
	Çeşitli kurumsal yardımlarla	7	3,2
	Devlet desteği ile	14	6,4
	Göçmen derneklerinin desteği	2	,9
	Düzensiz işlerde çalışarak	58	26,4
	Yerli halkın desteği ile 1	,5	
	Aile, akraba, tanıdıkların destekleriyle	84	38,2
	Çok yetersiz ve kötü şartlarda yaşayarak	8	3,6
	Boş	4	1,8
	Toplam	220	100,0

Ayrıca bu grup göçe hazırlıksız yakalanmıştır; devamlı olarak bir Türkiye özlemi ve göç etme isteğinde olduklarını belirtseler dahi, bu istek sadece bir arzu biçiminde kendini göstermektedir. Çünkü yapılan derinlemesine mülakatlarda göç için maddi bir hazırlıkları olmadığı anlaşılmaktadır. Derinlemesine mülakata katılan T.A'nın "sudan çıkar gibi, göçmenlik çıkıverdi, açılıverdi" sözleri psikolojik ve maddi olarak hazırlıklı olmamayı anlatmaktadır.

Öte yandan Bulgaristan'dan Türkiye'ye maddi birikimlerini getirmeyi başarabilenler, bir başka problemle yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Göçmenler, uzun zamanda biriktirdikleri ve Bulgaristan'da oldukça önemli olabilecek miktarların, Türkiye'de çok çabuk tükenmesiyle de karşılaşmışlardır. R.H'nin şu sözleri bu duruma örnektir: "İlk yaşadığımız

sorun parayla ilgiliydi. Orda on senede biriktirdiğim para burada bir ayda bitti". Ancak gözden kaçırılmaması gereken nokta, paranın değer kaybının bu probleme yol açmadığıdır. Türkiye'de ev kiralama, eşyaların büyük kısmını yeniden alma gibi gereksinimler, biriktirilen maddi kaynakların bir anda tükenmesine neden olmuştur.

Göçmenlerin bir politik ve sosyal sistemden bir başka sisteme göç etmekten kaynaklanan yoksullaşmalarının bir başka boyutu ise, yaşam standartlarında kendini göstermektedir. Göç sonrasındaki zorluk döneminden sonra dahi, hatta göçün üzerinden 18 yıl geçmiş olmasına rağmen, Bulgaristan'daki yaşam kalitelerini yakalayamadıklarını belirtmektedirler. S.A'nm şu sözleri bu durumu açıkça anlatmaktadır: "Az kazanıyorduk, ama özgür yaşıyor muyduk? Ben her Cumartesi 320 km. denize giderdim; pazartesi sabah işe gelirdim. Motorum da vardı, arabam da vardı. Beş gün çalışırsın Bulgaristan'da. İzmir'de denize giremiyorum". Bu farklılaşma da göçten sonra yaşanan yoksulluğun bir diğer yönünün net görüntüsüdür ve sistem değişiminden kaynaklanmaktadır.

Göçmen ağları, göçmenlerin ilk dönem ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli katkılar sağlamış ve neredeyse kurtarıcı olmuştur. Bu katkıların en önemlilerinden birisi, göçmenlerin barınma ihtiyacının karşılanmasında olmuştur. Göçmenlerin %50'si barınma ihtiyacını aile, akraba ve tanıdıkların yanına yerleşerek, %34'ü ev kiralayarak karşılamıştır. T.A akrabalarından aldığı yardımı şu sözlerle anlatmaktadır: "Akrabalarıma telefon ettim geldiler. Dört buçuk beş milyon da bana para verdiler o zaman. Harçlık verdiler akrabalar. Kira da tuttular üç aylık. Onun da parasını verdiler, onlarla geçindik". Buradan da anlaşılacağı gibi göçmen ağı, göçmenlerin göçten sonraki barınma sorununu, hem kendi evlerinde uzun süreli misafir ederek hem de kiralık ev tutup ilk aylara ait kiralarını ödeyerek çözmüştür.

Ayrıca göçmenlerin çoğunluğu, ilk düzenli işlerini akrabalar ve tanıdıklar vasıtasıyla bulduklarını belirtmişlerdir. Bu

veriler, yoksullukla mücadelede çok sık olarak başvurulan akraba ve tanıdıklardan yardım alma stratejisinin bu göç özelinde de majör strateji olduğunu göstermektedir. Göçmenlerin Türkiye ile tarihi ve sosyal bağlarının olması, onların bu tür bir ağ ilişkisine girebilmelerine olanak sağlamıştır. Dolayısıyla ağ ilişkilerini kurma imkânlarının olmadığı bir ülkeye göç etmenin yaratabileceği daha keskin ve şiddetli bir yoksulluktan kurtulmuşlardır denilebilir. Öte yandan, ağ ilişkilerinin kullanımının sadece kısa dönemli ve hanenin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik stratejilerde etkili olmadığı; uzun erimli ve hayatın pek çok alanıyla ilgili konularda yardımlaşmaya da imkân sağladığı ortaya çıkmaktadır.

Aile ve akrabalarla yardımlaşma ve destek sağlama stratejisinin ön plana çıkması tesadüfî değildir. Akraba ve aile ile yakın ilişkiler kurma, Bulgaristan göçmenlerinin hayatlarındaki temel motiflerden bir tanesi olan bir arada yaşama arzusu ile uyumlu ve iç içe geçmiş bir yöntemdir. Geliştirilen bu yöntemin temelini ve işleyiş zeminini tüm haneyi barındırabilecek nitelikte bir konut oluşturmaktadır. Göçmenler göç ettikleri ülkeden getirdikleri alışkanlık ve Türkiye'deki ekonomik koşulların zorlaması nedeniyle, söz konusu bu konutu kendileri inşa etme yoluna gitmektedirler. Söz konusu inşa sürecindeki maliyet tüm hanenin gelirinin bir havuzda toplanmasıyla karşılanmaktadır.

Bu havuz, tüm hane bireylerinin gelirlerinin ortak ve rıza gösterilmiş amaçlara harcanmak için toplanmasıyla oluşur. Genellikle ortak amaçların ilk sırasında, yine hep beraber yaşanacak bir konutun inşası gelmektedir. Konutun inşası sürecinde de ortaklık, genişleyerek varlığını korur; çünkü konutun yapımında tanıdık ve akrabalardan da maddi, ayni ve işgücü desteği alınır. C.K'nin şu sözleri göçmenler için bir eve sahip olmanın anlamını ve nasıl sahip olunduğunu açıkça anlatmaktadır: "Eşimin ailesiyle yaşıyoruz ama aynı evde yaşamıyoruz. İlk geldiğimizdeki gibi değil canım; o zamanlar ayrı kira ödemeyelim, ayrı mutfağa para harcamayalım, ekonomik olsun diye, evimizi çabuk yapalım diye beraber oturduk.

Bir de bizim orda hiç kimse kirada oturmadığı için kirada oturmayı, bir nevi çok şey gördü, ayrı masraf. Çünkü oraya verceğime diyor, evime yatırırım. Bir odam olur. Bir çatı altında yaşayınca her şeyden tasarruf yapıyorsun. Mutfağı bile aynı kullandığın için ondan bile tasarruf yapıyorsun. Ve onlar birike birike, bu evler oldu böyle. Buradaki evi çalışıp biriktirerek yaptık. Bulgaristan'dan ben valizle geldim".

Göçmenlerin geniş aile biçiminde, aynı konutta yaşama istekleri Bulgaristan'daki yaşama biçimlerinin bir devamıdır. Ancak göçten sonra ise, bu gelenek artarak devam etmiş ve yoksullukla baş etmede bir yöntem niteliği de kazanmıştır. Buradan hareketle, bu yöntemin göçmenlerin, kendi yaşam pratikleri içinden çıkardıkları bir strateji olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 3 Birey ve Aile Geliri, Sosyo-Ekonomik Statü

KİŞİSEL ve AİLE GELİRİ			
		Sıklık	Yüzde
Aylık Ortalama Kişisel Gelir	0-300 YTL	74	33,6
	301-500 YTL	96	43,6
	501-750 YTL	31	14,1
	751 ve üstü YTL	19	8,6
	Toplam	220	100,0
Aylık Ortalama Aile Geliri	0-500 YTL 54	24,5	
	501-750 YTL	46	20,9
	751-1000 YTL	67	30,5
	1001-1500 YTL	24	10,9
	1501 ve üstü YTL	29	13,2
	Toplam	220	100,0
Ailede Kaç Kişinin Çalıştığı	1	83	37,7
	2	103	46,8
	3	28	12,7
	4	6	2,7
	Toplam	220	100,0

Tablo 3, göçmenlerin kişisel ve ailesel gelirleriyle, ailede kaç kişinin çalıştığını, yani gelir havuzuna kaç kişinin katkı yaptığını göstermektedir. Bu verilerden hareketle, göçmenle-

rin göçten sonraki ilk dönemleriyle, günümüzdeki durumlarını karşılaştırmak mümkündür. Örneklem grubunun %46,8'inin ailesinde iki kişi, %37,7'sinin ailesinde bir kişi ve %12,7'sinin ailesinde üç kişi çalışmaktadır.

Örneklem grubunun kişisel gelir dağılımına yine tablo aracılığıyla bakıldığında, en düşük iki gelir grubunda %77,2'lik bir çoğunluğun olduğu ve bu grubun en fazla 500 YTL gelir elde ettiği, 750 YTL üzerinde gelire sahip olanların oranının ise sadece %8,6 olduğu görülmektedir. Kişisel gelir dağılımı gruplanmadan incelendiğinde, hiçbir geliri olmayan 52 kişinin olduğu; en düşük gelir düzeyinde yer alan gruptan 13 kişinin Bulgaristan'dan emekli olduğu ve emekli maaşından başka herhangi bir gelirlerinin olmadığı görülmektedir. Bulgaristan hükümetinin emekli göçmenlere düzenli olarak ödediği maaş yaklaşık 30 Euro'dur; yani bu kişilerin aylık gelirleri 50-60 YTL arasındadır. Göçmenlerin gelir yapılarına tekrar bakıldığında, 52 kişinin hiçbir geliri olmadığı, 13 kişinin 50-60 YTL arasında, 170 kişinin en fazla 500 YTL gelir elde ettiği görülmektedir. Yine gruplanmamış gelir dağılımına bakıldığında, en düşük gelir grubundaki 74 kişiden 51'inin kadın olduğu da görülmektedir. Bu verilerden hareketle mahalledeki göçmenlerin çoğunluğunun yoksul olduklarını ve bunların da en yoksullarının kadınlar olduğunu söylemek mümkündür.

Göçmenlerin göçten sonraki ilk dönemlerinden günümüze kadar geçen süreçte, ekonomik ve sosyal olarak bir iyileşme yaşadıkları ve Türkiye'ye tutunduklarını söylemek mümkündür. 1989 göçünden sonraki ilk dönemde göçmenler, kimi kaynağa göre 150.000 kişi kimi kaynağa göre de daha fazlası, geriye göçü tercih etmişlerdir. Göçmenlerin geriye göç nedenlerine bakıldığında, önde gelen nedenler arasında iş bulamama, iş bulamama dolayısıyla yaşanan geçim sıkıntısı ve yaşanan uyum sorunları görülmektedir. Dolaysıyla göçmen ağlarına ulaşıp ulaşmama, Türkiye'ye tutunmayı ya da geriye göçü belirleyen önemli bir etken olduğunu söylemek mümkündür.

Ancak belirtilmesi gereken bir diğer nokta da, Türkiye'ye tutunmayı başarabilen göçmenlerin hala bir yoksulluk yaşadıklarıdır. Çünkü alandan elde edilen bilgiler, göçmenlerin büyük çoğunluğunun asgari ücret düzeyinde gelir elde ettiklerini ve geliştirdikleri yoksullukla baş etme stratejilerini hala ve daha kararlı bir şekilde muhafaza ettikleri göstermektedir. Bir diğer ifadeyle göçten sonraki ilk döneme nazaran, göçmenlerin günümüzde daha iyi ekonomik ve sosyal durumda olduklarını söylemek mümkün, fakat refah içinde olduklarını söylemek mümkün değildir.

Değerlendirme

Literatürde yoksulluğun tanımı, doğası ve kimin yoksul olduğu, çeşitli parametreler etrafında yapılan bir tartışmadır. Bu çalışmada ise, iki farklı siyasal, ekonomik ve sosyal yapıya sahip ülke arasında yaşanan bir göç aracılığıyla, yoksulluğa bakılmaya çalışılmıştır. Oyen'in "yoksulluk, farklı sosyal, ekonomik ve politik yapılarına bakılmaksızın, tüm toplumlara içkin midir?" sorusu, yoksulluk teorisinin yeni bir okumasını yapmak için iyi bir başlangıç noktasıdır. Oyen, eğer bu doğru ise, yoksulluk tartışmasının, o topluma özgü yoksulluk sebepleri ve yoksulluk göstergeleri arasında ayrım yaparak, yapılması gerektiğini ileri sümektedir (Oyen, 1996, 6). Bu ayrımdan hareketle, göçmenlerin Bulgaristan'da yoksul olup olmadıkları ve Türkiye'deki yoksulluklarının nedenleri ve görünümlerine bakılacaktır.

1989 yılına kadar sosyalist rejimle yönetilen Bulgaristan, sosyal, siyasal, ekonomik ve ideolojik olarak Sovyet Rusya modelini benimsemişti. Bulgaristan sahip olduğu sanayi girişimleri ve tarım kooperatifleri aracılığıyla merkezden yönetilen bir ekonomik yapıya sahipti ve devlet konut edinmeden, sağlık ve eğitime kadar her alanda belirleyiciydi. Konutların mülkiyet hakkı devlete aitti ve vatandaşlar, bu konutların ancak kullanım hakkını satın alabilirlerdi. Bu konutlar satılamaz ya da devredilemezdi. Ancak bu konutların, turistlere

yönelik olarak, küçük pansiyonlar biçiminde kullanılması mümkündü. Bulgaristan vatandaşları maaşları dışında, ancak küçük topraklar üzerinde tarım yaparak para kazanabilirlerdi. Bu girişimler oldukça küçük ölçekliydi ve özel girişimin gayri safi milli hâsılaya katkısı, 1989 yılında, yalnızca %4,9 oranındaydı (Danopoulos&Ianeva,1999, 186-187).

Bulgaristan merkezi ekonomik yapısı, 1989'a kadar sosyalist olmayan Avrupa ülkeleri ve komşuları olan Yunanistan ve Türkiye'ye göre, oldukça da iyi bir gelişim sağlamıştı. 1963 yılında 18.144 milyon dolar olan gayri safi milli hâsılası, 1986 yılında 44.450 milyon dolara yükselmişti. Dünya sıralamasında 142 ülke arasında, Bulgaristan 39. sırada yer almaktaydı. 1989 öncesi dönemde, gayri safi milli hâsılanın dağıtımında Bulgaristan en eşitlikçi davranan ülkelerden biriydi. İstihdam alanında ise, tüm düzenlemeyi yine devlet yapmaktaydı. Ülkede işsizlik yoktu; çünkü devlet, kişilere eğitimleri ve niteliklerine göre iş sağlıyordu. Bu dönemde vatandaşlar çalışmaya ve üretmeye yönlendiriliyordu. İşsizliğin olmaması, Anglosakson tarzda bir refah devleti anlayışını ve vatandaşlarına yardım programlarını da gereksiz kılıyordu. Sosyalist devlet anlayışına uygun olarak Bulgaristan yönetimi, eğitim, sağlık ve emeklilik ücretleri gibi sosyal konularda, tüm vatandaşlarına ücretsiz ve koşulsuz hizmet vermekteydi (Danopoulos&Ianeva,1999, 188-189).

1989 göçmenlerinin hepsinin bu devlet anlayışında yaşadıkları ve bu deneyimlerini Türkiye'ye taşıdıkları açıktır. Bu bilgilerden hareketle göçmenlerin hemen hepsinin göçten önce bir işi, evi ve en azından asgari ücreti olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca Bulgaristan Türklerinin büyük çoğunluğun köy kökenli kişiler olduğu hatırlandığında, göçmenlerin ev, iş ve maaşlarının yanında küçük topraklarının olduğunu ve bu topraklarda üretim yaptıkları, bu üretimin en azından evin geçimini sağlayacak boyutta olduğu söylenebilir. Bulgaristan tütün üretiminin Türklerin elinde olduğu (Baest, 1990, 399) ve bu üretimi kendi işlerinden sonra, kendi hesaplarına yaptıkları da unutulmamalıdır. Ü.A'nın şu sözleri

göçmenlerin göçten önceki iş ve üretim yapısını anlatmaktadır. "Türkler 8 saat çalışıyor devlette. İşten geldiği zaman tarlada tütün ekiyor. Bu tütünü gene devlete satıyor".

Bu veriler ve bilgiler ışığında göçten önce evi, işi ve kendi hesabına yapacağı ek işi olan kişiler yoksul mudur? Yoksa göçten sonra barınma ihtiyaçlarını dahi güçlükle gideren, aradan 18 yıl geçmesine rağmen pek çok şeyden fedakârlık ederek bir eve sahip olabilen ve Türkiye'de, kapitalist bir ülkede, asgari ücretle çalışan kişiler mi yoksuldur? Bu sorulara yanıt bulabilmek için, yoksulluğun ölçülmesindeki temel yaklaşımlar aracılıyla göçmenlerin göçten önceki ve sonraki durumlarına bakmak gerekir.

Yoksulluk literatüründe, iki ülke arasında karşılaştırma yapmaya olanak tanıyan yeterli ölçüm araçları yoktur. Townsend'in de belirttiği gibi, uluslararasılaşan bir ilgi olmasına rağmen, farklı ülkelerde yoksulluğu ölçmede kullanılabilecek bir ölçek henüz geliştirilememiştir. (Townsend, 1993, 28). Yoksulluğun ölçülmesinde yaşanan teknik karmaşa, ülkeler arası karşılaştırmalarda büyük problemler yaratmaktadır. Özellikle iki farklı politik ve ekonomik sisteme sahip ülke arasında karşılaştırma yapmak, çok daha zor ve karmaşık bir iştir. Dolayısıyla sosyalist dönem Bulgaristan'ın yoksulluk ölçümlerini yapmak ve üzerine konuşmak da problemlidir. Çünkü literatürdeki teknikler içsel olarak karmaşık olmalarının yanı sıra, liberal ekonomik sistemlerin içinden çıkmış yaklaşımlardır. Para, gelir, birikim gibi temel kavramların anlamlarının farklı olduğu bir yapıda, bu kavramlarla analiz yapmak, oldukça güçtür ve en azından, derinlemesine bir bakış açısı geliştirmek gerektirir. Bu tür karmaşık bir durumda, iki farklı siyasi sistemde yaşayan bir grubun yoksulluğunun karşılaştırılmasında, yapılandırılmış ölçüm araçlarından (mutlak, göreli, karma yoksulluk, çeşitli endeksler vb. araçlar) daha çok özne merkezli (nesnel ve öznel yoksulluk) yaklaşımları kullanmak yerinde olur. Ancak yine de, konunun daha iyi anlaşılması için, yapılandırılmış ölçeklerin birkaçı aracılığıyla sosyalist dönem Bulgaristan'da yoksulluğa bakmakta fayda vardır.

Mutlak yoksulluk yaklaşımı, genellikle Dünya Banksı ve hükümetler tarafından kullanılan ve yoksulluğun standart ölçümünü hedefleyen bir yaklaşımdır. Buna göre mutlak yoksulluk, yaşamın idame ettirilmesi için gerekli olan mal ve hizmetlere ulaşamama durumudur (Wratten, 1995, 14). Sosyalist Bulgaristan'a bakıldığında, tüm vatandaşların gelir getirici bir etkinlikte bulunduğu ve maaşlarının olduğu; sağlık, eğitim vb. gibi temel hizmetlerin de ücretsiz verildiği görülmektedir. Buna göre mutlak yoksulluk açısından o dönem Bulgaristan'ında 'yoksul' bulunmadığı söylenebilir.

Ancak mutlak yoksulluk kavramı, tam da mutlak yoksulluğa göre, bir toplumda hiç yoksul olmayabileceği sonucuna yol açtığı için eleştirilmiştir. Bu nedenle yoksulluğun mutlak değil, göreli bir kavram olduğu ileri sürülmüştür. Göreli yoksulluk, temel ihtiyaçların mutlak olarak karşılanması, ancak kişisel kaynakların yetersizliği nedeniyle toplumun genel refah düzeyinin altında kalma ve topluma sosyal açıdan katılımının engellenmesini anlatır (Şenses, 2001, 91). Sosyalist dönem Bulgaristan'a göreli yoksulluk kavramı aracılığı ile bakıldığında da, yine, yoksulluğun bulunduğunu söylemek güçtür; çünkü herkes, temel hizmetlere ulaşma ve topluma katılmada, aşağı yukarı eşit kaynaklara ve fırsatlara sahipti. Toplumsal kesimler arasında büyük uçurumlar olduğunu da söylemek güçtür.

O dönem Bulgaristan'ı diğer ülkeler ile karşılaştırmak için "karma yoksulluk" yaklaşımından hareketle bakılabilir. İnsel'e göre, karma yoksulluk yaklaşımı "üç tür farklı fakirlik durumunun olabileceğini ortaya çıkarıyor. Birinci grupta, her ülkede, hem mutlak hem de göreli fakirlik çizgisinin altında kalanlar yer alıyor. İkinci grupta, mutlak yoksulluk çizgisinin altında kalıp, kendi ülkelerindeki göreli fakirlik çizgisinin üzerinde kalanlar var. ... Üçüncü grup ise, mutlak yoksulluk çizgisinin üzerinde olup, kendi ülkelerindeki göreli yoksulluk çizgisinin altında kalanlar yer alıyor" (İnsel, 2001, 68). Bu açıdan bakıldığında, Bulgaristan vatandaşları ilk ve ikinci grupta yer alamazlar; çünkü ne kendi ülkeleri içinde ne de,

GSMH'leri göz önüne alınarak, diğer ülkelerle karşılaştırıldığında bu sınırın altında kalmaları mümkün değildir. Üçüncü grupta da yer almaları da mümkün değildir, çünkü yukarıda belirtildiği gibi, vatandaşları aşağı yukarı aynı koşullar altında yaşayan bir ülkede, bir karşılaştırma ve gruplama yapılamaz.

Bu noktada, hem Bulgaristan'da hem de Türkiye'de yaşamış, toplumsal ve ekonomik koşulları deneyimlemiş olan göçmenlerin, kendi yoksulluklarını nasıl değerlendirdiklerine bakmakta fayda vardır. Bunun içinde öznel yoksulluk yaklaşımı kullanılacaktır. Öznel yoksulluk, "yoksulların kendi kendilerini tanımlamalarına ve konumlarını değerlendirmelerine olanak sağlayan, onların 'seslerine kulak veren ve insanların kendilerini yoksul hissettiklerini beyan etmeleri durumunda onları yoksul sayan katılımcı' bir yaklaşımdır (Şenses, 2001, 92-93).

Göçmenlerin Bulgaristan ve Türkiye'de yaşadıkları ekonomik ve sosyal farklılıkları anlamak ve yoksulluklarına dair bir analiz geliştirebilmek için, öznel yoksulluk yaklaşımından hareketle, göçmenlerin kendi seslerine kulak vermekte fayda vardır. Alan çalışması kapsamında derinlemesine mülakat yapılan T.A., Bulgaristan'daki durumlarını şu sözlerle anlatmıştır: "Her şey, işimiz vardı. Dükkânım vardı zanaatımı çalışırdım öyle. Rahat geçinirdik, geçinirdik. Zanaatı olan geçinirdi. Ama zanaatı olmayanda vardı". C.K. ise, "Yüz milyon maaşla her şeyini alabiliyorsun, araban dahi oluyordu. Yaşam çok iyiydi....O zaman her şey devlete aitti, şimdi kalmamış. He şey özelleştirilmiş. İyiydi. Benim annem-babam her sene tatile gidiyorlardı. Denize, ılıcalara. Herkesin durumu da iyi sayılırdı. Kimi zengin kimi fakir gibi şeyler yoktu. Herkes aynı yaşam şeyine sahipti. Zaten evin varsa, köyde de yaşıyorsan zorluk çekmiyordun, iyiydi her şey" diyerek, göçten önceki yaşam koşullarından memnuniyetini anlatmaktadır.

Bu sözlerden hareketle göçmenlerin, göç öncesinde Bulgaristan'da, yoksul olmadıkları ve hatta yaşam kalitelerinin

yüksek olduğu söylenebilir. Kazandıkları para ve sosyal hizmetlerin etkisiyle, ekonomik ve sosyal olarak, iyi bir hayat sürdükleri sonucuna da varılabilir. Görüşmeler boyunca, Bulgaristan'daki yaşam koşullarından şikâyetçi olduğunu, orada yoksul olduğunu belirten hiç kimse olmamıştır.

Göçten sonra ise, hem Bulgaristan'daki kaynaklarını Türkiye'ye aktaramamak hem de birikimlerinin çabuk erimesi gibi sebeplerle, hızlı bir yoksullaşmayla karşılaştıklarını dile getirmişlerdir. KAT, "Bulgaristan'dan kuruş getirmedim. Bir sene yardım etti devlet bize. İzmir'e geldiğimizde Yeşilova'da oturduk. Kira tuttuk. Üç sene kaldık kirada. Devlet un mun verdi öyle yardım etti. Allah bin kere razı olsun iki devletten de, orada da yaşadık, burada da" sözleri, göçün yarattığı yoksullaşmayı net biçimde ifade etmektedir.

Göçmenlerin ilk dönemde yaşadıkları yoksulluk, zorunlu ihtiyaçlarını dahi yardım almaksızın karşılayamamaları, görece kısa vadeli olmuştur. Çeşitli stratejiler kullanarak, mutlak yoksulluktan kurtulmayı, Türkiye'ye tutunabilmeyi ve yaşam koşullarını iyileştirmeyi başarabilmişlerdir. Burada da, artık, asgari ücretleri ve evleri vardır. Ancak yaşam standartları ve sosyal olanakları Bulgaristan'daki kadar iyi değildir. Türkiye'de hem mutlak yoksulluk sınırının altında yaşamaktadırlar; hem de göreli olarak yoksuldurlar. Göçmenler, şimdiki durumları ile Bulgaristan'daki durumlarını karşılaştırdıklarında, Türkiye'de çok daha yoksul olduklarını dile getirmektedirler.

Sonuç olarak, iki ayrı siyasi sistemde ve dolayısıyla o siyasi sistemlerin yarattığı sosyal iklimde yaşayan göçmenlerin, göçten sonra yoksulluk yaşadıkları net bir şekilde görülmektedir. Bu yoksulluğun da temel nedeni, göçün neden olduğu siyasi sistem değişikliğidir. Çünkü her iki ülkede de, çeşitli yoksulluk tanımlarına göre, yoksul sayılamayacak topluluk, göçten sonra, yoksun kaldığı haklardan ve para, mal, mülk, birikim gibi kavramların içeriğini yeniden doldurmak zorunda kalmalarından dolayı, kendilerini yoksul olarak görmekte ve nitelemektedirler. Çünkü göçten önce de sonra

da yaklaşık olarak asgari ücret kazanan bireyin, göçten sonra kazandığı parasının anlamı ve içeriği, ücretsiz eğitim, barınma, tatil, sağlık hizmeti vb. gibi haklarını kaybetmesi nedeniyle, değişmiştir. Bu değişim de yaşanan, göçmenlerinde dilinde ifade bulan ve deneyimlenen, yoksulluğun tanımlayıcı nedeni olmuştur.

Kaynaklar

Baest, F. T. (1990), "'Kaynaşmış Sosyalist Millet' Halk Cumhuriyeti ve Türk Azınlık", Doğu Avrupa Dosyası, Alan Yayıncılık, İstanbul.

Dayıoğlu, A. (2005), Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı, İletişim, İstanbul.

Danopoulos, C. P. & Ianeva, E. (1999), "Policy Making: Poverty in Balkans and the Issue of Reconstruction: Bulgaria and Yugoslavia Compaired" Journal of Southern Europe and Balkans, vol.1 No:2.

Eminov, A. (1990), "There Are No Turks in Bulgaria: Rewriting History by Administrative Fiat", The Turks of Bulgaria The History, Culture and Political Fate of A Minrity, (der.) Karpat, K. H. Isis Pres, İstanbul.

İnsel, A. (2001), "İki yoksulluk tanımı ve Bir Öneri", Toplum ve Bilim, Birikim Yayınları, İstanbul.

Oyen, E. (1996), "Poverty Research Rethought", Poverty: A Global Review, Ed. Oyen, E. & Miller, S. M. & Samad, S. A., Scandianvian University Pres/UNESCO Publishing. Oslo.

Poulton, H. (1993), Balkanlar: Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

Skeldon, R. (2002), Migration and Poverty, asia-Pasific Population Journals, December.

Şenses, F. (2001), Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, İletişim, İstanbul.

Townsend, P. (1993), The International Analysis of Poverty, Harverster Wheastsheaf, London.

Wratten, E. (1995), "Conceptualizing Urban Poverty" Enviroment and Urbanization, vol.7 No.1, April.

Zhelyazkova, A. (1998), "The Social and Cultural Adaptation of Bulgarian Immigrants in Turkey", Betwen Adaptation and Nostalgia: The Bulgarian Turks in Turkey, IMIR.

Yoksul Olmak Suç İşlemek İçin Yeterli Mi?

Halime ÜNAL*

Son dönemlerde ülkemizde suç giderek önemli bir sosyal problem olmaya başlamıştır. Suç oranlarının neden artmakta olduğu ya da neden insanların giderek daha fazla suç işlediği konusu tartışılırken suçu etkileyen faktörler arasında özellikle son dönemlerde yaşanan ekonomik krizlerden dolayı artan yoksulluk oranları gösterilmektedir. Büyük kentlerde yoksulların oranlarının giderek artması ve kentin belli bölgelerinde yoksul mahallelerin giderek görünür hale gelmesi, yoksulluk ve suç arasında dikkate değer bir ilişki olduğu sorusunu akla getirmektedir. Suç işleyenler arasında yoksulların oranının yüksek olduğunu, yoksulların daha fazla tutuklandığını ve çeşitli suçlardan yoksulların daha fazla hüküm giydiklerini gösteren resmi istatistikler de yoksulluk ve suç arasındaki ilişkiyi destekler niteliktedir. Örneğin, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğünün verilerine dayanarak Haziran 2005 itibari ile ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlü, hükümlü-tutuklu ve tutuklardan bir mesleğe sahip olmayanların oranı %23'ü oluşturmaktadır. Bununla beraber, kamu, özel sektör ve çeşitli iş kollarında çalışan işçilerin %23'lük bir orana sahip oldukları görülmektedir. Benzer şekilde, ceza infaz kurumlarında Haziran 2005 itibari ile bulunan hükümlü, hükümlü-tutuklu ve tutuklular arasında ilkokul mezunu ve altı eğitim seviyesine sahip olanların oranı %80'ni oluşturmaktadır. Her ne kadar bunlar ham sayılar ve mesleği olmamanın, işçi olmanın, eğitim seviyesinin az olmasının, direk

* Yrd. Doç. Dr. Muğla Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

olarak yoksul olma anlamına gelmese de, dar gelir gruplarında bulunanların ceza infaz kurumunun kontrolü altında bulunan nüfusun içersinde azımsanamayacak bir orana sahip olduğunun göstergesi olarak algılanabilir. Bundan dolayı da, yoksulluğun suçun en önemli nedenlerinden biri olduğu konusundaki görüşler pekişmektedir.

Yoksulluk ve suç konusundaki tartışmaların kökenleri 100 yıl öncesine kadar gitmektedir. Kriminolojinin öncüleri sosyal ve ekonomik şartların yapısal düzeyde suç oranlarını nasıl etkilediğini 19. yüzyılın sonlarına doğru tartışmaya başlamışlardır. Ekonomik faktörler ve suç arasındaki ilişkiyi ilk inceleyenlerden biri olan Guerry (Vold, Bernard ve Snipes 1998) ekonomik eşitsizliklerin suç oranlarını etkilediğine dikkat çekmiştir. Bu ilişkinin günümüzde pek fazla değiştiği söylenemez çünkü gelirin adaletli olarak dağılmadığı, yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfusun oranının yüksek olduğu, sosyal refah programlarının yoksullara ulaşmadığı ya da hiç olmadığı ülkelerde suç oranları yüksektir. Örneğin Petrovac (2000) ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin hapishane oranlarını karşılaştırdığı çalışmasında, ekonomik olarak yıllık büyüme oranı en yüksek olan Amerika Birleşik Devletleri'nde hem yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfusun oranın hem de hapishanedeki hükümlülerin oranlarının diğer gelişmiş ülkelerden oldukça yüksek olduğunu göstermiştir.

Ülkeler	İnsani Yoksulluk Endeksi	Her 100.000 Kişi başına Mahkum Sayısı
İsveç	6.8	59
Hollanda	8.2	87
Almanya	10.5	90
Norveç	11.3	53
İtalya	11.6	86
Finlandiya	11.8	56
Fransa	11.8	90
Slovenya	11.8	39
Danimarka	12	62
Belçika	12.4	82
İspanya	13.1	113
Büyük Britanya	15	120
Irlanda	15.2	95
A.B.D.	16.5	432

Ekonomik olarak gelişmiş fakat yoksulluk oranları yüksek ülkelerde bile, yoksulluk ve suç arasında görünürde bir ilişki olduğu yukarıdaki basit tablodan belli olmaktadır. Bu bağlamda sorulması gereken soru; yoksullar sadece ekonomik olarak daha az gelire sahip oldukları için mi suç oranlarının yüksek olduğu yoksa yoksulluğun bu dezavantajlı konumda bulunan grupların karşılaşacakları fırsatları sınırlayarak motive edici bir kaynak haline mi geldiğidir? Başka bir deyişle, insanlar sadece yoksul oldukları için mi suç işlerler yoksa yoksulluk dar gelir gruplarının yaşamlarını, toplumla olan bağlarını, etkileşim içinde bulundukları kurumların fonksiyonlarını etkilediği için mi, bu gruplar arasında suç oranları yüksektir?

Yoksulluğun, ekonomik marjinalliğin ya da yoksunluğun suç işlemek için motivasyon kaynağı olduğu bir çok disiplin tarafından tartışılmaktadır. Konu ile ilgili ekonomik ve sosyolojik teoriler ağırlık kazanmaktadır. Özellikle Becker'in Suçun Ekonomik teorisi, Merton'nun Anomi teorisi ve Shaw ve McKay'nin Sosyal Organizasyonsuzluk Teorisi, ekonomik eşitsizlik ve suç arasındaki ilişkiyi farklı boyutları ile anlamamıza yardımcı olmaktadır. Son yıllarda yoksulluk ve suç konusundaki çalışmalar özellikle konsantre yoksulluğun suçu nasıl etkilediği üzerinde yoğunlaşmaktadır; çünkü konsantre yoksulluğun bulunduğu semtler ya da yerleşim bölgelerinin diğer yoksul yerleşim alanlarından daha farklı sosyal bir yapıya sahip olmasının suç oranlarını farklı şekillerde etkileyebileceği tartışılmaktadır. Bunun yanı sıra, gençler arasında suç oranlarının (juvenile delinquency) yüksek olduğu göz önünde tutulursa yoksulluğun genç suçluluğunu nasıl etkilediği de yoğun bir şekilde araştırılmaktadır. Bu makalenin amacı bu konuları var olan literatüre dayanarak irdelemeye çalışmak ve bazı önerilerde bulunmaktadır.

Becker'in Suçun Ekonomik Teorisi

Becker'in (1968) cezanın caydırıcılığı üzerinde durduğu Suç ve Ceza (Crime and Punishment) adlı makalesi ekonomik

eşitsizlik ve suç ilişkisini irdeleyen ekonomik ve sosyolojik yaklaşımlara temel oluşturmuştur. Becker'e göre cezalandırma olasılığı ve şiddetindeki değişme suçtan beklenen kazancı etkileyerek suç işleme olasılığını azaltmakta ya da çoğaltmaktadır. Becker'in görüşlerini geliştiren Ehrlich (1973) bireylerin pazardaki yasal ve yasal olmayan aktiviteler arasında karşılaştırma yaptıklarını ve öncelikle elde edilecek kazancı hesaplayarak suç işlediklerini ileri sürer. Genel olarak, Becker ve Ehrlich'in yaklaşımlarını temel alan ekonomik yaklaşımlar suçu rasyonel bir davranış olarak tanımlanmakta ve suç işlenmesi sonucunda elde edilecek kazançlara ya da karşılaşılacak kayıplara vurgu yapmaktadılar. Faydacı bir bakış açısı kullanan ekonomistler, bireylerin rasyonel varlıklar olduklarını ve hazlarının peşinde koştuklarını varsayarlar. Bireyler davranışlarında elde edecekleri ödülleri maksimize etme çabası içindedirler. Bundan dolayı, yasal olmayan davranışları yapma ya da suç işleme kararına, benmerkezli hem maddi hem de manevi zarar-kazanç (Cost-Benefit) analizi sonucunda ulaşılır. Bireyler sürekli olarak yasal ve yasal olmayan alternatifler arasında seçim yapmak zorundadırlar. Öncelikle bu seçimi yaparken, bireyler yakalanma ve cezalandırılma olasılıklarını hesaplamaktadırlar. Bu olasılık düşük ise, bireylerin suç işlemesi için yasal olmayan aktivitelerden elde edecekleri kazancın yasal aktivitelerden elde edecekleri kazancı geçmesi gerekmektedir. Kayıplar ve kazançların karşılaştırılması sonucunda kazançlar kayıplardan daha fazla ise, bireylerin tercihlerini suç işleme yönünde kullanma olasılıkları oldukça yüksektir. Ekonomik eşitsizliklerin yüksek olduğu yerlerde, yasal marketten ekonomik olarak kazançları az olanlar ile değerli mallara sahip olan yüksek kazançlı bireyler bir arada bulunmaktadırlar. Ekonomik olarak dezavantajlı konumda olan yoksullar, kazançlarını maksimize etmek için yasal olmayan aktivitelere dönmektedirler (Kelly 2000).

Ekonomik yaklaşımı temel alan çalışmalar incelendiğinde yapısal düzeyde verilerden hareket edildiği ve ekonomik eşitsizliğin işsizlik oranları, yoksulluk oranları veya ortalama

gelirden daha az kazananların oranları kullanılarak ölçüldüğü görülmektedir ve araştırmaların sonuçları ekonomik eşitsizliklerin suç oranlarını etkilediğini göstermektedir (Dilulio 1996; Enfort ve Spengler 2000; Freeman 1996; Grogger 1998; Kelly 2000). Bu araştırmalarda yoksulların içinde bulundukları duruma ve hangi şartlar altında suç işleme olasılıklarının artığına pek fazla dikkat çekilmemektedir. Ekonomik yaklaşımda yoksulların sadece dar gelirli oldukları için suç işleyerek gelirlerini artırıcı bir yönde hareket edecekleri varsayılmaktadır. Fakat yoksulların çoğu zaman suç işleyerek gelirlerini artırmadıkları ya da sadece yoksul oldukları için suç işlemedikleri sosyolojik yaklaşımlarda derinlemesine açıklanmaya çalışılmaktadır.

Anomi, Ekonomik Eşitsizlik ve Suç

Ekonomik değişmeler ve suç arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmaların bazıları Merton'nun (1938) Anomi teorisinden temellenmektedirler çünkü Merton sadece toplumdaki yüksek suç oranının nedenlerini açıklamakla kalmaz, aynı zamanda suçun alt sınıflarda ya da yoksullar gibi ekonomik olarak dezavantajlı konumdaki gruplar arasında yüksek olmasının veya yoğunlaşmasının nedenlerini de açıklar.

Merton'nun anomi ya da gerilim teorisi Durkheim'ın toplumsal değişmenin hızlı olduğu dönemlerde toplumdaki normatif düzenin zayıflaması anlamına gelen anomi kavramı üzerinde temellenmektedir. Fakat Durkheim'den farklı olarak Merton anomi kavramını toplumdaki sosyal yapı ve kültür arasındaki varsayılan dengenin bozulması ya da entegre olmaması olarak tanımlamaktadır. Kültür, toplumda herkes tarafından onaylanan ya da kabul edilen amaçları yansıtırken, sosyal yapı bu amaçlara ulaşmak için herkes tarafından benimsenen ya da desteklenen yolları veya araçları yansıtmaktadır. Eğer araçlar amaçların önüne geçerse, başka bir deyişle, araçlar amaçlardan daha önemli olmaya başlarsa, o zaman toplumda anomi yaşanmaktadır. Merton'a göre Amerikan değerleri rekabetçi, başarılı ve nasıl olursa olsun

servet sahibi olmayı ön plana çıkartırken herkesin bu servete ulaşmada eşit fırsatlara sahip olduğunun altını çizmekte fakat başarıya ya da servete giden, toplum tarafından onaylanan ya da yasal yolları göz ardı etmektedir. Sonuca yani servete nasıl ulaşıldığının çok fazla bir önemi kalmamaktadır. Toplumun her kesimindeki insanlar servete ulaşmak için gerilim hisseder ve servete ulaşmak için çaba gösterirler.

Bu noktada, Merton teorisini ekonomik olarak dezavantajlı konumda olan grupların suç oranlarının neden yüksek olduğunu açıklamak için geliştirmeye başlar. Yoksullar ve ekonomik olarak dezavantajlı konumda olanlar da toplumun diğer kesimleri gibi servete vurgu yapan kültürel değerlerle sosyalleşmişler ve başarılı olabileceklerine inanmaktadırlar. Fakat servete ulaşmak için gerekli olan eğitim, iyi bir iş gibi yasal yollar ya da herkes tarafından kabul edilen yollar veya araçlar, toplumsal tabakalaşmada eşit şekilde dağılmamıştır. Üst ve orta sınıfların toplum tarafından onaylanan yasal araçları ya da yolları kullanma olasılıkları ekonomik olarak dezavantajlı olan gruplardan daha fazladır. Başka bir deyişle, grupların toplumsal tabakalaşmadaki konumları onların kabul edilen yasal yollardan ne kadar yararlanıp yararlanamayacaklarını belirlemektedir. İşte bu noktada, servete nasıl ulaşılacağından daha çok servetin kendisinin kültürel değerler tarafından vurgulandığı durumda, ekonomik olarak dezavantajlı konumda yer alan gruplar daha fazla gerilim hissederek, kendilerinin daha kolayca ulaşabilecekleri yasal olmayan yolları kullanarak servet sahibi olmaya çalışırlar. Yasal olmayan yollar içersinde suç işlemek, servete giden en kestirme yol olarak algılanabilir. Bundan dolayı, yoksulların veya ekonomik olarak dezavantajlı konumda olan grupların suç oranları diğer gruplardan daha yüksektir. Sonuç olarak, yoksullar ve ekonomik olarak dezavantajlı grupların arasında suç oranlarının yüksek olmasının nedeni onların servete ulaşmak için yasal fırsatlardan eşit şekilde yararlanamamalarıdır. Başka bir deyişle, yoksulluk dezavantajlı grupların ulaşabildikleri yasal fırsatlar havuzunu sınırlamaktadır.

Merton'nın görüşlerinden esinlenen birçok araştırmada özellikle toplumdaki ekonomik fırsatların eşit şekilde sınıflar arasında dağılmadığına dikkat çekilerek, ekonomik eşitsizlikler ve suç arasındaki ilişki irdelenmeye çalışmıştır. Blau ve Blau (1982) Merton'nun teorisinden hareket ederek ekonomik başarıyı vurgulayan kültürel amaçlar ile sosyo-ekonomik kaynakların farklı şekillerde dağıtıldığı yapısal düzenleme arasındaki boşluk ya da farklılığın eşitsizliği beraberinde getirdiğini tartışır. Eşitsizlik, suçun işlenme olasılığını artıran yabancılaşma ve engellenme duygusunu yaratmaktadır. Blau ve Blau'ya göre sosyo-ekonomik kaynakların ırk gibi doğuştan gelen ya da verilen karakteristikler (ascriptive) temel alınarak dağıtıldığı yerlerde, engellenme duygusunun şiddet davranışları ile dışa vurumu çok daha belirgindir. Bir grup insanın bu şekilde eşitsizliğe uğraması uygun karşılanmaz iken, bu eşitsizlikçi yapı var olan sınıf ve etnik yapıyı güçlendirmekte ve şiddet suçlarında ve şiddet davranışları ile açığa vurulan kalıcı bir çatışmayı beraberinde getirmektedir. Bundan dolayı, Siyahların Beyazlar ile karşılaştırıldıklarında fırsatlardan göreceli olarak daha az yararlandıkları için dezavantajlı konumda olduklarına dikkat çekerek Siyah ve Beyazlar arasındaki cinayet oranlarındaki farkın bu ekonomik farklılıklardan ileri geldiğini savunurlar. Siyahların Beyazlara göre daha yüksek oranlarda cinayet oranlarına sahip olmalarının nedeni onların alt kültürlerinden kaynaklanmamakta, tam tersine toplumsal yapıdaki fırsatlardan eşit şekilde yararlanmamalarından ileri gelmektedir. Ekonomik olarak Siyahların Beyazlara göre dezavantajlı ya da marjinal konumda olmaları onların suç işleme olasılıklarını arttırmaktadır çünkü kültürel olarak vurgulanan servete Beyazlar gibi ulaşma imkanları çok kısıtlıdır.

Messner ve Golden (1992) Blau ve Blau'nun tartışmalarını geliştirerek göreceli yoksunluk yaklaşımını ve suç arasındaki ilişkinin varlığını gündeme getirirler. Onlara göre, göreceli yoksunluk ekonomik olarak dezavantajlı olanların bilinçlerine, kendi çıkarlarının farkında olmalarına ve kaynakların

adaletli olarak dağıltılması noktasında dezavantajlı konumda olmalarına vurgu yapmaktadır. Bu durum, yoksullar arasında suçu teşvik eden öfke ve engellenme duygusu yaratmaktadır. Fakat bazı araştırmacılar göreceli yoksunluk yerine ekonomik eşitsizliğin direk olarak yoksullar arasında suç oranlarını etkiliğini savunurlar. Sınırlı sayıdaki işlere ulaşabilmek için rekabet eden kişilerin yüksek standartlara sahip olması gerekmektedir. Fakat yoksulluk kişilerin işler için gerekli standartlara, yeteneklere, tecrübelere ulaşmalarını engellediği için onların rekabet güçlerinide zayıflatmaktadır. Yoksullar içinde bulundukları eşitsizlikçi yapıya herhangi bir şekilde uyum sağlamaya çalışmalarından dolayı, ekonomik eşitsizlik suç ile direk bağlantılıdır (Kovandiz, Vieratis ve Yeisley, 1998:590-91). Yoksulların engellendikleri için öfke duymalarına gerek yoktur; sadece var olan duruma adapte olmaya çalıştıkları için ekonomik eşitsizlikler suça neden olmaktadır.

Etnografik çalışmaların sonuçları da, Merton'nın teorisini destekler niteliktedir. Örneğin, Sanchez Jankowski (1995) yoksul bölgelerde yaşayanların suç işleme motivasyonlarını açıklarken benzer bir yaklaşım içersindedir. Yukarı toplumsal hareketliliğin gerçekleşmesi için olanakların sınırlı olduğu yerlerde yaşayanların sosyo-ekonomik statülerini iyileştirmek için suç ekonomik bir aktivite olarak algılanmaktadır. Bu bölgelerde yaşayanlarda suç işlemeyenlerle benzer kültürel değerlere sahip oldukları için onlar da zengin olmak ya da daha iyi şartlarda yaşamak istemektedirler. İsteklerine ulaşma yolları sınırlı olduğu ve nasıl yapacaklarını bilmedikleri için suçu, daha iyi şartlarda yaşamanın yegane aracı olarak görmektedirler. Ayrıca, Sanchez Jankowski (1995) yoksulların sadece var olan ekonomik durumlarını devam ettirmek ya da geçimlerini sağlamak için de suç işlediklerine vurgu yapar. İş olanakları kısıtlı olduğundan, yoksullar için suç, geçim kaynağı olmaktadır.

Messner ve Rosenfeld (1997a) Merton'nın teorisininde temellendirdikleri Kurumsal Anomi teorilerinde (Institutional Anomie) kapitalist kültürün ekonomik başarıya vurgu

yaparken ekonomik olmayan kurumların temel fonksiyonlarını gerçekleştirmek yerine ekonomiyi destekler bir hale geldiğini ileri sürerler. Ekonomi kurumunun baskın hale gelmesiyle kurumlar arasındaki denge bozulduğu için diğer kurumların suçu önleyici yöndeki fonksiyonlarının etkisi azalmaktadır. Ekonomik eşitsizliğin, yoksulluğun suç üzerindeki etkisi diğer kurumların ekonomi kurumuna karşı ne kadar güçlü olduğuyla bağlantılıdır. Eğer diğer kurumlar güçlü ise, yoksulluk suç oranlarını daha az etkileyecektir. Messner ve Rosenfeld (1997b) 45 ülkeyi kapsadıkları ekonomik faktörler ve cinayet oranları arasındaki ilişkiyi test ettikleri çalışmalarında, vatandaşlarını sosyal refah programları ile ekonomi kurumunun baskısından koruyan ülkelerin cinayet oranlarının düşük olduğunu göstermişlerdir. Savolainen (2000) ekonomik eşitsizlik ve cinayet oranları arasındaki ilişkinin ülkenin bütçesinden ayırdığı sosyal refah payı ile ilişkili olduğu hipotezini farklı ülkelerden elde edilen enlemesine verileri kullanarak test eder. Sosyal refah payları yüksek olan ülkelerin cinayet oranlarının diğer ülkelere oranla düşük olduğunu göstererek ekonomik eşitsizliğin cinayet oranları üzerindeki etkisinin sosyal refah payları aracılığı ile azaldığına dikkat çekmektedir. Sosyal refah payları yüksek olan ülkelerde bireyler ekonomi kurumunun isteklerine karşı korunabilmekte ve yoksulların oranları azalmaktadır.

Messner ve Rosenfeld'in Kurumsal Anomi teorileri çeşitli araştırmalar tarafından kısmen desteklenmiştir (Chamlin ve Cochran 1995; Kim ve Pridemore 2005a, 2005b; Pridemore 2002; Savolainen 2000). Chamlin ve Cochran (1995) aile, eğitim ve siyaset kurumlarının güçlü olduğu durumlarda ekonomik yoksunluğun ya da ekonomik marjinalliğin ciddi suçların artmasında etkisinin çok fazla olmayacağına vurgu yapmaktadırlar. Bundan dolayı, yoksulluk ve mala yönelik suçlar arasındaki ilişki diğer kurumların ne kadar güçlü olduğuna bağlıdır. A.B.D.'nin eyaletler düzeyindeki verilerini analiz ettikleri çalışmalarında, kiliseye üyelik oranlarının yüksekliği (din), düşük boşanma oranları (aile) ve seçimlerde

oy kullananların oranının yüksekliği (politika) yoksulluğun mala yönelik suçlar üzerindeki etkisini azaltığı yönünde sonuçlar elde etmişlerdir.

Pridemore (2002) Rusya'daki ekonomik ve sosyal dönüşüm ile cinayet oranları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, yoksulluğun cinayet oranlarını etkilediğini bulmuştur. Benzer şekilde, Kim ve Pridemore (2005a) Rusya'daki cinayet oranları üzerine yaptıkları çalışmalarında yoksulluk oranlarının cinayet oranlarını pozitif yönde etkilediğini ve aile (en az bir çocuğun olduğu tek ebeveynli ailelerin oranı) ve politikanın (oy verme davranışı) cinayet oranlarını azalttığını göstermişlerdir. Fakat Kim ve Pridemore (2005b) Rusya'daki hırsızlık oranlarının yoksulluk, aile ve eğitim (üniversitede öğrenim görenlerin oranı) ile ilişkili olmadığını bulurken politikanın hırsızlık oranlarını azalttığına dikkat çekmişlerdir. Kim ve Pridemore (2005a ve 2005b) çalışmalarında diğer kurumların (aile, eğitim ve politika) yoksulluğun cinayet ve hırsızlık oranları üzerindeki etkisini azaltacağı hipotezlerini destekleyememişlerdir.

Bu araştırmaların sonuçları yoksulluk, ekonomik eşitsizlik ve suç arasındaki ilişkiyi çok boyutlu olarak anlayabilmek için toplumsal yapıdaki diğer mekanizmaları da dikkate almamız gerektiğinin altını çizmektedir. Aynı zamanda, yoksulluk sadece suç davranışını değil diğer mekanizmaları da etkileyebilmektedir. Yoksulluğun etkisini azaltabilecek bazı aracı kurumların rollerinin daha ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir ki yoksulluk ve suç arasında var olduğu düşünülen direk ilişkinin o kadar basit olmadığı anlaşılabilsin.

Yoksulluk ve Yerleşim Yerinin Suçlu Davranışı Üzerindeki Sosyal Kontrolü: Sosyal Organizasyonsuzluk Teorisi

Merton'nun yapısal düzeyde meydana gelen değişmelerin suç oranlarını nasıl etkilediğini ve özellikle dar gelir gruplarında yer alanların suç oranlarının diğer gruplardan neden

daha yüksek olduğunu açıklamaya yönelik Anomi teorisinden sonra, daha orta düzeyde diyebileceğimiz, araştırma biriminin mahalle ya da semt düzeyi olduğu Shaw ve McKay'nin (1942) Sosyal Organizasyonsuzluk Teorisi (Social Disorganization Theory), ekonomik marjinallik ya da ekonomik eşitsizlikler ve suç arasındaki ilişkiyi farklı bir boyuttan ele almaktadır. Shaw ve McKay mahallenin yapısal karakteristiklerinin suç oranlarını yükselte bileceğine dikkat çeker. Shaw ve McKay yerleşim yerindeki topluluğun organizasyonel yapısının çeşitli suç davranışını kontrol etmede önemli olduğunu ileri sürer. Özellikle mahalledeki topluluğun üç yapısal karakteristiğinin- düşük ekonomik statü, etnik heterejonlik ve mahalle sakinlerinin hareketliliği (residential mobility) - topluluğun uyumunu ve organizasyonunu olumsuz yönde etkilemekte ve sonuç olarak da yüksek oranlarda çocuk suçları ve suç görülmektedir.

Shaw ve McKay'e (1942) göre yoksulluk suç ile direk değil dolaylı bir ilişkiye sahiptir çünkü yoksulluk mahallenin sosyal kontrol mekanizmasını zayıflatarak suç işleme olasılığını artırmaktadır. Yoksul mahalleler ya da yerleşim alanları sürekli bir hareketlilik içersindedir; yüksek oranlarda nüfus hareketliliği söz konusu olduğu gibi mahalleye bağlılık da zayıflamaktadır. Bu bölgelerde yaşayanlar kendilerini o mahallenin bir parçası olarak görmeyip, mahalleyi sahiplenmemektedirler. Mahalleye bağlılık mahalle sakinlerinin orada ne kadar oturduğu ile bağlantılıdır ve uzun süredir aynı mahallede yaşayanların sayısı arttıkça yoğun komşuluk ilişkileri ve organizasyonlar arasında işbirliği geliştiği, yerleşik bir mahalle ortaya çıkmaktadır. Fakat yoksul mahallelerde mahalle sakinleri sürekli taşındıkları için bu tür yerleşik bir yapının oluşma imkanı pek mümkün değildir. İlişkilerin yoğun olmadığı, mahalledeki çeşitli organizasyonların güçlü olmalaları ve sakinlerin mahalleyi sahiplenmemeleri mahallenin sokak çetelerinin ya da suç işleyebilecek olan diğer grupların davranışlarını kontrol altına almakta yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Örneğin bu mahallelerde komşular birbirlerinin

çocuklarını ya da mallarını gözetlememektediler. Zayıf kontrol, suç oranlarını yoksul mahallelerde arttırmaktadır.

Sosyal organizasyonsuzluk teorisi çeşitli görgül araştırmalar tarafından desteklenmiştir

(Bursik 1988, 1999; Bursik ve Grasmick 1993; Morenoff ve Samspon 1997; Morenoff, Samspon ve Raudenbush 2001; Sampson 1987, 1988; Sampson ve Groves 1989; Sampson ve Lauritsen 1994). Örneğin, Sampson ve Groves (1989) aile yapısında meydana gelen bozulmaların, yüksek nüfus hareketliliğinin ve şehirleşmenin topluluğun özellikle çocuk grupları üzerindeki kontrol yeteneklerini azaltığını ve mahallenin suç oranlarında artış olduğunu bulmuşlardır. Sampson ve Lauritsen (1994) sosyal organizasyonsuzluk teorisini test eden çalışmaları değerlendirdikleri makalelerinde yoksulluk ve mahalle sakinlerinin taşınma oranlarının yüksekliğinin (residential mobility) birlikte mahallenin suç oranlarını etkilediğini bulduklarına dikkat çekmektedirler.

Sosyal Organizasyonsuzluk Teorisi birçok yeni çalışmaya temel oluşturmuştur. Örneğin konsantre yoksulluk ve suç konusundaki çalışmaların çoğunun kökleri Sosyal Organizasyonsuzluk Teorisinin tartışmalarına dayanmaktadır. Bundan dolayı, gelecek bölümde konsantre yoksulluk ve suç ilişkisine odaklanan çalışmalara yer verilecektir.

Konsantre Yoksulluk ve Suç

Sosyal Organizasyonsuzluk ve Merton'nun Anomi teorisinde temellenen son yıllardaki çalışmalar genel olarak yoksulluğun suç üzerindeki etkisinden daha çok konsantre yoksulluk ve suç arasındaki ilişkiye odaklanmaktadırlar. Kentin belli bölgelerinde suç oranlarının diğer bölgelere göre yüksek oranlarda olmasının nedeni olarak, o mahalle ya da semtlerdeki konsantre yoksulluk gösterilmektedir. Konsantre yoksulluk, yoksulların mekansal olarak küçük bir alanda yaşamaları anlamına gelmektedir. Örneğin; genel anlamda yoksulların oranları o şehirde yüksek olabilir, fakat yoksullar

mekansal olarak kentin çeşitli bölgelerine yayılmış durumda ise konsantre yoksulluktan bahsedilemez. Diğer taraftan, yoksulların mekansal olarak yoğunlaştıkları mahalleler ya da bölgeler konsantre yoksulluğun olduğu yerler olarak tanımlanmaktadır (Peterson ve Krivo 1999). Konsantre yoksulluğun olduğu mahallelerin, diğer mahallelerden farklı ve belirgin bir sosyal-yapısal çevreye sahip olmaları, suç işleme olasılığını artırmaktadır (Wilson 1987).

Bu mahallerin en önemli karakteristikleri, toplumun genelinden sosyal anlamda soyutlanmış olmalarıdır. Bu soyutlanma, mahalle sakinlerini çeşitli dezavantajlara maruz bırakmaktadır. Örneğin, oturanlar yasal iş olanaklarına daha az ulaşmakta ve toplum tarafından kabul edilen rol modelleriyle daha az karşılaşmaktadırlar. Dezavantajların aşırı derecede yoğunlaştığı mahallelerde eşit olmayan ekonomik durumu dengeleyecek ya da tampon görevi görecek olan işçi ve orta sınıf aileleri göreceli olarak az oranda bulunmaktadır. Bu karakteristikler mahallenin kurumsal yapısının ve çeşitli sosyal kontrol mekanizmalarının gelişmesine ya da görevlerini yapmalarına engel olmaktadır. Niteliksel olarak şehrin diğer mahallelerinden farklı olan bu tür mahallerdeki sosyal çevre, yüksek suç oranlarına yol açmaktadır (Wilson 1987).

Her ne kadar Wilson (1987) argümanında siyahların yaşadıkları mahallelerin beyazların yaşadıkları mahallelere göre daha dezavantajlı ve yoksul olduklarına vurgu yapsa da, etnik yapıya bağlı kalmadan aşırı derecede yoksul ve dezavantajlı konumda olan mahallelerin yüksek suç oranlarına sahip olacağına dikkat çeker. Suç etnik yapıdan bağımsız olarak, mahallenin yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Sosyal Organizasyonsuzluk, Merton'nun Anomi ve Wilson'nın argümanında temellenen birçok etnografik ve görgül çalışma mahalle ya da bloklar düzeyinde ekonomik dezavantajlar ve şiddet suçları arasındaki ilişkiye odaklanmışlardır (Anderson 1990; Bursik 1984; Bursik ve Grasmick 1993;Hannon 2005; Krivo ve Peterson 1996; Kubrin ve Weitzer 2003; Lee 2000; Peterson ve Krivo 1999, 2005; Parker ve Pruitt

2000). Etnografik çalışmalar mahallenin yoksulluğu ve sosyal soyutlanması ile suç, özellikle şiddet suçları, arasındaki ilişkiyi destekler yönde sonuçlar elde etmiştir. Örneğin, Anderson (1990, 1997) yoksulluğun yoğunlaştığı dezavantajlı mahallelerde, mahalle sakinlerinin sosyal olarak soyutlandıklarını, resmi otoritelere karşı güvenlerinin ve inançlarının çok az olduğuna işaret etmektedir. Bu soyutlanmış ve güvensiz ortama tepki olarak, kendilerini savunmak için şiddeti destekleyen enformel kurallardan oluşan şiddetin kullanılmasını düzenlediği gibi şiddetin kullanılmasını meşrulaştıran sokak kanunları oluşturulmaktadır. Fakat bu mahallerde hem şiddeti onaylayan aileler hem de onaylamayan aileler bulunmaktadır (Anderson 1990). Nezih (decent) aileler eğitim, aile, okul ve işin önemine vurgu yapmakta iken sokak oryantasyonlu aileler ise orta sınıf değerlerini yaşatmaya çalışan nezih ailelerin değerlerine ve normalarına karşı olan sokak kanunlarını desteklemektedirler. Bu aileler çocuk yetiştirme teknikleri ya da sorun çözme yetenekleri açısından yetersiz kalmaktadırlar. Hem çocuklarına hem de çatışma içinde oldukları diğer kişilere karşı şiddet kullanma eğilimi içersinde bulunmaktadırlar. Bu ortamlarda, şiddet sorun çözmenin yollarında biri haline gelmektedir.

Krivo ve Peterson'a (1996) göre yoksulluğun yoğunlaştığı bu tür mahallelerde hem şiddeti teşvik edecek belirli şartlar ve mekanizmalar güçlü bir şekilde bulunmakta hem de caydırıcı sosyal kontrol mekanizmalari eksik ya da işlememektedir. Sosyalleşme süreçleri içersinde mahalle sakinleri çeşitli şekillerde şiddete şahit olurlar. Bu süreçte şiddeti gerçekleştirilen kişilerin davranışlarının model alınması ile şiddet, teşvik edilen ve benimsenen bir davranış haline gelmektedir (Krivo ve Peterson 1996; Sampson ve Wilson 1995). Fakat bu mahallerde şiddeti onaylamayan rol modelleri söz konusu olsa bile sayıca az oldukları gibi bu rol modellerinin vermiş oldukları mesajlar artık geçerliliğini yitirmiştir. Güvenirlilik ve statülerini yitirmiş olan bu rol modellerinin işsizliğin ve yoksulluğun yüksek olduğu bu mahallelerde, çalışma

ve dürüst olma ile ilgili verdikleri mesajlar anlamlarını yitirmektedir. Şiddet, günlük yaşamın bir parçası haline gelerek, sorun çözme aracı olarak kullanılmaya başlanmaktadır (Anderson 1990; Krivo ve Peterson 1996)

Şiddeti ve suçu engelleyecek ya da caydıracak mekanizmalar düşünüldüğünde mahallenin bireyleri ve grupları üzerinde uyguladığı enformal sosyal kontrol bu mekanizmalar arasında önemli bir yere sahiptir. Fakat aşırı derecedeki yoksulluk, mahalledeki enformel sosyal kontrolü sağlayan ilişkilere zarar vermekle kalmamış nerede ise bu ilişkiler ağı yok olma seviyesine gelmiştir (Krivo ve Peterson 1996; Peterson ve Krivo 1999). Örneğin, aileler ya da komşular artık birbirlerinin mallarını, çocuklarını ya da mahalledeki herhangi bir yabancı aktiviteyi kontrol edebilecekleri ağları kurmaktan uzaktırlar. Aynı zamanda, yoksul mahalle sakinleri gönüllü örgütler kurarak suç olaylarına müdahale edebilecekleri sosyal kaynaklara sahip olmadıkları gibi kendilerini korumak için gerekli güvenlik sistemlerini alabilecekleri ekonomik kaynaklara da sahip değildirler.

Suçu caydıracak enformal ve formal kurumlar bu mahallerde yetersiz kalmaktadır. Örneğin; okullar, kiliseler, spor merkezleri gibi enformal kurumların sunmuş oldukları hizmetler yetersiz kalmakta ve mahalle sakinlerine alternatif oluşturamamaktadırlar. Mahallede formal kontrolün temsilcisi olan emniyet güçlerine olan inanç az olduğu gibi sunulan hizmetler de yetersizdir. Sosyal cezaların veya polis tarafından yakalanma olasılığının az olduğu ortamlarda, diğer faktörler de göz önüne alındığında, mahalle sakinlerinin suç işleme sonucu karşılaşacakları kayıp oldukça azalmaktadır. Mahalle sakinleri suçu önleyecek, teşvik etmeyecek ve suça karşı savaşacakları ekonomik, sosyal ve kurumsal kaynaklara sahip değildirler (Bursik ve Grasmick 1993; Krivo ve Peterson 1996; Sampson, Radenbush ve Earls 1997).

Sosyal olarak izole olmuş bu mahallelerde bireyler ayakta kalabilmek için sokağın kurallarını kabul ederlerken (Anderson 1990) güvenlik kuvvetlerine olan inancın az olması ve

onlar tarafından korunmamaları, adalet sistemine ulaşmada güçlük çekmeleri ya da adalet sisteminin yetersiz kaldığı durumlarda, kişilerin kendi aralarındaki sorunları kendilerinin çözme olasılıkları güçlenmektedir. Bu durumlarda suç ve özellikle şiddet bir sorun çözme aracı haline gelmektedir. Kubrin ve Weitzer (2003) St. Louis şehrindeki öç almak için işlenen cinayetlerin özellikle konsantre yoksulluğun olduğu mahallelerde daha yoğun olarak görüldüğüne dikkat çekmektedirler. Kubrin ve Weitzer'e (2003) göre kişilerin kendi onurlarını ve kendilerini korumak zorunda kalmalarının nedeni, polisin bu bölgelerde sorun çözmekte yetersiz kalması ve kişilerin polise olan inançlarının zayıf olmasıdır.

Ekonomik olanakların kısıtlı olduğu, yoksulluğun yoğunlaştığı mahallelerde yasal olmayan ekonomik aktiviteler- uyuşturucu trafiği, silahlama gibi- görünür hale gelmektedir (Wilson 1996). Bu ortamda, şiddet ya da herhangi bir tehdit edici davranış bireylerin kendilerini ya da ekonomik varlıklarını korumaları için savunma mekanizması haline gelmektedir. Bu davranışlar şiddet davranışlarının birbirini tetiklediği şiddet döngüsünü yaratabilir. İş ya da diğer kabul edilen olanaklara ulaşma olasılığı çok az olduğu için şiddetten elde edilen kazanç başkaları tarafından etiketlenme ya da yasal cezalandırma sonucu oluşabilecek kayıplardan daha fazladır (Peterson ve Krivo 1999).

Son yıllarda konsantre yoksulluk ve suç arasında doğrusal bir ilişki olmadığı konusunda görüşler ileri sürülmektedir. Başka bir deyişle, konsantre yoksulluk artıkça suç oranlarının direk olarak artmadığına dikkat çekilmektedir (Krivo ve Peterson 2000; McNulty 2001). Krivo ve Peterson (2000) bazı mahallelerdeki ekonomik yoksunluk (economic deprivation) düzeyinin doyma noktasına gelmesinden dolayı mahallede meydana gelen herhangi bir ekstra dezavantajın mahalledeki şiddet suçlarını çok az arttırdığını bulmuşlardır. Bu tür mahallelerde zaten belli bir noktaya gelindikten sonra sosyal yapılar ve kurumlar yıkıldığı için ekstra dezavantaj ya da problem, mahallenin sosyal yapılarının yıkılmasına pek

fazla etki etmemektedir. Mahallenin daha da yoksullaşması, mahalle yapısını ve mahalledeki sosyal bağları olduğundan daha fazla etkilemediği için yüksek olan suç oranlarında çok fazla bir değişiklik meydana gelmeyecek ya da düşünüldüğü gibi suç oranları çok hızlı bir şekilde artmayacaktır. McNulty (2001) Atlanta'nın mahallelerinden elde edilen enlemesine verileri incelediği araştırmasında, mahallelerin çok yüksek derecede yoksulluk ya da ekonomik dezavantaj oranları arttıkça şiddet suçlarının da benzer oranda artmadığını bulmuştur. Yoksulluk belli bir yüksek düzeye ulaştığında, kültürel tepkiler gelişir ve şiddete neden olan yapısal dezavantajların etkisini azaltırlar. Bundan dolayı, yoksulluğun belli bir seviyesinde oluşan alt kültürel tepkiler, artan yoksulluğa rağmen şiddetin kullanımı düzenlemektedirler. Sonuç olarak; şiddet, yoksulluk artıkça artmamaktadır.

Yoğunlaşmış yoksulluğun etkisi araştırılırken özellikle bazı etnik grupların diğerlerinden daha fazla etkilenebileceğine vurgu yapılmakta ve grupların suç oranları arasındaki farkın yoksulluğun yoğunlaşmasından kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Hannan 2005; Krivo ve Peterson 1996, 2000; Lee 2000; Peterson ve Krivo 1993; Sampson ve Wilson 1995; Shihadeh ve Fylnn 1996). Özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde yapılan araştırmalarda Siyahların diğer gruplardan daha yüksek cinayet oranlarına sahip olmalarının nedeni olarak etnik ve kültürel özellikler değil siyahların yoğunlaşmış yoksulluktan diğer gruplara göre daha fazla etkilenmesi gösterilmektedir; çünkü Siyahlar diğer gruplardan daha fazla yoksul ve yoğunlaşmış yoksulluğun bulunduğu alanlarda yaşamaktadırlar. Beyazların ağırlıklı olarak yaşadıkları bölgeler, Siyahların yaşadıkları bölgelerle benzer karaktarestiklere sahip olsa Beyazların da Siyahlar kadar şiddet suçları ya da genel olarak suç oranlarının yüksek olacağına vurgu yapılmaktadır. Siyah ve Beyazların şiddet suçları oranlarındaki farkı irdeleyen araştırmalar (Hannan 2005; Krivo ve Peterson 1996, 2000; Lee 2000; Peterson ve Krivo 1993; Sampson ve Wilson 1995; Shihadeh ve Fylnn 1996), Siyahların yaşadıkları

bölgelerin Beyazların yaşadıkları yoksul bölgelerle karşılaştırıldığında hem ekonomik olarak marjinal oldukları hem de sosyal olarak soyutlandıklarını ortaya koymakta ve Siyahlar arasında şiddet suçlarının yüksek olmasının nedeni olarak yaşanılan bölgedelerdeki yapısal farklılıkları göstermektedir.

Crutchfield (2006) buraya kadar anlatılanları kısaca çok güzel özetlemektedir: "yoksullar bir arada yoğun olarak aynı mekanı paylaştıklarında, yoksul olmayanlardan izole olduklarında, fırsatlara ulaşamadıklarında ve daha iyi bir yaşam için ümitlerini kaybettiklerinde yoksulluk suç kaynağı olmaktadır" (Crutchfield 2006:208).

Yoksulluk ve Genç Suçluluğu

Araştırmaların çoğu, gençler arasında suçun (juvenile delinquency) yoğunlaştığını belirtirler. Yoksul gençler toplumsal tabakalaşma sistemi içersinde bulundukları konumdan dolayı farklı dezavantajlara maruz kalmaktadırlar. Yoksulluk, gençlerin yaşamlarını etkileyecek olan eğitim fırsatlarından ve sosyal fırsatlardan dışlanmalarına neden olduğu gibi ekonomik fırsatlara ulaşmalarını da sınırlamaktadır (Wilson 1987; Anderson 1990). Bu sınırlamalar yoksul gençlerin suç işleme olasılıklarını arttırmaktadır. Sadece gençlerin yaşadıkları yoksul bölgelerden göreceli olarak daha iyi bölgelere taşınmaları bile onların suç işleme oranlarında düşüş olmasına neden olmaktadır. Örneğin A.B.D'nin Konut ve Şehir Gelişimi Bölümünün (Department of Housing and Urban Development) 1994 yılından beri Baltimore, Boston, Chicago, Los Angeles ve New York kentlerinde yürüttüğü Fırsatlara Taşınma (Moving to Oppurtunity) programında yer alan gençlerin davranışlarındaki değişme çeşitli araştırmalara konu olmuştur (Kling, Ludwig ve Katz 2004; Ludwig, Duncan ve Hirschfield 2000). Bu programda bir deney ve kontrol grubu söz konusudur. Deney grubundaki aileler o şehrin yoksulluk oranı yüksek mahallelerinden daha düşük mahallerine taşınmaktadırlar. Ludwig ve diğerle-

ri (2000) Baltimore şehrindeki deney ve kontrol grubundaki gençlerin şiddet davranışlarını incelediklerinde, yoksulluğun yüksek olduğu bölgelerde yaşayan kontrol grubundaki gençlerin deney grubundaki gençlerden daha fazla şiddet suçları işlediklerini ve yoksulluğun daha az olduğu bölgelerindeki gençlerin şiddet suçlarından tutuklanma oranlarında azalma olduğunu gösterirler. Programın gerçekleştirildiği beş şehirdeki gençlerin davranışlarının karşılaştırıldığı araştırmalarında Kling ve diğerleri (2004) kızların kontrol grubu ile karşılaştırıldığında hem şiddet hem de mala yönelik suç oranlarında azalma olduğuna işaret etmektedirler. Fakat erkekler kontrol grubu ile karşılaştırıldığında kısa dönemde şiddet suçlarında azalma olsa bile bu kalıcı olmamış ve mala yönelik suçlarda yükselme görülmüştür. Her ne kadar bu programın sonuçları arasında farklılıklar söz konusu olsa bile, yoksul gençlerin yaşadıkları bölgelerin değişmesi ya da onların yaşamlarında meydana gelen değişmenin belli boyutlarda suç davranışlarını etkilediği açıkça görülmektedir.

Etnografik çalışmalar yoksulluğun etkilediği sosyal ağlar, iş fırsatları ve genç suçluluğu arasındaki ilişkiyi çeşitli boyutları ile derinlemesine irdelemektedirler (Anderson 1990; Sullivan 1989). New York şehrinin Brooklyn semtinin üç mahallesinde yaptığı çalışmada Sullivan (1989) gençlerin iş gücü pazarına ulaşmakla ilgili zorluklar çektiğini vurgulamaktadır. İş gücü pazarında nitelikli işlere ulaşmak gencin ailesinin ya da mahallede yaşayanların bu işlere sahip olmasına bağlıdır. Bu sosyal ilişkiler ağının içinde olan gencin bu tür işleri bulma olasılıkları giderek artmakta iken suç davranışları ise genelde geçici olup çok basit düzeyde kalmaktadır. Sosyal ilişki ağı içinde olmayan gençlerin olanakları ise ücretlerin düşük ve geçici işlerin ağırlıklı olduğu ikincil iş gücü pazarı ile sınırlı kaldığı için daha uzun süreli ve ciddi suçlar işleme olasılıkları artmaktadır. Philadelphia'nın iki mahallesinde yapmış olduğu çalışmasında Anderson (1990) benzer noktalara dikkat çekmektedir.

Anderson (1990) yoksul mahallelerde sokak kanunlarını destekleyen ailelerin, şiddeti bir sorun çözme aracı olarak kullandıklarını ve çocuklarına bunu aktardıklarını belirtmektedir. Şiddet bu mahallerlerde bir iletişim aracı halini aldığı için nezih ailelerin çocuklarının bu ortamdan kendilerini soyutlamaları pek mümkün olmamaktadır. Sokakta ve okulda kendilerini korumak ya da ayakta kalabilmek için nezih ailelerin çocukları da sokağın kurallarını uygulamak zorunda kalabilmektedirler. Böylelikle, yoksul çocuklar ve gençler arasında şiddet, sorun çözmede en çok başvurulan yol olmaktadır (Anderson 1990).

Sampson ve Wilson (1995) sosyal organizasyonsuzluk teorisinden hareket ederek, konsantre yoksulluk, parçalanmış aile ve mahalle sakinlerinin sıkça ev değiştirmeleri ya da mahalleden taşınmalarının, mahallenin yapısal kontrol süreçlerinde bozulmalar meydana getirdiği gibi kültürel olarak soyutlanmayı da beraberinde getirdiğine vurgu yaparlar. Bu tür mahallelerin gençler üzerindeki kontrolünün zayıflamasıyla beraber yasal fırsatların az olması, gençlerin suç işleme ihtimalini arttırmaktadır. Ayrıca, bu mahallelerde parçalanmış ailelerin çokluğu ve babanın olmadığı kadınların aile reisi oldukları ailelerin oranlarının yüksekliği gençlerin suç işleme olasılıklarını artırmaktadır çünkü kadınların aile reisi olduğu ailelerde gençlerin hem fırsatları çok sınırlıdır hem de ebeveyn tarafından kontrol edilme olasılıkları zayıftır (Anderson 1990).

Kişisel bildirim tekniği kullanılarak yapılan bazı araştırmalarda, sapma ve suç davranışlarının yoksul gençlerin gelecekteki fırsatlarını olumsuz yönde etkileyebileceği vurgulanmaktadırlar. Hagan (1991) kişisel bildirim tekniği ile elde edilen verileri incelediği araştırmasında, yoksulluğun yoğunlaştığı alt sınıf çocuklarının orta sınıf çocuklarına göre dezavantajlı konumda olduklarına dikkat çeker; çünkü yoksul bölgelerde ya da ekonomik olarak marjinal konumdakilerin yaşadıkları mahallelerde fırsatlar çok sınırlı olduğu için yapılan hataların unutulma olasılığı oldukça düşük olmakta, yoksul-

luk ve sapma-suç davranışları birbirini destekler hale gelmektedir. Başka bir deyişle, yoksul gençler herhangi bir hatayı tampon edebilecek ya da geçiştirebilecek bir fırsata sahip değildirler; bundan dolayı, sapma ve suç davranışı gelecekte elde edecekleri fırsatları engelleyeceği için yoksulluk ve suç birbirini besleyen kaynaklar haline gelebilir.

Toplumun farklı sınıflarından gelen bireylerin etiketlenme ve cezalandırma biçimleri farklıdır (Matsueda 1992). Suçluların genellikle yoksullar olduğu yönündeki kalıp yargılardan dolayı yoksul gençler diğer gruplara nazaran hem enformal hem de formal otoriterler tarafından daha kolay bir şekilde suçlu olarak etiketlenmektedirler (Matsueda 1992). Etiketlenmenin kendisinin önemli bir süreç olmasıyla birlikte, yoksul gençlerin etiketlenmenin izlerini ve etkisini kolaylıkla yok edecek sosyal sermayeye sahip olmamaları onların gelecekteki fırsatlarını da olumsuz yönde etkilemektedir (Hagan 1991). Orta ve üst sınıftaki aileler çocuklarının işlemiş oldukları suçları örtbas edecek sosyal ilişkiler ağına sahip iken alt sınıftaki yoksul ailelerin bu tür bağları olmadığı için suç işleyen yoksul gençlerin suçlu olarak etiketlenme ve yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde bu etiketten kurtulma olasılıkları oldukça azdır. Yapılan araştırmalarda öğretmenlerin ve adalet sisteminin uygulayıcılarının, çocuklarını cezalandırma konusunda orta ve üst tabakadaki ebeveynlere güvenirlerken alt sınıftaki ebeveynlere güvenmedikleri ortaya konulmuştur (Sullivan 1989). Özellikle formal cezalandırma, yoksul çocukların suçlu olarak etiketlenme olasılıklarını artırdığı gibi suçlu etiketinin içselleştirilmesine de yol açmaktadır (Chambliss 1969). Suçlu olarak etiketlenmek, yoksul gençlerin tekrar suç işlemelerini önleyecek sosyal ağın (öğretmenlerin ve başarılı öğrencilerin desteği, mahallede yaşayanlar tarafından affedilme v.b.) içine dönmelerini oldukça güçleştirirken suç işleyen grupların içine girmelerini daha da kolaylaştırmaktadır.

Laub ve Sampson (1993) yoksul ya da dezavantajlı gençlerin gelecekte suç işleme olasılıklarının artmasının nedeninin artan dezavantajlar olabileceğine dikkat çekmektedirler. Artan

dezavantajlar gençlerin sürekli iş gibi toplumla bağlarını sıklaştıracak olanaklara sahip olmalarını kısıtlamakla kalmadığı gibi kendilerini reddedenleri reddeden (reject the rejecter) alt kültürün gelişmesine fırsat tanımaktadır. Bundan dolayı, sapkın ya da suçlu olarak etiketlenmek; yoksul gençlerin sadece gelecekteki eğitimden yararlanma ve bir işe sahip olma fırsatlarını olumsuz yönde etkilemekle kalmıyor, gençlerin okul ve işle ilgili aktivitelere karşı ilgilerini azaltığı gibi bu aktivitelere karşı isyankar alt kültür tarafından desteklenen direnç gösterme eğilimi içine girmelerine fırsat tanıyor. Örneğin; gençler, okulu ya da dersleri anlamsız ve önemsiz bulmaktadırlar ve çeşitli aktivitelerle okulu kendileri için fırsat gören gruplara karşı okulun düzenini bozarak karşıt bir eğilim içersinde bulunmaktadırlar.

Son dönemlerde yapılan çalışmalar, yoksulluğun sürekliğinin ve ne zaman meydana geldiğinin incelenmesinin, yoksul gençlerin suç davranışlarını anlamamıza yardımcı olacağına vurgu yapmaktadır (Farnworth, Thornberry, Krohn ve Lizotte 1994; Jarjoura, Triplett and Brinker 2002). Yoksulluk, gençlerin suç işlemesini motive ediyorsa, gençlerin sürekli mi yoksa arada sırada mı yoksulluk içinde bulunduklarını ve ayrıca ne zamandan beri yoksulluk içinde yaşadıklarını bilmek, yoksulluğun, gençlerin suç işlemesini nasıl motive ettiğini anlamakta önemlidir (Jarjoura, Triplett and Binker 2002). Farnworth ve diğerleri (1994) sürekli yoksulluğu; iki yıl boyunca hane halkının yoksulluk sınırı altında olup olmadığı, ailenin geçimini sağlamakla sorumlu olan kişinin işsiz olup olmadığı ve ailenin sosyal refah yardımı alıp almadığı kriterlerini kullanarak ölçmüşlerdir. Araştırmanın sonucu sürekli yoksulluğun ciddi genç suçları üzerinde güçlü ve istikrarlı etkisinin olduğunu göstermiştir. Jarjoura ve diğerleri (2002) kişisel bildirim yolu ile elde edilen boylamsal verileri (1979-1992) kullanarak sürekli yoksulluk ve yoksulluğun başlangıç zamanının gençlerin suç davranışlarına etkisini araştırmışlardır. Boylamsal veri tabanı kullanıldığı için çocukluk döneminden itibaren sürekli yoksulluk içinde yaşa-

yan gençlerin davranışlarını yoksulluğun nasıl etkilediği daha ayrıntılı olarak incelenebilmektedir. Araştırmada yaşamlarının 8 yılını yoksulluk içersinde geçiren ailelerdeki gençler, kalıcı yoksul olarak tanımlanmışlardır. Kısa süreli olarak yoksulluk içersinde yaşayan gençler ile kalıcı yoksul olan gençlerin suç davranışları karşılaştırıldığında, kalıcı yoksul gençlerin daha fazla suç işledikleri bulunmuştur. Kalıcı yoksulluk ya da yoksulluğun süreci ile gençlerin suç davranışları arasında pozitif bir ilişki söz konusudur. Suç davranışları ayrıntılı olarak incelendiğinde, kalıcı yoksulluk mala yönelik suçlar ve saldırgan davranışlar üzerinde güçlü etkiye sahiptir. Gençlerin yaşamlarının ilk beş yılında yoksulluk içinde yaşamaları onların gelecekteki suç davranışlarında etkili olmaktadır. Bununla beraber, gençlerin yoksulluk içinde yaşıyor olmaları onların o dönemdeki suç işleme olasılıklarını da pozitif yönde etkilemektedir.

Yoksulluk, gençlerin suç davranışlarını çeşitli şekillerde etkilemektedir. Gençlerin içinde bulundukları fırsatları etkilediği gibi, suçlu olarak etkilenmeleri, sosyal sermayeleri az olan gençlerin sınırlı olan fırsatlar havuzunu iyiden iyiye daraltmaktadır. Bu bağlamda gençlerin suç işleyen gruplar arasında yer alma olasılıkları giderek artmaktadır. Aynı zamanda, yoksulluğun gençlerin yaşantısında ne zamandır var olduğu ve ne kadar kalıcı olduğu da suç ve yoksulluk arasındaki ilişkinin farklı boyutlarını göz önüne çıkartmaktadır.

Ülkemizdeki Çalışmalar ve Değerlendirme

Yoksulluk ve suç arasındaki ilişkinin doğrusal bir ilişki olmadığı ve sadece yoksul olmanın suç işlemek için yeterli bir neden olmadığı açıkça görülmektedir; çünkü yoksulluk bireylerin sadece gelir düzeyini etkilemekle kalmamakta, onların yaşamlarının çeşitli boyutlarını etkilemektedir. Gelecekte elde edilecek fırsatlar, yaşanılan bölgenin birey üzerindeki etkisi, kişilerin emniyet kuvvetleri ve adalet sistemi ile olan ilişkileri yoksulluk tarafından farklı şekillerde etkilenmektedir.

Yoksulluk, kişilerin yaşadıkları toplumsal yapıyı etkileyerek direk olarak bireylerin davranışlarını ya da yapısal olarak suç oranlarını etkilemek yerine dolaylı olarak suçu etkilemektedir.

Ülkemizde yoksulluk ve suç bağlamında yapılan çalışmalar incelendiğinde bu konuda pek fazla çalışmanın olmadığı görülmektedir. Yoksulluk ve şiddet arasındaki ilişkiye dikkat çeken birkaç çalışma söz konusudur. Örneğin; Erman (2002) gecekondu, varoşlar ve şiddet arasındaki ilişkiyi Alevi-Sünni farklılaşmasına odaklanarak incelemeye çalışmaktadır. Özellikle Alevi-Sünni kimliklerinin siyasallaşmasından doğan şiddet olaylarının nedenlerini bir bakıma genel olarak siyasal yapıda meydana gelen değiştiklere bağlamakla beraber, bu değişikliklerin mahalle içersinde uzun yıllar beraber yaşamış olan Alevi ve Sünnilerin ilişkilerini nasıl etkilediğine odaklanmaktadır. Ayrıca, siyasallaşan bu kimliklerle beraber yaşanılan bu mahallede fırsatların giderek azalması ve azalan bu fırsatlar için yarışma sürecinde bu kimliklerin ön plana çıktığına vurgu yaparak, şiddet olaylarının farklı boyutlarını irdelemeye çalışmaktadır.

Akkaya (2002) yoksulluk ve kentsel şiddet arasındaki ilişkiyi açıklarken, ötekileştirme kavramı üzerinden hareket ederek, kentte göç edenlerin öteki olarak algılanması ve ötekilerin kentte tututamamalarından doğan şiddete vurgu yapmaktadır. Merkez- kenar ilişkisi içerisinde kenarda yaşayanların kimliklerinin ötekileştirildiği ve aynı zamanda marjinalleştirildiği tartışılmaktadır. Kenar mahalleler merkezde yapılamayan bir çok risk dolu faaliyetin mekanları gibi görülürken, kenar mahalleli kimliği de radikalleştirilmektedir. Özellikle merkez ve kenar kimliklerinin çatışması, kolluk kuvvetleri ile kenar mahallelerin karşılaştıkları durumlarda kendini daha iyi göstermektedir. Kolluk kuvvetleri, kenar mahalleleri suç merkezleri ve burada yaşayanları da potansiyel suçlu olarak görmektedir. Kentin olanaklarından yeterince faydalanamayan bu mahallelerde yaşayanlar kendilerini potansiyel suçlu olarak gören kolluk kuvvetlerine güvenmemektelerdir; çünkü herhangi bir suç işlendiğinde polis öncelikle bu ma-

hallelere gelmekte ve herkesi sorguya çekmekte ya da belli kişileri karakola götürmektedirler. Aynı zamanda, kent ile bütünleşemeyen yoksul kenar mahallelerde oturanlar bazen kendi mallarını korumak (ev yıkımlarında görüldüğü gibi) için şiddete başvurmakta ya da fırsatlardan yeterince yararlanamadığı için kentin merkezinde çeşitli suçlar işlemektedirler (Akkaya 2002:206-209).

Bu her iki çalışmanın da sadece birkaç mahalleye odaklandığını düşünürsek, yoksulluk ve şiddet arasındaki ilişkinin başka bölgeler için geçerli olup olmayacağını sorgulamamız gerekmektedir. Bu öncü çalışmaların ışığında kentin kenar mahallelerinde ya da semtlerindeki yoksulluk ve suç olgusunu anlayabilmek için ekonomik, etnik ve dini yapının incelenmesi gerektiği gibi merkez ve kenarın birbirini nasıl algıladıklarının da daha ayrıntılı olarak irdelenmesi gerekmektedir.

Benzer şekilde, yoksulluk ve çocuk suçları arasındaki ilişkiye odaklanan pek fazla çalışma bulunmamaktadır. Gecekondu ve çocuk suçları arasında bağlantı kuran çalışmalar söz konusudur (Hancı 1995, 1999; Hancı, Akçiçek, Aktaş, Batuk, Coşkunol ve Erol 1996); fakat bu çalışmalar incelendiğinde gecekondu mahallerinin yapısının, çocukların içinde bulundukları ortamın özelliklerinin farklı boyutları ile derinlemesine irdelenmediği görülmektedir. Ayrıca bu araştırmalar, Adli Tıbba getirilen çocuklar üzerinde yoğunlaşmış olduğu için, benzer koşullarda yaşayan fakat resmi istatistiklere yansımayan çocukların davranışları hakkında açıklayıcı olmamaktadır. Resmi istatistiklerin yoksullar açısından yanlı olduğunun uzun süreden beri tartışılan bir konu olduğu göz önüne alındığında, yoksulluk ve genç suçları arasında kurulan ilişkinin sınırlı olduğu anlaşılacaktır. Yukarıda da tartışıldığı gibi Batı da yoksul mahallelerde yapılan araştırmalar irdelendiğinde çocukların yoksul mahallerde oturmalarından daha çok mahallenin yapısının ve yoksulluğun mahalledeki mekanizmaları nasıl olumsuz yönde etkilediğinin altı çizilmektedir. Batı ülkelerindeki yoksul mahallelerin özellikleri

ile gecekondu mahallerinin özellikleri birbiriyle tam örtüşmese de Sosyal Organizasyonsuzluk Teorisi ve Anomie teorisinin kavramlarının mahalle yapısını anlama konusunda yardımcı olacağı düşünülmektedir. Gecekondu mahallerinde, varoşlarda hatta gettolaşma örneğinin görülmeye başladığı yerleşim yerlerinde okulların kalabalık olduğu ve eğitimdeki fırsat eşitliğinden yararlanmadıkları, gençlerin kendilerini geliştirebilecekleri birçok merkezin olmadığı, zamanın çoğunun sokakta geçirildiği, iş fırsatlarının yeterince adil dağılmadığı göz önüne alınırsa çoçukların davranışlarını anlama olasılığımız giderek artacaktır.

Yoksulluk ve genel anlamda suç ve özel olarak çocuk suçlarına odaklaşan çalışmalar nerede ise çok azdır. Yoksulluğun niteliği Batı ülkelerindeki yoksulluğun niteliğinden farklı olacağı için, yoksulluk ve suç konusu üzerinde yapılacak çalışmalarda özellikle yoksul mahallelerde yoksulluğun etkisinin hangi tampon mekanizmalar aracılığı ile azaltıldığı hatta yok edildiğinin incelenmesi gerekmektedir. Yoksullar hangi şartlar altında suç işlemektedir sorusunu ülkemize özgü yanıtlayabilmek için yoksulların içinde yaşadıkları ortamın özellikleri, dayanışma mekanizmaları vb. irdelenmesi gerekmektedir.

Örneğin; varoşlarda veya çöküntü mahalleleri olarak adlandıran yerleşim alanlarında aile dayanışmasının, komşuluk, hemşehrilik ilişkilerinin irdelenmesi yoksullukla başa çıkmada bu mekanizmaların rollerinin neler olduğu anlaşıldıktan sonra yoksulluk ve suç arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmalıdır.

Suçu önlemenin ya da azaltmanın yolunun yoksulluktan geçtiği sıkça dile getirilmektedir.

Fakat bu kadar açık ve net olduğu düşünülen yoksulluk ve suç arasındaki ilişkinin düşünüldüğü kadar kesin olmadığı açıktır. Yoksulluk suçun kaynaklarından biri olabileceği gibi suç da yoksulluğa neden olabilmektedir. Örneğin; yoksulluk oranlarının yüksek olduğu yerleşim alanlarında yaşayanların suç işleme olasılıkları, diğer yerlerde yaşayanlara göre

daha yüksektir. Fakat aynı zamanda yüksek suç oranlarına sahip olan yerleşim alanlarına yatırımcılar gelmekten çekindikleri için yeni iş olanakları yaratılamadığından bu alanlarda yaşayanlar arasındaki yoksulluk oranları giderek artmaktadır. Saklanmak kolay olduğu için suç oranlarının yüksek olduğu alanlar suçlulara cazip gelirken bu alanlar yasal olmayan mallar ve hizmetlerin sunulduğu merkezler haline dönüşebilmektedirler. Böylelikle yoksulluk ve suç karşılıklı olarak birbirlerini besleyen kaynaklar olabilmektedirler. Bundan dolayı, suçu azaltmanın yolu yoksulluktan geçtiği gibi yoksulluğu azaltmanın yolu da suçtan geçmektedir. Bu döngü açıklandıktan sonra, bu tür sosyal programlar başarılı bir şekilde uygulanabilecektir.

Ülkemizdeki araştırmalar sınırlı olduğundan yoksulluk ve suç arasındaki ilişkinin karakteristiklerini anlamak için yeni çalışmalara ihtiyacımız olduğu açıktır. Bu çalışmaların bir grubunun; yapısal düzeyde yoksulluk ve suç oranları arasındaki ilişkiye odaklanması gerekirken, bir kısmının da semtler veya mahalleler düzeyinde bu ilişkiyi açıklamaya çalışması gerekmektedir. Aynı zamanda bireysel düzeyde yoksulluk ve suç arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışan enlemesine ve boylamsal çalışmaların, özellikle yoksulluğun dolaylı olarak bireylerin suç davranışlarını nasıl etkilediğini anlamıza yardımcı olacağı düşünülmektedir. Yapılan çalışmaların hem oturulan semtin ya da mahallenin yapısal özellikleri hem de bireyler düzeyindeki karakteristikleri hakkında veri elde ederek çok düzeyli olması, yoksulluk ve suç arasındaki ilişkiyi daha farklı boyutlardan anlamamıza katkıda bulanacaktır.

Kaynakça

Anderson, Elijah. 1990. Streetwise: Race, Class, and Change in an Urban Community. Chicago:The University of Chicago Press

Anderson, Elijah. 1997. " Violence and the Inner-City Street Code." içinde Joan McCord (der) Violence and Childhood in the Inner City ss:1-29 New York: Cambridge University Press.

Akkaya, Yüksel. 2002. "Göç, Yoksulluk ve Kentsel Şiddet." İçinde Yasemin Özdek (der) Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları ss193-202 Ankara: TODAİE ss203-215

Becker, Gary S. 1968. "Crime and Punishment: An Economic Approach." Journal of Political Economy 76:169-217.

Blau, Judith R. ve Peter M. Blau. 1982. "The Cost of Inequality: Metropolitian Structure and Violent Crime." American Sociological Review 47:114-129.

Bursik, Robert J. Jr. 1984 "Urban Dynamics and Ecological Studies of Delinquency." Social Forces 63(2):393-413.

Bursik, Robert J. Jr. 1988. "Social Disorganization and Theories of Crime and Delinquency: Problems and Prospects." Criminology 26:519-552.

Bursik, Robert J. Jr. 1999. "The Informal Control of Crime through Neighborhood Networks." Sociological Focus 32:85-101

Bursik, Robert J. Jr. ve Harold Grasmick. 1993. Neighborhoods and Crime: The Dimensions of Effective Community Control New York: Lexington.

Chamblis, William J. 1969. Crime and the Legal Process New York: McGraw-Hill.

Chamlin, Mitchell B. ve John. K. Cochran. 1995. "Assessing Messner and Rosenfeld's Institutional Anomie Theory: A Partial Test." Criminology 33(3):411-429.

Crutchfield, Robert D. 2006. "They Bring You up to Do like Your Daddy Done: Stratification Theory, Employment,

and Crime" içinde Mathieu Deflem (der) Sociology of Crime, Law and Deviance : Sociological Theory and Criminological Research. View From Europe and The United States vol: 7: 203-222 London: Elsevier

Ehrlich, Isaac. 1973. "Participation in Illegitimate Activities: A Theoretical and Empirical Investigation." Journal of Political Economy 81:521-565.

Entorf, Horst ve Hannes Spengler. 2000. "Socioeconomic and Demographic Factors of Crime in Germany: Evidence from Panel Data of the German States." International Review of Law and Economics 20:75-106.

Erman, Tahire. 2002. "Kent Yoksulu ve Şiddet: Gecekondu Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım." İçinde Yasemin Özdek (der) Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları ss193-202 Ankara: TODAİE

Dilulio, J. J. 1996. "Help Wanted: Economicsts, Crime and Public Policy." Journal of Economic Perspective 10:43-67.

Farnworth, Margeret, Terence Thornbery, Marvin Krohn, ve Alan Lizotte. 1994. "Measuremtn in the Study of Class and Delinquency: Integrating Theory and Research." Journal of Research in Crime and Delinquency 31:32-61.

Freeman, Richard B. 1996. "Why Do So Many Young American Men Commit Crimes and What Might We Do About It?" Journal of Economic Perspectives 10:25-42.

Grogger, Jeffrey. (1998) "Market Wages and Youth Crime" Journal of Labor Economy 16:756-791.

Hagan, John. 1991. "Destiny and Drift: Subcultural Preferences, Status Attainments, and the Risk and Rewards of Youth." Americal Sociological Review 56:567-582.

Hancı, İ.Hamit. 1999. "Çocuk Suçluluğuna Yol Açan Sosyal Bir Yara: İç Göçler ve Çarpık Kentleşme." İzmir Tabip Odası Bülteni Mayıs-Haziran:6:24-28.

Hancı, İ.Hamit. 1995. " Gecekondulaşma ve Çocuk Suçluluğu." Adli Tıp Dergisi11:55-62.

Hancı, İ.Hamit, Eren Akçiçek, Ekin Ö. Aktaş, Gökhan Batuk, Hakan Coşkunol ve Atilla Erol. 1996. " Çocuk Suçlu-

luğuna Ekolojik Bir Yaklaşım: Çocukların Oturdukları Şehir Bölgeleri." Eğitim Dergisi Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1: 185-190.

Hannon, Lance E. 2005. "Extremely Poor Neighborhood and Homicide." Social Science Quarterly 86:1418-1434.

Jargoura, G. Roger, Ruth A. Triplett, ve Gregory P. Brinker. 2002. "Growing Up Poor: Examining the Link between Persistent Childhood Poverty and Delinquency." Journal of Quantitative Criminology 18(2):159-187.

Kelly, Morgan. 2000. "Inequality and Crime." The Review of Economics and Statistisc 82(4):530-539.

Kim, Sang-Wean ve William A. Pridemore. 2005a. "Poverty, Socioeconomic Change, Institutional Anomie, and Homicide." Social Science Quarterly 86(supplement):1377-1398

Kim, Sang-Wean ve William A. Pridemore. 2005b. "Social Change, Institutional Anomie and Serious Property Crime in Transitional Russia." British Journal of Criminology 45(1):81-97.

Kling, Jeffrey R., Jens Ludwig ve Lawrence F. Katz. 2004. Neighborhood Effects on Crime for Females and Male Youth: Evidence from a Randimized Housing Voucher Experiment. NBER Working Paper :10777 http://www.nber.org/papers/w10777

Kovandzic, Tomislav. V., Lynne M. Vieratas ve Mark R. Yeisley. 1998. "The Structural Covariates Of Urban Homicide: Reassessing The Impact of Income Inequality and Poverty in The Post-Reagan Ear." Criminology 36:569-599.

Krivo, Lauren J. ve Ruth D. Peterson. 1996. "Extremely Disadvantaged Neighborhoods and Urban Crime." Social Forces 75(2):619-650.

Krivo, Lauren J. ve Ruth D. Peterson. 2000. "The Structural Context of Homicide: Accounting for Racial Differences in Process." American Sociological Review 65(4):547-559.

Kubrin, Charis E. ve Ronald Weitzer. 2003. "Retaliatory Homicide: Concentrated Disadvantaged and Neighborhood Culture." Social Problem 50:157-180.

Laub, John ve Robert J. Sampson. 1993. "Turning Points in the Life Course: Why Change Matters to the Study of Crime." Criminology 31:301-325

Lee, Matthew R. 2000. "Concentrated Poverty, Race, and Homicide." The Sociological Quarterly 41(2):189-206.

Ludwig, Jens, Greg J. Duncan ve Paul Hirschfield. 2000. Urban Poverty and Juvenile Crime: Evidence from Randomized Housing-Mobility Experiment. Working Papers. Georgetown Public Policy Institute.

McNulty, Thomas L. 2001. "Assessing the Race-Violence Relationship at the Macro-Level: The Assumption of Racial Invariance and the Problem of Restricted Distribution." Criminology 39:467-488.

Matsueda, Ross L. 1992. "Reflected Appraisals, Parental Labeling and Delinquency: Specifying a Symbolic Interactionist Theory." American Journal of Sociology 97(6):1577-1611

Merton, Robert K. 1938. "Social Structure and Anomie." American Sociological Review 3:672-82.

Messner, Steven F. ve Reid M. Golden. 1992. "Racial Inequality and Racially Disaggregated Homicide Rates: An Assessment of Alternative Theoretical Explanations." Criminology 30:421-447.

Messner, Steven F. ve Richard Rosenfeld. 1997a. Crime and the American Dream. 2.Edition. Belmont CA:Wadsworth.

Messner, Steven F. ve Richard Rosenfeld. 1997b. "Political Restrait of the Market and Levels of Criminal Homicide: A Cross-National Application of Institutional Anomie Theory." Social Forces 75(4):1393-1416.

Morenoff, Jeffrey D., Robert J. Sampson ve Stephen W. Raudenbush. 2001. "Neighborhood Inequality, Collective Efficacy, and the Spatila Dynamics of Urban Violence." Criminology 39(3):517-559.

Parker, Karen F. Ve Matthew V. Pruitt. 2000. "Poverty, Poverty Concentration, and Homicide." Social Science Quarterly 81(2):555-570.

Peterson, Ruth D. Ve Lauren J. Krivo. 2005. "Macrostructural Analyses of Race, Etnhicity, and Violent Crime: Recent Lessons and New Directions for Research." Annual Review of Sociology 31:331-356.

Peterson, Ruth D. Ve Lauren J. Krivo. 1999 "Racial Segregation, the Concentration of Disadvantage and Black and White Homicide Victimization." Sociological Forum 14:495-523.

Petrovac, Dragon. 2000. "Poverty and Reaction to Crime. Freedom without Responsibility." European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice 8(4):377-389.

Pridemore, William A. 2002. "Vodka and Violence: Alcohol Consumption and Homicide Rates in Russia." American Journal of Public Health 92:1921-1930

Sampson, Robert J. 1987. "Urban Black Violence: The Effect of Male Joblessness and Family Disruption." American Journal of Sociology 93(2):348-382.

Sampson, Robert J. 1988. "Local Friendship Ties and Community Attachment in Mass Society: A Multi-Level Systemic Model." American Sociological Review 53:766-779.

Sampson, Robert J. ve W. Bryon Groves. 1989. "Community Structure and Crime: Testing Social-Disorganization Theory." American Journal of Sociology 94:774-802.

Sampson, Robert J. ve Janet Lauretsen. 1994. "Violent Victimization and Offending: Individual, Situational and Community- Level Risk Factors." içinde Albert j. Reiss ve Jeffrey Roth (der.) Understanding and Preventing Violence: Social Influences vol:3 Washington D.C.: National Acedemy Press.

Sampson, Robert J., Stephen Raudenbush, ve Felton Earls. 1997. "Neighborhoods and Violent Crim: A Multilevel Study of Collective Efficacy." Science 277:918-924.

Sampson, Robert J. ve William J. Wilson. 1995. "Toward a Theory of Race, Crime, and Urban Inequality." içersinde John Hagan and Ruth D. Peterson (der) Crime and Inequality ss 37-54 Stanford University Press, Stanford, CA.

Sanchez Jankowski, Martin. 1995. "Ethnography, Inequality and Crime in the Low-Income Community." içersinde John Hagan and Ruth D. Peterson (der) Crime and Inequality ss 80-94 Stanford University Press, Stanford, CA.

Savolainen, Jukko. 2000. "Inequality, Welfare State and Homicide: Further Support for the Institutional Anomie Theory." Criminology 38 (4):1021-1038.

Shaw, Clifford ve Henry McKay. 1942. Juvenile Delinquency and Urban Areas. Chicago: The University of Chicago Press.

Shihadeh, Edward. S. ve Nicole Flynn. 1996. "Segregation and Crime: The Effect of Black Isolation on the Rates of Black Urban Violence." Social Forces 74:1325-1352.

Sullivan, Mercer L. 1989. Getting Paid: Youth Crime and Work in the Inner City. New York: Cornell University Press.

T.C. Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü Adli İstatistikler

http://www.adli-sicil.gov.tr/istatistikler/ ist_tab.htm

Wilson, William J. 1987. The Truly Disadvantaged: The Inner City, the Underclass, and Public Policy. Chicago: The University of Chicago Press.

Wilson, William J. 1996. When Work Disappears: The World of the New Urban Poor. New York:Alfred A. Knopf.

Vold, George B., Thomas J. Bernard ve Jeffrey B. Snipes. 1998. Theoretical Criminology. 4. Edition. New York: Oxford University Press.

Türkiye'de Yoksulluk, Yoksulluk Yardımları ve İstihdam

Songül Sallan Gül*-Hüseyin Gül**

Giriş

Yoksulluk sorunu özellikle 1994 ekonomik krizinden sonra Türkiye'de daha çok tartışılır olmuştur. 1994 yılı, yoksulluğun toplumsal ve ekonomik bir sorun olarak ilk kez açıkça ortaya çıktığı yıl değildir. Ancak, sosyo-ekonomik yönleriyle yoksulluk bu krizden sonra daha görünür ve daha fazla dikkate alınır olmuştur. 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi ve hemen akabinde yaşanan 2001 ekonomik krizi sonrasında ise yoksulluk sorunu daha da yaygınlaşmış ve süreğenleşmiştir. Bu ise kamusal sosyal yardımların[29] çeşit ve miktarlarıyla yararlanan sayılarında önemli bir artışa yol açmıştır (DPT, 2005: 17; BYDK, 2004; Buğra ve Keyder, 2003: 36; Sallan Gül, 2002). Kurumsal sosyal devlet korumasının zayıflığı karşısında bu artış, yoksulluk yardımlarının önemli bir sosyal politika aracı olarak görülmesine neden olmuştur. Bu durum ise, bir yandan kaynak ve yoksullukla mücadele politikalarının yeterliliği sorununu gündeme getirmiş, diğer yandan da yoksulların çalışmaya yönelik tutumları ve sosyal

* Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

** Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

29 Sosyal yardım, yoksulluk yardımlarını da içeren daha geniş bir anlama sahiptir. Ancak, bu çalışmada iki kavram birbirinin yerine kullanılmaktadır.

yardım alabilmek için kayıt dışına yönelmeleri gibi konulardaki kaygıları artırmıştır. Bu da, yoksulların sosyal yardımlardan çok, işgücüne katılıma yönlendirilmesi konusundaki çabaları yoğunlaştırmıştır.

TÜİK verileri, 2004 ve 2005 yıllarında tarım dışındaki sektörlerde yoksulluk oranlarında önemli sayılabilecek düşüşlere işaret etmektedir. 2002 yılında yüzde 27 olan genel yoksulluk oranı, 2005 yılında yüzde 20.5'e gerilemiştir (TÜİK, 2006b). Türkiye'de açlık sınırı[30] altında yaşayanların oranı da kaygı verici görünmemektedir. Bu oran 2002'de yüzde 1.35 iken, 2005'te yüzde 0.87'ye düşmüştür. Ancak, 2002'de yüzde 14.7 olan göreli yoksulluk oranı, 2005 yılında 16.2'ye yükselmiştir (TÜİK, 2006b). Ayrıca, 2002'den bu yana devam eden ekonomik büyüme, işsizliği düşürmediği gibi, gelir dağılımındaki eşitsizlikler nedeniyle de yoksulları yoksulluk sınırının üzerine çıkaracak istihdam ve gelir olanağı sağlamamaktadır. Bunun yanında, Türkiye'deki yüksek göç oranları, doğal afetler, genç nüfus oranının yüksekliği, kayıt dışılığın yaygınlığı, küreselleşmenin işgücü piyasası ile ücretler üzerinde yarattığı baskı ve ekonomik krizler gibi unsurlar da yoksulluğun ciddi bir sorun ve kamu politikası alanı olmaya devam etmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla, bir kamu politikası olarak yoksullukla mücadelede; ekonomik kalkınma, istihdam, işgücü ve eşitlik politikaları ile sosyal güvenlik ve sosyal yardım politikaları ve bu politikaların kayıt dışı istihdama ve işgücüne katılıma etkisinin bir bütün olarak gözönüne alınması gerekmektedir.

Bu çalışmada, ilk olarak Türkiye'de yoksulluk olgusunun, yoksulların, işgücünün ve işgücü piyasasının özellikleri ortaya konmaktadır. Daha sonra da, sosyo-ekonomik olarak gelişmiş, farklı ekonomik sektörlerde istihdam yaratma kapasitesi güçlü üç ilde -Kocaeli, Denizli ve Mersin- yoksulluk yardımlarından yararlanmanın işgücüne katılıma etkisi üze-

30 Gıda yoksulluğu sınırı, aşırı yoksulluk ya da açlık sınırı olarak da anılmaktadır. Bu gösterge, günlük geliri 1 doların altında olan kişilerin toplam nüfus içindeki oranını belirtmektedir.

rine yapılan bir alan çalışmasının bulguları kısaca sunulmakta ve değerlendirilmektedir.

Türkiye'de İstihdam, İşgücü Piyasası ve Yoksulluk

Yoksulluk, yoksulların bireysel ve hane özellikleriyle ilgili olduğu kadar, küresel, ulusal, bölgesel ve yerel sosyo-ekonomik çok sayıda öğenin bir sonucudur. İstikrarlı ve sürdürülebilir ekonomik büyüme, sosyo-ekonomik refahı artırmanın ve yoksulluğu azaltmanın en etkili yöntemi olarak değerlendirilmektedir (WB, 2001a: 45). Ancak, gelir dağılımı eşitsizliklerinin ve enflasyon oranının yüksek olduğu durumlarda, ekonomik kalkınmanın kazanımlarının ve refah artışının adil paylaştırılamadığı ve kitlelere yaygınlaştırılamadığı görülmektedir. Bu durumda, ekonomik büyüme tek başına yoksulluğun azalmasına katkı yapmamaktadır (Buğra ve Sınmazdemir, 2005; Şenses, 2001). Son yıllarda Türkiye'de enflasyon önemli oranda düşmüş ve ekonomik büyüme hızı artmıştır (İTO, 2003: 44). Ancak, eşitsizlikler, bölgesel gelişmişlik farkları ve ekonomik büyümenin işsizliği azaltma yönündeki etkisinin düşüklüğü, Türkiye'de ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltıcı etkisini düşürmektedir (Buğra ve Sınmazdemir, 2005; Şenses, 2001). Benzer şekilde, yoksullukla mücadeleye yönelik olarak, özellikle 1980'lerden sonra aktif işgücü politikalarından çok, yoksulluk yardımı programlarının yaygınlaştırıldığı da görülmektedir.

Türkiye'deki yoksulluk oranlarının göreli yüksekliği ve sürekliliği, yoksulluğun hafifletilebilmesi için genel ekonomik büyüme, istihdam ve işgücü politikalarının yanında, hem sosyal devlet anlayışının güçlendirilmesi hem de yoksul yanlı politikaların geliştirilmesinin gereğini ortaya koymaktadır. Sosyal devlet programlarının yanı sıra, genel olarak makro düzeyde ekonomik büyüme ile yoksulluğun azaltılması arasındaki temel bağlantı noktası, istihdam, işgücü ve ücret politikaları olmaktadır. Yoksulluğun azaltılmasına ilişkin bu politikalarda iki konu önemlidir. İlki, işgücü piyasası-

na yeni girenlere istihdam yaratılmasıdır. İkincisi ise, çalışanların verimliliğinin yükseltilerek bunun gelirlere yansıtılması ve refahın yükseltilmesidir (Jahan, 2005; Vandemoortele, 2004; UNDP, 2000). Özellikle yoksulların ve niteliksiz emeğin işgücüne katılımlarının sağlanması açısından ise, çalışabilir işgücünün özellikleri, yoksulların istihdam olanağı buldukları sektörlerin (emek yoğun sektörler ve enformel sektör gibi) yapısı, sürdürülebilir geçim yolları ile vergi, ücret ve sosyal güvenlik politikaları önemlidir (Jahan, 2005; Kakwani, Khandler ve Son, 2004).

Ülkemizde genel olarak istihdam ve işgücüne katılım oranları düşüktür. 2003'te AB ülkelerinde çalışabilir nüfusun yüzde 70'i istihdam edilirken, Türkiye'de bu oran yüzde 40.3'tür. Ayrıca, Türkiye'de işgücüne katılım ve istihdam oranları kadınlar arasında çok daha düşüktür. Bu oranlar 2003 yılında sırasıyla kadınlar için yüzde 25 ve yüzde 22 iken, erkekler için yüzde 72 ve yüzde 65'tir. Her iki grup için de, 2004 ve 2005 yıllarında bu oranlarda yüzde 2'ye varan düşüşler yaşanmıştır (TÜİK, 2006a; DİE, 2004). Yine 1980'lerden bu yana izlenen ekonomik ve sosyal politikaların yanı sıra, Asya ve Rusya krizi, sıcak para hareketleri, artan uluslararası rekabet gibi küresel gelişmelerin ekonomi, istihdam ve reel ücretler[31] üzerinde yarattığı olumsuz etki, 1994 ve 2001 ekonomik krizleri, doğal afetler (depremler, seller, toprak kaymaları vb.), kentsel alanlara göç, diğer nedenlerle birlikte, işsizlik ve yoksulluk sorunlarını büyütmüştür. Son yıllardaki göstergeler, ekonomik büyümeye rağmen işsizlik oranının yüzde 10'un üzerinde seyretmeye devam ettiğine, işsizlik oranlarının kentsel alanlarda ve özellikle kentli gençler arasında iki-üç katına çıktığına işaret etmektedir (DPT, 2006: 92; DPT, 2004b: 247).

31 Asgari ücret 1994'te 100 dolar civarında iken, 1999'da 200 dolara ulaşmıştır. Ancak, 2001 krizi sonrasında 120 dolara inmiştir (Tunalı, 2004: 16-17). 2002'de 150'dolara çıkarak yükselmeye başlamış, 2003'de 200 dolara, 2004'te 300 dolara ve 2005'te 350 dolara yükselmiştir (Çalışma Bakanlığı ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2006). Asgari ücret, 2006'da ise 300 dolar civarına inmiştir.

Yüksek işsizlik oranları kadar, ekonominin ve istihdamın sektörel dağılımı ve niteliği ile işgücü piyasasının koşulları da yoksulların istihdamı açısından oldukça belirleyicidir. Türkiye'de ekonomik kalkınma, modernleşme ve kentleşmenin etkisiyle istihdamda tarımın payı düşmüş, hizmetlerle sanayinin payı artmıştır (DPT, 2006: 92). Buna rağmen, ekonomik gelişme ve modernleşme süreci içinde küçük köylülüğün korunmuş olmasından ötürü, uzun yıllar tarım sektörü önemli bir istihdam güvencesi sağlamıştır (Buğra ve Sındırmaz, 2005). Ancak, IMF dolayımlı olarak 1999 yılından itibaren tarım kesimine yönelik sübvansiyonların azaltılması, tarımsal işgücünün batı ve güney bölgelere göçünü hızlandırmış, kentlerde kayıt dışı ve vasıfsız çalışanların sayısını daha da artırmıştır (DPT, 2004a). Bunun yanında, son yıllarda yoksullukta yaşanan düşüş, kırsal kesime ve tarım sektörüne yansımamıştır. 2002 yılında kırsal kesimde yüzde 34.5 ve tarım sektöründe yüzde 36.4 olan yoksulluk oranları, 2004 yıllında sırasıyla yüzde 40 ve 41'e çıkmıştır. 2005 yılında gözlenen düşüşe rağmen, yine bu oranlar sırasıyla yüzde 33 ve yüzde 37.2 olmuştur (TÜİK, 2006b).

Enformel sektörlerde çalışmak da birçok kişi için yoksulluktan kurtulmaya yetmediğinden, Türkiye'de yoksulların yarıdan çoğunu çalışanlar oluşturmaktadır (TÜİK, 2006a; Gül ve Sallan Gül, 2004; Erdoğan, 1997: 163). Tarımda istihdam edilen işgücü ile kentlerde enformel sektörde çalışanlar, yoksullar arasında en büyük grupları oluşturmaktadır. Özellikle tarım ve inşaat sektörlerinde yevmiyeli çalışanlar arasındaki yoksulluk, özürlü, hasta, yaşlı ve işsiz gruplar arasında görülen yoksulluktan bile yüksek bir orandadır (DPT, 2004a: 64). Yevmiyeli işçilerden sonra çalışan gruplar arasında en yüksek yoksulluk kendi hesabına çalışanlarla, ücretsiz aile işçileri arasında görülmektedir. Türkiye genelinde geçici işlerde çalışanlar arasında yoksulluk oranı, düzenli geliri olan ve kalıcı işlerde çalışanlar arasındaki yoksulluk oranından yaklaşık dört kat daha fazladır (WB, 2005: 10).

2005 yılında Türkiye'de genel olarak kayıt dışı çalışanların oranı yüzde 50'dir. Ancak, bu oran aynı yıl tarımda ücretsiz aile işçileri ve tarımda yevmiyeli çalışanlar arasında yüzde 98'e ulaşmaktadır (TÜİK, 2006a). Kayıt dışı çalışma, kadınların yoğunlaştığı aile işletmeciliği, tarım, tekstil, temizlik gibi sektörlerde ve dolayısıyla da kadınlar arasında daha yüksektir. Kayıtlı çalışmayan kadınların oranı 2002 yılında yüzde 71.5 iken, erkeklerin oranı yüzde 43.5'tir (DPT, 2004b: 241).

Kısacası, küresel dinamikler, işgücü piyasalarının koşulları, düşük ücretler, ekonomik büyümeye karşın devam eden yüksek işsizlik oranları, kötü çalışma koşulları, enformel sektörün genişliği, gelir ve kaynak dağılımı eşitsizlikleri gibi unsurlar Türkiye'de yoksulluğun temel nedenleri olarak öne çıkmaktadır. Bunlara ek olarak, iş, eğitim ve sağlık olanaklarında bölgelerarası dengesizlikler, göç, genç nüfus oranının büyüklüğü, eğitimsizlik ve vasıfsızlık gibi öğeler de yoksulluğun nedenleri arasındadır (TİSK, 2005; Tunalı, 2004; UNDP, 2004: 41; Auer ve Popova, 2003; Aytaç ve Akdemir, 2003: 51; Doğan, 2003; Gül ve Sallan Gül, 2003 ve 2004; Şenses, 2001: 18-20). Bu etkenler, ülkemizde hem yoksulluğu artırmakta, hem de yoksulluktan kurtulmayı güçleştirerek yoksulluğu kalıcılaştırmaktadır.

Türkiye'de Sosyo-ekonomik Koruma ve Yoksullukla Mücadeledeki Rolü

Sosyo-ekonomik koruma ve yoksullukla mücadele amacıyla oluşturulan sosyal güvenlik sistemi üç ayaklıdır: Sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve temel işyeri çalışma standartları (Samson, van Niekerk ve Mac Quene, 2006: 2-4). Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi büyük ölçüde 1945 ile 1973 yılları arasında oluşturulmuştur (Sallan Gül, 2006: 273-275). Çalışanları risklere karşı korumak amacıyla işçiler ve tarım işçileri için Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK), memurlar için Emekli Sandığı (ES) ve kendi hesabına çalışanlar için Bağ-Kur kurulmuştur. Sistemin bütünü sağlık ve emeklilik

hakları ile diğer ek sosyal haklar temelinde yapılandırılmıştır. 2003 ılında başlayan işsizlik sigortası uygulaması ise İŞ-KUR tarafından yürütülmektedir.

Ülkemizde oldukça parçacıl, eşitsiz, dağınık ve yetersiz olan sosyal güvenlik sisteminin daha etkin çalışabilmesi için son yıllarda tek çatı altında toplanması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu çerçevede, üç sosyal sigorta kuruluşu (SSK, ES ve Bağ-Kur) Sosyal Güvenlik Kurumu[32] bünyesinde tek çatı altında toplanmıştır. Ülkemizde çalışanlarla bağımlılarını kapsayan sosyal sigortalar sistemi dışında kalanlar, sosyal yardımlarla korunmaya çalışılmaktadır. Sosyal yardımlar, çalışamayacak durumda olan ya da herhangi bir geliri olmayanların gereksinimlerine yönelik olarak geliştirilmiştir. Sosyal yardım "temel ihtiyaçlarını karşılayabilme olanaklarından yoksun olanlara yönelik bir sosyal güvenlik yöntemi ve sosyal hizmet alanı"dır (SYDGM, 2006a). Sosyal yardımlar, yoksulların ihtiyaçlarının giderilmesini hedeflemektedir. Çünkü yoksulluk, insanları insan onuruna uygun yaşamaktan alıkoyan en önemli sorundur (SYDGM, 2006a).

Ülkemizde sosyal yardım alanında pek çok kamu kurum ve kuruluşu (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK), Sağlık, Maliye ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlıkları, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kredi ve Yurtlar Kurumu, Kızılay Derneği, belediyeler gibi) ile sivil toplum örgütleri faaliyet göstermektedir. Ancak, bu alandaki temel kuruluş Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM)'dür. Türkiye'de yoksullukla mücadele etmek, sosyal güvenlik sistemi dışında kalan yoksulların ekonomik ve sosyal hayata daha aktif katılımlarını sağlamak ve acil ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 1986 yılında 3294 sayılı yasa ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (Fak-Fuk-Fon) kurulmuş ve bir Genel Sekreterlik makamı oluşturulmuştur (Sallan Gül, 2001; Bilici, 2003: 23). 2004 yılı sonunda ise Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Genel

32 5502 sayılı ve 16.05.2006 tarihli Sosyal Güvenlik Kurumu Yasası ile kurulmuştur.

Sekreterliği yeniden yapılandırılarak, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü oluşturulmuştur.

Türkiye'de 1986 yılından beri, 81 il ve 850 ilçede sosyal yardım işlevini üstlenen en temel ve yaygın kuruluşlar ise sosyal yardımlaşma ve dayanışma (SYD) vakıflarıdır. SYDGM ile SYD vakıfları, temel ihtiyaçlar yaklaşımı çerçevesinde, yoksulların acil ihtiyaçlarını ayni ve nakdi yardımlar sağlayarak karşılama sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Yoksulların temel ihtiyaçlarının karşılanmasının yanı sıra, eğitim ve sağlık hizmetleri ve proje destekleri aracılığıyla da yoksulların sosyal sermayelerinin güçlendirilmesi ve istihdamları amaçlanmaktadır. 3294 sayılı yasanın 2. maddesinde "geçici olarak küçük bir yardım veya eğitim ve öğrenim imkanı sağlanması halinde topluma faydalı hale gelebilecek, üretken duruma geçebilecek kişilere kaynak aktarılması" hükme bağlanmıştır (Başbakanlık Genelgesi, 1986/11). Bu çerçevede, mesleki eğitim ve istihdam ve gelir artırıcı projelerle yoksulların işgücüne kazandırılması yönündeki çabalar yaygınlık kazanmıştır (BDK, 2003 ve 2004). Bu nedenle, özellikle 2001 yılından sonra SYD vakıflarına Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik (SYDT) Fonu'ndan mesleki eğitim ve istihdam amaçlı aktarılan kaynakların miktarı artmıştır. 14 Eylül 2001 tarihinde Dünya Bankası ile Türkiye Cumhuriyeti arasında "Sosyal Riski Azaltma Projesi" (SRAP) anlaşması imzalanmış ve program SYDGM ile SYD vakıfları tarafından yürütülmüştür. 2003 yılında, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Ziraat Bankası arasında yapılan protokolle "Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi" de başlatılmıştır.

Ülkemizde SYD vakıflarınca yapılan sosyal yardımlar prim dışı olup, hiçbir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmama, gelir sahibi olmama ve muhtaçlığın ispatı şartlarına bağlıdır (SYDGM, 2006b). Bir başka ifadeyle, ülkemizde sosyal yardımlardan yararlananlar havuzunu "formel işgücü piyasasına katılmayan ve sosyal güvencesi olmayan" kişilerin oluşturması beklenmektedir. Ancak, 1980'lerin sonlarında Balkanlar ve Afganistan'da yaşanan etnik olaylar ve Türki-

ye'nin izlediği milliyetçi politikalar Türkiye'ye göçe yol açmış ve "göçmen ve mülteciler" de sosyal yardımlar kapsamına alınmışlardır (BYDK, 2001). Daha sonra yapılan yeni yasal değişiklik ve düzenlemelerle, terör mağduru kişiler ve afetzedeler de kapsama alınmış ve yardım türleri ile yararlanıcı kitlesi genişlemiştir.

SYD vakıflarının başlıca yardım türleri arasında; gıda, yakacak, barınma, onarım ve kira yardımı, ivedi nakit, ölüm, kaza, yaralanma ve afet yardımları, giyecek, huzurevi tefriş giderleri, SHÇEK'e katkılar, öğrenci yurdu işletme giderleri, Şartlı Nakit Transferi[33] (ŞNT) Programı çerçevesinde yapılan eğitim yardımları, diğer eğitim destekleri, öğrencilere yemek yardımı, sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi ama yoksul kişilerin ödeyemeyecekleri sağlık ve medikal araç giderleri (işitme cihazı, sakat arabası, protez, ŞNT-sağlık, 2005'e kadar yeşil kart programı, pahalı tedavi ve ilaç giderlerine katkı gibi) ve istihdam ve gelir yaratıcı proje destek yardımları (mikro kredi, yerel girişim, kırsal ve kentsel sosyal destek, mesleki eğitim vb.) yer almaktadır (Sallan Gül, 2001; Bilici, 2003: 27-31; BYDK 2001 ve 2004). Yoksulluk harcamalarında en büyük kalemi 2004 yılına kadar sağlık giderleri oluşturmuştur. Yeşil kart uygulamasının 2005'ten itibaren Sağlık Bakanlığına devri ile SYD vakıflarının sağlık harcamaları önemli ölçüde azalmıştır.

Yoksulluk Yardımları ve İşgücüne Katılma İlişkisi: Araştırma Bulguları Araştırmanın Kapsamı, Yöntemi ve Veri Toplama Teknikleri

Araştırma, Kocaeli, Denizli ve Mersin illeri merkez ilçelerindeki ve her ile bağlı iki ilçedeki SYD vakıflarında gerçekleştirilmiştir. Bu vakıflar şunlardır: Kocaeli'nde merkez ilçe

33 ŞNT uygulaması, çocukların düzenli olarak okula devamının sağlanması ve / veya sağlık kontrollerinin yaptırılması gibi şartlarla yoksul ailelere, özellikle annelere düzenli nakit gelir transferini içermektedir.

(İzmit) vakfı ile Gebze ve Gölcük ilçe SYD vakıfları; Denizli'de merkez ilçe vakfı ile Çivril ve Sarayköy ilçe SYD vakıfları; Mersin'de merkez ilçe vakfı ile Tarsus ve Erdemli ilçe SYD vakıflarıdır. Araştırma illerinin seçilmesinde, illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri, il ekonomilerinin istihdam yaratma kapasiteleri, göç oranları ve yoksulluk yardımı alanların sayısı gibi ölçütler dikkate alınmıştır. İlçeler ise, merkez ilçe vakıflarının önerileri de dikkate alınarak, öncü ekonomik sektörler açısından ili temsil etme ve yoksulluk yardımlarından yararlanma düzeyinin görece yüksek olması gibi temel göstergeler alınarak belirlenmiştir.

Alan araştırması 06 - 24 Şubat 2006 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri, derinlemesine görüşme, odak grup görüşmesi ve anket teknikleri uygulanarak elde edilmiştir. Her üç ilde de, merkez ilçe ile seçilen diğer iki ilçede SYD vakıf müdürleriyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca, her ilin sadece merkez ilçe vakıflarında, vakıf çalışmaları hakkında bir de anket formu uygulanmış ve sosyal yardım alan yararlanıcılarla da birer odak grup görüşmesi yapılmıştır. Araştırma kapsamındaki her üç ilde de SYD vakıflarından sorumlu ilgili vali yardımcılarıyla ve her ilde de bir ilçe kaymakamıyla (Kocaeli'nde Gebze, Mersin'de Tarsus ve Denizli'de Sarayköy) görüşmeler yapılmıştır. Ek olarak, yoksulların ve vasıfsız emeğin yoğun olarak işgücüne katıldığı sektörlerde, işveren ve çalışanlarla yarı yapılandırılmış görüşme formları uygulanmış, ücretler, işçi bulma, çalışma olanakları ve koşulları gibi konularda düşüncelerine başvurulmuştur. Ayrıca, SYDGM, DPT ve TÜİK (DİE) verilerinden de yararlanılmıştır.

SYD Vakıfları: Kapasiteleri ve Hizmet Sunum Biçimleri

Sosyal yardımlaşma ve dayanışma (SYD) vakıfları özerk özel tüzel kişiliğe sahip olmakla beraber, SYDGM'nin il ve ilçelerdeki kolu gibi işlev görmektedir. Mülki idare amirleri,

SYD vakıflarının doğal başkanlarıdır. İl merkezlerinde belediye başkanı, defterdar, il milli eğitim, sağlık, tarım ve SHÇEK müdürleri ile il müftüsü vakfın mütevelli heyetini oluşturmaktadır. İlçe vakıfları da benzer niteliğe sahiptir. 2001 krizi sonrasında vakıf mütevelli heyetlerinin sivil ve katılımcı karakteri de güçlendirilmiştir. İlgili sivil toplum kuruluşları, muhtarlar ve hayırsever vatandaşlar arasından temsilcilerin heyette yer alması öngörülmüştür. SYD vakıflarının mütevelli heyet yapısında gerçekleştirilen bu değişikliklerle amaçlanan, heyetin bürokratik yapısını azaltmak, yerel dayanışma ruhunu güçlendirmek ve halkın vakıflara ve yoksullukla mücadele çabalarına sahip çıkmasını ve destek vermesini sağlamaktır. Ancak, bu çabaların, ekonomik, siyasi ve ideolojik endişelerin sosyal yardım mekanizmalarına ve süreçlerine etkisinin artmasına yol açabildiği gözlenmiştir. Aslında, alan araştırmasında, hem yardımların dağıtımında, hem mütevelli heyeti sivil toplum temsilcisi seçiminde ve hem de vakıflara eleman alımında siyasal unsurların rol oynayabildiği dile getirilmiştir. Odak grup görüşmesi katılımcıları da, daha kolay ve sık yardım almanın yolunun siyasal partilerle, siyaseten etkili olan ve yerel hatırlı kişilerle bağların iyi olmasından geçtiğini ileri sürmüşlerdir.

Araştırma illerinde görüşülen hiçbir vakıf müdürünün doğrudan sosyal hizmetler ya da yardımlarla ilgili olabilecek bir alanda eğitim almadığı saptanmıştır. Bunun yanında, vakıf çalışanları arasında kurumsal statü farklılıkları ve belirsizlikleri de saptanmış, müdür dâhil SYD vakıf personelinin kurumsal aidiyet sorunu yaşadığı gözlenmiştir. Ayrıca, ücretler ve vakıfların çalışma koşulları da oldukça eşitsiz ve adaletsiz bir görünüm sergilemektedir. Araştırma kapsamında ziyaret edilen SYD vakıfları çalışanlarının iş yükü, statü ve ücret farklılıklarından kaynaklanan sıkıntılarını ve işlerindeki memnuniyetsizliklerini sosyal yardım hizmetlerine de yansıttıkları, görüşülen yararlanıcılarca dile getirilmiştir. Bu durumun yararlanıcılarda güvensizliğe de neden olduğu ve hatta yararlanıcılar için incitici boyutlara ulaştığı belirtilmiştir.

Üstlendikleri görevlerle karşılaştırmalı olarak bir değerlendirme yapıldığında, vakıflar sayıca yetersiz personelle sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Sosyal hizmetlerle ya da sosyal yardımlarla ilgili doğrudan eğitim almış uzman sayısı ise daha da yetersizdir. Araştırma kapsamında ziyaret edilen merkez ilçe ya da ilçe SYD vakıflarında personelin neredeyse tamamı, sözleşmeli çalışanlarla SHÇEK, il müdürlükleri ve defterdarlık gibi merkezi yönetimin taşra kuruluşlarından nakille gelmiş çalışanlardan oluşmaktadır. Bu durum, çalışanlar arasında işe bağlılık oluşturamama sorununa yol açabilmektedir.

Vakıf müdürleriyle yapılan görüşmeler sırasında ısrarla vurgulanan konu, vakıf olarak özerk çalışamadıkları, ne mütevelli heyetlerinde ne de hizmet sunum süreçlerinde belirleyici olamadıklarıdır. Vali yardımcıları ve kaymakamlarla yapılan görüşmeler de bu düşüncelerini teyit etmiştir. Vali yardımcıları ve kaymakamlar, kendilerinin vakıfların işleyişinde belirleyici rolleri olduğuna işaret etmişlerdir. Görüşülen mülki idare amirleri, yoksulluk yardımlarının suiistimal edilebileceği endişeleri nedeniyle, vakıf müdürlerine yetki devrinde çekinceli davrandıklarını dile getirmişlerdir. Ancak, mülki idare amiri ile vakıf müdürünün çok iyi işbirliği yaptığı örnekle de karşılaşılmıştır.

Yoksulluk Yardımlarına ve Yoksullara Bakış

Vakıf müdürleriyle yapılan görüşmelerde, sosyal yardım türlerinin ve yararlanıcı sayılarının zaman içinde artış eğilimi gösterdiği, ancak 1999 depremi ve 2001 krizi sonrasında hızla yükseldiği belirtilmiştir. Temel ihtiyaçlar yanında, vakıflarca karşılanamayacak nitelikte, kredi kartı ödemesinden kaçak elektrik cezasına, çeyiz yardımından ev yapımına ve hatta diz üstü bilgisayar talebine kadar çeşitlenen yardım başvuruları yapıldığı ifade edilmiştir. Vakıf müdürlerine göre, genelde yardımlar yetersiz de olsa, dar zamanlarında yoksulların acil temel ihtiyaçlarının giderilmesinde çok iş gör-

mektedir. Vakıf müdürlerinin bu düşüncesinin odak grup görüşmesi katılımcılarınca da paylaşıldığı görülmüştür. Ancak, hem vakıf müdürlerine hem de odak grup görüşmesi katılımcılarına göre, bu yardımlar çalışmadan yardımla yaşamayı özendirecek kadar da cömert değildir.

Yardım taleplerindeki artış ve çeşitlenme farklı nedenlere bağlanarak açıklanmaktadır. Bazı vakıf müdürlerine göre artışın bir nedeni, sosyal yardımlarla yaşamayı bir alışkanlık ya da yaşam stratejisi haline getiren, bağımlı ve suiistimalci bir yoksul kesimin var olmasıdır. İkinci bir neden, yoksulların yerel ve ulusal siyasiler tarafından yardımlara teşvik edilmesidir. Diğer bir ifade ile, yoksulluk yardımlarının siyasilerce suiistimal edilmesidir. Sosyal yardımların artmasında üçüncü neden, yardımların doğası ve özellikleridir. Görüşülen SYD vakfı müdürlerine göre, yardımların "karşılıksız ve prim-dışı olması," yararlanıcılar tarafından "bir hak" olarak görülmesi yardımlara talebi artırmaktadır. Ayrıca, SYDT Fon kaynaklarının doğal afet ve terör mağdurlarına, göçmenlere destek olma gibi devletin vatandaşına sahip çıkmasının gerektiği durumlarda ve bazen de mülki amirlerce değişik yerel gereksinimleri gidermek amacıyla ilk başvurulan kaynak olması da, SYDT Fonu harcamalarını artırıcı rol oynamaktadır.

Yoksulların ve Yoksul Hanelerin Özellikleri

Görüşülen vakıf müdür ve çalışanları, geçmiş yıllarda yardımlara büyük ölçüde yaşlıların ve kadınların başvurduklarını ama 2001 krizi sonrasında başvuranlar arasında genç işsizlerin sayısında önemli artışlar olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmada merkez ilçe vakıflarında gerçekleştirilen odak grup görüşmelerine çalışabilir yaştaki ve durumdaki kişilerin katılması talep edildiğinden, katılımcıların yaşları 23 ile 50 arasında değişmiştir. Odak grup görüşmesi katılımcılarının hemen tümü eğitimsizdir. Ortalama hane büyüklükleri 4.4 ve ortalama çocuk sayıları ise 3.2 olan kişilerdir. Yararlanıcıların ait oldukları hanelerinin yaklaşık yarısı (yüzde 47'si), eş terki,

ölüm gibi nedenlerle, tümü kadın yönetimindeki tek ebeveynli ailedir.

Çalışabilir yaşta ve durumda olup yardım başvurusu yapanların, özellikle erkeklerin, vakıf çalışanlarınca, görüşülen ilgili vali yardımcılarınca ve kaymakamlarca yardımı "hak etmeyenler" arasında görüldükleri saptanmıştır. Genç ve orta yaştaki erkek yoksullara, ya çok acil durumlarda (yangın, kaza vb.) ya da kendilerinin ya da ailelerindeki bir üyenin kronik düzeyde kanıtlanmış bir hastalığı, sakatlığı ya da özrü olması koşulunda yardım yapıldığı dile getirilmiştir. Çalışabilir durumda olup yoksulluk yardımına başvuranlar, çoğunlukla İŞKUR'a yönlendirilmektedirler. Odak grup görüşmelerinde genç katılımcılardan bir kısmı, bir diğer aile üyesi (annesi ya da hasta çocuğu) adına başvurup yardım aldıklarını belirtmişlerdir.

Yardım sürecine ilişkin diğer bir saptama, kadınların yararlanıcılar içinde sayıca çok olmalarına rağmen, evli kadınlarca yapılan başvuru dosyalarının genellikle erkek eş üzerinden açılmasıdır.[34] Vakıf müdürleri erkeklerin başvuruyu gurur kırıcı ve utanç verici buldukları için, çoğunlukla yardım başvurularına eşlerini gönderdiklerini belirtmişlerdir. Ancak bu durum, özellikle çocuklu kadınların, vakıflarca hak eden konumda görüldüğüne işaret etmektedir. Bu da sonuç olarak başvurunun kadınlarca yapılmasının, yardım alabilmek için bir strateji haline dönüşmesine yol açmış görünmektedir. Genç ve çocuklu kadınlar, çok küçük yaşlarda evlendiklerini, eşleri tarafından terk edilince ya da eşleri ölünce, çocuklarıyla birlikte ortada kaldıklarını ve geçinemedikleri için

34 Fon Kurulunun 19.04.2006 tarihinde aldığı ve 1 Temmuz 2006 tarihinden itibaren yürürlüğe giren ilke kararı gereğince, "Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Başvuru İnceleme Değerlendirme Dağıtım ve Teslim Usul ve Esasları" saptanmış ve "Başvurunun reşit olanlar tarafından bizzat (evli ise eşlerden biri tarafından kendisinin ve eşinin nüfus cüzdanını vakfa ibraz etmesi kaydıyla); bizzat başvuruda bulunamayacak özrü ve mazereti olanlar (özürlü, yaşlı, yatalak vb.) adına kan ve sıhri hısımı, vasi ve kayyumu, komşusu, öğretmen, mahalle muhtarı gibi kişiler tarafından yapılacağı" hükme bağlanmıştır.

yardımlara başvurduklarını ifade etmişlerdir. Odak grup görüşmesine katılan kadın yararlanıcılar, yardımların, "onurlu bir yaşam sürdürmek, ailenin moral bütünlüğünü korumak ve çocuklarını büyütüp bir iş sahibi yapabilmek için devlet koruması" anlamına geldiğini de dile getirmişlerdir. Benzer olarak, odak grup görüşmelerinde yer alan genç erkek katılımcılar ise işsiz kaldıklarında, acil durumlarda geçici olarak desteğe ihtiyaç duyduklarında kimseden, en yakın arkadaş ve akrabalarından bile yardım göremediklerini ve son çare olarak yardım almak amacıyla vakıflara geldiklerini belirtmişlerdir.

Vakıf müdür ve çalışanları arasında yaygın bir başka ortak kanı, yardımların büyük çoğunlukla doğululara, Romenlere (ya da "esmer vatandaşlara") ve göçmenlere gittiği ve bunun da yerelde yoksulluk yardımı yararlanıcılarına karşı olan tepkiyi ve olumsuz tutumları artırdığı yönündedir. Bazı görüşmeler sırasında "doğulular" kavramı neredeyse sosyal yardım yararlanıcılarıyla özdeş olarak kullanılmıştır. Bu türden inançların ve tutumların Mersin'de daha da belirginleşerek, birçok konuşmada "devletin parası vergi vermeyene gidiyor, yoksul olsa bunlar niye 10-15 çocuk doğursun" türü ifadelerde somutlaşmıştır. Bu gözlemler, sosyal yardım sunumu sürecinde yararlanıcılar arasında "yerli ve göçmen" ayrışması ve "doğululara, Romenlere ve göçmenlere" yönelik bir etiketleme eğiliminin olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bu ayrışmanın, sosyal yardımlara ve yararlamcılarına karşı sosyal dışlanma süreçlerini artırma riski de taşıdığı söylenebilir. Odak grup görüşmelerine katılan göç etmiş yararlanıcıların genellikle Güneydoğu Anadolu ve Doğu bölgelerinden olduğu görülmüştür. Örneğin, Mersin kent merkezinde 34 mahallenin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden göç etmiş kişilerden oluştuğu ifade edilmiştir. Her üç ilde de vakıf müdürleri, göçmenlerin memleketlerine geri dönmelerine yardımcı olabilmek için, nakliye ve nakit yardımın kolaylıkla yapıldığını dile getirmişlerdir.

Yardım Türleri ve Yararlanıcılar

Araştırma illerinde ziyaret edilen SYD vakıfları aracılığıyla yapılan başlıca sosyal yardım türleri şunları içermektedir: Gıda (ayni gıda yardım paketi ya da nakdi bedeli, çocuk maması yardımı, aşevi ya da sıcak yemek yardımı vb.), eğitim (eğitim öğretim dönemi başlangıcında dağıtılan okul malzeme yardımları, eğitim yardımları, ŞNT-eğitim vb.), nakit para, sağlık, yakacak (kömür), giysi ve gelir getirici proje destek yardımları. Odak grup görüşmelerinde ise, görüşmeciler en çok aldıkları yardımlar olarak yakacak, giysi, gıda ve nakit yardımlarını belirtirken, en çok tercih ve talep ettikleri yardımlar olarak da, sırasıyla nakit, kömür, gıda, eğitim ve iş bulma yardımlarını dile getirmişlerdir. 2005 yılından itibaren yeşil kartın yürütülmesinin vakıflardan alınarak Sağlık Bakanlığına devri ile vakıfların sağlık yardımı olarak yaptıkları harcamalarda önemli azalma olduğu saptanmıştır.

1997 ile 2004 yılları arasında, Türkiye genelinde vakıf harcamalarının yaklaşık yüzde 30 ile 40'ının eğitim yardımları olarak harcandığı görülmektedir[35] (BYDK, 2004). Araştırma illerinde, vakıf harcamalarının yüzde 5 ile yüzde 40'ının eğitim yardımlarına gittiği saptanmıştır. Eğitim yardımları içinde ŞNT kapsamındaki yardımlar, odak grup katılımcısı yararlanıcılar tarafından en çok talep edilen ve övülen yardımların başında yer almıştır. Özellikle genç anneler için gelir transferi olarak ŞNT, "çocukların maaşı" ve çocukların eğitime devamının bir aracı olarak görülmektedir. Ziyaret edilen vakıflarda, ŞNT'nin yoksul aile çocuklarının okula devamını ve ailelerince düzenli olarak sağlık kontrollerine götürülmelerini zorunlu kıldığı belirtilmiştir. Bunun yanında, çocukların ebeveynlerinin resmi olarak belirlenebilmesi için yapılan

35 1997 ile 2003 yılları arasında 8 yıllık kesintisiz temel eğitime katkı olarak, bu programdaki yoksul öğrencilerin öğle yemekleri, ulaşım, kitap, kırtasiye ve giyim giderleri de SYDTF'den karşılanmıştır.

toplu nikâhlarla[36] ve program çerçevesindeki başvuru ve takip süreçleriyle yoksulların yaşadıkları toplumla ve kentle bütünleşmelerine katkı sağladığına dikkat çekilmiştir. Programın anneler aracılığıyla yürütülmesinin, kadınların ailedeki konumlarını güçlendirirken, anne ve çocuk sağlığının korunmasına da katkı sağladığı vurgulanmıştır. Yine yoksul ailelerle çocuklarının dışlanmasının önlenmesinde hayati bir rol oynayan ŞNT'nin, araştırma illerinden Mersin'de daha fazla etkiye sahip olduğu gözlenmiştir. Göçmen yoksul aileler üzerinde, özellikle de kız çocuklarını okutmama eğilimi yüksek olan doğu kökenli aileler üzerinde, ŞNT'nin çok olumlu katkıları olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla ŞNT'nin, kız çocuklarının okula devamını artıran ve çocukların sokakta çalıştırılmasını azaltan bir program olarak görüldüğü saptanmıştır. Ancak, Mersin'de ŞNT'nin çok yararlı olduğu kabul edilmekle beraber, bazı çocukları sokakta, tarımsal işlerde vb. çalış(tırıl)maktan alıkoyamadığı da gözlenmiştir.

Türkiye'de yoksulluk yardımı yararlanıcılarının sayıları 2001 ekonomik krizi sonrasında hızla artmıştır. Ancak, Kocaeli'nde 17 Ağustos 1999 yılında yaşanan depremden sonra sosyal yardımlardan yararlananların sayısında çok ciddi bir artış olmuş ve bu artış ekonomik krizle beraber devam etmiştir. Deprem ve kriz nedeniyle 200 bine yaklaşan yararlanıcı sayısı, 2005 yılında 20 bin civarına düşmüştür.[37] Yardım türleri bakımından ise hem İzmit ve hem de Gölcük ilçe vakıflarında ilk sıraları nakit, gıda ve eğitim yardımları almıştır. Gebze'de ise sağlık yardımları öne çıkmış, bunu gıda ve nakit yardımları izlemiştir.

36 Genellikle yerel yönetimlerce ya da kuruluşlarca yapılan bu düğünlerin amacı, nüfus cüzdanları bile olmayan çocukların resmi olarak ebeveynlerinin belirlenmesidir. Türkiye'de halen bu türden dinsel törenle evlenmiş ama yasal olarak varlığı olmayan birçok aile bulunmaktadır. Tarsus ilçesinde de ŞNT programının uygulanabilmesi için 6.000 aileye nikâh yapıldığı ve çocukların kayıt altına alındığı saptanmıştır.

37 Yararlanıcılar birden çok yardım aldıkları için, verilen yararlanıcı sayıları mükerrerlik içermektedir.

Türkiye'deki genel eğilime uygun olarak Denizli merkez ilçe vakfında son beş yıl içinde en çok yardımın verildiği yıllar, kriz yılı olan 2001 yılı ile 2002 ve 2003 yılları olmuştur. Bu dönemde yardım alanların sayısı 80 bine yaklaşmış ama 2005'de 61 bine düşmüştür. Denizli'de en çok verilen yardım türü olarak nakit yardımlar hem merkez hem de ilçe vakıflarında öne çıkarken, bunu gıda ve eğitim yardımları izlemiştir.

Mersin merkez ilçe vakfında mükerrer yararlanıcı sayısı, Türkiye genelinde olduğu gibi 2001 kriziyle beraber ciddi bir artış göstermiştir. Ancak, diğer iki ilin aksine, Mersin'de kriz sonrasında da yoksulluk yardımı talep edenlerin sayısındaki artış eğilimi sürmüştür. Bunun nedenleri, kentin aşırı göç almaya devam etmesi ve il ekonomisinin ülke ekonomisindeki düzelmeye rağmen, tekstil, narenciye, uluslararası taşımacılık gibi alanlarda devam eden krizler nedeniyle kendini toparlayamamasıdır. Sadece Mersin merkez ilçe vakfından yardım verilen yararlanıcı sayısı 2005'te 23 bin kişidir. SYD vakfınca dağıtılan yardımlar içinde, Mersin merkez ilçede ilk sıraları sağlık, nakit, gıda ve eğitim yardımları almıştır. Erdemli ilçe vakfında nakit, sağlık ve gıda yardımları öne çıkarken, Tarsus'ta nakit yardımlardan sonra, naylon çadırlarda yaşayan göçmenlere yapılan yardımlar nedeniyle, gıda ve giyecek yardımları ilk sıraları almıştır.

Yararlanıcılar, Yoksulluk Yardımları, İstihdam Olanakları ve İşgücüne Katılım Yararlanıcı Özelliklerinin ve İşgücü Piyasasının Durumunun İşgücüne Katılıma Etkileri:

Yoksulların bireysel ya da hane özellikleri ve çalışma tutumları kadar, yaşadıkları ilin ekonomik yapısı ve işgücü piyasasının koşulları da işgücüne katılmayı belirlemektedir. Odak grup katılımcısı yararlanıcıların eğitim düzeylerinin, vasıflarının ve iş deneyimlerinin, asgari ücretle dahi olsa, formel sektörlerde iş bulmalarını ve çalışmalarını ciddi düzeyde

güçleştirecek kadar düşük olduğu saptanmıştır. Kocaeli, genel olarak ve araştırma illeri içinde en çok istihdam yaratan il iken, yoksullar ve vasıfsız işgücü için güvenceli istihdam yaratma kapasitesi çok düşüktür. Kocaeli ilinin bir sanayi kenti olması, nitelikli ve yarı nitelikli işgücü talebini öne çıkarmaktadır. Özellikle meslek lisesi mezunu olmanın neredeyse aranan temel şart olduğunu dile getiren vakıf müdürleri ile işverenler ve çalışanlar, vasıfsız yoksulların Kocaeli'nde sosyal güvenceli iş bulmalarının oldukça zor olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca, belirtmek gerekir ki, sosyal güvenceli iş ile asgari ücretli bir iş kastedilmektedir. Dolayısıyla, Kocaeli'nde düşük eğitim düzeyi ve vasıfsızlık ile ilde ekonominin yapısı ve işgücü piyasasının durumu ve koşulları yoksulların istihdamını olumsuz etkilemektedir.

Kocaeli'nde yoksulların ve vasıfsız emeğin yapabileceği işlerin küçük ticari işletmelerde, küçük sanayi sitelerinde, pazarlama, temizlik ve güvenlik şirketlerinde, mahalle pazarlarında ve inşaatlarda yoğunlaştığı saptanmıştır. Ancak, alan araştırmasında görüşülen çalışanlar iş bulsalar bile, işyerlerine ulaşma, işe uyum, işi sürdürme, kendi kendine yeten bir yaşam kurmaya yetecek bir ücret alma, kayıtsız çalıştırma ya da kayıtlı gösterilmekle beraber sigorta primlerinin ödenmemesi ve evde bağımlıların bulunması gibi sorunlarının devam ettiğini belirtmişlerdir. Ayrıca, yoksulların ve vasıfsız işgücünün yaptıkları işlerin (örneğin; araba yıkama, sanayi sitelerindeki ve temizlik sektöründeki işler, raf yarleştirme, pazarlama, güvenlik gibi), cazip olmamakla birlikte, bazen (lise mezunu, üniversite öğrencisi gibi) daha eğitimli kişilerce yapıldığı da alan araştırma sürecinde gözlemlenmiştir. Temizlik işleri, yoksulların ve vasıfsız işçilerin en kolay bulabilecekleri işler olmakla beraber, kimyasalların kullanılması, düzensiz ve uzun çalışma saatleri, sigortasız ve düşük ücretle çalışma gibi öğeler nedeniyle tercih edilmemektedir. Süpermarketler ve diğer ticari işletmeler ise işe almada en az lise mezunu olma, düzgün giyinme ve konuşma gibi şartlar aramaktadırlar.

Mersin ülkemizde tarım ve tarımsal sanayiler temelinde güneyin merkezlerinden biri olup, tarımsal verimliliğin en yüksek olduğu iller arasında yer almaktadır. Uluslararası bir limana ve serbest bölgeye sahiptir. Tarım, meyve ve sebze toplama, taşımacılık, inşaat, imalat sanayi ve turizm Mersin'deki başlıca istihdam yaratan sektörler ve iş alanları arasında yer almaktadır. Araştırmada Mersin'de niteliksiz emek ve yoksulların inşaat, taşımacılık ve tarım sektörlerinde yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. İklim koşullarının uygunluğu, tarımsal istihdam olanaklarının yaygınlığı ve geçimin ucuz olması gibi nedenlerle özellikle güney ve güneydoğu illerinden Mersin'e yönelen yoğun göç, bu ildeki işgücü piyasasının yapısını belirlemektedir. İşveren ve çalışanlarla yapılan görüşmelerde, kırsaldan vasıfsız işgücü göçünün devam etmesi, Rusya ile taze sebze ve meyve ithalinde yaşanan sorunlar, taşımacılık ve tekstil sektörlerindeki kriz, Mersin limanın özelleştirmesi gibi nedenlerle, özellikle son yıllarda istihdam alanın daraldığı, işsizliğin arttığı ve ücretlerin daha da düştüğü belirtilmiştir.

Mersin'de yevmiyeli çalıştırma oldukça yaygındır. Kadınların ve çocukların günlük yevmiyesi 10 ile 14 YTL (8 ile 11 dolar) arasında değişirken, erkeklerin yevmiyesi 15 ile 20 YTL (12 ile 15 dolar) arasındadır. Odak grup görüşmesine katılanların hemen hepsi, büyük çoğunlukla kadınlar, yazın mevsimlik tarla işlerinde ve meyve sebze toplama ve paketlemede çalıştıklarını ama aldıkları ücretin az olması nedeniyle geçinemediklerini, yoksulluktan kurtulamadıklarını ve yardımlara başvurduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, özellikle dul ya da eşi terk etmiş kadınların ve çocuklarının sokakta ya da çok ucuza kayıtsız olarak çalışarak (haftalık 20 ile 50 YTL arası), evlerinin geçimini sağlamaya uğraştıkları saptanmıştır. Tüm bu öğeler Mersin'de kayıt dışı istihdamı, işsizliği ve yoksulluğu körüklemekte ve yoksulluk yardımlarına olan talebi yükseltmektedir. Ayrıca, göçe ve artan yoksullaşmaya paralel olarak, dışlanma, suç ve sokak çocukları ile dilencilik gibi sorunlarda bir artış olduğu da görüşmelerde dile getiril-

miştir. Yine, terör olaylarının son yıllarda artması karşısında, Mersin Valiliği, güvenlik nedeniyle ilin vasıfsız emek için en önemli istihdam alanlarından olan "tablacılık"[38] ve sokak satıcılığını yasaklamıştır. Getirilen yasak nedeniyle, bu işi yaparak geçinen birçok kişi de işsiz kalmış ve yine sosyal yardımlara yönelmişlerdir.

Denizli ekonomisinde tekstil ve tarım öncü sektörlerdir. Tekstil kent merkezlerinde, tarım ise kırsal alanda yoğunlaşmaktadır. İl genelinde tarımda çalışanların toplam istihdam içindeki oranı oldukça yüksektir (yüzde 53,5) (DPT, 2003). Ancak, sanayide çalışanların toplam istihdamdaki payı Türkiye ortalamasının (yüzde 13,3) üstünde olup, yüzde 18,9'dur. Organize sanayide çalışanların yaklaşık dörtte üçü tekstildedir. Gıda, kimya ve metal sanayileri de giderek önem kazanan ve istihdam yaratan alanlardır. Ancak teşvik yasasının yatırımları Denizli'den Afyon ve Uşak illerine kaydıracağı endişesi, serbest kur politikası ve Çin'in tekstilde ucuz fiyatlarla uluslararası piyasayı alt üst etmesi, Denizli işverenini oldukça tedirgin etmiş görünmektedir. İşverenler ayrıca enerji fiyatlarının, ücretlerin ve sigorta ödemelerinin yüksek olmasının, kendilerini uluslararası rekabette zayıf kıldığını ve rekabet edebilmek için kayıt dışı istihdama ya da işyerlerini yurtdışına taşımaya zorladığını belirtmişlerdir. Bu da tekstil sektöründe, uzun çalışma saatlerini içeren, sigortasız ve düşük ücretli çalıştırmanın yaygın olmasına yol açmaktadır. Bu durum, tekstil sektörünün, özellikle fason üretim alanlarının, vasıfsız emeğin ve yoksulların iş bulabildikleri temel çalışma alanı haline gelmesine neden olmaktadır.

Yararlanıcıların Çalışmaya İlişkin Tutumları ve İşgücüne Katılımı:

Vakıfların sosyal yardım yararlanıcılarının işgücüne katılımlarına ilişkin beklentileri cinsiyetçi ve ataerkil bir bakış

38 Tablacılık, elde taşınan ya da itilerek hareket ettirilen tezgahlar üzerinde yapılan satıcılıktır.

açısını yansıtmaktadır. Ailelerinin geçimini sağlama görevi erkeklerden beklenmektedir. Hangi yaş kategorisinde olursa olsun, genellikle kadın yararlanıcıların çalışması beklenmemekte ve desteklenmemektedir. Kadınlar, küçük çocuklara bakan, evi çekip çeviren ve elde olan geliri ailenin temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetiren, fedakar anneler ve eşler olarak görülmektedir. Kadınların evde kalarak aileyi bir arada tutması beklenmektedir. Ancak, Denizli'de tekstil işkollarının ve fason üretimin ve Mersin'de tarım sektörünün yaygın olmasının, bu iki ilde kadınların işgücünde yer almalarına yönelik daha olumlu bir beklentinin oluşmasına olanak sağladığı da gözlenmiştir.

Birçok odak grup katılımcısı yararlanıcı, çalışmamalarının altında yatan gerçek sorunun çalışma isteksizlikleri, tembellikleri ya da yardımlara bağımlılıkları değil, piyasada kendi niteliklerine uygun işlerin bulunmaması olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanında, adam kayırma, parti yandaşlığı ve hemşericilik ile iş bulmanın yaygın olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yararlanıcılar, sürekli iş aradıklarını, iş bulmada çok zorlandıklarını, buldukları işlerin ise hep geçici, zor, düşük ücretli ve güvencesiz işler olduğunu belirtmişlerdir. Hiçbir yararlanıcı, sosyal güvenceli bir iş bulduğu halde, yardımlardan yararlanabilmek için kayıtsız çalıştığını belirtmemiştir. Bunun yanında, birçok odak grup katılımcısı SYD vakıflarından yardım almasına rağmen, sigortasız geçici işlerde çalıştığını da belirtmekten çekinmemiştir. Odak grup katılımcısı kadın yararlanıcılar iş bulduklarında çalıştıklarını, ama yapabilecekleri işlerin çocuk ve hasta bakıcılığı, tarımsal işler, temizlik işleri, tekstil gibi çalışma alanlarıyla sınırlı olduğunu vurgulamışlardır. Evli kadınlar, eşlerinin de iş buldukça çöp toplayıcılığı, sokak satıcılığı, pazarcılık, hamallık, inşaat ya da tarım işçiliği gibi işler yaptıklarını, ama kazançlarının geçinmelerine yetmediğini ifade etmişlerdir. Erkek görüşmeciler kendilerini İŞKUR'a yönlendiren vakıf müdür ve mülki idare amirlerinden sıklıkla iş istediklerini vurgulamışlardır. Ancak, piyasada kendilerinin bulabildikleri işlerin, sosyal

güvencesiz işler olduğunu, *sigortalı çalışmayı talep etmenin, bir iş teklifini reddetmek anlamına geleceğini dile getirmişlerdir.* Bu görüşler her üç ilde odak grup görüşmelerine katılan yararlanıcılarca sıklıkla ifade edilmiş ve asgari ücretli bir iş, "iyi ve istenir bir iş" olarak değerlendirilmiştir.

Odak grup görüşmelerinde kadınlar arasında erkek eşin evi terki önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Bu durumda evi geçindiren, kadının kendisinden çok çocuklar olmaktadır. Bu da yoksul hanelerde çocuk emeğinin aile gelirine katkı için kullanıldığını ve çocukların işgücü piyasasında ucuz emek olarak talep edildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, odak gruplara katılan erkek yararlanıcıların önemli bir grubu eski hükümlü, özürlü ya da kronik hastadır. Benzer biçimde, ailelerinde özürlü ya da hastasının tedavisini üstlenen, bu nedenle çalışamayan ve yardıma muhtaç olan yararlanıcılar da vardır. Bazı yararlanıcılar ise özür ve hastalıklarına rağmen, daha önceki yıllarda iş buldukça çalıştıklarını ve halen iş aradıklarını belirtmişlerdir. Nitekim, odak grup görüşmelerine katılan yararlanıcılardan bir kısmı da, hastalıklarını kanıtlamak için rapor ve reçetelerini yanlarında getirerek araştırmacılara göstermeye çalışmıştır.

Denizli'de kadın yararlanıcıların, mevsimlik tarım işleri, temizlik işleri, çocuk bakıcılığı gibi işler dışında, tekstil sektöründe, özellikle fason atölyelerinde yaygın istihdam olanağı bulduğu görülmüştür. Ancak, düzensiz ve düşük ücretler, sigortasız ve sağlıksız çalışma koşulları, uzun çalışma saatleri ve ataerkil aile yapılanması kadınların konumlarını işte ve evde güçlendirmelerine çok da elverişli bir ortam sunmamaktadır. Kız çocuklarının küçük yaşlardan itibaren çalışmaya başladığı ve kazançlarının babaları ya da evlendikten sonra da kocaları tarafından kullanıldığı alan araştırmasında sıklıkla ifade edilmiştir. Bu nedenle, bazı işverenler, özellikle işe devamlılığını sağlamak için, fazla mesaiyi kadın çalışana nakit olarak elden verdiğini belirtmiştir. Ancak, görüşülen bazı evli kadın çalışanlar, evlenmenin kendilerini çalışmaktan alıkoymadığını, çünkü kadınların bu sektörde çalışmasının normal

karşılandığını da ifade etmişlerdir. Ayrıca, tekstilde genç olmanın aranır bir özellik olduğuna, 40'lı yaşlardan itibaren ise iş bulmanın güçleştiğine dikkati çekmişlerdir.

İşverenler Gözüyle Sosyal Yardım-İşgücüne Katılım İlişkisi:

Yapılan görüşmelerde, işverenlerin genel olarak iş için başvuranların ve çalışanların sosyal yardım alıp almadıkları ya da yoksul olup olmadıkları konusunda bir bilgilerinin ve duyarlılıklarının olmadıkları saptanmıştır. Görüşülen işverenler, Denizli'de çoğunlukla güçlü tekstil şirketlerinin ve Kocaeli'nde de büyük ticari firmaların sigortalı işçi çalıştırdıklarını ve ücretleri düzenli ödediklerini dile getirmişlerdir. Üç ilde de, birçok firmanın ancak çok gerekli olan birkaç çalışanını sürekli ve sigortalı olarak istihdam ettiği, piyasanın ve talebin durumuna göre geçici ve genellikle sigortasız işçi çalıştırıldığı belirtilmiştir. Bunun yanında, özellikle küçük tekstil firmalarında düzensiz ödeme yapıldığı, çalışma saatlerinin ise uzun olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, birçok firmanın sigortayı beyan etmesine rağmen ödemediği, kıdem tazminatı ödememek için işten çıkarttığı ve bu gibi bu nedenlerle de işgücü devrinin yüksek olduğu dile getirilmiştir.

İşverenlerce *işe almada sigortasız çalışma istemiyle sık sık karşılaşıldığı, ancak bu talebin yoksulluk yardımlarından yararlanma niyetinden değil, işe kabul şanslarını artırma amacından kaynaklandığı ifade edilmiştir.* Ancak, işe girişte sigorta talebi yapılmamasının ve kayıtsız çalışmayı gönüllü kabulün, bazı sektörlerde (tarım, inşaat, fason tekstil vb.) zaten yazılmamış bir kural gibi işleyebildiğini belirten işverenler ve çalışanlar olmuştur. Genel olarak, seçilen üç ilde işverenlerle yapılan görüşmelerde işgücü piyasasının durumuyla ilgili olan ve sosyal yardım alanların işgücüne katılımını etkileyebilecek başlıca şu noktalar dile getirilmiştir:

- Küresel rekabetin ve kur paritesinin olumsuz etkileri,
- Teşviklerin kalkmasının ya da azalmasının, başta tarım sektöründe olmak üzere piyasaya, üretime ve istihdama olumsuz etkileri,
- Vergilerin ve sigorta primlerinin yüksek olmasının rekabet gücünü zayıflatması,
- Kayıtdışı istihdamın yaygınlığının, kayıtlı çalış(tır)anları da rekabet nedeniyle kayıtsız çalış(tır)maya zorlaması ve rekabeti engellemesi,
- Devletin denetimlerinin ve cezalarının yetersizliği nedeniyle, birçok işyerinde sigortasız işçi çalıştırılmasının engellenememesi,
- İşsizliğin yüksek ve yaygın olması nedeniyle, yoksulların istihdamına yönelik olarak işgücü piyasasında özel bir duyarlılık olmaması ve iş arayan herkesin muhtaç olduğuna inanılması.

Çalışanlar Gözüyle Sosyal Yardım-İşgücüne Katılım İlişkisi:

Çalışanlar özellikle iş bulmanın güçlüğünü, ücretlerin düşüklüğünü, vasıfsız işgücü fazlalığını, çalışma koşullarının zorluğunu, sosyal güvencesiz çalıştırmanın yaygınlığını ve devletin işgücü piyasasındaki sorunlara ilişkin aldığı önlemlerin yetersizliğini en yaygın ve temel sorunları olarak dile getirmişlerdir. Niteliksiz emeğin yoğunlaştığı ve rekabetin fazla olduğu sektörlerde kayıtsız çalış(tır)ma biçimlerinin yaygın olduğu ve iş bulma biçimlerinin de enformel olduğu belirtilmiştir. İşe alırken işverenlerin bir tanıdık referansını çok önemsediğine dikkat çekilmiştir. Sosyal yardım yararlanıcıları gibi, görüşülen çalışanlar da ailelerini geçindirmek zorunda olduklarından dolayı, sigortasız da olsa çalıştıklarını ve çalışabileceklerini açıkça dile getirmişlerdir. Ancak, tercihlerinin sürekli ve sigortalı işler olduğunu da ısrarla vurgulamışlardır. Araştırma illerinde çalışanlarla yapılan görüşmelerde işgücü

piyasasının durumu ve sosyal yardım ve işgücüne katılım ilişkisi üzerine dile getirilen görüşler ve saptamalar kısaca şöyle özetlenebilir:

- İşsizliğin yaygın olması,
- Sigortasız çalıştırmanın ve işgücü devrinin yüksek olması,
- Cinsiyete göre ayrıştırma ve ücret ayrımcılığı yapılması,
- Vasıfsız emek arzının yüksek olması,
- Geçici enformel işlerin yaygın olmasına karşın, güvenceli ve yeterli ücretli iş olanaklarının kısıtlı olması,
- Çalışma saatlerinin düzensiz ve uzun olması,
- Ücretsiz fazla mesainin yaygın olması,
- Çalışma koşullarının güç ve sağlıksız olması,
- Düşük ücretli çocuk emeğinin yaygın olması,
- Çalışmanın yoksulluktan kurtulmaya yetmemesi,
- Eğitim düşüklüğünün, mesleksizliğin ve niteliklerine uygun iş bulamamanın yaygın olması,
- 40 yaş sonrasında iş bulmanın zorlaşması,
- İŞKUR'un yetersiz olması.

Sonuç ve Politika Önerileri

Özellikle 2001 sonrasında yoksulluk yardımlarının hem yararlanıcılarca suiistimal edildiği hem de yararlanıcıları çalışmaktan caydırdığına dair görüşler yaygınlık kazanmıştır. Bunda, yoksulluk yardımlarından yararlananların sayısında 2001 sonrasındaki birkaç yıl için gözlenen ciddi artışlar ile yararlanıcı profillerinde ve yoksulluğun yaşanış biçimlerinde gözlenen çeşitlenme önemli bir rol oynamıştır. Yararlanıcıların işgücü piyasasına katılımına etkisi üzerine, seçilen üç ilde yapılan bu araştırma, "yardım alanların yardımlarla geçimlerini sağlama alışkanlığı geliştirdikleri için çalışmadıkları ya da sigortalı işleri yardımlar lehine terk ettikleri" yönündeki görüşleri destekleyen ampirik bulgular ortaya koymamıştır. Araştırmanın temel bulguları kısaca şöyle özetlenebilir:

• Odak grup görüşmesi katılımcısı çalışabilir durumdaki yararlanıcıların genellikle sigortasız ve geçici enformel işlerde çalıştıkları, düzensiz ve yetersiz gelirleri nedeniyle yoksulluktan kurtulamadıkları için yardımlara başvurdukları;

• Görüşülen yararlanıcıların büyük çoğunluğunun son birkaç yıldır yardım aldığı, aldıkları yardımların büyük çoğunluğunun geçici, yetersiz ve bir kereye mahsus yardımlar olduğu ve bu nedenle yardımlarla geçindiklerinin ya da yardımlara bağımlılık geliştirdiklerinin iddia edilemeyeceği;

• Bu özellikteki yardımların yararlanıcıları çalışmaktan ya da sigortalı çalışmaktan alıkoymaya teşvik etkisinin çok zayıf olduğu ya da hiç olmadığı; ancak, sosyal yardımların en kritik zamanda dara düşmüş kişi ve ailelere bir nebze olsun rahatlama sağladığı;

• Çalışmaları beklenmese ve çoğu kez çalışabilir olmasalar da, yardım alan kadınların ve sakatların iş buldukça çalıştıkları, ama işlerinden ücret ve çalışma koşulları yönünden tatmin olmadıkları ve sürekli bir iş tutturamadıkları;

• Çalışabilir durumda olan ama hanesinde kendine bağımlı bakmakla yükümlü olduğu aile bireyi olan kadınların bu durumlarını belgelemeleri durumunda çalışmalarının beklenmediği, bağımlı aile bireylerinin bakım masrafının piyasada kazanacakları ücretlere eşit düzeylerde olmasının da çalışmalarını olanaksız ve anlamsız kıldığı;

• Çalışabilir yaştaki erkeklere yardım verilmediği ya da verilmemesi konusunda vakıflarda, vakıf mütevelli heyetlerinde ve mülki idare amirliklerinde katı bir tutum sergilendiği, yardımın ancak acil, zorunlu ve istisnai durumlarda verildiği;

• Çalışabilir durumda olup yardım alanların ve / veya çalışanların bazılarının İŞKUR'da kayıtlı oldukları, ancak niteliklerine uygun iş bulanamadığı saptanmıştır.

Kısacası, araştırmanın bulguları, çalışabilir durumdaki yararlanıcılar arasında yardımlar lehine çalışmayı terk davranışının yaygın olmadığını göstermektedir. Görüşülen çalışabilir durumdaki yararlanıcıların güçlü çalışma istekleri ve tutumları vardır ve çalışarak yaşamlarını devam ettirme uğraşı içindedirler. Yararlanıcıların ancak işsiz kaldıklarında ya da sosyal güvencesiz çalışmaktan dolayı bir krizle karşılaştıklarında yardıma başvurdukları, genellikle acil ve geçici yardımlara, özellikle de sağlık yardımlarına ihtiyaç duydukları belirlenmiştir. Ancak, bu konuda vakıfların, 2001 krizi sonrasında özellikle çalışabilir genç erkeklerin yoksulluk yardımı başvurularının hızla artmasını kaygı verici buldukları ve yardımları hak edip etmedikleri konusunda şüpheci davrandıkları gözlenmiştir.

Araştırma, yoksulluğun ve yoksulluk yardımlarına başvurunun daha çok, eğitimsizlik, yeni göç etmiş olmak, mesleksizlik, işsizlik ya da düşük ücretli, düzensiz enformel sektör işlerde çalışma, ailede bağımlı ya da bakıma muhtaç kişi(ler) olması, tek ebeveynlilik ve karşılaşılan afet ya da krizler gibi nedenlerden kaynaklandığına ilişkin açık deliller sunmaktadır. Araştırma bulguları, yoksulluk yardımı alanların ya da yoksulluk riski altında çalışanların, güvenceli ve sürdürülebilir bir iş bularak işgücüne katılmalarını ve kendi kendine yeten bir yaşam kurmalarını olanaklı kılacak piyasa ve çalışma koşullarının yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Odak grup görüşmelerine katılan yararlanıcıların birçoğu düşük ücretli sigortasız, geçici işlerde çalıştıklarını ama çalışarak yoksulluktan kurtulamadıklarını belirtmişlerdir. Ancak, alan bulguları, kayıtsız çalışmanın istenen ve aranan bir durum olmaktan çok; küresel ekonominin ve rekabetin ücretler üzerinde yarattığı baskının, Türkiye'de ekonomik sektörlerin yapısal özelliklerinin ve işgücü piyasasının durumunun, belirli sektörlerde sigortasız çalış(tır)manın yerleşik olmasının ve benzeri etkenlerin bir ürünü olduğuna işaret etmektedir. Yoksullar açısından bakıldığında bu süreç, yoksulların kendilerini içinde buldukları bir durumdur. İşgücü pi-

yasalarında emeğin güçsüzlüğü, hanehalkı özellikleri, yetersiz insangücü donanımı gibi öğeler, istihdam, ücret ve işgücü politikaları ile birlikte bu süreçte yoksulların konumunu belirlemektedir. Bu nedenlerle, yoksulların çoğunlukla acil ihtiyaç duyduklarında yardımlara başvurdukları ve ancak geçici olarak ve yetersiz yararlanabildikleri yardımlar lehine çalışmayı terk ettikleri ya da kayıtsız çalışmayı tercih ettiklerini söylemek, yoksulların tüm bu süreci ve işgücü piyasanın dinamiklerini kontrol etme gücüne sahip olduğunu söylemekle eşdeğer düzeyde onlara güç atfetmek anlamına gelecektir.

Dolayısıyla, yoksullukla mücadeleyi, içinde bulundukları durumdan dolayı yoksulları suçlayarak yapmak olanaklı değildir. Yoksullukla mücadele çok boyutlu ve karmaşık bir süreçtir. Bu süreçte, mikro ve makro stratejilerin birlikte düşünülmesi, ekonomik büyümenin yoksullukla mücadeleye olumlu katkısının dikkate alınması, bu katkının gelir dağılımının adaletsiz olması durumunda zayıfladığının ve bu nedenle yoksul yanlı politikalara gereksinim olacağının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ayrıca, ayrımcılıkları ve ekonomik ve sosyal dışlanmışlıkları en aza indirecek politikaların da yoksullukla mücadele stratejileriyle birlikte uygulanmasında yarar vardır. Bu politikaların, yoksulların istihdamına devlet desteği sağlanması ve asgari ücretin tamamen vergiden muaf tutulması gibi uygulamalarla da desteklenmesi, yoksulların ve vasıfsız işgücünün istihdam olanaklarını doğrudan artırabilir ve yoksulluk riski altında yaşayanları rahatlatabilir. Daha fazla yararlanıcının çalışma hayatına katılarak, görece daha nitelikli ve iyi ücretli işlerde çalışabilmesini sağlayabilecek mesleki eğitim, gelir ve istihdam yaratıcı nitelikte yardımların daha etkin kullanılması da önemli yararlar sağlayacaktır. Genel sağlık sigortası uygulamasına geçilerek, yeşil kart uygulamasına son veriliyor olmasının da, yoksullukla mücadele ve kayıtlı çalışmayı teşvik konularında olumlu katkı yapması beklenebilir. Ancak, yoksullara minimum gelir desteği uygulaması, ekonomik faaliyetlerin ve kişilerin taşınır ve taşınmaz varlıklarının önemli ölçüde kayıt

altına alınmasından sonra düşünülebilecek bir politikadır. Aksi taktirde, kayıt dışı faaliyetler ile yoksulluk yardımlarının suiistimali endişelerinin daha da yaygınlaşması olasıdır.

Kaynakça

Ayata, Sencer ve Ayşe Güneş Ayata (1996), Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü, Konut Araştırmalar Dizisi: 10, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Ankara.

Barry, Norman (1989), Yeni Sağ, çev. Dr. C. Akyan, Timasat, Ankara.

Başgöz, İlhan ve Howard E. Wilson (1968), Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk, Dost Kitabevi, Ankara.

Bauman, Zygmunt (1997), Küreslleşme : Toplumsal Sonuçları, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Bourdieu, Pierre ve Jean-Claude Passeron (1977), Reproduction in Education, Society and Culture, Sage Publications, Beverly Hills.

Buğra, Ayşe ve Çağlar Keyder (2003), New Poverty and Changing Welfare Regime of Turkey, UNDP Report, Ankara.

Castells, Manuel (2001), End of Millennium, Blackwell Publishers, Molden, Mass.

_____ (1989), The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring and the Urban-Regional Process, Basil Blackwell, Oxford.

Cheal, David (1996), "The Postmodernization of Poverty", içinde New Poverty: Family in Postmodern Society, Connecticut, Greenwood Press Westport, London.

DiNitto, Diana M. (1991), Social Welfare: Politics and Public Policy, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J.

DPT (2001), Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

Ellwood, David (1988), Poor Support: Poverty in the American Family, Basic Books, New York.

Erder, Sema (1998), "Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler: Yeni eğilimler ve Kent Yoksulları ya da Eski Hamamda Yeni Taslar", içinde 75. Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, s. 107-114, Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, NecMi (2001), "Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine Notlar", Toplum ve Bilim, 89 Yaz, s. 7-21.

Friedman, John (2001-2002), "Yoksulluğu Yeniden Düşünmek: Yetkilendirme ve Yurttaşlık Hakları", çev. N. Oktik ve F. Nas, Doğu-Batı, Yıl 4, Sayı 17, s. 135-151.

Friedman, Milton ve Rose Friedman (1980), Free to Choose, Harcourt Brace Javanovich, New York.

Galbraith, John Kenneth (1996), Good Society: The Humane Agenda, Houghton Miffin Company, Boston.

_____ (1992), The Culture of Contentment, Sinclair-Stevenson, London.

Geertz, Clifford (1973), The Interpretation of Cultures. Basic Books, New York.

Giddens, Antohny (2000), Sosyoloji, Ayraç Yayınları, İstanbul.

_____ (1998), The Third Way: The Renewal of Social Democracy, Polity Press, Cambridge, Oxford ve Madlen.

Gilbert, Neil (1995), Welfare Justice: Restoring Social Equity, Yale University Press, New Haven, Conn.

Gilder, George (1981), Wealth and Poverty, Bantam Books, New York.

Goffman, Erving (1963), Stigma, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.

Goldsmith, William W. ve Edward J. Blakely (1992), Seperate Societies: Poverty and Inequality in U.S. Cities, Temple University Press, Philadelphia.

Gökçe, Birsen, Feride Acar, Ayşe Güneş-Ayata, Aytül Kasapoğlu, İnan Özer, Hamza Uygun (1993), Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü, TC Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Ankara.

____ (1998), "Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü", Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1-2, Güz 1998, s. 137-160.

Görmez, Kemal (1991), Şehir ve İnsan, MEB Araştırma ve İnceleme Dizisi, İstanbul.

Grace, Gerald (1994), "Urban Education and the Cultura of Contentment: The Politics, Culture and Economics of Inner-City Schooling", içinde Education in Urban Areas: Cross National Dimensions, ed. N. P. Stromquist, Praeger, Wesport.

Gutmann, Amy ve Donald Thompson (1998), Democracy and Disagreement, the Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge ve London.

Gül, Hüseyin, Songül Sallan Gül ve Dilek Memişoğlu (2007), "Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikaları, Kentsel Yoksulluk ve Yerel Yönetişim", içinde Yerel Yönetimler Üzerine Güncel Yazılar-II: Uygulama, eds. H. Özgür ve M. Kösecik, s. 246-283, Nobel, Ankara.

Harvey, David (1973), Social Justice and the City, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland.

Hall, Stuart (1997), "Introduction", içinde Representation: Cultural Representations and Signifying Practices, ed. S. Hall, s. 1-12, Sage Publications, London.

Hayward, Steven (1998), "The Shocking Success of Welfare Reform", Policy Review, 87 (January-February), s. 6-10.

Hazlitt, Henry (1973), The Conquest of Poverty, Arlington House, New Rochelle, NY.

Işık, Oğuz ve M. Melih Pınarcıoğlu (2001), Nöbetleşe Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul.

İçli, Tülin (1994), Kriminoloji, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

Jargowsky, Paul ve Mary Jo Bane (1990), "Ghetto Poverty: Basic Questions", içinde Inner City Poverty in the United States, eds. L. E. Lynn, Jr. ve M. G. H. Mc Geary, National Academy Press, Washington, D. C.

Jennings, James (1999), "Persistent Poverty in the United States: Review of Theories and Explanations", içinde A New Introduction to Poverty: The Role of Race, Power, and Politics, eds. L. Kushnick ve J. Jennings, s. 13-38, New York University Press, New York ve London.

Karpat, Kemal (2003), Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm, çev. Abdulkerim Sönmez, İmge Kitabevi, Ankara.

_____ (1976), The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization, Cambridge University Press, London.

Kartal, Kemal (1992), Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Kentlileşme, Adam Yayıncılık, Ankara.

_____ (1978), Kentleşme ve İnsan, TODAİE, Ankara.

Kaus, Mickey (1995), The End of Equality, Basic Books, New York.

Kıray, Mübeccel B. (1982), "Azgelişmiş Ülkelerde Metropolitenleşme Süreci", içinde Toplum Bilim Yazıları, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Yay. No 7, Ankara.

Kongar, Emre (1973), "Altındağ'da Kent ile Bütünleşme", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 6, Sayı 4 (Aralık).

Lewis, Oscar (1971), Sançez'in Çocukları, Belgesel Roman, Türkçe Çev. Leyla Ragıp, E Yayınları, İstanbul.

_____ (1966), La Vida: A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty - San Juan and New York, Vintage Books, New York.

Mead, Lawrence M. (1998), "Telling the Poor What to Do", Public Interest, 132 (Summer), s. 97-112.

_____ (1992), The New Politics of Poverty: The Nonworking Poor in America, Basic Books, New York.

_____ (1989), "The Logic of Welfare: The Underclass and Work Policy," The Annals of The American Academy of Political and Social Sciences, January, 501, s. 156-169.

_____ (1986), Beyond Entitlement: the Social Obligations of Citizenship, Free Press, New York.

Meehan, Elizabeth (1994), "Equality, Difference, and Democracy", içinde Reinventing the Left, ed. D. Miliband, Polity Press, Cambridge, UK.

Miliband, Ralph (1991), Divided Societies: Class Struggle in Contemporary Capitalism, Oxford University Press, Oxford ve New York.

Murray, Charles (1995), "Help the Poor: Abolish Welfare", içinde American Perestroika: The Demise of the Welfare

State, der. R. M. Ebeling, s. 39-60, Hillside College Press, Hillside, Michigan.

_____ (1994), "Does Welfare Bring More Babies?" Public Interest, No. 115 (Spring), s. 17-30.

_____ (1984), Loosing Ground: American Social Policy 1950-1980, Basic Books, New York.

Novak, Michael (1990), Marality, Capitalism ve Democracy, Institute of Economic Affairs, London.

Neckerman, Kathryn M. (1993), "The Emergence of 'Underclass' Family Patterns, 1900-1940", içinde The Underclass Debate: Views From History, ed. M. B. Katz, Princeton University Press, New Jersey.

Pearce, Diana (1990), "Welfare is not for Women: Why the War on Poverty cannot Conquer the Feminization of Poverty", içinde Women, State and Welfare, ed. L. Gorden, University of Wisconsin Press, Medison.

Peterson, Paul E. (1991), "The Urban Underclass and The Poverty Paradox", içinde The Urban Underclass, eds. C. Jenks ve P. E. Peterson, The Brookings Institution, Washington, D.C.

Ritzer, George (1986), Social Problems, Random House, New York.

Sallan Gül, Songül (2005), "Türkiye'de Yoksulluğun Kadınsılaşması", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 38, Mart, s. 25-45.

Sallan Gül, Songül ve Hüseyin Gül (2006), İstihdam ve Sosyal Yardım Araştırması: Sosyal Yardımlarla İşgücü Piyasasına Katılım Arasındaki İlişki, UNDP ve T.C. Başbakanlık SYDGM için hazırlanan yayımlanmamış araştırma raporu.

Sallan Gül, Songül, Hüseyin Gül ve Cem Ergun (2003), "Türkiye'de Yoksulluk Kültürü Tezlerine Bakış: Ankara Örneği", Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler, Sosyal Hizmet Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu ve Akdeniz Üniversitesi Sosyal Hizmetler Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi, Antalya, 9-11 Ekim.

Snow, David ve Robert Benford (1992), "Master Frames

and Cycles of Protest", içinde Fronteirs in Social Movement Theory, eds. A. Morris ve C. Mueller, s. 133-155, Yale University Press, New Haven, Conn.

Soroka, Michael P. ve George J. Bryjak (1995), Social Problems: A World At Risk, Ally ve Bacon, Boston.

Şenses, Fikret (2001), Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul.

Şenyapılı, Tansı (2006), "Gecekondu Olgusuna Dönemsel Yaklaşımlar", içinde Değişen Mekân: Mekânsal Süreçlerine İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003, der. A. Eraydın, s. 84-122, Dost Kitabevi, Ankara.

_____ (1978), Bütünleşmemiş Kentli Nüfus, ODTÜ, Ankara.

Türkdoğan, Orhan (2003), "Yoksulluk Kültürü", Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran, İstanbul.

_____ (1982), Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler, Toplumumuzun Dramı, Üçdal Neşriyat, İstanbul.

_____ (1974), Yoksulluk Kültürü, Gecekonduların Toplumsal Yapısı, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.

UNDP (2004), Human Development Reports, Country Reports - Turkey, [http://www.undp.org.tr/pdf/NHDR2004engfinal.pdf] (e.t., Ağustos, 2006)

WB (World Bank) (2005), Report to the MDG+5 Summit (14-16 September), New York.

Wilson, William Julius (1996) When Work Disappears: The World of the New Urban Poor, Random House, New York.

_____ (1987), The Truly Disadvantaged: The Inner City, The Underclass and Public Policy, Chicago University Press, Chicago.

Yoksulluk İçin Genel Kaynakça

• Abbott, D. A., Sharma, S., & Verma, S. (2004). The emotional environment of families experiencing chronic poverty in India. Journal of Family and Economic Issues, 25, 387-409.

• Addison Wesley Longman. Ch. 5, pp. 151-194. Action, ed. by Rao and Walton. Stanford Univ. Press, p. 66.

• Adorno, T.W., (2003), Otoriteryen Kişilik Üstüne, Om Yayınları, İstanbul.

• Agamben, G., (2001), Kutsal İnsan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

• Akkaya, Y., (2002), "Göç, Yoksulluk ve Kentsel Şiddet." İçinde Yasemin Özdek (der) Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları ss193-202 Ankara: TODAİE ss203-215

• Aktan, Coşkun Can, (2002), (ed.). Yoksullukla Mücadele Stratejileri. Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.

• Albertsen,N.&DikenB.,(2002),"Mobility,Justification,andThecity",http://www.comp.lancs.ac.uk/sociology/soc082bd.html,02.03.204

• Alcock, P. (1993), Understanding Poverty, London: Macmillan.

• Alinsky, S. D. (1945), Reveille for Radicals, Chicago: University of Chicago Press.

• Altınçekiç, F.,(1987), İzmir'de Planlama Kavramı, Kentsel Gelişme Dinamikleri ve Sonuçları Üzerine Bir Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yüksek Lisans Stüdyo Çalışması, İzmir.

• Amin, S., 1997. " Violence and the Inner-City Street Code." içinde Joan McCord (der) Violence and Childhood in the Inner City ss:1-29 New York: Cambridge University Press.

• Amin, S., (1974), "Accumalition on a World Scale". New York: Monthly Review Press.
• Amin, S., (1977), "Unequal Development". New York: Monthly Review Press.
• Amin, S., (2003), "World Poverty, Pauperization, & Capital Accumulation," Monthly Review 55/5, pp.1-9
• Amin, S.,(xxxx), "Yoksulluk, Yoksullaştırma ve Kapitalist Birikim". http://www.uzaklar.net/html/ yoksulluk_yosullastirma_ve_ka.html and Successful, but Hardly Mysterious," World Bank Policy Research Working Paper 3427, p. 35.
• Anderson,E., (1990), Streetwise: Race, Class, and Change in an Urban Community. Chicago:The University of Chicago Press.
• Andrew D., Shenggen F., Jonathan K., Hans L., Jamie M., Colin P., Neetha R., Laurence S., Hardwick T., Sukhadeo T., Ian U. and Peter W., (2004), "Institutions and Economic Polices for Pro-Poor Agricultural Growth". International Food Policy Research Institute: DSGD Discussion Paper No: 15.
• Asen, R. (2002), Visions of Poverty: Welfare Policy and Political Imagination, East Lansing: Michigan State University Pressq.
• Auer, P. and Natalia P., (2003), Labour Market Policy for Restructuring in Turkey: The Need for More Active Policies, Employment Strategy Papers 2003/51,International Labour Office, Employment Strategy Department,Geneva,[http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/analysis/lmpolpubl.htm], (e.t., Mart, 2006)
• Ayata, S. Ve Ayata A., (1996), Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü, Konut Araştırmalar Dizisi: 10, T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Ankara.
• Aytaç, Ö. ve Akdemir İ.O., (2003), "Türkiye'de Yeni Kentli Yoksulluk Sorunu", içinde Yoksulluk-II. Cilt, Yoksulluk Sempozyumu Bildiri Kitabı, der. A. E. Bilgili ve İ. Altan, s. 50-77, Deniz Feneri Derneği, İstanbul.

• Baest, F. T., (1990), "'Kaynaşmış Sosyalist Millet' Halk Cumhuriyeti ve Türk Azınlık", Doğu Avrupa Dosyası, Alan Yayıncılık, İstanbul.
• Baharoglu, D. and Kessides C., (2001), "Urban Poverty", World Bank Draft for Comments,www.worldbank.com.
• Baharoglu, D. and Kessides C., (2002), "Urban Poverty," A Sourcebook for Poverty Reduction.
• Bangladesh e-Journal of Sociology. Vol. 2. No. 1. January 2005.
• Barbarin, O. A., (1999), Social risks and psychological adjustment: A Comparison of Afrikan American and South African children. Child Development, 70, 1348-59.
• Barrera, M., Caples, H., & Tein, J-Y. (2001), The Psychological sense of economic hardship: Measurement models validity, and cross-ethnic equivalence for urban families. American Journal of Community Psychology, 29, 493-517.
• Barry, N., (1989), Yeni Sağ, çev. Dr. C. Akyan, Timasat, Ankara.
• Başbakanlık (1986), "Başbakanlık Genelgesi 1986/11", Resmi Gazete, Sayı 19167, 17 Temmuz 1986.
• Başgöz, İ. ve Howard E. W., (1968), Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk, Dost Kitabevi, Ankara.
• Bauman, Z., (1997), Küreslleşme : Toplumsal Sonuçları, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
• Bauman, Z., (1999), Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar, (Çev. Ümit Öktem). Sarmal Yayınevi, İstanbul.
• Bauman, Z., (2000), Siyaset Arayışı, Metis Yayınları, İstanbul.
• Baysu, G., (2002), Looking at Women's Poverty in poor Households, Bilkent Üniversitesi, The Department of Political Science and Public Administration, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
• Beck, U., (1999), Siyasallığın İcadı, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Becker, G. S.,(1968) "Crime and Punishment: An Economic Approach." Journal of Political Economy 76.169-217.
- Berger,P.L. & Neuhaus, R.J.,(1997),To Empower: The Role of Mediating Structures in Public Policy. Washington,D.C.,American enterprise Institute for Public policy.
- Bettinger, F. (1977). How I Raised Myself From Failure to Success in Selling, New York, Simon & Schuster.
- Bigman, D., and Hippolyte F., (2000), "Geographical Targeting for Poverty Alleviation: An Introduction
- Bilgin, N., (2003), Sosyal Psikoloji Sözlüğü, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Bilici, M., (2003), "Yoksullukla Mücadelede Örnek Uygulama: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu", içinde Yoksulluk-II. Cilt, Yoksulluk Sempozyumu Bildiri Kitabı, der. A. E. Bilgili ve İ. Altan, s. 22-31, Deniz Feneri Derneği, İstanbul.
- Billings, D. B. and Blee, K. M., (1995), "Agriculture and Poverty in the Kentucky Mountains: Beech Creek and Clay County, 1850-1910". Institute for Research on Poverty: Discussion Paper no. 1064-95.
- Birdsall, N. (1998), "Life is unfair: Inequality in the world," Foreign Policy 111, pp. 75-80.
- Blaire, A.,(1995), 'Urban Grassroots Movements and the Construction of Citizenship: Self-Built Housing Initiatives in Sao Paulo'. Master's thesis, Department of the Urban Planing. University of California, Los Angeles.
- Blakely, E. J., & Bradshaw, T. K., (2002), Planning Local Economic Development, Thousand Oaks: Sage.
- Blank, R. M., (1997), It Takes a Nation: A New Agenda for Fighting Poverty, Princeton NJ, Princeton University Press.
- Blank, R. M., (2003), Selecting Among Anti-Poverty Policies: Can an Economics Be Both Critical and Caring? Review of Social Economy, 61(4), 447-471.

• Blau, J. R. ve Peter M. B., (1982), "The Cost of Inequality: Metropolitian Structure and Violent Crime." American Sociological Review 47:114-129.
• Boratav, K. ,(2004), "Yoksulluk Kavramı Üzerine Notlar", Yoksulluk ve Sağlık, Toplum ve Hekim, Ocak-Şubat 2004, cilt 19, sayı:1, Türk Tabipleri Birliği Yayın Organı, Ankara.
• Bourdieu, P. ve Jean-Claude P., (1977), Reproduction in Education, Society and Culture, Sage Publications, Beverly Hills.
• Bradshaw, T. & Muller, B., (2003), Shaping policy decisions with spatial analysis. in M. F. Goodchild, & D. G. Janelle (eds), Spatially integrated social science: Examples in best practice (p. Chapter 17). New York: Oxford University Press.
• Bradshaw, T. K., King, J. R., & Wahlstrom, S. (1999). Catching on to Clusters. Planning, 65(6), 18-21.
• Bradshaw, T. K.,(2000). Complex Community Development Projects: Collaboration, Comprehensive Programs and Community Coalitions in Complex Society. Community Development Journal, 35(2), 133-145.
• Brillantes, Jr. "Public Sector Reform and Poverty Reduction" Ch. 4 in this volume.)
• Brooks-Gunn, J., Duncan, G. J., & Maritato, N., (1997,. Poor families, poor outcomes: The well-being of children and youth. G. J. Duncan ve J. Brooks-Gunn (Eds.), Consequences of growing up poor (1-18). New York: Russell Sage Foundation.
• Brown, B. A., (2005), The incorporation of poverty into adult identity over time: Implications for adult education. International Journal of Lifelong Education, 24, 393-404.
• Browning, Christopher R., and Kathleen A. Cagney, (Dec. 2003), "Moving Beyond Poverty: Neighborhood
• Buckley, Robert M. and Jerry Kalarickal, (2004), "Shelter Strategies for the Urban Poor: Idiosyncratic

• Budd, Edward C., ed., (1967): Inequality and Poverty. New York: W.W. Norton & Co.
• Buğra, A. ve Çağlar K., (2003), New Poverty and Changing Welfare Regime of Turkey, UNDP Report, Ankara.
• Buğra, A., (2001), "Ekonomik Kriz Karşısında Türkiye'nin Geleneksel Refah Rejimi", Toplum ve Bilim, Yaz 2001, Sayı 89.
• Buğra, Ayşe ve Sınmazdemir T., (2005), Yoksullukla Mücadelede İnsani ve Etkin Bir Yöntem: Nakit Gelir Desteği, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, Araştırma Raporu, Proje Kodu: 04C101, İstanbul.
• Bullock, H., Williams, W., & Limbert, W., (2003), Predicting support for welfare policies: The impact of attributions and belief about inequality. Journal of Poverty, 7, 35-56.
• Bursik, Robert J. Jr., (1984) "Urban Dynamics and Ecological Studies of Delinquency." Social Forces 63(2):393-413.
• Bursik, Robert J. Jr., (1988), "Social Disorganization and Theories of Crime and Delinquency: Problems and Prospects." Criminology 26:519-552.
• Bursik, Robert J. Jr., (1999), "The Informal Control of Crime through Neighborhood Networks." Sociological Focus 32:85-101
• Bursik, Robert J. Jr. ve Harold Grasmick, (1993), Neighborhoods and Crime: The Dimensions of Effective Community Control New York: Lexington.
• BYDK (1986-2004), Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Yıllık Raporları, T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Hizmete Özel, Ankara.
• Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2006), Çalışma Genel Müdürlüğü Asgari Ücretİstatistikleri,[http://www.calisma.gov.tr/istatistik/cgm/asgari_ucret_dolar_karsilastirma.htm], (e.t., Mayıs, 2006).
• Campbell, D., & Wright, J.,(2005), Rethinking Welfare School Attendance Policies. Social Service Revi-

ew,79(1), 2-28.
• Can, K.,(2002), "Yoksulluk ve Milliyetçilik", Yoksulluk Halleri, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
• Case of Land," Journal of Economic Issues 30/1, pp. 211-222.
• Castells, M., (1989), The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring and the Urban-Regional Process, Basil Blackwell, Oxford.
• Castells, M., (2001), End of Millennium, Blackwell Publishers, Molden, Mass.
• Chafel, J. A., & Neitzel, C. (2005), Young children's ideas about the nature, causes, justification, and alleviation of poverty. Early Childhood Research Quarterly, 20, 433-450.
• Chafel, J. A., (1997), Societal images of poverty: Child and adult beliefs. Youth and Society, 28, 432-463.
• Chamblis, William J.,(1969), Crime and the Legal Process New York: McGraw-Hill.
• Chamlin, Mitchell B. ve John. K. Cochran. (1995), "Assessing Messner and Rosenfeld's Institutional Anomie Theory: A Partial Test." Criminology 33(3):411-429.
• Cheal, D.,(1996), "The Postmodernization of Poverty", içinde New Poverty: Family in Postmodern Society, Connecticut, Greenwood Press Westport, London.
• Chossudowsky, M.(1999); Yoksulluğun Küreselleşmesi, Çiviyazıları Yayınları, İstanbul.
• Chubb, J. E., & Moe, T. M. (1996), Politics, markets, and equality in schools . in M. R. Darby (ed), Reducing Poverty in America: Views and Approaches (pp. 121-153). Thousand Oaks: Sage.
• Clark, Charles M.A., (Jun. 2002), "Wealth and poverty: On the social creation of scarcity," Journal of Economic
• Cochrane, W. W.,(1993),The Development of American Agriculture: A Historical Analysis. Minneapolis: University of Minnesota.

• Conger, R. D., & Elder, G. H., (1994), Families in troubled times: Adapting to change in rural America. New York: Adline de Gruyter.
• Conger, R. D., Conger, K. J., Elder, G. H., (1997), Family economic hardship and adolescent adjustment. Mediating and moderating processes. G. J. Duncan ve J. Brooks-Gunn (Eds.), Consequences of growing up poor (288-310). New York: Russell Sage Foundation.
• Conger, R. D., Ge, X., Elder, G. H, Lorenz, F. O., & Simons, R. L., (1994), Economic stress, coercive family process, and developmental problems of adolescents. Child Development, 65, 541-61.
• Conger, R. D., Wallace, L. E., Sun, Y., Simons, R. L., McLoyd, V. C., & Brody, G. H.,(2002), Economic pressure in African American families: A replication and extension of the family stress model. Developmental Psychology, 38, 179-193.
• Connor-Smith, J. K., Compas, B. E., Wadsworth, M. E., Thomsen, A. H., & Saltzman, H., (2000), Responses to stress in adolescence: Measurement of coping and involuntary stress
• Conticini, A., & Hulme, D.,(2007), Escaping violence, seeking freedom: Why children in Bangladesh migrate to street. Development and Change, 38, 201-227.
• Corragio,J.L.,(1994),Economia Urbana: La Perspectiva popular.Quito, Ecuador: Instituto Fronesis.
• Cotter, David A. (Dec. 2002), "Poor people in poor places: Local opportunity structures and household poverty,"
• Cozzarelli, C., Wilkinson, A. V., & Tagler, M. J. (2001), Attitudes toward the poor and attributions for poverty. Journal of Social Issues, 57, 207-227.
• Crocker, J., & Major, B.,(1989), Social stigma and self-esteem: The self-protective properties of stigma. Psychological Review, 96, 608-30.
• Crutchfield, Robert D.,(2006), "They Bring You up to

Do like Your Daddy Done: Stratification Theory, Employment, and Crime" içinde Mathieu Deflem (der) Sociology of Crime, Law and Deviance : Sociological Theory and Criminological Research. View From Europe and The United States vol: 7: 203-222 London: Elsevier

- Çukur, C. Ş. (1999).Kültürün Psikoloji Bilimindeki Yeri Üzerine Görüşler. Türk Psikoloji
- Danopoulos, C. P. & Ianeva, E., (1999), "Policy Making: Poverty in Balkans and the Issue of Reconstruction: Bulgaria and Yugoslavia Compaired" Journal of Southern Europe and Balkans, vol.1 No:2.
- Darby, M. R., (1996), Facing and Reducing Poverty. in M. R. Darby (ed), Reducing Poverty in America: Views and Approaches (pp. 3-12). Thousand Oaks, California: Sage.
- Das, J., Do, Q., Friedman, J., McKenzie, D.,& Scott, K. (2007, basımda). Mental health and poverty in developing counties: Revisiting the relationship. Social Science & Medicine, doi:10.1016/j.socscimed.2007.02.037.
- Dayıoğlu, A. (2005), Toplama Kampından Meclis'e Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı, İletişim, İstanbul.
- De Janvry, A.; Sadoulet, E. (2002). "World poverty and the role of agricultural technology: direct and indirect effects". Journal of Development Studies, 38 (4), 1-26
- De La Rocha, (1998); From the resources of poverty to the poverty of resources? : the erosion of a survival model", Latin American perspectives, 28:4, 2001, s. 72-100.
- De La Rocha, M.G.(1997); Resources of Poverty: Women and Survival in A Mexican City; Blackwell, Oxford.
- Delgado, C. L. (1998). "Sources of Growth in Smallholder Agriculture in Sub-Saharan Africa: The Role of Vertical Integration of Smallholders with Processors and Marketers of High Value-added Items". Paper presented at the Inter-Conference Symposium of the Interna-

tional Association of Agricultural Economists, Badplaas, South Africa, August 10-16.

• Demir, E.(1991), The Impact of the Economic Policies on the Survival Strategies of the Urba PoorFamilies in the Post-1980 Turkey, ODTU, Graduate School of Social Sciences, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

• Deolalikar, Anil B., and Ernesto M. Pernia, eds. (2003): "Introduction," Poverty, Growth, and Institutions in Democratic Accountability," UNRISD Research and Policy Brief 3, p. 4.

• Developing Asia. Hampshire, UK: Palgrave, for the Asian Development Bank, pp. 1-9. (See also Alex B.

• Development," Annual World Bank Conference on Development Economics [ABCDE], ed. by Boris Pleskovic

• Diamond, Jared (1999): Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies. New York: W.W. Norton &

• Dicken, Peter., "Global Shift", 3rd. Ed. NY, Guildford, 1998

• DİE (1995). Türkiye Nüfusu (1923-24) Demografik Yapısı. Ankara.

• DİE (2004), Türkiye İstatistik Yıllığı, DİE, Ankara.

• Dilulio, J. J. 1996. "Help Wanted: Economicsts, Crime and Public Policy." Journal of Economic Perspective 10:43-67.

• DiNitto, Diana M. (1991), Social Welfare: Politics and Public Policy, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J.

• Doğan, M. Cihangir (2003), "Gecekondu Bölgelerinde İşsizlik ve Yoksulluk Problemi", içinde Yoksulluk-II. Cilt, Yoksulluk Sempozyumu Bildiri Kitabı, der. A. E. Bilgili ve İ. Altan, s. 140-149, Deniz Feneri Derneği, İstanbul.

• DPT (2001), Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.

• DPT (2003), İllerin ve Bölgelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Yay. no: 671,Anka-

ra,http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/gosterge/2003-05.pdf], (e.t., Nisan, 2006).

• DPT (2004a), "Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Çalışma Grubu Raporu", 2004 Türkiye İktisat Kongresi Çalışma Grubu Raporları - IV, DPT, s. 49-90, Ankara.

• DPT (2004b), "İstihdamın Artırılması ve İşgücü Piyasası Çalışma Grubu Raporu", 2004 Türkiye İktisat Kongresi Çalışma Grubu Raporları - IV, DPT, s. 217-279, Ankara.

• DPT (2005) Binyıl Kalkınma Hedefleri Türkiye Raporu, Ankara.

• DPT (2006), 2006 Yılı Programı, DPT, Ankara. [www.dpt.gov.tr], (e.t., Ağustos, 2006).

• Dumanlı, R. (1995), Yoksulluk kavramı, ölçülmesi ve gelir dağılımı ilişkisi. Yeni Türkiye,

• Duncan, C. M. (1999), Worlds Apart: Why Poverty Persists in Rural America. New Haven: Yale University Press.

• Duncan, G. J. (1991), The economic environment of childhood. A. C. Huston (Ed.), Children in poverty (23-51). NY: Cambridge University Press.

• Egendorf, L. K. Ed. (1999). Poverty: Opposing Viewpoints. San Diego: Greenhaven Press.

• Ehrlich, Isaac. ,(1973), "Participation in Illegitimate Activities: A Theoretical and Empirical Investigation." Journal of Political Economy 81:521-565.

• Eicher, C. K. (1994), "African Agricultural Development Strategies". İçinde: Stewart, F, Lall, S. and Wangwe, S (ed.). Alternative Development Strategies in Sub-Saharan Africa. London: The Macmillan Press.

• EKEH, P.P., (1974), Social Exchange Theory: the Two Traditions. Cambridge, MA: Harward University Press.

• Elliesen, Tillmann (2003), "The real 'digital divide' is inside the poor countries," [Interview with Mike

• Ellwood, David (1988), Poor Support: Poverty in the

American Family, Basic Books, New York.

• Eminov, A. (1990), "There Are No Turks in Bulgaria: Rewriting History by Administrative Fiat", The Turks of Bulgaria The History, Culture and Political Fate of A Minrity, (der.) Karpat, K. H. Isis Pres, İstanbul.

• Ennis, N. E., Hobfoll, S. E.,& Schröder, K. E. E. (2000), Money doesn't talk, it swears: How economic stress and resistance resources impact inner-city women's depressive mood. American Journal of Community Psychology, 28, 149-173.

• Entorf, Horst ve Hannes Spengler. ,(2000), "Socioeconomic and Demographic Factors of Crime in Germany: Evidence from Panel Data of the German States." International Review of Law and Economics 20:75-106.

• Epstein, W. M., (1997), Welfare in America: How Social Science Fails the Poor, Madison: 18

• Erder, S., (1998), "Kentlerdeki Enformal Örgütlenmeler, 'Yeni' Eğilimler ve Kent Yoksulları Ya da Eski Hamamdaki Yeni Taslar", Bilanço'98, 75.Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, S.107-114, İstanbul.

• Erder, S., (2001), Ümraniye -İstanbul'da Bir Kent Kondu- İletişim Yayınları, İstanbul

• Erdoğan, G., (1996), Türkiye'de bölge ayırımında yoksulluk sınırı üzerine bir çalışma. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.

• Erdoğan, G., (1997), Türkiye'de Yoksulluk, Boyutu ve Profili, DİE Yayınları, Ankara.

• Erdoğan, G., (2001), "Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine Notlar", Toplum ve Bilim, 89 Yaz, s. 7-21.

• Erdoğan, G., (2007), "Garibanların Dünyası Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar", Yoksulluk Halleri, Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, İletişim Yayınları, İstanbul.

• Erman, T.,(2002), "Kent Yoksulu ve Şiddet: Gecekon-

du Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım." İçinde Yasemin Özdek (der) Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları ss193-202 Ankara: TODAİE

- Ersoy, M. Ve Şengül, T.,(2002),Kente Göç ve Yoksulluk Diyarbakır Örneği; ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler A.B.D. 2001 Yılı Stüdyo Çalışması, Ankara.
- Etzioni, A.,(1988), The moral Dimension: toward a New Economics. New York: The Free Press.
- Evaluating the impact of development projects on poverty: a handbook for practitioners / Judy L. Baker
- Evans, G. W., Gonnella, C., Mareynyszyn, L. A., Gentile, L., & Salpekar, N. (2005), The role of chaos in poverty and children's socioemotional adjustment. Psychological Science, 16, 560-5.
- Farnworth, Margeret, Terence, Marvin, ve Alan Lizotte.,(1994), "Measuremtn in the Study of Class and Delinquency: Integrating Theory and Research." Journal of Research in Crime and Delinquency 31:32-61.
- Fauth, R. C., Leventhal, T., & Brooks-Gunn, J. Early impacts of moving from poor to middle-class neighborhoods on low-income youth. Applied Developmental Psychology, 26, 415-39.
- Feagin, J. R. ,(1972), America's welfare stereotypes. Social Science Quarterly, 52, 921-933.
- Feather, N. T.,(1974), Explanations of poverty in Australian and American samples. Australian Journal of Psychology, 26, 199-216.
- Fedozzi, L.,(1994).'Poder Local Governabilidade: O Case de Porto Alegro'. Proposta . Revista trimestral de FASE, No. 62 (September), pp. 23-9.
- Field,T.,(1992), Infants of depressed mothers. Development and Psychopathology, 4, 9-66.
- Fischer, C. S., Hout, M., Jankowski, M. S., Lucas, S. R., Swidler, A., & Voss, K., (1996), Inequality by Design: Cracking the Bell Curve Myth. Princeton: Princeton

University Press.
• Florida, R. (2002). The Rise of the Creative Class. New York: Basic books.
• Food and Agriculture Organization (FAO)., (2004), "Socio-economic Analysis and Policy Implications of the Roles of Agriculture in Developing Countries". Summary Report, Roles of Agriculture Project. FAO, Rome, Italy.
• Foster, James E., (May 1998), "Absolute versus relative poverty," The American Economic Review 88/2, pp.
• Freeman, R. B. (1996), "Why Do So Many Young American Men Commit Crimes and What Might We Do About It?" Journal of Economic Perspectives 10:25-42.
• Freidman,J., (1992), Empowerment: The Politics of Alternative Development. Cambridge, MA: Blackwell.
• Freidman,J., (1996-2001). "Yoksulluğu Yeniden Düşünmek: Yetkilendirme ve Yurttaşlık Hakları" . Doğu Batı 2001-02. Sayı:17. Sf: 135-151. (Çev.: Oktik, N; Nas,F.)
• Friedman, M. ve Friedman R.,(1980), Free to Choose, Harcourt Brace Javanovich, New York.
• Fung, A., (2004), Empowered Participation: Reinventing Urban Democracy. Princeton: Princeton University Press.
• Furnham, A. F. (1982). Explanations for unemployment in Britain. European Journal of Social Psychology, 12, 335-352.
• Galbraith, J. K., (1992), The Culture of Contentment, Sinclair-Stevenson, London.
• Galbraith, J. K., (1996), Good Society: The Humane Agenda, Houghton Miffin Company, Boston.
• Gallup, J. L. and Jeffrey D. Sachs with Andrew D. M., (1998), "Geography and Economic
• Geertz, C., (1973), The Interpretation of Cultures. Basic Books, New York.
• Giddens, A., (1998), The Third Way: The Renewal of Social Democracy, Polity Press, Cambridge, Oxford ve

Madlen.
• Giddens, A., (2000), Sosyoloji, Ayraç Yayınları, İstanbul. A
• Giddens, A., (1981), A Contemporary Critique of Historical Materalism, Vol: 1, London,
• Giddens, A., (2000), "Elimizden Kaçıp Giden Dünya" Çev. Akınhay, O., Alfa Yayınları, İstanbul.
• Gilbert, N., (1995), Welfare Justice: Restoring Social Equity, Yale University Press, New Haven, Conn.
• Gilder, G., (1981), Wealth and Poverty, Bantam Books, New York.
• Goering, J., Jeins, J. D., & Richardson, T. M. (2003), What have we learned about housing mobility and poverty deconcentrration. in J. Goering, & J. D. Feins (eds), CHoosing a better life? Evaluating the moving to opportunity social experiment (pp. 3-36). Washington DC: Urban Institute Press.
• Goetz, E. G., (2003), Clearign the Way: Deconcentrating the Poor, Washington DC: Urban Institute Press.
• Goffman, E., (1963), Stigma, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.
• Gökçe, B., Feride Acar, Ayşe Güneş-Ayata, Aytül Kasapoğlu, İnan Özer, Hamza Uygun (1993), Gecekondularda Aileleraası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü, TC Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Ankara.
• Gökçe, B., Feride Acar, Ayşe Güneş-Ayata, Aytül Kasapoğlu, İnan Özer, Hamza Uygun (1998), "Gecekondularda Aileleraası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü", Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1-2, Güz 1998, s. 137-160.
• Goldsmith, T., (Jul./Aug. 2001), "Poverty--the child of progress," The Ecologist 31/6, pp. 44-46.
• Goldsmith, William W. ve Edward J. Blakely (1992), Seperate Societies: Poverty and Inequality in U.S. Cities, Temple University Press, Philadelphia.

• Goldstein, D. M.,(2001), Microenterprise training programs, neoliberal common sense, and the discourses of self-esteem. in J. Goode, & J. Maskovsky (eds), The new poverty studies(pp. 236-272), New York: New York University Press.
• Gordon, David M.,(1972), Theories of Poverty and Underemployment. Lexington, MA: D.C. Heath and
• Görmez, K., (1991), Şehir ve İnsan, MEB Araştırma ve İnceleme Dizisi, İstanbul.
• Gough, I, (2006), Güney Avrupa'da sosyal yardım. A. Buğra ve Ç. Keyder (der.), Sosyal Politika Yazıları (231-261). İstanbul: İletişimYayınları.
• Grace, G., (1994), "Urban Education and the Cultura of Contentment: The Politics, Culture and Economics of Inner-City Schooling", içinde Education in Urban Areas: Cross National Dimensions, ed. N. P. Stromquist, Praeger, Wesport.
• Grant, K. E., McCormick, A., Poindexter, L., Simpkins, T., Janda, C., Thomas, K. J., Campbell, A., Carleton, R., & Taylor, J., (2005), Exposure to violence and parenting as mediators between poverty and psychological symptoms in urban African American adolescents. Journal of Adolescence, 28, 507-21.
• Grogger, Jeffrey.,(1998), "Market Wages and Youth Crime" Journal of Labor Economy 16:756-791.
• Gül, H. ve Songül Sallan Gül, (2003), "Spatial and Social Dimensions of Urban Poverty: The Case of Ankara", in Livable Environments and Architecture Second International Congress, s. 147-156, July 1-4, Trabzon, Turkey.
• Gül, H. ve Songül Sallan Gül, (2004), "Türkiye'de Yoksulluğun Bölgesel ve Kentsel Boyutları", 2004 İzmir İktisat Kongresi - Sosyal Sektörlerde Gelişme Stratejileri Tebliğ Metinleri, s. 303-326, 5-9 Mayıs, İzmir.
• Gül, H., Songül Sallan Gül ve Dilek Memişoğlu, (2007), "Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Politikaları, Kentsel Yoksulluk ve Yerel Yönetişim", içinde Yerel Yö-

netimler Üzerine Güncel Yazılar-II: Uygulama, eds. H. Özgür ve M. Kösecik, s. 246-283, Nobel, Ankara.

- Guo, G.,(1998), The timing of the influences of cumulative poverty on children's cognitive ability and achievement. Social Forces, 77, 257-88.
- Gutmann, Amy ve Donald Thompson (1998), Democracy and Disagreement, the Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge ve London.
- Gwartney, J., & McCaleb, T. S. (1985). Have Antipoverty Programs Increased Poverty. Cato Journal, 5(5), 1-16.
- Hagan, J.,(1991), "Destiny and Drift: Subcultural Preferences, Status Attainments, and the Risk and Rewards of Youth." Americal Sociological Review 56:567-582.
- Hall, S.,(1997), "Introduction", içinde Representation: Cultural Representations and Signifying Practices, ed. S. Hall, s. 1-12, Sage Publications, London.
- Hancı, İ.H., (1995),"Gecekondulaşma ve Çocuk Suçluluğu." Adli Tıp Dergisi11:55-62.
- Hancı, İ.H., (1999), "Çocuk Suçluluğuna Yol Açan Sosyal Bir Yara: İç Göçler ve Çarpık Kentleşme." İzmir Tabip Odası Bülteni Mayıs-Haziran:6:24-28.
- Hancı, İ.Hamit, Eren Akçiçek, Ekin Ö. Aktaş, Gökhan Batuk, Hakan Coşkunol ve Atilla Erol,(1996), "Çocuk Suçluluğuna Ekolojik Bir Yaklaşım: Çocukların Oturdukları Şehir Bölgeleri." Eğitim Dergisi Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 1: 185-190.
- Handelman, H.,(2004), Üçüncü Dünyanın Meydan Okuyan İlerleyişi. (Çev. Kerim Kaya ve Saadet Yıldız). İstanbul: Kaktüs yayınları
- Handler, J. F., & Hasenfeld, Y., (1997), We the Poor People. New Haven: Yale University Press.
- Hannon, Lance E., (2005), "Extremely Poor Neighborhood and Homicide." Social Science Quarterly 86:1418-1434.
- Hansen, N. ,(1970), Poverty and the Urban Crisis,

Bloomington: Indiana State University.

- Haralambos, M Holborn. M., (1991), "Sociology: Themes&Perspectives Third Edition, Collins Educational&Harper collins Publishers, London
- Harper, D. J., Wagstaff, G. F., Newton, J. T., & Harrison, K. R., (1990), Lay causal perceptions of third world poverty and just world theory. Social Behavior and Personality, 18, 235-238.
- Harper, D. J.,(1996), Accounting for poverty: From attribution to discourse. Journal of Community & Applied Social Psychology, 6, 249-265.
- Harrington, M.,(1962), "The Invisible Poor," The Other America. The Macmillan Co., Reprinted in Budd,
- Harvey, D.,(1973), Social Justice and the City, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, Maryland.
- Hatun, Ş.,(2002), Çocuk Hakları sözleşmesinin 13. yılında yoksulluk ve çocuklar üzerine etkileri. Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Hayward, S., (1998), "The Shocking Success of Welfare Reform", Policy Review, 87 (January-February), s. 6-10.
- Hazlitt, H.,(1973), The Conquest of Poverty, Arlington House, New Rochelle, NY.
- Henderson and Anthony J. Venables, and proceedings summary).
- Henly, J. R., Danziger, S. K., & Offer, S.,(2005), The contribution of social support to the material well-being of low-income families. Journal of Marriage and Family, 67, 122-140.
- Herrnstein, R. J., & Murray, C., (1994), The Bell Curve. New York: Free Press.
- Higgins, E. T.,(1987), Self-discrepancy: A theory relating self and affect. Psychological Review, 94, 319-40.
- Hine, D. W. ve Montiel, C. J., (1999), Poverty in developing nations: A Cross-cultural attributional analysis. European Journal of Social Psychology, 29, 943-959.

• Hobfoll, S. E.,(1989), Conservation of resources a new attempt at conceptualizing stress. AmericanPsychologist,44,513-24, http://www.adli-sicil.gov.tr/ istatistikler/ist_tab.htm
• Hull,S., Held,D., Hubert,D.,Thopmson,K., (ed). (1995); Modernity An Introduction to Modern Societies, Polity Pres, Cambridge
• Hunt, M. O., (1996), The individual, society, or both? A comparison of Black, Latino, and White beliefs about the causes of poverty. Social Forces, 75, 293-322.
• Huston, A. C., McLoyd, V. C., & Coll, C. G. (1997). Poverty and behavior: The case for multiple methods and levels of analysis. Developmental Review, 17, 376-393.
• Hyden, G.,(1980), Beyond Ujamaa in Tanzania: Underdevelopment and an Uncaptured Peasantry. Berkeley: University of Colombia Press.
• İçli, T., (1994), Kriminoloji, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
• İnsel, A. (2001), "İki yoksulluk tanımı ve Bir Öneri", Toplum ve Bilim, Birikim Yayınları, İstanbul.
• İnsel, A. (2004), Neo-Liberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili. İstanbul: Birikim Yayınları.
• Irz, X., Lin, L., Thirtle, C and Wiggins, S., (2001), "Agricultural Productivity Growth and Poverty Alleviation". Development Policy Review, 19(4): 449-466.
• Işık, O. ve M. Melih Pınarcıoğlu, (2001), Nöbetleşe Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul.
• İŞKUR (2006), Basın Bülteni, Ankara, [http://www.iskur.gov.tr], (e.t., Haziran, 2006).
• İTO (2003), İTO - Ekonomik Rapor, İstanbul Ticaret Odası, Yay. no: 2003-57.
• Jackson, A. P., Brooks-Gunn, J., Huang, C., & Glasman, M., (2000), Single mothers in low-wage jobs: Financial strain, parenting, and preschoolers' outcomes. Child Development, 71, 1409-23.

• Jaffee, ve Morton,J.,(1995), Marketing Africa's High-value Foods: Comparative Experience of an Emergent Private Sector. Washington, D.C.: World Bank.

• Jahan,S.,(2005),Reorienting Development: Towards an Engendered Employment Strategy, Employment for Poverty Reduction, Working Paper Number 5, Bureau for Development Policy, UNDP, New York.

• Jargoura, G. Roger, Ruth A. Triplett, ve Gregory P. Brinker,(2002), "Growing Up Poor: Examining the Link between Persistent Childhood Poverty and Delinquency." Journal of Quantitative Criminology 18(2):159-187.

• Jargowsky, Paul ve Mary Jo Bane (1990), "Ghetto Poverty: Basic Questions", içinde Inner City Poverty in the United States, eds. L. E. Lynn, Jr. ve M. G. H. Mc Geary, National Academy Press, Washington, D. C.

• Jencks, C. (1996), Can we replace welfare with work? in m. R. Darby (ed), Reducing Poverty in America (pp. 69-81). Thousand Oaks: Sage.

• Jennings, J., & Kushnick, L. (1999). Introduction: Poverty as Race, Power, and Wealth. in L. Kushnick, & J. Jennings (eda), A New Introduction to Poverty: The Role of Race, Power, and Politics (pp. 1-12). New York: New York University Press.

• Jennings, J., (1999), Persistent Poverty in the United States: Review of Theories and Explanations. in L. Kushnick, & J. Jennings (eds), A New Introduction to Poverty: The Role of Race, Power, and Politics . New York: New York University Press.

• Jensenl, D & C Development and Cooperation, 30/7, pp. 302-303.

• Kağıtçıbaşı, Ç. (1995). Is psychology relevant to global human development issues? Experience from Turkey. American Psychologist, 50, 293-300.

• Kağıtçıbaşı, Ç., (1999), Yeni insan ve insalar: Sosyal psikolojiye giriş. İstanbul: Evrim Yayınevi.

• Kağıtçıbaşı, Ç., (2000), Kültürel psikoloji: Kültür bağlamında insan ve aile. İstanbul: Evrim Yayınevi.
• Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D., & Bekman, S., (2001), Long-term effects of early intervention: Turkish low-income mothers and children. Applied Developmental Psychology, 22, 333-361.
• Kakwani, Nanak, Shahid Khandker ve Hyun H. Son (2004), Pro-Poor Growth: Concepts and Measurement with Country Case Studies, UNDP, International Poverty Centre Working Paper Number 1, August 2004, [http://undp.org/povertycentre], (e.t., Nisan, 2006).
• Kalaycıoğlu, S.&Rittersberger-Tılıç, H.,(2001), Gündelikçi Kadınlar, Su Yayınları, İstanbul
• Kalaycıoğlu, S.&Rittersberger-Tılıç, H.,(2002), "Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan Yoksullukla Baş Etme Stratejileri", 7.Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, Kentleşme, Göç ve Yoksulluk Bildirileri, İmaj Yayıncılık, Ankara.
• Karpat, K., (1976), The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization, Cambridge University Press, London.
• Karpat, K., (1978), Kentleşme ve İnsan, TODAİE, Ankara.
• Karpat, K., (1992), Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Kentlileşme, Adam Yayıncılık, Ankara.
• Karpat, K., (2003), Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm, çev. Abdulkerim Sönmez, İmge Kitabevi, Ankara.
• Kaus, M., (1995), The End of Equality, Basic Books, New York.
• Kazgan, G. (1999). 75 Yılda Köylerden Şehirlere, 1980'lerde Türk Tarımında Yapısal Değişme, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
• Kelly, M, (2000), "Inequality and Crime." The Review of Economics and Statistisc 82(4):530-539.
• Khan, M. H., (2000), "Rural Poverty in Developing Countries: Issues and Policies". International Monetary

Fund WP/00/78, April.

• Kim, Sang-Wean ve William A. Pridemore.,(2005a), "Poverty, Socioeconomic Change, Institutional Anomie, and Homicide." Social Science Quarterly 86(supplement):1377-1398

• Kim, Sang-Wean ve William A. Pridemore.,(2005b), "Social Change, Institutional Anomie and Serious Property Crime in Transitional Russia." British Journal of Criminology 45(1):81-97.

• Kıray, M., (1982), "Azgelişmiş Ülkelerde Metropolitenleşme Süreci", içinde Toplum Bilim Yazıları, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Yay. No 7, Ankara.

• Kiser, L. J. & Black, M. M.,(2005), Family processes in the midst of urban poverty: what does the trauma literature tell us? Aggression and Violent Behavior, 10, 715-750.

• Kiser, L. J., (2007), Protecting children from the dangers of urban poverty. Clinical Psychology Review, 27, 211-225.

• Kling, Jeffrey R., Jens Ludwig ve Lawrence F. Katz., (2004), Neighborhood Effects on Crime for Females and Male Youth: Evidence from a Randimized Housing Voucher Experiment. NBER Working Paper :10777 http://www.nber.org/papers/w10777

• Kluegel, J. R., & Smith, E. R., (1986), Beliefs about inequality. Aldine de Gruyter.

• Kongar, E., (1973), "Altındağ'da Kent ile Bütünleşme", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 6, Sayı 4 (Aralık).

• Korenman, S., & Miller, J. E., (1997), Effects of long-term poverty on physical health of children in the national longitudinal survey of youth. G. J. Duncan ve J. Brooks-Gunn (Eds.), Consequences of growing up poor (49-70). New York: Russell Sage Foundation.

• Kovandzic, Tomislav. V., Lynne M. Vieratas ve Mark R. Yeisley,(1998), "The Structural Covariates Of Urban Homicide: Reassessing The Impact of Income Inequality

and Poverty in The Post-Reagan Ear." Criminology 36:569-599.

• Köymen O.,(1999), "Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları", içinde 75 Yılda Köylerden Şehirlere. İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.

• Kretzman, J. P., & McKnight, J. L.,(1993), Building Communtiies From the Inside Out,Chicago: ACTA Publications .

• Krivo, Lauren J. ve Ruth D. Peterson,(1996), "Extremely Disadvantaged Neighborhoods and Urban Crime." Social Forces 75(2):619-650.

• Krivo, Lauren J. ve Ruth D. Peterson,(2000), "The Structural Context of Homicide: Accounting for Racial Differences in Process." American Sociological Review 65(4):547-559.

• Krugman, P., (1998), "The Role of Geography in Development," ABCDE, pp. 89-123 (including comments by

• Krumer-N., M. (2005), Listening to 'life knowledge': a new research direction in poverty studies. International Journal of Social Welfare, 14, 99-106.

• Kubrin, Charis E. ve Ronald W.,(2003), "Retaliatory Homicide: Concentrated Disadvantaged and Neighborhood Culture." Social Problem 50:157-180.

• Laclau, E., Mouffe,C.,(1985), Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics. London: Verso.

• Lampman, Robert J. "Approaches to the Reduction of Poverty: I," Inequality and Poverty, ed. by Budd, 174-182.

• Landau, M.,(1988), Race, Poverty and the Cities,Berkeley: Institute of Governmental Studies.

• Laub, John ve Robert J. Sampson,(1993), "Turning Points in the Life Course: Why Change Matters to the Study of Crime." Criminology 31:301-325

• Leahy, R.,(1983), Development of the conception of economic inequality: Explanations, justifications, and

concepts of social mobility and change. Developmental Psychology, 19, 111-125.

• Lee, B. J., & George, R. M.,(1999), Poverty, early childbearing, and child maltreatment: A multinomial analysis. Children and Youth Services Review, 21, 755-780.

• Lee, Matthew R.,(2000), "Concentrated Poverty, Race, and Homicide." The Sociological Quarterly 41(2):189-206.

• Lele, U. ve Agarwal, M., (1989), "Smallholder and Large Scale Agriculture in Africa: Are There Trade Offs Between Growth and Equity?" MADIA Project. Washington, DC: World Bank.

• Levitan, S. A., Mangum, G. L., Mangum, S. L., & Sum, A. M., (2003), Programs in Aid of the Poor, Baltimore: Johns Hopkins University Press.

• Lewis, M., (1961), The City of History, Harcourt, Brace & World, INC., New York.

• Lewis, O.,(1966), La Vida: A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty - San Juan and New York, Vintage Books, New York.

• Lewis, O.,(1971), Sançez'in Çocukları, Belgesel Roman, Türkçe Çev. Leyla Ragıp, E Yayınları, İstanbul.

• Lewis, O.,(1998), "The Culture of Poverty," Society 35/2, pp. 7-9.

• Liaw, F., & Brooks-Gunn, J. A., (1994), Cumulative familial risks and low-birth weight children's cognitive and behavioral development. Journal of Clinical Child Psychology, 23, 360-372.

• Link, B. G., & Phelan, I. C., (2001), Conceptualizing stigma. Annual Review of Sociology, 27, 363-85.

• Lipton, M., (2005), "Can small farms survive, prosper, or be the key channel to cut mass poverty?" Presentation to FAO Symposium on Agricultural Commercialisation and the Small Farmer, Rome, 4-5 May 2005

• Lomnitz, L. A.,(1997), Networks and Marginality: Life in a Mexican Shantytown. New York: Academi Press.

• Looking Back, Looking Ahead," paper prepared for the 2004 Annual Meetings of the World Bank and IMF, The
• Lott, B., (2002), Cognitive and behavioral distancing from the poor. American Psychologist, 57, 100-110.
• Ludwig, Jens, Greg J. Duncan ve Paul Hirschfield.,(2000), Urban Poverty and Juvenile Crime: Evidence from Randomized Housing-Mobility Experiment. Working Papers. Georgetown Public Policy Institute.
• Luhmann, N.,(2002), Refah Devletinin Siyasal Teorisi, Bakış Yayınları, İstanbul.
• Lyson, T. A., & Falk, W. W. ,(1992), Forgotten Places:Uneven Development and Underclass in Rural America. Lawrence: University of Kansas Press.
• Mackenzie, P. W., (Fall 2002), "Strangers in the City: The Hukou and Urban Citizenship in China," Journal of
• Major, B. & O'Brien, L. T., (2005), The social psychology of stigma. Annual Review of Psychology, 56, 393-421.
• Maliye Bakanlığı, (2005), Yıllık Ekonomik Rapor - 2005: Ekonomik Göstergeler. [www.maliye.gov.tr/apk], (e.t., Haziran, 2006)
• Mansuri, Ghazala, and Vijayendra Rao, (Feb. 2004), "Community-Based and -Driven Development: A Critical
• Manuel Castells, The Informational City, among others.
• Maskovsky, J. (2001). Afterword: Beyond the privatist consensus. in J. Goode, & J. Maskovsky (eds), The new poverty studies . New York: New York University Press.
• Massey, Douglas S.,(Nov 1996), "The Age of Extremes: Concentrated Affluence and Poverty in the Twenty-First
• Matsueda, Ross L.,(1992), "Reflected Appraisals, Parental Labeling and Delinquency: Specifying a Symbolic Interactionist Theory." American Journal of Sociology 97(6):1577-1611

• McCubbin, H. I., Cauble, A., & Petterson, J., (1982), Family stress, coping and social support. IL: Charlis C. Thomas.
• McIntosh, A and Vaughan, A. ,(1996), "Enhancing Rural Livelihoods in South Africa: Myths and Realities". İçinde: Lipton, M, Ellis, F and Lipton, M (eds.). Land, Labour and Livelihoods in Rural South Africa: Volume Two: KwaZulu-Natal and Northern Province.
• McLoyd, V. C., (1990), The impact of economic hardship on Black families and children: Psychological distress, parenting and socioemotional development. Child Development, 61, 311 - 46.
• McMicheal, P.,(1996), "The New Colonialism: Global Regulation and the restructuring of the state system" in D.A. Smith & Borozc ed. A New World Order? Global Transformations in the Late Twentieth Century, pp. 37-55. Westport: Praeger
• McNulty, Thomas L.(2001), "Assessing the Race-Violence Relationship at the Macro-Level: The Assumption of Racial Invariance and the Problem of Restricted Distribution." Criminology 39:467-488.
• Mead, Lawrence M. (1986), Beyond Entitlement: the Social Obligations of Citizenship, Free Press, New York.
• Mead, Lawrence M. (1989), "The Logic of Welfare: The Underclass and Work Policy," The Annals of The American Academy of Political and Social Sciences, January, 501, s. 156-169.
• Mead, Lawrence M. (1992), The New Politics of Poverty: The Nonworking Poor in America, Basic Books, New York.
• Mead, Lawrence M. (1998), "Telling the Poor What to Do", Public Interest, 132 (Summer), s. 97-112.
• Medoff, Peter and Holly Sklar. 1994. Streets of Hope : The Fall and Rise of an Urban Neighborhood. Cambridge: South End Press
• Meehan, E., (1994), "Equality, Difference, and Democ-

racy", içinde Reinventing the Left, ed. D. Miliband, Polity Press, Cambridge, UK.

• Merton, Robert K.(1938), "Social Structure and Anomie." American Sociological Review 3:672-82.

• Messner, Steven F. ve Reid M. Golden.i(1992). "Racial Inequality and Racially Disaggregated Homicide Rates: An Assessment of Alternative Theoretical Explanations." Criminology 30:421-447.

• Messner, Steven F. ve Richard Rosenfeld.,(1997a), Crime and the American Dream. 2.Edition. Belmont CA:Wadsworth.

• Messner, Steven F. ve Richard Rosenfeld.,(1997b), "Political Restrait of the Market and Levels of Criminal Homicide: A Cross-National Application of Institutional Anomie Theory." Social Forces 75(4):1393-1416.

• Miliband, R., (1991), Divided Societies: Class Struggle in Contemporary Capitalism, Oxford University Press, Oxford ve New York.

• Miller, M. L., Mastuera, M., Chao, M., & Sadowski, K.,(2004), Pathways Out of Poverty: Early Lessons of the Family Independence Initiative. Oakland: Family Independence Initiative.

• Mills, Edwin S.& Ernesto M. Pernia, (1994), "Introduction and Overview," Urban Poverty in Asia: A Survey

• Mingione, E.(1996), "Urban Poverty in the Advenced Industrial World:Analysis and Debates", Urban Poverty an the Undrclass, Blackwell Publishers, USA

• Mocan-Aydın, G., (2000), Western models of counseling and psychotherapy within Turkey: Crossing cultural boundaries. The Counseling Psychologist, 28, 281-298.

• Moghaddam, F. M., (1993), Traditional and modern psychologies in competing cultural systems: Lessons from İran 1978-81. U. Kim & J. Berry (Ed.), Indegenious psychologies: Research and experience in cultural context (sf., 118-133). Newbury, CA: Sage.

• Mokyr, J.,(Dec. 1998), "Secrets of Success," Reason 30/7, pp. 70-74.
• Moreno, L.,(2006), 'Süper kadınlar' ve Akdeniz refahı. A. Buğra ve Ç. Keyder (der.), Sosyal Politika Yazıları (375-397). İstanbul, İletişimYayınları.
• Morenoff, Jeffrey D., Robert J. Sampson ve Stephen W. Raudenbush,(2001), "Neighborhood Inequality, Collective Efficacy, and the Spatila Dynamics of Urban Violence." Criminology 39(3):517-559.
• Morrill, R. L., & Wohlenberg, E. H.,(1971), The Geography of Poverty, New York: McGraw Hill.
• Moser, C.,(1997), Household Responses to Poverty and Vunrerability V.4, World Bank Publication
• Moynahan, D. (1965),The Negro Family, Washington DC: US Department of Labor, Office of Policy Planning and Research .
• Murray, C.,(1984), Loosing Ground: American Social Policy 1950-1980, Basic Books, New York.
• Murray, C.,(1994), "Does Welfare Bring More Babies?" Public Interest, No. 115 (Spring), s. 17-30.
• Murray, C.,(1995), "Help the Poor: Abolish Welfare", içinde American Perestroika: The Demise of the Welfare State, der. R. M. Ebeling, s. 39-60, Hillside College Press, Hillside, Michigan.
• Myles, John, and Jill Quadagno, (March 2002), "Political Theories of the Welfare State," The Social Service
• Myrdal, G., (1957), Economic Theory and Underdeveloped Regions, London, Gerald Duckworth and Co.
• Myrdal, G., (1971), Asian Drama: An Inquiry Into the Poverty of Nations, Abridged by Seth King. New
• Narayan, D.,(2000), Can Anyone Hear Us?, Oxford University Press, New York
• Nasser, R. & Abouchedid, K., (2006), Locus of control and the attribution for poverty: Comparing Lebanese and South African university students. Social Behavior and Personality, 34, 777-796.

• Neckerman, Kathryn M., (1993), "The Emergence of 'Underclass' Family Patterns, 1900-1940", içinde The Underclass Debate: Views From History, ed. M. B. Katz, Princeton University Press, New Jersey.
• Nievar, M. A., & Luster, T.,(2006), Developmental processes in African American families: An application of McLoyd's theoretical model. Journal of Marriage and Family, 68, 320- 31.
• Novak, M., (1990), Marality, Capitalism ve Democracy, Institute of Economic Affairs, London.
• Nyman, C.,(1999), "Gender Equality in 'The Most Equal Country in the World'? Money and Marriage in Sweden", The Sociological Review, vol. 47, c. 4, s766-793.
• Ocak,E.,(2007),"Yoksulun Evi", içinde Yoksulluk Halleri, Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri, Ed. N. Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul.
• O'Connor, A.,(2001), Poverty Knowledge, Princeton: Princeton University Press.
• Oktik, N., ve Kökalan. F.,(2001), "Immanual Wallerstein; Tarihsel Kapitalizmin Analizi ve Dünya Sistemi", Doğu Batı Dergisi - Ekonomi. 121-134 (2001-02)
• Oktik, N.,(2001) "Yeni Sosyal Yapı ve Sosyal Bilim - James S. Coleman (Çeviri)", Felsefe Logos, 13, 105-109,
• Oktik, N.,(2001) "Yoksulluk Kuramları - M. Haralambos, M. Holborn (Çeviri)", Felsefe Logos, 14, 85-95,
• Oktik, N.,(2002) "Globalleşme ve Yükseköğretim", Doğu Batı Dergisi ,18,193-204 (2002).
• Orpen, C.,(1991), Personal affluence as a moderator of the impact of perceived wealth and poverty on character judgments. Journal of Social Psychology, 131, 897-898.
• Oyen, E., (1996), "Poverty Research Rethought", Poverty: A Global Review, Ed. Oyen, E. & Miller, S. M. & Samad, S. A., Scandianvian University Pres/UNESCO Publishing. Oslo.

• Özdemir, S., (2001), "İmar Afları Sonrasında İzmir'de Gecekondulaşma", İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Şehir Bölge Planlama Bölümü Yüksek Lisans Stüdyosu Çalışması, İzmir.
• Özgen, N., (2001), "Kente Yeni Yoksulluk ve Çöp İnsanları" Toplum ve Bilim, Sayı 89, İstanbul.
• Öztürk, Ş, (2004), "Küreselleşme, Yeni Dünya Düzeni, Neo-Liberal Ekonomi Politikaları ve Yoksulluk". IV. Aile Şurası Bildirileri: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları. 665-679.
• Pacitti, R., & Dimmick, J., (1996), Poverty and mental health: Underclaiming of welfare benefits. Journal of Community & Applied Social Psychology, 6, 395-402.
• Page, B. I., & Simmons, J. R, (2000), What Government Can Do: Dealing With Poverty and Inequality, Chicago: University of Chicago Press.
• Papero, A. L., (2005), Is early, high-quality daycare an asset for the children of low-income, depressed mothers? Developmental Review, 25, 181-211.
• Parisi, D., McLaughlin, D. K., Grice, S. M., Taquino, M., & Gill, D. A., (2003), TANF Ppticipation Rates: Do Community Conditions Matter? Rural Sociology, 68(4), 491-512.
• Parker, Karen F. Ve Matthew V. Pruitt. ,(2000), "Poverty, Poverty Concentration, and Homicide." Social Science Quarterly 81(2):555-570.
• Patel, V., Araya, R., Lima, M., Ludermir, A., & Todd, C. ,(1999), Women, poverty and common mental disorders in four restructuring societies. Social Science & Medicine, 49, 1461- 71.
• Pearce, D., (1990), "Welfare is not for Women: Why the War on Poverty cannot Conquer the Feminization of Poverty", içinde Women, State and Welfare, ed. L. Gorden, University of Wisconsin Press, Medison.
• Pernia, Ernesto M., ed., (1994), Urban Poverty in Asia: A Survey of Critical Issues. Hong Kong: Oxford Univ.

• Perspectives e-journal of the U.S. State Department, http://usinfo.state.gov/journals/journals/htm] pp. 1-6.
• Peterson, Paul E., (1991), "The Urban Underclass and The Poverty Paradox", içinde The Urban Underclass, eds. C. Jenks ve P. E. Peterson, The Brookings Institution, Washington, D.C.
• Peterson, Ruth D. Ve Lauren J. Krivo.,(1999), "Racial Segregation, the Concentration of Disadvantage and Black and White Homicide Victimization." Sociological Forum 14:495-523.
• Peterson, Ruth D. Ve Lauren J. Krivo.,(2005), "Macrostructural Analyses of Race, Etnhicity, and Violent Crime: Recent Lessons and New Directions for Research." Annual Review of Sociology 31:331-356.
• Petrovac, D.,(2000), "Poverty and Reaction to Crime. Freedom without Responsibility." European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice 8(4):377-389.
• Piel, G., (Jan./Feb. 1997), "The Urbanization of Poverty Worldwide," Challenge 40/1, pp. 58-71.
• Pieterse, J.N., (2004), Globalization & Culture, Global Melange. Lanham: Rowman & Littlefield
• Polanyi, K., (1957), The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time. Boston: Porter. Harvard Business Review.
• Polanyi, K., (1977), The Livelihood of Man. Ed. by H. W. Pearson. New York: Academic Press.
• Polanyi, K.,(1986), Büyük Dönüsüm: Çagımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri, Çev.Ayse Bugra, İstanbul: Alan Yayıncılık, s.300.
• Poulton, H., (1993), Balkanlar: Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
• Prasch, R. E., (2003), "Technical change, competition, and the poor," Journal of Economic Issues 37/2.
• Pridemore, William A.,(2002), "Vodka and Violence: Alcohol Consumption and Homicide Rates in Russia."

American Journal of Public Health 92:1921-1930
• Putnam, R. D., (2000), Bowling Alone, New York: Simon Schuster.
• Quigley, W. P., (2003), Ending Poverty As We Know It, Philadelphia: Temple University Press.
• Rainwater, L.,(1970), Neutralizing the Dininherited: Some Psychological Aspects of Understading the Poor. in V. L. Allen (ed), Psychological Factors in Poverty (pp. 9-28). Chicago: Markham.
• Raney, S., & Çınarbaşı, D. C., (2005), Counseling in developing countries: Turkey and India as examples. Journal of Mental Health Counseling, 27, 149-160.
• Rank, M. R., (2004), One Nation, Underprifileged, New York: Oxford University Press.
• Rao, Vijayendra, and Michael Walton (2004): "Culture and Public Action: An Introduction," Culture and Public
• Ravallion, M., (2002), "On the urbanization of poverty," Journal of Development Economics 68/2, Abs.
• Rees, T., (1998), "Social Exclusion and Equal Opportunities," International Planning Studies 3/1, pp.
• Rein, M. and Christopher Winship, (1999), "The dangers of 'strong' causal reasoning in social responses. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 68, 976-992.
• Reutter, L. I., Veenstra, G., Stewart, M. J., Raphael, D., Love, R., Makwarimba, E., & McMurray, S. (2006). Public attributions for poverty in Canada. Canadian Review of Sociology & Anthropology, 43, 1-22.
• Riessman, F.,(1969), Strategies Against Poverty, New York: Random House.
• Ritzer, G., (1986), Social Problems, Random House, New York.
• Roberts J.T & Hite,A., (2000),(eds)"From Modernization to Globalization".Blackwell Publ., Mass.& Oxford
• Rodgers, H. R. Jr. (2000), American Poverty in a New Era of Reform, Armonk, New York: M. E. Sharp.

• Rodrik, D. and Arvind Subramanian,(2003), "The Primacy of Institutions," Finance & Development 40/2,
• Ropers, R. H.,(1991), Persistent Povety: The American Dream Turned Nightmare, New York: Plenum.
• Rosanvallon, P., (2004), Refah Devletinin Krizi, Dost Kitapevi, Ankara.
• Ross, Eric B., (Dec. 1998), "Malthusianism, counterrevolution, and the Green Revolution," Organization &
• Rowe, D. C., & Rodgers, J. L., (1997), Poverty and behavior: A response to a critique of a critique of a special issue. Developmental Review, 17, 394-406.
• Rural Sociological Society Task Force on Persistent Poverty., (1990), Persistent Poverty in Rural America, Boulder: Westview Press.
• Ryan, W.,(1976), Blaming the Victim, New York: Vintage.
• Sachs, Jeffrey D., (Jun. 2003), "Institutions Matter, but Not for Everything," Finance & Development 40/2, pp.
• Sallan Gül, S., (2001),Türkiye'de Yoksulluk ve Devletin Yoksullukla Mücadelesinin Sosyolojik Değerlendirilmesi: Fak-Fuk-Fon (yayımlanmamış doçentlik takdim tezi).
• Sallan Gül, S., (2002), "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa", içinde Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları, der. Y. Özdek, s. 107-118, TODAİE, Ankara.
• Sallan Gül, S., (2005), "Türkiye'de Yoksulluğun Kadınsılaşması", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 38, Mart, s. 25-45.
• Sallan Gül, S., (2006), Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa! 2. baskı, ebabil, Ankara.
• Sallan Gül, S., Hüseyin Gül ve Cem Ergun, (2003), "Türkiye'de Yoksulluk Kültürü Tezlerine Bakış: Ankara Örneği", Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler, Sosyal Hizmet Sempozyumu'nda Sunulan bildiri, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu ve Akdeniz Üniversitesi Sosyal Hizmetler Eğitim Araştırma ve Uygula-

ma Merkezi, Antalya, 9-11 Ekim.

• Sameroff, A. J., Seifer, R., Baldwin, A., & Baldwin, C. (1993), Stability of intelligence from preschool to adolescence: The influence of social and family risk factors. Child Development, 64, 80-97.

• Sampson, Robert J. ve Janet Lauretsen,(1989), "Community Structure and Crime: Testing Social-Disorganization Theory." American Journal of Sociology 94:774-802.

• Sampson, Robert J. ve Janet Lauretsen,(1994), "Violent Victimization and Offending: Individual, Situational and Community- Level Risk Factors." içinde Albert j. Reiss ve Jeffrey Roth (der.) Understanding and Preventing Violence: Social Influences vol:3 Washington D.C.: National Acedemy Press.

• Sampson, Robert J. ve William J. Wilson,(1995), "Toward a Theory of Race, Crime, and Urban Inequality." içersinde John Hagan and Ruth D. Peterson (der) Crime and Inequality ss 37-54 Stanford University Press, Stanford, CA.

• Sampson, Robert J., Stephen Raudenbush, ve Felton Earls,(1997), "Neighborhoods and Violent Crim: A Multilevel Study of Collective Efficacy." Science 277:918-924.

• Sampson, Robert J.,(1987), "Urban Black Violence: The Effect of Male Joblessness and Family Disruption." American Journal of Sociology 93(2):348-382.

• Sampson, Robert J.,(1988), "Local Friendship Ties and Community Attachment in Mass Society: A Multi-Level Systemic Model." American Sociological Review 53:766-779.

• Samson, Michael, Ingrid van Niekerk ve Kenneth Mac Quene, (2006), Designing and Implementing Social Transfer Programmes, Economic Policy Research Institute EPRI Press, Cape Town, South Africa.

• Sanchez Jankowski, M.,(1995), "Ethnography, Inequality and Crime in the Low-Income Community." içersin-

de John Hagan and Ruth D. Peterson (der) Crime and Inequality ss 80-94 Stanford University Press, Stanford, CA.

• Sassen, S.,(1990), Bitişik Zamanlıklar, Yeni Bir Bölge Üretmek, Anytime, Konferans Bildirileri Kitabı 5, Mimarlar Derneği Yayını, Ankara.

• Satterthwaite, D.,(2001),"Rural and Urban Poverty: Understanding the Differences," Economic

• Savolainen, J.,(2000), "Inequality, Welfare State and Homicide: Further Support for the Institutional Anomie Theory." Criminology 38 (4):1021-1038.

• Schiller, B. R.,(1989), The Economics of Poverty and Discrimination, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

• Schliebner, C. T., & Peregoy, J. J., (1994), Unemployment effects on the family and the child: Interventions for counselors. Journal of Counseling & Development, 72, 368-72.

• Schnittker, J., & McLeod, J.,(2005), The social psychology of health disparities. Annual Review of Sociology, 31, 75-103.

• Schoeneman, T., & Rubonowitz, D.,(1985), Attributions in advice columns: Actors and observers, causes and reasons. Personality and Social Psychological Bulletin, 11, 315-325.

• Scott, J.,(1976), The moral Economy of the Peasant:Rebellion and Subsistance in Southest Asia. New Haven, CT: Yale University Press.

• Sen, Amartya (1999): Development as Freedom. Oxford: Oxford Univ. Press.

• Şen, S.,(2000), Spatial Aspects of Survival Strategies of Urban Poverty,ODTU, Department of Urban Policy Planning and Local Governments, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

• Şengül, S. & Tuncer, İ., (2005), Poverty levels and food demand of the poor in Turkey. Agribusiness, 21, 289-311.

• Şenses, F., (2001), Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksul-

luk, İletişim, İstanbul.
• Şenses, F., (2004),"Yoksulluğun Küreselleşmesi mi? Küreselleşmenin Yoksulluğu mu?",içinde Yoksulluk ve Sağlık, Toplum ve Hekim, Ocak-Şubat 2004, cilt 19, sayı:1, Türk Tabipleri Birliği Yayın Organı, Ankara
• Şenyapılı, T.,(1978), Bütünleşmemiş Kentli Nüfus, ODTÜ, Ankara.
• Şenyapılı, T.,(2006), "Gecekondu Olgusuna Dönemsel Yaklaşımlar", içinde Değişen Mekân: Mekânsal Süreçlerine İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003, der. A. Eraydın, s. 84-122, Dost Kitabevi, Ankara.
• Shaw, Clifford ve Henry McKay,(1942), Juvenile Delinquency and Urban Areas. Chicago: The University of Chicago Press.
• Shaw, W., (1996), The Geography of United States Poverty, New York: Garland Publishing.
• Sheeran, P., Abrams, D., & Orbell, S. ,(1995), Unemployment, self-esteem, and depression: A Social comparison theory approach. Basic and Applied Social Psychology, 17, 65-82.
• Shek, D. T.,(2004), Beliefs about the causes of poverty in parents and adolescents experiencing economic disadvantage in Hong Kong. The Journal of Genetic Psychology, 165, 272-291.
• Sher, J. P.,(1977), School Based Community Development Corporations: A New Strategy for Education and Development in Rural America. in J. P. Sher (ed), Education in Rural America (pp. 291-346). Boulder: Westview.
• Shihadeh, Edward. S. ve Nicole Flynn,(1996), "Segregation and Crime: The Effect of Black Isolation on the Rates of Black Urban Violence." Social Forces 74:1325-1352.
• Siddique, M.A.B.,(1998), "Gender Issues in Poverty Alleviation: a Case Study of Bangladesh", Intrnational Journal of Social Economics, s25, no:6/7/8, s 1095-1111.
• Singh, A. K., & Pandey, J.,(1989), Social support as a

moderator of the relationship between poverty and coping behaviors. Journal of Social Psychology, 130, 533-541.

• Skafte, D., (1989), The effect of perceived wealth and poverty on adolescents' character judgments. Journal of Social Psychology, 129, 93-99.

• Skeldon, R., (2002), Migration and Poverty, asia-Pasific Population Journals, December.

• Smith, J. R., Brooks-Gunn, J., & Klebanov, P. K., (1997), Consequences of living in poverty for young children's cognitive and verbal ability and early school achievement. G. J. Duncan ve J. Brooks-Gunn (Eds.), Consequences of growing up poor (132-190). New York: Russell Sage Foundation.

• Smith, M. B., (1968), Attitude change. International encyclopedia of the social sciences. Crowell Collier and Mac Millan.

• Snel, E.&Staring, R.,(2001), "Poverty, Migration and Coping Strategies: an Introduction", European Journal of Anthropology, No.28,s.7-22.

• Snow, David ve Robert Benford,(1992), "Master Frames and Cycles of Protest", içinde Fronteirs in Social Movement Theory, eds. A. Morris ve C. Mueller, s. 133-155, Yale University Press, New Haven, Conn.

• Soroka, Michael P. ve George J. Bryjak, (1995), Social Problems: A World At Risk, Ally ve Bacon, Boston.

• Srinivasan, T.N., (1994), "Human Development: Means and Ends," American Economic Review 84/2, pp.

• Stategies, ed. By Jeni Klugman. Washington D.C.: The World Bank, vol. 2, ch. 16, pp. 124-159.

• Strassmann, W. P., (1996), "Limits to Market Empowerment for Housing in Developing Countries: The

• Streeten, P., (1994), "Human Development: Means and Ends," American Economic Review 84/2, pp.

• Streeten, P., (1998), "Beyond the Six Veils: Conceptualizing and Measuring Poverty," Journal of

• Structure, Social Processes, and Health," Journal of Health and Social Behavior 44/4, pp. 552-571.
• Sullivan, M. L., (1989), Getting Paid: Youth Crime and Work in the Inner City. New York: Cornell University Press.
• SYDGM, (2006), Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımlar ve Devlet, SYDGM, [http://www.sydtf.gov.tr/ymsyvd.html], (e.t., Nisan, 2006).
• SYDGM, (2006b) Başvuru İnceleme Değerlendirme Dağıtım ve Teslim Usul ve Esasları, SYDGM [http://www.sydtf.gov.tr/ymsyvd.html], (e.t., Ağustos 2006).
• T.C. Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü Adli İstatistikler
• Tarkowska, E.,(2002), "Intra-household Gender Inequality: Hidden Dimensions of Poverty Among Polish Women", Communist&Post-Communist Studies, Dec2002, Vol. 35 Issue 4, s411-432.
• Ted Bradshaw, "Theories of Poverty and Anti-Poverty Programs in Community Development" Journal of the Community Development Society, Vol. 38, No. 1, Spring " Blacks Academy'nin "Theories of Poverty"
• Therien, J.P., (1999), "Beyond the North-South divide: The two tales of world poverty," Third
• Thomas, L.S.,(1994), Gender and Poverty, Gerland Publishing Inc., New York&London.
• Thrift, N., (1990), "Exploring the Space of Flows," New Statesman 3/88, pp. 33-34. Review of
• Tisdell, C.,(2002), Poverty and Economically Deprived Women and Children: Theories, Emerging Policiy Issues and Development; Internetional Journal of Social Economics, Vol 29, c 1-2, s 73-86.
• TİSK,(2005),Asgari Ücret Gerçeği, Eylül, Ankara, http://www.turkish.org.tr/icerik/asoraporu.doc], (e.t., Mart, 2006).
• Tobin, J., (1994), Poverty in Relation to Macroecono-

mic Trends, Cycles, Policies. in S. H. Danzinder, G. D. Sandefur, & D. H. Weinberg (eds), Confronting Poverty: Prescriptinos for Change . Cambridge: Harvard University Press.
• Todaro, Michael P., (2001), "Growth, Poverty, and Income Distribution," Economic Development. 7th ed.
• Townsend, P., (1993), The International Analysis of Poverty, Harverster Wheastsheaf, London.
• TÜİK, (2006), Haber Bülteni. Sayı 27: 14/2/2006.
• TÜİK, (2006). Yoksulluk çalışması Haber Bülteni (208), 26 Aralık 2006. http://www.tuik.gov.tr.
• TÜİK, (2006a), Hanehalkı İşgücü Anketi - Aralık 2005, Ankara.
• TÜİK, (2006b), 2005 Yoksul Çalışması Sonuçları, Ankara.
• Tunalı, İ., (2004), İstihdam Raporu Türkiye'de İşgücü Piyasaları ve İstihdam Araştırması, Türkiye İş Kurumu, Ankara.
• Türkdoğan, O., (1974), Yoksulluk Kültürü, Gecekonduların Toplumsal Yapısı, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.
• Türkdoğan, O., (1982), Aydınlıktakiler ve Karanlıktakiler, Toplumumuzun Dramı, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
• Türkdoğan, O.,(2003), "Yoksulluk Kültürü", Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yoksulluk Sempozyumu, 31 Mayıs-1 Haziran, İstanbul.
• TÜSİAD, (1999), Türkiye'nin Fırsat Penceresi. İstanbul.
• U.N. Centre for Human Settlements (HABITAT), (2001), Cities in a Globalizing World. London: Earthscan
• UNCHS, (2001); United Nations Centre for Human Settlements (UNCHS). The State of the World Cities, 2001.
• Underlid, K.,(2005), Poverty and experiences of social devaluation: A qualitative interview study of 25 long-standing recipients of social security payments. Scandi-

navian Journal of Psychology, 46, 273-283.
• UNDP (1997): Human Development Report 1997. Washington, D.C.: Oxford
• UNDP (2000), Poverty Report 2000 - Overcoming Poverty, New York.
• UNDP (2004), Country Evaluation: Turkey - Assessment of Development Results, [www.undp.org.tr/pdf/ADR_Turkey.pdf], (e.t., Haziran, 2006).
• UNDP (2004), Human Development Reports, Country Reports - Turkey, [http://www.undp.org.tr/pdf/NHDR2004engfinal.pdf] (e.t., Ağustos, 2006)
• UNRISD [U.N. Research Institute for Social Development],(2004), "Technocratic Policy Making and
• Ünverdi,H., (2002), "sosyo-ekonomik İlişkiler Bağlamında İzmir Gecekondularında Kimlik Yapılanmaları, Karşıyaka-Onur Mahallesi ve Yamanlar Mahallesi Örnekleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, D.E.Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
• Valentine, C. A., (1968), Culture and Poverty, Chicago: University of Chicago Press.
• Vandemoortele, J.,(2004), The MDGs and Pro-Poor Policies: Related But not Synonymous, UNDP International Poverty Centre, Working Paper Number 1, New York, August, [http://undp.org/povertycentre].
• Vogler, C.,(1998),"Money in the Household: Some Underlying İssues of Power", The Editorial Board of the Sociological Review, Blackwell Publishing.
• Vold, George B., Thomas J. Bernard ve Jeffrey B. Snipes.,(1998), Theoretical Criminology. 4. Edition. New York: Oxford University Press.
• Wadsworth, M. E., Raviv, T., Compas, B. E., & Connor-Smith, J. K.,(2005), Parent and adolescent responses to poverty-related stress: Tests of mediated and moderated coping models. Journal of Child and Family Studies, 14, 283-298.

• Wagstaff, G. F.,(1983), Attitudes to poverty, the Protestant ethic, and political affiliation: A preliminary investigation. Social Behavior and Personality, 11, 45-47.
• Wallace, C.,(2002),"Household Strategies: Their Conceptual Relevance and Analytic Scope in Social Research"; Sociology, Vol 36 (2), s 275-292.
• Wallerstein, I., (1992), Tarihsel Kapitalizm, (Çev. Necmiye Alpay). Metis Yayınları, İstanbul.
• Wallerstein, I., (1998), "Liberalizmden Sonra" Çev: Erol ÖZ, Metis Yayınları,1998, İstanbul
• Wallerstein, I., (2001), "Güncel Yorumlar" Çev. Atlı., V, Hakyemez,D., ve Yeldiren, B. Aram Yayıncılık, 2001, İstanbul
• Ward, Peter M., (2004), "Introduction," "From the Marginality of the 1960s to the 'New Poverty' of Today," Latin
• WB (2001a), World Development Report 2000/2001: Attacking Poverty, World Bank ve Oxford University Pres, Washington, DC.
• WB (2001b), Project Appraisal Document on the Proposed Hybrid Investment/Adjustment Loan the Amount of 500 million US Dollar to the Republic of Turkey, for a Social Risk Mitigation Project Loan, August 17, 2001, Human Development Unit, Country Department VI Europe and Central Asia Region, Report no: 22510-TU.
• WB (2005), Report to the MDG+5 Summit (14-16 September), New York.
• WB (2005), Turkey: Joint Poverty Assessment Report Volume I: Main Report, World Bank and the State Institute of Statistics (DİE), 2005, [http://www.ds.worldbank.org/servlet/wdscontentserver/wdsp/ib/2005/10/12/000012009_20051012161856/rendered/pdf/ 296190rev0v1.pdf]
• Weber, B., & Jensen, L., (2004), Poverty and Place: A Critical Reivew of Ruarl Poverty Literature, Oregon Sta-

te University: Rural Poverty Research Center, Working Paper 04-03.

• Weber, M., (2001), Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism , New York : Routelege .

• Whelan, C. T.,(1993), The role of social support in mediating the psychological consequences of economic stress. Sociology of Health & Illness, 15, 86-101.

• Wiggins, S., (2006), "Agricultural Growth and Poverty Reduction. Working Paper 2, IDRC Globalization, Growth and Poverty". Working Paper Series. Ottawa: International Development Research Centre.

• Wilson, G., (1996), Toward a revised framework for examining beliefs about the causes of poverty. Sociological Quarterly, 37, 413-428.

• Wilson, W. J., (1987), The Truely Disadvantaged: The Inner City, the Underclass and Public Policy, Chicago: University of Chicago Press.

• Wilson, W. J., (1996), When Work Disappears: The World of the New Urban Poor. New York:Alfred A. Knopf.

• Wilson, W.J., (1987), The Truly Disadvantaged: The Inner City, The Underclass and Public Policy, Chicago University Press, Chicago.

• Wilson, W.J., (1996), When Work Disappears: The World of the New Urban Poor, Random House, New York.

• Wolf, L.D.,(2000), "Doughters, Decisions and Domination: An Emprical and Conceptual Critique of Household Strategies"; The Women Gender and Development Reader,

• Wolfensohn, James D. and Francois Bourguignon (October 2004): "Development and Poverty Reduction:

• World Bank (2000), Attacking Poverty: World Development Report 2000/2001. Washington, D.C.: Oxford Univ.

• World Bank (2005), Agriculture and Achieving the

Millennium Development Goals.
• World Bank (2006), Agricultural Trade.
• Wratten, E., (1995), "Conceptualizing Urban Poverty" Enviroment and Urbanization, vol.7 No.1, April.
• www.die.gov.tr
• Zhelyazkova, A., (1998), "The Social and Cultural Adaptation of Bulgarian Immigrants in Turkey", Betwen Adaptation and Nostalgia: The Bulgarian Turks in Turkey, IMIR.
• Zigler, E., & Styfco, S. J., (1996), Reshaping early childhood interverntion to be a more effective weapon against poverty. in M. R. Darby (ed), Reducing poverty in America (pp. 310-333). Thousand Oaks, Sage.
• Zucker, G. S. ve Weiner, B., (1993), Conservatism and perceptions of poverty: An attributional analysis. Journal of Applied Social Psychology, 23, 925-943.

Yazarların Kısa Özgeçmişleri

Doç. Dr. Nurgün OKTİK

Doktora derecesini İngiltere'nin Durham Üniversitesinden alan ve 1995'ten bu yana Muğla Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde çalışan Nurgün Oktik'in, sosyal yapı ve değişme, globalleşme, yaşlılık, yaşam kalitesi, intihar, kırsal değişme, kadın ve şiddet, eğitim gibi konular araştırma alanını oluşturmaktadır. Bu konuları içeren kitap ve makale çalışmalarının yanısra UNDP, Avrupa Birliği ve Tübitak projelerinde yönetici ve koordinatör olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL

1966 yılında Ankara'da doğan Songül Sallan Gül, 1987 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirdi ve aynı bölümde 1989 yılında araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. Yüksek Lisansını 1991'de ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nde, doktorasını 1999'da A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Dalı'nda tamamladı. 1999 ve 2000 yıllarında 1 yıl süre ile Amerika Birleşik Devletleri'nde Teksas Üniversitesi'nde (Arlington) Prof. D. Delbert Taebel ile post doktora çalışması yaptı. 2003'e kadar A.Ü. DTCF Sosyoloji Bölümü'nde görev yapan Sallan Gül, halen Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen ve Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü'nde çalışmaktadır. Kentsel yoksulluk, sosyal yardımlar, sosyal devlette dönüşüm, kadın çalışmaları, yeni liberalizm, eğitim gibi alanlarda ulusal ve uluslararası çalışmaları bulunmaktadır

Prof. Dr. Hüseyin GÜL

1970 Balıkesir doğumlu olan Hüseyin Gül, 1991 yılında A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. YÖK bursu kazanarak lisansüstü eğitimi için Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. Teksas Üniversitesi'nde Kentsel Çalışmalar (1996) ve Kamu Yönetimi (1999) alanlarında iki yüksek lisans, Kent ve Kamu Yönetimi alanında ise doktora derecesi aldı. 1999 ve 2000 yıllarında, Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirilen 1996-refah devleti reformu üzerine Rockefeller Enstitüsü'nce yürütülen araştırma projesinin Teksas ayağında araştırma görevlisi olarak çalıştı. Halen Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışan Gül'ün, kentsel yoksulluk, kamu yönetimi reformu, yerel ekonomik kalkınma, yerel yönetimler, yoksulluk, yoksullukla mücadele, eğitim gibi alanlarda ulusal ve uluslararası çalışmaları bulunmaktadır

Yrd. Doç. Dr. Cem Şafak ÇUKUR

Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümünden lisansını aldıktan sonra, University of Nebraska'da Kamu Politikaları ve Program Değerlendirme alt uzmanlık alanıyla birlikte Sosyal Psikolojide doktorasını tamamladı. 2003 yılından itibaren Muğla Üniversitesi Psikoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Farklı Sosyal psikolojik süreçlerde kültürel farklılıklar konusunda uluslar arası yayınları bulunmaktadır. Temel bilimsel çalışmalarının yanı sıra, sosyal psikolojik kuram ve çalışmaların sosyal problemlere uygulanması (intihar, AİDS, yoksulluk, şiddet, iş yerinde duygular) ve sosyal problemler doğrultusunda yerel psikolojik çalışmalara katkı sunmak temel akademik ilgisini oluşturmaktadır. Son zamanlardaki ilgi ve çalışma alanı farklı sosyo-kültürel bağlamlarda benlik düzenlemesi, duygular ve duygusal düzenlemedir.

Yrd. Doç. Dr. Cevdet YILMAZ

1971 doğumlu olan Cevdet Yılmaz, 1993 yılında Hacettepe Üniversitesi'nden mezun oldu. 1995 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladı. Aynı Üniversitede Yüksek Lisansını tamamladı. Doktora Eğitimini Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitünde Kurumlar Sosyolojisi Anabilim Dalı'nda 'Risk Kavramanın Farklı Sosyolojik Yapılarda Araştırılması' isimli teziyle 2004 yılında tamamladı. Halen Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışan Cevdet Yılmaz kentsel yoksulluk, risk toplumu, eğitim kurumu, bilgi teknolojileri ve toplumsal değişme gibi konularda çalışmalarına devam etmektedir.

Yrd. Doç. Dr. Halime Ünal

Halime Ünal 2003 yılında University of Iowa'da Sosyoloji Bölümünden doktora derecesini almıştır. Ağustos 2003 tarihinden itibaren Muğla Üniversitesinde Sosyoloji Bölümünde görev yapmaktadır. Çalışma alanları arasında Kriminoloji, Hukuk Sosyolojisi, Toplumsal Cinsiyet yer almaktadır. Ulusal yayınları olduğu gibi, uluslararası kitaplarda da ortak bölüm yazarlığı bulunmaktadır. Halen TÜBİTAK tarafından desteklenen ve Psikoloji Bölümünden Yrd. Doç. Dr. Cem Şafak Çukur'un da yer aldığı Gençlerin Şiddet Davranışlarını konu alan projenin yürütücüsüdür.

Arş. Gör. Lülüfer KÖRÜKMEZ

1979 Malatya doğumludur. Lisans öğrenimini Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde 2002 yılında bitirmiştir. Yüksek Lisans öğrenimini ise aynı bölümde "Kentte Yoksullukla Mücadelede Kadınların Geliştirdiği Stratejiler ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri" isimli teziyle, 2005

yılında tamamlamıştır. Hala aynı bölümde doktora tez çalışmasını sürdürmektedir.

Yrd. Doç. Dr. Şinasi ÖZTÜRK

1968 Kayseri doğumlu. 1993 ODTÜ lisans, 1997 Morehead State University'de master ve 2003 Kansas State University'de doktora eğitimlerini sosyoloji bölümlerinde tamamladı. 2002 yılından beri Muğla Universitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesidir. Uzmanlık alanları arasında sosyal değişme, ekonomik sosyoloji ve demografi sayılabilir. Kalkınma, tarım politikaları, İbn-i Haldun ve küreselleşme konularında araştırma yapmaktadır. Halen "1980 Sonrası Değişen Tarım Politikalarının Sosyolojik Etkileri: Muğla Köyleri Örneği" adlı TUBİTAK projesini yürütmektedir. Bunun dışında kırsal emeğin dönüşümü, kırsal yoksulluk ve İbn-i Haldun konularında araştırma yapmaktadır

Dr. Savaş Çağlayan

Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümünü bitirmenin ardından, Muğla Üniversitesi Sosyoloji Bölümüne Araştırma Görevlisi olarak giren Savaş Çağlayan, Ege Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde master ve doktora derecesini alarak Muğla Üniversitesinde Öğretim Elemanı olarak çalışmaya başladı. Savaş Çağlayan'ın ilgi alanları göç, söylem analizi ve sosyal değişmedir.

Yrd. Doç. Dr. Hayat ÜNVERDİ

DEÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden 1990 yılında lisans, 1994 yılında DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü'nde Şehir planlama programında yüksek lisans eğitimi alarak mezun oldu. 1991 yılında DEÜ Mimarlık Fakültesi'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1995 yılında başladığı DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü'nde Şehir

Planlama doktora programındaki eğitimini 2002 yılında tamamlayarak "Doktor" ünvanı aldı. 2003 yılından bu yana D.E.Ü. Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde, Şehircilik Ana Bilim Dalında Yardımcı Doçent olarak görev yapıyor.

Araş. Gör. Hilmi Evren ERDİN

DEÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden 1997 yılında lisans, 2001 yılında DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü'nde Şehir planlama programında yüksek lisans eğitimi alarak mezun oldu. 2002 yılında DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü'nde Şehir Planlama doktora programına kayıtlandı. Aynı yıl DEÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı ve hala aynı bölümde çalışıyor.

Berrin ARICAN

DEÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde lisans eğitimini 2000 yılında tamamladı. 2001-2003 yıllar arasında İYTE Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalıştı. 2006 yılından bu yana Şehir Plancıları Odası İzmir Şubesinde Şube Sekreter Yardımcısı olarak görev yapıyor.

Araş. Gör. Ayşegül Altınörs ÇIRAK

DEÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden 2001 yılında lisans, 2003 yılında DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü'nde Şehir planlama programında yüksek lisans eğitimi alarak mezun oldu. Aynı yıl DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü'nde Şehir Planlama doktora programına kayıtlandı. 2004 yılından bu yana DEÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışıyor.

Araş. Gör. Neriman YÖRÜR

DEÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden 1995 yılında lisans, 1999 yılında İYTE Fen Bilimleri Enstitüsü'nde Şehir planlama programında yüksek lisans eğitimi alarak mezun oldu. Aynı yıl Doktora eğitimine başladı. 1996-2002 yılları arasında İYTE Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde, 2002 yılından bu yana da DEÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışıyor.

İnsan, hayat karşısında sessiz kalamaz. Yeryüzündeki bütün insanların kullandığı ortak dil olan müzik, şu üç temel öğe sayesinde hayat bulur. Besteci, seslendirici, dinleyici. Bunlardan biri olmazsa müzik yoktur. Dahası, bu üç öğeden birinin niteliği, ötekileri etkiler.Düzeyi düşük bir bestenin seslendirici ve dinleyici bulma şansı azdır. Seslendirici yetersizse besteci ve dinleyici ona ilgi göstermez. Dinleyicinin düzeyi düşükse besteci ve seslendirici de aşağı katlarda dolaşıp durur.

Sanat / 608 sayfa

Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları

Güncel yaşamın her anında gözlemlenen ve gittikçe derinleşen yoksulluk olgusunun değişik disiplinler aracılığıyla irdelenmesini içeren ve Yakın Kitabevi tarafından yayınlanan bu kitap, okuyucuya yoksulluk konusunda genel bilgilerle birlikte uygulamalı araştırmalarda da bir kaynak çalışma olmayı hedeflemektedir.

Buradan hareketle on bölümden oluşan bu kitabın içeriğinde, yoksullukla ilgili tarihsel bir süreç izleyerek hazırlanan sosyolojik ve psikolojik kuramsal çalışmaların yanı sıra, yoksulluk üzerine yapılan araştırma raporları niteliğini taşıyan makaleler yer almaktadır. Yoksulluk konusunda hazırlanan bu kitabın hem bir referans kitabı olması hem de yoksullukla mücadelede yapılacak çalışmalarda yol gösterici olması amaçlanmaktadır.

Kapak Fotoğrafı: Mehmet N. ÖZBAY

ISBN 978-9944-5032-1-1

Yakın

www.yakinkitabevi.com.tr